

**A**  
**Székely Kongresszus**  
**szervezete, tagjainak névsora,**  
**TÁRGYALÁSAI**  
**és**  
**HATÁROZATAI**

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

**BUDAY BARNA**

KONGRESSZUSI FŐTITKÁR

BUDAPEST 1902  
„Pátria” irodalmi vállalat és nyomdai részvény-társaság  
nyomása

**Erdélyi Magyar Adatbank**

A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai

# A KONGRESSZUS SZERVEZETE.

## **Diszelnökök:**

Gróf DESSEWFFY AURÉL, v. b. t. t., az Országos Magyar  
Gazdasági Egyesület elnöke,  
Báró KEMÉNY KÁLMÁN, v. b. t. t., a főrendiház alelnöke.

## **Elnökök:**

Dr. BEDŐ ALBERT, a Székely-Egyesület elnöke,  
Gróf BÉLDI ÁKOS, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egye-  
sület elnöke,  
Dr. KÖMŐCSY JÓZSEF, a marosvásárhelyi Székely-Társaság  
elnöke,  
TAUSZIK B. HUGÓ, a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Ipar-  
kamara elnöke,  
Gróf ZSELÉNSKI RÓBERT, az Országos Magyar Gazdasági  
Egyesület alelnöke.

## **Kongresszusi titkár:**

BUDAY BARNA, az O. M. G. E. t. titkárja.

## **Rendező-bizottság.**

### **Elnökök:**

*Dr. Bedő Albert, működő elnök.  
Gróf Béldi Ákos.  
Dr. Kömőcsy József.  
Tauszik B. Hugó.  
Gróf Zselénski Róbert.*

**Helyettes működő elnök:**

*Forster Géza*, az O. M. G. E. igazgatója.

**Előadó és a központi iroda vezetője:**

***Buday Barna.***

**Tagok:**

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület  
részéről:

Gróf *Zselénski Róbert*, alelnök.

*Balás Árpád.*

Dr. *Baross János.*

Gróf *Bánffy Miklós.*

*Forster Géza.*

A Székely-Egyesület részéről:

Dr. *Bedő Albert*, elnök.

*Benedek Elek.*

*Felszeghy Ferencz.*

Dr. *Győrffy Gyula.*

*Jancsó Benedek.*

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület  
részéről:

Gróf *Béldi Ákos*, elnök.

*Bartha Miklós.*

Gróf *Kornis Viktor.*

*Sándor József.*

Gróf *Teleki Domokos.*

A marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara  
részéről:

*Tauszik B. Hugó*, elnök.

*Borszéki Soma.*

*László Gyula.*

*Szabó István.*

*Sz. Szakáts Péter.*

**Erdélyi Magyar Adatbank**

A marosvásárhelyi Székely-Társaság részéről:

Dr. *Kömőcsy József*, elnök.

*Deák Lajos*.

Dr. *Fenyvesi Soma*.

*Hints Sándor*.

*Máthé József*.

A székelyföldi országgyűlési képviselők

*Bedőházy János*.  
Gróf *Bethlen Balázs*.

*Boncza Miklós*.

*Fejér Antal*.

*Heltai Ferencz*.

*László Mihály*.

*Makkai Zsigmond*.

*Molnár József*.

Dr. *Neumann Ármin*.

Dr. *Sebess Dénes*.

Gróf *Teleki Samu*.

*Vertán Endre*.

*Beksics Gusztáv*.

Gróf *Bethlen István*.

*Dániel Gábor*.

Dr. *Gáll Sándor*.

Báró *Kemény Ákos*.

*Lázár Menyhért*.

*Miksa Imre*.

*Molnár Józsiás*.

*Ráth Endre*.

*Székely György*.

*Ugron János*.

*Weisz Berthold*

A székelyföldi törvényhatóságok részéről:

Csik vármegye	főispánja:	<i>Mikó Bálint</i> .
	alispánja:	<i>Becze Antal</i> .
Háromszék	főispánja:	<i>Pótsa József</i> , v. b. t. t.
	alispánja:	<i>Szentiványi Miklós</i> .
Maros-Torda	főispánja:	<i>Sándor János</i>
	alispánja:	<i>Farkas Albert</i>
Torda-Aranyos	főispánja:	<i>Gróf Bethlen Géza</i>
	alispánja:	Dr. <i>Betegh Miklós</i>
Udvarhely	főispánja:	<i>Hollaky Artur</i>
	alispánja:	Dr. <i>Damokos Andor</i>

Marosvásárhely thj. város polgármestere:

Dr. ***Bernády György***.

A székelyföldi gazdasági egyesületek részéről:

a Csikvármegyei G. E. elnöke;

a Háromszékvármegyei G. E. elnök

**Erdélyi Magyar Adatbank**

A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai

Gyergyóvidéki G. E. elnöke;

Marostordavármegyei G. E. elnöke;

Torda-Aranyosvármegyei G. E. elnöke;

Udvarhelyvármegyei G. E. elnöke.

### **Szakosztályok:**

A kongresszus öt szakosztályra oszlik föl; ezek:

## **I. Őstermelési szakosztály.**

(Előkészítette: a Székely-Egyesület.)

Elnökök:

Dr. *Bedő Albert*,  
Dr. *Győrffy Gyula*.

Alnökök:

*Ugron János, Szentiványi Miklós.*

Jegyzők:

*Benedek Elek, Lutter Béla.*

### **Tárgyak:**

#### **A) Mezőgazdaság.**

1. *A marhatenyésztés fejlesztése, kapcsolatban az erdei legelők jobb kihasználásával. Tejgazdaságok létesítése megfelelő előfeltételek mellett. Baromfitenyésztés és tojásértékesítő szövetkezetek.*

Előadó:

*Szilassy Zoltán, az OMGE. szerkesztő-titkárja (Budapest).*

2. *Juhtenyésztés, sajt-, turókészítés és értékesítés.*

Előadó:

*Barabás Béla, gazdasági intéző (Csikszereda).*

3. *Kereskedelmi növények termesztése. Len- és kender. Lentermesztési kísérleti telep felállítása; kenderáztatók létesítése.*

Előadó:

*Füredy Lajos, vándorszaktanár (Kassa).*

4. Gyümölcsstermelés. *Faiskolák létesítése. Aszaló- és konzervgyárak.*

Előadó:

*Gáspár Antal*, földbirtokos (Marosvásárhely).

**B) Erdészet.**

*A legelőerdők és a legeltetés céljaira okszerűen kihasználható erdőterületek kérdése.*

Előadó:

*Gyöngyössy Béla*, kir. erdőfelügyelő (Kolozsvár).

**C) Bányászat.**

*A bányászati termények kihasználása.*

Előadó:

*Andreics János*, bányamérnök (Petrozsény).

**II. Ipari, kereskedelmi, munkásügyi, értékesítési és közlekedési szakosztály.**

(Előkészítette: a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara.)

Elnök:

*Tauszik B. Hugó.*

Jegyzők:

*Sz. Szakáts Péter, László Gyula, Schwarcz Gyula.*

**Tárgyak:**

**A) Gyári ipar.**

1. *Faipar.*

Előadó:

*Siklódy István*, faipari szaktanár (Brassó).

2. *Szövőipar.*

Előadó:

*Sz. Szakáts Péter*, kereskedelmi és iparkamarai titkár (Maros-Vásárhely).

**3. Kőipar.**

Előadó:

*Spaller József*, kő- és agyagipari szaktanár (Székely-Udvarhely).**4. Agyag- és üvegipar.**

Előadó:

*Örley János*, m. kir. iparfelügyelő (Budapest).**5. Vas- és fémipar.**

Előadó:

*Solt Adolf*, m. kir. iparfelügyelő (Marosvásárhely).**6. Bőripar.**

Előadó:

*Stodola József*, bőripari miniszteri megbizott (Liptó-Szent-Miklós).**7. Szesz-, sör- és szódagyártás.**

Előadó:

*Bürger Albert*, gyáros (Marosvásárhely).**B) Kézműipar.****8. Ipari és kereskedelmi képzés és munkaközvetítés.**

Előadó:

*Fekete Jakab*, áll. fa- és fémipari iskolai igazgató (Marosvásárhely).**9. Ipari hitel- és termelő-szövetkezetek, közmühelyek és árucarnokok.**

Előadó:

*Horváth János dr.*, az Országos Központi Hitelszövetkezet ipari osztályának főnöke (Budapest).**C) 10. Háziipar.**

Előadó:

*László Gyula*, kereskedelmi és iparkamarai másodtitkár (Marosvásárhely).

**D) Kereskedelem.***11. Magkereskedés.*

Előadó:

*Schvarcz Zsigmond*, terménykereskedő (Marosvásárhely).*12. Ásványvíz-kereskedés.*

Előadó:

*Köllő János*, fürdőigazgató (Gyergyó-Borszék).**E) Közlekedés.***13. Vasutak.*

Előadó:

*Molnár József*, orsz. képviselő (Csik-Szereda).*14. Közutak.*

Előadó:

*Incze Kálmán*, műszaki tanácsos (Marosvásárhely).*15. Viziutak.*

Előadó:

*Urmánczy János*, gyáros (O.-Toplicza).**III. Birtokpolitikai, adó- és hitelügyi szakosztály.**

(Előkészítette: az O. M. G. E.)

Elnök:

*Gróf Zselénski Róbert.*

Alelnökök:

*Forster Géza, gróf Bethlen István, Becze Antal.*

Jegyzők:

*Dr. Bedő Sándor, dr. Sárkány Miklós, Buday Barna.*



## Tárgyak:

1. *A birtok szétforgácsolódása és örökösödési törvényeink. Paraszt-hitbizományok. Otthonmentesítő törvény.*

Előadó:

Dr. *Sebess Dénes*, orsz. képviselő.

2. *Telepítés.*

Előadó:

*Máthé József*, a Székely-Társaság titkárja (Marosvásárhely).

3. *Tagosítás gyors és olcsó keresztülvitele. Telekkönyvek helyesbitése*

Előadó:

*Intze István*, tagosító mérnök (Kézdi-Vásárhely).

4. *Arányosítás.*

Előadó:

*Kelemen Ádám*, mérnök (Marosvásárhely).

5. *Végrehajtási törvény módosítása. Uzsora-törvény szigorítása.*

Dr. *Sárkány Miklós*, ügyvéd (Marosvásárhely).

6. *Adóügyek, községek gazdálkodása, pótagók korlátozása, fogyasztási adók csökkentése.*

Előadó:

Dr. *gróf Bánffy Miklós*, orsz. képviselő.

7. *Székely földhitelintézet felállítása.*

Előadó:

Dr. *Hegedüs Loránt*, orsz. képviselő.

8. *Hitelszövetkezetek szervezése.*

Előadó:

*Seidl Ambrus*, min. tanácsos, az Orsz. Központi Hitelszövetkezet igazgatója.

9. *Takarékpénztárak reformja.*

Előadó:

Dr. *Bedő Sándor*, ügyvéd (Marosvásárhely).

**IV. Közművelődési és közegészségügyi szakosztály.**

(Előkészítette: az E. M. K. E.)

Elnökök:

Gróf *Béldi Ákos*,  
gróf *Kornis Viktor*,  
*Sándor József*.

Al-elnökök:

*Deák Lajos*, *Merza Lajos*.

Jegyzők:

*Balogh Károly*, dr. *Csernátoni Gyula*, *Fekete Nagy Béla*.

**Tárgyak:**

**A) Általános jellemzés és következtetések.**

1. *A székelység történeti intézményei.*

Előadó:

Dr. *Szádeczky Lajos*, egyetemi tanár (Kolozsvár.)  
(A kongresszus megnyitó ülésén olvas fel).

2. *A székely nép szociológiai és néprajzi szempontból.*

Előadó:

*Kozma Ferencz*, kir. tanfelügyelő (Kolozsvár.)

3. *A székely föld fajnépessége.*

Előadó:

*Balogh Pál*, író (Budapest).

**B) Valláserkölcsei élet és teendői.**

4. *Róm. kath. egyház, figyelemmel a gör. kath. székelyekre is*

Előadó:

*Pál István*, apátkanonok, r. kath. status-előadó (Kolozsvár).

5. *Ev. ref. egyház.*

Előadó:

*Nagy Károly*, ref. teol. tanár (Kolozsvár).

6. *Ág. ev. egyház.*

Előadó:

*Masznyik Gyula*, ág. ev. hitv. h. főesperes (Hosszufalu-Alszeg).

7. *Unitárius egyház.*

Előadó:

*Dr. Boros György*, unit. teol. dékán (Kolozsvár).

**C) Közoktatásügy.**

8. *Magasabb közoktatás.*

Előadó:

*Jancsó Benedek*, áll. főgymn. tanár (Budapest).

9. *Katonai szakoktatás.*

Előadó:

*Ifj. Gödry Ferencz*, polgármester (Sepsi-Szent-György).

10. *Iparos- és kereskedő tanoncziskolák.*

Előadó:

*Székely János*, áll. isk. igazgató (Kézdi-Vásárhely).

11. *Elemi népiskolák és óvódák.*

Előadó:

*Deák Lajos*, kir. tanfelügyelő (Maros-Vásárhely).

12. *Tanító- és tanítónőképző intézetek.*

Előadó:

*Borbély Sámuel*, áll. tanítóképezdei ny. igazgató (Székely-Keresztur)

*13. Felső nép- és polgári iskolák.*

Előadó:

*Lakatos Mihály*, áll. felső népiskolai tanár (Csik-Szereda).

*14. Gazdasági ismétlőiskolák.*

Előadó:

*Kovács Dániel*, áll. polg. isk. tanár (Torda).

*15. Közművelődési segédintézmények.*

Előadó:

*Dr. Csernátoni Gyula*, kir. tanfelügyelő (Besztercze).

*16. Emberbaráti intézmények.*

Előadó:

*Sipos Samu*, árvaházi igazgató (Sepsi-Szent-György).

*17. Székely cselédképzés és cselédoztatás.*

Előadó:

*Koós Ferencz*, ny. kir. tanfelügyelő (Brassó).

**D) 18. Közegészségügy.**

Előadó:

*Dr. Nagy Sándor*, járási orvos (Sepsi-Szent-György).

**V. Kivándorlási és fürdőügyi szakosztály.**

(Előkészítette: a marosvásárhelyi Székely-Társaság.)

Elnök:

*Dr. Kömőcsy József.*

Alenökök:

*dr. Damokos Andor, Lázár Menyhért.*

Jegyző:

*Máthé József.*

**Tárgyak:**

1. *A székely kivándorlás múltja, mérvei, következményei és törvényes szabályozása.*

Előadó:

*László Gyula, iparkamarai titkár (Maros-Vásárhely).*

2. *A romániai magyarok helyzetének javítása.*

Előadó:

*Barabás Endre, polg. isk tanár (Székely-Keresztur).*

3. *Turisztika fejlesztése.*

Előadó:

*Máthé József.*

4. *Fürdők fejlesztése.*

Előadó:

*Dr. Hankó Vilmos, tanár (Budapest).*

5. *Társadalmi szervezetek létesítése és foglalkoztatása.*

Előadó:

*Pap Sándor.*

## A kongresszus tagjai

Ajtay János, Albert Ferenc, Albertini Géza, Andreics János, András Lajos, Antal József, Aronsohn Henrik, Ágoston Lajos, dr. Bakonyi Samu, Balás Árpád, Balás Márton, Balássy Sándor, Balogh Károly, Balogh Pál, Balló Lázár, Barabás Béla, Barabás Elek, Barabás Endre, Barabás Benedek, Baranyay János, Bartalis, Imre, Bartók József, Bartha Mihály, Bartalis Ágost, Bardócz Samu, Bálint János, Bálint Lajos, Bálint Dénes, dr. gróf Bánffy Miklós, dr. Bánffy Zsigmond, Báthory Béla, Becze Antal, Becze Imre, Becsek Aladár, dr. Benedek Arthur, Benedek János (Sepsi-Szent-György), Benedek János orsz. képvis., Benedek Elek, dr. Bedő Albert, dr. Bedő Sándor, Benke Ferencz, Benke István, Berzenczey István, Betegh Imre, Betegh Pál, Betegh Miklós, gróf Bethlen István, dr. Bernát István, gróf Béldi Ákos, dr. Béldi László, Biró Albert, Bodola Sándor, Bodor Tivadar, Bogdán Artur, Bogdán Emil, Boér Elek, Boga Lajos, Bocskor Ádám, Bocskor Ferencz, Borka Lajos, Borbély Sámuel, Boros György, Borszéky Soma, Brázay Kálmán, Brázovay Kálmán, Buday Barna, Bustya Lajos, Bürger Albert, Csató Ferencz, Csató Gábor, dr. Csernátoni Gyula, Csia György, Csibertics Imre, Csiszér Imre, Csiszér Károly, dr. Csiszér Miklós, Csonka Géza, dr. Damokos Andor, Darvas János, Dániel Károly, Dániel Lajos, Deák Lajos, Debreczy József, dr. Demeter Lőrincz, gróf Dessewffy Aurél, Donáth Sándor, Dósa Elek, Dósa László, Dózsa Ferencz, Eitner Zsigmond, Erős József, Erősdv Sándor, dr. Éber Antal, Éber Ernő, Farkas Albert, Fáy István, dr. Fejér Antal, Fejér Károly, Fejér Gyula, Fekete Benedek, Fekete Jakab, dr. Fenyvesi Soma, dr. Fábián László, dr. Felszegi Lajos, dr. Ferenczy Géza, Ferenczy Károly, Ferenczy István, Ferenczy Sándor, Forster Géza, Földes György, Fülöp Lajos, Füredy Lajos, dr. Gaál Sándor, Gagyh Dénes, dr. Garda Kálmán, Gáspár Antal, Gáspár Gyula, Gáspár János, dr. Gencsy Endre, Geőcze Sarolta, Geréb Béla, Gindert

István, ifj. Gödry Ferencz, Gödry Sándor, dr. Gidófalvy István, Görög Joakim, Gyárfás Győző, Gyöngyösy Béla, dr. Györffy Gyula, Györffy Sándor, Hankó Gyula, dr. Hankó Vilmos, dr. Hegedüs Loránt, Helvig János, Hegyesi Vilmos, Hertelendy Ferencz, Hollaky Arthur, Holló János, Hoffmann Géza, Horváth Ákos, Horváth János (Debreczen), dr. Horváth János (Budapest), Horváth Mihály, dr. Horváth Miklós, Hosszu Ferencz, Huszti János, Imecs Ernő, Imecs Jákó, Imre Károly, Incze Balázs, Incze Ignác, Incze Kálmán, Intze István, Jakab Lajos, Jakabos Béla, Jakabos István, dr. Jancsó Benedek, Jancsó Gábor, Joós Elek, dr. Józsa László, Jeney József, dr. Kabdebó Ferencz, Karácsony Endre, Kassay Ákos, Kállay Elemér, Kállay Leopold, Kelemen Ádám, báró Kemény Kálmán, dr. Kenéz Sándor, Kertész József, Keczely László, Kispál László, Kiss Menyhért, Kiss Dénes, Koncz Ármin, Koncz István, Koós Mihály, Koós Ferencz, gróf Kornis Viktor, Kovács Dániel, Kovács Antal, Kovács István, Kovács Mihály, dr. Kőmőcsy József, Köllő János, Kozma Ferencz, Kölönte László, Krick Aladár, Laehne Hugó, Lakatos Gyula, Lakatos Mihály, Lántczky Sándor, László Domokos, László György, László Gyula, gróf Lázár István, dr. Lázár János, Lázár Menyhért, Lázár Miklós, Lengyel Zoltán, Lovassy Andor, Lőrincz Sándor, Lutter Béla, Markos Gyula, Marton Károly, Masznyik Gyula, Márton Lajos, Máthé József, ifj. Meiszner Rezső, Meskó János, Merza Lajos, Mezey Gyula, Mihály Ferencz, Mika Ottokár, Miklós István, Mike Imre, gróf Mikes Ármin, Mikó Bálint, Molecz Dani, Molnár József, Molnár Józsiás, Fekete Nagy Béla, ifj. Nagy Elek, id. Nagy Ferencz, T. Nagy Imre, dr. Nagy Imre, dr. Nagy Jenő, Nagy József, Nagy Károly (Kézdi-Vásárhely), Nagy Károly (Kolozsvár), dr. Nagy Sándor, Nyerges Gyula, Oláh Alajos, Oláh Károly, Orel Dezső, Orbán Balázs, Örley János, Paget Olivér, Pap Sándor, Papp Elek, Pattyánszky Elek, Pál István, Páll Albert, Pálffy András, dr. Perjéssy Mihály, ifj. Péterfy Dénes, Péterfi Tamás, Potoczky Dezső, Pótsa József, Puskás Adolf, Puskás István, Puskás Jenő, Puskás Lajos, Püskösty Ferencz, Ráth Endre, Révai Mór, dr. Révész Vilmos, Rombay Dezső, Róth Mihály, Rozsnyay István, Sándor József, Sándor János, ifj. Sándor Pál, Sándor Kálmán, Salamon Márton, Sántha Albert, Sántha Lajos, dr. Sárkány Miklós, Sárközy Aurél, Schwarcz Gyula, Schwarcz Zsigmond, Scitovszky János, dr. Sebess Dénes, dr. Sebess Jenő, Seidl Ambrus, Semsey Aladár, Sequens József, dr. Serbán Miklós, Sierbán János,

Siklódy István, Sinkovics Ottó, Sipos Samu, Simon Balázs, Solt Adolf, Solymossy Endre, Solymossy János, dr. Solymosi István, Somogyi Albert, Spaller József, Szabó Károly (Sepsi-Szt-György), Szabó Károly (Alsó-Szombatfalva), Szabó Mihály, Szabó Sámuel, dr. Szacsвай Gyula, Sz. Szakáts Péter, Sz. Szakáts Zoltán, dr. Szádeczky Lajos, Szánthó Károly, Száva Gerő, Szemmáry József, Szentgyörgyi Dénes, Szentiványi Miklós, dr. Szentkirályi Ákos, Szentkirályi István, Székely György (Killyén), Székely György (Nagy-Szeben), Székely Lajos, M. Székely János, Székelyhidь Viktor, Széll József, Szép József, Szilassy Zoltán, Szoboszlay György, Szonda László, Szerényi József, Szócs Lajos, Stein Dávid, Stodola József, Takó János, Tauszik B. Hugó, Tokaji László, Tompos János, Tóthfalussy Károly, dr. Török Andor, dr. Török Imre, dr. Tragor Ignác, Trajánovics János, Ugron Gábor, Ugron János, Ugron Zoltán, Ujfalusy János, dr. Ujfalussy Jenő, Uray Imre, Urmánczy János, Vajna Gábor, Vajna István, Varga Dénes, Vályi Nagy Pál, Vítályos Géza, Vojtovits Lajos, Weinmann Lujza, Windt Lajos, Wolff Bogdán, dr. Zajzon Sándor, Zakariás János, Zakariás Lukács, id. Zankó Emil, Zathureczky Kálmán, Zágoni Gábor, gróf Zselénski Róbert, Zsigmond Károly.



## A kongresszus megnyitó ülése.

**Gróf Desseffy Aurél diszelnök:** Tisztelt uraim! Van szerencsém a megjelenteket üdvözölni. Felkérem Bedő Albert ur Óméltóságát, sziveskedjék, mint a rendező-bizottság elnöke, bevezető előterjesztését megtenni. *(Halljuk! Halljuk!)*

**Bedő Albert:** Tisztelt Uraim! Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, melynek hasznos és elismerésre méltó munkássága az egész országra kiterjed, abból az okból, mert hazánknak egyre több polgára hagyja el szülőföldjét s idegen országba való vándorlás által kívánja sorsát javítani, szükségesnek ismerte, hogy a kivándorlás okainak mibenléte s a megszüntetésére alkalmas intézkedések megjelölése, az ország különböző részeiben megtartandó kongresszusok útján és a közvetlenebbül érdekelt meghallgatásával tárgyalassék.

A kivándorlás ügyét tárgyaló kongresszusnak a Székely-földön való megtartása alkalmából az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Székely Egyesület, az Erdélyi Magyar Köz-mívelődési Egyesület, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara és a Marosvásárhelyi Székelytársaság a kebelükből kiküldött bizottságok együttes tanácskozásai alapján abban egyeztek meg, hogy a Székelyföldön megtartandó kongresszust az 5 testület együttesen rendezi s annak működési köre, figyelemmel a székely nép közgazdasági helyzetére, terjesztessék ki mindazokra a földmívelési, ipari, kereskedelmi és közmívelődési kérdésekre, melyeknek törvényhozási, kormányzati vagy társadalmi uton való megoldása alkalmas lehet a székely nép mai szenvedő helyzetének javítására s kivándorlásának csökkentésére.

Az előbb névszerint is megjelölt öt testület megbizottai, s illetve az ügyek intézésére rendelt végrehajtó bizottságnak

a rendezés munkájában fáradozó tagjai állapították meg ennek a kongresszusnak t. tagtársaim előtt ismeretes szervezetét s végezték az ügyek megfelelő előkészítését és tették ezt megbízóik céljának megfelelően egyedül és kizárólag a székely nép javának szolgálata végett és semmi más tekintetek által nem vezéreltetve vállalkoztak arra, hogy a nagy feladatok megoldásának előkészítésére hivatott székely kongresszus rendezését teljesítsék.

Nemcsak a rendező egyesületek tudták, de mi is, kik itt jelen vagyunk, mindannyian igen jól tudjuk, hogy a kongresszusok tanácskozásai még nem jelenthetik a viszonyoknak azonnal való jobbá alakulását, hanem egyedül és csupán a közjó előmozdításáért gondolkodó és fáradozó elméknek a segítő eszközök és intézmények egyetértő megjelölésére törekvő társulását. De hogy aztán ezek az egyetértően megjelölt eszközök és intézmények valósággá, vérré és hussá legyenek, ez magára a székely népre is csak akkor várható, ha ennek a népnek kebeléből is mindenki, nagyja és kicsije egyaránt arra fog dolgozni, hogy maga legyen legelső sorban sorsa javításának, mind a földmivelés, mind pedig kiválóképpen az ipari foglalkozás terén legkitartóbb munkása és pedig aként, hogy mind a családi, mind a közélet körében kötelességét hiven s munkáját szorgalommal teljesítve, erkölcsösen és takarékosan éljen, az igazság és becsület útján haladjon, a korcsmát kerülje és Isten házáat keresse!

Nem lehet kétség abban, hogy az a virágzó polgári jólét, melyre a székely népnek úgy hivatásánál és értelmiségénél fogva, mint földjének természeti minősége alapján, jogosultsága van s melynek elérhetésére dolgozni most ide jöttünk, elérhetővé is válik; s ez a nép, melynek most a megélhetés eszközeinek megnyerhetéséért súlyos küzdelmeket és nélkülözéseket kell viselni, megmentve lesz önmagának, a magyar nemzetnek s az emberi kultúra szolgálatának.

A kongresszus dolgozni jött annak a népnek mentésére, melyet az Isteni gondviselés azért állított e helyre, a székelyek földjére, hogy benne és a kebeléből másfélezer év óta fel-feltörő ősi erőben, itt a régi Etelköz legközelebbi magyar szomszédságában, kiapadhatatlan forrást alkosson

annak a magyar nemzetnek örökké való éltetésére, felfrissítésére és erősítésére, melyet a népfajok életének és elmúlásának sorsát természetszerű következetességgel intéző örök törvények, a Duna általa elfoglalt keleti vidékének gazdasági művelésére és uralmára s a kelet-európai népek kulturális fejlődésének is védelmére és segítségére rendelték!

Adja a Mindenható, hogy a székely nép szenvedő sorsának megváltoztatására irányzott nemes törekvéseink, az óhajtott siker biztosabb elérhetése végett, egyetértő megállapodások útján érvényesüljenek, hogy így azok a határozati javaslatok, melyeket a kongresszust rendező testületek kiküldött megbízottai alkalmasoknak és célravezetőeknek ismerve a kongresszus elé terjesztenek, áldásos gyümölcseiket mielőbb megteremhessék.

Tisztelettel kérem azért mindannyiunk nevében Nagyméltóságodat, mint diszelnökünket, hogy a székely kongresszust munkásságának megkezdhetése végett megnyitni kegyeskedjék. *(Zajos éljenzés és taps.)*

A kongresszus tagjainak zajos éljenzése közben állott fel

**Desseffy Aurél gróf** szólásra s a következő beszédet mondta:

Tisztelt Uraim! Nem kívánok azoknak ismétlésébe bocsájkozni, miket a rendező-bizottság igen tisztelt elnöke szíves volt itten elmondani, de midőn ez alkalommal azért gyűltünk egybe, hogy munkálkodásunkkal a végrehajtó bizottság előkészítő munkálatai alapján egy oly kérdés megoldásához járuljunk, a mely csekély erőnk és munkásságunkhoz képest nem kis feladat, bátor vagyok mégis röviden a kérdés lényegét érinteni. *(Halljuk!)* Ha körülnézünk Európában, azt látjuk, hogy ama nagy nemzetek agglomerációja dominál ugy kulturális, mint anyagi téren is, melyek a kellő eszközöket ugy saját anyagi erejükben, mint közgazdasági s egyéb tényezőkben feltalálva, az agglomeráció erejénél fogva nagy politikai, társadalmi és kulturális feladatokat tudnak teljesíteni és tudnak megoldani. Akár a nagy-német, akár a szláv államok óriási erejét nézzük, nézetem szerint bizonyos borzongás kell, hogy elfogjon bennünket, mert mi ezen két nagy hatalom közé beékelve, ugy csekély

számunknál, mint kulturális visszamaradottságunknál fogva az átmeneti időszak közgazdasági nehézségeivel küzdve, ezen feladatot egykönnyen megoldani nem fogjuk tudni. És éppen ezért, mint igen tisztelt elnöktársam és barátom mondta, az állam, a társadalom és minden egyéb tényezőknél együttes közreműködésével sikerülhet csak a megoldás stádiumába juttatni. Ezt a feladatot geográfiai szituációnk is mintegy kötelesség gyanánt rója ránk; azért szerintem éppen azon szomorú jelenség, a mely körülbelül 10—12 év előtt éreztette legelőször hatását hazánkban, a mely a kivándorlásban mutatkozott s először hazánk északi s közgazdasági tekintetben leggyengébb vidékén kezdett megindulni, nevezetesen Sárosban és Felső-Zemplénben, később mind jobban és jobban terjedt s azt lehet mondani, hogy az utolsó öt évben immár kalamitássá vált: kell, hogy a tettek mezejére serkentsen bennünket, mert a kivándorlás folytán számunk folyton csökken, igen sok kézi- és munkaerő, a mely itt használható volna, elvész, a legsúlyosabb baj pedig az, hogy a Romániába vagy Amerikába kivándorolt honfitársaink leikéből kivész a hozánk tartozandóság érzete. Ha visszajutnak is, többé itt nem érzik jól magukat, törvényeink is olyanok, hogy a kivándorlók, honosságukat elveszítvén, az anyaországgal való összeköttetésüket nem bírják fentartani. Nagy részük örökre elszakad a hazától. *(Igaz! Ugy van.)* Éppen ezért, t. uraim, ez a nagy kérdés, a székely-kérdés szintén a kivándorlás kérdésének csak egyik ágát képezi, de összeköttetésben lévén nagy kulturális, társadalmi, nemzeti és közgazdasági kérdések egész seregével, könnyen meg nem oldható. Azért a magam részéről azon óhajtásomnak adok itt kifejezést, hogy ezen munkálkodásunk olyan eredménnyel járjon, mely a nemzetet, a magyar társadalmat apathiájából felrázhatja. *(Zajos éljenzés)*

A legutóbbi időben, pár év óta kormányzatunk is úgy a kivándorlás, mint a székely-kérdés iránt élénk érdeklődést tanúsít s egy egyént meg is bizott már a székely-kérdés kizárólagos tanulmányozásával. *(Hosszas éljenzés)* Ezért t. kongresszus, szerintem elismerésünket kell itt kifejeznünk a kormány iránt s azon reményben nyitom

meg a kongresszus tanácskozásait, hogy munkálkodásunk hasznos gyümölcsöt hozó lesz s képesek leszünk oly javaslatokat ajánlani a kormánynak, társadalomnak és közvéleménynek, a melyek a kivándorlási kérdés ezen ágazata, tudniillik a székely-kérdés megoldására alkalmasak lesznek, s a melyekkel, hiszem, hogy szolgálatot tehetünk magunknak, a közügynek és a hazának. Ezen hitben nyitom meg a kongresszus tanácskozásait. (*Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.*)

**Molnár Józsiás:** Mélyen tisztelt Kongresszus! Személyes kérdésben kérek szót. (*Közbeszólás: Már most?*) Csak röviden kívánok szólni, mert sokkal jobban becsülöm a Kongresszus idejét és béketűrését, sem hogy szándékom lehetne azt ok nélkül igénybe venni. Mindazonáltal egy igen fontos kérdésben, a mely szorosan összefügg a székelység fenmaradhatásával, kötelességemnek érzem úgy a t. elnökség, mint a kongresszusi tagok figyelmét felhívni. Én úgy vagyok meggyőződve, hogyha komolyan segíteni akarunk a székelységen, akkor első kötelességünk, hogy ne engedjük tőle elvenni azt a földet, mely az övé. (*Helyeslés.*) És mivel ez a meggyőződésem, bizonyos idő óta működöm is ebben az irányban. Kétszer is interpelláltam már a kormányt s minden alkalmat felhasználok, hogy az illetékes köröket figyelmessé tegyem a székelységet fenyegető csapásra. Ezen eljárásom közben Bedő Albert ur öméltóságával is érintkeztem, a ki nemcsak osztozott nézetemben, hanem arra is felhívott, hogy erről a kérdéstről egy brosurát irjak. Megfeleltem e fölhívásnak s beküldtem az elnökségnek munkálatomat, de annak sorsáról mitsem hallottam. Később személyesen intézvén kérdést az elnök urhoz, ő azt mondta, hogy munkálatomat kissé meg kellene rövidíteni. (*Fölkiáltások: Eláll! Eláll!*) Bocsánatot kérek, én hirlapilag nem nyilatkozhattam, mert megkötötték a kezemet, azt mondván, hogy ne nyilatkozzam, majd több ezer példányban kinyomatják és szétszattják brosurámat. Csak most, az utolsó perczen kellett róla meggyőződnöm, hogy ez nem történt meg kellő időben. (*Eláll! Eláll!*) Ugyan miért álljak el? Hát van-e ennél fontosabb kérdés? (*Nagy zaj. Halljuk ! Halljuk!*) Őseink vérrrel szereztek meg ezt a földet, nem adhatjuk oda, erről a földről mi akarunk határozni. (*Térjünk a napirendre!*) Ez a füzet hivatva lett volna arra, hogy a székelység tudomást szerezzen róla, hogy itt mi történik. De a mint mondom, a brosurá csak későn és megcsontitva jelent meg, holott én hátározottan kikötöttem, hogy ahhoz semmit hozzátenni és belőle semmit el venni nem szabad.

**Bedő Albert elnök:** (*Csönget. Halljuk az elnököt! Nagy zaj. Szónok tovább akar beszélni. Zajos fölkiáltások: Eláll! Eláll! Halljuk az elnököt! Elnök csönget.*) T. Uram! A felszólaló tagtárs ur a kongresszus napirendjének tárgyalásába a kongresszus szabályzatának ellenére bocsátkozott bele s az elnökség csak a személye iránti tiszteletből hall-

gatta őt mostanáig. A kongresszus napirendje meg van állapítva s a plénumban más dolgok nem tárgyalhatók, mint azok a határozatok, melyeket az egyes szakosztályok elfogadtak (*Ugy van! Ugy van!*) és a melyek fölött a plénum egyszerű szavazással dönt, hogy elfogadjá-e azokat, igen vagy nem? (*Helyeslés.*) Ennélfogva Molnár Józsiás t. tagtárs részéről a kongresszus napirendjére vonatkozó előadásnak helye nem lehet, neki a szót tovább át nem adom, s azt tőle a szabályok alapján megvonom. (*Általános helyeslés.*)

**Becze Antal, Csik vármegye alispánja:** Mélyen tisztelt uraim! Azon lelkes beszéd után, melylyel elnök ur ő nagyméltósága a kongresszust megnyitni kegyeskedett, legyen szabad nekem, mint Csik vármegye jelenlegi képviselőjének e vármegye és közvetlenül az egész Székelyföld nevében Önöket Erdélyben üdvözölnöm. Mi a Székelyföldre láncozott hazaszeretet martirjai másfél ezer év óta állunk őrt az ország keleti határszélén; küzdöttünk, vértettünk, fogytunk a hosszas harcok alatt, de sohasem panaszkodtunk, mert láttuk, hogy az anyaország sorsunknak hű osztályosa. Csak az utolsó félszázad alatt szisszentünk fel, midőn egy-egy ősi jogunk elvételre és helyébe teher vettetett reánk. A békés fejlődés korszakában az isteni gondviselés számunkat megkésztette és az utolsó évtized alatt láttuk, hogy az a föld, mely a miénk, ma már nem képes bennünket eltartani. Ekkor jajdultunk föl először és ti kedves Véreim, a mi hívó szavunkat meghallottátok és eljöttetek hozzánk; több mint egy évi fáradsággal s az üggyhez méltó kitartással kerestétek a megmentés eszközeit. Mesés kincseket halmoztatok össze s most eljöttetek ide hozzánk személyesen, hogy ama kincsek legértékesebbjeit kiválogatva, nekünk ajándékozzátok s bennünket ismét nagygyá tegyetek. A népfajszeretet ez égiszítő munkájában mi csak remegő kézzel vehetünk részt, mert a hosszas küzdelmek alatt elbágyadtunk, arra sem vagyunk képesek, hogy a sebekre rámutassunk. A mi karunk lankadt, tőlünk ne munkát, hanem csak imát várjatok! (*Zajos éljenzés.*)

**Gróf Dessewffy Aurél diszelnök:** Felkéri dr. Szádeczky Lajos, kolozsvári egyetemi tanárt, hogy előadását megtartani szíveskedjék. (*Halljuk!*)

## A Székelyek történelmi intézményeiről.

### I.

**Szádeczky Lajos előadó:** Tisztelt kongresszus! A régi Erdélyt alkotó három „nemzet” között diplomatikus sorrendben második volt a „székely nemzet”.

A székely nemzet külön egyediség volt, ha tán nem is eredetét, de főképpen ősi alkotmányát, történelmi fejlődését, köz- és magánjogát s honvédelmi intézményeit illetőleg. Ezt vallják régibb és újabb történetiróink, ezt bizonyítják a történelmi hiteles adatok. Ebben a székelyek történetének kutatói között nincs lényeges eltérés; a vita több mint száz év óta főként a székelyek eredetének kérdése körül forog, a mi véglegesen máig sincs eldöntve.

A végletek úgy állanak egymással szemben, hogy a hagyományokat követelők szerint a székelyek Attila Erdély bércei között visszamaradt hunjainak ivadékai; a hagyomány történelmi hűségét le nem ismerők szerint pedig szent László vagy utódai által a keleti határszélre telepített határőrök.

A két véglet között több régibb és újabb elmélet keletkezett a székelyek eredete felől. Van a ki az *avarok*, olyan is, ki az *eszegel-bolgárok*, más a *besenyők*, ismét mások a magyarokhoz csatlakozott *kabarok* ivadékainak tartják a székelyeket s van a ki a hun birodalomhoz tartozott magyarok s mások, kik az Etelközből egyenesen átjött magyarok ivadékait látják bennök.

Végleges ítéletét még nem mondhatunk az eredet kérdésében; nem is tartoznék ide annak fejtegetése; de egyet mintegy a végletek középutján megállapíthatunk, hogy a székelyek történelmi és jogi intézményei régibbek, mint a 900 éves magyar királyság alkotmánya, köz- és magánjoga s némi tekintetben a vezérek korabeli törzs- és nemzetségi rendszert tükrözik vissza.<sup>1)</sup>

Ezen az alapon tömörül a székelység s ezen épül fel társadalmi, jogi és hadi szervezete s lesz belőle a magyar nemzetnek egy külön sarjadéka: a székely nemzet.

Annyi bizonyos, hogy a székelység, ha eredetére nézve nem is volt külön nemzet (mert a mondai alapon hagyományossá vált hun eredet nem bizonyítható): azzá vált intézményei, független sajtóságos önkormányzata, köz- és magánjogi rendszere és hon-

1) Szabó Károly: „A régi székelység” előszavában.

védelmi szervezete alapján. Azt mondhatnók, hogy a székelység

jogilag, társadalmilag, történelmileg és politikailag egységessé vált s így nemzetté fejlődött intézmény volt. Nem az eredet kérdése a székely történelem lényege, hanem a székelység történeti hivatásának miként való betöltése. Ez lehet a székelység jogos büszkesége, ez az utódoknak megbecsülendő erkölcsi öröksége.

A székelyek valódi története ott kezdődik, a hol a hiteles történelmi adatok kezdenek megszólalni. A Székely Oklevéltárnak eddig megjelent hét kötete 1211-től 1750-ig m. e. 2000 oklevelet tartalmaz, a mely megvilágítja a székelység sok százados valódi történetét s reflex fényt vet a régebbi multra is.

Az első ilyen fény sugar a székelység ősi társadalmi és jogi szervezetére, a végleges letelepedés előtti törzsszerkezetre vetődik.

A nemzetségi és törzsszerkezet, melyet a királyság megalkotása a magyarság. közt megszüntetett, a székelyek között még a XVI. század folyamán is fennállott s a hivatalok viselése ezek szerint váltokozott.

Verbőczy Tripartituma (Pars III. tit. 4.) szerint: a *székelyek kiváltképpen való nemesek* ... és ezeknek mindenestől fogva külön törvények és szokások vagyon, hadi dolgokban bölcsék, kik örökségeket és tisztet nemzetségre és nemzetségeknek ágazatjára osztanak köztek.”<sup>1)</sup> Névleg is ismerjük azokat a nemeket és ágakat, melyek a XVI. században a Székelyföldön még nyilvántartattak. Hat nem és 24 ág váltokozott egymás után évenként a székely főtisztviségek, a hadnagyság és bíróság viselésében.

A nemzetségi szervezet ily soká fenmaradásából jogosan következtethetjük, hogy a székelyek letelepedése Erdélyben abban az időben történt, midőn a törzsszerkezet még fennállott.

A betelepítés nem egyszerre történt, első (mint később is „*anyaszék*”) Udvarhely lehetett. A megszállott terület eleinte közösen birták a „nemzetségi földközösség” alapján, úgy hogy nemzetségek és ágak szerint osztották fel magok közt a földet, illetőleg legelőket. Miután a földmivelésre tértek át s falvakat alkottak, a nemzetségi földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett; a mi fenmaradt egészen a XIX. századig. E szerint a falunak (nem mint jogi személynek, hanem a lakosok összességének) közös földbirtoka volt, melyet évenként, vagy nagyobb

1) Az 1611. debreczeni kiadás magyar fordítása szerint 456. 1.



időközökben felosztottak a falu lakosai között mivelés céljából. A felosztás sorshuzással történt, mit régi magyar kifejezéssel „nyilvonás” vagy „nyilvetés”-nek mondván, a kisorsolt földet is *nyilföldnek*, „nyilas”-nak, „falu nyilá”-nak nevezték.<sup>1)</sup>

Ilyen közösen birt nyilföldekről, forgó nyilakról, földosztásokról a XVI. sz. elejétől (1514.) a XVIII. sz. végéig (1796.) vannak adataink a Székelyföldön.

A marosvásárhelyi országgyűlés 1554-ben azt határozta, hogy „minden ember, ki falu nyilát birja, (egy) forintot adjon” rendkívüli adó fejében.

1570. táján írják egy periratban: „Az falu kételen tartozott nyilat adni kinek-kinek az ő conditioja szerint. Egy közlőfőnek is két annit kellett az falu földében adni, mint egy parasztnak, az főembernek annál is többet<sup>2)</sup>” Marosszéken még 1795-ben is „a közhelyek fel szoktak osztatni ... oly formában, hogy jobbágyos nemes embernek adnak 4 nyilat, a szabad székelynek 2 nyilat, a darabontnak és jobbágyinak 1 nyilat. A nyilatokat esztendeig vagy több esztendeig birják, de örökséggé nem válik. Csik-Gyergyó Kászonszékben „a nemesi rend 2 részt, a lófő és darabonti egyrészt, a parasztnak pedig félrészt kaptak.” Ugyanúgy Aranyosszékben.<sup>3)</sup>

Nemcsak a falvaknak, hanem a székeknek is volt közös birtokuk. Ilyen volt Aranyosszékben Bogát pusztája, mely hosszában fél, szélességben negyed mértföldnyire terült el, s melyek jóminőségű szántóföldet és réjt a körülötte fekvő nyolc székely falu használta, mint „közönséges szabad” földet az első foglalás ősi jogán még 1828-ban is. Ilyen közös szék birtok volt a maroszéki „Székhasas”; a gyergyai u. n. „Közrez” stb.

A közös birtokon kívül jókorán magán birtokok is keletkeztek a Székelyföldön. „Mind szegénynek, mind gazdagnak szabad volt irtani, az községnek is”, írják 1570-ben.<sup>4)</sup> Az ilyen irtványok magán birtokká váltak. A primoroknak és lófőknek állítólag „a nyilföldet örökbe adták” a XVI. században, míg a községnek (a köz székelyeknek) csak haszonélvezetbe<sup>5)</sup> A magán birtok, úgy

1) A sorshuzás úgy történt, hogy a földeket apró papirszeletkékre irták s úgy huzzák azok közül. Ilyen „nyil”-aim vannak 1614-ből, 1671-ből.

2) Székely Oklevéltár. II. 283. 1.

3) Tagányi Károly: A földközösségről. M. Gazdaságtört. Szemle I. 216. 1.

4) Sz. Okltr. II. 283. 1.

5) Sz. Okltr. II. 283. 1.

látszik, már a XVI. században nagyobb részét tette a mivélhető területnek s minthogy ez a főrendek és lófők tulajdonába volt s a közsékelynek nem igen volt magán birtoka: a XVI. században már nagy volt a vagyonskülönböség és aránytalanság a három székelyrend között. A harmadik rend, mely a nyilföldekre volt utalva, elszaporodván, szegénységre jutott s lassanként szabadságát is elvesztette. Némelyek, hogy a közterhek viselésétől, főképp a hadföldelés kötelezettségétől szabaduljanak, önként jobbágságra kötelezték magukat, a primorok magán birtokára telepedvén, mint „földön lakók.” A nagy tömeg a gazdasági és politikai elnyomatás ellen előbb törvényes uton, a székely önkormányzat jogkörében kísérlette meg a reformálást; majd fegyveres kézzel, forradalmak által próbált sorsán javítani; de gyökeres orvoslást nem ért el.

E társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás a XVI. sz. folyamán ment végbe s az 1562. év (a székely földelés, leveretés és új rendszabályozás ideje) forduló pont a székelység történetében.<sup>1)</sup>

Lássuk mik voltak addig a híres székely szabadság fő alkat-elemei s minő változást szenvedett akkor a székelység jogköre.

## II.

### Személyes szabadság.

A székelyek személyes szabadsága azon alapult, hogy mindannyian *kiváltságos nemesek* voltak, a magyar nemesség jogait élvezték, sőt még azon felül is voltak különös jogaik és kiváltságaik. A nemesi szabadsággal járt a *jogegyenlőség*. Valamiként a magyar nemesség minden rendű és rangú tagjára nézve sarkétel volt, hogy — Verböczi szerint — „nemességekre és jószágokra való képest egyenlő szabadságok és méltóságok vagyon és az urak közül is egyiknek sincsen nagyobb szabadsága, mint akármely nemes embernek és ez okon ugyanazon egy törvénnyel és azon szokással élnek<sup>2)</sup>”: ugy a székely nemesi szabadság is egyenlő volt jogilag, mondhatnók elvi szempontból. A nemesi szabadság egyenlősége mellett azonban a székelység között is meg volt az

1) Ld. Connert János jeles doctorátusi értekezését: A székelyek intézményei 1562-ig.

2) Verböczi Decretum juris Consuetudinarii debreczeni 1611. kiadás 34. 1.

osztálykülönbség, miként a magyar nemesség is különbözött „méltóságokra és tisztekre való képest.”

A székelység közt birtokarányukhoz képest három rend keletkezett s alakult ki már a XIV. században: az *első*k vagy *főemberek*, főnépek (primor), a *lőfők*, lúfejek (primipilus) és *gyalogok*, darabontok (pedites, pixidarius) rendje. Főember az volt, a ki nemcsak maga személyesen szolgált a hadban, hanem birtokarányban „ki 3 lóval, ki négygyel, ki ötten”<sup>1)</sup>; a lőfő lovon, a gyalog gyalogosan szolgált. A főnép és lőfő jóformán minden hadakozásban részt vett, mint a nemesség, a gyalogok fejenként ritkán mentek hadba, csak az ország szüksége szerint „vagy ötöde, vagy harmada.”<sup>2)</sup>

A három rend nem volt zárt testület, egyikből a másikba lehetett emelkedni vagy alászállani, a vagyon emelkedésével vagy apadásával.

Mind a három rend tagjai általánosságban nemesek voltak. I. Ferdinánd király erdélyi biztosai jelentése szerint: a székelyek mind nemesek és adómentesek.<sup>3)</sup> Oláh Miklós szerint „mindnyájan nemeseknek kívánják magokat tartani... közöttük a legkisebbnek ugyanazon szabadsága van, mint a legnagyobbaknak”<sup>4)</sup> Verancsics szerint: az évi adózástól tökéletesen mentesek és szabadok.<sup>5)</sup>

Tulajdonképpen ugyan *nemes*-nek csak a főrendüeket nevezték,<sup>5)</sup> de a többiek is nemesi jogokkal éltek s a két alsóbb rend sem engedett nemességéből. Udvarhelyszék közönsége „ugymint armalista, donatarius, primipilus és darabont egyenlő nemességű székelyek” 1763-ban protestálnak a szék előtt a „libertinus, ingnobilis és más efféle nemes székelekhez illetlen titulusok” ellen, „melyekkel

1) Székely Okltr. II. 163.

2) Székely Oklevéltár II. k. 283. 1.

3) Székely Okltr. II. 100.

4) Oláh: Hungaria et Attila 195. 1.

5) Verancsics művei I. k. 144. 1.

6) Simon székely ispán a XIV. sz. végén „nobilibus viris senioribus ac toti communitati Siculorum” címzezi levelét. Sz. Okltr. IV. 9. Ferdinánd biztosai szerint: Siculi in communi omnes sunt Nobiles...sed distributi in tres ordines, quorum precipui sunt, vocantur Nobiles.” Sz. Okltr. II. 100. — Az 1555-iki „municipalis consuetudo Siculorum” szerint: Székelyföldön a nemesek között való jegyruha 24 frt, a lőfő-székelyek között való jegyruha 12 frt, a darabont székelyek között való jegyruha 6 frt, a parasztszékelyek között való jegyruha 3 frt.” Sz. Okltr. II. 125.

illetlenül ruháztatnak ... a mérges mirigygyel járó halálnál keservesebb neveket nem szenvedhetvén.” Magokat a főnemeseknél (primoroknál) „alább való, de nemességben egyenlő gradusban levő”-nek nevezik, minthogy nemesi szabadságuk egy fundamentumon épült.”<sup>1)</sup>

A székely szabadság valóban eredetileg egy és ugyanaz volt mind a három rendre nézve, csak a hadkötelezettség módjában és a tisztségek viselésének jogában volt különbség főember, lófő és közszekely között. Személyes szabadsága eredetileg a harmadik rendbelinek is ugyanaz volt, mint a két első osztálybelinek. És ezt a székely nemesi szabadságot nemcsak otthon élvezték, hanem az is, ki a Székelyföldről elköltözött. Nagy Lajos király 1346-ban a Szabolcs vármegyébe telepedett Sényői Pálnak kétségbe vont székely szabadságát ítélettel biztosítja. Az 1555-iki székely jogszabályban is olvassuk, hogy „Székelyföldről ha ki akart menni, szabad volt mindenkor. Valamely székely szolgálni akart menni (t.i. hadseregben), bár más országban is, szabad volt szolgálni menni.”<sup>2)</sup>

Ez a székely szabadság és jogegyenlőség azonban az idők folyamán változást szenvedett. A birtokviszonyok különbözősége társadalmi különbséget idézett elő s ezzel járó hadi szolgálat különbözősége átalakító hatással volt a jogviszonyra is. A székbeli hivatalok viselésének joga már korán a két első rend hatalmába került. A két legfőbb hivatal, a mely jövedelemmel járt, bizonyos lófőségekhez (birtokhoz) volt kötve, melyek adás-vevés tárgyát is képezték. A harmadik rend a hivatalviselésből kiszorult és sokféle jogtalanságot szenvedett már a XV. században. Hunyadi János kormányzósága alatt már szükséges volt a régi székely jogokat átvizsgálni és oklevéllel biztosítani. Mátyás alatt a főemberek és közszekelyek éles viszályban állanak egymással. A főbbek ugyanis Kézdi, Orbai és Sepszi székben sokféle módon elnyomták a közszekelyeket és kiforgatták régi jogaikból. Ezek e miatt fellázadtak elnyomóik ellen és panaszszal fordultak a királyhoz, a ki megkönyörülvén rajtuk s elnyomatásukon, intézkedik a régi jogok visszaállításáról. E végett az erdélyi vajda s egyszersmind székely ispán, mint a király által kiküldött bíró, gyűlést tart Zabolán s a

1) Jakab E. és Szádeczky L.: Udvarhely vármegye története 505. l.

2) Székely Okltr. II.

háromszék régi törvényeit és jogait megvizsgálván, azokat megújítja, írásba foglalja.

A zabolai gyűlésen a közszekelyek szabadságukat biztosítani igyekeznek a főemberek elnyomása ellen. Végeztetett, hogy a köznép ne legyen alávetve a főbneknek s szolgaságra ne kényszeríttessenek, hanem szabadon költözködhessenek bárhová s állhassanak bármely főember védelme alá. A köznép az előkelőknek szántani, kaszálni, aratni nem köteles. Elhatározták, hogy a mint Kézdi széken van, úgy Sepsi és Orbai székén is tizenkét esküdt választassék, fele a főnépek közül, fele a közszekhelyek közül a bírászkodásra. Az esküdtszékétől Udvarhelyszékre, onnan a székely ispánhoz végül a királyhoz lehessen felebbezni. Ha valamelyik esküdt e végzések ellen működne, s valakinek jogát tudatosan elrejtene, vagy meghamisítaná, megbizonyítván, a rendek egyező határozata szerint megérdemli, hogy megnyuzassék és bőre szalmával kitömessék. Hitelező adását a székekben a bírák előtt perelje és zálogolja, ne önhatalmulag. A székbiró három lovasnál többel ne szállásolhasson el közöttük, és csak egy helyettest tarthasson, ne többet. Ha valaki a községet az előbbi szolgaságba hajtani akarná, az esküdtek adják tudtára a székely ispánnak s ez az olyanokat fő- és jószágvesztéssel büntesse kegyelem nélkül. Végül, ha valaki a székely község ellen visszavonást, vizzályt, egyenetlenséget szitana: fő- és jószágvesztéssel sujtassék és hűtlenségben marasztaltassék el s minden jogát elveszítse. A főbneknek a vizzály idején (tempore prenarratae gverrae) a köznéptől elvett javai három nap alatt adassanak vissza, szédult vagy felégetett házaik szent János napjáig építtessenek fel a köznép által, hűtlenség terhe alatt.<sup>1)</sup>

E nevezetes oklevélből kitűnik, hogy a főnépek annyira elnyomták a közszekelyeket, hogy ezek önvédelemből erőszakra vetemedtek, raboltak, égettek s lerombolták a primorok házeit. A királynak kellett intézkedni s az ő rendeletére a vajda mint székely ispán lép közbe s erdélyi nemesekkel, az összes székely székekből összehívott főemberekkel s a forrongó három szék főnépeivel és közszekelyeivel tartott gyűlésen tart vizsgálatot, revideálja a székely jogszokásokat s tesz igazságot és alkot törvényczikkeket a főnépek és község számára.

Ezek az artikulusok azonban nagyobbrészt csak papiroson maradtak s a harmadik rend sorsa mindinkább sulyosbodott.

1) Sz. .Okltr. II. 82—86. 1.

II. Ulászló gyenge kormánya alatt az elnyomatás s a székelység sanyargatása általánossá vált.

Báthori István erdélyi vajda és székely ispán valóságos zsarnoka volt a székelyeknek. Ez a féktelen olygarcha, a ki Mátyás halála után olyan királyt akart, kinek üstökét a markában tartsa, Ulászlót semmiben sem véve, embertelen kegyetlenséggel zsarolta Erdélyt s főkép a székelyeket. Nyíltan hirdette, hogy ő örökös vajda Erdélyben, s annak, a ki ellene a királyhoz akar folyamodni, két feje legyen, hogy ha az egyiket elveszti, elővehesse a másikat. Különösen a jogaira és önkormányzatára féltékeny székelység ellen dühöngött, főembereiket kinoztatta, ölette, számkivetette; házaikat leromboltatta, a népet elnyomta, zsarolta, Udvarhely vára építésénél közmunkára kényszerítette.

A székelyek végre fellázadtak a kegyetlen zsarnok ellen. A hét szék közönsége a királyhoz intézett folyamodványában elősorolja a vajda türehetlen zsarnokságát, egyebek közt, hogy „közénk mint ellenségre erős sereggel jött és közülünk sok ártatlant megöletett, megvakított, másoknak házait romboltatta le, nejeiket, lányaikat kifosztatta, minden vagyonukat, javaikat elvitette ... A mit soha sem hallottunk, közöttünk kastélyt építettett ... hogy abból bennünket elnyomhasson és rabolhasson ... Soha ilyen elnyomatást nem szenvedtünk ... Mikor közöttünk volt, azt mondogatá, hogy jobb volna ha Székelyföldön bűdös dögök hevernének, mint hogy székelyek lakjanak, mert felségednek semmi hasznot, sem szolgálatot nem teszünk”... Kéri azért, hogy a király tekintse meg nagy elnyomatásukat és tegye le a vajdát, mert ha ott marad, inkább kibujdosnak az országból, mitsem tovább türjék zsarnokságát.<sup>1)</sup>

A székelyek midőn ezt a király elé terjesztik, egyszersmind fegyverre keltek a vajda ellen. (1492 decz.) A király a székelyek kérését teljesítette: 1493 elején Báthoritól a vajdaságot elvette és másra ruházta.<sup>2)</sup> II. Ulászló azzal is megmutatta később a székelyek iránt jóindulatát, hogy 1499-ben a háromrendű székelyek részéről bemutatott régi szabadalmaikat és jogszokásaikat tartalmazó czikelyeket megerősíti és kiváltságlevél alakjában kiadja.<sup>3)</sup> Ez főkép önkormányzatukat biztosítja s megállapítja hadkötelezettségük módzatait, az adómentességet, s az u. n. ökörsütést stb.

1) Székely Okltr. I. 272.

2) Sz. Okltr. III. 124.

3) Sz. Okltr. III. 138.

### III. Adómentesség: ökörsütés.

A székely nemesi szabadság legföltettebb joga volt az adómentesség.

A székelyek adómentesek volt egész a XVI. század derekáig. Adófizetéssel épügy nem tartoztak, mint a magyar nemesek. A pénzbeli adózás helyett azonban egy különös adónemet honosított meg közöttük a jogszokás, a mit *ökörsütés* néven ismerünk. Természetben való önkéntes adózás volt ez, a mi az idők folyamán rendessé vált. Ez abból állott, hogy a király koronázása, házassága és trónörökös születése alkalmából minden telek után egy-egy ökröt adtak a királynak, a mit, minthogy az ily ökrökre bélyeget sűtöttek (a szék kezdőbetűjét), ökörsütésnek neveztek.

Erről az első adat a XIII. század derekáról szól.<sup>1)</sup> Viszont a székelyek adómentességét már egy 1301-iki kiváltságlevél emlegeti.<sup>2)</sup> Mátyás király 1473-ban mondja, hogy „a mi hü székelyeink örök időktől fogva semmiféle pénzfizetéssel nem tartoznak, hanem csak önkéntes és készsleges ajándékkal a király házasságának és fiaik születésének örömnünpére.”<sup>3)</sup> Bonfini azt mondja, „hogy a székelyek a szabadságot annyira szeretik, hogy készebbek lennének halált szenvedni, mint adót fizetni. Csak kéréssel és a király kegyével birattak arra, hogy Mátyás királynak némelykor házanként egy-egy ökröt adjanak.”<sup>4)</sup>

Mátyás király idejében tehát még ez az adó is önkéntes (spontanea) és készsleges adomány (prompta oblatio) volt.

II. Ulászló 1499-iki kiváltságlevele is hangsulyozza, hogy „a székelyek minden adófizetéstől mentesek, mint igaz nemesek”, csupán egy-egy ökoradással tartoznak minden telek után a király koronázásakor, első házasságakor és első fia születésekor.<sup>5)</sup>

Ulászló kiváltságlevele azt is megmondja, hogy az ökörsütés helyére felhajtott ökrökből a székely felét magának kiválasztotta s a másik feléből választott egyet a király embere.

Ezt sem szívesen fizették a székelyek. A XVI. század elején midőn Tomori Pál mint fogarasi várnagy Ulászló rendeletére az

1) 1256-ból és 1263-ból. Sz. Okltr. I. 13—14.

2) Sz. O. I. 30—31.

3) Sz. Okltr. I. 220. 1.

4) Bonfini hist. 1774. kiadás 108. 1.

5) Sz. Okltr. III. 140—141.

ökörsütésre 500 lovassal Marosszékre ment, a székelyek ellentálat-  
tak s Tomori seregét megverték.<sup>1)</sup>

Még a XVI. sz. derekán is megvolt az ökörsütésnek önkéntes  
jellege, a mennyiben azt a székely nemzetgyűlésen kérni kellett  
és az határozott felette és a behajtás módja felett.<sup>2)</sup> A behajtás  
ugy történt, hogy minden közszékely felhajtotta minden ökrét  
(eskü alatt) a végrehajtók elibe s a kinek pl. négy volt, kettőt  
előbb kiválasztott magának s a másik kettőből a király embere  
választott egyet. A kinek két ökre volt, azokat összezsapták más  
hasonló két ökrös gazdáéval s ezek közösen választottak ki kettőt s  
a király embere a más kettőből választott egyet. E szerint minden  
negyedik ökör lett a királyé.<sup>3)</sup>

## IV. Birtokjog. Önkormányzat.

A székely szabadságnak lényeges alkateleme volt a *székelyek  
birtokjoga*, mely főkép abban különbözött a magyarokétól, hogy  
a székely birtok még hűtlenség, hazaárulás vagy felségsértés esetén  
sem volt elkobozható s magszakadás esetén sem szállott a koro-  
nára, hanem a vérrokonok, vagy ilyenek hiányában a szomszédok  
örökölték. Aranyosszék bogáti közös birtokán az örökös nélkül  
elhalt székely földje azé lett, a ki előbb vágta belé ekéjét.

A székely constitutio szerint „székely ember örökségét semmi-  
képpen el nem vesztheti, ha a fejét, hitelenségét elvesztené is,  
hanem atyafiára marad”.<sup>4)</sup>

A székely örökségben tehát királyi jog nem volt. Székelyföldön  
a király birtokot sem adományozhatott, székely örökséget, mely  
nemek és ágak jogán szállott át, csak székely örökölhetett s szé-  
kelylyé a király kiváltságlevéllel senkit sem tehetett. V. István  
megpróbálta két hívét székely joggal felruházni s két falujokat  
Udvarhelyszékhez csatoltatni, de a székely kebelébe nem fogadta,  
mert birtokosaik nem voltak székelyek.<sup>5)</sup> Károly Róbert király a

1) Oláh: Hungaria et Attila 196. 1.

2) „De modo exigendi cuncluditor cunr ipsis in congregatione eorum generali, in qua  
signatura boum petitur et decernitur”. I. Ferdinánd biztosai jelentése. Sz. Okltr. II. 100.

3) Ugyanott 101.

4) Sz. O. II. 121.

5) Szabó Károly: A régi székelység. 186. 1.



kászonszéki Lok nevű havasi völgyet, melynek előbbi birtokosa örökösök nélkül halt meg, a székely Apor Sándornak adományozta, de a csiki székelyek a királyi adományozás ellen tiltakoztak s ősi öröküket megtartották.<sup>1)</sup>

Az 1562-iki székely támadás után a segesvári országgyűlés nyirbálja meg a székelyek birtokjogát, kimondván, hogy ezentul hűtlenség esetén a székelyek „mind fejenként jószágokat és örökségeket elveszessék”.<sup>2)</sup> Ezt a kiváltságot a székelyek régi szabadságát visszaadó 1601-iki országgyűlés sem állította többé vissza.

A székely örökség az atyafiak hire és tudta nélkül nem volt elidegeníthető. A székely constitutio szerint (1555.) „atyafi atyafi ellen idegennek semmijét el nem adhassa, ... ha 32 esztendő közben tilalom (t. i. óvás) lett volna benne, a vér gyökér visszaveheti”. Rokonoknak az eladó birtokhoz elővételi joga volt. „Ha valamely örököt eladnak és a kit illetve meg nem kínálnák vele, ha ellene mond, 15 napig várják meg véle, ha megveheti az örökséget, adják néki”.<sup>3)</sup> A birtokjog 32 év alatt évült el, ha nem tiltakozott az alatt az igénylő. Zálogos jószágában nem volt „időmulás” (elévülés), úgy „vérgyökér” örökségben sem, „mivel vér atyafiak között időmulás nem lehet”.

Az örökösödés úgy történt, hogy ha valakinek fia s leánya volt, a birtok a fiút illetve, de a fiú a leányt tartozott „a maga székének törvénye szerint” kiházásítani. Ha a székelynek csak leánya maradt, birtokát ez örökölte s az ilyet „*fiuleány*”-nak nevezték. Ha két leánya maradt: egyaránt osztottak, t. i. mind a kettő fiuleánynya lett. Magyarországon a fiúörökös nélkül elhalt magyar nemes birtoka a koronát illetve s csak a király tehetett örökössé a leány utódot: a Székelyföldön maga a székely jog tehetett örökössé a leányt. Ez volt a fiuleányság. Egyenes örökös híján az oldalági rokonokra szállott a jószág.

A székely szabadság egyik fő alkotó része volt a székelység *önkormányzati joga*.

A székelyek az ő székeikben saját magok által választott tisztviselők által igazgattattak. A szék legfőbb tisztviselője volt a legrégibb időben a *hadnagy* (maior exercitus) vagy *kapitány*. Ez is mutatja, hogy a székelység első sorban hadi intézmény volt. Ő volt

1) Ugyanott 185.

2) Sz. O. II. 162.

3) Sz. O. II. 121.

a szék haderejének főparancsnoka, ő tartotta béke idején a hadiszemléket (lustrálást), ő intézte a székely ispán rendeletére a hadfelkelést s ő vezette hadba a szék hadseregét, ha általános hadfelkelés volt Moldva, Oláhország felé, vagy védelmi háború az országban bent. Ha részleges hadfelkelés volt az ország nyugati, vagy északi része felé, akkor a hadnagy helyett a szék által választott külön vezér is lehetett.<sup>1)</sup>

A hadnagy vagy kapitány volt eleinte a szék törvényszékének elnöke, ő hajtotta be a birságokat s illetménye azok egy részéből állott. Az ökörsütésnél is nagy szerepe volt s fáradtsága jutalmául a nagyobb székekben 24, kisebbekből 12 ökör volt osztályrésze (az 1555. lajstrom szerint).<sup>2)</sup>

A szék második tisztviselője volt a *székbíró*, vagy *főbíró* (judex terrestris vagy sedis), kinek főfeladata volt a bíraskodás a szék esküdtéivel. Jövedelme a birságok egy része volt, az ökörsütésnél székenként 12—18 ökör.

A hadnagyság és bíróság nemek és ágak szerint váltakozott, vagy a szék által választatott. Mátyás király 1461-ben megerősíti Kászonszéknek Zsigmond király által adott ama kiváltságát, hogy ők magok választhassanak hadnagyot és székbírót.<sup>3)</sup> A választás jogát 1462-ben elvesztették.

A székbíró helyét 1562. után a *királybíró* foglalta el s ez lett a szék első tisztviselője. Már előbb is voltak királybírák, mintegy a szék törvényszékének ellenőrei.

Báthory Zsigmond 1601-ben újra megengedi a székeknek, hogy kapitányokat szabadon választhassanak a köztük lévő nemesek közül. De ez inkább csak kijelölés volt, mert négy vagy több jelöltre maga nevezett ki a fejedelem. Az Approbata szerint a kapitányokat a XVII. században már ismét a fejedelem nevezte ki.

Az 1555. székely constitutio szerint „a királybírák dolga az, hogy a székhelyeken üljenek és esztendeig a (szék)biráktól háromszor számot vesznek”. Helyetteseik is voltak, az *alkirálybírák*. A főkirálybíró a fejedelem nevezte ki.

A szék törvényszékének többi tagjai a *székülők* voltak, kikkel a bíró és kapitány törvényt látott. Ezeket a két első rendből választották; a zabolai gyűlés 1466-ban a 12 esküdt felét az előkelők

1) Sz. O. III. 138.

2) Sz. O. II. 125.

3) Sz. O. I. 195.

felét a községből rendelik választani. De a XVI. században ismét

csak a két első rendből választják őket évenként, az 1562. törvények szerint minden székben 12-öt a főnépek és lófők közül.<sup>3)</sup> Jövedelmük a birságok egy része volt.

A szék tisztviselői közül tehát a hadnagy (vagy kapitány) szék-bíró és székülők a XVI. sz. végéig a székek választottjai s a királybíró a király által kinevezett hivatalnok volt.

A királybírák az Approbata szerint a XVII. században már a szék által választottak, míg a kapitányokat ekkor már a fejedelem nevezte ki.

A XVIII. században a királybírákat a szék jelöli ki s a királyok erősítik meg, illetőleg nevezik ki.

A királyi hatalom főszemélyesítője a székelyek között eleitől fogva a *székelyek ispánja* (comes Sicolorum) volt, a mely méltóságot eleinte magyar (sohasem székely) főnemesek, később rendszeren a vajdák s a fejedelemség idején magok a fejedelmek viselték. Az első székely ispánt 1235-ből ismerjük. A székelyek ispánja eleitől fogva a király hivatalnoka volt, néha kettő is, s voltak helyetteseik (vicecomites), a kiket ők neveztek ki. A vajdák rendszerint az alvajdákat nevezték ki székely alispánná.

Miután a fejedelmek vették fel a székely ispán czimét, főkapitányt állítottak a székelyek élére és ez rendszeren a két király vár (Udvarhely és Várhely) várnagya is volt.

A székelyek ispánja volt a székelyek fővezére s főbirája, kihez a perek a főtörvényszéktől felelősekké váltak. Ők végezték a hadiszemléket (lustrum), ők elnököltek a nemzetgyűléseken, mozgósították véres kard vagy rendeletek által a székely hadsereget. A székely ispánnak (1429 óta) két banderiumot kellett tartaniok, ugyanannyit, mint a vajdának.<sup>2)</sup> Főjövedelme volt Töröcsvár és Görgény vára uradalma hasznélvezete, beiktatása alkalmával mind a hét széktől egy-egy lovat kapott és pedig olyat, hogy azon tisztességesen mehessen a hadba;<sup>3)</sup> azon kívül a birságokból is részesült s rendes fizetést huzzott a királyról is.

A székelyek önkormányzatának és törvénykezésének elsőfoku foruma a *székgyűlés* volt. Eleinte minden szabad székelynek joga, sőt kötelessége volt a székgyűlésen megjelenni, később a harmadik

1) Sz. O. II. 163.

2) Sz. O. I. 126.

3) Sz. O. III. 141.

rend kiszorult a gyűlésekből. Ezek intézkedtek a szék önkormányzati, közigazgatási ügyeiben s bíráskodtak a perekben.

Zsigmond király 1404-ben Miklósvárszéknek jogot ad arra, hogy a többi székek szokása szerint törvényt napot tarthassanak s a perekben ítéljenek. Később nem a székgyűlés, hanem csak az előkelők ítéltek a perekben. A XV. században esküdszékek keletkeztek. A zabolai gyűlésen 1466-ban elhatározták, hogy más székek példájára tizenkét esküdtet választanak, felét az előkelők közül, felét a köznépből.

A szék törvényszékéről eleinte Udvarhely mint anyaszék elé felebbezték a pereket, vagy a nemzetgyűlés elé, innen a székely ispán s harmad izben a király elibe.

II. Ulászló 1499-iki privilégiuma szerint a perek előbb e székeken tárgyaltnak, onnan Udvarhelyszékhez, mint anyaszékhez (ad Udvarhely sedem, scilicet universalem) felebbezhettek, innen a székely alispánhoz, majd a székely ispánhoz s végül a királyhoz.<sup>1)</sup>

1505-ben az Udvarhelyt tartott nemzetgyűlés az összes székelység számára külön felebbezési törvényszéket állított fel Udvarhelyen, melynek 17 tagja volt: 4 főember és 13 lófő Udvarhely és Keresztur székéből választva a nemzetgyűlés által.<sup>2)</sup>

Székelyföld önkormányzatának legmagasabb fóruma, az összes székelységre kiterjedő törvényhozási és bíráskodási intézménye volt az u. n. *nemzetgyűlés*. Első okleveles adat 1344-ből említi.<sup>3)</sup> Ettől fogva a XVI. századig rendkívüli időközönként összehívták, midőn szükségét érezték. Ilyen volt a zabolai gyűlés (bár részleges) 1455-ben, melyen a székely ispán elnöklete alatt magyar főnemesek, s az összes székely székekből nagy számmal s a három szék előkelősége és közönsége vett részt. 1505-ben Udvarhelyt „az egész székely földének lakosai” nevében írják, hogy „a mi országunknak régi szokása szerént néminemű szükséges dolgaink véghez viteléért és némely illetlen szokásoknak megjobbításáért közönséges gyűlést hirdettünk”.<sup>4)</sup> 1506-ban „Székelyország földének lakói és az egész Székelyföldön lévő székelyeknek minden felső és alsó renden lévői” ... Udvarhelyszéknek Agyagfalva nevű majorjában az mű országunknak közönségesen való szükséges

1) Sz. O. III. 142.

2) Sz. O. I. 306.

3) Sz. O. I. 51.

4) Sz. O. I. 306.

dolgaiért kiváltképen való gyűlést hirdettek és rendelték, hogy a külömb-külömbféle egyenetlenségeket és hitvány szokásokat eltör- lenék és hadnák”<sup>1)</sup>

Nemzetgyűlést tehát a székely nemzet saját elhatározásából hív össze s ott „Székelyországunknak régi bevett autoritásából és hatalmából” hoz törvényeket és biráskodik fontos ügyekben. A nemzetgyűlést az előkelők kérésére a székely ispán vagy Udvarhelyszék kapitánya hívja össze.

A zabolai gyűlésen (1566) az ispán elnököl; az udvarhelyin (1504) Udvarhelyszék hadnagya.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint szükség esetén Udvarhelyszék kapitánya hívja össze a székelyek három rendjének összességét. Nem kellett hozzá tehát királyi engedély vagy az ispán engedélye.

A nemzetgyűlés hatásköre igen tág volt. Törvényeket hoztak, biráskodtak, 1505 előtt első felebbviteli törvényszék volt, ítelt a hamis birák és a politikai bűnösök, a lázítók ügyében, megsza- vazta az ökörsütést s annak behajtási módját. Hatalmi köre nagyobb volt a királyénál is, mert jószágvesztésre is ítéltetett.

A zabolai gyűlés azt határozta, hogy a kik a közönséget régi szolgaságába akarják taszítani, életükkel lakoljanak és vagyonuk elkoboztassék, minden kegyelmezésre való kilátás nélkül. Az igazságtalan esküdtet bőre lenyuzására és szalmával kitömetésre itéli érdemesnek.<sup>2)</sup>

Az udvarhelyi nemzetgyűlés (1505) az igazságtalan birákat számkivetésre s minden ingó-bingó marhái és öröksége elveszté- sére itéli s még azt is, a ki megkegyelmezésükben fáradozna.<sup>3)</sup>

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma meg akarja szorítani a nem- zetgyűlés eme nagy hatalmát s a közszabadság ellen vetők és a nemzetgyűlés által fő- és jószágvesztésre ítélteknek fenn akarja tar- tani a királyhoz felebbezést és a kegyelmezés jogát, mert nem illik, — ugymond — hogy a királyi tekintély elől elzárassék.<sup>4)</sup>

Az agyagfalvi nemzetgyűlés (1506) már ebben az értelemben határoz, de úgy, hogy a nemzetgyűlésnek is fentartja a kegyel- mezés jogát. A pártütő, nemzetáruló — ugymond — minden tisz-

1) Sz. O. I. 313.

2) Sz. O. III. 84.

3) Sz. O. I. 307.

4) Sz. O. III. 143.

tességét és becsületét elveszesse, semmi tisztet ne is viselhessen és

itt Székelyországban soha ne is lakhassék, mindazáltal öröksége igaz örököseire maradjon és az ilyeneknek, mint hitetleneknek senki a *fejedelmen kívül* grátiát ne adhasson, hanem ha az egész székelység egyenlő akaratból.<sup>1)</sup>

A király kegyelmezési jogát tehát elismerik, de mellé állítják, mint egyrangut, a székely nemzetét.

Ezek a törvények mutatják a székely nemzetgyűlés nagy hatalmát, mely még a királyét is felülmultra annyiban, hogy alaptörvényt megváltoztathatott, jószág elkobzásra is ítéltetett, mire a király nem.

A székely nemzetgyűléstől Verancsics erdélyi püspök, majd esztergomi érsek így rajzolja: a gyűlésre fegyveresen jönnek özsze, a főemberek körbe ülnek, a többiek nagy lármával zajongva állanak közöttük s élénken tiltakoznak, nehogy olyat határozzanak, a mi nekik nem tetszik. Ha valamit akaratuk ellen végeznek, kitörnek az ellen, a ki miatt valami szokatlan teher alá estek, az ilyenek aztán úgy töltik ki bosszujukat, hogy házát tömegesen megrohanják s földig lerombolják. Ha valaki szabadságuk ellen újítást tervez, azt fegyverrel is üldözik s ha elfoghatják, a gyűlés színe előtt megölik.<sup>2)</sup>

A házlerombolás ősi székely virtus volt, melynek sok példáját ismerjük a századok folyamán. Minden székely támadás ezzel kezdődött. Oláh Miklós is írja a XVI. sz. közepén, hogy ha valaki közülök az ország és közjó ellen vétett, vagy alattomosan szabadságuk ellen törekedett, vagy a közfelkelésre nem jelent meg, minden vagyonát zsákmányra hányván, házát földig lerombolják és ha közre kerithetik, megölik.<sup>3)</sup>

Az 1466. zabolai gyűlés is felépitni rendeli a megelőző lázongás alkalmával lerombolt, vagy felégetett uri házakat.<sup>4)</sup> Az agyagfalvi nemzetgyűlés végzéseiben fel van említve „a házaknak elhányások, mint az elmúlt időkben egy néhányszor megestenek.”<sup>5)</sup>

Az 1562-iki támadás is azzal kezdődött. 1599-ben midőn Mihály

1) Sz. O. I. 315.

2) Verancsics művei I. 146.

3) Hungaria et Attila 197. I.

4) Sz. O. III. 86.

5) Sz. O. I. 315.

vajda mellé állottak, legelőbb is Várhegy várát dulták szét és Senyei Pongrácz házát Oroszfaluban rombolták le.<sup>1)</sup>

A székely nemzetgyűlések a XVI. századdal megszűntek. Az utolsó volt az 1555-iki, mely a székelyek régi szokásjogát törvénybe iktatta. A rendszeres országgyűlések tartása mintegy fölöslegessé tette s az 1562-iki nagy átalakulás után nem szívesen látta volna a fejedelmi hatalom. De a nemzetgyűlés emléke élénken élt a későbbi századokban is a székelyek emlékezetében. Br. Apor Péter 1744-ben, midőn Mária Terézia hadfölkélt hirdetett, azt indítványozza Bécsben, hogy az egyöntetű eljárás megbeszélésére hívják össze a székely nemzetgyűlést, mint „boldog emlékü eleink ideiben” szokásban vol, „mikor ilyen nagy momentumu dolgok folytanak.”<sup>2)</sup> De Bécsbe erről hallani sem akartak.

Udvarhelyszék József császár halála után nemzeti gyűlés tartását kívánja az unio előkészítése ügyében, de — úgy látszik — elmaradt.<sup>3)</sup> A XIX. sz. erdélyi országgyűlésein szokásban volt, hogy az országgyűlés megnyitása előtt a három nemzet előzetesen nemzeti gyűléseket tartott.

Az utolsó székely nemzetgyűlést 1848. okt. 16—17-én tartották az agyagfalvi réten, gr. Mikó Imre kincstárnok, választott elnök vezetése alatt, a hol m. e. 30,000 székely gyűlt össze az összes székekből s elhatározták a haza védelmére a hadfölkélt.

A nemzetgyűlések eme vázlatos képe is mutatja, mily tágkörű volt a székely nemzet jogköre és önrendelkezési joga; ezekben a nemzetgyűlésekben mintegy a vezérekkorabeli ősmagyar nemzetgyűlések képét szemlélhejtük.

## V.

### Honvédelem. Hadkötelezettség.

A székelysége a fennebb vázolt széleskörű jogokkal szemben nagyarányu kötelezettség is háramlott: *a honvédelem és hadakozás kötelezettsége*. Minden székely született katona volt ifju korától vénségeig. Mint az ország nemesei fejenként kötelesek voltak a királyi vagy fejedelmi seregben szolgálni.

Az erdélyi három nemzetnek Mátyás király által megerősített hadfelkelési szabályzata 1463-ból így rendelkezik felőlük:

1) Sz. O. IV. 145.

2) Br. Apor Péter verses művei és levelezése II. k. 315.

3) Udvarhely vármegye története (Jakab Elek és Szádeczky Lajos) 543.

A székelyek régi szokásuk szerint a hadseregbe nemzetök két harmadát tartoznak küldeni, egy harmada minden eshetőségre otthon maradván. Hadrakeltésük vagy véres kard körülhordozásával, vagy a székelyek ispánja levelével történjék. Midőn a szükség hirtelen felkelést kíván, a székek kapitányai dobokkal vagy zásdobokkal (zaldobonibus) és a tűzhalmokon meggyújtott máglyákkal keltse fel a népet s a ki erre fel nem kél, fejét veszítse. A székek kapitányai tartoznak béke idején nem ritkán szemlét tartani a fegyverek és egyéb hadi készlet felett.”<sup>1)</sup>

II. Ulászló 1499-ben kiváltságlevelében így írja le a székelyek hadkötelezettségét:

Midőn a király kelet felé, azaz Moldva ellen személyesen vezet hadat, a székely lovagok és gyalogok fejenként tartoznak az egész sereg *előtt* járni és a határszélen tul 15 napig saját költségükön bevárni az ütközetet, aztán visszajövet a királyi sereg *mögött* járni. (A székely tehát elő- és utóvéd volt, mint a kabarok vagy a besenyők.) Midőn a király kelet felé helyettesét küldi, akkor a székelyeknek fele tartozik vele menni. Ha a király dél felé, t. i. a havaselvi részek ellen személyesen vezet hadat, a székelyek fele megy vele elő- és utóvédül; a király helyettese vezetése alatt ötödrészüket. Nyugat felé e király mellé 10 telkes székely egy-egy zsoldost küld, a király helyettese mellé huszadrészüket s ugyanennyit, ha a király észak felé személyesen vezet hadat. A székeklyekkel minden székből egy kapitány megy a főemberek közül. Védelmi háborura tartoznak mindnyájan fölkelni s a haza védelmezésére folytonosan örködni. A ki a táborból megszökik, vagy a seregben zavart támasztana, fejét veszítse s ingó javai a királyra és tisztjeire szálljon. A ki otthon marad, azt az ispán a székelyek főembereivel büntesse meg és birságolja. A lustrumok alkalmával a székely főemberek zsellérei és a földönlakók s az olyan szegények, kiknek 3 firt ára ingóságuk nincs, valamint a városok és mezővárosok lakosai támadó háboru alkalmával felmenthetők, de ha az ellenség az erdélyi részeket támadta meg, akkor azok is kötelesek a székely ispán felhívására táborba szállani.<sup>2)</sup>

Oláh Miklós szerint (1540. előtt) könnyen összeirhattak ötven-ezer fegyverest, sőt többet is.<sup>3)</sup> Verancsics harmincz ezeret ir, a

1) Sz. O. I. 198.

2) Sz. O. III. 138. stb. I.

3) Hungaria et Attila 195.



nélkül, hogy házaikat védelem nélkül hagyják. Többszörfre lovon katonáskozznak, katonai ékességel nem tündökölnek, de számerejökbe és régi vitézségökbe bizakodva keményen harcolnak. Ha hamar csatára nem kerül a dolog, a táborozást megunva, lassanként elszélednek. Táborozási kötelezettségekre nézve azt írja, hogy ha kelet vagy éjszak felé a határon tul kell támadni, vagy a haza határai között védelmi háboruba hadakozni, mindnyájan fegyvert fognak s addig harcolnak, mig a háboru tart; nyugati ellenségre tizedrészőket küldik s tizenötöd napon tul nem maradnak táborban; déli ellenségre fele részök megy s addig harcolnak, a mig csak birják.<sup>1)</sup>

Ferdinánd követei szerint (1552.) a székelyek kötelesek a királylyal fejenként a hadba menni s igrén szolgálni egy hónapig. Ha addig nem dől el a harc, a hónapon tul zsoldot kapnak, ha a király őket a hadseregnél akarja tartani. Ezen kívül 100 lovasnak állandóan a királyi udvarban kell lennie, kiket évenként háromszor föl kel váltani.<sup>2)</sup>

A marosvásárhelyi országgyűlés 1545-ben a felfegyverkezést igrén szabja meg: Azok a lófők, kiknek 50 forint (ma 1000 forintnyi) értékű vagyonuk van, lovat, sisakot, pánczélt, dárdát tartsanak. (Ezek tehát nehéz lovasok, pánczélosok.) A kiknek 15 frt értékűk van, azoknak lovuk, paizsok, dárdájok legyen. A többi lófőknek legalább lovuk legyen.<sup>3)</sup> (Fegyvert ezek, ugy látszik, kaptak.)

A székely támadást követő 1562-iki segesvári országgyűlés ugy rendezte a székelyek hadikötelezettségét, hogy „az főnépek és lófejek lovakkal, pánczéllal, sisakkal, paissal, kopjákkal hadakozóképen jó móddal készen légyenek mindenkor.” A lófők „egy holnapon az ő költségeken éljenek az után mű nekik (mondja a fejedelem) minden óra segítségül egy-egy forintot adatunk. Az főnépek is az ő rendeknek és állapotoknak mivolta szerént, ki három lóval, ki négygyel, ki öttel legyenek készen jó szerrel, kiknek mű esztendő által egy-egy lóra 8—8 forintot adatunk nyargalásul (t. i. békében), mikor penig országunk szüksége kívánja és szolgálatban lésznek (t. i. hadban), 2—2 forint hópénzt adatunk nékiek.”<sup>4)</sup>

1) Veransics munkái I. 144.

2) Sz. Ó. II. 100.

3) Sz. O. V. 58.

4) Sz. O. 11.162.

A harmadik rend általános hadkötelezettsége (jobbágyokká tétetvén) megszűnt, de a fejedelem a tehetősebbek közül kiválasztott némelyeket és „veres drabanttá” tette, hogy mint gyalogkatonák szolgáljanak.

Az 1601-iki felszabadítás után a községeknek, az u. n. szabadosoknak, ismét katonáskodni kellett, a mi alól sokan úgy vonták ki magukat, hogy jobbágyul kötötték le magukat főembereknek és lófőknek, úgy, hogy az 1622-iki országgyűlésen törvényt hoztak, hogy „senki szabad székely el ne köthesse s adhassa magát, ha ki eladta volna is felszabaduljon és bármikor szolgálátjok kívánatit, személyök szerint hadba menjenek, ha ki pedig elnegligálná azt, szabadsága elvétessék és jobbágya tétessék.”<sup>1)</sup>

A XVI. század végétől a fejedelmek a hadjáratokban szerzett érdemekért a székelyeknek nemességet, lófőséget, puskás lovaságot (ez új) és darabontságot kiváltság-levelekkel osztogatnak.

Igy Báthory Zsigmond az 1595-ben és Báthory Gábor 1611-ben a havasdi hadjárat alkalmával, Bethlen Gábor és Rákóczy György a magyarországi hadjáratok idején tömegesen emelnek az alacsonyabb rendből magasabbra székely vitézeket. Egyik rendből a másikba átlépés többé nem a vagyon alapján történik, hanem a fejedelmi kegygyel.

Ilyen átalakulásokon mentek át a székelyek jogai és kötelezettségei a XVII. század végéig.

## VI.

### A székelység új kora. A határőrség.

Az erdélyi fejedelemség megszűntével Erdélynek a Habsburgház alá jutása s a gubernium felállítása új korszakot jelöl a székelység történetében is.

A Lipót-féle 1691-ik diploma ezt mondja a székelyekről:

„A székelyek eme legharcziasabb nép (Siculi, genus hominum bellicosissimum) mint eddig voltak, úgy ezentul is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden katonai elszállásolás terhétől, birtokaik után, a melyeket hadfölkelés kötelezettsége mellett birnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely jobbágyok nem értetnek ez alá.”<sup>2)</sup>

1) Sz. O. IV. 212.

2) Szász Károly: Sylloge Tractatumum 125. 1.

Ez képezte a székelyek adómentessége alapját a guberniumi korban, a mi azonban a valóságban nem érvényesült, mert az országos adók növekedésével a székelyeknek is el kellett vállalniuk egy részt az adóból.

Lipót diplomája az adót háborus időben 400,000 forintban állapította meg. Ebből a székelység 1692-ben „jóakaratából” elvállalt 22,000 forintot. Az abó a század végén már egy millióra növekedett, melynek a székelyek már egytizedét fizették s 1702—1703-ban már egyenylőzadát „atyafiságos indulatból”.

A gubernium 1698-ban már maga is elismeri, hogy „az elmúlt zürzavaros időben az nemes székely natio erejénél feljebb terheltetett.”<sup>1)</sup> 1701-ben tiltakoznak a székely követek az adó rendszeressé válása ellen s mindig csak az adómentesség jogos fentartásával vállalják el az adófizetést.

A székely székek úgy osztották fel maguk közt az adót, hogy Háromszék fizetett 33%-ot, Udvarhelyszék 26%, Marosszék és Csikszék 18—17%, Aranyosszék 7%-ot (1700-ban). Birtokos nemes ember, a kinek legalább 7 jobbágya volt, pénzádót nem fizetett (jobbágya igen), a szabad székely rendszeresen fizetett, a jobbágy felényi adót fizetett. Az adókulcsot a marhaállomány (ökör) képezte. A nemesek és marhás szabadosok ökreit egyesével irták össze, a vagyontalan szabadosokét kettesével, a marhás jobbágyokét kettesével, marhátlanokat négyesével. Ezek voltak az egységyszámok.

A Rákóczi-forradalom alatt (melyben a székelyek a szabadságért lelkesen harcoltak) a háború, pestis megtizedelte a lakosokat, a marhavész elpusztította vagyonukat. A mi megmaradt, „elvitte a rettenetes portioázás”<sup>2)</sup> (tehát az adóvégrehajtó). A kurucz háború után a fegyvereket elszedték s a székely falvakat is megszállotta a német katonaság, mely a népen rémes istenverése volt. A székely jogokon újabb rést ütöttek azáltal, hogy a főkapitányságokat a székeken többé nem töltötték be, tehát eltörölték a katonai szervezetnek legfőbb képviselőjét.

1715-ben már az erdélyi adó ötödrészét fizették a székelyek.

Az 1717—19-ig dühöngött rémitő pestis, szárazság és éhhalál majdnem felét áldozatul ejtette a Székelyföld lakosságának. Csikban

1) Jakab E. és Szádeczky Lajos: Udvarhelymegye története. 407.

2) Cserei historiája. 475.

pl. e 3 év alatt 25 faluban 11,348 halottat temettek s életben maradt 14.438.<sup>1)</sup>

Adójuk 1730-ban 17%-ban állapított meg, tehát egyhatodát fizették az ország adójának.

Mária Terézia háborúi ismét igénybevétték a székely vitézséget, 1741-től 45-ig újra meg újra megindul a hadi készülődés. A székelyekre nagy súlyt fektettek. „A egész nemes székely natio egy sereget fog konstituálni — írja a gubernium 1745-ben — jól vigyázzanak, nehogy a székely natio azt a szép enconiumát (dicséretét), mely a (Lipót-féle) diplomában iratik, elveszesse, mert a nemes vármegyék seregeit vagy vizsgálják, vagy nem, de a nemes székely natio seregét odaki sokan fogják observálni.”<sup>2)</sup>

A székelyek meg is feleltek a várakozásnak s régi dicsőségüket új babérral diszítették fel az osztrák örökösödési, majd a porosz elleni harcokban.

A székelyek régi vitézségének újra felcsillanása adhatta azt a gondolatot a bécsi intéző köröknek, hogy a székelységből határőrséget szervezzenek. Buccow Adolf lovassági tábornok 1761. elején Erdélyben katonai főparancsnokká és a székely határőrség szervezésére kir. biztossá neveztetven ki, 1762-ben megkezdte a székelység fegyver alá összeírását. A dolog nem ment könnyen, mert a nép vonakodott az állandó katonáskodás szokatlan terhétől. Mária Terézia rendelete önkéntes katonáskodást akart, Buccow erőszakkal mérték alá fogott minden lófő-és közszékelyt. A nép azt felelte, hogy ők mindig szabadok voltak s katonáskodni is nem rendeletre, hanem törvények és kiváltságaik értelmében szoktak honfitársaik vezérlete alatt. Mindennek daczára a székelyek, még az armalisták is, besoroztattak a határőrségbe.

Az elkeseredett nép megpróbálta az ellenállást, de sorkatonaságot vezettek ellenük s Mádéfalván 1764 január 7-én hajnalban megtámadták az ott összegyűlt székelységet s a Siculicidium név alatt ismert gyászos emlékü vérkeresztséget rendeztek a székelység igába hajtására. Az összeírt székelységből aztán két gyalog- és egy huszárezredet szerveztek 4- 4000 tényleges katonával, német ezredek alatt, főparancsnokul megnyerték gróf Gyulay Sámuel.

A Siculicidium s az erőszakos katonaillesztés a csiki székelység egy részét Moldovába kibujdosásra készítette, ezekből alkotta aztán

1) Jakab E. és Szádeczky L. Udvarhelymegye története 448. 1.

2)

U.

ott.

582.

gr. Hadik András Bukovinában, mint az új osztrák tartomány kormányzója, az ottani székely falvakat.

A székely határőrség intézménye átalakította a Székelyföld közéletét s kihatással volt a magán-, társadalmi és jogviszonyokra is. Nehezen törődött bele a nép az új rendszerbe s midőn II. József császár halálával az alkotmányos reform-mozgalmak megindultak, a székelység a határőrség eltörlését követeli, de hiába.

A francia háborúk alatt a székely vitézek diadalmas harcokat vívnak a külföldi harctereken. Az újra feléledt katonai szellemnek köszönhetjük, hogy a székelyek legutóbbi nagy nemzeti küzdelmünk, az 1848/49. szabadságharc idején újra bebizonyították, a mit Báthory Zsigmond írt 1601. szabadságlevelükbe, hogy „még virágozik lelkünkben az ősi hun erő és dicsőség.” A magyar nemzet érzelmeinek leghivebb tojmácsolója méltán zenghetette el róluk, hogy:

Csak nem fajult el még a székely vér,  
Minden kis cseppje drága gyöngyöt ér!

\*

E drága gyöngyök, a székelyek vére bőven omlott a magyar haza védelmében a négy világtáj minden részében. Elmondhatták a székelyek már 1493-ban, hogy „minden hadjáratban és táborozásban ott voltunk az ország védelmére s a mi őseink vére különböző országokban, t. i. Moldvában, Havasalföldén, Rác-, Török-, Horvát-, Bolgárországban (hozzátehetnék volna, hogy Cseh- és Morvaországban, Ausztriában s az elfoglalt Bécsben) bőven omlott és a mi vérünkkel patakok folydogáltak, tagjainkból és csontjainkból pedig halmokat hánytak.”<sup>1)</sup>)

E drága gyöngyök az újabb időben egyenként és tömegesen peregnek le a magyar nemzet testéről és pedig olyanok közé, a kik építő-anyagnak: kavicsnak nézik a gyöngyöket.

Idegen állam politikusa, egy angol író is (Fitzgerald) felismerte a helyzetet és megírta néhány év előtt, hogy Erdélyt a székelyek tartották és védelmezték meg a múltban s tarthatják meg a jövőre is a magyarnak.

Valóban a történelem arra tanít, hogy a székelyek voltak, a kiknek erős gátjain megtört kelet népáradata, a besenyők, kunok, tatárok, törökök Magyarország eltiprására irányuló erőfeszítése.

1) Báthory István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493-ban. Szabó Károlytól. Székely Egyeleti Képes Naptár 1893. évf.

Erdély volt Magyarország keleti védőbástyája századokon át s a Székelyföld ennek legkimagaslóbb őrtornya, hol a veszély idején felgyújtották a Tűzhalom nevű hegyeken a máglyákat s a nép, az istenadta nép dobokat és „száldobokat” verve, süvegjébe virágot tűzve s dalolva a harczmezején — ment a halálba, vagy a szabadságba.

Ezt a népet elesni engedni: nemzeti bűn; ezt megmenteni, fentartani a jövőendőbeli honvédelem magasztos művére — nemzeti érdem!

A magyar nemzeten, a magyar államon, kormányon és társadalmon áll: bünt követni el, vagy a honfiúi érdemek babérkoszorújával övezni homlokát. (*Élénk, hosszantartó éljenzés és taps.*)

### **Gróf Dessewffy Aurél, a kongresszus diszelnöke:**

Tisztelt Kongresszus! Méltóztassanak nekem megengedni, hogy tolmácsa legyek a közérületnek s a kongresszus nevében meleg köszönetemet és elismerésemet fejezzem ki dr. *Szádeczky* Lajos tagtárs urnak ezen nagy tanulmányra valló, érdekes előadásért, melyet nekünk tartani szives volt. (*Élénk éljenzés.*)

Most pedig fölkérem *Buday Barna* főtitkár urat, sziveskedjék a képviselletekről jelentését megtenni. (*Halljuk! Halljuk!*)

**Buday Barna, a kongresszus főtitkárja:** Van szerencsém bejelenteni, hogy a rendező-bizottság határozata alapján a m. kir. kormány tagjai, az összes szakminiszterek, a székelyföldi törvényhatóságok, sz. kir. és rendezett tanácsú városok, a székelyföldi miniszteri biztos, az összes Székely-Társaságok, az erdélyrészi gazdasági egyesületek, az országgyűlés mindkét házának tagjai a kongresszusra meghivattak, valamint számos közintézet és testület értesített a kongresszus céljáról, idejéről és helyéről. Ennek folytán képviseltetésükről az alábbiak gondoskodtak:

a földmivelésügyi m. kir. miniszter képviselétével *Sándor János* főispán, miniszteri megbizott, *Horváth Sándor* és *Balogh Vilmos* min. tanácsosok, *Tervej Imre* miniszteri osztálytanácsos és *Sierbán János* orsz. tejjgazdasági felügyelőket bizta meg s egyuttal biztosította a rendező-bizottságot ez alkalommal is a székely-kérdés iránt érzett meleg érdeklődéséről és arról, hogy a kongresszus hazafias munkásságát s annak eredményét különös figyelmére fogja méltatni;

*Láng Lajos* kereskedelmi miniszter képviselétében megjelentek: *Reviczky Konrád* min. tanácsos és *Micseh Endre* min. titkár;

*Báró Fejérváry Géza* honvédelmi miniszter képviseletével  
*Hoffmann Hugó* vezérkari ezredest bizta meg;

*Plósz Sándor* igazságügyi miniszter képviseletében *dr. Dévai Ignác* kir. ítélőtáblái bíró, *dr. Kemény Andor* kir. törvényszéki bíró és *dr. Szászi Béla* min. titkár jelent meg.

*Csik vármegye* képviselője: *Becze Antal* alispán;

*Háromszék vármegye* képvis.: *Szentiványi Miklós* alispán;

*Maros-Torda vármegye* képvis.: *Farkas Albert* alispán;

*Marosvásárhely* th. jogu város képvis.: *Sándor János* főispán

*Torda-Aranyos vármegye* képvis.: *dr. Betegh Miklós* alispán és  
*dr. Horváth Miklós* vm. főjegyző;

*Udvarhely vármegye* képvis.: *dr. Domokos Andor* alispán;

*Kiskükiüllő vármegye* képvis.: *Csató Gábor* alispán vezetése alatt  
10 tagu küldöttség;

*Székely-Udvarhely város* képvis.: *Sz. Szakáts Zoltán* polgármester;

*Sepsi-Szent-György város* képvis.: ifj. *Gödri Ferencz* polgármester;

*Kézdivásárhely város* képvis.: *dr. Török Andor* polgármester ;

*Brassó vármegye hétfalusi járásának csángó lakossága* képvis.:  
*gróf Lázár István* főispán, *dr. Semsey Aladár* főszolgabíró.

*Lemhényi körjegyzőség* képvis.: *Szánthó Károly* körjegyző;

*Bükszád község* képvis.: *Jakabos István* körjegyző.

*Csik vármegyei Gazdasági Egyesület* képvis.: *Becze Antal* elnök,  
*Mihály Ferencz* és *T. Nagy Imre* titkár. *Marostorda* vm. *G. E.*:  
*Erősdý Sándor*. *Udvarhely* vm. *G. E.*: *Hollaky Arthur* elnök,  
*dr. Demeter Lőrincz* és *Kassay Ákos*. *Alsó-Fehér* vm. *G. E.*:  
*Székelyhidy Viktor* titkár. *Fogaras* vm. *G. E.*: *Id. Zankó Emil*  
elnök. *Dr. Benedek Arthur* és *Balla Károly* titkár. *Komárom* vm.  
*G. E.*: *Sárközy Aurél* elnök és *Fáy István*. *Nagyküiküllő* vm.  
közgazd. bizottsága: *Dr. Bélyd László* elnök és *Somogyi Albert*.  
*Szolnok-Doboka* vm. *G. E.*: *Betegh Imre*, *Szemmáry József* és  
*Bartók József*.

*Barátosi Székely- Társaság*: *Szonda László*. *Baróthi Sz.- T.*:  
*Dr. Solymossy István* elnök, *Jancsó Gábor* és *Hoffmann Géza*.  
*Brassói Sz.-T.*: *Koós Ferencz* elnök, *Dr. Gencsy Endre* és *Albert*  
*Ferencz*. *Budapesti Sz.-T.*: *Kiss Menyhért* és *Ágoston Lajos*.  
*Csikszenmártoni Sz.-T.*: *dr. Nagy Jenő* elnök, *dr. Csiszér Miklós*  
és *dr. Ujfalussy Jenő*. *Csikszeredai Sz.-T.* : *Becze Imre* és *Kovács*  
*Antal*. *Debreczeni Sz.-T.*: *Pünkösti Ferencz* elnök, *Bakonyi Samu*



és Oláh Károly. Fogarasi Sz.-T.: Bocskor Ádám. Gyergyótölgyesi Sz.-T.: Ferenczy István elnök, Nyerges Gyula. Oergyószentmiklósi Sz.-T.: Lázár János elnök, Orel Dezső és Simon Balázs. Gyulafehérvári Sz.-T.: Imecs Jákó elnök, Erős József, dr. Felszegi Lajos és Balló Lázár, Hétfalusi Sz.-T.: Zsigmond Károly, Donáth Sándor és Fekete Benedek. Kézdivásárhelyi Sz.-T.: dr. Bánffy Zsigmond alelnök és Zajzon Sándor. Kovásznai Sz.-T.: Csia György elnök, Szócs Lajos és Lakatos Gyula. Nagybacsoni Sz.-T.: Benke Ferencz elnök, Barabás Elek és id. Nagy Ferencz. Nagyenyedi Sz.-T.: Gáspár János elnök, dr. Garda Kálmán és Bálint Lajos. Nagyszebeni Sz.-T.: Gödry Sándor, Zágoni Gábor, Boga Lajos és Székely György. Parajdi Sz.-T.: Kovách Mihály elnök, Paget Olivér és Stein Dávid. Régenvidéki Sz.-T.: dr. Gaál Sándor, Farkas Albert, Schwarcz Gyula. Sepsi-Szent-Györgyi Sz.-T.; Vajna István elnök, Benedek János és Bodola Sándor. Székelykereszturi Sz.-T.: Borbély Sámuel elnök és Barabás Endre. Székely-Udvarhelyi Sz.-T.: Becsek Aladár és Spaller József. Tordai Sz.-T.: Dózsa Ferencz alelnök, Kovács Dániel és Varga Dénes. Budapesti Székely-kör: dr. Györffy Gyula, Józsa László és Fábrián László.

Bukaresti Magyar-Társulat: Kertész József és Debreczy József.  
Bukaresti Szent-István-Társulat: Holló János, Huszti János, Meskó János.

E. M. K. E . gyergyóvidéki fiókköre: Görög Joachim elnök és Sántha Albert.

Országos Központi Hitelszövetkezet: Seidl Ambrus min. tan., igazgató.

Országos Nemzeti Szövetség: Balás Árpád ig. elnök.

Országos Balneológiai Egyesület: Hankó Vilmos.

Debreczeni Csokonai-Kör: Benedek János.

Előpataki fürdő-birtokosság: Bogdán Emil és Száva Gerő.

Üdvözlő iratokat és táviratokat küldöttek a kongresszus elnökségéhez és elmaradásukat kimentették:

A m. kir. miniszterelnök, mint *belügyminiszter*, gróf Zselénski Róbert, gróf Korniss Viktor, Hertelendy Ferencz, Beksits Gusztáv, Bernát István, Horváth Mihály, Clair Vilmos, Weisz Berthold, Tokaji László, dr. Löw Sámuel és Neumann Ármin.

Főtitkár ezután ismerteti a kongresszus szervezetét, bemutatja a rendező-bizottság által megválasztott szakosztályi elnökök, alel-

nökök és jegyzők névsorát, a melyet a kongresszus helyesléssel

Erdélyi Magyar Adatbank



tudomásul vesz.

**Gróf Dessewffy Aurél diszelnök:** Felkérem a szakosztályi elnök urakat, szíveskedjenek osztályaik tanácskozását megkezdeni s a hozandó javaslatokat a kongresszus elnökségéhez benyújtani, hogy a záró ülés elé terjeszthesse.

**Bedő Albert elnök:** Van szerencsém a tisztelt kongresszusnak bejelenteni, hogy *Molnár Józsiás* és társai indítványt adtak be az arányosítás kérdésére nézve. Ez indítvány kiadandó a kongresszus részéről a III. szakosztálynak; felkérem tehát a III. szakosztály elnökét, szíveskedjék ezt az indítványt tárgyalás alá vétetni s annak eredményét majd a plenáris ülésnek bejelenteni. *(Helyeslés.)*

**Gróf Dessewfffy Aurél diszelnök:** Ezzel megnyitó ülésünk tárgysorozata ki lévén meritve, köszönöm szives figyelmüket s ezzel az ülést bezárom. *(Hosszantartó éljenzés és taps. Felkiáltások: éljen a diszelnök!)*

## I. Östermelési szakosztály.

Elnökök: **Dr. Bedő Albert** és **Győrffy Gyula**.

Alelnökök: **Ugron János** és **Szentiványi Miklós**.

Jegyző: **Lutter Béla**.

**Bedő Albert elnök:** A kongresszus itt megjelent t. tagjait üdvözli s ezzel a szakosztályi ülést megnyitja. Átadja a szót T. Nagy Imre urnak, a ki szives volt a megjelenésben akadályozott Szilassy Zoltán ur határozati javaslatának és indokolásának előterjesztésére vállalkozni.

### 1. Mezőgazdaság.

**T. Nagy Imre:** Tisztelt Szakosztály! Ezelőtt kevés idővel kértem föl az előadó ur munkálatának előadására, a mire szivesen vállalkoztam; ez azonban nem fog eltéríteni attól, hogy esetleg eltérő nézeteimnek kifejezést adjak. (Olvassa *Szilassy Zoltán előadó* határozati javaslatát és ennek indokolását.)

Tisztelt Szakosztály! A kivándorlásnak legfőbb oka kétségtelenül a szegénység, illetőleg az, hogy a vidéken lakó mezőgazdasági népesség nem képes munkájával akkora keresetre szert tenni, hogy abból a közterhek fizetésén kívül még kellőképpen meg is élhessen. A kivándorlás csökkentésének legtermészetesebb és legegyszerűbb ellenszere tehát a keresetkéesség emelése. Uj ipari vállalatok, nagyszabásu közmunkák nagy tömegeknek képesek tekintélyes keresetet nyújtani, de sajnos, hogy a mezőgazdasági népesség legnagyobb része ezeknek jótéteményeit általánoságban nem élvezheti. A mezőgazdasági népesség keresetképességét csakis a mezőgazdaság körében kell és lehet emelni. A mezőgazdaság körében kell a már eddig üzőtt jövedelmező keresetágak tökéletesítésére törekedni, másrészt uj termelési ágak felkarolását és terjesztését kezdeményezni. Mindezeket azonban csakis az illető vidékek éghajlati és talajviszonyainak megfelelő módon

és keretekben, az egyes vidékeken élő lakosság hajlamainak figyelembe vételével.

A Székelyföld hegyvidékei magukban véve rendkívüli mértékben megszorítják az ekével művelhető területeket, ellenben az erdők koszoruzta hegységek nagykiterjedésű legelőket tartalmaznak úgy, hogy a Székelyföld mezőgazdaságának emelésére önként kínálkozik, a nagy természetes takarmány-területek felhasználásával, az állattenyésztésnek nagymértékű felkarolása. Különben is a székely nép természete nyugtalanságra hajlandó, szereti a változatos életet és nem nagy barátja a helyhez kötöttségnek, így tehát az állattenyésztés a Székelyföldön a népesség természetének megfelelő gazdálkodás akkor, ha ezen foglalkozásnak megfelelő haszna is biztosítva van, a mely hasznot az élelmes székely nép meg tudja becsülni és annak további biztosítására könnyebben reá is vehető.

Annál inkább fontos pedig az állattenyésztésnek tökéletesítése és nagyobb mértékű felkarolása a Székelyföldön, mert csakis ezen tenyésztési ág segítségével lehetséges a manapság jóformán paragon heverő legelőföldterületeknek jövedelmező kihasználása, a mely következményképpen vonja maga után a nagyobb mértékű takarmánytermesztést, a szántóföldeknek jobb megművelését, okosabb trágyázását s ezáltal a szántóföldnek terménye jobb diszkrétumát, nagyobb mértékű jövedelmezőségét.

A magyar törvényhozás és a magyar kormány, a mióta a gazdasági haladásra nagyobb súlyt helyez, kezdettől fogva kiváló gondozásában részesítette az állattenyésztés tökéletesítését és a törvényhozás útján igyekezett gondoskodni ennek biztosításáról egyrészt az 1894. évi mezőgazdasági törvényben az állattenyésztés fejlesztésére irányuló intézkedések létesítésével, másrészt az állattenyésztési alaphoz megalkotásával.

Az 1894. XII. törvénycikk az állattenyésztés emelését nagyon helyesen első sorban abból a szempontból kiindulva igyekszik biztosítani, hogy egy-egy nagyobb vidéken az illető vidék természeti viszonyainak leginkább megfelelő egyforma szarvasmarhafajta tömegesen legyen a fogyasztás és termelés számára előállítható; másodsorban pedig ezen kitűzött cél elérését rendelkező intézkedésekkel olyképpen igyekszik megközelíteni, hogy bizonyos záros határidő alatt köteleességévé teszi a községeknek, hogy az anyaállatok számának megfelelő mennyiségű apaállatot szerezzenek be. Mindkét szempont megérdemli, hogy a székelykon-

gresszus azokkal behatóan foglalkozzék. Az elsőnek tekintetéből nézetem szerint a Székelyföldön a szarvasmarha köztenyésztésének kétirányúnak kell lennie: egyrészt fenn kell tartani és tökéletesíteni a Székelyföldön régi idő óta tenyésztett, különösen ígás ökrök előállítására alkalmas magyar fajta szarvasmarhát, mert ezen marhafajtának tenyésztése, igénytelenségére való tekintettel, könnyű és biztos jövedelmezőségű; másodsorban azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szarvasmarhatenyésztés jövedelmezősége ezen fajtának felkarolása által egyoldalú, mert csak a kinőtt állatok értékesítéséből ad jövedelmet és azt sem állandóan, hanem csak bizonyos időszakokban, a midőn a kész állatok vásárra hozhatók.

Ellenben szükség van a Székelyföldön oly szarvasmarhafajta tenyésztésére is, a mely termékeivel állandó jövedelmet nyújt, a mely a tejtermelés szempontjából inkább hasznot hajtó, mint a kevés tejet szolgáltató magyarfajta szarvasmarha. A szarvasmarhatenyésztésnek igazi áldása a Székelyföldön csak akkor fog mutatkozni, ha a szarvasmarhatenyésztés termékeiből a népesség egyrészt a mostaninál jobban táplálkozhatik, másrészt pedig azokból tekintélyes mennyiségeket idegenben értékesíthet. Nézetem szerint tehát a kongresszusnak ki kell mondania azt, hogy a szarvasmarhatenyésztésben a Székelyföldön ott, a hol arra a viszonyok kedvezők, a hol jobb legelők vannak, a hol a népesség az igényesebb állatok tartására úgy, mint a Szászföldön, hajlandó, nyugati fajtájú, bővebb tejelésű szarvasmarha tenyésztése is fölkarolandó. Hogy ezáltal a nagykiterjedésű és jó legelők kellőképpen kihasználva, a népesség részére igazán áldást hozók legyenek.

Kétségtelen azonban, hogy a székely nép szerény anyagi viszonyai eddig sem engedték és jövőben is nehezen fogják engedhetni, hogy az állattenyésztés emelésére szükséges áldozatokat meg hozza; ennek folytán a törvénynek erre vonatkozó intézkedései a Székelyföldön még nehezebben hajthatók végre, mint az országnak bármely más részében és ha a kormány a köztenyésztés részére szükséges apaállatok beszerzését az ország minden részében segíyezi, a Székelyföldön ennek a segíyezésnek még nagyobb-nak kell lennie. Jól tudjuk azt, hogy a székelyföldi községek legnagyobb része képtelen arra, hogy jó tenyészvikát szerezzen, még ha a kormány részéről a legnagyobb segíyben részesülne is. Így tehát föltétlenül szükséges, hogy a viszonyok kellő mérle-

gelésével ne csak jelentékeny kedvezmények nyujtassanak az apaállatok beszerzésére, hanem ezek sok helyütt a községeknek ingyen adassanak át. Mivel pedig az apaállatok egymagukban a jelenlegi hitványabb állatállományt csak hosszabb idő alatt képesek átalakítani és tökéletesíteni, szükség van arra is, hogy a magánosoknak jóminőségű anyaállatok kedvezményes áron átadhatók legyenek épp úgy, mint az a felvidéki ruthén kirendeltség útján Bereg megyében évek óta már sikerrel történik. Az általam javaslatba hozott ezen módozat hivatalos körökben sok ellenmondással fog ugyan találkozni és különösen hivatkozni fognak a szükséges költségfedezet hiányára, azonban meggyőződésem az, hogy ilyen áldozatok nélkül, a dolgoknak rendes menetével, ezen a téren továbbra sem leszünk képesek a Székelyföld állattenyésztésének nagyobb lendületet adni és így ha szükséges, a kormánynak még attól sem szabad elzárkóznia, hogy a már meglevő állattenyésztési alapon kívül a Székelyföld állattenyésztésének emelése érdekében évenként a köztenyésztés céljaira szolgáló állatok beszerzésére jelentékenyebb államsegély használtassék fel.

De nem elegendő, hogy mindent az állam segélyezésétől várjunk, hanem magának a társadalomnak, első sorban a székelyföldi törvényhatóságoknak és gazdasági egyesületeknek is meg kell hozniuk a kellő áldozatokat s ha szükséges, ezen a téren bizonyos mértékű csekély megadóztatásától a közönségnek sem szabad megriadni, hogy törvényhatóságok és gazdasági egyesületek lassanként oly állattenyésztési alapokat létesítsenek, a mely alapokból a köztenyésztés számára jó tenyészállatok tekintélyes mennyiségben beszerezhetők és a községeknek kedvezményes áron vagy éppen ingyen kioszthatók legyenek.

A jó tenyészállatok mellett az állattenyésztésnek a fő kelléke az állatok megfelelő tartása; mert mit használ a legjobb fajtájú állat, ha az koplalni kénytelen s így nem képes sem megfelelő, ivadékokat létrehozni, sem kellő erő-, hus- vagy tejtermelést produkálni? Az egész országban és úgy gondolom, Erdélynek székelyföldi részében is az állattenyésztés fejlődésének egyik legnagyobb akadályát éppen a kellő takarmányozás hiánya okozza, a mi különösen a Székelyföldön összefüggésben áll egyrészt a meglevő községi legelőknek elhanyagolásával, rossz karban tartásával, másrészt a községi legelőknek hiányával. A meglevő községi legelők jókarban tartására elegendő az 1894: XII. törvény-

czikk idevágó rendelkezéseinek végrehajtása. De természetesen azzal a kiegészítéssel, hogy ezen rendelkezések végrehajtása tényleg a járási közigazgatási hatóság fejeének ellenőrzése alatt álljon.

A községi közlegelők hiányáról való segítség gondja ezen kongresszusnak egy másik szakosztályában bő tárgyalás anyagát fogja képezni, így tehát arra részletesebben nem térek ki. De igenis kitérek arra és hangsúlyozom azt, hogy nem elegendő minél nagyobb terjedelmű legelőkről gondoskodni, sem a községek közelében levő völgyekben, sem az erdők között, sem a havasokon, hanem szükséges gondoskodni egyúttal arról is, hogy ezek a legelők okszerűen használtassanak ki. E végből szükséges, hogy helyenként mintatelepek állíttassanak fel, a melyeken a környékbeli lakosság a legelőgazdálkodás okszerű vitelét a gyakorlatban megtanulhassa. Hogy mily eredményeket képes ezen eljárás szülni, e tekintetben egyszerűen utalok Zürcher svájcezi vállalkozónak a kormány segítségével Máramarosmegyében létesített ilyen havasi telepére, a mely közel 15 esztendei fennállása alatt nemcsak az illető vállalkozónak adott jól megérdemelt tekintélyes hasznot, hanem egyúttal példaadásával az egész vidéken hasonló jövedelmező tejjgazdasági telepek létesítését mozdította elő.

Végül az állattenyésztés igazi haszna csak akkor lesz biztosítva, ha az értékesítésre kerülő állatok és állati termények eladása kellőképpen szerveztetik. Ezen szervezés mikéntjére ez alkalommal nem terjeszkedem ki. A Pozsonyban megtartandó országos gazdakongresszuson részletesen óhajtok ezzel a kérdéssel foglalkozni és gondolom, hogy az ott kifejtendő elvek a részletek módosításával a Székelyföldön is hasznosan megvalósíthatók lesznek. De annyit jelzek, hogy ezen a téren is egyedül a szövetségi szervezkedést tartom olyannak, a melylyel úgy az egyesek, valamint a köz érdekében a legnagyobb eredményeket lehet elérni.

A falusi tejszövetkezetek országszerte, de a Székelyföld közvetlen közelében, a Barcaságban, szász honfitársaink körében már eddig is a legszebb eredményt mutatták fel. Nem látom sehol akadályát annak, hogy ugyanezekkel a szervezetekkel a Székelyföldön boldogulni miért ne lehetne? Természetesen a viszonyok tekintetbe vételével a Székelyföldön, a mely oly szerencsétlen közlekedési viszonyokkal és oly rossz összeköttetéssel bír, az értékesítést közvetítő fő vasuti vonalakkal, a szervezetnek módosíttania kell és különösen fel kell karolni itt a havasi tejjgazdasági tele-

peknek és sajtkészítő-szövetkezeteknek létesítését. Mert bár a vaj készítése ez idő szerint Magyarországon jövedelemmel jár és bár a vajban belátható időkből tultermeléstől félünk nem kell, mégis azon nagy sajtbehozattal szemben, a melyet a statisztika kimutat, a kellő minőségű sajtoknak készítése és értékesítése nagyobb és biztosabb jövedelemmel biztat, mint a minő a vajkészítésből a Székelyföldön remélhető.

A kisgazdákra nézve Magyarországon rendkívüli fontossággal bír még a baromfitenyésztésnek nagyobb mértékű felkarolása és emelése is. A múlt évben egyedül tojásból 34 millió korona értékű kivitelünk volt. Élő és leölt baromfi, valamint toll-, lud-, zsir- és libamáj-kivitelünk értéke pedig meghaladta az 50 millió koronát. S ha tekintetbe vesszük, hogy ez jóformán, egyedül a kisgazdától került ki, mert a nagyobb gazdák baromfitenyészéssel eladásra nem igen foglalkoznak, beláthatjuk, hogy a baromfitenyésztés emelése észrevétlenül mily óriási összeget képes a kisgazdáknak biztosítani és pedig annál is inkább, mivel a baromfitermények külföldön annyira keresettek, hogy ebből nem vagyunk képesek annyit előállítani, mint a mennyit a külföldön jóáron és könnyen elhelyezni tudunk. De a külföldnek baromfiterményeink tekintetében nagyobb igényei vannak, mint a minőket a Székelyföldön ma tenyésztett baromfiakkal általában kielégíteni tudunk s azért innét jövedelmező kivitel csak abban az esetben remélhető, ha a meglevő baromfi kellőképp nemesítetik. Ezért szükséges, hogy vidékenként helyi baromfitenyésztési egyesületek alakítsanak, a melyek szoros összeköttetésbe lépjenek a Baromfitenyésztők Országos Egyesületével és ennek a révén a földművelésügyi minisztertől évenként kiosztatni szokott fajkakasokból a nemesítésre nagyobb mennyiséget szerezzenek be; valamint szükséges, hogy a baromfitermények értékesítésére, úgy mint a Szászföldön, a Székelyföldön baromfitermény-értékesítő szövetkezetek alakuljanak, a melyek a Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezetével szoros összeköttetésben a baromfiterményeknek nagyban való értékesítését a külföldön közvetítsék.

Ezekben volt szerencsém röviden indokolni a kongresszus rendezőbizottságához benyújtott és általa elfogadásra ajánlott javaslatomat. Jól tudom, hogy ez alkalommal új dolgokat nem igen említettem meg, de célom első sorban az volt, hogy a kongresszusnak és a kongresszus által elfogadandó határozat utján a

Székelyföld vezető egyéneinek figyelmét föl hívjam a mezőgazdaságnak azon termelési ágaira, a melyeknek — nézetem szerint — a Székelyföldön a legnagyobb és legbiztosabb jövőjük van s a melyeknek virágzásra emelése által a Székelyföld népének új, jövedelmező keresetforrást nyitunk, a mely jótéteményeivel a kívándorlásnak káros hatásait csökkenteni és az itthon maradottaknak jólétét emelni nagy mértékben képes lesz. Ezen indokolás alapján kérem következő határozati javaslatom elfogadását:

*mondja ki a kongresszus, hogy:*

I. a) fölkéri a földmivvelésügyi minisztert az állattenyésztés, elsősorban pedig a *szarvasmarhatenyésztés* fejlesztése érdekében az 1894. XII. t.-cikknek erre vonatkozó rendelkezései szigorú és sürgős végrehajtására;

b) fölkéri a székelyföldi törvényhatóságokat oly értelmű szabályrendeletek megalkotására, hogy köztenyésztési czélokra apaállatok a m. kir. állattenyésztési felügyelők közreműködésével csakis a megyei gazdasági egyesületek, illetve járási mezőgazdasági bizottságok útján legyenek beszerezhetők;

c) fölkéri a földmivvelésügyi minisztert, hogy a *köztenyésztés céljaira szolgáló apaállatok* beszerzését minél nagyobb kedvezmények nyújtásával tegye lehetővé; evégből a Székelyföldön — tekintettel a községek szegénységére — a jelenleg általánosan engedélyezett kedvezményt ne csak föntartsa, hanem emelje; a székelyföldi miniszteri biztosság útján a magánosoknak jó anyaállatok olcsó beszerzését lehetővé tegye; az állatdíjazásokra az eddigieknél nagyobb összeget engedélyezzen; ugyszintén kéressenek föl a törvényhatóságok és gazdasági egyesületek, hogy a köztenyésztés érdekeit szolgáló apaállatok beszerzésének minél nagyobb megkönnyítése és kedvezményezése végett bika- és állattenyésztési alapokat létesítsenek;

d) kívánatosnak tartja a *községi legelők* jó karbantartása és ápolása érdekében az 1894. évi XII. t.-cz. idevonatkozó szakaszainak szigorúan végrehajtását; az erdei és havasi legelők okszerűbb kihasználása céljából minta havasi telepek



létesítésére a kormány hathatós támogatása kikérendő; a megalkotandó új tagosítási törvényben közös községi legelőknek kötelező létesítése elrendeltessék; az erdei legelőknek nagyobb mértékű és okszerű igénybevétele biztosítottassék ;

e) kívánatosnak tartja az állattenyésztés fejlődésével kapcsolatosan a gazdasági egyesületek és állattenyésztési felügyelők támogatásával *állattenyésztési és értékesítő szövetkezetek* létesítését.

II. Hasonló módon kívánatos a *juh- és sertésenyésztés* támogatása is, különös tekintettel a *fejős juhászatra* és a *hussertések* tenyésztésére.

III. Az állattenyésztéssel kapcsolatosan fejlesztendő a *tejgazdaság*.

a) *falusi tejszövetkezeteknek*, vajtermelő központoknak,

b) *havasi tejgazdasági* telepeknek és sajtkészítőknek létesítésével.

IV. A *baromfi-tenyésztés* emelése érdekében szükségesnek tartja a Kongresszus:

a) a baromfiállomány nemesítésére csere útján nagyobb mennyiségű fajkakasok és törzsek kiosztását;

b) baromfi-tenyésztési helyi egyesületeknek a „*Baromfi-tenyésztők Országos Egyesületével*” szerves összefüggésben való alakítását;

c) baromfi- és tojásértékesítő szövetkezeteknek a „*Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezetével*” szervesen kapcsolt létesítését.

V. Tekintettel fejlődő tej- és baromfi-termékeink kivitelére felkérendő a m. kir. kereskedelmi miniszter, hogy

a) a MÁV. részére *fűthető, hűthető és szellőztethető vasuti kocsiknak* kellő számban való beszerzéséről gondoskodják,

b) a szállítmányokra nézve a *collis agricolos* rendszert léptesse életbe.

**Sierbán János:** A javaslatot elfogadja. Rámutat, hogy nálunk a kivándorlás oka nem terület szűke, hanem a szegénység, mely fejletlen földmivelésünkkel és állattenyésztésünkkel jár karöltve; e boldog földön ezért vagyunk szerencsétlenek. E mellett a modern műveltség nyomorult helyzetünket még sulyosabbá teszi, melyet azelőtt kevésbé éreztünk. Fokozta a bajt a jobb gazdálkodás kérdése iránt való óriás közöny. Ennek az eredménye aztán, hogy míg mi 2 millió tehén mellett 2—3 százezer frt áru vaját hozunk be, addig Dániának, mely nem nagyobb Erdélynél, 93 millió arany frt ára vajkivitele van, mely 200 millió kor. tesz ki, nem tekintve a belfogyasztást. Összes gabonakivitelünk nem ekkora! Az 1892: XII. t.-cz. végrehajtása hiányos és az illetékes tényezők nem is tehetők mindenütt ezért felelőssé. A végrehajtás a szolgabíróra van bízva, ki a gazdasági bizottság elnöke. Azonban a szolgabíró az ország  $\frac{1}{3}$ -ad részében nem talál alkalmas és eléggé művelt elemet; a legtöbb kerületben egy-két értelmesebb parasztot szed össze, hogy valahogyan a törvény követelményének megfeleljen. Novelláris uton kell a törvényt módosítani s a szolgabíró kezéből kivenni a végrehajtást.

Az állatorvosok számát kevesli. Kényszereszközöktől tartózkodni kell. A jobb szarvasmarhafaj terjesztésében a ruthén módszer nem ajánlható, mert nincs pénz és egy államban a gazdaságot nem lehet tisztán így lábra állítani. Pártolja angol és francia példa után a keresztezést, mint nemesítő eljárást. Szerinte azonban Erdélyben a nép oly szeretettel gondolja marháját, hogy új fajok meghonosítására képes s így a kérdést nem mellőzi egészen.

Nehéznek tartja a sajt- és tejtermelés szövetkezeti uton való előmozdítását, mert nincs meg a szükséges értelem, erő és tőke.

**Szemáry József:** Szükségesnek tartja a baromfiállomány javítását törzsfajokkal, de különbséget kíván tenni vidékenként, vajjon ez a tojástermelés vagy a hustermelés fejlesztése czéljából történjék. (Helyeslés.)

**Dr. Székely György:** Sürgős feladatnak tekinti, hogy a kongresszus a mezőgazdasági bajok okait feltárja. Nézete szerint a Székelyföldön csökken a mezőgazdaság iránti hajlam, sok a törpebirtok, s a föld értéke alászállt. Fejleszteni kívánja a szakértelmet s a helyi piacokat. Ipari növények termesztését s ezek értékesítésének megkönnyítését, szorgalmas székely kiscsapatok jutalmazását tartja szükségesnek. Határozati javaslatot ad be, mely szerint kívánatosnak mondja még a mezőgazdasági iparágak fejlesztését, a folyók szabályozását, öntöző csatornák létesítését. A hizott marha vasuti szállítási díját mérsékelni óhajtja. A hanyatló lótenyésztés emelése érdekében a Székelyföldön katonai csikótelep állítandó fel, a bilaki csikótelep alkalmasabb helyre helyezendő át, mert az már kiélt terület. Hangsúlyozza a romániai piac visszaszerzésének szükségességét s végül a régóta vajudó közzgazdasági előadói állás rendszerítésének kérdésére hívja fel a szakosztály figyelmét.

**Szóke Mihály:** Szükségesnek tartja az okszerű gazdálkodás fej-

lesztését és terjesztését. Baj a középbirtok hiánya; nagybirtok sincs, mely a reform terén előljárjon. A gazdákat a rossz gazdalkodás teszi tönkre. Az egyént kell fejleszteni. Határozati javaslatot nyújt be, a melyben kívánja, hogy az 1894: XII. t.-cz. végrehajtása külön állami gazdasági hivatal útján történjék; a kormány készíttessen minden székely község számára mezőgazdasági minta-üzemtervet és szaporítsa a mintagazdaságokat, a melyeknek vezetésére s a gazdák irányítására megynként 2—2 szaktanár volna kinevezendő; kívánja növénytermesztési kísérleti állomás létesítését a Csíkszeredai gazdasági felső népiskolával kapcsolatban; végül fölkérendőknek tartja a megyei gazdasági egyesületeket, hogy tisztviselőik közül legalább egy szakképzett gazda legyen, a ki mással, mint egyesületi teendővel ne foglalkozzék. E czélra kormánysegélyt kér.

**Mika Ottokár:** Ajánlja, hogy a kongresszus kimondja, miszerint fölkéri a földmivelésügyi minisztert, hogy tekintettel a Székelyföld különleges helyzetére, tekintettel, hogy a ma fennálló tiszteletbeli közgazdasági előadói állás a czélnek nem felel meg, de a közgazdasági előadóktól nem is várható, hogy a Székelyföld gazdasági bajaival oly mérvben foglalkozzanak, mint az szükséges lenne, ezek helyett minden székely vármegyében, törvényhozásilag megfelelő dotációval és megállapított munkakörrel ellátott gazdasági felügyelői állásokat szervezzen, kik egyrészt a törvényhatóságnak szervei, más részről a már kinevezett székely miniszteri biztosnak tanácsadó, javaslattevő és végrehajtó kezei legyenek.

**Ugrón János:** Az előadói javaslat szerint a vaj értékesítését szövetkezeti uton lehetetlennek tartja, e pontot kihagyni kívánja. A marhatenyésztés fejlesztése végett a régi erdélyi fajhoz kell fordulni. A tejgazdaság a Székelyföldön nehéz, mert a piac messze van, a takarmány drága; a husra való marhatenyésztés sem hajt megfelelő hasznot, mert a szállítás nehézkes, nagy súlyvesztéssel jár. A gazdag birtokosok ám kezdeményezzenek! A kisgazdák azonban maradjanak meg inkább az igásmarhák tenyésztésénél s e célból indítványozza, hogy a határozati javaslatban kimondassék, hogy a kiválóan alkalmas erdélyi magyar szarvasmarha tenyésztése fentartassék és szigorú ellenőrzéssel terjesztessék, hogy a 4 székely vármegye részére külön állategészségügyi kerület vagy felügyelőség szerveztessék. A természetes kaszáló kevés lévén, a nép térjen át a takarmánytermesztésre; a székelyföldi lóheremag a stiriaival egyenértékű. Óhajtja, hogy állami támogatással lóheremagértékesítő szövetkezet létesíttessék. A tagosítások befejezése alkalmából időszerűnek tartaná a megfelelő váltógazdaságra való átmenetelt.

Kiemeli a vízszabályozás és alagcsövezés fontosságát s ennek érdekében a Székelyföldre külön kulturmérnökség felállítását, vízmesterek kiküldését, állami támogatást és azt kívánja, hogy az előreláthatólag szükséges vízszabályozási és alagcsövezési munkálatok számára a tagosítás alkalmával megfelelő hely biztosíttassék. (Helyeslés.)

**Puskás Jenő:** A Székelyföld elhanyagolt mezőgazdasági érdekeinek védelmére gazdasági felügyelők kirendelését tartja szükségesnek, a kik

egyrészt a járási mezőgazdasági bizottságok működését irányítanák, másfelől felügyelnének az 1894: XII. t.-cz. szigorú végrehajtására és a miniszteri biztos végrehajtó szerveiként működnenek. (Helyeslés.)

**Sierbán János:** Ugron Jánossal és Mika Ottokárral szemben megjegyzi, hogy reformokat lehet behozni öntudatosan és a külföld majmolása nélkül s védi az államot a tapintatos eljárás tekintetében. A szövetkezetet pedig mindenáron terjesztendőnek tartja.

**Ugron János:** Személyes kérdésben kijelenti, hogy elvégre a szövetkezeti ügy terén nem ellensége a kísérletnek s így az idevonatkozó pontját a javaslatnak nem is kívánja törölni.

**Bedő Albert elnök:** Fölkéri a jegyzőt, hogy olvassa föl azokat az indítványokat, a melyek indokolás nélkül írásban nyújtattak be.

**Lutter Béla jegyző** (olvassa): hogy

**Berzenczey István** a Székelyföld két alkalmas helyén a gödöllői mintára baromfityénysztelep felállítását kívánja;

**Szánthó Károly** a méhészet felkarolását ajánlja s indítványában fölkérni kívánja a földmivelési kormányt, hogy Háromszék vármegyében államköltségen mintaméhészetet állítson fel s ott a tavaszi és őszi időszakban 6—6 heti tanfolyamot rendezzen be, melynek hallgatói segélyben részesítendők; (Helyeslés.)

**Nagyvárady Horváth Mihály** indítványában kívánja, hogy a mezőgazdasági termények vasuti fuvardíja mérsékeltség, a székely birtokosság vetőmagvak terjesztésére serkentessék és a gyógyfüvek termesztése meghonosíttassék.

**T. Nagy Imre h. előadó:** Az egyes felszólalók által tett észrevételekre és nyilatkozatokra felelvén, előadó határozati javaslatait elfogadásra ajánlja.

**Bedő Albert elnök:** Az előadó részéről a szakosztály elé a mezőgazdaság köréből I—V. pont alatt terjesztett határozati javaslatok felett való vitát, miután senki sincs szólásra előjegyezve, bezárja s ezután a határozati javaslatokkal kapcsolatosan, sorrendben és részletesen ismertetvén az egyes tagtársak részéről beadott indítványokat s ezekre vonatkozó észrevételeket, a szakosztály helyeslő hozzájárulása után határozatképen kimondja, hogy a szakosztály a kongresszus záróülésének elfogadásra az előadói határozati javaslatokat a következő pótlásokkal ajánlja:

Ad I. f) Szükségesnek tartja a gazdasági szakképzettség fejlesztését s a helyi piacok erősítését; az ipari növények, komló, kender, len, cukorrépa, dohánytermelés előmozdítását úgy, hogy a termények értékesítése biztosítva legyen, különösen pedig fontosnak ismeri: hogy a szorgalmas székely kisgazdák az állam részéről jutalmakban részesíttessenek.

g) A Székelyföldön hanyatló lótenyésztés emelése céljából a Székelyföldön katonai csikótelep állítandó fel.

h) Mezőgazdasági érdekeink megóvása céljából a régen vajudó közigazgatási előadói állás rendszeresítendő s illetve egyes vármegyénként gazdasági felügyelők alkalmazandók.

i) A székelyföldi tanítóképzők fentartói felkérendők, hogy mezőgazdasági tanszéket állítsanak fel a képzőkön s ugyan ily értelemben felkérendők azok a theologiai intézetek is, melyekből a székely nép közé papok kerülnek.

k) Kivánatosnak tartja a kongresszus, hogy a kiválóan alkalmas régi erdélyi szarvasmarhafaj a Székelyföldön fenn-tartassék és tenyésztése szigorú ellenőrzés mellett terjesztessék; a négy székely vármegye külön állattenyésztési kerületté alakíttassék; hogy a mezőgazdasági iparágak fejlesztesse, a vizszabályozási, csatornázási és alagszövezési munkálatok sürgösségére való tekintettel a Székelyföldre külön kulturmérnökség szerveztessék.

Kivánatos a székely birtokosság figyelmét a vetőmagvak s különösen a lóhere termesztésére irányítani és ez iránt támogatásban részesíteni.

Ad IV. d) a kongresszus szükségesnek tartja a Székelyföld két pontján a gödöllői mintára baromfi tenyésztőtelep felállítását az okszerű baromfitenyésztés terjesztésére.

V. A kongresszus fölkéri a földmívelési minisztert, hogy Háromszékben méhészeti telepet állítson fel s tavaszi és őszi időközökben 6—6 heti tanfolyamot nyisson.

## 2. Juhtenyésztés.

**Barabás Béla előadó:** Tisztelt Szakosztály! Legyen szabad mindenekelőtt azzal a kérdéssel foglalkoznom, hogy minő juh faj felel meg a székelyföldi tenyésztésnek leginkább.

Jövedelmező állattenyésztés csak ott lehetséges, hol azon fajtának, a melyiket tenyészteni akarjuk, meg tudjuk adni mindazt, a mit éghajlat, takarmányozás és gondozás tekintetében szükségel.

Soha sem szabad tehát egy melegvidékhez s jobb takarmányhoz szokott, szóval kényesebb természetű és nagyobb igényű bármiféle fajú állatból a mi mostohább viszonyaink között tenyészteni, mert az itt nálunk úgy is elsatnyulna, gazdaságilag megboszulná magát.

Ez indokolja, hogy csakis a *raczka* juhról beszélek, mely fajta a mi szerény viszonyaink között tejével jó élelmiszert, gyapjával ruházatot, zsiros trágyájával a gazdaság jövedelem forrását, s elöregedése esetén a mézárszéken, vagy a háznál értékesítve a gazdának egyik főjövedelmét szolgáltathatja.

Ha új tenyészetet állítunk be, vigyázni kell, hogy a beállított anyag jobb és kedvezőbb vidékről ne jöjjön, mint a miénk, hanem megfordítva. Silányabb legelőről, hidegebb vidékről hajtott állatok nálunk jól fogják magukat érezni s biztosan remélhetjük, hogy ezen változás nem jár az egész nyáj elpusztulásával.

Minden gazda, legalább hozzávetőlegesen, megismeri a juh életkorát a fogairól. Tudja mindenki, hogy úgy az igen fiatal, mint az öreg anya (7—8 éves) *bárányoztatásra* nem alkalmas. Az öreg juh — a közmondás szerint — már ősszel megmutatja, hogy kettőt ellik-e? Azért az öreg anyákat, habár egészségeseknek is mutatkoznak, legjobb ősszel padra vinni.

A fiatal erős anyákat (3—7 évig) bármikor ereszthetjük párzás alá s itt teljesen a gazda okszerű számítása a döntő, hogy mikor eszközölje. Az igaz, hogy a korai bárányoztatás több és jobb takarmányt s nagyobb gondozást kíván, de ez a költség és fáradság a bárányok, a turó, tej, sajt, vaj magasabb árban való értékesítése által busásan megtérül.

Minden juhtartó gazda tapasztalja évről-évre, hogy karácsony táján legértékesebb a bárány, úgy annyira, hogy igen gyakran az az anya értékét meghaladja. Kérdem már most, vajjon kára volna-e a gazdának, ha összes juhait karácsonyra leellené, mikor a mostoha időjárás miatt ugyanis egész télen istállózásra van szorulva. Szerintem nemcsak nem káros, sőt hasznos volna ez. Később be fogom bizonyítani.

Ott a hol a nyáj visszapótlása vagy a létszám emelése az egyik cél, ott teljesen igaza van azon tenyésztőnek, ki tavasz felé bárányoztat, mert a tavaszi bárány zöld fűvön válik el a tejtől s így az elválasztás legkönnyebben eszközölhető; de viszont a nagyon késői bárány nem sokat hoz a tenyésztőnek, ha csak a konyhájára pecsenye képében nem.

A bárányoztatásnál, bármikor történjék is, az anyák gondozása, azok jó és helyes takarmányozása már párzás előtt meg kell hogy kezdődjék; de e mellett figyelmet kell fordítani a párzásra bocsátandó kosok kiválasztására.

A kosok kiválasztásánál fődolog az erős és nagy testalkotás mellett a bunda tömörsége és gyapju finomsága, mert hisz a juhok egyik mellék terméke a gyapju lévén, nem lehet közömbös a gazdánál, hogy egy juhról 150 dka helyett csak 100 dka gyapjut nyerjen s azt is 2-od osztályut, mert rendszeren mentől szebb a bunda, annál finomabb és sulyosabb a gyapju. És végül a gazdának áll jól felfogott érdekében, hogy egy kosra 20—25 anyánál több ne essék, hogy a leelés egy időben történjék.

A gondosan megválasztott állatok után várhatja csak a tenyésztő a hibánélküli utódokat, itt minden nembánomság százszorosán boszulja meg magát.

Hogy a bárányoztatás körül minden gazda kellő figyelemmel jár el, elismerem, csak hogy ha egy község báránynyáján végig tekintünk, gyakorlott szem rögtön felismeri, hogy az elletés hosszu, körülbelül 2 hónapon keresztül történt, a mi ugy a birtokosságra az esztenázás miatt, mint az egyesekre káros. Hiszen azt nem kell bővebben magyarázni, hogy 10 darab juhból álló állomány, ha 2 hónap leforgása alatt ellik meg, a turóban levő nyereség egyrésze elveszett a pásztorok ravaszsága és a gazdának is igen gyakran hozzájáruló hanyagsága miatt.

A mint mondtam, ha két hónap között van bárányunk az első már választható, míg az utóbbi piacon sem értékesíthető, s így a meddig a fiatalabb utoléri az öregebbet, az anya csak igen nagy gondozás és táplálás mellett nem meddül.

Száz szónak is egy a vége; a mint helyeslem és dicsérem az ujonnan született bárány nélküli eljárást, épen ugy el kell itélnem azon gondatlan eljárást, hogy az apaállatokra mennyiségileg és minőségileg semmi gondot nem fordítanak.

Ha igyekeznének a bárányoztatást lehető rövid idő alatt végeztetni, akkor a szaporításra meghagyandó bárányokat is elég volna 10—12 hétig szoptatni s a piacra szántakat is legtovább 8—10 hetes korban eladhatnák; így a tejelés egyszerre indulna meg, legtovább 2 hét különbséggel.

Az a kérdés már most, vajjon az elválasztás után mit tegyen a tenyésztő a bárányokkal?

Felelet: takarmányozni kell, még pedig a mint említém, elle-

**Erdélyi Magyar Adatbank**

tési idő szerint télen vagy tavaszon.

A téli takarmányozás költségesebb, mert ez jó réti szénát vagy sarjút igényel, de ettől ne irtózzék a gazda, mert az nem sok, nem nagy mennyiség, sőt a mit még kell pótolni a szénára, egy kis póttakarmányt, az is kevésbe kerül azon haszonnal szemben, a mit a tejből megnyerünk.

A bárányoknak nálunk szokásban levő tavaszi elválasztásától az eldöglésig, a gazdának minden gondja le van véve a bárányokról. Nem törődik többet velük, mert azok be vannak írva az esztena bíró nagy könyvébe. Mikor aztán a bőrükkel számolnak be, csodálkozik rajta, hogy a legjobb báránya, a melyik két anyát szopott, megdöglött s a leggyengébb szépen megélt s talán fejlődik is. Igen, mert az a szép és jó bárány a gyors legelő változtatást nem állotta ki s a gazda nembánomságának bőrével fizette meg az árát. Minden körülmények között a gazdának nagyon vigyázni kell a bárányok tavaszi legeltetésére, hogy azok egyszerre se igen dus, se igen silány legelőre ne csapassanak, mert mind a kettő hirtelen beálló vérbetegséget okoz.

A bárány nevelésénél még egy praktikus és hasznos dolgot akarok a gazdák figyelmébe ajánlani, mely nálunk egészen el van hanyagolva. Ez az ürünevelés.

A kiherélt kost nevezzük ürünek. Az ürüknek nevelendő bárányokat minél fiatalabb korukban kell kiherélni, mert minél fiatalabb korban történik a kiherélés, annál jobban fejlődnek, s annál porhanyósabb lesz az ürük husa. A herélés nem áll egyébből, mint a herezacskó levágásából. Kiherélésre legalkalmasabb a télen választott bárány, melynek takarmánya mindig testsúlyának  $\frac{1}{30}$ -ad része legyen, jó szénát és szemes takarmányt értve alatta, a mi nálunk legkönnyebben előállítható. Az ürük testsúlya, tehát hus mennyisége, ugyanazon takarmányozás mellett és ugyanazon idős korukban, legalább egy negyedrészszel többet nyom, ezen kívül pedig husuk tavasszal, nyáron bármikor élvezhető és keresett árucikk a világpiaczen is. Az ilyen ürünek szánt bárányok, ha tavasszal kiheréltetnek, 30 kg. súlyra gyorsan felhizlalhatók.

*A juhok takarmányozása* a gazdák által is ismert kétféle módon történik, t. i.: legeltetés útján nyáron és istállózással téli időben. Ezen táplálási időszaknak átmenetelinek kellene lenni, mert ha én például egy nyáját száraz takarmányról egyenesen zöld takarmá-



nyozásra vinnék át, biztosan a nyáj elpusztulását vonná maga után. S ez áll éppen a téli és korai legeltetésnél is, mert mit tesznek gazdáink? Tarkul a rét, tarkul az őszi határ, öröme a juhtartó gazdáknak, nem borítja hólepel a földet s nem kell több takarmányt adni állatainak. Ilyenkor a gazdaközönségnek legelső és fő dolga korán reggel a baromkertből legelőre hajtani a juhokat.

A szegény éhes állat mohón felfalja az őszi avart és azzal együtt a sáros, piszkos szemeteket, melyek az éhes gyomorban mindenféle betegséget okoznak s az állatok sokszor halomra hullanak el.

Én ezt tanácsolom, hogy minden gazda addig az ideig, meddig a fü nőni kezd, vagy buja vetéseik hajtanak, száraz takarmánnyal tartsa jól előbb juhait s ugy eressze a legelőre.

Gazdáink azon balvéleménye, hogy nálunk a juhtenyésztés nem fizeti ki magát, ezen rossz legeltetési rendszerben leli magyarázatát. Ha egyik vagy másik gazda nekem azt mondja, hogy neki a juhtartáshoz nincs szerencséje, én tudom, hogy azért nincs, mert nem gondolja jól és helyesen őket, s míg az ilyen „szerencsétlen” tenyésztőnek 1—2 éves korban elhullanak juhait, addig a másik gondos gazdának 8—10 éves fogatlan juhait is meghozzák a hasznót.

Talán a nyári legeltetés helyesebb nálunk? Dehogy! A mi nyári legeltetésünk mezőgazdaságilag egy olyan abszurdum, a mi csak ott fordulhat még elő, a hol a juh-tenyésztés a birtokosság rovására, azok nembánomságságból, olyanok kezébe van letéve, a kik egy pillanatnyi haszonért mindent készek feláldozni.

Itt nálunk, hol a havasok tömkelege áll rendelkezésére minden községnek, egy-egy hányt-vetett pásztor kedvéért — vagy általam nem keresett miféle érdekből — az összes birtokosság rovására az egész nyájat mindig az ugaron legeltetik, mert, mint mondják, az ugarfütől jobban tejelnek.

És vajjon mit csinál ezen pásztor?

Először a gazdák gondatlanságából a juhokból nyert vajjat könnyen értékesítheti, hol a szomszédos városokban, hol pedig a lépten-nyomon egymást érő fürdővendégeknél.

Senki sem törődik azzal, hogy az állatoknak a takarmányhiány apasztja-e a tejét, vagy nem, s hogy a fizetendő turó mennyiségének 30%-a fizetetlen marad, természetesen azon esztana

birák igazolása alapján, a kik amugy is felelőséggel tartoznának a turónak pontos és jó minőségű kiszolgáltatásáért.

Senki sem törődik a legeltetésnél azzal, hogy milyen nedvességi állapotban van a legelő talaja. Gyakran az egész nyáj egy pár hetes esőzés után annyira összetöri az egész község határát, hogy azt azután megmunkálni alig lehet s pláne jó és gondos vetést rajta végezni lehetetlen.

A mi a nyári legeltetésnél haszonnak mondható a mi rendszerünk mellett, az a kosarozás vagy fektetés volna, de ezt sem értékesíthetjük helyesen, mert lehető potom áron olyan gazda által béreltetik ki, a ki naponkénti kosárforgatásra rá nem ér, pedig ha a pásztor úgy fogadtatnék fel, hogy azt ő teljesítse, sokkal jövedelmezőbb haszonnal járna s ez a sok sűrű dolgától bizony rá is érne.

Ha a gazda, bérlő attól tart, hogy a pásztor megcsalja a fektetéssel t. i. majd több, majd kevesebb ideig fektet egy helyen, ezen könnyen megfoghatja az illetőt, miután 1 kat. hold föld megfektetésére egy éjszakán át 6000 (hatezer) drb juhnál több nem kell, s így az ismert juh nyáj számából mindig kiszámíthatja, hogy mekkora területet, mennyi idő alatt lesz képes megfektetni.

Nem tartom feleslegesnek felemlíteni, hogy ott, a hol rendezett gazdasági viszonyok vannak, hol t. i. tagosított birtokokkal rendelkezik a gazda, milyen könnyen és a legjobb legelőre tetesen szert.

A kapás földjeit (tengeri, répa) beszórja repcével augusztus elején s miután a repczemag apró, az a földben minden további megmunkálás nélkül szépen kikél s a kapásnövények betakarítása után buján hátra marad; az ilyen repczelegelő gonddal legeltetve a juhnyáj számához mérten egész elrekedésig bő legelőt nyújt. Másképp úgy is segítenek az ilyen gazdák magukon, hogy a tarlót sekélyen leszántva vetik be, miáltal a talajnak is igen jelentékeny javítást adnak.

Mindenesetre sokkal jobb eljárás az elmondottak szerint mesterséges legelőket készíteni, mint a hogy nálunk divik, Szentmihály nap után kaszálókön, patakok, vizek mellett legeltetni, hol a legveszedelmesebb és legtöbb betegségnek csiráját szedi fel a juh, mert a mi fajtánk inkább kevesebb legelővel, de száraz helyen

termelt füvel beéri, mint süpedékes, tőzeges helyeken lenni szokott sok legelővel.

Különben ne az én mondásomban keressék az igazságot, hanem kísérik figyelemmel a bereczki oláhokat, nemde századokon át előzőnlötték s özönlik mai napig is havasaink kopár száraz legelőit, hol mindig a legjobb turót állítják elé s állataikat a legjobb kondícióban tartják fenn évek hosszú során át.

A *gyapju* a mi székely gazdáinknál a második fő haszon, hiszen az egész családnak ugyyszólva ruházatát ez adja, még pedig oly igazi olcsón, a mi a székelység véérébe rejlő takarékoságon kívül más faj által elé nem állitható.

Azonban egy pár megjegyzést teszek, a mi tán nem lesz felesleges, miután a gyapju értékesítésére némi befolyással bír.

Első sorban a gyapju finomságára gazdáink igen kevés sulyt fektetnek s talán figyelmen kívül is hagyják, pedig minél finomabb a gyapju, annál erősebb és melegebb a posztója. A finom gyapjut pedig megismerhetjük, ha egy szálát belőle kiválasztunk s azt vékonynak, rugalmasnak s nehezen szakadónak találjuk. Elszakításnál a szakadást megvizsgáljuk, hogy nem vékonyabb-e ott, ha vékonyabbnak találjuk, arra következtetünk, hogy az állat nem egyformán volt takarmányozva s azon időben, mikor gyengébben tápláltatott, a gyapju nem nőtt oly erősen, mint azelőtt és azután.

Nem különben kifogás alá esik a nyírás, mely lehetőleg, talán készakarva, egyenetlen, s így a bunda is kisebb; de meg, hogy nyíráskor a juh bőre akárhányszor megvagdalódik, azzal nem törődik senki.

A gyapju osztályozására pedig éppen semmi gondot nem fordít nálunk a gazda. Ha gyapju, mind gyapju, gondolja magában. Pedig nem igaz, mert a valódi bunda-gyapju sokkal erősebb és jobb posztót ad, mint a hulladék, s ha a kettőt összekeverik, a hulladék biztosan elrontja a jobbat. Pedig külön a hulladékból is igen jó pokróczokat szőhetnének asszonyaink. Szóval kívánatos lenne a gyapjut legalább kétfelé osztályozni, azt külön mosni, fenni és feldolgozni.

A *tej feldolgozása* az, a mit legkisebb figyelemben részesít a gazdaközönség. Hej pedig régebben nem így volt, a mikor kevesebb volt a pénz! Hol van a régi élelmes székely, a ki megteremtette a híres székely turót? Nincs. Rég kiveszett a hire is.

Ma a juhtenyésztő székely gazda csak panaszkodik a rossz turó miatt, melyet a bács neki mint valami alamizsnát az esztenáról ad. A bácsoknak van kiszolgáltatva a juhok összes teje, melylyel a bács úgy kufárkodik, a hogy akar. A gazda pedig a helyett, hogy utána nézne, nyomorultul türi. Pedig Nyitra, Gömör, Sáros, stb. megyék összesége sem versenyezhet a mi juhainkkal s azok tejelő-képességével. A székelyföldi boltosok a híres székely turó helyett most a liptai néven forgalomba jött felsőmagyarországi turót árulják. Ostorozni való büne ez a mi juhtartó birtokosságunknak.

Hajdan, mikor az emberek még becsületesek voltak, felállították a mai eszténa-rendszert. Igen, de akkor a gazdák felügyeltek a pásztorlásra, valamint a jó sajt- és turókészítésre, ma pedig az eszténa-birák utódai első sorban maguknak csipnek egy kis hasznot, mert hisz kezesei a bácsnak s másfelől a bács is hasznot kíván magának s úgy dolgozik, a hogy lehet.

Hiszen azon pásztorbér mellett, a mit jelenleg is fizet a gazdaközönség, teljesen boldogul a bács, ha a hasznot innen is, onnan is meg nem csipkedi.

A jámbor gazdaközönség azt hiszi, hogy jobb sajt és turó úgy lehetne, ha keserű gombával nem oltaná a tejet a bács. Ez igaz, de én még mást is mondok.

Első kellék a jó turó készítésénél a tej tisztántartása. Kérdem, hol tartják ezt be? Az én véleményem szerint olyan tisztán tartatnak az esztenák s velök egyetemben olyan tiszták a fejők és bácsok, hogy bármelyik azok közül pusztán kezével is beolthatná a tejet; mert a tej a legkisebb piszoktól is összefut. Tehát gomba sem kell s mégis megalvad a tej a mi esztenáinkon.

Második kellék, hogy a tej kellő hőfokon oltassék be. Megtartatik-e? Ki ügyel arra? Senki!

Harmadsorban jó az oltóanyag.

Negyedsorban jön a sajt-préselés. Nálunk ez a műtét igen óvatosan hajtatik végre, nehogy a víz kifolyjon a sajtból, mert akkor nem nyom. Az ilyen vizes és sokszor majdnem megrohadt sajtról azt szokták mondani, hogy kecsketej van benne, avagy keserű gombával van oltva, pedig egyszerűen nincs megsajtolva. Ez az oka soványságának és keserűségének.

Ötödsorban a jó turó kellékei közé tartozik a sajtérlelés és az elgyurás. Ezek azonban kiválóbb szakértelmet nem kívánnak.

De egy szintén általam eléggé nem ajánlható közös esztenát

is lehetne felállítani, t. i. így lehetne a tehén- és juh-tej összefejeséből készített több és jobb turót előállítani.

A elmondottak alapján a következő határozati javaslatot ajánlom elfogadásra:

*mondja ki a kongresszus, hogy:*

1. Intézkedésre kéri föl a kormányt az irányban, hogy a székely vármegyék a most idegen berszányok által bérbetartott *havasi legelőket saját vármegyebeli* juhtenyésztők által használtassák ki s e célból hassanak oda, hogy a hol ilyen területek vannak, ott a juhokat ne a nyomás-mezőkön legeltessék.

2. Kivánatosnak tartja a Székelyföldön ide alkalmas juh-fajokból egy *mintajuhászat* fölállítását, hol a fejés, sajt- és turókészítésben, a juhtartásban és okszerű bárányoztatásban gyakorlatilag képeztesse ki a juhászok.

**Page Olivér:** Kifogásolja, hogy az előadó törvénnyel kívánja kizorítani a bácsokat a havasokból. Kívánja, hogy a felosztatlan legelők úgy kezeltesse, hogy a nagyobb juhnyájakkal bíró gazdáknak külön pásztorral külön legeltetési tér jelöltessék ki, míg a kisgazdák juhait csak egy pásztor által őriztesse, a ki anyagi felelősséget vállaljon a községi előjáróság jóállása mellett. A mételyes legelőhelyeket ki kell jelölni s a legeltetést ott megtiltani.

**Koncz Ármin:** Az előadó indítványát egész terjedelmében elfogadva, annak kiegészítéseül azonban

1. ajánlja az egyes juhtenyésztésre alkalmas vidékeken az ott legjobbnak bizonyult juh-fajokból vidékénként nagyobb mennyiségű, 3—500 drb juh kiosztását ingyen, vagy beszerzési árban.

2. A juhtenyésztő vidékeken vizsgáltassék meg a legelő, a mételyes területek jelöltessenek meg s a legeltetésből zárassanak ki.

3. A kormány fölkérendő, hogy szakközegei által, különösen az állatkisérleti állomásokon és az állatorvosi főiskolán tanulmányoztassa a métely elleni óvintézkedéseket és gyógymódokat.

4. Fölkérendő a kormány, hogy a juhok beszerzésére szolgáló előlegeket és segélyeket közvetlenül a gazdáknak nyújtsa, s azon gyárosokat, a kik tiszta, kivitelre alkalmas székelyturót gyártanak, tényleg nagyobb kivitt érték el és még jelentékenyebb mennyiség előállítására magukat kötelezik, állami kedvezmények és készpénzsegély útján a legmesszebbmenő módon támogassa.

**Ugron János:** Nem helyeselheti Paget Olivér indítványának azt a részét, mely különbséget tesz kis- és nagybirtokosok között, s ezáltal az ellentétet kiélesíti.

**Incze Ignác:** A kérdésben ugyanazt a nézetet vallja, mint előtte szóló, a Koncz Ármin által benyújtott indítvány 4. pontját helyesli. Rámutat arra, hogy Csik vármegyében az Olt mentén a métely azért oly elterjedett, mert a községeknek nincsen havasi legelőjük. Szükségesnek tartja, hogy a községeknek a megye havasi legelőiből legelők adassanak bérbe.

**Bedő Albert elnök:** Az előterjesztett javaslatokat egyenként felsorolván s azok elfogadása iránt a szakosztályt megkérdezhvén, az ennek részéről tett helyeslő nyilatkozatok alapján és Paet ur indítványának mellőzésével határozatképen kimondja, hogy az előadói javaslatot pótlásául kimondja a kongresszus, hogy:

3. Szükségesnek tartja, hogy a székelyföld egyes alkalmas vidékein, az azokra nézve lejobbnak ismerhető juh-fajokból, 300—500 drb tenyészjuh osztassék ki ingyen, vagy mérsékelt áron.

4. Kivánatosnak tartja, hogy a kivitelre dolgozó székely turógyárosok annál nagyobb állami támogatásban részesüljenek, minél nagyobb termelésre kötelezik magukat.

5. Szükségesnek tartja, hogy a mely községekben juh-tenyésztésre alkalmas havasi legelő elegendő mennyiségben nincs, ezek számára az illető vármegyék havasi legelőiből megfelelő mennyiségű havasi legelő adassék bérbe.

### **3. Kereskedelmi növények termesztése. Len és kender. Lentermesztési kísérleti telep felállítása. Kenderáztatók létesítése.**

**Füredy Lajos előadó:** Tisztelt Szakosztály! Im már husz éve, hogy felhangzott mezőgazdáink körében az első panasz, hogy a kalászosok termelése nem aranybánya többé; ennek okait, t. i. az amerikai versenyt, a papirosbuzát, talajaink egyoldalú kimerülését stb. előttem már igen sokan tárgyalták; s rá is jött a gazdaközönség, hogy a külfölddel versenyezni, a gazdaságba helyesebb arányokat behozni csakis belterjesebb gazdálkodási rendszerrel, gazdasági mellékiparágak felkarolásával, legelső sorban pedig ipari növények termelésével lesz lehetséges, míg tényleg, az utolsó két évtizedben meg is indult a sörárpa, a komló, a cukorrépa,

a cikória, leginkább pedig szeszgyári czélokra a burgonya (pityóka) termelése.

Hogy mennyire volna még fokozandó és fokozható ez utóbbi, nem tartozik tárgyamhoz és egyenesen rátérek arra a két ipari növényre, a melyeknek tekintetében gazdáink igazán egy, még meg nem nyitott kincsbánya előtt állnak. E két növény a *kender és a len*, a melyek először is drága olajat tartalmazó magvakat teremnek, másodsor pedig olyan növények, melyeknek földfeletti része — illetve szára — ha azt hosszabb ideig vízben tartjuk, szerkezetében kétfelé válva, részint tüzelésre való száraz hulladékot, leginkább azonban értékes szövetek készítéséhez alkalmas rostot — fonalat — szolgáltat.

Mindkét növénynek eme kitünő tulajdonságát őseink már évezredek előtt ismerték; hiszen a tengeri hajók vitorláinak vászna és a kötelnemüek kenderből, a finomabb fehérnemüek és csipkék pedig lenből készülnek már emberemlékezet óta; mindkét növény termeltetett is nálunk azelőtt meglehetősen nagy mértékben; hanem sajnos, a termelés az utolsó ötven év alatt nagyon hanyatlott és valóságos mostohagyermekké lett népünk igényeinek fokozódása, a háziipari termékeknek szűkebb körre szorulása, a külföldről beöznlő vásznaknak aránylagos olcsósága, de leginkább a pamutipar óriási elterjedése következtében.

A pamut vagy gyapotnövény ugyanis Olasz- és Törökország kivételével az összes kontinenseken óriási területen termelhető és termeltetik is ott kiviteli czélokra, körülbelül oly nagy kiterjedésű földön, mint a mi egész monarchiánk az egész német birodalommal együttvéve. Ilyen imminens arányu termeléssel szembeszállni tehát a mi szerény kender- és lentermelésünk sohasem lesz képes; meddő erőlködés volna kimondani, hogy szorítsuk ki tőlünk teljesen a pamutipart, annál is inkább, minthogy a pamutnak határozott létjogosultsága ugysem tagadható, sőt annak aránylagos olcsósága majdnem nélkülözhetetlenné is teszi azt. Óriási elterjedését annak köszöni, hogy a tropikus vidékeken jóformán vadon terem, viziuton olcsón szállittatik Európába és fehéríteni is alig kell, holott ugyanez az utóbbi kedvező tulajdonság a lennél és a kendernél teljesen hiányzik.

Van azonban a lennek és kendernek három közös jó tulajdonsága, amely tulajdonságok mindkettőnek termelését *örökre* felszinen fogják tartani és ezek: a fonálnak *erőssége, finomsága*

*és fénye*, a mivel el van érve az, hogy az erős kötelek és vitorla-

vásznak készítéséhez a vastagszáru kender, szép fényes abroszok és ágyneműk, valamint finom zsebkendők és csipkék készítéséhez, a finom- és fényesszálu len fonalát nélkülözni sohasem fog lehetni.

A külföldön, a hol a len- és kendertermelést még a mieinket is megelőzőleg kiszorította a pamut, ott mindkét növénynek termelése ujabban át is alakult már és csak mi voltunk azok, a kik összetett kezekkel sokáig néztük azt a szomorú jelenséget, hogy miként jut lassan-lassan a lomtárba minden háznál az orsó és a rokka és hogyan jutnak egymásután koldusbotra vászontakácsaink és kötélverőink; míg végre bölcs és körültekintő földmivelési kormányunk kimondotta programját: hogy hazánkban a fonalas növények termelését okvetetlenül emelni kell; gondoskodni kell a mellett olyan gyárak felállításáról, a melyek a gazdák által termelt nyersanyagot beváltják; egyszóval minden uton-módon törekszik megakadályozni azt, hogy a külföldre évenként 32 millió korona menjen ki vászonneműk és csipkéért úgy, a mint az eddigelé volt eléggé sajnosan.

A kender termelését gyári czélokra a magyar Alföld rónáin már 15 év előtt megkezdték a nagybirtokosok legelőször a szegedi, később a mezőhegyesi és palánkai, utóbb a komádi és legujabban a békési kenderbevaltó és kidolgozó gyárak számára úgy, hogy ma már elmondhatjuk, miképen Bács-, Torontál-, Arad-, Csongrád-, Csanád- és Békésmegyékben a kendertermelés jelentékenyen fellendült s kívánatos volna, hogy a Székelyföldön, a hol Háromszék rónája, továbbá a Maros és Kis-Küküllő völgyének televénydus talaja a kendertermelésre kiválóan alkalmas, szintén létesülne egy vagy több ilyen kendergyár.

Másképen áll a dolog a len termelésével. A len ugyanis véznatestű, kényesebb természetű növény, a melyet a gyom könnyen felvesz, a miért is vagy nagyon tiszta vagy legalább is kitünően megművelt talajba vethető; s minthogy nálunk sokáig volt (és van most is helyenkint) divatban a talajt csak amugy, isten nevében megmunkálni és a termés sikerét csak a jó Istenre bizni, egyszóval magyarán mondva, közmondássá vált, hogy „szánts-vess” a nélkül, hogy a mezőgazdaság kezdett volna belterjesebbé válni; minthogy továbbá a fokozódó kivándorlás következtében a gazdaságnak belterjesítéséhez feltétlenül megkívántató elegendő munkakerő is nemhogy szaporodott volna, de megfogyatkozott: ennél-



fogva a len termelését újra felvirágoztatni nagy nehézségekbe ütközött. Megrögzötté vált ugyanis az a balhiedelem, hogy a len csak kisgazdának való, azért, mert azt nagyban termelve nincs kivel kidolgoztatni, a hatóságok sem engedik bárhol annak áztatását s hogy ennek okáért annak termelése egyáltalában nem fizetheti ki magát és így a len termelése az utolsó évtizedben jóformán már csak névleg és papíron létezett.

Aminthogy vannak azonban már kendergyáraink, a melyek a mezőgazdákkal szerződve az utóbbiaknak kendertermését minden áztatás nélkül megvásárolják oly áron, hogy a mellett a gazda számítását bőven megtalálhatja: azonképen földmívelési kormányunk erre a példára lenbeváltó és kikészítő gyárak felállítását is felvette programjába és pedig oly eredménnyel, hogy 1898. óta immár négy ilyen gyár létesült, azok közül kettő Magyarországon, egy továbbá Szlavóniában, legutóbb pedig egy a Székelyföldön, Székely-Kereszturott, s hogy ezeknek következtében a len termelése mennyire fokozódott, azt mi sem bizonyítja fényesebben, mint az, hogy míg 1898-ban csak 100 métermázsa, addig 1901-ben már 1500 métermázsa lenmag vásároltatott Oroszországból és osztatott ki a termelők között földmívelési kormányunk által, s hogy a székelykereszturi gyár is mennyire kielégíti a gazdákat már fennállásának második évében is, azt bizonyítja a „Székely-Udvarhely” című hetilapnak f. é. augusztus hó 10-ediki száma, a melyben a vezércikk nem győz eléggé hálát adni a megye érdemdus főispánjának a gyár megalapítása körül szerzett érdemeiért.

Tisztelt uraim! Beutaztam már tanulmányozás és oktatás kedvéért majdnem az egész Székelyföldet és különösen Gyergyót és Udvarhelymegyét és azt mondhatom, hogy eme szűkebb keretű hazánknak legtöbb talaja, a len, jelesül a *fonalas len* termelésére mintegy praedestinálva van, és különösen annak magasabb fekvésű ama vidékei, a melyeken sem a tengeri, sem az őszi kalászosok már nem képesek teljesen megérni, a hol pedig a len 3—3<sup>1</sup>/<sub>2</sub> hónapnál tovább nem tartó tenyészidejével elsőrendű hézagpótló növény: jól megterem minden oly talajon, a melyen azelőtt nem vettetett, a kalászos növényeknek kitűnő előveteménye s mint sok munkáskezet igénylő növény, nagyban visszatarthatná munkásnépünket a Romániába való kivándorlástól. Eltekintek most teljesen attól, hogy már a botfalvi cukorgyár répatermelő

gazdái is sikeresen vetik a lent a kereszturi gyár számára Brassó-megyének szász községeiben, hanem inkább azzal érvelek, hogy pl. Udvarhely megyében tavaly nyáron oly hitvány parlagok adtak a talaj értékét is felülmúló lentermést, a mely parlagokon azelőtt alig termett bokáig érő szénafü, 800—900 méter magasságu fensikokon, pl. Oláhfalva, Varság és Pálfalva községekben.

Az elmondottaknak előrebocsajtása után, legyen szabad becses figyelmöket felhívni először is azon jövedelmezőségi adatokra, a melyeket elérhet a kender-, vagy lentermelő, hogyha termését kórós állapotban áztatás nélkül értékesíti valamely gyárban, feltéve azt, hogy mindkét növény magjának a mi gazdasági éghajlatunk alatt való könnyü elfajzására való tekintettel a kendervetéséhez eredeti olasz (bolognai), a len vetéséhez pedig eredeti orosz (rigai, révali vagy pernai) vetőmagot használunk úgy, hogy a hasznos vetőmagvak magtermését három évnél tovább nem vetjük, s azon-  
tul ismét eredeti külföldi magot használunk.

Nézzük először a kendert. Olasz vetőmag után átlag 3800 kg. kórótermés érhető el, a melynek 100 kgjáért fizet a kendergyár helyben 4. K. 20 fillért, vagyis elérhetünk k. holdankint 159 koronát, a melyből levonva az átlagos termelési költséget, 76 koronát, még mindig marad 83 korona és egy kitünő állapotban hátra-  
maradó, kalászosok alá használható talaj.

Most nézzük a lent. Oroszországi vetőmag használata mellett teremhet k. holdankint átlag 1500 kg. száraz, lenkóró; ezt a len-gyár beváltja 8 koronával 100 kgmonkint, vagyis kapunk a kórótermésért mintegy 120 koronát; a magtermést a gyár szintén tartozik beváltani, a melynek minimális beváltási ára 100 kgonkint 20 korona, vagyis 200 kg. holdankinti magtermésnél többet nem számítva = 40 korona; a kóróterméssel együtt 160 korona, a melyből a termelés átlagos költségeit 60 koronát levonva, még mindig marad 100 korona és egy kalászosok alá kitünően használható talaj.

Kedvezően billenti azonban a két növény közül inkább a len javára a mérleget az, hogy a lennek magja olajgyárakban is szépen értékesíthető, a melyek annak 100 kilogrammjáért többnyire 30, tehát egy k. holdankint 200 kgmos magtermésért 60 koronát fizetnek, a mi az előbbi számítás eredményét még további 20 koronával emeli.

Mindkét növénynek nagy előnye, hogy letakarítottván, magjától

megfosztva, a *gyárban azonnal* értékesíthetők; holott ennek ellenében tudjuk, hogy a Székelyföldnek nagy részén a kalászosokat is csak télen át csépelik a csűrökben és tavasszal adják el a piaconon meglehetősen alacsony és a kereskedők kénye-kedve szerint megszabott árakon; míg a kender- és lengyárak 20 évre kötött szerződéseik értelmében mindig, állandó egységárakat tartoznak fizetni oly megszorítással, hogy a termelő és gyáros között a vételár tekintetében esetleg felmerülő ellentétek kiegyenlítése kedvéért egy szakértőkből összehívott háromtagu választott bíróság dönt.

Legyen szabad ezek után mindkét növénynek termelési adataira röviden kiterjeszkednem.

A kender kétlaki növény, vagyis him- és nőstény virágai nem egymással együttesen ugyanegy, de különböző szálaikon megosztva fordulnak elő. Legjobban diszlik meleg, csapadékdús vidékeknek (Olaszországban a Pó és Etschfolyók völgye) dus, televényes talajain. Talaját már ősszel kell előkészíteni 9—10 hüvelyk mélységű szántással, esetleg a talaj erősségéhez képest k. holdankint 25—40 szekér trágyával való meghintéssel, a mely talaj azután tavaszra hamufinomságúra széjjelfagyván, a fagy kiengedtével megfogasolandó, exstirpátorral felporhanyítandó, újra lesimitandó és áprilishál előbb be nem vetendő. A vetéshez közönséges sorvetőgépeinket használhatjuk  $4\frac{1}{2}=12$  cm. sortávolsággal és csupán kóróra való termelésnél a magnak csiraképességéhez képest 50—110 liter = 25—55 kg. magmennyiséggel k. holdankint. A vetéshez legjobb lesz eredeti olasz magot használni, melynek 100 kgja 60—64 korona. Vetés után a magházak boronával behuzandók és a talaj a magvak egyenletes és gyorsabb kikélese kedvéért meg is hengerezendő. A vetett magot a földben 6 cm.-nél mélyebbre nem tanácsos letakarni a kikéles gyorsítása kedvéért. Vethető a mag kézzel is és akkor úgy kezeljük azt, hogy ne vessük el a magot egyszerre és csak a tábla hosszában, de hosszában és széltében is, egyszóval kétszeresen. A kendervetés, ha kikélese után egy jó meleg esőt kap, igen rohamosan növekedésnek indul és maga közt a gyomokat teljesen elnyomja, egyszóval a talajt beárnyékolván, ritka esetben lesz gyomlálendő úgy, hogy teljes letakarításáig egyéb munkát alig kíván.

Ha csakis kóróra termeljük gyár számára, akkor teljes megérését bevárni nem lesz szabad, hanem letakarítjuk sarlóval vagy nád-

vágóval vágva akkor, a mikor a vetésben lévő „virágos kender” már elvirágzott s a kóró színe a zöldből a sárgásba megy át.

A lesarlózott kender azután markokba gyűjtve és a markok nyitott ollóhoz hasonlóan egymást keresztezve fonnyasztás kedvéért a földre lefektettetnek úgy, hogy a magvas végek fölül legyenek; 6 napi fonnyasztás után pedig a száraz lomb, a levelek azokról leveretvén, a markok alul és fölül, vagyis két köteléssel ellátva, 2—4 markot együvé véve, kévékbe köttetnek, a mely kévék azután 50—100-ával összetámasztva, kerek kupokra felállítatnak utólagos kiszáritás végett. Az ilyképen kiszáritott kenderkóró azután már a gyárba szállítható. Nagy távolságokra vasuton szállítani azonban csak akkor érdemes, ha teljes *vaggonrakományt küldhetünk*, mert a vasutak által a kenderkóró szállítására nézve nyújtott díjkedvezmény, vagyis az I. kivételes díjszabás csakis teljes kocsirakományokra érvényes, míg a darabszám szerinti díjtétel oly magas, hogy már kisebb távolságoknál is felemészti a kenderkóró teljes értékét.

Kifejtettem az elébb, hogy a mennyiben a kenderkórót a termelő eladja áztatatlanul egy kendergyárnak, akkor meglehetősen alacsony számítás mellett remélhetik holdankint mintegy *83 korona tiszta hasznot*, minthogy azonban a kenderkóró kedvező körülmények közt sokszor 4 méter hosszúságot is elér, magától értődik, hogy sokszor a fentirt jövedelem kétszeresére is számíthatunk. Nézzük azonban, vajjon mennyire fokozódik a jövedelem, ha a kenderkórót teljesen kidolgozzuk? 100 kg. tilolt kender előállíthatásához, a melynek átlagos piaci ára 100 kgmonkint 50 kor., szükségeltetik átlag 600 kg. kenderkóró 4 kor. 20 fill.-vel = 25 kor. 20 fillér, tehát marad már egy, mintegy 25 koronás felesleg: a melyből, ha leszámítatik a 100 kg. tilolt kender előállításához megkivántató költség, mintegy 10 korona, még mindig maradna a termelő javára 15 korona, a mely haszon jelenleg a gyárosnak marad, vagyis holdankint az előbbiekhöz képest 630 kg. szálkendert remélve, minden 100 kgnál 15 korona fölösleg = 94 kor. többlet, a mi hozzáadva az elébb említett 83 koronához, a haszon 177 koronára fokozódik.

Nos tehát, ez a haszon megmaradhat a termelők pénztárában úgy, hogyha *szövetkezetté tömörülnek*; a szövetkezetnek termelőtagjai a termelt kenderért egyelőre csak a nyerskóró árát kapják kézhez, a szálkender eladásából eredő értéktöbblet pedig egy,

szintén a szövetkezeti tagok tulajdonává válандó kikészítőgyár felépítésére és üzemére lenne fordítandó. Egy ilyen kendergyár, melynek üzemeltetéséhez kell legalább 500 k. hold kendervetés, mintegy 80.000 korona építési költséget kíván, a mely összeg össze volna hozandó részint a szövetkezeti tagoktól, részint pedig a magas kormányt kellene felkérni egy kamatmentes és az üzemnek tizedik esztendőjétől kezdődőleg évi 5% törlesztéssel visszafizetendő kölcsönre és a hazai ipar részére az 1899. évi XLIX. t.-cz. által *megítélt* állami kedvezményekben való részesítésére. Ezen az alapon van szervezve Német- és Csehországban több ilyen szövetkezet (Laubau, Kríma, Oberplan, Stecken). A mi az ilyen szövetkezet megalapításának, a gyár felállítása módozatainak, pénzügyi megoldásának apróbb részleteit illeti, abban a tekintetben szerény személyem a tisztelt gazdaközönségnek rendelkezésére áll.

Tisztelt Kongresszus! A kenderről az előbbieken említett adatok magától értetődőleg, oly kendertermelésre vonatkoznak, a melyben részt vehet ugyan minden gazda, de tapasztalásból tudom, hogy azért a leendő szövetkezet tagjává a minimális gazda sohasem fog belépni, nem pedig azért, mert neki az ő meglévő kis birtoka a kenyér és eleség megtermelésére kell, vagyis neki felesleges földje a kender számára többnyire nincs s ha van is, akkor ő azt a kendert csak egy pár talpalatnyi földön termeli azért, hogy abból ruházkodjék s veti tehát a kender magját oly tulsűrűn, hogy abból vászonszövéshez való finom fonalat kaphasson, a mely sűrűség viszont többnyire a kenderszál hossznövekedésének van kárára. Ezt a népies kendertermelést ősi alakjából kivetkeztetni tehát nem tartom tanácsosnak, hanem igenis tartom azt hathatósan segízendőnek olyképen, hogy czélszerű, olasz rendszerű közös kenderáztatók állíttassanak fel a kisgazdák számára vagy egyes, több kendert termelő nagy községekben, vagy pedig pangó folyók és kántartalmu hőforrásoknak felhasználásával. Ezeknek létesítése iránt szintén a kormányhoz kellene felterjesztést intézni segélynyújtás tekintetében.

Ezek után legyen szabad áttérnem a *fonalos len* termelésének és értékesítésének adataira. Míg a kender, dus lombozatával maga körül minden más növényt beárnyékol és elnyom: addig a len a föld felett egy vézna testű, gyér lombozatu növény, a melynek felnevelése nehezebb s azért a növénynek botanikai szerkezetével nagyon jól tisztában kell lennie a gazdának.

Gyökere karógyöker, mely a talajban igen nagy mélységig lehatol és oldalgyökerei nincsenek; a fagyöker csak a talajnak felhántolt részében ér el érdemleges vastagságot és a szántatlan talajban azonnal hajszálfínomságig elvékonyodik; ebből önként következik, hogy minél mélyebbre szántjuk meg alája a talajt, annál előbb is fogja a gyöker elérhetni a szántatlan altalajt, annál nagyobb intenzivitással is fog tehát felfelé is növekedhetni, mint-hogy a növénynek lombja igen apró és gyér, ennél fogva a növény, a levegőből csak kevés nitrogént is képes felvenni; ebből következik az, hogy kizsárolt talajon nem is adhat jó termést, ellenben a nitrogénygyűjtő lóhere és a több éves parlagok feltörése után szokott legkitünőbbben sikerülni nemcsak azért, mert mindkettő után pihent talajra talál, hanem azért is, mert ez a kétféle talaj többnyire gyommentes, tiszta szokott lenni, a mi a lennél oly fontos tényező, hogy pld. Belgiumban a lenvetés közé gyakran lóheremagot is vetnek azért, hogy a gyomok helyett kész lóherét nevelhessenek. A friss istállótrágyát mindezek daczára nem szereti a len; ilyen talajon a koró vastag lesz, tulbuján fejlődvén, könnyen meg is dül s a trágyában lévő sok gyommag kikelése miatt megtelik burjással. Megterem a len mindenfelé, sőt jól megterem a legközepesebb talajokon is, ha azt ugyanegy helyre minden 7—8 évben csak egyszer vetjük. Általában sokkal silányabb talajokkal megelégszik, mint a kender s csupán a vadvizes, a futóhomok- és a tulságig kemény mész- és agyagtalajokon nem bír nagy termést hozni. A szelid televény- és vályogtalajt legjobban kedveli és csak attól óvakodjunk, hogy legkövérebb, ugynevezett káposztásföldünkbe vessük, a hol ugyanis a gyom biztosan felveszi, ha ugyan a tulbujá növés következtében ott már előzetesen meg nem dült. A fagyok iránt nem érzékeny, de azért nagyon hideg esők alatt növekedése majdnem teljesen szünetel, ellenben egy jó meleg nyári eső után rendkívüli gyorsasággal és majdnem szemlátomást növekedésnek indulva, néha 130 centiméterig is felnyulik. Minél előbb üt be a tartós szárazság, annál előbb el fog kezdeni virágozni, épen ezért a magyar Alföld aszályosabb természetű rónáin csak nagyon korai vetéssel fogunk nagy termést és hosszú kórót elérni, holott a csapadékusabb Székelyföldön tudok oly vidékeket is, a hol a junius végén vetett len sem volt megkésettnek nevezhető. Öt kis szziromból álló himnős virágja szép égszinü kék, a melynek lehervadása után képződik egy golyóalaku, tizrekeszű,

borsónagyságu tok, a melyben tíz mag szokott kifejlődni. A magvak aprók, vörösesbarna színűek és sikamlósak. A magvakat körülzáró tok (gubó) a magvak teljes megérésekor a len fajtája szerint vagy szétrepedezik, vagy nem s a szerint különböztetjük is meg az u. n. *nyilttoku* v. nyíló és a zárttoku vagy *zárólent*. Az előbbeni inkább magtermelésre olaj nyérés kedvéért, az utóbbi pedig, a mely hosszabbszáru, inkább fonaltermelésre alkalmas. Ez az utóbbi az, a melynek magját most már évről-évre hozatja termelési célokra Oroszországból a magas kormány.

Ismerve ezek után a len növényteni külemét és élettanát, könnyű lesz kitalálni annak kulturáját is.

Mély gyökérzetű növény lévén, ősszel mélyen és pedig 8''-ig szántandó meg alája a talaj.

Kényes lévén a gyomok iránt: minden talajművelésünk a *gyomirtásra* kell hogy sulyt helyezzen, t. i. az elővetemény letakarítása után azonnal egy sekély tarlósántás, kora tavasszal a téli fagy kiengedte után a téli barázdák széjjelfogasolása, azután az altalaj felporhanyítása extirpátorral vagy legalább is egy hosszufogu vasboronával, ugyanezzel az eszközzel kiszakítván az erősebb természetű, esetleg évelő természetű gyomok gyökereit, a mely utóbbiak azután a földről ki is hordandók.

Aprómagu növény lévén, a talaj alája hamufínomságúvá készítendő elő azért, hogy a vetett mag ne kerülhessen rögök alá, vagyis mind az utolsó szemig ki is kellhessen; másodszor pedig a vetés úgy végzendő, hogy a mag ne kerüljön a földbe 2 cm.-nél mélyebben, nehogy a föld alatt megfulladjon, illetve hogy annak kikelt csirája a kibuvásig elpusztulhasson; ennek legkönnyebb elérhető végett vagy olyan sorvetőgép használható, a mely 4''-nál sűrűbb sorokat huz és azután az a gép is keresztben-hosszában járattassék végig a bevetendő táblán vagy ha sorvetőgépet nem használunk, akkor a bevetendő talaj hengereztessek meg még a vetés előtt azért, hogy azután a hengerezés után a vetéshez megkivántató magházak készítése végett végigjáratott fogasborona egyforma és csekély mélységű barázdákat huzzon. Ugyancsak a vetőmagnak apró voltára való tekintettel nem tanácsos a lent meredek hegylejtőre vetni, a honnan azt a lerohanó záporosó mindenestől lemoshatja, hanem inkább vessük oly helyre, a hol ha nincs is mindig eső, de a legforróbb nyáron is van bő harmat.



A kigyomosodás elkerülése és a finom rost elérhetésének szempontjából tanácsos az amugy is igen apró vetőmagot minél sűrűbben, kat. holdankint 100 kilogramm = 150 liternél nem kisebb mennyiségben vetni már csak azért is, mert a len egy-egy magból mindig csak egyetlenegy szárat nevel, vagyis nem hajt sarjakat úgy, mint a kalászos növények és annyival is inkább, minthogy a lenkórónak elágasbogasodása nem is kívánatos a rosttermelés szempontjából.

A vetés kigyomosodásának legnagyobb orvossága, ha a vetett len magját jól beboronálva jól le is hengerezzük, hogy minden mag egyszerre és gyorsan kikelve, a talajt mielőbb jól beárnyékolhassa, továbbá hogyha a len közé lóheremagot vetünk, a mikor is a kikelő lóhere fogja a gyomok helyét pótolni.

Ilyen intenzív talajművelés tette lehetővé azt, hogy most már Torontál-, Bereg-, Komárom-, Temes-, Zala-, Jász-N.-Kun-Szolnok- és Hevesmegyében akadtak olyan nagybirtokosok is, a kik azelőtt czukorrépát termeltek és a helyett ma már nagyban termelik a lent; ki 50, ki 100, ki 200 holdas nagy területeken, a nélkül, hogy kénytelenek volnának vetéseiket gyomlálni.

A zárólen, ha azt jövedelmezőn akarjuk termelni, akkor takarítandó le, a mikor félig érett, vagyis, mikor a kóro színe a zöldből átcsap a sárgásba, a mikor tehát egyidejűleg a lomb is félig már lehullott; akkor kapjuk a legzsirosabb és legmázsásabb rostot és olyan magot, a melyet utólagos szárítás segítségével teljesen csiraképesé, jövő évi vetésre alkalmassá érlelhetünk. Tanácsos különben a letakarítást annyival is inkább ebben az érettségi fokban elvégezni, mert ellenkező esetben könnyen megesik az, hogy később, mikor már a len lombja egészen lefonnyadva gyérbé válik a vetés és a nap jobban belesüt: az alul lappangott gyomok egyszerre felkapnak az utolsó pillanatban.

A rostra, illetőleg gyári czélokra vetett len letakarítása nem kaszával történik, hanem igenis kézzel kell azt a földből kitépni (kinyüni), markokba gyűjtve a markokat, mint a kendernél említém, nyitott ollókhöz hasonlóan keresztezve, páronkint egymásután és egymást be nem fedve a földre lefektetni és 24—48 órai fonnyasztás után háztetőhez hasonló prizmákra felállítgatni utólagos megszáritás — utánérlelés — végett, a melynek megtörténte után (6—12 nap) a termés pajtákba hordatik, a hol azután a magtokokat a szalmáról aczélfésűkkel szoktuk legerebenezni és a lefejtett gubókat

kézi cséppel, egy lapos keményfa-sulyokkal, avagy a cséplőgép



dobjával kicsépelni; az üres szalmát pedig  $\frac{1}{2}$  méter vastag kötegekbe kötve egyenesen elszállíthatjuk az elébb említett székelykereszturi len-kikészítő gyárba, a mely azt azonnal lemázsálva, rögtön ki is fizeti, a kórónak átlag 60—90 cm. hosszúságához képest 100 kg.-kint 6—9 koronájával.

A mi a lenkórónak vasuti szállítási díjtételeit illeti, arra nézve ugyanaz a díjkedvezmény áll fenn, a melyet az elébb a kendernél volt szerencsém említeni.

Tisztelt Kongresszus! Nagyon szép dolog tehát az, hogy a mi bölcs kormányunk gyáraknak létrehozása által megadta a lentermelésre vonatkozólag is a *modus vivendi*; de sajnoán kell kijelentennem, hogy a Királyhágón innen és tul az eddigelé alapított összes lengyárak külföldi tőkével és külföldi, t. i. csehországi vállalkozóval tartatnak üzemben és pedig azért, mert eddigelé nem voltak szakértő tőkepénzeseink a belföldön olyanok, a kik ilynemű vállalatokba befoghattak volna; s e gyáraknak áldásos működése mellett is meg van az a szomorú utógondolatunk, hogy ezek a már meglévő lenkikészítőgyárak nemcsak hogy jelentékeny haszonnal dolgoznak, a mely haszon végelemzésben a termelő gazdától vonatik el: hanem ráadásul még csak nem is marad a haszomból eredő pénz hazánkban, hanem kivitetik Csehország fonógyáraiba, illetve a Csehországban lakó gyárosok pénztárába, vagyis ott állunk, hogy a mi szegény gazdáink gazdagítják a Lajtántuli iparosokat.

Szerény véleményem tehát az volna, hogy a Székelyföldnek alkalmas vidékein, pl. Gyergyóban, Alcsikban, továbbá Kovászna vagy Bereczk környékén indíttassék meg teljes komolysággal a *lentermelés*. Tömörüljenek a termelők minden egyes fentemlített vidéken 300—300 holdas szövetkezetekké, e szövetkezeteknek mindenike alapítson egy-egy kisebbméretű lenbeváltó és kikészítő telepet, a melyek mindenikéhez megkívántató 20—30,000 koronás tőke össze volna szedendő részint a szövetkezeti tagoktól, részint a magas kormánytól kérendő kamatmentes és 20 év alatt letörlesztendő kölcsönből, a mivel épen úgy, sőt még jövedelmezőbbben, mint a kendernél, elérhetné a lentermelő közönség azt, hogy nyerstermékeit ma-holnap kétszeres áron értékesítheti, a mennyiben tudnunk kell, hogy egy métermázsza tilott len átlagos piaczi értéke mintegy 80 korona, annak előállításához

szükséges 5 métermázsa lenkóro, a melynek maximálisan számított beváltási ára 9 korona lévén, tehát kell hozzá 45 korona s így minden mázsa tilolt lennél marad jelenleg a gyárosnak és maradna jövőben a termelőnek 35 korona feleslegje, a melyből az egy mázsa len kikészítéséhez megkivántázó 15 korona leszámítása után még mindig tisztán marad 20 korona, a mely értéktöbblet mindaddig nem fizettetnék ki a termelő szövetkezeti tagoknak, a míg az illető kikészítő gyár felállítási költségei le nem törlesztettek.

Ez volna tehát röviden a lentermelő szövetkezetek alapításának kulcsa és határozottan állithatom, hogy a lentermelés nagyban való elterjesztésének kérdését csakis ezen az uton tartom megoldhatóknak, annyival is inkább, minthogy a magyarországi és székely-kereszturi gyárak tulajdonosa nemcsak hogy egyelőre nem szándékozik több gyárat felállítani, nem pedig először is az e célra megkivántató nagyobb tőke hiányában, másodsor pedig azért, mert neki nem lehet célja több apró gyárat létesíteni, a melyeknek mindenkében egy-egy szakértőt kell fizetnie, hanem a helyett inkább a már eddig meglévő gyárakat igyekszik kibővíteni, második vállalkozót e célra kapni pedig eddigelé nem sikerült.

A mi a létesítendő lentermelési szövetkezetek tulajdonába átmenendő kikészítő telepeket illeti, azoknak pénzügyi oldalától immár eltekintve, legyen szabad jelentenem, hogy a nm. m. kir. földmívelési kormány legujabban gondoskodott már arról is, hogy a jövőben létesülendő gyárak számára szakértő művezetők is álljanak rendelkezésükre, a mennyiben f. é. augusztus hó 1-től kezdődőleg a komárommegyei, szepességi és székelykereszturi gyárak mindenkében állami ösztöndíjjal egy-egy földmives-iskolát végzett növendék lett elhelyezve, a kik azonban az összes lenkikészítési, beváltási és kezelési munkákat egy évig tartoznak gyakorlatilag tanulmányozni, illetve elsajátítani.

Tisztelt Kongresszus! Nem hagyhatom említésen kívül ezuttal egy lenfonógyár alapítását is; megjegyzem azonban, hogy arról érdemleges tárgyalásokba bocsájtkozunk csak akkor lesz lehetséges, ha majd előbb megalapítottuk a lentermelési szövetkezeteket; mert bizony a székely-kereszturi gyár egyelőre csak mintegy 500 k. hold termését dolgozza fel, már pedig az azon termelt lenkóro még nagyon kevés egy fonógyár alapítására; a legkisebb fonógyár ugyanis, a mely a feltétlenül tartandó egy technikai és egy kereskedelmi szakértőt már érdemlegesen foglalkoztathat,

legalább 4000 orsóval kell hogy dolgozzék, a melynek felállításához kell 8 millió korona építési és 4 millió korona üzem, tehát összesen 12 millió korona tőke, üzemben tartásához pedig kell mintegy 1600 k. hold lentermelés.

Mindazonáltal határozott állást foglalok a fonógyár alapítása mellett, ha a fentirt mennyiségben a lentermést összehozni sikerülend.

Legyen szabad végül megemlékeznem a népszerű lentermelésről is, a mely a Székelyföldnek több pontján, de csak nagyon kis mértékben van elterjedve; részint a többé már ki nem szorítható pamut inváziója, részint pedig a hosszabbszálu kender termelése miatt, végül pedig azért, mert a nép immár belátta, hogy a gyárilag előállított lenvászon a piacon sokkal olcsóbban megvehető, mint a kézi készítmény, sőt nem habozom kijelenteni, hogy a mennyiben a munkás a mai világban a szövéshez való fonalat és ebből a drága fonalból a vásznat sajátkezüleg készíti, annyiban a portékára határozottan rá is fizet. A házi szövőipar tehát a gyárral versenyezni csak úgy lesz képes, ha a nép a szötteket a legértékesebb anyagból, t. i. majdan a fonógyártól vásárolandó szolid és *egyforma minőségű lenfonalból* fogja szöni, czifrázva és tarkítva azoknak szöveteit izléses, de népies stílusban tartott mintákkal; ellenben, a míg a székely nép a szötteket pamutból fogja készíteni, addig azokért jó árat sohasem fog várhatni. Nagy teendők fognak háramlani a jövőben a sepsi-szt.-györgyi szövőgyárra is, a mely kulturmissziót fog teljesíteni akkor, ha saját osztóvátáit és jóminőségű lenfonalát a nép közt szétosztja, a vásznat a nép külső lakóhelyein szövetvén és ilyképen egy háziipar-telepet teremtve; a mi hogy mily szép eredménynyel jár és mily szép keresethez juttatja a szegény népet, azt legjobban bizonyítja ugyaneme cégnek lipótszentmiklósi háziipar-telepe.

Egyébként legyen szabad kijelentem, hogy a nagyméltóságú földmivelési kormány a lennek népies termelésére, illetve ennek emelésére már évek óta igen nagy gondot fordít; általam népies előadásokat tartat, népszerű füzeteket osztogattat. Oroszországból drága pénzen hozatott eredeti lenmagot a kisgazdák közt mesés olcsón és a vasuti szállítás bérmentesítése mellett osztat ki és ebben a tekintetben nézetem szerint egyéb tennivaló nem is igen van; a népies lenáztatás céljaira ugyanis közös községi áztatók felállítását feleslegesnek tartom, a mennyiben ahhoz egészen megfelelő eljárás az egyszerű és olcsó harmatáztatás.

Ezek alapján kérem a következő határozati javaslatom elfogadását:

*mondja ki a kongresszus, hogy:*

1. Kivánatosnak tartja egy oly *kendertermesztő szövetkezet létesítését*, melynek tagjai kötelezzék magukat 500 kat. hold területen, a Maros, a Nyárad és Kis-Küküllő folyók mentének televénydus talajain kendert termesztani és a termelt kendernek értékesítése végett egy a Maros mentén építendő kikészítő gyár létrejötte iránt a kormányhoz felterjesztést intézni oly értelemben, hogy a gyár, a mely a szövetkezet tulajdonává válik, állami támogatással, esetleg állami kölcsönösszezből épülhessen, a mely kölcsönösszeg a szövetkezet tagjai által 20 év alatt volna visszatörlesztendő, a mi által lehetővé válik, hogy idővel a termelők a termelt kendernek mázsájáért kétszeres árat érhetnek el, eladva a kész terményt kötélverőknek kicsinyben és a kenderfonó gyárnak nagyban.

2. Kivánatosnak tartja, hogy Gyergyóban, Alcsikban, Kovászna és Bereczk vidékén egy-egy *lentermelő szövetkezet* alapíttassék, melyek mindenike 300 holdra kötelező lentermelőkből alakulna, a kik a körzetükbe eső vidékeken, lehetőleg a kéntartalmu hőforrások felhasználásával, egy-egy kisebbmértetű lenfeldolgozó telepet alapítván állami támogatással, egyenként mintegy 20—30,000 korona tőkével, a mely tőkék előlegezésére felkéretnék vagy a kormány, vagy egy lenkereskedő vállalkozó oly kikötéssel, hogy a kölcsönösszeg a szövetkezeti tagok által törlesztessék 20 év alatt, abból az értékkülönbözetből, a mely mutatkozik a nyers lenkoró és a kitilolt tiszta len közt és a mely kölcsönnek letörlesztése után a termelők termésükért idővel kétszeres árat érhetnek el.

3. Felterjesztést intéz a kormányhoz egy *lenfonógyár* megalapítása tárgyában azért, hogy az alapított lentermelési szövetkezetek nyersterményei ne vitessenek ki a kül-

földre, hanem maradhassanak itthon a székely szötteseket készítő vászontakácsok számára. A fonógyár alapítható volna Csikmegyének Gyergyó vidékén, ha a vasut oda kiépül. A gyár alapítására megkivántató mintegy 8 millió korona tőke mozgósítására alapíttassék egy részvénytársaság; a kormányhoz pedig intéztessék felterjesztés a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről szóló 1899. évi XLIX. törvényczikkben kilátásba helyezett támogatása tárgyában.

4. A kisgazdák len- és kendertermesztését a len és kender kisiparának elősegítése mozdítván elő, a melynek egyedüli módja a czélszerű *községi áztatók* felállítása, fölkéri a kormányt, hogy ezeknek létrehozását első sorban erkölcsi, másodsorban anyagi támogatással elősegítse.

**Sinkovits Ottó:** Kifogásolja Füredi Lajos előadó határozati javaslatának második pontját, a mely Gyergyóban, és Csikban, Kovásznán és Bereczkben kíván lentermelő szövetkezeteket felállítani, mert ezeknek egyike sem elég nagy terület ily célra. Ezek helyett tehát Kézdi-Vásárhelyt ajánlja, a mely 8—10-szer akkora. A fonógyárat Sepsí-Szt-Györgyön óhajtaná létesíttetni.

**Füredi Lajos előadó:** Megjegyzi, hogy a lentermelő szövetkezetek megalakítására ajánlott községek alatt ezeknek vidékét is értette; annyival inkább pártolandó Gyergyó, mert ennek nincs ipara; e tekintetben Háromszék vármegye előnyös helyzetben van.

**Ugron János:** Nem helyesli a helyi tekintetekbe való ily benyulást, szerinte elvi kérdésekkel foglalkozzék a kongresszus. Füredinek buzgalmaért köszönetet mond, (*Helyeslés.*) de rámutat, hogy a gyomról, mely a kendert leginkább veszélyezteti, megfélekedzett. A talajt azért jól elő kell készíteni rendszeres gazdálkodással; ez azonban Csikban nehezen folytatható, mert kapásnövény nehezen termelhető. Legfontosabb feladatnak a burgonyatermesztés meghonosítását tartja, a mi azonban csak úgy lehetséges, ha szeszgyár állítatik fel (*Helyeslés.*)

**Füredi Lajos előadó:** Figyelmezteti az előtte szólót, hogy a kapásnövények nem jó gyomirtók.

**Ráth Endre:** Sinkovits Ottó indítványát pártolja s maga részéről is Bereczk helyett Kézdi-Vásárhelyt kívánja javaslatba tenni.

**Bedő Albert elnök:** Kéri a t. felszólalót és a szakosztály t. tagjait, hogy a helyi tekinteteket a vitába lehetőleg ne vonják be.

**Ráth Endre:** Erre kifejti, hogy Magyarország határán a székelységnek erős központokra van szüksége. Ezért szükségesnek tartja, hogy

Kézdi-Vásárhelyt fejlesztjük, a mi annál könnyebben megtörténhetik, mert e városnak vasútja is van. (Helyeslés.)

**Füredi Lajos előadó:** Rámutat, hogy a gyárnak a termesztő közelében kell lennie, már pedig ez Kézdi-Vásárhelyt meg nem történhetik.

**Ugron János:** Szintén nem tartja alkalmasnak Kézdi-Vásárhelyt, mert a gyárnak nagy területre, áztatókra stb. van szüksége, Kézdi-Vásárhelyt pedig a szükséges területet csak drágán lehetne megszerezni.

**Bedő Albert elnök:** A vitát, miután szólásra senki sincs előjegyezve, bezárja és figyelemmel a felmerült helyiérdekű kérdésre elrendeli a szavazást arra nézve, hogy a szakosztály Füredi Lajos, vagy Sinkovits Ottó és Ráth Endre határozati javaslatát fogadja-e el? (A szavazás eredménye: Füredi Lajos javaslata mellett 12, Sinkovits és Ráth Endre indítványára 6 szavazat esik.)

Elnök a szavazás eredménye alapján határozatképen kijelenti, hogy a szakosztály 12 szavazattal 6 ellenében Füredi előadó ur határozati javaslatát változatlanul elfogadta és a kongresszus záróülésének elfogadásra ajánlja. (Helyeslés.)

**Füredi Lajos előadó:** Miután a kongresszus több tagja ez irányban kérdést intézett hozzá, kijelenti, hogy készséggel áll a gazdaközönség rendelkezésére és a kender- és lentermesztésről szóló ismertető füzetet bárkinek rendelkezésére bocsátja.

**Bedő Albert elnök:** Köszönetét fejezi ki az előadónak előadásáért és a tagok érdeklődéséért. (Éljenzés.)

#### 4. Gyümölcsstermelés és értékesítés.

**Gáspár Antal előadó:** Tisztelt Szakosztály! A gyümölcsstermelés, mint a Székelyföldnek nagy jövőt biztosító termelési ága, melynek jövedelmezősége minden más termelési ágánál hosszabb időt igényel: *első és legsürgősebb megoldásra váró feladatok közé tartozik.* Tekintettel az általános válságos gazdasági viszonyokra, *a gyümölcsstermelés helyes irányítása, de nevezetesen az értékesítés módjainak rövid időn belül lehetővé tétele* a Székelyföld oly jövelmi forrásainak megnyitását képezi, amely a székelység oly sok specziális bajai között, az első segílyt nyújtani van hivatva.

Hogy e fontos gazdasági ágnak hazánk minden más részében eszközölt állami kezdeményezés, fejlesztés és eredményes fellendüléséhez viszonyítva a Székelyföld mily mostoha gyermekként volt és maradt magára hagyatva e mai napig, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint azon tény, hogy a mig a közelmult-

ban a megboldogult Bethlen András gróf minisztersége óta, aki a gyümölcstermelés fejlesztésére az első érdemleges, — elődeit messze túlhaladó — alapvető munkáját megkezdette, — általa létesített, ez idő óta létesült és a már meglévőkkel együtt, összesen 36 tanintézet és szakiskola, mint megannyi a gyümölcstermelést felölelő intézmény árasztja az ország különböző pontjain áldást-hozó munkáját, és ezekkel kapcsolatos majdnem annyi állami faskola, osztja a bőség kifogyhatatlan szarujából a szükséges anyagot; addig a mi Székelyföldünk szinte büntetésképpen *alig mutat fel ilyen egyetlen egyet!* És a míg e 36 intézményen kívül, — a 27 borászati felügyelőt nem is számítva, — 16 gazdasági szak- és vándortanító áll a gazdálkodás minden ágában, a tudás és szakértelmével a gazda közönség utbaigazítására; *addig a Székelyföldön ilyen sincs egyetlen egy se elhelyezve.*

Igaz ugyan, hogy vándorolni manapság csak vasuton szokás és ilyen nekünk kevés lévén, belátom; hogyha már gyümölcsünket tengelyen való szállítással kell pótolnunk, miért részesitenénk hasonló sorsban vándortanítókat is?

Hogy mindezen elhagyatottságunk daczára a helyi fogyasztáson kívül, még kivitelre is termelni képesek vagyunk! Ezt a székely népnek a gyümölcstermelés iránti szeretete, fentartási ösztöne és kedvező talaj- és égalji viszonyainknak kell tulajdonitanunk.

Mert lássuk csak; minő eszközök állottak és állanak még ma is a székelység rendelkezésére, e — mellőzött, hogy ne mondjam: kitagadott állapotában? Az ősi szokott eljárás, hogy — keresve, vagy találva, a Gondviselés elhintette gyümölcsmagból véletlenül kikelt, fiatalon megvénült, gyöngye gyökerü csemetét kiásva, hazaviszi, ha életre kaphat, — a községben a legjobbnak ismert fajból beoltja. De milyenek ezek a forgalomtól elzárt, távolabb eső helyeken?

*Legnagyobbrészt magról kelt silány, a helyét sem érdemlő fajok, a melyekről a pomológia soha tudomást sem vett, a milyenek p. o: az ugynevezett: kalács-körte, sós-körte, tinólábu-, vérbélü-, viasz-körte, vajas-alma, borizü-, mosolygó-, poczok-alma stb. stb., amelyeknek azonban csak a neve jó és eredeti, de amelyek inkább takarmányozási célra, vagy talán arra jók, hogy a sok fanyarsághoz szokott székely gyermek ha kettőt kapott, ne kérje a harmadikat; de értékesítésre semmi esetre sem!*

És most, ha tudjuk, hogy ilyen siralmas állapotok mellett is



közép vagy jó termés idején 50—60 kocsirakomány zamatos batul-, pojnik-almát és finom renet fajokat szállítunk a gyümölcs szük vidékre és nagymennyiségű szilvát a közeli piacokra, csak akkor tudunk tiszta képet szerezni arról, *hogy milyen arányokat öltethet gyümölcstermelésünk azon kedvező esetben, ha termelésünknek nemcsak bizonyos hányadát, t. i. csak a szállításra érdemes fajokat, hanem összes feleslegünket értékesíteni tudjuk.*

E tekintetben a forgalomhoz közelebb eső helyeken már is nagy javulás észlelhető nevezetesen ott, ahol egyes lelkes apostolai a gyümölcészetnek a helyes irányt megjelölték.

És e helyen hálátlan volnék, ha nem méltatnám a megboldogult gegesi Kiss József derék pomológosunk érdemeit, aki a hozzá közelebb és távolabb eső községekben egy emberöltőn át nemcsak jó példaadással buzdította a termelő gazdákat, de fáradhatlan munkálkodásával, az ügy iránti szeretetével és kifogyhatatlan türelmével oktatta, tanította és kevés fajra szorított legjobb gyümölcsfajok ojtó-galyaival, ojtványjaival látta el őket. Ime egy ember, aki nem élt hiába! aki jeltelen, de minden egyes fával, szép emléket állított magának. Legyen áldott emlékezete!

Ha az értelmiség egyes kiválóbb tagja, nehéz családja, az élet ezer küzdelmei között, szerény anyagi eszközökkel, e tanulékony népnek irányításával ily missziót teljesíthet, *csak akkor ismerjük és fájlatthatjuk a közönyt, a melyben e modernebb fejlesztést igénylő fontos gazdasági águnk ez ideig részesült.*

A Székelyföld gyümölcstermelésének még egy igen fontos momentumát kell felemlítenem, amely a termelési kedvet fokozza, a jövedelmezőségét biztosítja; azt ugyanis, hogy amíg a melegebb égalj alatt, egyfelől az ismert kártékony rovarok milliárdjai a gyümölcsöket még virágjában letarolják, vagy fejlődésükben megsemmisítik, addig másfelől az eddig alig ismert, újabb időben elijesztően megsokasodott gomba-betegségek pusztításai — a kedvezőbb bor-égalj alatt, — oly mérveket öltött, megtámadván a gyümölcsfák lombozatát és gyümölcsét is, hogy a legkedvezőbb esetben, a sikeres védelem oly berendezés és költséges védekezési eljárásokat tesz szükségessé, amelyek a termelés jövedelmezőségét nagyon kérdésesé teszik. Míg ellenben a mi hüvösebb égaljunk a rovarok rajzására, a gombabetegségek terjedési feltételeire kedvezőtlenebb lévén, ragyogó szép, féregnélküli gombamentes, jól



fejlett gyümölcsöt termelhet, amely igen kedvező jelenséget utóbbi években tapasztalni alkalmam nyílt.

Mindezen kedvező és kedvezőtlen körülményeket egybe vetve elmondhatjuk, hogy nálunk nem is annyira a termelés elhanyagoltsága, még kevésbé a gyümölcs hiánya volnának az orvoslandó főbb bajok, *hanem igenis: a termelésanyag minősége, de legfőbbképpen az értékesítést nehezítő körülmények javítása, illetve azok elhárítása képezik a legfőbb feladatot.*

Tudvalevőleg a gyümölcsnek friss állapotban való értékesítése a legjövödelmezőbb. Ámde a leghálásabb módnak végképpen utját vágja *a nehézkes és tulmagas vasuti fuvardíj*, a mely az exportot teljesen kizárja, sőt értékesebb gyümölcsaink Budapest felé gravitálását is majdnem lehetetlenné teszi. Eltekintve a gyorsáru-szállítástól, mert erre nekünk a nagy távolság is felette magas díjtételek mellett gondolni sem lehet! Nem lévén más választásunk, marad tehát a kedvezményes teheráru-szállítás, amely azonban késedelmes voltánál fogva a Székelyföld termelőinek annyival inkább nem felel meg, mert a mint köztudomásu, nálunk a gyümölcszedés ideje jó három héttel későbbre tehető, mint hazánk melegebb vidékein és így őszi-téli gyümölcsainket, ha közvetlen a fáról szedve, azonnal osztályozva, csomagolva előkészítjük is, október vége, november eleje előtt alig indítható a gyümölcs-piaczokra, a mikor azok nálunk a melegebb vidéki, Ausztriában is a tiroli gyümölcsökkel vannak elárasztva. Így a már megkésétt gyümölcsünk 5-7-ik napon érkezik Budapestre, 8-10-ik napon Bécsbe.

De ha a késedelemtől eltekintünk is, ily hosszú ut különösen a darabáru-szállításnál a sok ide-oda átrakodások még a legkevésbé igényes télialmát is annyira megviselik, *hogy a mit a szállítás díjában megtakarítottunk, elvész az értékesítésnél.* Bő alkalmat nyújt a kifogásolásokra, a hol tudvalevőleg mindig a termelő huzza a rövidet.

*Ezek után talán mondanom is felesleges, hogy lágyhusu gyümölcsöket egyáltalában nem, sőt nyári és finom őszi körtéket a még füllesztő meleg idény alatt ily hosszú utra gondos csomagolás mellett is, csak a legnagyobb kockázattal szállíthatunk. A gyorsáruszállítás jelen érvényben levő díjtétele pedig oly magas, a mely a gyümölcs értékével nem állván arányban, tekintetbe nem jöhet.*

*Mindeme idejét mult nehézségeken segíteni, méltányos szállotási kedvezmények kieszközlése által a gyümölcsértékesítést lehetővé tenni: e termelési ág elodázhatlan életkérdésévé vált.*

Az értékesítés szempontjából igen fontos feladat még *a gyümölcsállományunk javítása*. A megyénkénti vándortanítók, a járásonkénti gazdasági ismétlő-iskolák tanítói és faiskola-kezelői szervezése folytán, azok vezetése, utbaigazításával, *a még fiatalabb, kétes értékű termőfáknak értékes fajokkal való átoltásával, egy jelentős része a silányabb fajoknak volna kiküszöbölhető*. Ugyanezen, a szakértelem fejlesztésére hivatott közegek által *a gyümölcs szedése, osztályozása, csomagolása és eltartására, a termelő kitanítandó volna*. Mert éppen e tekintetben van a legtöbb kívánni valónk, minthogy az értékesítés eredményes volta, éppen e csekélységeknek látszó miveletek szakszerű végrehajtásától van függővé téve.

A gyümölcs értékesítésének még egyik legerősebb kerékkötője a jelenbeni gyümölcsállományunk mellett, fokozottan, — de különben is — azon körülmény, hogy II-od és III-adrendű gyümölcsünk, *tehát termésünk nagyobb része, jobb években értéktelenül pocsékolódik és teljesen kárba vész*. De különben is a tömegtermelésre utalt vidékek gazdasági gyümölcse oly ritka évben képez kiviteli cikket, hogy arra számítani nem lehet. Ennek az évenként szép vagyont képviselő értéknek a megmentésére; szövetkezeti uton egyesült erővel egy „*Gyümölcsértékesítő Szövetkezet*”, *mint gyümölcskikészítő iparvállalat volna haladék nélkül létesítendő*. Ez által lehetővé teszszük értékesítését az eddig teljesen kárbavesztett nagymennyiségű terményünknek, nemcsak, de feleslegessé a hazánkba ilyenmü készítményekből számottevő behozatalt és a mi legfőbb: előnyös munkabérek, olcsó tüzelőanyag és szakszerű berendezéssel tömeges kivitelre számíthatunk. Nevezetesen: aszalás és íz-készítésre nagymennyiségű kitűnő szilvánk, finomabb lapított és kandirozásra alkalmas minden más gyümölcsünk; befőzésre cseresznye, meggy, ribizke, köszméte; de nem jelentéktelenek havasi különlegességeink befőzésre és íznek: az illatos málna, szeder, szamóca; gyümölcsbor, gyümölcsszesz, gyümölcscocsonya és sajtok, mindannyi keresett és exportképes cikkek, a melyek eltartása nem okoz gondot, de a melyek, mint megannyi gyorsan erjedő gyümölcsök, értéktelenül vesznek el.

A gyümölcsértékesítő szövetkezetnek ez iparvállalattal kapcsó-

latban feladata volna: *a központban áruházat létesíteni, a termelők mintájának befogadására, a friss gyümölcs értékesítése, illetve a gyümölcskereskedelem létesítése céljából.* Közvetíteni az értékesítés leghálásabb módját: létrehozni a közvetlen összeköttetést a termelő és fogyasztó között, a mi által mindkét félnek valódi érdekei kielégítést nyerjenek. Mert nem vagyunk segítve a vásárcsarnok-intézmények nagybani közvetítésével, akkor, a mikor ugyanazon egy kilogramm almáért, a mely a fogyasztónak 60 fillérbe került, a termelőnek 25 fillért tud bevételezni.

A szövetkezet feladata továbbá nagymennyiségű egyfajta gyümölcsökkel a külföldi piacok meghódítása, a hol a bizalmat megszerezni és állandósítani kell! E tekintetben is uttörő feladatok várnak ránk, a melyet megoldani csak szövetkezés útján lehetséges, egyeseknek áldozat árán sem sikerül. Erről meggyőződni bő alkalmam nyílt, midőn pár éve a bécsi piacot kerestem fel hasonló célból. Szívós utánjárásaim meggyőztek arról, hogy a jelenlegi kedvezőtlen szállítási feltételek és fuvardíjak mellett kivitelünk Ausztriába csak oly ritka esetben érvényesülhet, a mikor egy jól sikerült gyümölcstermő évünk egy ausztriai és tiroli gyenge gyümölcstermő évvel véletlenül összetalálkozik. De meggyőztek arról is, hogy a mi kiváló zamatos Batul és Ponik almánkat nem tudják még, mi fán terem! Ennek utlevelet és polgárjogot szerezni nem lesz nehéz és a jövő feladata, hogy méltatni tudják ott is — a már ismert és a fogyasztó közönség által keresett tiroli gyümölcsök társaságában — a mienket is. A hol irigy szemmel voltam tanuja, hogy elsőrendű gyümölcsüzletekben mily könnyűséggel vásárolja a nagyigényű fogyasztó közönség a tiroli Canadai renet almát darabonként 60—80 fillérért, a téli fehér Kálvil almát darabonként 100—120 fillérért meráni név alatt. Holott az elsőrendű meráni Kálvilt a nagytermelő részvénytársaság helyt, Meránban darabonként 150—160 fillérért értékesíti. A mig mi itt a Székelyföldön egészen jól érezzük magunkat, ha ugyan ezen árért egy huszliteres véka szép almát értékesíthetünk.

Azért hát csak emeljük fel kérő és kiáltó szavunkat, hogy hallják meg azok is, a kiket munkára, de azok is, a kiket segíteni hívunk és ne szünjünk meg addig, mig a Székelyföld e jövedelmező termelési ága az őt méltán megillető helyét nem foglalta el. Hogy a halhatatlan költőként: „Ha a föld az Isten kalapja”, annak

bokrétájából ne hiányozzék soha a Székelyföld gyümölcsöző illatos virága.

Az előadottak alapján kérem a következő határozati javaslat elfogadását:

*mondja ki a kongresszus, hogy*

a Székelyföld gyümölcsstermelése érdekében 1. kívánatosnak tartja egy Marosvásárhelyt létesítendő állami földmives-iskolával kapcsolatban 8—10 kat. holdnyi területen *gyümölcs-oltvány- és magcsemete-termelő faiskola* fölállítását. Hasonló célú és nagyságu faiskola létesítendő Csik-Szeredán.

2. A járási faiskolák kezelése és a kellő szakértelem fejlesztése céljából *megyénként* államilag rendszeresített *gyümölcsészeti és gazdasági vándortanítói* állás szervezendő; ennek vezetése és ellenőrzése alatt állanak a többi faiskolakezelők, a kik egyszersmind a mindkét nembeli ifjuság részére szolgáló gazdasági ismétlőiskolák növendékeit is oktatják.

3. Kívánatos *gyümölcskikészítő és értékesítő szövetkezetek* létesítése Marosvásárhely központtal. Marosvásárhely *áruház* volna fölállítandó, a mely az értékesítést közvetlenül. Ugyanitt, valamint *Sóvárado*n vagy *Kibéden és Kézdi-Vásárhelyt* szükséges gyümölcskikészítő-telepek fölállítása is.

4. Fölkéri a kereskedelmi és földmivelési kormányt, hogy a friss gyümölcs értékesítése érdekében azok az *általános díjtételek*, a melyek a M. Á. V. vonalain a gyümölcsoltványok, élőfák és erdei csemeték stb. szállítására érvényesek, a *friss gyümölcs szállítására* is kiterjesztessenek.

**Hoffmann Géza:** Indítványozza a gyümölcsstermesztés fejlesztését vándortanítók által; szükségesnek tartja jó oltványok kiosztását s a nép érdeklődésének felkeltését a gyümölcsstermesztés iránt; jellemzi a nép elmaradott gondolkozásmódját, melyből kitűnik, hogy a fákat nem kiméli, nem oltja be s éppen ezért ki kell oktatni a népet az okszerű gyümölcsstermesztésre. A mi az értékesítést illeti, elsősorban a belpiac meghódítását tartja szükségesnek.

**Ugron János:** A gyümölcsstermelő és értékesítő szövetkezetek helyét nem kíváná a határozatban megjelölni; Marosvásárhely, melyet az előadó javasolt, legkevésbé alkalmas e szövetkezetek központjául,

mert e város csak szellemi, de nem egyuttal gazdasági központ is. Marosvásárhelyre nézve különösen a vasuti viszonyok kedvezőtlenek. Felkérendőnek tartja a kormányt, hogy segíyezze a meglévő konzervgyárakat s ennek feltételéül szorítsa reá azokat, hogy székelyföldi gyümölcsöket dolgozzanak fel. (*Helyeslés.*)

**Berzenczey István:** Mint szakember szólal fel és megjegyzi, hogy ő a Székelyföld jövőjét az ipar és a gyümölcsstermesztés fejlődésében látja biztosítottnak. Különösen fontosnak tartja a gyümölcskonzerválás előmozdítását. Dicsérettel emlékezik meg a miniszteri biztos buzgalmáról. Indítványozza:

1. mondja ki a kongresszus szükségesnek a szőlő- és gyümölcsfagy elleni védelmére a füstölés alkalmazását s e célból kívánatosnak tartja, hogy a székelyvármegyék alkossanak szabályrendeletet e kérdésben;

2. nehogy a rabok által végzett munka a kisiparosoknak jogosulatlan versenyt csináljanak, mondja ki a kongresszus, hogy kívánatosnak tartja, miszerint a rabok a fogházak közelében felállítandó szőlő- és gyümölcsfanyesztési telepeken nyerjenek foglalkozást, mi által kenyérkeresethez jutnak s másfelől a gazdaközönség is hasznos munkaerőt nyer; ugyanezen célból méhészet felállítását is kívánja, a mi a községi méhészetek alapját megvetné;

3. felkérendőnek tartja a kormányt, hogy a szőlőterületek kötelező tagosítását hozza be és pedig a phylloxera által elpusztított vidékeken; mielőtt azonban a tagok beillesztetnének a táblákba, szakemberek által az utak és vízvezetékek helye állapittassék meg és midőn ez megvan, a földterületek osztandók be a táblákba, úgy, hogy az új tagok könnyen megközelíthetők legyenek ;

4. szükségesnek tartja, hogy a Székelyföldön gyógy- és hasznófűvek (kereskedelmi növények) termesztése mintatelepek által fejlesztessék, a mely hozzájárulna a kevés földbirtokkal bíró székelység gazdasági jólétének emeléséhez.

**Bedő Albert elnök:** Miután senki sincs szólásra jelentkezve, megjegyzi, hogy a Berzenczey István által benyújtott javaslatok közül a szőlők tagosításáról szóló nem e szakosztályba tartozik, egyszersmind

felvilágosítást kér indítványt tevőtől arra nézve, hogy az általa feltételezett vízvezetékek költségeit ki viselné?

**Berzenczey István:** Hivatkozik a dicső-szt.-mártoni gazdákra, a kik a nekik adott agrárkölsönnel szép eredményeket értek el s azt véli, hogy ezek a költségek az állami agrárkölségetésbe lennének felveendőek.

**Bedő Albert elnök:** Megjegyzi, hogy Dicső-Szt-Mártonban egyes magánbirtokosok magánjogi egyezmény útján külön egyesültek szőlőtelepítési célra. A mi pedig Berzenczeynek azt a véleményét illeti, hogy e kiadások a földmivelési minisztérium költségvetésébe illesztessenek be, kijelenti, hogy ezt teljesen lehetetlennek tartja. A gyógyfüvekre vonatkozó indítványát mellőzendőnek véli, mert a kongresszusnak ezeknél közvetlenebb szükségletek kielégítésével kell foglalkoznia. *(Helyeslés.)*

**Gáspár Antal előadó:** Felemlíti, hogy eredeti határozati javaslata némi változtatásokkal jelent meg a tervezetben, ő pedig ragaszkodik az eredeti, javaslatához. Örömmel látja, hogy a gyümölcstermesztés fontosságát valamennyi felszólaló méltányolta. Maga részéről megtoldja indítványát azzal, hogy a 4 székely vármegye részére 1 — 1 vándortanítót kíván a kormánytól kérni. Ugron János megjegyzésére reflektálva, kijelenti, hogy nem ragaszkodik szorosan ahhoz, hogy Marosvásárhely legyen a tervezett szövetkezetek központja, bár úgy véli, hogy ez a város képezheti leginkább az értékesítés központját s egy árucarnok felállítására is itt volna leginkább helyén, mert ez a legkeresettebb piac. Berzenczey Istvánnak a füstölésre vonatkozó indítványát elfogadja ugyan, de megjegyzi hogy a füstölés nem mindig válik be; másfelől azonban megengedi, hogy a füstölés céljaira felhalmozott anyag, mint tüzelőszert és trágya értékesíthető. A rabok munkájának alkalmazására nézve egyet ért Berzenczeivel; a szőlők tagosításának csak a phylloxera által elpusztított területeken van helye, ilyen azonban Székelyföldön nincsen.

**Horváth Sándor miniszteri tanácsos:** Hoffmann Géza kongresszusi tag felszólalására mindenek előtt megjegyzi, hogy Darányi Ignác földmivelési miniszter az általa sürgetett akciózt már megkezdette; általában figyelmezteti a szakosztályt, hogy sok oly dolog, a mit e vita folyamán felemlítettek s a határozati javaslatban is befoglaltatik, már megvalósult. A földmivelési miniszter ugyanakkor, a mikor a selmecbányai erdészeti akadémián a gyümölcstermesztés előadását elrendelte, egyuttal azt is tervbe vette, hogy az állam-erdészeti hivatalok személyzetét a gyümölcstermesztés fejlesztésére irányuló akciózójában felhasználja s e tekintetben lényeges gyakorlati intézkedéseket is tett már. Így pl. az erdészeti hivatalok által már eddig is sok gyümölcsfa-iskolát létesített, többek között a Székelyföldön is úgy Háromszéken, mint Udvarhelyen is, Marosvásárhelyt pedig most folynak az előmunkálatok egy nagyobb szabásu gyümölcsfa-iskola létesítése iránt, sőt remélhető, hogy a Hétfalu érdekeit is fel fogja karolni e tekintetben már a legközelebbi jövőben. Megemlíti, hogy midőn épen a kongresszust megelőző napokban bejárta e községeket és Hosszufaluban a község bírāja azt a kérelmet terjesztette elő, hogy a földmivelési miniszter

ur miként Háromszéken, úgy Hosszúfaluban is létesítsen gyümölcsfa-iskolát, biztosította őt arról, hogy e kérelmét a miniszter urnak minden esetre elő fogja terjeszteni s reméli, hogy Ónagyméltósága Hétfalu községeknek ezt a méltányos óhaját teljesíteni fogja.

A mit tehát Hoffmann javasolt, annak megvalósítása immár folyamatban van az egész országban. A már létesített gyümölcsfa-iskolákból 2—3 év múlva már sok ezer gyümölcsfaoltvány lesz kiadható. E gyümölcsfaoltványok nevelésénél a főszempont természetesen az olcsóság, mert a rendelkezésre állott összegekkel csak így lehet aránylag sok gyümölcsfát a nép között kiosztani. Ki kell azonban jelentenie, hogy e kiosztás a nagyon szegény községeket és birtokosokat kivéve, aligha történhetik teljesen díjtalanul. Ez azonban azért sem volna célszerű, mert tudvalevő dolog, hogy a magyar ember az ingyen dolgot nem sokra becsüli. A cél azonban, a mire az állami erdészet törekszik, mindenesetre az, hogy a termelés lehető kevés költséget okozzon és a kiosztás olcsón történhessék, különösen oly esetekben, midőn a gyümölcsfa-oltványok kopárodó hegyoldalak befásítására vagy mintagyümölcsösök létesítésére fognak szolgálni. Sőt ilyen esetekben remélhető, hogy a miniszter ur a szükséges készletet a szegénysorsu népek ingyen fogja adományozni.

A rabmunkákra nézve megjegyzi, hogy azt a gyümölcsfa-iskolákban tényleg több helyen igénybe veszik. Így pl. Vácson egy 24 holdas faiskola munkálatainak nagy részét rabok végzik s ennek köszönhető, hogy bár a földterületért, melyen a faiskola létesített, az állam holdanként 150 korona bért fizet, mégis a termelési költségek egészben véve mérsékeltek és biztosra vehető, hogy ennek a gyümölcsfaiskolának az oltványai talán az egész országban a legolcsóbbak lesznek, mert az ott alkalmazott rabmunkák, dacára annak, hogy a munkakedv fokozása végett a szabályszerintnél nagyobb munkabérek fizettetnek, egészben véve igen olcsók és a munka mindamelllett igen jó. És ez természetes, mert a rab ezt a szabadban végzett munkát szereti, kedveli és pontosan végzi, mert tudja, hogy ha nem jól viseli magát munka közben, többé nem fogják kiküldeni, hanem benn a fogházban kap foglalkozást. Ilyen munkát alkalmaznak ez időszerint Nagyenyeden is, hol egy 5 holdas faiskolában végzik e munkát a rabok. Az ide vonatkozó javaslat tehát már megvan valósítva ott, a hol helyén van. A mi a tisztviselők közreműködését illeti a népek a gyümölcsstermesztés felkarolása tekintetében, biztosítja a szakosztályt, hogy ez is meg fog történni, mert mint már említve volt ez a tisztviselőknek kötelességét képezi és bizton lehet remélni, hogy ők a szép hivatásnak lelkes buzgósággal igyekezni fognak megfelelni. (*helyeslés.*)

**Hoffmann Géza:** Ismételten rámutat arra, hogy a vándortanítók mily előnyösen alkalmazhatók e téren és annál inkább, mert általuk elejét lehet venni a hivatalnokok létszáma szaporításának.

**Bedő Albert elnök:** Kijelenti, hogy a Hoffmann Géza indítványában foglalt kivánság már megvalósult és így határozatilag kimondani feleslegesnek tartja. Ugron János indítványa alapján úgy véli, hogy a



szakosztály kívánatosnak mondja ki, hogy különösen az államsegélyben részesülő konzervgyárak minél több székelyföldi gyümölcsököt dolgozzanak fel. Berzenczey Istvánnak a rabmunka alkalmazására vonatkozó indítványa szintén már megvalósított kívánságokat tartalmaz; a földművelési miniszter ur megbízottja volt szíves ez irányban felvilágosítással szolgálni s azt hiszi szóló, hogy ez feleslegessé teszi az indítványnak határozattá emelését. (*Helyeslés.*)

**Gáspár Antal előadó:** Berzenczeynek ezen indítványát úgy szeretné formulálni, hogy csak annyit mondjon ki a szakosztály, miszerint kívánatosnak tartja a rabmunka alkalmazását ott, a hol lehetséges a gyümölcsstermesztésnél és méhészetnél; magánmunkánál azonban igénybe ne vétessék.

**Horváth Sándor miniszteri tanácsos:** Tájékoztatás végett ismételtén megjegyzi, hogy a rabok foglalkoztatása mezőgazdasági munkával alkalmoszerű és tényleg folyamatban is van; ha valamely munkához nem osztják be őket, az annak a következménye, hogy az illető munkára senkisésem vállalkozott, mert a rabok dolgoztatásánál az illető hajlamát is figyelembe veszik. Így pl. a gyümölcsstermesztésnél sincs kötelező tanítás, hanem a raboknak szabadságában áll ilyenmü munkára ajánlkozni. S a mennyiben az ajánlkozók alkalmasnak látszanak, kiképeztetnek; miután ez nézete szerint a kötelező tanítatásnál helyesebb, kéri, hogy a határozatha ezt a kívánságot a szakosztály ne vegye fel.

**Bedő Albert elnök:** Szerinte is elég, ha e kívánságoknak a jegyzőkönyvben nyoma marad. (*Helyeslés.*) Berzenczey István indítványának a füstölésre vonatkozó részét mint kényszerítő erővel nem bírót kívánja tekintetni s így nem lenne észrevétele az ellen, ha az indítvány elfogadtatik, s miután úgy látja, hogy az osztály a füstölés alkalmazását kívánatosnak ismeri, ennél fogva ezt a határozati javaslatok közé is felveendőnek tartja; míg ellenben Berzenczey urnak a vízvezetékek és utak kérdése, valamint a szőlők tagosításának tárgyában benyújtott javaslatát mellőzendőnek véli s elégnek tartja, hogy ezekről a szakosztály üléséről felvett jegyzőkönyv során történjék említés. (*Helyeslés.*) A gyógyfüvek termesztésére vonatkozó benyújtott javaslatát szintén nem ajánlja elfogadásra, mert mint már említette, sokkal nagyobb fontosságú és elsőbrendű szükségletek várnak a Székelyföldön kielégítésre. (*Helyeslés.*)

Ezek után a szakosztály által helyesléssel elfogadott következő határozatokat mondja ki az előadói javaslat pótlásául:

5. Kívánatosnak tartja a kongresszus a meglevő gyümölcs-konzervgyárak állami segélyezését az alatt a feltétel alatt, hogy minél több székelyföldi gyümölcsöt dolgozzanak fel.

6. A kongresszus kívánatosnak tartja a szőlőnek és gyümölcsnek fagy ellen való védelmét a füstölés által előmozdítani, mi czélból kívánatosnak ismeri azt is, hogy mindenik székely vármegye szabályrendeletet alkosson a füstölés alkalmazásáról.



## Szőlő- és komlótermesztés.

**Bedő Albert elnök:** Az osztály t. tagjainak hozzájárulása alapján Éber Ernő kongresszusi tag a szőlő- és komlótermelésre vonatkozólag javaslatokat kíván tenni, kéri a szakosztály munkásságát és figyelmét ezekre is kiterjeszteni.

**Éber Ernő:** Rámutat arra a körülményre, hogy a komló- és szőlőtermesztésre nézve a kongresszusi javaslatokban határozott indítvány felvéve nem lett. A mi a szőlőtermesztést illeti, megjegyzi, hogy míg Magyarországon a phylloxera pusztítása óta felújított szőlőterület az előbbihez képest jelentékenyen megszorodott, addig Erdély e tekintetben nagyon is elmaradt. Maros-Torda, Háromszék, Udvarhely és Torda vármegyék szőlőterülete felénnyire csökkent.

Ugy a szőlő-, mint a komlótermesztés fejlesztését fontosnak kell tartania, mert a székely nép itthonartásának egyik leghatályosabb módját a foglalkozási, illetve kereseti ágak szaporításában látja. A komlótermesztés hazája Erdélyben Kis-Küküllő és Nagy-Küküllő vármegye. Míg a hasonló viszonyokkal bíró székely vármegyékben komlótermesztés egyáltalában nincs. Már pedig a statisztika szerint a magyar komlóterület 45%-a a kisbirtokosokra esik, tehát éppen a kis emberek művelhetik haszonnal és előnyösen ezt a gazdasági ágat és pedig nézete szerint leginkább szövetkezés útján. Előterjeszti és elfogadásra ajánlja a következő határozati javaslatokat:

*Mondja ki a kongresszus, hogy a szőlő- és komlótermesztés emelése céljából szükségesnek tartja a következőket:*

1. Marosvásárhelyen egy állami mintaszőlő felállítása a gazdasági egyesület támogatása mellett.

2. 20 ezer darab amerikai szőlőajtvány kieszközlése a földmivelésügyi minisztertől, melyből aztán 10 mintaszőlő a vármegye különböző alkalmas 10 községében. Ugyancsak mintatelepek létesítendők Torda-Aranyos és Udvarhely vármegyékben is.

3. Marosvásárhely székhelylyel egy szőlészeti és borászati felügyelői állás vagy a mennyiben az is megfelelő volna, egy vinczellér-képezdét végzett egyén által betöltendő ugynevezett mozgó vinczelléri állás rendszeresítése iránti lépések megtétele.

4. A szőlővessző behozatali tilalmának rendezése oly módon, hogy csak állami szőlőtelepekből származó szőlővesszőket lehessen a vármegye területére behozni.

5. Marostorda vármegye kapjon egy szénkénegraktárt, 30 drb szénkéneg-fecskendővel.

6. Nyerjenek a székely bortermelők a gazdasági egyesület ajánlatára az állami szőlőtelepekről kedvezményes áru ojtványokat.

7. Létesítsék egy szőlőmunkás-képzőiskola, melyben alkalmas szőlőmunkások legyenek képezhetők.

8. Az olasz borvám-klauzula töröltessék el.

9. A romániai szőlő behozatalával üzött visszaélések minden erővel töröltessenek el.

10. A boritaladó töröltessék el.

11. A szőlőföjlujtási és telepítési kölcsönök módjára adatnának a székely birtokosoknak 10 éves törlesztéssel komlótelepítési kölcsönök akár az Agrár-bank, akár a Központi Hitelszövetkezet, akár más szervezet útján.

12. Tömegkomló termelésének elérése céljából állapítsák meg a vármegyei gazdasági egyesületek a vidékükre legalkalmasabb komlófajtákat.

13. A sűrűbb komlótermelés vidékein állítson föl a földmivelésügyi miniszter mesterséges komlószáritókat, az erdélyi komlóvidék területére körülbelül hármat, melyekből a Székelyföldre is jusson.

14. A gazdasági egyesületek főbb komlósvidékenként (Küküllőszög, Felső-Marosszög, Háromszék) alakítsák meg a tömegtermelő s értékesítő szövetkezeteket, melyeknek hatásköre egyszersmind mesterséges száritók fölállítására is kiterjedne s akkor nagyobb sörgyáraink is szivesebben vennék az egyforma minőségű komlót, melyet most nem szerezhetnek be.

15. A gazdasági egyesületek hassanak oda, hogy akár már létező, akár alakítandó hitelszervezet pénzügyileg átljon be közvetítőnek a termelők és sörgyárosok közé, hogy

előleget nyújthasson a termelőknek, kik ezáltal viszont hitelbe is adhatnák a komlót a sörgyárosoknak.

16. Tarifális kedvezmények az államvasuti vonalokon a bizonyos idejében, a mint azt az Erdélyi Gazd. Egylet komlóértékesítést értekezletéből kifolyóan kérelmezte is.

**Bedő Albert elnök:** A javaslatok t. előterjesztője részéről fölvetett kérdések, bár önmagukban véve hasznos és üdvös dolgokat tartalmaznak, mindazonáltal nézete szerint nagy részben olyanok, melyekre vonatkozólag a székely kongresszusnak határozni nem szükséges és épen azért nem is tartja változatlanul elfogadhatóknak. Szőlő-oltványokat, a hol arra szükség van és kiosztása indokolt, a miniszter ur eddig is adott. A maga részéről azt hiszi, hogy elegendő, ha a kongresszus felkéri a miniszter urat a vinczellériskola felállítására, vagy a szőlőtermelés fejlesztése és a borkezelés érdekében megfelelő szakközegek alkalmazására. (Helyeslés.)

**Gáspár Antal:** A kívánatosnak jelzett szakközegek alkalmazása leginkább és legegényesebben egy Marosvásárhelytt létesítendő földmivesiskola keretében valósítható meg, melyek a gazdaközönség utmutatói lehetnének s a melyben a szőlő- és komlótermesztésre is kiváló gond volna fordítható. Az iskola céljaira Marosvásárhely már megfelelő területet is szerzett. A szénkénegraktár Marosvásárhelytt már a jövő tavasszal létesülni fog. Az erre vonatkozó indítványt tehát mellőzni kívánja. Addig is, míg a földmivesiskola létrejöhét, a mi esetleg évekig elhúzódhatik, kívánja annak az óhajtásnak a kimondását, hogy mozgó vinczellériskola létesíttessék, a szőlőmivelés fejlesztése érdekében.

A szőlőmintatelepekre vonatkozó indítványra szintén megjegyzi, hogy a Maros-Tordavármegyei Gazdasági Egyesület már intézkedett arra vonatkozólag úgy, hogy megfelelő helyen 10—10 ilyen mintatelep várja a létesítését.

**Ugron János** a komló magas árára való tekintettel annak vasuti tarifájára vonatkozólag nem lát oly elsőrendű kérdést, hogy azért a kongresszus lépjen közbe.

**Bedő Albert elnök** az előterjesztett javaslatokat röviden felsorolván, a szakosztály helyeslő hozzájárulása alapján a kongresszus elé terjesztendő következő határozatokat mondja ki:

A kongresszus kívánatosnak ismeri, hogy:

a) a szőlőtermelés előmozdítása és az okszerű borkezelés érdekében a Székelyföld alkalmas helyén vinczellériskola állíttassék s hogy addig is, míg az létesülhet, a szőlőtermelés és borkezelés körül való utmutatásra megfelelő szakközegek alkalmaztassanak;

b) a komlótermelés hathatósabb terjesztése érdekében a központi hitelszövetkezet részéről a komlótermelőknek megfelelő hosszú időre kiterjedő kölcsönök adassanak s a komlótermelőknek szövetkezetekbe való alakulása az állam részéről elősegíttessék. (*Helyeslés.*)

## 5. A legelőerdők és a legeltetés céljaira ok-szerűen kihasználható erdőterületek kérdése.

**Gyöngyössy Béla előadó:** T. Szakosztály! A Székelyföld termékeny területéből a szántóföldek 23, a rét és legelőterületek valamint a kerteknek takarmánytermelésre használt részei 31, az erdők 45%-ot foglalnak el, 1% pedig a kerteknek többi részére, szőlőkre és nádasokra esik.

A szántóföldeknek gyarapítására gondolnunk sem lehet, mert a szántóul állandóan alkalmas területek e művelési ágra már le vannak foglalva, sőt nagy kiterjedésű oly területeken is szántunk és vetünk, melyek a fentartásukra s megművelésükre fordított nagy szorgalmat és verejtékes munkát bizony csak gyenge eredménnyel jutalmazták; minthogy pedig egy lélekre alig egy kat. hold szántó esik, s jobb termést adó sík területek nem nagy terjedelmét tekintve, nyilvánvaló, hogy a saját szükségletünket kielégítő gabonamennyiséget sem vagyunk képesek termelni, hanem a szükségletünk egy részét más vidékről s részben a külföldről, nevezetesen Romániából kell beszereznünk és ezzel szemben egyedül zabtermelésünkől tudunk némi pénzbevételt előteremteni. — Ezek az adatok tehát kézzelfoghatóan igazolják, hogy a Székelyföldnek már természeti fekvése, terep- és talajviszonyai a székelynépet az állattenyésztésnek és az erdőgazdaságnak minél belterjesebb üzésére utalják és tényleg e két gazdasági ág képezi a székelyek létfontartásának legjelentékenyebb jövedelmi forrását.

Az állattenyésztésre a székelyek állandóan nagy gondot fordítottak, az erdőgazdaság már nem részesült oly nagy figyelemben, mert a közlekedési eszközök, nevezetesen a vasut hiánya miatt, az erdei termékek értékesítése nehézségekkel küzdvén, az erdőgazdaságnak nem tulajdonítottak nagy fontosságot, ámbár a Marosvölgyére hajló és más a fapiaczokhoz közelebb fekvő erdőkben már a régebbi időkben is állandóan üzetett a fakereskedés, de a melyből a birtokosnak jutott aránylag csekély jövedelem mellett

inkább a fakereskedők huzzák a hasznot. Az erdőgazdaság és az erdők jövedelmezősége az erdőtörvény életbe lépése után kezdődő rendszeres erdőkezelés és a vasutnak sajnos, a Székelyföld még csak egy részén történt kiépítése után vett nagyobb lendületet, jövőre azonban a folyton nehezedő életviszonyokat tekintetbe véve, fokozottabb gondot és figyelmet kell ugy az állattenyésztésre, mint az erdőgazdaságra fordítanunk a Székelyföldön, mert *ha nem*, a székely nép nem lesz képes a család-fentartás, az állam és a társadalom iránt fentálló kötelességeinek eleget tenni.

A legujabb időben sajnálattal kell tapasztalunk e két gazdasági ágának egymással ellentétbe helyezésére irányuló törekvést, holott a hegyvidékeken a nép jól felfogott érdekében ép azoknak összhangba hozására kell feltétlenül törekednünk és ennek megvalósítását kell a Székelyföldön is feladatunkul kitűznünk, mert *ha az állattenyésztés* a székelység létfenntartásának *egyik*, — bizonyára a termékeny területnek csaknem fele részét borító erdőkben folytandó *okszerű erdőgazdaság a másik főtenyészője*; hisz míg egyfelől az okszerűen üzött és belterjessé fejlesztett, de mindenesetre a birtokosok és a nép anyagi helyzetének figyelembe vételével, jelen és jövő gazdasági érdekeinek méltányos összeegyeztetésével vezetendő erdőgazdaság a birtokosoknak hábár nem túl nagy, de állandó jövedelmet biztosít, addig másfelől a mindennapi élet-szükségletet képező faanyagok nyújtása mellett az erdőgazdasággal kapcsolatos erdei munkák és a folyton fejlődő faipar állandó kereseti forrást biztosítanak a székely népnek, mely a kivándorlástól megóvja és szülőföldjén megtartja. Ha valahol, ugy a Székelyföldön, hol az erdők zöme épen a lakosságnak vagyis a székely közbirtokosságoknak ősi tulajdonát képezi, fokozottabb mérvben érvényesül a helyes erdőgazdaságnak a nép jólétére irányuló jótékony hatása.

A Székelyföldön azonban az erdőgazdaság nem szorítkozhatik kizárólag a fahasználatra azaz a fatermelésre, hanem segédkezett kell nyújtania a mezőgazdaságnak, illetőleg annak leglényegesebb ága az állattenyésztés biztosítására és fellendítésére, mert ellenesetben a kitartoán munkás, szorgalmas, de nehéz viszonyok közt élő székely nép a legeltethető területek lényeges megapadása következtében az állattenyésztésnél beállott nagy nehézségekkel és érezhető hátrányokkal nem lesz képes megküzdeni.

A Székelyföldön az állattenyésztésnek egyik főfeltétele a nyári legeltetés, mert a mezőgazdaságilag mivelhető területek

aránylag csekély terjedelme következtében az istállózás és mester-séges takarmányozás nem ölthet oly mérvet, mint más vidékeken, a marhaállománynak megfelelő legelőterületek pedig nem állanak rendelkezésünkre; ugyanis a Székelyföld területén levő összes marhaállomány felnőtt szarvasmarhára átszámítva 290,000 darab, egy darab felnőtt szarvasmarha nyári táplálására 20 métermázsza szénát véve és számításba véve a fenti állományban befoglalt, de legelőre egyáltalában nem járó állatokat, valamint azt, hogy az igás állatok a legelőket nem veszik az egész legeltetési időtartam alatt igénybe, — a legeltetés által nyújtandó évi szénaszükséglet kerekszámban 4.900,000 métermázsza, a legelőknek egész nyári továbbá a réteknek kaszálás előtt és után valamint a szántóföldeknek ugar és tarló útján legeltetésre felhasználható s szénára redukált évi hozama 3.600,000 métermázsza tehető, ennél fogva a szükséglet és fedezet között 1.300,000 métermázsza, vagyis 6,500 felnőtt marha táplálására szolgáló takarmányhiány mutatkozik, ennek pótlására számításba véve az erdei legeltetés által nyújtható hozamot is, minthogy az élő- és utótilalom alatt álló, valamint a véderdők és elsóványodott talaju erdők leszámításával mintegy 600,000 kat. holdra tehetőek azok az erdők, melyeken a legeltetés gyakorolható, melyeknek szénára redukált hozama a zárt állatok *figyelembe-vételével holdanként átlag 15, összesen 900,000 métermázsza, tehát még mindig hiányzik 400,000 métermázsza* vagyis 20,000 darab *felnőtt marha nyári táplálására szükséges takarmány*. Minthogy pedig a Székelyföldön a marhaállománynak nem apasztása, hanem az *állattenyésztésnek a megengedhető határig való fejlesztése* a cél, tehát a feltétlenül szükséges nyári, vagyis a legeltetés útján gyakorlandó takarmányozásnak lehetővé tételére a mező- és erdőgazdának kezét fogva kell törekedniük.

*E téren igen hálás és fontos feladat megoldása vár a mezőgazdára,* mert bizony mai napság is még sajnosan látjuk, hogy a meglevő és legeltetésre állandóan alkalmas területek okszerű használatára és jókarbantartására a Székelyföldön vajmi kevés gond fordítatik, a legelők jóformán a pásztorok kénye-kedvére vannak bízva, kik a különböző állatnemekkel az egész legelőterületet nap-nap után bekalandozzák, s az állat voltaképp többet jár, mint eszik; a tanyákat és a marha háló helyeket év-év után ugyanazon helyeken állítják fel és így míg egyfelől a legelők talaja soha sem részesül a fűtermés megerősödésére szükséges pihenésben, másfelől a

trágya a helyett, hogy a legelők jókarban tartására és a fütermés emelésére fordítassék, nagy részben kárba vesz. Nem feladatom az e téren szükséges tennivalók felsorolása, hisz azt az arra illetékes mezőgazdák jobban tudják, hanem kérem őket, hogy fordítsanak minél nagyobb gondot a legeltetésnek az 1894. évi XII. törvényczikkben is elrendelt szabályozására és belterjessé tételére, valamint a legelőterütek jókarba hozására és tartására, mert ez által nagyban fogják a jelenleg mutatkozó takarmány hiányt ellensúlyozni.

Az állattenyésztés céljára szükséges területek megállapításánál aztán járjunk el egyetértően, egymással szemben elfogulatlanul és féltékenykedés nélkül, mert míg egyfelől nem volna helyes gazdálkodás a földcsuszamlások, kő- vagy hógörgetegek és vizmosások támadásának s terjedésének megakadályozására s így az alattok fekvő mezőgazdasági termékeny területek védelmére szolgáló ugynevezett véderdőknek és az olyan talajon álló erdőknek, melyeken a termőképességet csak a szakszerűen gondozott és ápolt erdő tarthatja fenn, kiirtása s pillanatnyi haszon kedvéért a termőtalajnak kiélése és tönkretétele; valamint nem volna indokolt idegenkednünk az olyan teljesen kopár vagy gyenge kecskelegelőt is alig szolgáltató, elkopárosodásnak indult területek beerdősítésétől, melyek vizmosások, földcsuszamlások keletkezése és beiszapolás által a mezőgazdasági művelés alatt álló területeket is veszélyeztetik és a melyek a teljesen terméketlenné válástól csak beerdősítés által menthetőek meg s beerdősítettvén, idővel a legeltethető területek javára esnek: addig másfelől nem szabad elzárkóznunk az olyan, jelenleg ugyan erdősült területeknek, melyek rétmivelésre s így legelőnek állandóan alkalmasak, az erdőállományból való kikebelezésétől, valamint a tényleges szükségletnek megfelelően és a megengedhetőség határáig mindama erdőkben, melyek az erdő-törvényben megszabott feltételek szem előtt tartása mellett legeltethetők lehetnek, s mint legeltetési célokra használtak, az állattenyésztés útján a székelynép megélhetésének előmozdítására kiválóan hasznos szolgálatot tehetnek és kedvezőbb jövedelmet biztosítanak, mintha csupán fatermelésre használnak fel, a legeltetésnek minél kiterjedtebb mértékben való megengedésétől.

Meg vagyok győződve, hogy a mint a mezőgazdaság teljesíteni fogja kötelességét a legeltetés szabályozása, a legelők jókarba hozása és tartása körül, valamint elismeri a véderdők és a feltétlen erdőtalajon álló erdők fentartásának s a kopár területek

beerdősítésének közgazdasági szempontból és a nép jól felfogott érdekében való szükségességét s jogosultságát, úgy az erdőgazdaság ép oly készséggel nyújt segédkezet a Székelyföldön a mezőgazdaság leglényegesebb ágának, az állattenyésztésnek előmozdítására és fejlesztésére, még pedig:

1. A fatermelésre szolgáló erdőkben az elő- és utótilalom alatt álló területek kivételével a legeltetésnek, mint eddig is gyakorlatban volt, valamint azokban a véderdőkben is, hol az a fákban és talajban kárt nem okoz, megengedésével.

2. A nem feltétlen erdőtalajon álló, jelenleg nagyon erdősült, de rétszerű miveltetésre állandóan alkalmas területeknek az állattenyésztés céljából legelőül való átbecsátásával.

3. A kopárok beerdősítése folytán az idővel legeltethető területekgyarapításával.

4. A hol megfelelő terjedelmű gyeplegelőnek állandóan alkalmas területek nem állanak rendelkezésre, ott a tényleges szükségletnek megfelelően, azoknak az erdőknek, melyek talajuk minőségére való tekintettel, mint legelőerdők kezelhetők, jövőre legelőerdő üzemben való kezelésével.

Az erdei legeltetés gyakorlása által, mint fent láttuk, a nyári takarmányszükségletnek majdnem  $\frac{1}{5}$ -öd része fedeztetik. A jelenleg még az erdőállományhoz tartozó, de nem feltétlen erdőtalajon álló erdők már korántsem fordulnak elő oly nagy kiterjedésben, hogy azoknak állandó legelőül való átengedése és használata által a Székelyföldön az állattenyésztés kérdését megoldottnak tekinthetnők, hanem azok inkább az elkopárosodott és beerdősítendő s így a legeltetés alól egyelőre kivonandó legelőterületek pótlására, illetőleg kicserélésére fognak szolgálni. A legeltethető területeknek a kopárok beerdősítése útján való szaporítása természetesen csak hosszabb idő múlva lesz érezhető. Itt közbevetőleg megjegyzem, hogy nem tartom szükségesnek, sőt az erdősítések sikere tekintetéből czélszerűnek sem az ily beerdősítendő területeken a legeltetésnek egyszerre való betiltását, hanem e területek beerdősítése, azok kiterjedéséhez mérten több évre, a nagyobb területeknél évtizedekre illetve megfelelő hosszabb időre terjesztendő ki és a legeltetés csak az erdősítés előrehaladásához képest fokozatosan lesz tilalmazandó.

A legeltetési szükséglet kielégítésére nézve azonban a Székelyföldön a legnagyobb jelentőséggel bír az ugynevezett *legelőerdők*



alakítása, vagyis oly helyeken, hol a nyári takarmányozásra elegendő gyeplegelő nincsen, a jobb minőségű, eléggé mély és erőteljes talajon, lankás helyeken vagy szelidebb lejtésű oldalakon fekvő erdőknek *legelőerdő-üzemben* való kezelése és használata.

A *legelőerdő-üzem* voltaképen a szálerdő-üzemek egy változata, de attól annyiban eltér, hogy a míg a rendes szálerdő-üzemnél minél jobb záródás mellett értékes faanyagok termelése a főczél, addig a legelőerdő-üzemnél csak annyi szálfát tartunk fenn, a mennyi a talaj termőképességének állandó fentartására, a vízáltali lemosástól való megvédésére és termőerejének megóvására, sőt fokozására feltétlenül szükséges. A terep- és talajviszonyoknak megfelelően a legelőerdő-üzemnél a rendes szálerdőben nevelendő szálfamennyiségnek  $\frac{1}{5}$ ,  $\frac{1}{4}$ ,  $\frac{1}{3}$ ,  $\frac{2}{5}$ -öd vagy legfennebb  $\frac{1}{2}$ -ed részét tartjuk fenn, és midőn a fák növekvése folytán a beárnyékolás nagyobb lesz, időnként a felesleges fákat egyenletes felosztással kivágjuk, itt tehát nem a fatermelés, hanem a minél nagyobb fűtermés nyerése és a legeltetésnek lehető legkiterjedtebb mérvben való gyakorolhatása a főczél.

Az erdőtvény életbelépése után elfogadott ennek az üzemmódnak alkalmazása az állattenyésztés elősegítésére a Székelyföldön tényleg kiváló jelentőséggel bír, mert míg egyfelől lehetővé teszi, hogy a legelő hiányt szenvedő székely kisbirtokosok és községek legeltethető területeiket lényegesen nagyobbíthassák, másfelől a legeltetésre használt erdőknek termőképességét állandóan fentartja, valamint a már elsoványodott legelőterületeknek termőerejét fokozza és meggátolja azoknak kopár s hasznot nem hajtó területekké válását.

Legelőerdőkké a terep- és talajviszonyok figyelembe vételével lehetőleg a kevésbé értékes fanemekkel bíró és a gyeplegelők körül, vagy azokkal határos, esetleg közelfekvő erdők változtatandók át, hogy így a legeltethető területek egy tagot, vagy legalább egymáshoz közelfekvő tagokat képezzenek, természetesen, ha a legelőerdő-üzemben kezelendő területek között rétmivelésre, illetőleg legeltetésre állandóan alkalmas kisebb vagy nagyobb kiterjedésű olyan területrészek fordulnak elő, melyeken a termőképesség fentartása céljából a fák védelme nem szükséges, azok mint gyeplegelők kezelendők és használandók, de viszont az elsoványodott és gyengébb minőségű talajjal bíró legelőkön a termőerő fokozása és az elkopárosodásnak kikerülése céljából a legelő-

erdő-üzemmódnak megfelelő záródással bíró erdő nevelendő. Még megjegyzem, hogy a legelőerdők megállapításánál és kiszakításánál természetesen ritka esetben kerülhető ki, hogy azok közé ne essenek egyes meredekebb, gyengébb talaju területrészek, különösen a patakok mentén, melyeknek elkülönítése a legeltethető területek megszakítása következtében a legeltetésre gátlólag hatna, sőt az állatoknak itatását sok helyen lehetetlené tenné, miért is az ily, rendesen kisebb kiterjedésű részletek is a legelőerdőkhöz csatolandók, csakhogy azokon a fák a teljes záródásnak  $\frac{3}{5}$ -öd részéig tartandók fenn.

Fentiek figyelembevételével tehát az erdőgazdaságnak az erdőtörvényben megszabott feltételek megtartása mellett is módjában áll a Székelyföldön az állattenyésztésnek biztosítását és fejlesztését, — eltekintve a mostanáig sem korlátozott rendes erdei legeltetésről, — hathatósan előmozdítani részint az alkalmas területeknek a beerdősítendő kopárok pótlásaképp legelőül való átbocsájtásával, főleg pedig a *tényleges szükségletnek megfelelő mérvben legelőerdők alakításával*; az erdőgazdaság e segínyt bizonyára nem is fogja megvonni, minek beigazolására hivatkozhatom a Csik és Udvarhelyvármegyének több községében az erdő- és legelőterületek elkülönítésének, valamint a szükséges legelőerdő alakításának már évekkel ezelőtt közigazgatási uton és az illetékes erdészeti hatóságok közreműködésével a birtokosok megelégedésére történt foganatosítására, továbbá földmivelésügyi m. kir. Miniszter ur Ó nagyméltóságának bölcs intézkedése következtében a legelőterületeknek folyamatban levő és szakértő mezőgazdák bevonásával történő megállapítására, mihez képest most már csak a helyes nyomon megindult munkát kell az egész vonalon végrehajtanunk és akkor nem lesz ok az erdőgazdaság és a mezőgazdaság, illetőleg az állattenyésztés közt többek részéről vélt ellentétnek kiélesítésére, hanem e két lényeges gazdasági ág egyesült erővel és válllvetve fog a minden ízében magyar és szeretett hazánk védbástyáját képező derék székelynép közjólétének fejlesztésére és emelésére, valamint társadalmi békéjének biztosítására közreműködni. *(Helyeslés.)*

A fentiekben foglaltak alapján és emlékeztetve a Székely-Egyesület által a Földmivelésügyi Miniszter urhoz 1901. január hó 15-én az erdők legeltetése és a legelőerdők alakítása ügyében ugyanily értelemben intézett előterjesztésre, van szerencsém elfogadásra a következő határozati javaslatot ajánlani:

Tekintettel arra, hogy a székely vármegyék sok községében jelentékenyebb terjedelmű olyan erdők vannak, melyek az erdő-törvényben megszabott feltételek szemelőtt tartása mellett legeltethetők lehetnek, s mint legeltetési célokra használtak, a marhatenyésztés útján a székely nép megélhetésének előmozdítására kiválóan hasznos szolgálatot tehetnének és kedvezőbb jövedelmet is biztosítanának, mintha csupán a fatermelésre használtatnák fel, továbbá azon terjedelmes legelőkre, melyek sem talajuknál, sem fekvésüknél fogva legeltetésre nem alkalmasok, hanem feltétlen erdő-, sőt néhol véderőtalajt képeznek:

mondja ki a Kongresszus, hogy :

1. Kivánatosnak tartja a székely közbirtokosságok és községek tulajdonait képező erdő- és legelőterületeknek, ott ahol a birtokosok kérelmezik, a talaj-, fekvés- és terepviszonyok alapján, a kir. erdőfelügyelőségek s a m. kir. állami erdőhivatalok közreműködésével és a birtokosok meghallgatásával, közigazgatási uton leendő megállapítását oly módon, hogy azok az erdőterületek, melyek rétmivelésre, és így *legelőnek állandóan* alkalmasak, az erdőállományból *kebeleztesse ki*, a legeltetésre nem alkalmas legelőterületek pedig az erdőkhöz soroztassanak be; továbbá a hol megfelelő terjedelmű, rétmivelésre és így legelőnek állandóan alkalmas terület nem állana rendelkezésre, ott mindazon erdőkben, a melyekben a legeltetés megengedhető, vagy a melyek talajuk minőségére való tekintettel jövőre általában mint *legelőerdők* kezelhetők, a legeltetés megengedtesse, s illetve azok a birtokosok gazdasági céljaira és szükségleteire való tekintettel *legelőerdőkké* változtassanak át;

2. kivánatosnak tartja, hogy az 1898. évi XIX t.-cz. szerinti erdőkezelési költségek a községek háztartásával arányban állapittassanak meg; s végül hogy a

3. korosabb erdőkből a faértékesítés a községek háztartására és a nép szegénységére való tekintettel, a jelen és jövő érdekeinek méltányos összeegyeztetésével engedtesse meg.

**Semsey Aladár dr.:** Tisztelt Szakosztály! Ezen alkalommal csak általánosságban s legfőképen azért bátorodom felszólalni, hogy életjelt adjanak magukról a brassóvármegyei hétfalusi csángók is és hogy az ő nevükben egyrészt hálás köszönetemet fejezzem ki azért, a miért őket sem hagyták ki ezen nagyszabású mentési akcióból, — másrészt pedig azon kérésüket tolmácsoljam, hogy őket ezutánra se feledjék el, ügyüket soha egy perczre se hagyják figyelmen kívül, hanem a székely testvéreikkel együttesen és azonos alapokon létesítsék mindazon intézményeket, a melyek erkölcsi és anyagi javításukat előmozdítani alkalmasak. Nemcsak a természeti viszonyok, hanem a bajok, a szükségletek is meglehetősen egyformák a székelyeknél és a hétfalusi csángóknál; tehát mindazok az intézmények, a melyek a székelység javát, előrehaladását előmozdítják, mindazok a csángók javát elő fogják mozdítani, úgy, hogy épen azért a csángóknak a székelyek mentési akciójába való bevonása a legkisebb nehézség nélkül eszközölhető, miután a csángóknál különleges, a székelyektől lényegesen eltérő intézményekre egyáltalán nem lesz szükség.

Valóban nem volna egész és tökéletes a munka, ha annak áldásai, jótéteményei a hétfalusi csángókra nem terjesztetnének ki ép oly mértékben, mint a székelységre. Átlátták ezt a kongresszus vezető emberei is és így a hétfalusi csángók a legszebb reményekkel néznek a kongresszus működése elé; mert annak a hatalmas felbuzdulásnak, a melyről ezen kongresszus tanuságot tesz, hatalmas eredményeket kell szükségképen felmutatni, ha ez a felbuzdulás továbbra is állandóan ébren tartja az erőket.

Hogy a kongresszus tagjai tájékozva legyenek a hétfalusi csángókról és viszonyaikról, nagy vonásokban egy rövidke statisztikát bátorodom adni.

A hétfalusi csángók Brassóvármegye délkeleti részén, a mely Háromszékvármegye délnyugati részével határos, hét községben laknak, a melyek egy külön járást alkotnak. Lakosainak száma 21000. Ebből magyar 12000, román 9000. A járás területe 74527 kat. hold. Ebből k. b. 4000 hold szántóföld, k. b. 60000 kat. hold pedig erdő, legelő és kaszáló, a melyből azonban k. b. 12000 kat. hold erdő Brassó város tulajdonát képezi. A mint látható, a szántóföld csekélyisége és az erdős területek nagyobb terjedelme miatt a csángó nép anyagi felvirágoztatásának forrásai, a természet által, az erdőségekben és az ezek között elterülő havasi legelőkben és kaszálókban volnának megadva első sorban. Ezekben van az az ősforrás, a melyekből egyaránt táplálkozhatnak úgy az ipar, mint az állattenyésztés és az ezekkel kapcsolatos összes mellékfoglalkozások. Az ipar az erdők fahozamát értékesítené részben fél, részben egész gyártmányok előállításával, az állattenyésztés pedig a havasi legelőkön volna fellendíthető a tejjgazdasággal kapcsolatosan.

Én szerintem azonban mindez a csángó nép anyagi helyzetére csakis akkor volna kedvező befolyással, hogy ha olyan módzatok mellett létesíttetnének az ipari vállalatok és az állattenyésztés föllendítése érdekében szükséges intézmények, hogy azok csángó kezekben legyenek és

maradjanak, olyan formán, hogy maga a nép legyen a vállalkozó és munkás. Ebben látom ezt az egész mentési akciónak életerét. A milyen mértékben képes lesz ez a kongresszus megvalósítani, olyan mértékben fog közelebb és közelebb jutni valódi céljához, a nép anyagi fölvirágztatásához. Az ugyanis nem sokat lendítene a székelyek és a csángók sorsán, ha valami idegen tőkepénzes, vállalkozó létesítene az ő vidékükön — akár állami engedéllyel is — gyárat, ipari vállalatot, tejgazdaságot stb., mert ebből az idegen vállalkozó fog esetleg meggazdagodni, nem pedig a nép, a mely ilyen körülmények között legfőleg a napszamos szerepére lesz utalva. Azzal pedig nem sokat lendítünk az ország és a nép sorsán, ha csupán annyira megyünk a mentési munkálatokban, hogy a népnek napszámát biztosítsuk. Ez is jobb ugyan a semminél, de a napszám körülbelül ma is meg volna a népnek. Itt tehát nem szabad megállnunk, ennél többet kell produkálnunk. A népben magában kell kifejleszteni a kezdeményezési, vállalkozói szellemet a természeti kincsek kiaknázásában, hogy így munkájának gyümölcsét önmaga, nem pedig egy tőle idegen harmadik személy szedje le; hogy az vagyonosodjék, a kinek verejtékéből az a produktum létesült; mert csak így, csak is így lesz a nemzet életfájának ez a délkeleti ága is erős, minden külső és belső viharral dacoló. Oda kell hatni és azt lehetővé tenni minden felhasználható eszközzel, hogy maga a székely és csángó nép létesítse az ipari telepeket, havasi gazdaságokat és azokat a többi vállalatokat, a melyeket a helyviszonyok javasolnak — egyrészt állami támogatással és olcsó hitel nyújtással, másrészt olyan kiviteli piacoknak megteremtésével, a hol készítményeit biztosan és állandóan értékesíteni tudja. Én például semmi különös nehézséget nem látok abban, hogy vízi erővel hajtott, egyelőre kisebb berendezésű, különböző faipari telepek, vállalatok létesítenek; egyik helyen olyan ipartelep, a hol kész szobaparkettet állítanak elő; másik helyen szerszámfákat, harmadik helyen szekéralkatrészeket, esetleg kész szekereket, egyebütt megint mezőgazdasági eszközöket, gyermekjátékokat, iskola és hivatali berendezési tárgyakat, az államvasutak, katonaság, csendőrség berendezési tárgyait stb. A fa és a szükséges vízi erő mindezekhez bőségesen meg van, csak vállalkozó nincsen a nép közül, támogatás hiányában.

Az állattenyésztési telepek és vállalatok hasonló módon volnának létesíthetők, a melyeknek produktumai részben külföldre szállíttatnának, részben itt találnának piacot a különböző ipari vállalatoknál. A tejgazdaságok produktumainak pedig itt belföldön is hatalmas piacot lehetne teremteni a készítmények megfelelő volta esetén már akkor is, ha csak az a sok internátus, kórház, fegyház, esetleg katonaság, csendőrség, pénzügyőrség meg volna nyerhető vevőnek.

Az állattenyésztéssel kapcsolatosan lehetne azután létesíteni gyapjувányolókat, gyapjufonókat, pokrócz- és posztógyárat, bőrkikészítő telepeket, egyszóval mindazt, a mi az állati terményeket a legkisebb részéig kihasználja. Ezeket a vállalatokat megint lehetne úgy összekapcsolni, hogy esetleg az egyik produkálná a másiknak a feldolgozandó

anyagot, úgy, hogy elkezdve a nyersterménytől a tökéletes gyártmányig, minden ezeknek a vállalatoknak a kezén menjen keresztül, a mely rendszer által a vállalatok egy részének már a biztos piac is meg volna teremtve.

Ezeket a vállalatokat kisebb szövetkezetek, társulatok alakításával vélem létesítendőknék, hogy ez által a nép mentül nagyobb részének adassék magasabbrendű élethivatás, másrészt pedig, hogy a koczkázatot is többen viseljék, de viszont a vagyonosodásra is többnek nyujtassék eszköz és alkalom. Így képzelem azt és úgy volna elérhető, hogy a nép maga legyen a vállalkozó is, a munkás is; a haszonban pedig mindenki a végzett munka arányában részesülne.

Ezen szövetkezetek, társulatok szakszerű vezetésére, — a mennyiben a tagok között arra alkalmas ember nem volna, — gazdasági tanítókat, esetleg az illető vállalatra, a gazdasági tanítók mintájára képzett egyéneket, a tanítókéhoz hasonló javadalmazással alkalmazna az állam. Az sem volna kivihetetlen, hogy speczialiter a Székelyföldön, a tanítóképzés ez irányba is kiterjesztenék, mi által kettős cél volna elérhető. Egyrészt az állam olcsón jutna hozzá a szükséges vezető személyzethez, másrészt a tanítóság egyrészének anyagi helyzetén is javítani lehetne olyan formán, hogy a tanító ezen rendkívüli munkájáért fizetéspótlékban, esetleg bizonyos osztalékban részesülne. Ezen helyi vezetők működését azután a kerületenként alkalmazott felügyelők ellenőriznék, a kik lehető rövid időközben kötelesek volnának minden egyes szövetkezet, társulat működését megvizsgálni, különösen abból a szempontból, hogy a szövetkezet, társulat helyi vezetőjét a szükséges utbaigazítással, tanácsal ellássák, a vagyoni ellenőrzést a lehető legpontosabban gyakorolják; mindezek mellett a szövetkezeteket, társulatokat a piacokkal állandó összekötetésben tartsák s új meg új piacokat igyekezzenek teremteni. Ilyen vagy ehhez hasonló szervezet nélkül el sem tudom képzelni, hogy a mentési akciónak eredménye legyen; mert az életrevalóság, vállalkozási szellem ez idő szerint még mindig olyan oly csekély foku a magyar embernél különösen a nép körében, hogy szakadatlan gyámkodás, serkentés, bátorítás nélkül a legéletrevalóbb vállalatok is csak hamar pangásnak, megsemmisülésnek néznek elébe.

Mindezek mellett természetesen a háziipar fejlesztésére és a földmivelés belterjesebbé tételére is minden lehető létesíteni kellene.

Az elmondottakban csak nagyjában és vázlatosan, inkább az iránynak — melyben a csángó nép anyagi javulását keresnünk kell — megjelölésével igyekeztem a kongresszus tagjainak figyelmét felhívni és jóakarátát kikérni. (*Helyeslés.*)

E mellett azonban még egy másik igen nagy kérésem is volna a kongresszus vezető embereihez szent ügyünk érdekében. Ez a kérésem pedig nem kevesebb, mint az, hogy győzzék meg a kormányférfiakat a felől, hogy az ország szegény vidékein a nemzet vagyonosodását előmozdítani, megteremteni elsörendű kormányzati kötelesség, elsőbrendű talán minden egyébnél, a melyet még akkor is kötelességük megteremteni, ha a befektetésekhez szükséges pénzt uzsorakamatra vesszük föl. Mert

ezt az uzsorakamatot legfőlebb egy nemzedék izzadja végig, s talán véres verejtéket hullat megfeszített munkája közepette, — de a következő generáció már csak híréből fogja ismerni, holott ha soha sem próbálunk, hanem összetett kezekkel várjuk az égi csodát, hát bizony akkor ez a nemzet a létért való küzdelemben nem fog versenyt haladhatni soha a többi civilizált nemzetekkel, hanem stagnálni fog, a mi már magában visszaesés, bukás. Világosítsák föl a kormányférfiakat a felől, hogy már is alig helyrehozható hibát követett el az ország, hogy a mostoha viszonyok között sinlődő vidékeknek, a legutóbbi időkig, egyáltalán nem jött segítségére. Sőt már-már közbeszéddé vált az a mondás, hogy az egyes ember ne várjon mindent az államtól. Mindenesetre nagyon kényelmes megoldása ez a bajoknak, s az akaratszabadság elméletének hívei előtt még hangzatos mondás is. Az élet azonban másról tett bizonyosságot. Arról tett bizonyosságot, hogy a magyar ember, hacsak az istenadta természet bőséges áldása nem hull az ölébe, önmagára hagyatva, rossz anyagi viszonyai között, teljesen tehetetlen, mondjuk ki magyarán — élhetetlen. Ezt az élet, sajnos, nagyon is bebizonyította. Ez tehát tovább így nem maradhat, ezen változtatni kell minden lehető eszköz felhasználásával, még akkor is, mint mondtam — ha uzsorakamatra vesszük fel a szükséges pénzt.

Lássuk át már egyszer az ezredik esztendő után, hogy az országnak mostoha viszonyok közé jutott vidékeit nem hagyhatjuk többé az anyagi és erkölcsi elzúllás örvénye felé támo lyogni. Lássuk át már egyszer, hogy ez a nemzet nagygyá és erőssé csak úgy lehet, ha azokon a részein, a hol anyagi és intellektuális ereje gyenge; — tervszerűen, lépésről-lépésre haladva, az anyagi és erkölcsi jólét magas fokára emeljük. Lássuk át mindenek fölött azt, hogy az ország szegény vidékei mindaddig nem fognak föllendülni, a míg az egész ország nem jön segítségünkre. Ezért tehát az egész országnak segítségül kell menni. Mindnyájunknak oda kell állnunk melléjük, az egész nemzetnek, az állam egész hatalmának, erejének, hogy megteremthessük anyagi és erkölcsi felvirágzásuknak megrendíthetetlen alapjait, még áldozatok árán is. Nagy rövidlátás kell ahhoz, föl nem ismerni azt az igazságot, hogy ezeken a gyöngye oldalakon és részeken, válságos időkben, nagyon könnyen át lehet törni a nemzet életeréhez, a mikor aztán a rövidlátás, a kényelemszeret, szűkkeblűség és könnyelműség borzasztó módon lakolni fog. *(Helyeslés.)*

Ne feledjék el az ország azon vidékei, a melyek ma már virágzásnak indultak, hogy jólétük megteremtéséhez ezek a sanyaru életviszonyok között tengődő testvéreik is hozzájárultak; ne feledjék különösen azt, hogy azok az állami intézmények, a melyeknek melengető szárnyai alatt anyagi és erkölcsi jóléthez jutottak, csakis úgy létesülhettek és állandósulhattak, hogy azokhoz filléreikkel az ország szegény vidékei is hozzájárultak. Méltányos és igazságos, sőt szigorú erkölcsi kötelesség tehát, hogy azok, a kik az életviszonyok kedvező hatása alatt jóléthez jutottak, most egyesült erővel, egytől-egyig azoknak a testvéreknek segítségére jöjjenek, a kik támogatás híján a természettel való legki-



tartóbb küzdelem mellett sem tudnak emberi mivoltukhoz illő jólétet biztosítani önmaguknak.

De ha még a testvéri szeretet nem is dobogtat már meg sziveket, a rideg számítás is meg kell győzzön arról mindenkit, hogy ha egész vidékeket juttatunk anyagi jóléthez, az által, hogy most már ezek is nagyobb terheket képesek viselni, illetőleg a mi terheinknek egy részét átvenni, — a mi terheinknek csökkenését fogja eredményezni és az az anyagi áldozat, a melyet most az egész hoz a részért, busás kamatokat fog hozni az egésznek. Hiszen a legfájóbb épen az a dologban, hogy az anyatermészet ezeken a vidékeken sem fukarkodott kincsekben; csakhogy ezek a kincsek értéktelenül hevernek lábaink előtt, mert segítség, támogatás nélkül a nyers anyagból nem tudjuk életre hozni. Az állami jövedelemszerzésnek ezer és ezer új forrása fakadhatna ezeken a vidékeken, de az a híres magyar érhetetlenség csak sopánkodik, hogy hát az állam nem tehet mindent, az egyes ne várjon mindent az államtól. Dehogy nem tehet, csakhogy mostanság meg sem próbálta.

Azután meg egynéhány százezer ember mégis csak megérdemel legalább annyit, hogy minden, emberileg lehetőet kísérlejenek meg sorsa javítása érdekében.

Teljes bizonyosságban vagyok a felől, hogy a nemzet maga, soha egy perczig sem fog késlekedni anyagi és erkölcsi támogatásával, a mikor délkeleti testvéreinek megmentéséről van szó. Csak a hívó szótatot várja s ott lesz ő egész lelkesedésével, minden erejével, hiszen hozott ő már sokkal nagyobb áldozatokat is. Most tehát első sorban a kormányférfiakra vár az a főséges hivatás és feladat, hogy az ország délkeleti részén az inség és nyomoruság tanyáját a jólét és kulturális föllendülés váltsa föl. Ercznél maradandó emlék fogja hirdetni nagyságukat, ha fölismerve és megértve az idők jelét, — legjobb tehetségüket, egész tudásukat a nemzet alapvető erejének, vagyonosodásának gyarapítására adják oda. Nekik kell megértetni a nemzettel, hogy a most megindított mentési akció immár elodázhatatlanná vált, nekik kell a megindított mozgalmat folytatni és létesíteni mindazokat az intézményeket és szerveket, a melyek az ország délkeleti vidékének anyagi és kulturális föllendítését megteremteni hivatvák. Biztosak lehetnek a felől, hogy a nemzet örömujjongással fogja üdvözölni honmentő törekvéseikért s munkájuk sikeres volta esetén halhatatlan fiai között fogja emlegetni mindenkoron.

Ismétlten is arra kérem tehát a kongresszus vezető férfait, hogy egyrészt személyes befolyásukkal és tekintélyükkel, másrészt a való tényeknek, szükségleteknek és viszonyoknak leplezetlen föltárásával a székelykérdést úgy állítsák a kormány elé, a mely elől többé kitérni nem lehet a nélkül, hogy az ország népének százezreit és velük majdan az egész országot, súlyos válságba ne vigyék. *(Éljenzés.)*

**Bedő Albert elnök:** A javaslatához senki sem kívánván hozzászólni, az előadó ur által benyújtott javaslatot a szakosztály



által egyhangulag elfogadottnak jelenti ki. *(Helyeslés.)* A földművelési miniszter ur képviselője kíván szólni. *(Halljuk!)*

**Horváth Sándor miniszteri tanácsos:** Bocsánatot kér, hogy csak a tárgyalás befejezése után szólal fel, de nem akart irányt adni semmi tekintetben a vitának, mert ez nem is föladata. A földművelésügyi miniszter azt óhajtja, hogy teljesen hamisítatlanul és közvetlenül szerezzen tudomást a helyi bajokat illetőleg fölmerülő nézetekről. Nem volt tehát föladata, hogy a vélemények megnyilatkozására a legcsekélyebb mértékben is befolyást gyakoroljon. Engedje meg azonban a tisztelt szakosztály, most, midőn már a vita be van fejezve, sőt a határozati javaslatok is el vannak fogadva, hogy tájékoztatás végett néhány kijelentést tegyen. Ezen kijelentésekkel különben saját véleményét is elő fogja adni, mert abban a szerencsés helyzetben van, hogy rezervált álláspontja dacára teljesen hozzájárulhat azon elvekhez, a melyek az elfogadott határozati javaslatokban kifejezésre jutnak. Annálinkább teheti ezt, mert az előadó beszéde még azon kétségeket is eloszlatta, a melyeket az előre közölt határozati javaslatok ellen támasztani lehetett volna. Ismétli tehát, hogy teljes mértékben hozzájárul azon elvekhez és óhajtásokhoz, a melyek e határozati javaslat három pontjában le vannak fektetve. Teheti ezt annyival inkább, mert tények alapján állíthatja, hogy pld. a határozati javaslat első pontjában említett gazdasági elvek a kormány által már régen el vannak fogadva és teljes mértékben alkalmaztatnak.

Ha mindamellettt nem minden esetben történt meg az az átalakítás, illetőleg csere, a mely a javaslat első pontjában említettik, annak oka nem az, mintha a kormányban nem lett volna meg a hajlandóság annak keresztülvitelére, hanem az, hogy néhol a kívánság ez iránt még nem nyilvánult meg, másrészt meg ezen átalakítást nem is lehet egyszerre keresztülvinni. De, hogy a földművelésügyi miniszter e kérdéseket komolyan figyelemre méltatja, bizonyítja az, hogy e kérdéseket illetőleg az akciót ő maga már ezelőtt megindította. Hiszen, mint tudva van, már a múlt évben két-két szakembert küldött ki a székely vármegyékbe, hogy ott a helyszínen a viszonyok figyelembevételével állapítsák meg a teendőket. Ezek a szakemberek egy vármegye kivételével a munkát még most is folytatják és hiszi szóló, hogy e munkának meg lesz az eredménye, úgy, hogy az összes jogos várakozások teljesülni fognak, legfeljebb az kérdéses, hogy mikor. Lesznek talán esetek,

hol a czélt rövid idő alatt elérni nem lehet, mert az olyan átalakulások, a minőkről a javaslat első pontjában szó van, a dolog természeténél fogva rövid idő alatt nem vihetők keresztül. Ha pld. a legelő-erdők kérdését vesszük, az mondhatjuk, hogy ezt a gazdasági műveletet ott, a hol kívánatos, a legtöbb helyen engedélyezni lehet, de nem minden esetben, hogy úgy mondjuk elvileg, mert tényleg az átalakítás néha akkora áldozatot kíván, hogy az az elérhető hasznot felülmulná, így pld. említheti fel, hogy a régi Marosszéknek tulajdonát képező erdőkben a talaj és égalji viszonyok igen kedvezők a legelő-erdők üzem-mód behozatalára s ez bizonyára engedélyeztetni is fog.

És mégis azt hiszi, sok idő fog elmúlni, míg ez megvalósítható lesz, mert az elérhető hasznot az átalakítással járó kiadás felülmulná. Be kell tehát várni azt az időt, midőn a szükséges ritkításnál kivágott fa értékesíthető lesz, hogy legalább az átalakítás költsége megtérüljön.

A határozati javaslat második pontját, megvallja, kissé határozatlannak tartja. Mindamellett megjegyzi, hogy magának a miniszternek is az az óhajtása, hogy a birtokosok minél kevesebb költséggel terheltessenek; amennyiben tehát pénzügyi érdekek sérelme nélkül lehetséges lesz, a kormány mindent meg fog tenni ez irányban. Az 1898. évi XIX-ik t.-cz. életbeléptetése alkalmával a Székelyföldet illetőleg ez már meg is történt, a mennyiben a székely vármegyékre nézve megállapított kezelési költségek, mondhatni, a legmérsékeltebbek az egész országban. E mellett a törvény úgy van megszerkesztve, hogy a további könnyítések sincsenek kizárva. A törvény ugyanis lehetővé teszi, hogy a kezelési költségek ötévenként állapíttassanak meg. Az a véleménye, hogy a második pontban foglalt sérelem tárgyalható, mert annak van valami gyakorlati értelme, figyelmezteti azonban a tisztelt szakosztályt, hogy annak az óhajtásnak a teljesülése, hogy a költségek a községek háztartásával arányban állapíttassanak meg, nem a minisztertől, hanem elsősorban magától a vármegyéktől függ. A törvény szerint ugyanis a miniszter vármegyénként egy összegben állapítja meg a kezelési költségeket, hogy aztán községenként és birtokosonként oszlassanak meg. Ezt a föladatot a törvény a vármegye egyik autonóm szervére, a közigazgatási erdészeti bizottságra bizza. Ez osztja fel az erdőjövővel szembe fordított költségeket az egyes birtokosokra és ebben a munkájában a kor-

mány nem is folyhat be. Legfeljebb ha panasz adatik be, kerül az ügy a közigazgatási írószág elé. A költségek fölosztásának helyessége attól függ tehát, hogy a vármegyék közigazgatási bizottságai az erdészeti bizottságba oly egyéneket küldjenek, a kik az egyes községek anyagi viszonyait ismerik, s tehát a terhet igazságosan képesek fölosztani. A mi a harmadik pontban említett kívánságokat illeti, erre nézve ki kell jelentenie, hogy a fölmivélésügyi miniszter indokolt esetekben már régidőktől kezdve igen sok fahasználati egedélyt adott ki, sőt tapasztalásból mondhatja, hogy e tekintetben már tovább is mentek annál, a mi gazdasági szempontból megengedhető lett volna. Azt például sajnosan konstatálja, hogy a székelyföldi erdőkben kivéve a bükkösöket, ma már a rendes évi fatermésezen tul, a tőkéből is fogyasztanak bizonyos részt, bár másfelől az is igaz, hogy a rendkívüli fahasználat engedélyezését nyomós okok követelték, melyek elől kitérni nem lehetett. *(Éljenzés.)*

## 6. Bányászat.

**Andreics János előadó:** Tisztelt Szakosztály! Ama széles körben megindult mozgalom, mely a Királyhágón tuli magyarok egyik legősibb és legjellegzetesebb törzsének, a székelyek létkérdésének sikeres és alapos megoldását feladatául tűzte ki, kell, hogy magával ragadjon minket is, kik bár távolabb vidéken élünk, de a kenyérkeresés fáradságos munkája közben szoros érintkezésbe léptünk székely honfitársainkkal és felismerve bennük a faji jelleg legszebb vonásait, a rendületlen becsületességet, kitartó munkásságot és önérzettel párosult rendszeret, hazafias kötelességünknek tekintjük, hogy a mi felfogásunkat is nyilvánítsuk, a mi segítségünket is felajánljuk, midőn megmentésükről van szó.

Ezen őszinte érzület folyományaként beterjesztett javaslatom támogatására van szerencsém ugyancsak a javaslattételeknek megfelelő pontokba foglalva, következő indokolást beterjeszteni:

1. Ha tekintetbe vesszük a nehéz közlekedési viszonyokat, melyekkel az ásványi tüzelő anyagoknak térhódításuk közepette küzdeniük kell, nem fogunk csodálkozni, hogy az összes magyarországi széntelepeket mennyiség és termelési bőség tekintetében messze fölülmuló zsilvölgyi szénmedenceze kiaknázása messze hátramarad a többi jóval silányabb szénfajtájuk mögött. A nagyobb távolságban való sikeres konkurrálás még a jelenleg fenn-

álló szállítási tarifa leszállítása daczára sem remélhető, ezért talán jogos, hogy mi, izolációnk révén a nálunk befektetett óriási tőke, a reánk hármló nagy horderejű közgazdasági feladatok tekintetbe vételét és az egyedüli eszköz megadását kérjük, melylyel ekszisztenciánk koczkáztatása nélkül első sorban hazafias kötelmeinknek megfelelhünk. Nem szólok csupán a Zsilvölgyről, hanem az összes erdélyi vállalatokról, melyek egyetemlegesen sinylik a térbeli nehézségek szülte hátrányt.

2. Szoros kapcsolatban áll az 1. alatti indítványommal a 2-ik is, mert az a mesésen sok természeti kincs, mely Erdély völgyeiben és hegyeiben jórészt még feltáratlanul hever, talán beláthatatlan időnkig érintetlenül kell, hogy maradjon, ha annak fogyasztási helyéül egyedül hazánkat, sőt csak Erdély (állami és magán) piacját akarnók megnyerni. Midőn a romániai vasutat a t. szakosztály figyelmébe ajánlom, ki kell térnem az erdélyi kiviteli forgalom részletezésére is. Hazánkban talán sehol jobban nem érezzük azt, hogy gazdasági és ipari tekintetben mily rosszul áll a mi kiviteli kereskedelmünk, mint éppen Erdélyben. Egyik legfonákabb kényszerhelyzetünk az, hogy ami csekély kiviteli cikkünk van is, az nem nyersanyag, hanem iparcikk, melyet először is itthon nehezen és drágán tudunk előállítani, hogy nemcsak az ország szivéig, hanem hozzánk is elhatol u. a. iparcikkek behozatala az északi és nyugati államokból, másodsor pedig szállítjuk őket oda, hol már a német és angol gyártmányok olcsóságukkal, no meg jóságukkal is sokkal kiválóbb helyet foglalnak el. Még a vasipar képes volt úgy, a hogy prosperálni, de ma már a német nyersvasbehozatal egy-két Balkán állambeli vasgyárnak annyit segített, hogy a resiczai és diósgyőri vasművek újabb időben mutatkozó exportkedvének ugyancsak kemény próbakövön kell megmutatnia ellentállóképességét. Mindezen tényekből önként folyik, hogy nekünk igenis nyers anyagot és pedig lehetőleg a föld kincseit kell a külföldre (reánk nézve csakis a Balkán államokról lehet szó) szállítanunk és pedig azért, mert azok minden tekintetben versenyképesek, még a mindenüvé tolakodó angol árukkal szemben is. Nem akarom tagadni, hogy megvan ma is már az ut arra nézve, hogy ezen óhajtott piacokat megközelithessük, de ez oly tekervényes, oly rögös főleg reánk, zsilvölgyiekre nézve, hogy abban köszönet alig van, annak lehet jelentősége stratégiai, személyforgalmi szempontból, de az árukivitel szempontjából, a mint

azt statisztice be lehet bizonyítani, alig. Mennyivel más volna a helyzet, ha a Strij- és Zsil-völgyének mérhetetlen kincseit rövid, sőt mondhatnám egyenesen erre teremtett uton lehetne exportálni! Gondoljuk csak meg, hogy ma a Zsilvölgy, mely a déli államoknak egy fél millió métermázsa szenet alig szállít, már meglevő petrozsény-lupényi vonalának livazényi állomásától négy kilométerre eléri a román határt, onnan negyvenöt kilométerre már érintené a romániai transversális vasutat s így alig 50 kilométer távolságra már eljuttathatná terményeit a szomszéd állam egyik főéréhez. Az a 8—10 millió métermázsa össztermelés, mely ma saját szükségletünk fedezésére kihozatik, felrughatna 15 millióra, mely 5 milliónyi különbözet az országnak (adók révén) és a magyar munkásoknak tiszta nyereség volna. 5 millió q előállítására kell megközelítőleg 3000 munkás, ezeket ha a kellő szervezkedés létre jön, kizárólag magyar vidékről, helyesebben Székelyföldről toboroznók, kik kereshetnek annyit, hogy tisztességesen megélhetnek 12—15000-re menő hozzátartozóikkal együtt is. Ha pedig nekünk bányatársulatiaknak megadatik az alkalom, hogy kereskedelmi összeköttetéseink javultával vállalkozásainkban egy kissé messzebb menjünk, ha esetleg szénpiacunkat kiterjeszthetnők a Fekete-tenger partvidékére s nyersterményeinkkel eljuthatnánk Constanzáig, ez megint csak előnyös kihatással lenne közgazdasági és társadalompolitikai szempontból. A vasut összes költségei nem tennének ki többet, mint 11—12,000.000 koronát (magyarországi területre esnék ca 3—3<sup>1</sup>/<sub>2</sub> millió), mely összeggel igaz, hogy nem tudnók azonnal a székely kérdést dülőre hozni, de mégis egy nagy horderejű faktorává avathatnók, mert nem szabad felednünk, hogy maga a vasut építése is hány munkásnak adna jó időre munkát, annak elkészültével pedig joggal remélhetjük alábbi pontokban foglalt javaslataink létrejöttét.

3. Az 1. és 2. pontbeli javaslatok szinte magukban rejtik a 3-ikat is és így ennek indokolására, elkerülve minden messzebbi kitérést, elég lenne felhoznom azt, hogy a legutóbbi években kötött vámszerződés mily rendkívül visszásan és igazságtalanul alkalmaztatott reánk, kik az előtt mégis némileg számottevő exporttal dicsekedhettünk. A francia rendszer, mely a lignit és kőszén elnevezéseken kívül semminemű distinkenziót nem ismer, átlántaltatott a román közhasználatba is és így jutott a mi olygocenbeli, jobb kiállítású barnaszénünk 6000 kalóriájával együtt a lignit-

fajtájuk közé és nyögi azt a rémségesen magas vámtarifát, mely rá több-kevesebb fortély vagy együgyűség folytán román részről oktrojáltatott. Hogy ez a mi viszonyainkat nagyon is sajnálatos módon tangálja, azt meg fogja érteni mindenki, ha tudomására jut, hogy az angol befolyás alatt álló román tarifa-bizottság csakis a pécsi szenet kegyeskedett arra érdeemesnek találni, hogy alacsonyabb díjtétellel, mint „köszén” léphesse át a határt. A mint a szenet, úgy a többi bányászati czikkeket is nagyon hátrányosan befolyásolja a jelenlegi mostoha tarifa. A töménytelen mennyiségű só, melyet Erdély termelni képes, ugyszólván az összes Balkán államok szükségletét bőségesen elláthatná, ha e gát utját nem állaná; a vasérczek is a legelőnyösebben ott volnának értékesíthetők; az arany-, ezüst-, ólom- és kénegtermelés, mely ma szintén a stagnálás jegyében sinylődik, csak úgy mint a fent felsorolt áruk, ha talán kisebb áron is, de mégis fokozottabb mennyiségben kelhetnének el.

4. Az állam intézményei közül a magyar államvasutak leginkább mondhatók arra hivatottaknak, hogy a beléjük fektetett tőkét akár logice, azaz államháztartásilag helyesen, akár nem, de gyorsan és lehetőleg busásan kamatoztassák. Távol legyen tőlem a szándék, mintha az irányelveket, melyek a jelenlegi vasuti díjszabás megállapításakor a mértékadó köröket vezérelték, behatóan bírálólag tárgyává akarnám tenni, csak általánosságban, általunk, üzemi emberek által megfigyelhető szempontból akarom konstatálni, hogy sokkal reálisabb, közgazdaságilag is helyesebb volna, ha a vasut alacsonyabb díjtételek behozatalával igyekeznek a kereskedelem és az ipar szolgálatába állani és így első sorban közhasznú missziójának megfelelni, mint minden téren és eszközzel arra törekedni, hogy az ily felemelt tarifarendszerrel lehetőleg használjon az államnak. Szintugy helytelen politika, már legalább az előbbiekben vázolt intenczióikhoz következetes az, hogy vonatodik oly vonalak kiépítéséhez fogni, mely talán már meglevő vonalainak forgalmát részben (valljuk meg, mindig csak kis mértékben) elvonná. Egy új vonal kiépítése mindig csak új forgalmat szül, mely ha egymagában nem is képes közvetlen a forgalom megindultakor a beléje helyezett várakozásoknak mindenben megfelelni, mégis bővebben kárpótolandja azt a mellékes veszteséget, mely a régibb vonal forgalomcsökkenéséből beáll. Ugy a tarifaleszállítás, valamint az újabb vonalak nyitása pedig tizszerte meg-

hozza a maga gyümölcsét indirect uton és pedig az érintett környék produkciójának lényeges emelése, az ebből eredő különböző adók, helyi forgalom etc. felszökése által, meg sem említve, hogy hány tengődő embernek, — derék székelynek adja meg ezzel a megélhetést és mily nagyot lendít vele egy országrész őstermelésén és iparán.

Igaz ugyan, hogy hazánk mesterséges víziutak létesítésétől még nagyon vonakodik, de mégis ott, hol oly hatalmas érdekek fontolgatásáról van szó, nem maradhat el egy eszme sem, mely hivatott lehet azokat szolgálni. Ily eszmének minősitem a Maros szabályozását is, melynek keresztülvitele először is nem nehéz (azaz rövid időn belül megvalósítható és nem is költséges), másodsor pedig áldásos, olcsó és nagyon jól kihasználható közut volna mindazok számára, kik nagymennyiségű egyöntetű nyers-terményeikkel (fa, zöldség, gyümölcs, bányatermékek) messzebb, akár bel-, akár külföldi piacot akarnak felkeresni. Kint Németországban talán egyenes arányban állanak a vasutak a vízi műutakkal és a csehországi Elba, mely azonban vízbőségre sokkalta mögötte áll a mi Marosunknak, legjobb szállítópályája az ottani barnaszénnek, mely silány minőségével a vasuti költségeket nem bírná Berlinig sem elviselni és ez uton megközelíti Hamburgot és ott képes konkurrálni az angol kőszénnel. Sulyt akarok azonban ismét helyezni e kérdésnél a mezőgazdasági viszonyok javulására is, mert az ily szabályozásoknak okvetlenül messze elterülő árterek szabályozásával is össze kell függeniök, a mi megint csak előnyös közgazdasági szempontból. E helyütt ismét ki kell emelnem, hogy e huzamos ideig eltartó szabályozási munkálatok nagyon sok székelynek adnának kenyérkereső munkát.

Nem tagadom, hogy rendkívül sok a tennivaló e téren, de éppen ez a körülmény a legjobb bizonyíték arra nézve is, hogy nagyon sok munkás található e körül foglalkozást. E javaslat-tétel bővebb fejtegetését szívesen átengedem ahhoz értő és arra hivatott szakembereknek.

5. Ennek a javaslatnak a pártolására legyen szabad felemlitenem, hogy daczára annak, hogy a pécsi iskola már 6 év óta áll fenn (tehát három ciklusban abszolveált frekventánsokat), Magyarország legnagyobb bányavállalatainál is keresve kell keresnünk egy-egy magyar végzettségű altisztet, ki szénbányaiskolában nyerte volna kiképeztetését. Igaz ugyan, hogy az altiszti minősítésről szóló



bányatörvény még csak javaslat alakjában van meg, de tekintettel a mindig kiáltóbban felmerülő szükségletre, nem késhetik soká ennek életbeléptetése és akkor vajjon honnan vesszük a kellő számu altiszteket, kik magyarok és magyar szénbányaiskolát végzettek is legyenek? Az az egy fennálló iskola, bármily szakszerűen teljesítse is feladatát, még sem lesz képes a szükségletet pótolni és így éppen most volna időszerű e hiány pótlásáról gondoskodni. A felállítandó iskola ama kitünő auspicziumok mellett létesülhetne, hogy annak minden végzett növendéke nemcsak a Zsilvölgy vagy általában Erdély szénbányáinál nyerne alkalmazást, hanem hazánk bármely szénbányászatánál szívesen foglalkoztatott altisztté képezhetné ki magát és így rövid idő alatt fényes tanubizonyosságot tenne a székelyek alkalmazhatóságáról és életrevalóságáról. Jó hatással volna a székely ifjak ilyfoku kiképeztetése már azon szempontból is, hogy itteni alkalmaztatásuk újabb vonzóerőt gyakorolna honfitársaikra, kik mindenesetre nagyobb örömmel állnának idegen helyen munkába, ha látják, hogy vérükből való felügyelet alá esnek. De nyerne vele az állameszme is, mert valljuk meg, hogy e nemzetiségektől lakott vidéken a magyarság ugyancsak egészséges lendületet nyerne azzal, ha e tisztán magyarajku, hazafias lelkületű elem vegyülne közéjük és tekintettel felettes helyzetükre, befolyásukat hazafias szempontból áldásosan tud érvényesíteni. Tudjuk tapasztalatból, hogy ott, hol a bányászat kezdődik, a kultúra még rendesen nagyon alacsony nívón áll és első sorban a bányászok hivatottak arra, hogy a kezdetleges helyzetet hathatósan átalakítsák, éppen azért azon kell lennünk, hogy az ily mélyreható átalakulások rugóit oly egyénekben keressük, kik egészséges, tőzsgyökeres magyar gondolkozással szinte akaratlanul is a magyar állameszmét, a magyar kulturát terjeszszék ott, hol a népnevelés csak a legprimitívebb eszközökkel lehetséges. A zsilvölgyi szénbányásziskola létesítésére vonatkozó összes előmunkálatok már elkészültek, a minisztérium többször behatóan foglalkozott keresztülvitelének megvalósításával, a mire nézve igen jó alkalom kínálkoznék, ha a székely kongresszus a saját ügyét ezzel kapcsolatba hozná.

A vaskohászati altiszti iskola létesítésének szükségessége mellett mi sem szól jobban, mint az, hogy ily intézmény jelenleg nálunk még nem létezik. Ha végigtekintünk a sok, hatalmas, ezreket foglalkoztató vasgyárakon, melyek magyar földön magyar



munkások erejével dolgoznak, nem kell-e szívünknek elszorulni azon gondolatra, hogy a sok jól fizetett, szép hatáskörrel felruházott altiszt (Werkführer vagy Meister) közül nincs egyetlen egy magyar sem, vagy legalább olyan, ki bent az országban képezhetne volna ki magát. Mily jó szolgálatot tennénk tehát a magyarság reputációjának, meg első sorban a székely ifjak intelligensebb részének, ha módot nyújtanánk nekik, hogy e téren is felléphessenek. Azután hol volna jobb alkalmunk a praktikus kiképzetésre, mint éppen Vajda-Hunyadon, hol elméleti ismeretek elsajátítása mellett az ország egyik legelsőrangú vasművében ismerkedhetnének meg pályájuk gyakorlati részével is? E javaslatot még nem terjesztettem a magas kormány elé, de ha az igen tisztelt elnökség az eszmét magáévá teszi, szívesen rendelkezésére bocsátom a már készen kidolgozott tervezetet, mely hasonlóan a pécsi szénbányaiskola számára annak idején alkotott előterjesztésemhez, a felállítandó iskola egész rendszerét felöleli.

6. A többi bányatársulat\*) bevonását azért javaslom, mert nyu-

\*) Szívesen rámutatok azon bányaművekre, melyek részben ma már sok székelyt foglalkoztatnak, részben nagyon alkalmas talajt nyújtanak arra, hogy a székelyek egészséges törzse abban gyökeret verhessen, és pedig ezek:

Nadrági vasipar társaság, igazgatóság Nadrág.  
 M. kir. vasgyári hivatal, igazgatóság Kudsir.  
 M. kir. vasgyári hivatal, igazgatóság Vajda-Hunyad.  
 Lövétei vas és lignit b. kohó, igazgatóság Lövéte.  
 Kaláni bánya és kohó r. t., bányagondnokság Telekes.  
 Concordia bánya, Cell & Artzt, igazg. Brassó.  
 Gyergyói első bányatársulat (Zsigmond testv.), gondnokság Egeres.  
 Erdővidéki bányaegylet r. t., igazgatóság Köpecz.  
 Urikány-zsilvölgyi kőszénb. r. t., igazgatóság Lupény.  
 Victoria kőszénb. r. t., igazgatóság Lupény.  
 Salgótarjáni kőszénb. r. t., igazgatóság Petrozsény.  
 Felső-zsilvölgyi kőszénb. r. t., igazgatóság, Vulkán.  
 Allerheiligen arany és ezüst b. t., igazgatóság Zalatna.  
 Özv. Moldován Demeterné arany- és ezüst b. t., igazgatóság Boicza.  
 Gyalumarei arany- és ezüstb., igazgatóság, Brád.  
 Csertési arany és ezüst b. r. t., gondn. Hondol.  
 Kismuncsellí „Nándor” érczbánya r. t., igazg. Rusora (Puj).  
 Nagyági m. kir. magán és társulati aranybányamű, igazg. Nagyág.  
 Oláhlaposbányai m. kir. bánya- és kohómű, hivatal Oláhlaposbánya.  
 Ó-Radni m. kir. és társ. bánya- és kohómű, hivatal Ó-Radna.  
 Johann Nepomuk bányatársulat, igazgatóság Boicza.  
 Szent-Háromság bányatársulat, igazgatóság Nagy-Almás.

godt lelkiismerettel merem megjövendölni, hogy mindenik saját hasznát mozdítaná elő és a székelyek elhelyezésével kapcsolatosan jóra való munkásainak számát szaporítaná.

A kartell ügyét illetőleg tudom ugyan jól, hogy nagyon sokan lesznek, kik hosszadalmasnak találják az ennek folytán rájuk háramló kötelességet, illetőleg a majdan követendő eljárást, mégis ennek keresztülvitelétől reményelem a legmaradandóbb sikert, azért bővebben kívánok foglalkozni az alkotandó rendszer egyes momentumaival. Első sorban is egy egyezmény létesítésére kellene felhívni az összes nevezett bányavállalatok vezetőseit, mely azon eszmében csucsosodnék ki, miszerint a székely munkásokat minden tekintetben pártolni, azok ügyét a lehetőségig istápolni kell. Ezen egyezmény pontjai közé fel kellene venni:

a) Szakavatott jó csapatok gondjára bizandó a tapasztalatlan, kezdő székely munkás kiképzése.

b) Eleinte az ujonnan érkező székely munkásoknak a fegyelem

Kis-Almás-Porkurai arany- és ezüsbányatársulat, igazgatóság Porkura.

Fericsel-Tekerő-Magurai és Serbány-Porkurai bányatársulat, igazg. Tekerő.

Magyar Tharsis bányatársulat, üzemvezetőség Zalatna.

M. kir. arany-, ezüst-, kohó- és kéneggyár, m. kir. főbányahivatal Zalatna.

Erdélyi rézbánya r. t., gondnokság Balánbánya.

Első erdélyi aranybánya r. t., igazgatóság Boicza

Muszári aranybánya r. t., igazgatóság Brád.

Rudai 12 Apostol bányat., igazgatóság Brád.

Concordia bányatársulat, igazgatóság Bucsum.

Felsőmagyarországi bánya és kohó r. t., üzemvezetőség Botes.

Szent-Háromság-Mária-Magdolna b. t., igazgatóság Bucsum.

Uj-Concordia bányatársulat, igazgatóság Bucsum.

Vulkói Péter és Pál bányatársulat, igazgatóság Zalatna.

Bunavestrire bányatársulat, igazgatóság Czebe.

Györffy Gyula és társa, üzemvezetőség Boicza.

Kajanelli ércbányatársulat, igazgatóság Boicza.

Sent-Gábel és Mihály kocsesti b. t., igazgatóság Abrudbánya.

Kristyóri aranybányatársulat, igazgatóság, Kristyór.

Szent-Mária bányatársulat, igazgatóság, Brád.

Offenbányai arany- és ezüsbányatárs., igazgatóság Offenbánya. (Röder Ottó.)

Fericsell-stanizsai arany-bányatársulat, igazgatóság Offenbánya.

Affinis Gauri Mária Troas b. t., igazgatóság Abrudbánya.

Alsóverkes Szt-Háromság b. t., igazgatóság Verespatak.

M. kir. társulati arany- és ezüsbánya, kir. főbányahivatal Zalatna.

Verespataki magántársulatok, üzemvezetőség Verespatak.

Marosujvári sóbányakerület, kir. főbányahivatal Marosujvár.

határain belül megengedhető kedvezményekkel az idegenben való megszokást lehetővé kell tenni.

c) Gondoskodni kell arról, hogy esetlegesen beálló munka-  
apadás alkalmával a székely munkások keresetüktől el ne essenek.

d) Ha a c) alatti pont a helyi viszonyok folytán keresztülvihető  
nem volna és számukra egyéb mellékfoglalkozás nem akadna,  
gondoskodni kell arról, hogy az elbocsátandó székely csapat más,  
a bányavállalkozók szövetkezetébe (kartell) tartozó vállalatnál nyer-  
hessen alkalmazást.

e) A bányavállalkozók szövetkezete még a fegyelem fentartása  
szempontjából is egyöntetűen járjon el, pl. egyik helyen reni-  
tencia vagy bujtogatás miatt elbocsátott, eladósodás miatt meg-  
szökött munkás más, a szövetkezetbe tartozó vállalathoz fel ne  
vétessék.

f) Szigoruan eltiltassék a szövetkezett vállalatoknak egymás  
munkásainak eltorzítása.

E pontozatok életbeléptetése után biztosan remélhetjük, hogy  
a mi ősrégi időkből átültetett munkarendszerünk oly jó iskola  
lenne a józanság korlátjai között mozgó, de még szisztematikusan  
dolgozni és a viszonyokkal megalkudni nem tudó székelyek szá-  
mára, hogy nem sok időbe fog kerülni, míg belőlük derék bánya-  
és kohómunkásokat, ivadékaikból pedig hazánk bármely iparágá-  
ban is alkalmazható munkásokat nevelhetünk. Nem marad el bizo-  
nyára az az idő sem, hogy a Székelyföldről hozzánk vándorolt  
munkásraj minden lekötöttsége daczára elvándorol innen hazánk  
más részére, hol lassanként elhódítja a cseh, morva, lengyel és  
krajnai munkások helyét, az ő megüresedett itteni kolóniájukat  
ujabb székelyföldiek népesítik be, kik elődeik példáját már sokkal  
könnyebb szerrel követhetik az itteni, azelőtt talán ellentéteőbb  
viszonyokat körülményeiknek megfelelően átalakultaknak találván.

E javaslatom főleg annak a sok huzavonával és tömérdek  
költséggel járó eljárásnak a megkönnyítésére van hivatva, mely-  
lyel a székely munkások eddigi toborzása végbe ment. Szerintem  
a körjegyzők vagy a náluk alkalmazott megbízható egyének van-  
nak arra hivatva, hogy a népen is, meg a munkát keresőn is köz-  
benjárásuk folytán segítsenek. E hivatalokat felismerhetés végett  
alkalmas czimtáblával kellene ellátni, bent pedig egy rendszeres,  
pontos nyilvántartást kellene vezetni mindazon munkásokról, (kor,  
képesség, kivánság etc.) kik munkába állani akarnak. A munkás

keresők, munkásfejenként fizetendő csekély díj ellenében (melyet csak sikeres toborzás után volna köteles lefizetni), megkapnák ott az összes őket érdeklő felvilágosításokat, mikről újból hangsúlyozom, fel kell tételeznem, hogy egyrészt szigorúan lelkiismeretes adatok, másrészt külön ellenőrzés alatt állanak. Ezzel gyökeresen megjavíthatnók az eddigi fonák eljárást, midőn verbunkosok módjára faluról-falura kellett házalva vonulni; így például csak a mi társulatunk 1895-ben és reá következő években nem kevesebb mint 32.000 koronát költött toborzásra. Az tény és első helyen említendő körülmény, hogy e munkások, ha nem is teljes számmal, de mégis jórészt ma is itt dolgoznak, sőt egy nem csekély részük letelepítettnek mondható, mivel otthoni kicsi birtokocskáját pénzzé téve, nálunk szerzett földet, fekvőséget, melynek birtoklása a legjobb kötelék, mely elszakíthatlanul vidékünkhez fűzi és a már megkezdelt takarékossgot és okos életmódot benne rendszeresíti és istápolja.

Székely munkás dolgozik: Petrozsényben 650, Lupényben 700 és Vulkánban 70.

Ama visszaélések közül, melyeket nemcsak a székely munkások, hanem általában a munkások munkakönyvükkel különféle előnyök kicsikarására elkövetnek, fel kell említenem, hogy többen kitépik, némelyek kitöltetlen mutatják be a személyleírást tartalmazó lapot, mások községi pecsét nélküli könyvekkel, ismét mások hamisított születési évszámokkal igyekeznek bejutni. Tény ugyan, hogy ez csak sporadice jelentkező tünet, mégis említésre méltó.

A bányatörvényben foglalt, a munkások bér- és szolgálati viszonyait, valamint betegsegély- és nyugdíjigényeit tárgyaló paragrafusok megszültét egyhamar reménylenünk nem lehet, de nem is tangálja közelebről a székely kérdést, éppen ezért csakis annak leendő megsürgetésére terjeszkedem ki. *(Élénk éljenzés.)*

Ezek alapján van szerencsém a következő határozati javaslatomat elfogadásra ajánlani:

*mondja ki a kongresszus, hogy*

1. Miután a Székelyföldről, daczára a gyakori kutatásoknak és (nagyobbrészt külföldi tudósok által szerkesztett) földtani leírásoknak, hű geológiai képünk még mindig nincs, fölkéri a kormányt, hogy szakközegei által a Székelyföld geológiai föl kutatását mielőbb dolgoztassa ki, mely

munka alapos támpontul szolgáljon ama kérdés tanulmányozására, hol találhatóék föl ama bányászható ásványok, melyekkel a székelyföldi bányaipart lukratíve fokozni lehetne.

2. Mivel Hunyadmegyében a nagymennyiségű ásványi kincsek és szén-bányászata alapot nyújt ahhoz, hogy a jelenleg a Zsilvölgyben foglalkoztatott székelyek számát (2100) megsokszorozzuk, felkéri a kormányt, hogy ipari intézményei, főleg a vasut szénszükségletének legalább Erdélyben elfogyasztott részének megrendelése által a zsilvölgyi és székely szénipar fellendítéséhez járuljon hozzá.

3. Felhívja a kormány figyelmét ama nagyon is visszavámtarifára, mely jelenleg kiviteli kereskedelmünket a Balkán-államokkal szemben nemcsak bénítja, de teljességgel lehetetlenné teszi.

4. Reá mutat, hogy az államvasutak magas díjtételei mily nagy akadályokat gördítenek a forgalom fellendülése elé.

5. Tekintettel arra, hogy Erdélynek kevés oly tanintézte van, hol a középiskolai végzettséget anyagiak hiányában el nem érő székely ifjak közvetlenül valamely életpályára képesítenének, kívánatosnak tartja a kongresszus, hogy *a)* Petrosényben egy nyilvános karakterű altiszti iskola állíttassék fel, melynek hivatása legyen az intelligens székely elemből derék, hasznavehető magyar szénbánya-altiszteket nevelni; *b)* Vajda-Hunyadon pedig egy vaskohászati altiszti iskola állíttassék föl.

6. *Fölkéri a kongresszus* az erdélyi bánya- és kohóvállalatokat, hogy székely munkásokat alkalmazzanak.

7. *Kívánatosnak tartja a kongresszus*, hogy a székely munkások közvetítésére illetőleg toborzásuk megkönnyítése céljából oly szervezet esetleg hivatal létesíttessék, melynek kirendeltségei az illető megyei hatóságok gyámolítása és ellenőrzése alatt állanának, a körjegyzőségeknél székelhetnének, s a néppel közvetlenül érintkezve, annak bizalmát fokozatosan elnyerhetnék. (*Helyeslés.*)

**Benedek Kálmán:** Üdvözli az előadót és köszönetet mond neki kiváló munkásságáért s különösen azért, hogy a Zsilvölgyében a székely munkások tömeges alkalmazását ő kezdte meg, leküzdve az előítéleteket és nehézségeket. Azon cél, hogy a székelyek a bányászati foglalkozás körében minél nagyobb számmal alkalmazást keressenek és találjanak, még nincs elérve; hivatkozik különösen a fémbányászatra, melynek altiszti tanfolyamán a székelység köréből senki sem vesz részt, holott az egyes vállalkozók szívesen látnák a székely munkásokat. Ha néha oda is vetődik egy-egy munkás, 2—3 hónapnál tovább nem marad meg. Ennélfogva szükségesnek tartja, hogy a székely vármegyék támogassák a létező bányaiskolát oly formán, hogy a székely ifjak ipari kiképzésére rendelt állami segélyből e célra is fordítsanak bizonyos összeget annál is inkább, mert átlag egy fiu kiképzése itt igen kevésbe kerül. Pártolja az eszmét, hogy a Székelyföldről geológiai térkép készíttessék; a Hargitára nézve tisztán bányai és ipari térképet kíván.

**Andreics János előadó:** Figyelmezteti szólót arra, hogy e térkép elkészítésénél az erdészek és agrárok érdekeit szem előtt kell tartani.

**Benedek Kálmán:** Felhívja a szakosztály figyelmét arra, hogy a Székelyföldön meglevő bányászatot is tovább kellene fejleszteni, minő pl. a sóvidéki sóbányászat; annál inkább szükséges e bányaiparfejlesztése most, mert a gyufagyár, mely 25 évig működött és évenként körülbelül 150,000 firt-nyi forgalmat csinált, megszűnt jövedelmi forrás lenni, miáltal 15000 ember keresetét veszlette. Ezidő szerint egymásután utasítják vissza e bányánál kínálózó munkaerőt. E sótelep, mely legalább 14,000.000 köbméter tartalmaz, nincs eléggé kihasználva. Nézete szerint e termelést fokozni kellene s éppen ezért e kérdést a kongresszus figyelmébe ajánlja, mint olyant, a melyben határozatot hozni nem volna czélszerű, mert a parajdi sóbánya termelésének emelésével szükségképpen együtt járna más bányák termelésének a megszorítása. A kérdés közgazgatási uton volna nézete szerint oly módon megoldandó, hogy azon vármegyék, melyeknek nagyobb sómennyiségre van szükségük, fölhevándók volnának, hogy ezek beszerzése végett a parajdi sóbányához forduljanak és pedig annál inkább, mert a parajdi só szilárd és sokáig eláll, a mi alkalmassá teszi a nagyobb távolságokra való szállításra is. A parajdi só fejlődésének nagy akadálya a vasuthiány, a melyen miután csak 12 kilométer hosszú vasutvonalról és mintegy 400000 korona költségről van szó, könnyen lehetne segíteni. A Kis-Küküllő vármegyei vasut építése alkalmából e vonalat nem építették ki, pedig ez az erdészet érdekeinek is hasznára válnék és a vasutépítéshez szükséges anyag, nevezetesen trachit, a közelben bőven található. Felhívja a figyelmet arra is, hogy egy szódagyár létesítésére minden feltétel adva van e vidéken. Felhasználható ezenkívül mintegy 15000 lóerejű vízi erő is. Daczára e természeti kincseknek, sok a munkátlan kéz s a kik munkához jutnak, azok is csak 5 hónapig dolgozhatnak. A midőn mindezeket a szakosztály figyelmébe ajánlja, óhajtja, hogy a kongresszus végrehajtóbizottsága mindezekre a kiadandó jegyzőkönyvben terjedjen ki.

**Hoffmann Géza:** Mint székelyföldi bányász kér szót. Tíz év óta

foglalkozik székely bányászati kérdésekkel, hivatottnak érzi tehát magát arra, hogy kijelölje ama teendőket, a melyek által a mai sajnálatos helyzetet javítani lehetne. Felemlíti, hogy az államvasutak a székelyföldi szenet nem pártolják eléggé, holott a bányászat a székelysége nézve mint mellékfoglalkozás nagy fontossággal bír.

Ismeretes, hogy a székely nép főtörekvése 2—3 hold földet szerezni, a mit aztán csak a végszükségben hagy el; télen bányamunkát keres, vagy borvizzel kereskedik. Nyáron a mezei munkát végzi. Az erdélyvidéki széntelegeket tehát ki kell használni és ha az államvasutak az innen nyert szenet pártfogásukba veszik, úgy mint azt 1880—1896-ig tették, a székelység türehető mellékkeresethez jut. Nem tartja helyesnek, hogy a székely munkásokat a zsilvölgyi bányákba küldik, mert a székely kiscsajda a távolfekvő ipartelegekre elvitt családtagok munkaerejét nyáron át nélkülözi. Az előadóval szemben megjegyzi, hogy Magyarországon két magyar vállalat van; a többieknél a tisztviselők németek, kik nem tudnak és nem is akarnak magyarul megtanulni, a magyar munkást fogadják fel utolsónak és bocsájtják el legelőszőr. Az a véleménye tehát, hogy a székely munkást a Székelyföldön kell tartani, a hol magyar vállalat, magyar pénzből és magyar tulajdonosok kezében működik. Felhossa, hogy a köpeczi bányavállalat megalakulásakor már székely munkásokat alkalmaztak daczára annak, hogy jogosan felmerülhetett a kérdés, vajjon eléggé gyakorlottak-e és annak daczára, hogy akkor Romániába biztos kivitelről volt szó. E bányában az oláhokat most is csak úgy alkalmazták, ha tudnak magyarul, minek az a következménye, hogy a város vidékén az oláhok nagy része nyelvényt beszél. Ismételten hangsulyozza, hogy a székelyföldi bányászatot kell fejleszteni s nem szabad figyelmen kívül hagyni a vasipart sem. Felhivni kívánja a kormány figyelmét arra, hogy miként más bel- és külföldi vállalatok, úgy az államvasutak is használják a székely barna szenet, különben e támogatás nélkül a bányászatunk teljesen tönkre megy. Szükségesnek tartja, hogy a bányászat és a vasipar előmozdítása érdekében Baróton állami támogatás mellett vasgyár létesíttessék és a székelység javára a bányaképzés és vastermelés decentralizáltassék.

**Andreics János előadó:** Figyelmezteti szólót, hogy a decentralizáció már folyamatban van.

**Hoffmann Géza:** Ezek után előterjeszti határozati javaslatát: Tekintettel a Székelyföld politikai, közgazdasági és munkásviszonyaira, a melyek föltétlenül szükségessé teszik, hogy a székely a szülőföldjén, otthonában erősíttessék meg, *mondja ki a kongresszus*, hogy:

1. A Székelyföld geologiai föl kutatását szükségesnek tartja s ezért felkéri a kormányt, hogy szakközegei által végeztesen kutatásokat, különösen pedig az Erdővidéken: szén és vasérczekre; Gyergyóban: szén és ólomra, ezüst-

fémekre, Sósmezőn, Gyimesen ásványolajra és Hargitában a hasznosítható ásványokra vonatkozólag.

2. Mivel a jelenlegi bányahatósági szervezet és intézmény a székelyföldi bányászat viszonyainak nem megfelelő, a mostani bányahatósági székhely a Székelyföldtől oly távol fekvén, hogy arra sem technikai, sem jogi, sem közgazdasági, sem munkásfelügyeleti tekintetben nem folyhat be, az elhelyezést kereső tőkének megfelelő utmutatást nem nyújthat: felkéri a kormányt, hogy a Székelyföldhöz hozzáférhetőbb helyen, vagy a Székelyföld valamelyik városában, Udvarhelyen, vagy Sepszi-Szent-Györgyön egyelőre bányabiztosságot és az új bányatörvény életbelépésével az annak szellemében létesítendő bányafelügyelőséget szervezzen.

3. Minthogy az Erdővidéken nagy mértékben előforduló barnaszén a székelység kenyérkeresetének erőteljes forrása képezte 30 éven keresztül, ezen barnaszéntelepek állami támogatását föltétlenül szükségesnek tartja és ennek felkarolása, állandó segélyezése, sőt a barnaszén bányászatnak nagyobb kiterjesztése céljából felkéri a kormányt:

a) hogy az üzemében levő vasutak számára rendeljen annyi székelyföldi szenet, a mennyit rendelt az 1880. évtől 1896-ig, annál is inkább, mert ha oly hosszú időn keresztül használható volt, midőn a székelyföld ipari helyzete egy cseppet sem javult, nem lehet most sem hasznavehetetlen és kizárása az államvasutak fogyasztásából semmivel sem lenne indokolható;

b) vizsgálta meg elfogulatlan szakértőkkel, hogy hol és milyen mértékben lehetne a székelyföldi szenet használni az állami kezelésben álló vállalatoknál, miután ezen szén a romániai és köflachi szeneket jóságra nézve felül is mulja s míg az ottaniakat a kormányok leghathatósabb támogatásukkal védik és fölkarolják, a mi szenünk semmiféle támogatásban nem részesül;



c) a szén vasuti tarifáját méltányosabb alapra kéri fektetni, még pedig kalóriai erejét számítva, vagy legalább a székely szén számára oly kedvezményt kíván, a melylyel eladása piaczatárait 300 kmig kiterjeszteni lehet;

d) küldjön ki egy bizottságot, a mely a Székelyföld barna szénbányászatának helyzetéről és a székelykérdésben betöltött szerepéről, közgazdasági jelentőségéről tudomást szerezzen, s a kormánynak erről jelentést tegyen;

e) hasson oda, miszerint az állami szubvencziót élvező vállalatok csakis belföldi szénnel tüzeljenek és külföldi Székelyföld támogatása czimén kedvezményben vállalatok üzemi berendezésüknél legyenek tekintettel a Székelyföld ásványterményeire.

4. A vasércbányászatnak a Székelyföldön való előmozdítása végett szükségesnek tartja a kongresszus, hogy Baróthon állami segítség mellett vasgyár állíttassék fel és a székelység javára a vas, ércbányászat és vastermelés decentralizáltassék.

**Ugron János:** A szénbányászat fontosságát gyakorlati példákkal illusztrálja. Sok gyáros kész lett volna gyári vállalatot alapítani, de visszatartotta ettől a szén hiánya, mert a bőven rendelkezésre álló faanyag nem pótolhatja a szenet.

**Csia György:** Felhívja a szakosztály figyelmét arra, hogy Kovásznán kitünő vasérc volna bányászható. Hangoztatja a vasuti összeköttetés fontosságát, úgy a bányászat, mint az erdészet érdekeinek szempontjából.

**Andreics János előadó:** A felszólalók megjegyzései a kérdést több oldalról világították meg. Benedek Kálmán kívánságát méltányosnak tartja s maga részéről is ajánlja, hogy az általa előterjesztett határozati javaslat második pontja a következő toldással fogadtassák el:

Szükségesnek tartja a kongresszus, hogy a pénzügyminiszter a parajdi sóbányászatot minél hathatósabban támogassa. *(Helyeslés)*

Hoffmann Gézának is igazat ad abban, hogy elsősorban a székelyföldi bányászat fejlesztése bir fontossággal a székely népre nézve. A helyzet megvilágítására azonban megjegyzi, hogy 1896 óta az összes magyarországi bányák visszafejlődnek az ipari stagnálás és a külföldi tőke elvonása miatt, a mely tényezők egyszerre törtek rá. Ő is ugy

véli, hogy a székely bányászat csak úgy fejlődhetik, ha az államvasutak kellő támogatásban részesítik, mert messze vagyunk attól, hogy gyáraink egymagukban képesek lennének a szénbányákat fentartani.

**Bedő Albert elnök:** Kijelenti, hogy a kormány már eddig is megtett minden oly intézkedést, mely a magyar és nevezetesen az erdélyi szén fogyasztását elősegítette, sőt tudomása szerint még budapesti fogyasztóknál is közbenjárt a magyar szén fogyasztása ügyében. Legfeljebb tehát arról lehetne szó, hogy e kívánságot Erdélyre szorítva fejezzük ki; minthogy azonban az erdélyi szén fogyasztását illetőleg a határozati javaslatokban elégséges intézkedés foglaltatik, részéről ennek kimondását sem tartja szükségesnek.

**Andreics János előadó:** Elegendőnek tartja, ha e kívánságnak a jegyzőkönyvben nyoma marad, de határozatban nem kívánja kimondani, mert a gyáros a szénvásárlásnál saját érdekeit tekinti s azt a szénét vásárolja, a mely jobb és a mellett olcsóbb. *(Helyeslés.)*

**Hoffmann Géza:** Kijelenti, hogy szükségesnek tartja e téren az állam kényszerítő közbelépését a hol csak lehet, mert tud esetet, hogy egy brassói gyár csupán azért, mert a szén magyar volt, visszautasította azt.

**Bedő Albert elnök:** Miután a határozati javaslathoz már senki sem kíván szólni, a vitát bezárja s ezután a szakosztály helyeslő hozzájárulása alapján határozatképpen kimondja, hogy a szakosztály a kongresszus rendező-bizottságának és Andreics János előadónak javaslatait a következő pótlásokkal kiegészítve fogadja el:

8. A kongresszus a pénzügyminiszter urat felkéri arra, hogy a parajdi sóbánya termelését, tekintettel az ottani nép szegénységére, lehetőleg fokozza.

9. Mivel a jelenlegi bányahatósági szervezet és intézmény a székelyföldi bányászat viszonyainak nem megfelelő, a mostani bányahatósági székhely a Székelyföldtől oly távol fekvén, hogy arra sem technikai, sem jogi, sem közgazdasági, sem munkásfelügyeleti tekintetben nem folyhat be, az elhelyezést kereső tőkének megfelelő utmutatást nem nyújthat: a kongresszus felkéri a kormányt, hogy a Székelyföld területén külön bányahatóságot állítson fel, illetőleg az új bányatörvény életbelépésével az annak szellemében létesítendő bányafelügyelőséget szervezzen.

10. Minthogy az Erdővidéken nagy mértékben előforduló barnaszén a székelység kenyérkeresetének erőteljes forrását képezték 30 éven keresztül, ezen barnaszéntelepek

állami támogatását föltétlenül szükségesnek tartja és ennek fölkarolása, állandó segítéyzése, sőt a barnaszénbányászatnak nagyobb kiterjesztése és e széntermények nagyobb mértékben való fogyasztása céljából felkéri a kormányt:

a) hogy küldjön ki egy bizottságot, a mely a székelyföld barna szénbányászatának helyzetéről és a Székely kérdésben betöltött szerepéről, közgazdasági jelentőségéről tudomást szerezzen s erről a kormánynak jelentést tegyen;

b) hasson oda, miszerint az állami szubvencziót élvező gyári vállalatok csakis a belföldi szénnel tüzeljenek és különösen a Székelyföld támogatása czimén kedvezményben részesülő vállalatok üzemi berendezésüknél legyenek tekintettel a Székelyföld ásványterményeire.

11. A vasércbányászatnak a Székelyföldön való előmozdítása végett szükségesnek tartja a kongresszus, hogy Baróthon állami segítség mellett vasgyár állíttassék fel. *Helyeslés.)*

**Bedő Albert elnök:** Miután a szakosztály a megállapított tárgysorozat szerint befejezte működését, megköszöni a tagok munkásságát. *(Éljenzés.)*

**Szentiványi Miklós:** Köszönetét kívánja kifejezni Bedő Albert elnöknek fáradhatatlan és odaadó munkásságáért és buzgalmaért, a melyet a kongresszus előkészítése és e szakosztály üléseinek vezetése körül tanusított. *(Élénk éljenzés.)*

## II. Ipari, kereskedelmi, munkásügyi, értékesítési és közlekedési szakosztály.

Elnök: *Tauszik B. Hugó.*

Jegyzők: *Sz. Szakáts Péter, László Gyula* és *Schwarcz Gyula.*

**Tauszik B. Hugó elnök:** Kifejti, hogy e szakosztály körébe tartoznak a legfontosabb ügyek, melyek a székely nemzet érdekei közt első helyen állanak. Ezek alatt az ipari, kereskedelmi, munkás- és közlekedési ügyeket érti, melyekkel a szakosztálynak foglalkoznia kell. Elismeri, hogy egyéb fontos érdekek is vannak, mint a gazdaságiak stb., de az ipar és kereskedelem fejlesztését tartja a legelsőrendű feladatnak, mert erre a székelységnek legnagyobb szüksége van. (*Helyeslés.*) Ha eddig karddal kezünkben kellett küzdeni, most — elcsépelet frázis, de igaz — elszánt küzdelmet kell folytatnunk a létfenntartásért és azt csak *a gyöngének minden téren való segítése által* eszközölhetjük. Eddig a székelység volt legelhanyagoltabb hazánkban, most módot és alkalmat nyújtanak nekünk, hogy konkrét javaslatokkal álljunk elő ugy a kormány, mint a társadalom számára. Köszönetet mond mindazoknak, kik e kongresszus létrehozásában fáradoztak, elsősorban pedig a kereskedelmi miniszter Őnagyméltóságának, a kinek képviselőjét, Reviczky Konrád miniszteri tanácsos urat — habár a szakosztály nem is üdvözölheti őt személyesen, — valamint a jelen lévő Micseh Endre miniszteri titkár urat arra kéri, hogy ismert jóindulatával hallgassa végig a szakosztály tanácskozásait és tegyen jelentést a miniszter urnak.

Ezután a szakosztály ülését megnyitja és felkéri Schwarcz Gyula urat, hogy a szakosztály másodjegyzője helyett, aki egyidejűleg más szakosztályban van elfoglalva, Sz. Szakáts Péter jegyzőnek segítségére legyen. Hivatkozva a tanácskozási rendre, üdvözli a jelenlevőket és a szót átadja Siklódy István tanár urnak, mint a faipar kérdése előadójának.

## I. Faipar.

**Siklódy István előadó:** Igen tisztelt Szakosztály! A székely közgazdasági válság jellemző tünete, hogy a nép jövedelme fogyasztási igényeivel nem áll arányban s ennek folytán a nép szegényedik, kivándorolni kezd s a közerkölcsök lazulnak.

A nép foglalkozása ugyyszólván kizárólag a földmivelés lévén, mi ezidőszerint külterjes, legtermészetesebb a székely közgazdasági válság elhárítása végett a székely földmivelés belterjesebbé tételére törekedni.

De a nemzetgazdaságtan törvényeit félreismernők, ha azt hinnők, hogy a székely földmivelést egymagában tartós virágzásnak indítani lehetséges. A székely földmivelés jelen helyzete azon állapot, melyre az a kül- és belföldi ipar és kereskedelem kölcsönhatása alatt természetszerűleg fejlődhetett. A mig ez a kölcsönhatás változatlanul fennáll, addig a székely földmivelés tartós továbbfejlődését sem lehet remélni. Ezért a székely közgazdasági válság elhárítása nem egyszerű feladat. Pusztán a székely földmivelés javítása által nem lehet czélt érni. A földmivelésre kölcsönhatást gyakorló más tényezőket is fejleszteni kell. Elsősorban pedig ipart kell létesíteni.

Tévedés azt hinni, hogy Ausztria a magyar gazdasági termékeknek örök időkön át biztos és jó piacza lesz. Tévedés azt hinni, hogy egyik ország gazdasági fejlődését a másik ország közgazdasági tényezőire sikerrel alapíthatná. A gazdasági tényezők legalább igazán intenzíve nem hatnak országokon át egymásra, sőt még kis távolságokat is alig bírnak el. Innen van, hogy egy és ugyanazon ország különböző vidékein is különbözők a közgazdasági viszonyok. Csupán Erdélynek is azon vidékei, melyeken iparos városok vannak, földmivelés tekintetében is jobb helyzetűek, mint a más vidékek. Azon közkeletű, hagyományos osztrák politika, mely szerint Ausztria iparos állam, Magyarország földmivelő állam legyen s közgazdaságilag egymást kölcsönösen kiegészítsék, tökéletesen elvesztette létjogosultságát azon percztől kezdve, amint Magyarország földmivelése ezen politika hatása alatt csődbe jutott.

Senkisé sem vonhatja kétségbe hogy ezen helyzetben jogunk és kötelességünk fejlődésnek indítani saját iparunkat és kereskedelmünket is, szóval azon közgazdasági tényezőket, melyek úgy a magyar földmivelés magasabbfoku virágzásának, mint egyáltalában a jelen közgazdasági válság elhárításának biztos eszközei.

Továbbra is, Magyarország földmives állam, Magyarországot összes körülményei földmivelésre utalják, Metternich-féle elv álláspontjára helyezkedve csak azt érhetnők el, hogy Magyarországnak örök időken át csak annyi lakósa lehetne, mint a mennyi az osztrák ipar és kereskedelem által adott földmivelési körülmények között a földmivelésből meg tud élni, míg az ezen felüli népszaporulat kellene, menjen folyton jobb hazát keresni s így Magyarország Ausztriával szemben folyton gyenge, folyton viszonylag néptelen, folyton gyarmat lenne.

Ma Magyarország más országokhoz képest viszonylag gyér népességű. Míg Magyarországon 1 km<sup>2</sup>-en csak 59.4 ember lakik, addig Ausztriában 87, Szászországban 253. Szászországnak, ennek a kis országnak, melynek területe 14,933 km<sup>2</sup>, tehát a Székelyföld 4 megyéjének területénél 944 vagyis közel ezer km<sup>2</sup>-rel kevesebb, 3.787,668 ember lakosa van, tehát 1.311,670 emberrel több, mint egész Erdélynek és 3.206,132-vel több, mint a Székelyföldnek, melynek 581,536 lakosa van.

A Székelyföldön még az országos átlagnál is gyérebb a lakosság, mert itt 1 km<sup>2</sup>-en csak 36.6 ember lakik, tehát 22.8 emberrel kevesebb, mint az országban általában. Sőt egyes székely megyék épenséggel feltűnően néptelenek, Csikmegyében 26.4, Háromszék-megyében 35.3 ember lakik 1 km<sup>2</sup>-en, míg Udvarhelymegyében 40.3, Maros-Tordamegyében 42.2, valamivel több a székelyföldi átlagnál, de még ezek is alul vannak nemcsak az országos átlagon, hanem még az erdélyi átlagon, 43-on is.

Nem képzelhető olyan józan magyar politikus, a ki öntudatosan ellen akarna állani annak, hogy az ország más fejlettebb országokhoz hasonlóan jobban benépesüljön, s ez irányban fejlődésnek induljon. Helyes és időszerű magyar közgazdasági politika csakis az lehet, melynek valóságos magyar iparfejlesztése, a földmivelés magasabb színvonalra emelése mellett, a célja. A székely közgazdasági válságot is csak ezzel a politikával lehet elhárítani. Ipart kell létesíteni a Székelyföldön.

De az iparfejlesztés szintén nem egyszerű feladat. Annak is meg vannak a maga feltételei, melyek figyelembe vétele nélkül a legszebb tervek is hiu törekvéseknek bizonyulhatnak. Azért a siker érdekében szükséges ezen feltételeket megvizsgáljunk s a székely iparfejlesztés helyes irányelveit ezen az alapon tisztába hozjunk.

Az ipar fejlődéséhez szükséges a nép bizonyos fokú sűrűsége.

A statisztikai adatok tanúsága szerint a Székelyföld lakossága gyér. Azonban ha tekintetbe vesszük, hogy a Székelyföld egész területének több mint fele erdő s csak az erdőtlen területre vonatkoztatjuk a statisztikai adatokat, úgy fogjuk találni, hogy 1 km<sup>2</sup>-re a Székelyföld erdőtlen területéből 74 ember esik, a mi az országos átlagnál 25 emberrel több; a mihez ma még számításba vesszük a székelyföldi talaj és éghajlati viszonyokat, nem fogjuk gyérebnek találni a lakosságot a Székelyföldön, akár az ország legsűrűbb népességű, erdőtlen, sík talaju, aránylag meleg éghajlatu megyéje, Csanádmegye lakosságánál sem, a hol 1 km<sup>2</sup>-en 82.2 ember lakik. Ezen alapon konstatálhatjuk, hogy a Székelyföld lakossága viszonylag elég sűrű, s a népsűrűség tekintetéből a Székelyföld iparfejlesztésre elég alkalmas. De viszont épen erre való tekintetből igen megfontolandónak látszik, hogy a székely megyékből a nép mesterséges kitelepítésének ideje vajjon már érkezett-e s vajjon a mesterséges kitelepítés nem fogná-e utját állani épen a székely nép óhajtott közgazdasági fellendülésének. Az ipar fejlődésével kapcsolatban előreláthatólag már természetszerűleg fellendülő földművelés egymagában is a jelenleginél nagyobb népességet fog eltartani, mely körülmény magában véve is a mesterséges kitelepítést ezidőszerint még korainak jelzi.

Ipar és ipar között különbség van. Az angol vállalkozó által a Zuluföldön létesített ipart senki sem fogja zuluiparnak tekinteni, még akkor sem, ha munkásai a zulukafferek sorából kerülnek is ki.

Épen így nem tekinthető székelyiparnak a Székelyföldön idegen vállalkozók által létesített ipar még akkor sem, ha munkásai a székelyek sorából kerülnek is ki. Csak az az ipar lesz igazán székelyipar, melynek nemcsak munkásai, hanem vállalkozói is székelyek, székely magán vagy székely társas cégek. Midőn a székely iparfejlesztés kérdésével foglalkozunk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy itt nem minden áron való iparfejlesztésről, hanem egy nép megmentéséről van szó. A székely nép közgazdasági helyzetét kívánjuk megjavítani azért, hogy maga ez a nép jobb helyzetbe jusson, hogy régi szép multjához hasonló újabb virágzásnak induljon. Ezt pedig nem idegen vállalkozók betelepítésével, hanem a székely anyagi erőknek esetleg az állam támogatása mellett életrekeltésével, s maguknak a székelyeknek a tisztas ipari foglalkozásokba bevonásával érhetjük el.

Az olyan ipartól, melynél vállalkozó nem, hanem csak munkás és napszámos lehet a székely: legalább is a székelyek jobbjai irtózáttal fordulnának el, miként Róma szabad polgárai elfordultak az ipartól, a mint rabszolgák kezdték azt üzni. Az ilyen ipar nemcsak hogy nem javítaná a helyzetet, hanem tökéletes romlásba vinné a székely népet, miként Róma bukásának egyik fő-főokozója volt a rabszolgaipar, mely kezdetben a rabszolgatartók meggazdagodását, s a nép elszegényedését, majd a szegény nép nem tudván fogyasztani az ipartermékeket, a rabszolgák felszabadítását, a proletárok tömeges elszaporodását s a római társadalom felbomlását okozta. Tisztos ipart kell fejleszteni a Székelyföldön, melyet magáénak ismer és szeretettel üz a székely nép apraja-nagyja.

Az iparfejlesztés sorrendje is figyelmet érdemel, mert a Székelyföldön való fejlesztésre ezidőszert nem minden iparág látszik egyformán alkalmasnak.

A cél magának a székely népnek jóléte előmozdítása lévén, azon iparágaknak fejlesztése látszik elsősorban legindokoltabbnak, melyek leginkább képesek a székely nép jövedelmét ezidőszert fokozni. Ilyenek azon iparágak, melyekben a székely népnek legtöbb hagyománya, legtöbb jártassága, legtöbb tudománya van; valamint azok, a melyek legnagyobb mértékben vannak hatással a közgazdaság más ágaira is, mint például a földmiveléssel kapcsolatos, illetőleg nyersanyagaikat teljesen a székely földmiveléstől nyerő iparágak, milyen például az erdőipar.

Másodrendűnek látszik azon iparágak fejlesztése, melyekben a székely népnek hagyománya nincs, vagy csak kis mértékben van, melyek nyersanyagait a székely földmivelés csak csekély mértékben vagy egyáltalában nem képes szolgáltatni. Másodrendűnek tekintendő az ilyenek fejlesztése még azon esetben is, ha az országos külkereskedelmi mérleg ezeken új munkaterek létezését jelzi azért, hogy azok termékeiből külföldről az országnak nagy behozatala van, milyen például a szövőipar, melynek termékeiből évenként 460 millió korona értékűt hozunk be külföldről. Mert az országos külkereskedelmi mérlegről csak a hely és idő rendkívüli tág értelmezése mellett lehet állítani, hogy a nép anyagi jólétével közvetlen összefüggésben van. Egy hely és pillanat szerint ítélve, azt fogjuk találni, hogy a nép anyagi jóléte nem az országos külkereskedelmi mérlegen, hanem kizárólag a nép egyeséi magánmérlegein fordul meg, miknek aktiv vagy passziv volta



jövedelmük és fogyasztásuk arányától függ. A nép pedig mindig azon foglalkozásban fog viszonylag és abszolúte is legtöbbet keresni, a melyet legtöbb intelligenciával üzni képes, a melyben már hagyománya van, a melyhez bizonyos fokig ért, a mely eddigi foglalkozásához legközelebb áll. Azért az olyan iparágak, mint pl. a szövőipar is, tekintettel arra, hogy a közgazdasági fejlődésben éppen úgy nincs ugrás, mint a természetben, csak fokozatosan előkészítve, mintegy azon iparágak szárnyai alatt fejleszthetők, a melyek üzésére a Székelyföldön a talaj már ezidőszerint is teljesen alkalmas, mert az erőltetett fejlesztésre irányuló kísérletek szükségképen hiábavalóknak fognak bizonyulni.

A Székelyföldön fejlesztendő ipar alakját is tisztába kell hoznunk. Az iparnak két alakja van: gyáripar és kézműipar. A kézműipar a múlté. A jelen s jövő életképes ipara a gyáripar. Ha életképes ipart akarunk, gyáripart kell fejlesztenünk a Székelyföldön.

Az ipar fejlődésének fölös számu, intelligens, olcsó és szorgalmas munkáselem is egyik föltétele. E tekintetben a viszonyok a Székelyföldön, eltekintve az erdőipartól, melynél a kisebb földmivesgazda is szabad idejében szívesen vállal munkát, még alig tekinthetők kedvezőknek, mert az iparosmunkások saját iparágukat elhagyva, más téren is aránylag könnyen találnak munkát és alkalmazást, s ezért nagyobb önmegerőltetéssel, s e mellett még olcsóbban is, nem igen hajlandók dolgozni. Ez okból a Székelyföldön a földmiveléstől távolabb eső iparvállalatok létesítésénél még ezidőszerint bizonyos óvatosság látszik szükségesnek.

Az ipar fejlődéséhez bizonyos tőkegazdagság is szükséges. A Székelyföldön magánosok kezében nagyobb tőkék még nem igen alakultak ki. Bár ez az iparfejlődésre nézve hátrányos, aránylag mégis örvendenünk lehet rajta, mert a tőke aránytalan elosztása miatt ezideig a székely nép között nem is keletkeztek éles osztályellentétek, a mi egyáltalában nem is volna kívánatos. Vannak azonban a székely népnek tőkéi, kincsei, a közvagyonokban, erdőkben, bányákban, gyógyforrásokban, mely tőkék azonban ezidőszerint alusznak, vagy legalább is szunnyadoznak. Ezen tőkét lehet és kell életre ébreszteni, s ha ez sikerül, a székely ipar fejlődését a tőkehiány többé nem fogja gátolni.

Az ipar fejlődésének a közlekedési eszközök bizonyos mérvű fejlettsége is lényeges föltétele, mert az ipar nyersanyagainak

összehordása, az ipari készítmények széthordása csak alkalmas, közlekedési eszközök segítségével lehetséges. A Székelyföld közlekedési eszközökkel köztudomásulag nagyon hiányosan van ellátva. A Székelyföld legnagyobb városának, Maros-Vásárhelynek, Erdély földrajzi központjának, egy másodrendű vonala van. A székelyföldi erdők, bányák, gyógyforrások nagyobb része alig megközelíthető, sőt éppen hozzáférhetetlen. A Székelyföld közlekedési eszközeinek az iparfejlesztéssel kapcsolatos megfelelőbb fejlesztése oly feltétel, mely nélkül a székely iparfejlesztésről, s ezzel együtt a székely közgazdasági válság elhárításáról szó sem lehet. A székely közgazdasági válság elhárításának első és főfeltétele a szükséges székely vasutak teljes kiépítése.

Ezek előrebocsajtása után, tulajdonképeni tárgyamról a székely faiparról s annak fejlesztéséről van szerencsém a következőket előadni:

A Székelyföldön már a mohácsi vész előtti időkben volt a helyi szükségletek kielégítésére szolgáló ipar. Ezt bizonyítják az iparos székelycsaládnevek, mint Ijártó, Szijgyártó, Acs, Asztalos, Timár, Varga, Szabó, Fazekas, Lakatos, Kovács. A székelyek különösen az ácsiparban tűntek ki. A tornáczos, ereszes, számos változatu székelyházak eredeti építészeti rendszert képeznek, mely a görög és a magyar alföldi építészettel azonos jellegű, de minden más európai, byzanci, román, gót, renaissance, barokk építészeti rendszertől különbözik. Ezt az építészetet a székelyek magukkal hozták az őshazából, s az időközben keletkezett stíláramlatokkal szemben eredeti tisztaságában megőrizték s mind a mai napig mesterei maradtak.

A mohácsi vész után, a török hódoltság idején a zavaros politikai viszonyok miatt, később az osztrák iparfejlesztési törekvések miatt a magyar ipar pusztulásnak indult, s ezzel együtt a székely ipar is. Csak az 1867-i kiegyezés után kezdett úgy a magyar, mint a székely ipar ismét föllendülni.

A székely faipar jelen állapota következő:

A fő közlekedési eszközök mentén részint benn a Székelyföldön, részint azonkívül van 18 székely gőzfűrésztelep, melyeken 70 teljes fűrészjárom (Vollgatter) működik. Ezekon kívül az erdei patakok mentén még számos kisebb jelentőségű vízi fűrészmalom is található. Kézdi-Vásárhelyen van 40 asztalosmester, 20 segéddel és 40 tanonczzal, Maros-Vásárhelyen van gőzerőre

berendezett asztalosgyár. Ezeken kívül a Székelyföld minden jelentékenyebb községében található egy-két asztalosmester.

A székelyföldi gőzfűrésztelepek közül egyesek, mint például a gyulafalvi, a versenyképesség magas színvonalán állanak, s valószínűleg világgazdaságot folytatnak. A kisebb fűrésztelepek azonban számos nehézséggel küzdenek.

A székelyföldi asztalosipar még ezidőszerint kisebb jelentőségű. A kézdi-vásárhelyi asztalosok a Romániával való vámháború kitörése óta csak nehezen tudják fentartani magukat. Egyedül a maros-vásárhelyi asztalosgyár tekinthető a Székelyföldön ezidőszerint ezen iparágban versenyképesnek.

A székely faipar ilyen állapota mellett, tekintettel arra, hogy a Székelyföldön még nagyterjedelmű erdőségek fekszenek kihasználatlanul, s hogy ezek kihasználatlanul hagyása éppen olyan hiba, mintha a buzatermést hagynók learatatlanul, valamint tekintettel arra, hogy a székely népnek az erdőipar terén hagyományos gyakorlata és szakértelme van, s hogy ezen iparág aránylag sok kigazdát képes a mezőgazdasági munka szünetelésekor munkával ellátni és keresethez juttatni: a faipar terén a Székelyföldön ezidőszerint az erdőipar látszik legelső sorban fejlesztendőnek.

A Székelyföld négy megyéjének területe 15,877 km<sup>2</sup>, vagyis 2.480,781<sub>25</sub> kataszteri hold; miből erdő 1.366,298 kataszteri hold, vagyis a Székelyföld összes területének több mint fele, illetőleg 55%-a.

Fenyőfaerdő	van	643,445	kath.	hold
Tölgyfaerdő	„	109,244	„	„
Bükkfaerdő	„	613,609	„	„

Ipari szempontból leginkább figyelmet érdemel a Székelyföld 643,445 kat. hold fenyőfaerdeje. Ezen erdők a világ legjobb minőségű luczfenyőerdei. Ezen erdők 120 éves fordá mellett 120 év alatt kihasználható termését a jelenlegi fakészletet és a 120 évi újabb termést is beszámítva 300 millió m<sup>3</sup> nyersanyagra, 150 millió m<sup>3</sup> fűrészárura tehetjük, minek előállítására napi 24 órás üzem és évi 10,000 m<sup>3</sup>, 120 évi 1.200,000 m<sup>3</sup> fűrészárutermelés mellett 120 teljes fűrészjárom állandó működésére van szükség. A Székelyföldön ezidőszerint 70 ilyen járom lévén működésben, tehát a székelyföldi luczfenyőerdők kihasználására szükséges 120 fűrészjáromból még 50 járom hiányzik. Azon 250,000 kataszteri hold erdő, melynek okszerű kihasználása iránt ezideig gondoskodás nem történt, Csikmegye Gyergyó kerületében, Bor-

szék és Békás körül egy tömegben fekszik. A székelyföldi fenyő-erdők kihasználására még szükséges 50 fűrészjárom ezen erdők központjaiban, Borszéken és Békáson helyezendő el, s mivel mindkét központ körül egyenlő területű erdőség van, tehát Borszéken is és Békáson is 25—25 járomnak van helye.

Ezen fűrésztelepek létesítése azonban csak azon esetben lehetséges, ha a szászrégen-madéfalvai vasutvonal és egy Ditrótól Tölgyesen át Borszékre és Békásra vezető, mintegy 60 km. hosszú vasutvonal kiépítettnek, s ez által az itteni közlekedési eszközök megfelelően megjavíttatnak.

Ezen évenként 500,000 m<sup>3</sup> fűrészárut termelő két fűrésztelep létesítési költsége következő:

ha 1 m<sup>3</sup> fűrészáru termelésére szükséges:

Nyersanyag tőár, 2 m <sup>3</sup> á 4 K. =	8K.
Döntés, fűrészhez szállítás 2 m <sup>3</sup> , á 2 K. 50 f	5 „
Fűrészelés és kezelés á 1 m <sup>3</sup> fűrészáru	5 „
Vasutállomáshoz szállítás Ditróba vagy Topliczára á 1 m <sup>3</sup>	2 „
Nyeresség á 1 m <sup>3</sup>	2 „
Összesen vasutállomásnál Ditróban vagy Topliczán 1 m <sup>3</sup> fűrészáru	22 K.

Akkor a két fűrésztelep költségvetése lesz:

Egy évi nyersanyag tőár 1 millió m <sup>3</sup> á 4 K.	4 millió K.
500,000 m <sup>3</sup> fűrészáru munkadíj	5 „ „
500,000 m <sup>3</sup> fűrészáru szállításra a ditrói vagy oláh-topliczai vasutállomáshoz á 2 K	1 „ „
Berendezés, 50 járom á 20,000 K	1 „ „
Tartalék a netalán szükségessé váló aktív fűrészáru-kereskedelemre	4 „ „

Összesen 15 millió K.

Az ezen fűrésztelepek létesíthetésének főfeltételét képező, mintegy 60 km. vasut létesítési és fentartási költsége, helyiérdekű vasutat véve számításba, következő volna:

Építési költség, 60 km. á 100,000 K. =	6millió K.
Kiadás évenként:	
Üzemköltség 60 km. á 10,000 K. =	600,000 K.
Kamattörlesztés 5% 6 millió K. után =	300,000 „
Összesen	900,000 K.

Bevétel évenként a két fűrészteleptől:

25.000 kocsi fűrészáru után á 40 K. = 1 millió K.

Fölösleg 100,000 korona.

Ezekből látható, hogy a Borszéken és Békáson létesíthető két gőzfűrésztelep egy, a szászrégen-madéfalvi vonalhoz csatlakozó 60 km. hosszú vasutvonal költségét biztosítja s így az ezen fűrésztelepek létesítésének főfeltételéi képező vasutvonalnak, a telepek létesülésének biztosítása esetén s a mennyiben a szászrégen-madéfalvi vonal kiépítése csak rövid idő kérdése lehet, tulajdonképen semmi sem áll útjában s létrejövetele a pusztá akaraton mulik. Sőt tekintetbe véve, hogy Tölgyesen át ezen vonal a romániai piátrai vonallal kapcsolatba hozható s így jelentékeny átmeneti forgalomra is volna kilátás, miáltal ezen vonal jövedelme még fokozódnék, tulajdonképen rendes államvasuti vonal kiépítése is itt teljesen indokolt.

Az ily módon létesíthető két fűrésztelep  $150 \times 50 =$  azaz 7500 embernek volna képes munkát adni. Az erdőbirtokosoknak utána évi 4 millió korona, az alkalmazott munkásoknak évi 5 millió korona, a külön ez érdekből épülő vasutnak évi 1 millió korona bevétele volna s a fűrésztelep létesítési költségei kamatjára is 1 millió korona jutna, vagyis ezen két fűrésztelep a Székelyföldre évenként 11 millió korona beözönlését tenné lehetővé.

A Székelyföld 109,244 kataszteri hold tölgyfaerdeje és 613,609 kataszteri hold bükkfaerdeje okszerűbb kihasználása céljából kívánatos volna Nagy-Borosnyón, melynek közelében a bodzai hegységben több mint 150,000 k. hold bükkfaerdő fekszik, Zetelakán, Parajdon és Szászrégenben vagy vidékén, hol szintén jelentékeny erdők fekszenek, nagyobb esztergályos és hajlitott fabutorgyárakat létesíteni, valamint kívánatos volna kisebb faipartelepek, mint gyujtószáлка, fogtisztító, fagyapot és dobozgyárak, donga és talpfakészítőtelepek keletkezését a vállalkozó magánosok vagy társaságok hathatós támogatása által előmozdítani.

A faipar kézműves ágai fellendítése érdekében csak annyiban látszik lehetségesnek ezidőszerint valamit tenni, a mennyiben ezen iparágak fejlődési feltételei a Székelyföldön ezidőszerint tényleg léteznek. Legnevezetesebb kézműves természetű faiparág az asztalos-ság.

Az országban ezidőszerint 77 nagyobb asztalosgyár és 7000 asztalosmester 18,000 segéddel s ezenkívül még 12,000 asztalosmester segéd nélkül dolgozik. A belföldi asztalosmunka-szükség-

letet ezek nem képesek fedezni, a mennyiben külföldről,  $\frac{9}{10}$ -részben Ausztriából 10 millió korona értékű asztalosáru behozatalunk van évenként, dacára, hogy főképp téli időben, a belföldi asztalosmesterek és segédek ezrei tengődnek munkanélkül.

A külföldről behozott asztalosáru nem is valami finom munka, hanem ellenkezőleg a legközönségesebb olcsóbbfajta raktári tömegmunka. Ezzel a tömegmunkával a már létező s mint a felhozott statisztikai adatokból kitetszik, igen tekintélyes magyar asztalosipar, eltekintve a mesterek jó részének szükséges jelentékenyebb szakértelem és tőkétől, saját belföldi piacainkon is csak akkor vehetné fel a versenyt, ha belföldön is az asztalosmesterek részére egyuttal annyira elszaporodott, fejlettebb szakértelemmel és alacsonyabb munkabér mellett és fokozottabb önmegerőltetéssel dolgozni hajlandó munkáselem állana rendelkezésre, mint külföldön. Mig azonban olyanok a viszonyok, hogy a munkanélküli asztalossegéd könnyen kap irnokai, irodaszolgai és más hasonló alkalmazást, egyszóval szakmáján kívül is érvényesítheti magát, esetleg több jövedelemmel, mint saját szakmájában, addig nem lehet arra gondolni, hogy a magyar asztalosmesterek olcsó tömegmunkák tekintetében a versenyt a külfölddel sikerrel felvehetnék.

Tényleg a magyar asztalosgyárak általában leginkább csak finomabb és értékesebb asztalosmunkák előállításával foglalkoznak. A finom asztalosipar pedig városi iparág lévén, az asztalosipart illetőleg konstatálni lehet, hogy a Székelyföldön még ezidőszerint, az egy Maros-Vásárhely városát kivéve, a hol keletkezett is asztalosgyár, alig van alkalmas telepedési helye az asztalosiparnak s így a Székelyföldön ezen iparág nagyobb arányu kifejlesztésére a viszonyok még ezidőszerint nem kedvezők.

A kézdi-vásárhelyi asztalosipar életerejéről tanuskodik látszólag azon körülmény, hogy a kézdi-vásárhelyi asztalosok, habár önmegerőltetésükbe kerül is, a brassói piacon a bécsi olcsó munkával versenyezni képesek. Bár kétségbevonhatatlan, hogy a kézdi-vásárhelyi asztalosipar is, mint kisipar, dacára az ottani mesterek önmegerőltetéseinek, sokáig meg nem állhat, s hogy föltétlenül és kizárólag itt is csak a gyárnak lehet jövője, mindazonáltal méltányosnak, kívánatosnak és szükségesnek látszik az itteni kisiparosok sorsát türethetőbbé tenni, ezeknek tőkével, közmühelylyel, kiviteli áruaktárral, mintákkal és utbaigazításokkal, s az ottani tanoncz-

iskolának önálló tanszemélyzettel s szaktanárokkal ellátása által. Ugyanily módon segíteni kívánatos a hasonló sorsu kovásznai asztalosokon is.

Az asztalosiparnak a Székelyföldön való fejlesztése érdekében ezeken kívül ezidőszerint alig látszik lehetőnek egyebet tenni, mint azon helyeken, melyek előreláthatólag a közel jövőben az asztalosiparnak alkalmas telepedési helyeivé fognak fejlődni, Sepsiszt.-Györgyön, Székely-Udvarhelyen, Csik-Szeredában, Gyergyó-Szt.-Miklóson, Gyergyó-Ditróban, kiváló szakképzettségű, józan-életű, megbízható asztalosmestereknek, mintegy 10—100,000 korona tőkével megtelepedését előmozdítani, s ez által a később kifejlendő gyáripár utját egyengetni.

Mint az eddig elmondottakból látható, a faipar terén ezidőszerint két gőzfűrésztelep, egy-két butorléc és hajlitott fabutorgyár létesítéséről, számos kisebb faiparvállalat támogatásáról szükséges a Székelyföldön gondoskodni.

A gyárak létesítésének két módja van, t. i. idegen vállalkozókeresés, vagy saját erővel való alapítás.

Idegen vállalkozót nem nehéz találni. Idegenek betelepítése által állami közbenjárás mellett az utóbbi 3 év alatt az országban 70 millió korona tőkével közel 100 gyár keletkezett.

Azonban a Székelyföldön szükséges gyárakat saját erőnkkel is megalapíthatjuk. És tekintve, hogy ezen gyáraknak székely erővel alapítása által kezünkbe vehetjük a székely közigazdaság, sőt a székely nép fejlődésének jövőbeli irányítását; ez kívánatosnak látszik, sőt úgyhiszem hazafias kötelesség.

A székelyföldi gyárak székely erővel való alapítása tervénél figyelembe kell vennünk, hogy azok a székely közvélemény közvetlen ellenőrzése mellett szakértő kereskedelmi vezetés alatt kell, hogy álljanak. Ilyen vezetésre falusi közbirtokosságok nem illetékesek. Ez okból Maros-Vásárhely székhelylyel, mely város a Székelyföldnek ugyan nem, de Erdélynek központjában fekszik, egy székely iparbank létesítése mutatkozik szükségesnek, melynek kellő tőkével ellátva feladata volna a nevezett faipari gyárakat legelső sorban létesíteni, s azután a székely ipar minden ágának fejlődését hathatósan támogatni és előmozdítani.

A Borszáken és Békáson létesítendő két nagy fűrésztelep, valamint egy nagyobb butorléc és hajlitott fabutorgyár létesíté-

sére s kisebb faiparvállalatok s más iparágak támogatására, mintegy 20 millió korona tőke volna szükséges.

A Székelyföldön ezen tőke meg van, csak alszik. Ha akarjuk, felébresztjük és működésbe hozhatjuk következőleg:

Részvénytársaság alakul 2000 drb 10,000 koronás részvénytulajdonossal. A részvényeket a létesítendő faiparvállalatok által leginkább érdekelt erdőbirtokosok fogják megvenni, a telepek felállítása által nekik befolyó évi 4 millió korona jövedelemből, körülbelül 10 év alatt és ez által maguknak évi 1 millió korona kamatot hozó, 20 millió korona tőkét létesítenek. Az erdőbirtokosokat ezen tőke létesítésében támogatja a megyék közönsége hajlandósággal, az állam jóakarattal, melyet az államtól a székelyek annyi mellőzés után méltán elvárhatnak.

A részvények egyelőre a négy székely megye közönsége nevére állíttatnának ki, azokat az állam névértékben készpénzzel átvenni s mindaddig az állampénztárban kezelni, a míg az erdőbirtokosok a fűrésztelepek után befolyó jövedelmükből 10 év alatt beválhatnak.

A megyék ezen mivelet által nem kockáztatnának semmit, sőt legjobban felfogott érdekeiket mozdítanák elő, minden egyébtől eltekintve már azért is, mert a szóbanforgó faipari gyárak alapítása által a szász-régen—madéfalvi vasutvonal kiépítését fokozottabb mértékben indokoltta és elodázhatlanná tennék.

Az államtól csak jóakarattal szükséges, mert a készpénzzel szemben azzal egyenértékű, szükség esetén készpénzzé tehető részvényeket kap, mely mivelet által az állampénztár egy fillér erejéig sem rövidül meg; s a mi nem is szubvenzió, tehát még annál is kevesebb, mint a mit az állam idegenből betelepített gyárak támogatására tesz. Az államnak ezt a jóakarattal tanúsítani a székely nép és a székelyipar iránt annál inkább kötelessége, mert a világ minden fejlett államában, Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Angolországban nemcsak pusztán állami jóakarattal, hanem valóságos államsegélylyel s a legerélyesebb, mindenre kiterjedő állami közreműködéssel rakták le az iparfejlődés alapjait; a mit ha tekintetbe veszünk, a pusztán állami jóakaratra számítás a legcsekélyebb, a mit a székelyeknek a székely ipar érdekében az államtól elvárni jogosult lehet.

Ezek alapján bátorkodom a következő határozati javaslatokat a mélyen tisztelt szakosztály elé terjeszteni:



*mondja ki a kongresszus, hogy a székelyföldi erdőségek további okszerű kihasználása céljából kívánatosnak tartja:*

1. Borszákon és Békáson egy-egy *gőzfűrész-telep* létesítését, ahol egyenként 25 és így összesen 50 fűrész-járomnak lehetne állandó munkája;

2. Nagy-Borosnyón, Zetelakán, Parajdon és Szászrégenben vagy vidékén nagyobb *esztergályosipar- és hajlítottfabutorgyár* létesítését;

3. *kisebb faipartelepek*, mint gyujtószálla, fogtisztító, fagyapot és dobozgyárak, donga- és talpfakészítő telepek keletkezésének előmozdítását ;

4. a *kézdivásárhelyi és kovásznai asztalos kisiparosok* anyagi és erkölcsi támogatását;

5. Sepsi-Szent-Györgyön, Székelyudvarhelyt, Csikszere-dában, Gyergyó-Szent-Miklóson és Gyergyó-Ditróban kiválóbb *asztalosoknak megfelelő tőkével letelepítése által* ezen városokban és nagyközségekben a gyári asztalosipar fejlődése utjának egyengetését;

6. *Marosvásárhely* székhelylyel a székely vármegyék és az állam erkölcsi és anyagi támogatásával, lehető nagy tőkével, egy *székely iparbank* létesítését, mely bank feladata legyen az összes székely iparvállalatok és így a faiparvállalatoknak szervezése és támogatása. (*Helyeslés.*)

**Molnár József:** Miután az előadó nem olyan javaslatot terjesztett elő, a minőt szóló várt, kérdezi, hogy mi a kongresszus feladata. Nézete szerint az, hogy olyan határozatokat hozzon, a melyek teljesítését az adott viszonyok között méltán el lehet várni a kormánytól. Kéri a szakosztályt, hogy az előadói javaslatot arra alkalmas formában fogadja el. A javaslat 6. pontjához tesz észrevételt, mert annak a kérdés megoldása szempontjából érezhető hibája van. Véleménye szerint a székely érdekek megvédése a saját termékek feldolgozásával és értékesítésével egy jelentősü, mert ez uton remélhető a székelység anyagi helyzetének javulása. Sajnálattal látja, hogy a tulajdonos az eladott fa fejében oly siralmas csekély összeget kap. A kormány meg úgy segít a bajon, hogy megnehezíti a fák eladását. Pl. Csik vármegyében árveréssel kell, ugyszólván, kierőszakolni a faeladás engedélyét a kormánytól, ennek huza-vonájával szemben. Ha már a közös vámterületen levő

osztrák piacokon nem versenyezhetünk, oda kell törekedni, hogy legalább idehaza ne okozzon versenyt az idegen ipar, mely most a magyar fűrésziparnál 15%-al olcsóbban hozza be áruit a magyar piacra s ennek következtében a székely faipar, melynek pedig a multban szép kereslete volt, ma pang. E szomorú állapoton javulás addig nem várható, míg a nyers- és feldolgozott keményfa más elbánásban nem részesül s a míg mennyiség és minőség tekintetében az olcsóbb idegen termékekkel a versenyt ki nem állja. Az ebben a tekintetben tanusított bámulatos rövidlátás példájául felhozza, hogy Petrozsényban és Kovásznán a bőségesen található magyar, illetőleg székely fa helyett Romániából szállított fát dolgoznak fel. Hibáztatja a kormány eljárását, mert hogy nem állja utját annak, hogy a romániai erdők kihasználására — a magyar faipar rovására — magyar társaságok vállalkozzanak, mint most is a Lopro vidéki erdőkre nézve. Sőt az állam tovább megy s hogy a székely ipart megfojtsa, jutányos árban szállítja a román fát. Felhívja a kormány figyelmét e tévedésekre. Utal Románia eljárására, melyet a fák tranzitókivitelénél tanusít. Ha pl. valaki Galatzra fát szállít, óriási óvadékot kell biztosítékul letennie, hogy a fát ott eladni nem fogja s csak akkor kapja vissza ez összeget, ha már hajóra szállította. Ha elemi csapás vagy egyéb ok miatt a szállitmány megfogy, a letétbe helyezett 25—30.000 frank bánja meg vagy legalább is a szállító csak évek múlva jut pénzéhez. Ha a román kormány így meg tudja a jogos érdekeit védeni, ugyanazt elérhetné a magyar is, a mely a helyett, hogy könnyitené a kivitelt és nehezitené a behozatalt, ellenkezőleg cselekszik.

A mondottak alapján az előadói javaslat pótlásául indítványozza miszerint:

kéressék fel a kormány, hogy a külföldi kereskedelmi szerződések megkötésekor és az általános vámtarifa megállapításakor odatörekedjék, hogy a hazai termékeknek a külföldre főleg tranzitó-kivitelét megkönnyitse és a hazai termelés érdekeit megvédelmezze.

**Brázay Kálmán:** Az előadói javaslat 3. pontját kiegészíteni kívánja, miért is indítványozza, hogy abba pótlólag vétessék bele: konyha- és más házieszközök, kaptafák, sámfák, kerék- és kocsi-alkatrészek, tanszerek stb. *(Helyeslés.)*

**Berzenczey István:** Rámutat, hogy két éjjel és három napig tartó fáradságos favágási és szállítási munkáért az a szegény székely alig kap 1—2 frtot, a mivel még a munkája sincs megfizetve. Ha a székelység létét biztosítani akarjuk, iparát kell fejleszteni. A célból ajánlja, *mondja ki szükségesnek a kongresszus, hogy az állam székely ifjakat küldjön ki a külföldre, hogy ott magukat kiképezzék s visszatérők után az itthonmaradottnak tanítói, vezetői legyenek.* Utal arra, hogy Maros-Tordavármegye kisküküllői járása és Parajd vidéke a gyufagyár elhelyezése miatt minden keresetforrástól elzáratott; ezért indítványt nyújt be,

mely szerint *a kongresszus kérje fel a kormányt, hogy a Szováta határain levő s a régi Maroszlék kulturvagyonát tevő havason a bükkfaipart a kilátásba helyezett támogatásban sürgősen részesítse.*

**Dr. Török Andor:** Csatlakozik Molnár József indítványához. Kifejti, hogy álláspontja eltér az előadó nézetétől. Az előadó ugyanis a székely faipart gyárilag óhajtja fejleszteni, szülő azonban úgy véli, hogy nem az egyéni munka helyett a tömegmunka behozatalával, illetőleg forszírozásával, hanem épen annak fejlesztésével lehet elérni a székely ipar megerősítését. A műiparos ugyyszólván egyéni ihlettel dolgozik, műve tisztán egyéni munka, melyet semmiféle gyári vagy gépmunka pótolni nem tud s a melyet a székely kisiparos épen azért dolgoz ki úgy, hogy senki más ne utánozhassa. Ma a székely kisiparos áruinak legnagyobb részét Brassóba szállítja raktárra; ez a mód azonban az ipar fejlesztésére nem alkalmas, daczára annak, hogy ezenkívül más üzleti összeköttetése a székely kisiparosnak nincs. A dolog lényege tehát az, hogy a székely asztalosipart a műipar irányába kell terelni és óvni attól, hogy sablon után induljon. Ennélfogva kívánatosnak tartja *a meglévő székely kisipar támogatását*, érdemes mesterek segítése által. E segítség állhat *olcsó kölcsönökből* amelyek székely ifjaknak ipari kiképzését, valamint kisiparosok további kiképzését tennék lehetővé s a melyeket az önállóvá vált iparosok visszatéríteni tartoznának. A segítség második módja *tanfolyamok* rendezésében állhat. Végül a meglévő *ipari központokat* kell továbbfejleszteni. *(Helyeslés.)* Ilyen ipari központnak tartja Kézdi-Vásárhelyt s épen ezért az előadói javaslatba hozott Szász-Régen helyett kéri a javaslatba Kézdi-Vásárhelyt felvenni, annál inkább, mert Szász-Régen nem székely vidék.

**Ráth Endre:** Egyérté elötte szólóval. Abban is, hogy az asztalosipar nem gyárilag fejlesztendő, hanem kisipari uton s abban is, hogy Kézdi-Vásárhely ipari központtá továbbfejlesztendő. Kéri, hogy az előadói javaslat második pontjába pótlólag Kézdi-Vásárhely is felvéttessék.

**Solyomssy Endre:** Nézete szerint az iparfejlesztés természetes feltételei meg vannak, t. i. van nyers anyag, ennek feldolgozásához a kellő készülség és végül van kereslet. Ugy látja azonban, hogy az iparfejlesztés tekintetében a társadalmat bizonyos hazafiatlanság jogos vádja terheli. Állításának megvilágítására hasonlatot hoz föl. A szülő gyermeket, a kinek talán a másiknál rosszabb ruhája van, talán nem is olyan szép, mint a társa, mégis kedvesebbnek és jobbnak látja, mert az övé. Arra kell törekedni, hogy olyan ipari termékek előállítása könnyítessék meg, a melyeknek nálunk tényleg kereslete van. Ilyen czikkek az iskolai faeszközök, pl. kép- és térképkeretek, vonalzők, rajzeszközök és egyéb iskolai szerek, a melyekért a magyar állam és társadalom oly nagy összegekkel adózik a külföldi, különösen ausztriai iparnak. Ellenben a Riegler-czég idevágó kísérletei rosszul végződtek. Mindezeknél fogva indítványozza:

nyilatkozatra hivatassék fel a székelyudvarhelyi Fábíán-féle gyalutelep, vajjon a föl sorolt tárgyakat szállítani haj-

landó-e s egyidejűleg kéressék föl a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, hogy a fából készült iskolaszereket a székely ipar támogatása céljából nevezett telepnél rendelje meg.

**Dr. Zakariás János:** Örömmel üdvözi az itt hallott hangot, de óva inti a szakosztályt attól, hogy mindent az állam támogatásától várjon. Hiába nyerjük meg az állami támogatást, ha nincs, a ki a gyakorlati életben e támogatást kihasználni és érvényesíteni tudná. A Székelyföldön hiányát lehet érezni az előmunkásoknak, művezetőknek. Az ipari telepek vagy hozzá nem értő embereket alkalmaznak munka-vezetőknek, a kik a vállalatot megbuktatják vagy kénytelenek idegen előmunkásokat alkalmazni. Ezért szükségesnek tartja *munkásképző gyakorlati iskolák felállítását s ezeknek segélyezésére állami támogatást kér.*

Kívánatosnak tartja, hogy ne csak a kész, hanem a félgyártmányokra is súly helyeztessék, a melyeket különösen a brassómegyei, hétfalusi csángók állítanak elő. Ez érdekből indítványozza, hogy *a csángó vidék ipari félgyártmányainak kidolgozására Hosszúfaluban gyár állíttassék fel.*

**Dr. Kenéz Sándor:** A midőn utal arra, hogy Erdélyt a féltenyésztés és féltermelés hazájának ismeri, rámutat, hogy főleg a székérkerékkereslet mily nagy. E gyártmányokat el kótya-vetyélik Magyarországon német kereskedőknek, a kik drágán értékesítik azokat Berlinben. Mig Budapesten négy kerék ára 24 frt., addig Berlinben kétszer, sőt háromszor annyit fizetnek érte. Az a véleménye, hogy saját termékeinket magunknak kell értékesíteni. Intelligenciánknak és képzett iparosainknak kellene a székelység bajain segíteni. Fölhozza, hogy nemrég mintegy 60 kocsit szállítottak Posenből Sinájába. Áruk a 600 frtot meghaladta. Kérdésére azzal válaszoltak, hogy nem tudták, miszerint Magyarországon is be lehetett volna szerezni. Tekintettel arra, hogy keresek gyártmányokban jelenleg nagy a kereslet, sőt kivitelre is kilátás volna, még Afrikába is, indítványozza: *hivja fel a kongresszus az erdélyi iparkamarákat és ipartestületeket, hogy egy kiviteli kerékgyártótelepet vagy gőcpontot létesítsenek s azt a szükséghez képest támogassák!*

**Sz. Szakács Péter:** Berzenczey István indítványát a vezető fórumok már letárgyalták. Azt kívánja ugyanis, hogy a székely ifjak ipari kiképzésére államsegély kéressék. Ajánlja, hogy e javaslatot az előterjesztett alakban a szakosztály ne fogadja el. Kiegészítésre szorul abban az irányban, hogy a kívánt ipari kiképzésre ki gyakoroljon felügyeletet. A kormány, megbizottak, vagy a kamara ?

Nem járul hozzá, hogy Szászrégen az előadói javaslat 2. pontjából kihagyassék. Tudja ugyan, hogy a kongresszuson kiválóan székely érdekek megvédéséről van szó, de nem tartaná méltányosnak, hogy Szászrégen, mely a székely földbe van kebeleztve, ily hidegen mellőztessék. E város lakói közt is vannak derék magyar érzelműek, akiket mások büneiért büntetni nem szabad. Indítványozza tehát Ráth Endre indítványának pótlásául, hogy Szászrégen után Kézdivásárhely is irassék be.

**Bürger Albert:** Nem fogadja el az előadó javaslatának azt a részét,

melyben Borszéken és Békáson 25—25 járommal ellátott fűrésztelep felállítását kívánja, mert ezek működtetéséhez oly nagy faanyag szükséges, a melyet nem lehetne előállítani. Ha az anyag meg is volna, a szállítás leküzdhetetlen nehézségekbe ütköznék. Indítványozza ennél fogva: mondja ki a szakosztály, hogy a Székelyföldi erdők helyes kihasználás érdekébe kívánatosnak tartja különböző vidékeken fűrészgyárak felállítását. Mellőzni kéri az előadói javaslatnak egy székely szövetkezet és iparbank létesítésére vonatkozó részét, mert e téren máris keserű tapasztalatok vannak, a budapesti ilyen alapon nyugvó intézet sem képes boldogulni.

**Ráth Endre:** Nézete szerint az elfogadott javaslatoknak irányító hatással kell lenniök a kormányra. A szakosztály erről megfeledezik. Hiszen az itt előterjesztett javaslatoknak csak a késő jövőben lehet gyümölcse, ezért csak arra kérné a kormányt, hogy az egyes érdemes kisiparosokat s az állami építkezéseknél a székely faipart megrendelések által lehetőleg támogassa.

**Schwarz Gyula:** Szintén sokalja az 50 fűrészjárom felállítását, tehát csatlakozik e kérdésben Bürger Albert nézetéhez.

**Fejér Antal:** Az a véleménye, hogy az állam nem fogja megtagadni támogatását, a javaslatba hozott iparbankhoz. A kormány ez irányu megkeresését tehát fölöslegesnek tartja. Magáévá teszi Molnár Józsefnek e tárgyban benyújtott pótindítványát.

**Kindert István:** Azt fejtegeti, hogy a nagy ipar és főleg a gyári ipar nem teszi önállóvá az iparost. Külföldi pályákra hivatkozva kifejti, hogy vándoripariskolákat kell felállítani, hogy iparos vándormesterek, tanítók oktassák a székely iparosokat és gyermekeket állami fizetésért. E tanítás két irányu lenne: közönséges vagy mesteripari és műipari. Számos olyan faiparczikket sorol fel, melyeknek előállítására a kisiparosok föladata képezi. Ajánlja, hogy államsegélyre nem kell tulságosan támaszkodni, mert az állam eddig is csak sokat ígért, de keveset tett. *(Zaj.)*

Fölhozza, hogy mint viszik ki az országból a nyers faanyagot s hozzák be a feldolgozott cikkeket, melyeket a hazai fogyasztóközönség jól megfizet. Ha elérhető, hogy a kisiparilag előállított iparczikkeket nagy tömegben egységár mellett vigyük piacra, az értékesítés nem ütközik nehézségekbe. Eddig az volt a szokás, hogy a legszebb és legjobb minőségű iparczikkeket mintául szállították a külföldre s ott a legmagasabb árakat követelték. Így nem lehet a tömegkeresletet kielégíteni és a kisemberek érdekeit szolgálni. *(Zaj.)* Indítványozza, hogy

hitelszövetkezetek alakittassanak, a melyek kölcsönnel segítsék a kisiparosokat a tömeges termelésben. A kölcsöntörlesztés vagy az áruk becserélése s raktárról leendő kivitele vagy könnyű részletekben történjék.

**Siklódý István előadó:** Kijelenti, hogy Molnár József indítványához, bár nem vonatkozik a faiparra, hozzájárul. Berzenczey István javas-

latát azonban feleslegesnek tartja. Legfőbb meg sürgetni lehetne az általa érintett kérdés elintézését, illetékes helyen. Solymossy Endre indítványára megjegyzi, hogy a magyar ipar még nem versenyképes. A Rigler-czég tényleg tett a Solymossy által jelzett irányban kísérletet, de mint előrelátható volt, sikertelen maradt e vállalkozás. Az az indítvány, hogy egyeseknek gépek adassanak, felesleges, mert az már az előadói javaslatban foglaltatik. Rajz és iskolai szerek készítésére alakítandó ipartelep létesítését kívánatosnak tartja, az erre vonatkozó indítvány fölvetelét tehát nem ellenzi, bár az indítványt tevő nem jelölte meg, hogy ki legyen az alapító. A meglévő és létesítendő gyárak a tanulók kiképzésére teljesen alkalmasak, csak az lehet kívánatos, hogy a tanulókat ezekben teljesen osszák be. Az idevonatkozó indítványt indokolatlannak és fölöslegesnek tartja.

Nincs kifogása az ellen, hogy az eredeti javaslat második pontjába a következő pótlás illesztessék: »a brassóvidéki hétfalusi csángók számára esztergályos ipar és hajlitott fabutorgyár létesíttessék Hosszúfaluban.« A Brázay Kálmán és dr. Kenéz Sándor javaslatát elfogadja, Bürger Albertére pedig megjegyzi, hogy a statisztikai kimutatások szerint ötven fűrészjárom számára elegendő munkaanyag lenne. Az Iparbank felállítását célzó javaslatához ragaszkodik, mert a gyáriparnak székelly ipart lehet teremteni. A gyárat pedig segíteni kell. Végül kijelenti, hogy Ráth Endre indítványát elfogadja; Fejér Antal javaslatát azonban elveti és kéri a szakosztályt, hogy eredeti javaslatait az általa helyesnek ismert módosításokkal fogadja el.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Elismerve a faipar fontosságát, ama nézetének ad kifejezést, hogy bár igen érdekes, mégis kissé széles mederbe terelődött a vita. A vita be lévén fejezve, hátra van, hogy a sok indítványból kihámozzuk, a mit határozatilag kimondani alkalmasnak látunk.

**Sz. Szakács Péter:** Fölvilágosításul megjegyzi Solymossy Endre indítványával kapcsolatban, hogy a közoktatásügyi miniszter rendelete szerint az iskolai eszközök bevásárlásánál a hazai ipar előnyben részesítendő. Nincs azonban kifogása az ellen, hogy a rendelet szigorú betartására a figyelmet fölhívják.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Előadó kívánságához képest a javaslatot pontonként bocsájtja szavazás alá.

E szerint a szakosztály a következő határozatot kívánja a kongresszus záróülése elé terjeszteni:

A székelly faipar föllendítése érdekében kívánatosnak tartja a kongresszus:

1. Borszéken, Békáson és másutt is a székelly erdővidék helyes kihasználása céljából fűrészgyár létesítését.
2. Nagy-Borosnyón, Zetelakán, Parajdon, Szászrégenben és Kézdivásárhelyt vagy vidéken nagyobb esztergályos ipar és hajlitott fabutorgyár felállítását.

3. A kisebb faipartelepek, mint gyujtószálla, fogtisztító, fagyapot, dobozgyárok, iskolai és tanszerek, konyha- és más házieszközök, donga, kerék- és kocsialkatrészek, sámfa- és kaptafakészítő-telepek keletkezésének előmozdítását.

4. A kongresszus felkéri a kormányt, hogy a Szováta határán fekvő s a régi Marosszék kulturavagyonát tevő havason a bükkfaipart gépek adományozása és más módon a kilátásba helyezett támogatásban sürgősen részesítse.

5. Szükségesnek tartja a kongresszus Hosszufaluban félégyártmányok előállítására gyár fölállítását. Fölkéri a közoktatásügyi kormányt, hogy az iskolai faeszközöket, u. m. rajztáblákat, vonalozókat, körzőket, faliabrosz és képkereket a székelyudvarhelyi Fábíán-féle faipari telepen rendelje meg.

6. A kézdivásárhelyi és kovásznai asztalos kisiparosoknak anyagi és erkölcsi támogatását.

7. Sepsi-Szent-Györgyön, Székelyudvarhelyt, Csikszeredában, Gyergyó-Szent-Miklóson, Gyergyó-Ditróban és a Brassó vidéki csángók hétfalusi járásában a kiválóbb asztalosoknak megfelelő tőkével letelepítése által ezen városokban és nagyközségekben a gyári asztalosipar fejlődése utjának egyengetését. E célból szükséges faipari előmunkások kiképzésére gyakorlati iskola felállítását.

8. A kormány felkérte, hogy külföldi kereskedelmi szerződések megkötésénél és az általános vámtarifa megállapításánál odatörekedjék, hogy a hazai termékeknek — főleg transito — kivitelét megkönnyítse és érdekeit megvédelmezze. *(Helyeslés.)*

## 2. Fonó- és szövőipar.

**Sz. Szakáts Péter előadó:** Tisztelt Szakosztály! A fonás-szövésről, mint kenyeret adó foglalkozásnál, a nemzetgazdaságnak egyik olyan tényezőjéről kívánok szólni, amely okszerű művelése mellett képes egész vidékek nyomorral sújtott lakóinak sápadt arczá-



ról: az inséget letörölni, helyébe az élet rózsapírját ültetni s jólétet teremteni ott, ahol imént a munkahiány miatt még a kétségbeesés zokogott.

Ha azonban a hazai fonó- és szövőipart és mellékkörül-ményeit a maga valóságában akarom föltüntetni és megismertetni, hogy így a továbbiakra nézve a következtetések levonhatók és a kívánalmak formulázhatók legyenek: a statisztika rideg számadataihoz kell fordulnom.

Ezen számadatok felsorolása s a ránk nézve legfontosabb külföldi adatokkal való összehasonlítása miatt előadásom tán unalmas leend, mentsen ki az, hogy tulajdonképeni feladatunk ezuttal ugyis a székelység bajait, nyomorát megismertetni és megismervén, keresni az orvosszereket, amelyek által ezeken segíteni lehet. Ahol pedig bajt, betegséget szemlélünk, ott méla komolyság és aggodalom üli meg az embertársai iránt melegen érző lelkeket.

Fájó érzés hatja át a lelkünket ugye, ha egy szép virágot kiméletlen kéz által ok nélkül letörve látunk. Mennyivel fájóbb az, a midőn egy hajdan életerős s a haza fentartása körül oly nagy feladattal bíró magyar népfaj pusztulását látjuk, mely mig önmaga volt sorsának intézője, századokon át virult s e honnak őre, védelmezője és büszkesége volt. S most elhagyatva satnyul és pusztul.

\* \* \*

A fonó- és szövőipar egyike azon foglalkozásnak, amely mint máshol, ugy itt is segítője lehet a székelységnek:

A ruházkodás s az ezzel kapcsolatos fonás és szövés a leg-régibb emberi foglalkozás.

Az iskolában tanítják s minden kisgyermeknek első tanulmányai közé tartozik, hogy az első emberpár a paradicsomban gondtalanul élt mindaddig, amig *Éva* a belé oltott asszonyi kíváncsiságánál fogva — az Úr parancsa daczára — a tudás fájának gyümölcséből nem evett s az édes gyümölcs megizelésére Ádámot is rá nem csábitotta.

Ugye bizony az öntudatra ébredés után az Úr haragja elől egy bokor mögé bujnak s onnan meztelen többé előjönni nem mertek.

Igaz, hogy első öltönyük csak egy darab fügefalevél vala,



de az akkori idő divatfelfogásának ez bizonyára teljesen megfelelt.

A paradicsomból való kiüzetés után a Tigris és Eufrates partjain még soká megtermette a természet az ember táplálkozására szükséges édes gyümölcsöket, erdő-mező az izletes pecsényjü vadat s folyók, tavak a halat, melyekhez az ember könnyen hozzájuthatott, de ruházkodására a fügefalevelet már nem találta elégségésnek, hanem állati bőrből készít formásabb öltönyt magának.

A ruházkodás körüli igényének fokozódása elvezette az emberiséget arra, hogy a nehéz állatbőröket az azok szörméjéből font és szövött ruhadarabokkal váltotta fel, jobban mondva egészítette ki. Innen pedig már csak egy lépés kellett arra, hogy a vadon termett rostos növényeket is bármily primitív módon fonallá s szövetté feldolgozva céljaira fordítsa.

Az emberiség gazdaság- és kulturtörténeti tanításából egy kétségtelenül kiviláglik, az, hogy az emberiség még nomád életet élt, egyik helyről a másikra vándorolt, vadászott, halászott, legeltette barmait, de sem földmiveléssel nem foglalkozott, sem erdőgazdaságot nem üzött, sem nem bányászott, a mikor már fényes öltönyöket hordott és nehéz szövetekből huzott sátrak alatt lakott.

A fonó- és szövőipar azonban nemcsak azért nevezetes, mert ez a legrégebbi ipar, hanem azért is, mert ez az egyetlen, a melynek termékeiből az emberiség a bölcsőtől a sirig a legtöbbet fogyaszt s így ez az, a mely az összes iparnemek közt a legtöbb és legállandóbb foglalkozást és keresetet képes biztosítani az állampolgároknak, a hol annak művelése kellő körültekintéssel és eszélyességgel biztosítva van.

A fonás-szövés bárhol üzhető ugyan, de ősi tapasztalat, hogy a hegyvidéki lakóknak képezi leginkább kedvencz foglalkozását és talán azért, mert ez ott is könnyedén üzhető, a hol más iparágak gyökeret nem verhetnek, mert a nyersanyag ott helyben vagy nem létezik, vagy nem lehet olcsón oda szállítani, vagy pedig a kész iparcikkek elszállítása talál nehézségre.

A Székelyföldnek is egykoron jelentékeny textilipara volt. A székely takácsok vetekedtek bármely vidék takácsaival, házi szövőipara pedig országszerte híres és közmondásos volt.

A fonás és szövés ezer meg ezer változatába beilleszkedhetik

a legprimitívebb felfogástól a zseniálitásig minden tudás és értelem s a hegyi kunyhó egyszerű lakójától, a fényes paloták kényes delnőjéig bárki is találhat e téren magának kenyéradó, vagy szórakoztató foglalkozást.

Magát az ipart tekintve a háziipar volt a fonás-szövés — vagy az ismert gyűjtő fogalmu szóval nevezve — a textiliparnak a bölcsője. S csak később, lassan fejlődött abból a kézműipar s még jóval később a legközelebbi évszázadban a gyáripar.

Ez utóbbi pedig főképp a XIX-ik század második felében az iparban és kulturában előhaladott államoknál oly gyors fejlődést vett és oly mérveket öltött, hogy ott a kézmű- és nagyrészből a háziipart magába szivta, a versenyezni nem tudó államoknak, mint hazánknak is, kézmű- és háziiparát pedig kiölte a nélkül, hogy a textilipar elpusztult ezen kisebb válfajai helyett ezek nyomában szintén méltó gyáripar keletkezett volna.

Igy békességes uton, tisztán az emberi tudás, leleményesség és szívós kitartás fegyvereivel harczolva, más államok hosszú évtizedekre adófizetőjükké tették hazánkat, textilipari készítményeikért több száz millió koronát szedvén be tőlünk évente.

A fölött nem csodálkozhatunk, hogy az egyszerű takácsok primitív eszközökkel folytatott ipara az olcsó gőz- és villanyerővel s az ezeknél is még olcsóbb vizierővel hajtott gyors működésű mechanikai szövőszékek mellett többé már meg nem állhat, de az keserű érzéssel kell, hogy eltöltsön minden magyar embert, hogy a mig nyugati szomszédaink a textilipar terén gyors lépésekkel előre haladtak, mi nemcsak teljesen hátramaradtunk, de azon textiliparunk is, mely a Székelyföldön, főképp mint háziipar a népnek kedvencz foglalkozása volt, tönkrement.

Ime, pl. a mig Magyarországon a kereskedelmi kormány által 1898-ban eszközölt összeírás szerint — működik összesen 110 textilipari gyár — s ezek is néhány kivételével mind csak kis gyártelepek, a melyek 12,675 lóerővel 110,152 orsót és 4,213 szövőszéket tartanak működésben és összesen 13,024 munkást foglalkoztatnak: addig Ausztriában — az 1890. évi összeírás szerint — 2,242 hatalmas nagy gyár van működésben 144,216 lóerővel, 3.431,329 orsóval, 136,283 szövőszékekkel és 217,446 munkással.

A mig azonban hazánkban a textilipar évtizedeken át ily siralmas állapotban vergődik, addig Ausztriában 10 év alatt is a helyzet jelentékenyen megváltozott, mert az 1901. évi összeírás

szerint már egyedül a pamutfonó gyárakban működő orsók száma 3.375,000-re szaporodott, holott hazánkban ezen időben még mindig csak 5 pamutfonó gyár volt 80,000 orsóval.

(Előadó bemutatja Ausztriának pamutiparát feltüntető 1901-ben kiadott térképét, mely a hegyvidékeken és a folyók mentén sűrűn egymás mellett lévő pamutgyárak nagy tömegét megkapó közvetlenséggel tünteti föl s a hallgatóságot csodálatba ejtette.)

Micsoda szédületes haladás ez a fonó- és szövőipar terén Ausztriában s mikor leszünk mi ennyire?! Vagy egyáltalán leszünk-e valaha?

Ha azonban magát a Székelyföldet tekintjük, szomorúság fog el. Az egész Székelyföldön két szövőgyár van: Sepsí-Szt-Györgyön. Az egyik már nagy gyár. Pamutból, lenből és kenderből, tehát növényi anyagokból dolgozik. A másik egy kis gyapjuszövő gyár.

Az előbbi részvénytársasági alapon mintegy 12 évvel ezelőtt keletkezett és sok szép remény fűződött hozzá, azonban jelentőségre nem tudott emelkedni mindaddig, a míg Klinger Henrik nagy osztrák gyáros pár évvel ezelőtt jelentékeny állami támogatással bérbe nem vette és korszerűen be nem rendezte.

Az állammal kötött szerződése szerint a gyár főtartásán kívül 5 év alatt 400 szövőszéket köteles Háromszék vármegyében házi- iparosok közt kiosztani s azokat a szövésbe begyakorolni s tőlük a kész munkát beváltani.

Már több mint 200 szövőszék kiosztatott s a gyáros nem tudja eléggé dicsérni a székelységnek a szövésre való rátermettségét.

De hát ha még Németországot tekintjük, kontinensünk ezen hatalmas iparállamát.

Németországnak ugyanis már 1895-ben 4,010 fonó- és szövőgyára volt 440,716 lóerővel, 9.492,500 orsóval, 275,604 szövőszékkal és 533,988 munkással.

Érdekes ebben főképp az, hogy Németország csupán fonó- és szövőgyáraiban több munkást foglalkoztat, mint a Székelyföldnek összes lakossága.

Tekintsük azonban a fonó- és szövőipart részleteiben s a feldolgozott anyagok neme szerint tegyünk egy összehasonlítást hazánk s az említett két állam textilipara között, a mint az „A magyar korona országainak gyáripara, — *Fonó- és szövőipar*, — kiadja a kereskedelemügyi m. kir. miniszter, 1901.” című munkában közölve van.

Ország	Év	A gyárak	A lóerő	A munkások	Az orsók	A szövőszékek
száma <i>1. Gyapjuipar.</i>						
Magyarország	1898	46	2,840	2,640	33,890	794
Ausztria	1890	573	26,454	61,288	628,043	35,379
Németország	1895	1612	139,254	176,572	3,610,851	81,155
<i>2. Len- és kenderkikészítés, kötél-, heveder- és tömlőgyártás.</i>						
Magyarország	1898	13	878	882	1,333	45
Ausztria	1890	16	2,210	1,754	11,919	34
Németország	1895	39	6,326	6,467	13,664	17
<i>3. Len-, kender-, pamut- és jutafonó- és szövőipar, vattagyártás.</i>						
Magyarország	1898	19	7,251	6,204	74,926	3,178
Ausztria	1890	921	95,975	107,727	2,791,367	91,044
Németország	1895	1,256	246,487	224,075	5,867,991	158,755
<i>4. Selyemipar.</i>						
Magyarország	1898	4	27	541	—	84
Ausztria	1890	98	1,634	12,587	—	8,778
Németország	1895	177	9,110	31,337	—	34,289
<i>5. Kötészövött-, kötött- és himzettárak gyártása.</i>						
Magyarország	1898	9	105	935	25	798
Ausztria	1890	131	1,053	9,662	682	7,532
Németország	1895	306	4,093	35,360	677	23,713
<i>6. Gombkötő-, zsinór- és paszomántárak gyártása.</i>						
Magyarország	1898	8	132	772	528	112
Ausztria	1890	67	884	3376	—	1,048
Németország	1895	142	3,430	11,292	15,255	1,388
<i>7. Kelmenyomtató-, kékfestő- és fehérítő ipar.</i>						
Magyarország	1898	11	1,442	1,050	34	—
Ausztria	1890	436	16,006	21,052	172	—
Németország	1895	478	32,016	48,885	332 j	—
<i>Összesen.</i>						
Magyarország	1898	110	12,675	13,024	110,152	4,213
Ausztria	1890	2242	144,216	217,446	3,431,329	136,283
Németország	1895	4010	440,716	533,988	9,492,506	275,604

Kiviláglik a közlöttekéből, hogy a fonó- és szövőipar a legfon-

tosabb ipara minden államnak. Amellett ugyanis, hogy az emberiség más iparágakkal szemben ennek termékeiből a legtöbbet fogyaszt, ezen iparág legközvetlenebb kapcsolatban áll a mezőgazdasággal, mert ennek terményeit dolgozza fel nagyértékű iparcikkeké.

Iparfejlesztési politikánknál pedig figyelemmel kell lennünk arra, hogy főképp *azok az iparágak fejlesztessek, a melyek a mezőgazdaságnak is jó szolgálatot tehetnek*, mert hazánkban a termelők érdekeit az ipari érdekektől elválasztani nem lehet. Sőt ez nem is volna tanácsos. A kettő egymásnak nemcsak segítő társa, de édes testvére. Érti s tudja ezt ma hazánkban minden közigazda.

Kitetszik a fent közölt számadatokból az is, hogy a fonó- és szövőipar viszonylag a legtöbb embernek nemi különbség nélkül s a legifjabb kortól a késő agg korig jövedelmező foglalkozást nyújthat. Könnyű művelhetése mellett tehát ott van leginkább otthon — a hegyi lakóknál, — ahol a mezőgazdaság jóformán hatását veszti, egyébként pedig megvannak mind azok a természeti viszonyok, a melyek ezen ipar művelésének előfeltételeit képezik, mint a bő víz, sűrű népesség, olcsó munkaerő és könnyű közlekedés.

Végül pedig kiviláglik az, hogy ezen iparnál a tőke is biztos és gyümölcsöző elhelyezést találhat, a tőke tehát bizalommal fordulhat ezen ipar felé.

Ép az a magyarázata annak, hogy a művelt nyugoti államok textil ipara rövid 50 év alatt oly magas fokra emelkedett, mert ott a tőkepezések maguk keresik tőkéknek a textiliparban való elhelyezését. Nagy lévén a fogyasztás, a produktumok évről-évre biztos elhelyezést találnak.

Több életrevalóság, megfelelő szakismeret és vállalkozást szellem mellett a textilipar hazánkban rövid időn nagy lendületet vehetne, mert ehhez a szakértelmet és a vállalkozási szellemei kivéve megvan minden kívánatos feltétel.

Van kitűnő nyersanyagunk bőven, van jó vizünk, van olcsó munkaerőnk és pénzünk is van. Csak az a sajnos az utóbbira nézve, hogy a tőkepezések a helyett, hogy 10—15% gyümölcsözötéssel, bárha több utánlátás követelménye mellett, ilyen ipari vállalatokba fektetnék pénzüket, inkább megelégednek a bankok és értékpapírok 4—5%-os osztalékával vagy szelvényével. Pedig a saját nagyobb jövedelmük mellett mily nagy sokaságát boldogíthatnák az emberiségnek s mennyivel szaporíthatnák a nemzeti vagyont.

A hazánkban termelt nyersanyagra nézve álljon itt néhány statisztikai adat:

## Termeltetett 1896-ban<sup>\*)</sup> Magyarországon len

	Learatott hektár	Termett hektáronként átlag			Egy hl. mag átl. súlya kgr.	Termett összesen			A termés értéke, korona						jegyzet
		mag		fonál		mag		fonál	mag		fonál		mag és fonál összesen	hektáronként átl.	
		hltr.	méterm.			hltr.	métermázsa		1 mm. átl. ért.	összesen	1 mm. átl. ért.	összesen			
Csik vármegye	143	9·97	6·87	4·35	68·8	1,426	982	622	22·38	21,968	70·00	43,540	65,508	478·10	
Háromszék várm.	29	5·76	4·31	6·03	74·8	167	125	175	18·00	2,250	80·96	14,170	14,420	566·20	
Maros-Torda várm.	20	6·50	4·05	4·05	62·3	130	81	81	19·80	1,604	63·80	5,168	6,772	338·60	
M.-Vásárhely sz.k.v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Udvarhely várm.	36	6·08	4·39	4·39	74·9	219	164	158	20·02	3,284	64·00	10,110	13,394	372·06	
Összesen	228	7·08	4·71	4·71	70·2	1·942	1352	1·036	20·05	29,106	69·69	72,988	102,094	438·74	
Magyarorsz. összesen	10,905	8·21	5·69	4·99	69·4	89·485	62·084	54301	18·34	1,139,050	74·22	4,030,448	5,169,498	474·06	

1 Hktr.=1,738 k.h.=2800 □-öl.

<sup>\*)</sup> Ezen év termése megfelel a 10 évi átlagnak

## Termeltetett 1896-ban<sup>\*)</sup> Magyarországon kender

	Learatott hektár	Termett hektáronként átlag			Egy hl. mag átl. súlya kgr.	Termett összesen			A termés értéke, korona						jegyzet
		mag		fonál		mag		fonál	mag és fonál együtt		hektáronként átl.				
		hltr.	méterm.			hltr.	métermázsa		1 mm. átl. ért.	összesen	1 mm. átl. ért.	összesen			
Csik vármegye	530	14·80	7·68	4·95	51·9	7.845	4.069	2.625	15.72	63.906	52.56	137.986	201.892	380.92	1 Hktár= 1,738 kat. hold=2800 □ -öl.
Háromszék várm.	428	11·45	5·33	6·5	46·6	4.903	2.284	2.740	16.00	36.570	75.32	206.380	242.950	567.64	
Maros-Torda várm.	810	15·35	8·51	6·07	55·4	12.433	6.890	4.916	14.32	98.666	55.72	273.896	372.562	59.96	
M.-Vásárhely sz.k.v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Udvarhely várm.	493	9·12	5·82	5·36	63·8	4.495	2.869	2.645	11.30	32.430	103.72	274.354	306.784	622.28	
Összesen	2·261	12·68	6·87	5·71	54·4	29.676	16·112	12·926	14.34	231·572	71·83	892·616	1,124.188	507.70	
Magyarorsz. összesen	5.776	12·69	7·07	6·98	55·7	695.230	387.408	382.330	15.30	5,927.932	54.90	20,988,072	26,916,004	491·38	

<sup>\*)</sup> Ezen év termése megfelel a 10 évi átlagnak.

Kitetszik a közlött adatokból, hogy egy évi lenrosttermésünk több mint 4 millió korona, kenderrost termésünk majdnem 21 millió korona értéket képvisel az egész országban; a míg a Székelyföldön a lenrost értéke kevés hián 73 ezer, a kenderrost értéke pedig megközelíti a 893 ezer koronát.

A Székelyföldön termelt eme kvantum azonban alig teszi a felét annak, a mennyit termeltek addig, a míg a kendernek és lennek a folyókban és a tavakban való áztatása törvénnyel el nem tiltatott.

Annak idején a székely asszony saját termelésü kenderből és lenből fonta-szötte ugy a maga, mint családja számára az ezekből előállítható ruházati cikkekét. Ujabb időben azonban az áztatással sok vesződség van, mert az állam a törvényben polgáraival szemben tilalomfát állított arra nézve, hogy hol nem szabad áztatni, de arról nem gondoskodott, hogy az e tekintetben tájékozatlan nép hogyan segíthet magán.

Mintakenderáztatókat kellett volna már a törvény keletkezése idején létesíteni vidékenként, hogy a nép lássa, hogyan kell azt jól és olcsón elkészíteni s azóta az akadályok régen le volnának küzdve. Az államnak föladata az is, hogy a midőn a közérdek szempontjából tiltó rendelkezéseket tesz, egyuttal utat és módot mutasson polgárainak a boldogulásra.

Ilyen nehéz viszonyok mellett a fonálnövények termelése aláhanyatlott és a székely nép a *masinafonál* feldolgozására vetette magát, a mit a boltokban készen kap.

Ez az osztrák gyárakban font s a Székelyföldön nagy kelenődségnek örvendő *pamutfonál*, a mit a székelység általánosan csak *masinafonálnak* nevez.

Hogy ez is az osztrákok hasznára és székelység nagy kárára van, könnyü belátni, ha figyelembe vesszük a kendersizőteményeknek a pamutból szövöttekkel szemben való tartósságát s azt, hogy emiatt több masinafonalat kell, hogy vegyen s abból több ruhának valót kell, hogy szőjjön, mint a míg maga termelte meg a fonálnak valót.

Könnyen lehetne ezen segíteni s nem is kerülne nagyon nagy áldozatba. Létesíteni kellene ugyanis államilag minden székely vármegyében alkalmas pontokon olcsó mintakenderáztatókat. Bocsátaná ezeket az állam díjfizetés mellett használatba, hogy befektetése kikerüljön vagy legalább gyümölcsözzön.



Ilyen minták után néhány év alatt a legtöbb község alkalmas áztatót csinálna magának.

De van még más nagy figyelmet érdemlő ok, a miért a Székelyföldön a szövészet is az utóbbi évtizedekben nagyot hanyatlott.

Ez az osztrákoknak szabad és szemérmetlen versenye. Az osztrák gyárak utazói mintát vettek a székely szőtteményekről s azokat utánozva, nagy mennyiségben olcsón, de sokkal rosszabb minőségben forgalomba hozták. Megtöltötték a székely boltokat rongy portékáikkal, házalóikkal házról-házra hordoztatják szét, a kik nagy bőbeszédűséggel tukmálják a szegény hiszékeny népre, állítván, hogy ezek vásárlása előny rájuk nézve, mert olcsón készen kapják s addig a míg ezt szönek, mást dolgozhatnak.

Fájdalom azonban nem volt és nincs mit s így a szorgalmáról híres székely asszonyok többjénél tétlenség, cifrázkodás és hiában való költekezés vert tanyát, a mi elkoldusodásra vezetett.

Ha most már a gyapjutermelést tekintjük, az a következő adatokból tűnik ki:

Magyarországon van az 1900. évi összeírás szerint 7.304,086 juh és 258,257 kecske.

1897-ben 7.526,686 darab volt a juhok száma, tehát rövid három év alatt csökkent 222,600 darabbal. Sőt a kecskék száma is apadt 28,128 darabbal, a mennyiben 286,385 volt az 1897. évi összeírás szerint.

Az egész ország legelőterülete pedig teszen 6.361,265 kat. holdat.

A Székelyföldön a legelőterület, valamint a juhok és kecskék száma a következő:

*Volt 1897. évben:*

	Legelő kat. hold	Juh	Kecske
		darab	
Csik vármegye	174,341	120,677	7,460
Háromszék vármegye	28,771	75,193	2,222
Maros-Torda vármegye	66,276	125,859	4,820
Marosvásárhely sz. kir. város	335	90	4
Udvarhely vármegye	69,767	101,202	14,052
Összesen	339,490	423,021	28,558

## Volt 1900. évben:

	Legelő kat. hold	Juh	Kecske
		darab	
Csik vármegye	—	110,633	7,233
Háromszék vármegye	—	72,828	2,004
Maros-Torda vármegye	—	123,013	4,387
Marosvásárhely sz. kir. város	—	106	5
Udvarhely vármegye	—	97,257	12,589
Összesen	—	403,837	26,218

Ezen adatok tanúsága szerint a juhtenyésztés a Székelyföldön is nagyot hanyatlott, a mi a gyapju nehéz és rossz értékesítésében leli a magyarázatát.

Ezek után mellőzve a kecskeállományt, mivel annak szőrméje finomabb szőtteményekre nem alkalmas, a fentebbiek szerint csupán a juhgyapjutermelésre nézve tegyünk egy számítást a közvetlenül beszerzett adatok alapján.

Adatokat szereztem be ugyanis e célból a *gödöllői* m. kir. koronauradalomtól, a *tótmegyeri* gróf Károlyi uradalomtól, a *debreczeni* m. kir. gazdasági tanintézettől és a *nagy-iklandi* (mezősegi) bérgazdaságtól.

A *gödöllői* m. kir. koronauradalom 1902. évi gyapjutermelését és értékesítését az alábbi adatok tüntetik föl:

Az uradalomnak van merino-pre- coce birkája	1638 drb
Nyíratott ezekről átlag darabonként mosatlan gyapju 4470 grm.	4·47 kilo
Nyíratott tehát összesen mosatlan gyapju	7323 kilo
Eladatott 1874 kilo q.-ként 110 kor.	=2061 kor.
„ 3405 „ „ 120 „	=4086 kor.
„ 1858 „ „ 112 „	=2071 kor.
Összesen 7137 kilo	=8218 kor.

Esik egy kiló mosatlan gyapjura átlag 1 kor. 15 fillér.

Tudva azt, hogy a nyers merino gyapjunál a gyári mosás után csak 25—30% tiszta gyapju marad, könnyű kiszámítani,

hogy egy kiló ilyen finom gyapju mennyit ér, számításba véve természetesen a mosás költségeit is.

A *tótmegyeri gróf Károlyi uradalom* gyapjutermelése 1902-ben a következő volt:

Az uradalom juhállománya	
Merino	14769 darab
Kétnyiretű husjuh	1934 „
Származott háton mosott gyapju	
11642 drb merino után	12021 klgr.

vagyis átlag *1·03 klgr.* mosott gyapju.

Származott mosatlan gyapju	
1308 drb husjuhról egy nyirésre	1746 klgr.
	vagyis átlag <i>1·33 klgr.</i>

Értékesített:

a merino mosott gyapju métermázsanként	620 koronán
1 kilo gyapju = 6 kor. 20 fill.	
a husfajta gyapju métermázsanként	110 kor.-ért és
igy 1 kiló gyapjú = 1 kor. 10 fill.	

Kitetszik ezekből, hogy a két uradalom átlagos gyapjutermelése és értékesítése mennyire megközelíti egymást.

Lássuk most már a fésűs juhok gyapjutermelését.

Erre nézve a debreczeni m. kir. gazdasági tanintézetől nyert adatok a következők:

Juhállománya 163 darab.

Nyeretett gyapju zsirban nyirva:

2 darab öreg kosról	20·0	kiló,	átlag	10— kiló
3 „ 1 éves kosról	19·5	„	„	6·50 „
59 „ öreg anyáról	433·0	„	„	7·34 „
27 „ 2 éves anyáról	230·5	„	„	8·50 „
32 „ 1 éves anyáról	236·0	„	„	7·37 „
39 „ bárányról	71·0	„	„	1·82 „
1 „ 2 éves ürüről	9·0	„	„	9— „
163 darab juhról	1019·0	kiló,	átlag	5·93

Eladatott zsirban (mosatlan) métermázsanként 78 koronáért.

Végül az erdélyi raczka juhok gyapjutermeléséről szólnak a következő adatok:

A *nagy-iklandi* (mezőségi) bérgazdaságnak van 600 drb magyar (raczka) juha.

A nyirési eredmény volt 1902. évben:

az anyajuhokról átlag darabonként	2·50 kiló
a berbécsekről (kosokról) átlag darabonként	3— „
a növendékállatokról átlag darabonként	1·25 „
az idei bárányokról átlag darabonként	—30 „
összes nyirési eredmény	1200— kiló,
vagyis esik átlag egy juhra 2 kiló gyapjuhozam, mosatlan állapotban.	

Ezen bérgazdaság eladta a gyapjut q.-ként 1902-ben 68 koronáért, 1901-ben 64 koronáért és 1900-ban 80 koronáért.

Mindezen adatok után az ország évi gyapjutermelése joggal becsülhető mintegy 10 millió kilogrammra, mosott állapotban és kilójának értéke átlag 3 (három) koronára. Vagyis évi gyapjutermelésünk értéke, a megállapított kereskedelmi egységárak alapul vétele mellett, 30 millió koronát teszen.

Összegezve most a fonásra és szövésre való hazai termelésű nyers anyagjaink értékét, a következő eredményhez jutunk :

	koronaértékü
Terem lenrost összesen	4.030,448
Terem kenderrost „	20.988,072
Terem gyapju „	30.000,000
Összesen	<hr/> 55.018,520

olyan anyag, amelynek értéke a feldolgozás által 10-, 20-, sőt 100-szorosan is emelkedik s az emberek nagy tömege jól jövedelmező foglalkozást találhat mellette.

Fájdalom hazánkban ezt még most meg nem találhatják, mert ezen nyers anyagok nagy része kütföldre vitetik, hogy feldolgozás után mint kész áru kerüljön hozzánk vissza.

Igy pl. lenből és kenderből kivitetik 82 ezer métermázsra 4.904,000 korona értékben; gyapjuból 9.112,700 kiló 24.962,000 korona értékben, vagyis gyapjutermelésünknek bár  $\frac{1}{10}$ -ed része sem dolgoztatik fel a hazában.

Hogy kellően megvilágíthassam a fonás- és szövésre alkalmas anyagok s az azokból készült árukkal való kereskedelmi forgalmunkat, felsorolom itt a következő statisztikai adatokat:

	Behozatalunk 1899-ben ezer koronákban	Kivitelünk 1899-ben ezer kor.-ban
Pamut, pamutfonalak és pamutárak lennel vegyesen is, de gyapju v. selyem nélkül	186,801	14,637
Len, kender, juta és más külön meg nem nevezett növényi fonóanya- gok, az ezekből készült fonalak és árak	33,225	12,475
Gyapju, gyapjufonál és gyapjuárak más fonóanyagokkal vegyesen is, azonban selyem nélkül	115,266	35,590
Selyem és selyemárak, egyéb fonó- anyagokkal vegyesen is	60,649	10,082
Ruházatok, fehérnemű és pipereárak a papirosból, bőrből, kaucsukból és viaszos vászonból készült ily- féle árak kivételével	66,730	14,388
Összesen:	462,671	87,172

Megjegyezni kívánom itt, hogy kivitelre kerülő rost- és gyapju-  
anyagunk legnagyobb része Ausztriába vitetik s viszont az itt  
feltüntetett rengeteg értékű behozatal is  $\frac{9}{10}$ -ed részben Ausztriá-  
ból származik, mert a textilárakra fennálló magas vám által jófor-  
mán ki vannak zárva más államok e nemű iparcikkei.

Tekintettel arra, hogy jobb értékesítési viszonyok mellett a  
gyapjuterelés jelentékenyen fokozható volna, sőt bizonyára  
fokoztatnék is, valamint hogy hazai feldolgozás mellett len- és  
kendertermelésünk most meg sem határozható mértékre volna  
emelhető, kitűnik, hogy alig van ország, a hol a fonó- és szövő-  
iparnak kedvezőbb talaja volna mint hazánkban s itt főképp a viz-  
ben bővelkedő, *sűrű népességű Székelyföldön*.

Mennyire kívánatos is volna ezen ipárnak minden rendel-  
kezésre álló eszközzel való fölkarolása, eléggé bizonyítja az, hogy  
összes behozatalunknak több, mint egy harmadrészét csupán  
fonott-szövött árak teszik ki.

Az 1899. évi összes behozatalunk 1.198,761.000 koronát tett, a  
miből az imént közölt adatok tanúsága szerint a textilárakra  
462.671,000 korona esik, a mi az összes behozatal egy harmad-  
részénél többre rug.

Ujjmutatás ez arra nézve, hogy a fonó- és szövőipar terén kínálkozik a munkálkodásra a legtöbb és leghálásabb tér.

Törtétek ugyan már eddig is próbálgatások, hogy egyelőre bár az osztrákok hatalmas versenye által tönkre tett emez iparunk a Székelyföldön némikép fellendíttessék, de ez még fölötté csekély a cél elérésére.

Mindazonáltal elismerés illeti ugy a kereskedelmi, mint a földmivelési kormányt az utóbbi időben e téren kifejtett akciójáért, mert annak már is meg van az észrevehető hatása s ha ebben az irányban akció tovább folytatatik, a várt siker el nem maradhat.

Miként már előadásom kezdetén vázoltam a kereskedelmi kormány szerződést kötött *Klinger Henrik* osztrák gyárossal, melynek alapján Klinger bérbe vette a sepsi-szt-györgyi „Első székely szövőgyárat”, melynek fejlesztésén fölül kötelezte magát, hogy öt év alatt Háromszék vármegyében ingyen kioszt a nép között 400 szövőszéket. Kötelezte továbbá arra is magát, hogy a népet a szövésbe begyakoroltatja, nekik kellő mennyiségű fonalat ad, a kész munkát beváltja és annak értékesítéséről saját maga gondoskodik. Szóval kapcsolatba hozza a háziipart a gyáriiparral.

Alig egy pár éve, hogy ez történt s az eredmény mesésnek mondható. A nép, a mely először a szövőszékeket sem akarta elfogadni, mert politikai célzatokat vélt ezen akcióval összekapcsolva, ma önmaga jár utána, szorgalommal dolgozik, szép és jó portékát állít elő, hogy a gyáros nem győzi eléggé dicsérni népünknek értelmességét s a szövésre való rátermettségét és nagy produktivitását.

Tanubizonyossága ez annak, hogy a helyes irány el van találva, de most már haladni is kell ezen nyomon kitartással és vissza nem riadva az áldozatoktól, mert azok később mind visszatérülnek.

Van továbbá Sepsi-Szt-Györgyön egy életrevaló kis posztógyár a *Sequens József* tulajdonában. Ez is részesült már állami támogatásban, de még gépekkel kellően felszerelve nem lévén, kívánatos, hogy ezen gyár is gépek adományozása által korszerű színvonalra emeltessek, mert ez magvát képezheti a Székelyföldön a posztógyártás felvirágoztatásának. Parajdon Udvarhely vármegyében a jobbfejta és kivitelképes fűrtös pokrócz készítését honosította meg a kereskedelmi kormány. Igen alkalmas hely ez arra,

van nyersanyag bőven, van vize s értelmes népe, a mely már eddig is foglalkozott ezen iparral, bárha kezdetlegesebb formában.

Hiányzik azonban itt a ványoló és a gyapju tömeges beszerzésére a tőke. Tehát itt e téren még sok a tennivaló. Az első mindenesetre alkalmas ványoló létesítése, mert az a rendszer, hogy a Parajdon készített pokróczot Brassóba vigyék ványolni és értékesíteni, a célnak egyáltalán nem felel meg.

Ha ezen ipar ott kellően megerősödik, a parajdi gyufagyár elvitele óta szegénységbe jutott és elszéledésnek indult sóvidéki népnek ez boldogítója leend.

Ugyanezen ipar Udvarhely megye *Bágy* községében és vidékén is fejlesztendő volna, a hol a nép szintén régi idő óta készíti házilag a primitív pokróczokat. Oktatás és ványoló kellene nekik.

Az értékesítés pedig tereltessek *Marosvásárhelyre és Székely-Udvarhelyre*.

A földmivelési kormány támogatásával Székelykereszturt *lenkikészítő-gyár* létesített, mely a múlt évben kezdette meg működését.

Mennyire helyén van a lentermelés és lengyártás a Székelyföldön, mutatja az, hogy már az első évben is gyönyörű lenkórót szállítottak be a gazdák a gyárba, a mely azt szerződése értelmében minőség szerint métermázsánként 5—9 koronáért beváltja.

Tekintettel azonban arra, hogy ezen gyár mellett fonoda nem létezik s e miatt a kikészített lenrostot Csehországba küldi a gyáros felfonás végett, ipari téren ez a népnek mindaddig mit sem használ, a míg ezzel kapcsolatosan fonoda nem létesítetik s a Háromszéken bevált rendszer szerint a nép a szövésbe be nem vonatik. E tekintetben is a kormánynak föladata, hogy a szegény népnek segítségére siessen, ezen alkalmasnak mutatkozó ipar felkarolása által. *Székely-Keresztur* és vidéke igen hálás talaj erre, mert a nép századok óta előszeretettel üzi a fonást-szövést, de az utóbbi évtizedek alatt az osztrák gyárosok kivették ezen ipart a nép kezéből.

Fejlesztendő volna a textilipar Marostorda és Csik vármegyékben is, a hol ugy a len, kender és a gyapjufonás és szövés, mint a pamutfonál szövése sok százados háziipar. Főkép a gyapjuipar könnyen fejleszthető volna kisebb gyapjufönodáknak ezen vármegyékben való létesítése által. Legnehezebb és leglassabb mun-

kája ugyanis ezen iparnak a kézzel való fonás, a mely a mellett alig hajt számbavehető jövedelmet. Egy jó fonó asszony napi keresete csupán 30—32 fillérre tehető saját ételme mellett. Ellenben egy ügyes szövő könnyen keres naponta 1—2 koronát.

A nemzeti kézierő produktivitása tehát a szövésben érvényesülhet, a fonás pedig gyárilag teljesítendő.

Ezt ajánlom a kormány és a vállalkozók jóakaratu figyelmébe.

Nem mellőzhető nagy feladatot képez a székelyföldi textilipar fellendítésére és kifejlesztésére irányuló akciónál a szakértelem fejlesztése is.

A ki ismeri a székely szötteményeket, tudja azt, hogy a székely asszony egyszerű osztovátáján (szövőszékén) mily nagy változatosággal tud dolgozni s az ő komoly, egyszerűségre hajló kedélyvilágát oly hüen visszatükröző egyszerűbb, inkább sötétes színekből összeállított ruházati czikkeinél, sőt a fehér szötteményeinél is fantáziáját mily gyönyörű minták leszövésével tudja érvényre juttatni; mindazáltal ez már nem elég ma, a mikor a szövészet ezerféle változványának technikáját iskolákban tanítják s a legkülönbébb mechanikai szövőszékeken állítják elő az emberi izlést kielégítő mindenféle szövetek sokaságát.

Tanítani, iskolázni kell a szövészet művészetében a székelyt is és rá kell szoktatni a férfinépet is ezen iparág üzésére, a mely ezideig ezt tisztán női foglalkozásnak tartja.

Hajdan, a mikor a hon határának védelmezésében állig fegyverben kellett őrt állania a székely harczos férfinak, nem érhetett rá s valóban tán nem is lett volna méltó hozzá, hogy a házban ülő munkával petyhüdté tegye izmait. De ma a viszonyok mások lévén s az erkölcsök szelidebbek, az a legvitézebb férfi, a ki bármely tisztas munka végzésénél legtöbbet tud produkálni a saját és családja számára s nemzeti vagon öregbitésére.

Korántsem kívánom a Székelyföldön szövő szakiskola létesítését, mert ez sokkal nagyobb áldozatába kerülne az államnak, mint a mennyivel a cél különben elérhető.

Van Késmárkon a legmagasabb követelményeket is kielégítő szövőiskola, ahol kitünő szakembereket nevelnek. Ott lehetne és kellene az arra hajlammal és előképzettséggel bíró székely ifjakat kiképeztetni, a kik aztán itthon apostolai lehetnének a magukkal hozandó sok tudással ezen iparnak akkor, a mikor az ennek fejlesztésére irányuló intézkedéseknek az alapjai már lerakattak.



A cél azonban csak úgy leend elérhető, ha e végből néhány állami ösztöndíj alapítottatik, mert az elszegényedett székelység más-ként ezen ismeretek birtokába nem juthat.

Ilyen eszközökkel és módokkal vélem a fonó- és szövőipart a haladott kor felfogásának megfelelő arányban a Székelyföldön kifejlesztetni, a nép közkincsévé és kenyéradójává tenni.

Nem mondom, hogy az egyedüli, de azt hiszem és vallom, hogy egyik főtenyezője volna a fonó- s szövőipar azoknak az intézményeknek, a melyek züllésnek indult székely véreim megmentésére és az

édes otthonhoz kötésére alkalmasok. Alkalmasok arra, hogy a most reménykedve idegen ég zenitjére néző székely apának tekintetét bölcsőjében alvó gyermekének angyali arczára fordítsák azzal a boldog tudattal, hogy e gyermek nyugodtan alhatik, mert van itt kenyeret adó tisztas munka s ha felnő ... nem lesz földönfutó.

Végül azonban nem mulaszthatom el kifejezést adni ama meggyőződésemmel, hogy a legradikálisabb intézkedések sem teremnek addig teljesen érett gyümölcsöt, a míg Ausztria kizsákmányolása alól hazánk ki nem szabadítottatik.

Mert bármi üdvöset alkot is a magyar nemzet saját érdekeinek előmozdítására, a gazdasági közösség révén mindig ki tudnak találni az osztrákok valamit annak lerontására s a saját érdekeiknek velünk szemben való érvényesítésére.

Intézményeink legfőbb biztosítéka egyedül önálló gazdasági berendezkedésünk lehet, minek keresztülvitele már égető szükségé vált s a nemzetnek mondhatni már egyakaratu kívánata.

Ezzel előadásom végéhez érven, ennek záradékaul bátorkodom az igen tisztelt kongresszus elé terjeszteni a következő *határozati javaslatomat*, kérven annak elfogadását:

tekintettel arra, hogy az összes iparnemek között a fonó- és szövő ipar az, a melynek termékeiből az emberiség a legtöbbet fogyaszt s

tekintettel arra, hogy így minden államnak ez a legfontosabb iparát képezi, a melybe egyrészt a legnagyobb tőke a leggyümölcsözőbben fektethető be s e téren a legtöbb munkás jól jövedelmező foglalkozást találhat, másrészt pedig ezen ipar legnagyobb részt honi mezőgazdasági terményeket dolgozván fel, a legközvetlenebb hatással van

a mezőgazdaság föllendítésére, valamint tekintettel arra, hogy mindezek daczára Magyarország fonó-szövőipara a legalantibb fokon áll és 460 millió korona értékben a külföld látja el szükségletünket;

tekintettel továbbá arra, hogy ép a fonó-szövő ipar céljaira szolgáló legjobb minőségű gyapjunak bővében vagyunk s a kender és len is itthon bármily mennyiségben s a legjobb minőségben szintén termeszthető;

ugyszintén tekintettel arra, hogy a magyar nemzet fiai és leányai kiváló képességgel és hivatottsággal bírnak a fonó-szövőipar bármely ágának sikeres művelésére;

végül pedig tekintettel arra, hogy mindezek daczára nyers anyagjaink ezidő szerint külföldre vitetnek s ott feldolgoztatván nemcsak, hogy az ezzel járó munka és érték emelkedés hasznától elesünk, de a kétszeres fuvart is fizetvén, a nemzeti vagyron rovására sokkal drágábban jutunk ezen ipar termékeihez, mintha azok itt a hazában állíttatnának elő, —  
*mondja ki a kongresszus, miszerint:*

1. A legfontosabb állami feladatok egyikének tartja a hazai fonó-szövőiparnak minden rendelkezésre álló eszközzel való gyors fellendítését és megszilárdítását, kivált pedig a Székelyföldön való fölvirágoztatását, melynek népe ezen ipar iránt veleszületett nagy előszeretettel bír.

2. E célból *felkéri a kormányt*, hogy:

a) okulva a Háromszék vármegyében rövid idő alatt elért sikereken, egyrészt ott a megkezdett irányban az akció tovább folytatására támogatással legyen; másrészt pedig ejtse módját, hogy a Székely-Kereszturt létesített lenkikészítő gyár mellé fonoda is állíttassék s az ott termelendő lenfonál mindenféle feldolgozására Udvarhely vármegye népe a Háromszék vármegyében sikerrel bevált rendszer szerint megtaníttassák és termelvényeinek értékesítése biztosíttassék;

b) a Parajdon állami támogatással bevezetett pokrócz-készítés ványoló építésével a megkezdett alapon továbbfejlesztessék s az értékesítés *Marosvásárhelyre* és *Székelyudvarhelyre* tereltesék;

c) az Udvarhely vármegyébe kebeleztetett Bágy község szegény lakói, a jobb fajta és így értékesebb pokróczok készítésére a parajdiakhoz hasonlóan megtaníttassanak s részükre a közelben alkalmas ványoló építtessék, mely alkalmat szolgáltat ezen jövedelmező háziipar továbbterjedésére;

d) a gyapjufonó-szövőipar további fellendítésére, tekintettel főképp az ezt előszeretettel üző Marostorda és Csikvármegyékre, Marosvásárhelyt, Csikszeredában és Gyergyó-Szent-Miklóson nagyobb állami támogatással létesíttessenek egyelőre 1000—1000 orsóval később bővithető fonodák; a nép pedig alkalmas szövőszekek adományozásával vezetessék be a piaczosabb áruk szövésébe, hogy a termelt fonalat haszonnal feldolgozhassa;

e) a kézmárki szövőiskolánál székely fiúk és lányok részére legalább 10 állami ösztöndíj létesíttessék, a szövőipar magasabb technikájának a Székelyföldön való meghonosítása céljából;

f) végül a székely vármegyék különböző pontjain olcsó minta- kender- és lenáztatókat létesítsen, hogy ezáltal ezen fontos iparnövények jobb kikészítése előmozdíttassék és termelése fokoztassék.

**Sequens József:** Az előadói javaslat 2. d) pontjának kiegészítéseképpen rövid indokolás kíséretében a következő indítvány terjeszti elő:

A gyapju- és fonó-szövőipar további föllendítése érdekében főképpen az ezt előszeretettel üző Marostorda, Csikvármegyékre tekintettel Marosvásárhelyt, Sepsiszent-Györgyön, Csikszeredában és Gyergyó-Szent-Miklóson nagyobb állami támogatással létesíttessenek egyelőre 1000—1000 orsóval, később bővithető fonodák, a nép pedig alkalmas szövőszekek adományozásával vezetessék be a piacra ké-

pesebb áruk szövésébe; a fonódák mellé állittassanak kal-lózó és kikészítő gépek, melyek által a termelt szövetek keresettebbekké, illetőleg használhatókká tétessenek s így a meglevő gyapju feldolgoztatván, haszonnal legyen értékesí-tető. *(Helyeslés.)*

**Stein Dávid:** Az előadói javaslatot elfogadja, a második pont c) bekezdéséhez azonban megjegyzi, hogy az állam ugyan tanítottott néhány asszonyt a pokróczkészítésre, a baj azonban az, hogy nincs ványoló és a mi a legfőbb, nincs — pénz és gyapju. Állami vagy szövetkezeti kölcsönre volna szükség, a mely a kész áruk becserélése vagy azok eladásából befolyt készpénz által törlesztetnék.

**Berzenczey István:** Szerint az 1894. évi XVII. törvénycikknek csak a büntető része hajtatott végre, minek következtében a szegény asszony nem mert kendert vetni. Indítványozza tehát: kéressék föl a kormány, hogy az 1894. évi XII-ik törvénycikk pontos végrehajtása fölött öröködjék.

**Dr. Zakariás János:** Az előadó javaslatának második pontja b) bekezdéséhez pótlásul ajánlja, hogy «Székely-Udvarhely» szava után «a brassómezei hétfalusi járás csángó népére» irassék be.

**Sz. Szakáts Péter előadó:** Hozzájárul Sequens javaslatához és hozzáteszi, hogy a kívánt gyár fölállítása éppen az indítványozónál történjék és a gyár vezetése a jóhírű mesterre bizassék. Hasonlóképen elfogadja Stein Dávid indítványát s ajánlja, hogy a gyapju beszerzésére szövetkezet létesítésének szüksége mondassák ki. Berzenczey István javaslatát is a magáévá teszi. Nagy nehézséget lát azonban abban, hogy a nép nem is tudja, milyeneknek kell lenniök a ványolóknak. Mintaványolók fölállítását tartja szükségesnek s ez az eredeti javaslat 2. c) pontjában befoglaltatik.

**Tauszig B. Hugó elnök:** Kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslatot a következő kiegészítéssel fogadja el:

Ad 2. a) pont. „Udvarhely vármegye” szavak után „és Brassó vármegye hétfalusi járásának csángó” szavak bevételnek.

2. d) pont: „a gyapjufonó-szövőipar további fellendíté-sére, tekintettel főkép az ezt előszeretettel üző Marostorda és Csikvármegyékre, Marosvásárhelyt, Sepsiszentgyörgyön, Csikszeredában és Gyergyó-Szent-Miklóson nagyobb állami támogatással létesíttessenek egyelőre 1000—1000 orsóval később bővithető fonódák; a nép pedig alkalmas szövő-székek adományozásával vezetessék be a piaczosabb áruk

szövésébe; a fonódák mellé állittasanak kallózó és kikészítő gépek, melyek által a termelt szövetek keresettebbekké, illetőleg használhatókká tétessenek s így a meglevő gyapju földolgoztatván, haszonnal legyen értékesíthető”.

Ad 2. f) pont végére „Addig is utasittassanak a hatóságok, hogy az 1894: XII. t.-cz. 94. §-ának is felelősség terhe mellett szerezzenek érvényt.” (*Helyeslés.*)

### 3.Kőipar.

**Spaller József előadó:** Tisztelt Szakosztály! A marosvásárhelyi iparkamarának felhívása folytán örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy a székelyföldi kőiparfejlesztéséről szerény nézetemet elmondjam s így magam is, — bár porszemnyivel — hozzájárulhassak, ha szabad egyéni érzelmeimnek kifejezést adni, az előttem mindig tiszteletre méltó, őszintén szeretett székely nép boldogulásához. „Hisz oly örömmel várom e nép ébredését. A nagy világ zajától, csak hogy el ne késsek!”

A Székelyföldnek ezidőszerint számbavehető kőipara nincsen, kőfaragásra alkalmas kőzete annyi van, hogy az egy életrevaló, virágzó kőiparnak biztos alapját képezi.

Míg azonban az anyagot itt a föld felszine, a nagy mennyiségű kőtuskókban, amott meg a föld mélye a különféle kőzetekben elélntárta: hiányzottak a fejlődés egyéb föltételei.

A Székelyföld dus erdőségei ugyanis csaknem ingyen juttatták népünket a házépítéséhez szükséges fához, a melyből aztán ki-ki összetákolhatta a maga kis házikóját. Bizonyos, hogy az ács bárdja könnyebb volt, mint a kőfaragó bunkója, a melylyel a vésőt a kemény kőbe kell mélyíteni. S mert könnyebben is szállithatta a fát, mint a követ, mely alatt gyöngye szerkezetü szekerecskéje összeroskadhatott volna, csoda-e, ha rá sem hederített a kőre. Még az ősök emléke, a meghaltak iránti kegyeletet sem kelthetett rokonszenvet a kőfaragás iránt, hiszen egy-egy fakereszt sokkal frapánsabb kifejezője a mulandóságnak, mint a kőből faragott emlékoszlop.

Végül a stagnáció, a melyet városaink építkezéseinél még jelenben is tapasztalunk; főleg pedig népünk szegénysége, s a mit szintén meg kell emlitenem, hogy velünk biz az újabb időig

az egy jó Istenen kívül senkisésem törődött: azt hiszem eléggé indokolják e téren való elmaradásunkat.

Ideje azonban, hogy már egyszer megjöjjön az eszünk. Dus erdőségeinket úgy potomáron már nagyjában letarolták. Szántóföldeinket hol elzálogosítottuk, hol eladogattuk. Legyünk őszinték: ebben része van a spiritusznak is.

Ám egyik székely közmondás szerint: „A jajgatásnak nincsen helye; a sirás pedig szégyen.” Még nem késő! Lássunk komolyan dolgunk után. Térjünk vissza a földhöz s Anteuszként merítsünk abból új erőt további életünkhöz. Bizonyos az, hogy a föld: ez az édes, jó anya nem hagyja el a hozzá hü, becsületes gyermekét. Kebelében még sok kincset rejt, mely boldogíthat, ha van hozzávaló eszünk, ha van melegen érző szívünk, hogy megértsük édes anyánk hívó szózatát.

Tekintsük csak elsősorban is Udvarhelymegyét, a melynek északkeleti és keleti oldalán vonul el a Hargita gerincze. Trachit-hegységnek nevezhetjük a Hargitát, hol a trachit majd tornyokat, majd réteges padokat alkot, nem is említve a viz által az egyes völgyekbe lesodrott trachit-tuskókat, a melyek lépten-nyomon előbukkannak. A Hargitagerinczéhez közeledve pld. már Szentegyházás—Oláhfalu határán a trachit-padok 1—2 méter hosszúságot, 2—10 cm. vastagságot érnek el, a melyeket sirokat fedő lemezeknek, különféle kőburkolatokra, kerti asztaloknak és padoknak igen célszerűen lehetne fölhasználni. Faragnak itt trachitból épület- és kerékvetőköveket is.

Általában a trachit-család kőzeteit Udvarhelymegyében mindenütt föltalálhatjuk. Házi-iparilag üzik itt a kőfaragást Farkaslaka községében, hol mintegy 5 család, Alsó-Sófalván 10, Parajdon 20, Gyepesen 35, Homoród-Szent-Pálon 1, Homoród-Keményfalván, Abbásfalván, János- és Városfalván és Lövetén számosan.

Feltűntek nekem Farkaslakán Jakab Mihály uramnak csinosan kifaragott sirkövei, a ki pedig Jánosfalván a Geréb János egyszerű székelyember faragta sirköveit tekinti meg, az tanuságot tehet arról az izlésről, mely általában a vidék kőipari produktumain észlelhető.

Vajjon nem volna-e helyes az ily kőfaragók részére állami segélylyel a székely-udvarhelyi állami kőfaragó-szakiskolában a téli időben 3—4 óra terjedő tanfolyamot szervezni? Másfelől egy-két kőfaragó szakiskolát végzett ifjunak állami segélylyel való letelepítése, hogy ugymondjam mintegy belopná e népbe azokat a szak-

ismereteket, azt a finomult izlést, mely még a háziiparilag üzött kőiparnak is elengedhetetlen föltétele, ha piacot óhajtunk annak biztosítani.

Jánosfálván 2-féle mészkőből faragják a sirköveket, egy lágyabb és keményebb fajtából. Én a keményebből hoztam egy darabot. A trachit is, e harmadkom, kuszályos, porfiros kőzet-földolgozást nyer e vidéken, melyből egy darabkát van szerencsém itt bemutatni.

Térjünk át most Vargyas vidékére s említsük meg első sorban is a Homoród és Vargyas pataka között elterülő heglánczot, a mely több helyen nagy tömegű színes márványt adhatna, ha kellő tőkével rendelkező szakértők művelés alá vennék. A kezemben levő példány a székely-udvarhelyi szakiskolából való, a hol e márványból egy pár csinos kőipari tárgyat faragtak. E márvány a szakiskola szakemberei által végzett kutatásoknak az eredménye, bár az „Ellenzék” című lapban azzal vádolták iskolánkat, hogy: „nem ismeri a Székelyföld márványait.” Holt kincsnek marad e szép márvány is mindaddig, míg a szállítási nehézségek elhárításával impulsust nem nyer a vállalkozási kedv. Kőbányák nyitásával itt egy virágzó kőipari telepnek vethetnők meg az alapját s kenyeret nyujtanánk e vidék népének, mely inségében ujabb időben is az állam kegyelem kenyerére szorult. Nem-e intő példa arra, hogy ha keresetforrásokat nem nyitunk, elpusztul e nép. Az anyagi tönkremenésnek pedig nyomán jár az erkölcsi élet süllyedése is.

E vidék kőzetei között figyelemre méltó még a szép gabbró és a szerpentin. Mindkettőnek ime itt egy-egy csiszolt példánya. Dr. Szolga egyetemi tanársegéd, geologus szíves kalauzolása és szakszerű magyarázatai mellett Vargyas határán, a Szármány patak völgyében tekintetem meg e kőzetet, melynek közelebbi ismeretetését megtalálhatjuk „Adatok a perzsányi hegység északi részének geologiai és petrografiai ismeretéhez” című munkájában.

Mivel mind az alsó-rákosi, mind pedig a szármánypataki gabbró és szerpentin ép törésű darabokban igen szép kőzetek, diszmunkák készítésére, a különféle színváltozatban és nagy mennyiségben található korondi — arragonittal együtt — igen alkalmasok lennének.

Épen azért igen praktikus dolognak tartanám azt, ha e vidékbeli székely gyermekek számára, számítva a hazafias lelkű papok

és tanítók támogatására, a zalathnai kőcsiszoló szakiskolában állami ösztöndíjak létesítenének s az onnan kikerült ifjak e vidékeken letelepedve, kioktatnák a népet a kőcsiszolásban. Háziiparilag üzve a kőcsiszolást, mint az Svájcban és Franciaországban is otthonos, még a család másként hasznavehetetlen tagjainak (gyermekek, öregek) munkaerejét is értékesíthetnők, 20—40 fillért a 10—12 éves gyermek játszva kereshetne meg.

Piaczot itthon is a Székely-fürdőkön biztosíthatnánk e diszmunkáknak, e csecse-becséknek, mert, ha már a taplómunkákkal is oly szép üzletet lehet csinálni a fürdőkön, bizonyára kapva-kapna az ily diszmunkákon is a fürdők közönsége. Csak ne néznők még továbbra is összedugott kézzel a világ folyását. Csak volna bennünk egy kis üzleti szellem! Más államok népe még a fűrészport is jó drágán eladja nekünk, kitömve azzal a babák belsejét. A Magyar korona országainak 1894. évi áruforgalmi statisztikájából olvasom, hogy játékszerek- és diszművekben évi 1 millió 210 forint a behozatalunk, követkekövekben, márvány és kőfaragói munkákban közel 2 millió forint. Nálunk márvánnyal kavicsolják az országutakat, sárban hever a szép gabbró, a serpentin és arragonit. Igazán maholnap saját zsirunkban fulladunk meg.

Különösen érdekelheti azonban a szakembert a szárhegyi mészvonalat, a melynek jellemzéséül álljanak itt dr. Herbach Ferencnek a Székelyföld földtani és őslénytani című munkájából vett következő szavai: „A szárhegyi mészkővonulat közete kristályos mészpáthalmazból áll, még pedig a durva szemcséstől egészen a finom czukorszerű szemcsésig. Friss törése erősen csillogó, áttetsző, színe hófehér, vállapjain halványvörös, közbe-közbe szürkére csikolt, gyakran rétegzett, ritkán tömeges és ekkor felületén repedezett.”

Csik-Szent-Tamásnál kezdődik e mészkővonulat s már Csik-Szent-Domokos község közelében élénk tár egy kitűnő minőségű kemény mészkövet, hogy a kőfaragónak építkezésekre és sirkövek készítésére alkalmas anyagot nyújtson. Két évvel ezelőtt, midőn a mészkövet megtekintettem, valóságos élet volt itten. Ott a kőfejtők csákánya hányta a szikrát, itt a kőfaragók egyengették a köveket, hogy a számos megrendeléseknek eleget tehessenek. Többek között a gyula-fehérvári katonai építkezéshez, mert e mészkő a beküldött számos mintakövek között a legjobbnak találtatott, tekintélyes értékű lépcsőköveket rendeltek meg. A rész-



vénytársaság, melynek e bánya a kezében volt, tőke hiányában beszüntette a munkálatokat. Pedig bizony egy kis aprópénz nem ártott volna a szegény csiki székelynek, a ki az esztendő legnagyobb részében krumplival tengeti az életét. No bizony, ilyen elerőtlenedett nép a munka invázióknak nehezen tudna ellentállani.

Gyergyó-Vaslábnál szintén a szárhegyi mészkővonulat mentén találjuk azt a gyönyörű szürke márványt, a melynek egy pár csiszolt példányát szives megtekintés czéljából magammal hoztam. Egy Toffoloui nevű olasz kőfaragó fejté itt a márványt s dolgozza föl 2 segédjével sirkövekké. Míg a szürke színű márványt 1—2 méteres darabokban találják, addig tiszta fehér márványt 1 méternél nagyobbakat még nem fejthettek. Gyönyörű, vakítóan csillogó sirköveket láttam e szürke márványból Kiss nevű kőfaragó műhelyében Maros-Vásárhelyt is.

Láttam Vasláb határán ép a bánya mellett egy jelzőfát. Az építendő vasut jelzője ez. Vajjon mikor látjuk itt a vaslábi márvánnyal terhelt vonatot elrobogni? Minden dolog sikere három tényezőtől függ: pénz, pénz és pénz. Aztán általában elmondhatjuk, hogy a tengelyen való szállítás költséges volta a megölője a vállalkozási kedvnek, mely a Székelyföld kincseinek kiaknázására irányulna.

Ugyanezen mészkővonulat irányát követve, Szárhegyhez érünk, mely mészkővonulat itt a legnagyobb vastagságot éri. Fehér márványát 160 ezer korona befektetéssel egy Saxlehner nevű vállalkozó vette művelés alá. Ám a maros-vásárhelyi iparkamarának 1901. évben a „Székelyföldi ipar fejlesztéséről” a nmélt. kereskedelemügyi minisztériumhoz fölterjesztett jelentésében: „... daczára a márvány kiváló minősége és keresettségének, Saxlehner — mintegy 60 ezer koronát belevesztett, mert vasut hiánya miatt a Szászrégenig fogatos járműveken való drága szállítás tönkretette e szép vállalatot.”

Ugy a szárhegyi, mint általában ugyanezen hegláncz egyéb helyein, tehát a borszéki mészkővonulatban található fehérmárványra vonatkozólag is fölemlitem iskoláink szakembereinek azon véleményét, hogy az részint eresztékes, tehát csakis kisebb darabokban található, részint vaseres: tehát faraghatatlan. Bármint álljon is azonban a dolog, annyi bizonyos, hogy a szárhegyi márvány a szép ditróival együtt diszművek faragására föltötte alkalmas.

Épen ezért áldásos volna az, ha Gyergyó-Szent-Miklóson, mint a művelés alá veendő márványbányák központjában, egy szobrászati szakosztállyal megtöltött kőfaragó iskola állíttatnék föl. A kőfaragásra és általában a szobrászati tárgyak faragására alkalmas kőzetek bősége mellett, indokolásul még a szegény székely fiuk nehéz sorsát hozom föl, a kik kénytelenek apjuk oldalán vándorbotot fogni s itt hagyni azt a földet, a melyen apáik vére folyt s a melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt.

Csikmegyében még Csik-Zsögödöt, a melynek 2 trachit-bányája van s 6 képzett kőfaragója, Csik-Szent-Királyt, Maros-Tordamegyében Gödemesterházát, Sóvárادت, Mogyoróست és Harvadót, Háromszékmegeében pedig Málnást és Mikóujfalut, Kézdi-Polyánt említem föl, mely községekben is a már jeleztem módon lendületet adhatnánk a kőiparnak, mely háziiparilag a maga primitív eszközeivel üzve — jelen alakjában keresetforrásra alig volna emelhető.

Ám, ha a jelzettem helyeken kőbányák is nyíttatnának, jelenlegi munkásviszonyaink között egy folytatólagos vállalatot fenntartani képtelenek lennénk.

Mint azt jelen értekezésem elején is említettem, népünknek általában az állandóan egy helyhez kötött foglalkozás nem természete, főleg ha az ipar, a melyről szó van, reá nézve: idegen. Innen aztán más helyről hozott magyar munkások utbaigazítása válna szükségessé, hogy a székely ember a kőfejtéssel, a köveknek legalább is megmagyarázó munkálatokban kioktattassék. Szóval népünket nevelni kell a kőfaragással járó készségekre.

Másfelől ily bányák nyitásával megoldást nyerne a kőfaragói szakiskolákat végzett növendékek oly helyezése is, a kik különben a kőipar pangása miatt csak tengetik, lengetik életüket. Önállóságra vergődve pedig a nyitott kőbányákból könnyen beszerezhetnék a szükségelt anyagot s nem volnának kitéve a talált kövek (u. n. findlingek) szállításával járó nehézségeknek.

E mellett a jobb és szebb kövekből készült munkadarabok csak fokoznák a keresletet: s így tisztességes megélhetést biztosíthatnának maguknak.

A Székelyföld jó minőségű, kemény kőzeteinek aztán piacot teremthetnénk itthon, mert kemény kő egész Erdélyben nincs, a Kelet országaiban, ha fölhívnák mintakövek szétküldésével — rájuk a figyelmet.

S most, midőn iskolánk szakembereinek, valamint a székely-

udvarhelyi állami főreáliskola tanárának szakszerű utbaigazításaiért e helyen is köszönetet mondok, a székelyföldi kőipar fejlesztéséről elmondott nézeteimet következőkben összegezem, illetve javaslatom ez:

tekintettel arra, hogy a Székelyföldnek ezidőig számbavehető kőipara nincsen, noha kőfaragásra alkalmas kőzete elég van,

*mondja ki a kongresszus, hogy:*

a) *a Székelyföldön kőipar* létesítését szükségesnek tartja és ennek eszközeiül tekinti:

1. *kőbányák megnyitását, még pedig:*

a) *Csikm. Csik-Szt-Domokos községében*, melynek mészkőve nagy mennyiségben fordul elő, s úgy minőség, mint szépség tekintetében a kőfaragásra kiválóan alkalmas;

b) *Csikm. Vasláb községben*, melynek igen szép, szürke márványa épület és sirkövek faragására föltötte alkalmas;

c) *Szárhegy fehér márványa becses*, diszművek készítésére igen alkalmas lenne a szép ditroittal együtt;

d) *Udvarhelymegyében: Homoród-Almás határában*, hol a Homoród és a Vargyas pataka között található szép színes márvány nagy tömegben fordulva elő, kiaknázásra vár;

e) *Csik-Zsögödön, Udvarhelymegyében Gyepes, Keményfalva, Jánosfalva*, valamint *Maros-Tordamegyében Sóváradon, Havadtőn, Magyaróson* és különösen a *Gödemesterházán található* nagymennyiségű trachit nagy lendületet adna a kőiparnak;

f) *Háromszéken; Málnás és Mikó-Ujfalú trachitja* vár kiaknázásra;

g) *A korondi aragonit, Alsó-Rákosnál pedig a gabró és serpentin* igen szép kőzetek, melyek háziiparilag üzve jövedelmi forrást nyújthatnának a népnek.

2. Kivánatosnak tartja *Gyergyó-Szt-Miklóson* egy kőfaragóiskola felállítását és a zalatnai kőfaragóiskolában állami ösztöndíjak létesítését székely ifjak részére. *(Helyeslés.)*

**Gyárfás Győző:** Köszönetet mondva előadónak a szép előadásért, megjegyzi, hogy az előadó elfelejtette megemlíteni, miszerint az Olt völgyében, Háromszék vármegye területén fekvő Málnásfürdön a legjobb minőségű, tömör andesit található, mely a vasútépítés munkálatahoz különösen jól használható. Méltányolja a bányászatnak a székelység kereseti viszonyaira való hatását s indítványozza ú: *kéressék föl a kormány, hogy a málnási bányában 75—20 székely ifju ellátását államilag segíljeze.* Kijelenti, hogy tudomása szerint ezen ifjak tanítására a málnási bányamester díjtalanul vállalkozik. *(Helyeslés.)*

**Tauszik B. Hugó elnök:** Határozatképen kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslatot Gyárfás Győző indítványával kiegészítve fogadja el. *(Helyeslés.)*

## 4. Agyagipar.

**Örley János előadó:** Tisztelt Szakosztály! A Székelyföld agyagipara a mult század első felében érte el a legmagasabb fokot, azóta rohamosan hanyatlik, különösen az utolsó két évtizedben. Ez a jelenség nemcsak a Székelyföldön, nemcsak országszerte észlelhető, mert a fazekasság világszerte pusztul s fentartása a művelt nyugati államok mindegyikében gondolkodás tárgyát képezi.

A hanyatlás okai tehát részben általánosak és első sorban a szállítási eszközök fejlődésének következményei, a mennyiben a szállítási díjak olcsósága a gyáripari termékeknek kedvez.

A kényes agyagárunak szállítása hajdan tulságosan megdrágította a kőedény és porcellánedényeknek árait és így könnyen uralhatta a félreeső helyen élő fazekas a maga piacját. A gyárak nagyszabásu gépberendezéseikkel, szakismeretekkel és nagy tőkével ott is kiszorították a fazekaskészítményeket, ahol azelőtt még az agyagtányér is fényüzésszámba ment és a hol a szegényes hajlék egyedüli edénye a fatányér volt. A kőedény, a porcellán és zománczozott vasedények ma már általánosn elterjedt használati cikkek.

A pusztító hatást fokozta a szabadiparnak törvénybe igtatása, vele kapcsolatban a czéhrendszer megszünése, valamint a szakismereteknek hihetetlen mértékben való visszafejlődése, miről élénken tanuskodik azon körülmény, hogy az 50—60 évvel ezelőtt készült fazekasedény összehasonlíthatlanul szebb és jobb a ma készülnél, holott más tekintetben épen az agyagipari ösmeretek rendkívüli mértékben fejldtek.

Az általános okokon kívül a székely agyagiparnak óriási káro-

kat okozott a romániai vámháboru, mely teljesen megszüntette az azelőtti jelentékeny kivitelt.

A szorosán vett Székelyföldön az 1890. évi népszámlálási statisztika szerint:

Csik vármegyében	9 férfi	6 segéddel
Háromszék „	11 „	1 „
Marostorda „	24 „ 2 nő	16 „
Udvarhely „ és Marosvásárhely	88 „ 1 „	29 „
sz. kir. városban	19 „	6 „
összesen tehát	151 „ 3 „	58 „

üzte a fazekas ipart. A valóságban azonban sokkal jelentékenyebb ezen iparág, mint azt a statisztika feltünteti, mert igen sok székely háziiparszerűleg üzi a fazekasságot, kikről a statisztika természet-szerűleg említést nem tesz.

Véleményem és becslésem szerint 2500 székely keresi vagy egyedül, vagy részben az agyagipar révén kenyerét. Miután a kisipari fazekas ma már alig különböztethető meg a háziiparostól és miután egyaránt súlyos mindegyiknek a helyzete, a következőkben e tekintetben nem teszek különbséget.

Nagyobb számmal vannak fazekasok Csik-Dánfalván, hol ezelőtt 20 évvel 80, most már csak 35 család folytatja a mesterséget. Itt vörösre égő agyagból igen jó és elég csinos főző és használati edényeket készítenek. A diszítés primitív, mert ez használati edényeknél nem lényeges. A dánfalvi edénynek Romániában nagy kelete van, de mert kivitele most már lehetetlenné van téve, élélmés romániai vállalkozó az olcsó agyagot szállíttatja át vámmentesen s abból Dánfalvából kitelepített fazekasokkal közvetlen a határszélen — Palánkán — készítteti a dánfalvihoz teljesen hasonló edényt és azzal kitűnő üzleteket csinál.

Csik-Madarason mintegy 120—130 háziiparos foglalkozik a legközönségesebb mázolatlan fekete, u. n. kormos cserépedénynek készítésével. E két csikmegyei községnek az egymáshoz való közelség folytán közös érdekeik vannak és ezért javaslataimban csakis Dánfalváról van szó, mint a hol bárminő akció megindítására kedvezőbb viszonyok kínálkoznak.

Háromszék vármegyében Baróthon, Bereczken és Kálnokon van néhány fazekas, kiknek ipari szempontból azonban alig van jelentőségük, mert működési körük nem terjed községük területén

tul. Ezeknek felkarolása a helyi társadalomnak feladata, hasonló esetekben nem lehetvén szó nagyobb áldozatokról, mert nincs arányban azzal az esetleg elérhető csekély közgazdasági haszon. Kisbaczonban nagy mértékben üzik a tetőcserép-készítést, melynek fellendítése céljából kormányunk egy nagyobb agyaggyuró gépet adományozott. Értesülésem szerint a gépet nem használják a bacsoniak, a mi mindenesetre kár.

Udvarhelymegyében Korond népének jelentékeny része, állítólag mintegy 600 egyén foglalkozik fazekas háziiparral és készíti az általánosan ösmert mázolatlan, jó korondi főzőedényt. Jelentőségénél fogva már több ízben tétettek kísérletek a korondi edényipar föllendítésére. Így mintegy nyolcz évvel ezelőtt hosszabb ideig tartó tanfolyam rendeztetett az oda kiküldött vándortanító által, néhány évvel ezelőtt pedig három fazekas államköltségen a székelyudvarhelyi szakiskolán rendezett tanfolyamon vett részt. Sajnos, a tanfolyamoknak érdemleges eredménye nem volt. A korondi főzőedénynek használata erősen apadóban van, mert mázolatlan lévén, nehezen, vagy éppen nem tisztítható és így a kissé kényesebb igényeket már nem elégíti ki. Tetszetősebb és mázas edényt a korondiak ösmereteik korlátoltságánál fogva készíteni nem tudnak. *Székelyudvarhelyen* mintegy 25 fazekas él már csak, kik elég eredeti és tetszetős tálat, korsókat készítenek. Az agyag, melyet használnak, főzőedény készítésére nem alkalmas. Ugy a székelyudvarhelyi, mint a megyebeli, u. m. csekefalvi, etédi, kőrispataki és magyarhermányi fazekasipar fejlesztése érdekében létesült az udvarhelyi agyagipari szakiskola, melynek ily irányu, jótékony hatása a jövőben bizonyára érezhető lesz.

Maros-Tordamegyében Makkfalva az egyedüli község, hol nagyszámu fazekas háziiparos van. Ottlétem alkalmával mintegy 130 család foglalkozott a fazekassággal, különféle főző és használati edényeket készítvén, melyeket cserekereskedelem útján értékesítettek a közeli környéken.

*Görgény-Szt.-Imrén* kisszámu háziiparos készít primitív használati edényeket. Itt van Trepera Péternek kőedény-műhelye is, melyben 5—6 munkás van állandóan alkalmazva.

*Marosvásárhely* városában mintegy 14 fazekas van, a kik közül három főleg kályharakással és készítéssel foglalkozik. Az itteni ipariskolának kezdetben agyagipari szakosztálya is volt, mely

azonban feloszlott, mert a fazekasok érdeklődését nem sikerült felkeltenie.

*Torda* edényipara Erdély határain túl is jól ismert az egyes fazekasok által alkalmazott tipikus diszitési mód folytán. Harmincz fazekas él itt, a kik főző és használati edényeket készítenek, diszedényt csupán Czeglédi József készít. Ez a derék iparos több kiállításon nyert elismerő okmányokat és az egyedüli, a kiben a haladás vágya erősebben kifejlődött. Készítményeit legnagyobb részben Brassóba, Kolozsvárra és Budapestre szállítja. A diszitett edények készítésére itt egészséges talaj kínálkozik, mert a hozzávaló ügyesség és érzék itt többekben van meg.

Barcauzfalun több fazekas-család van. Fejlesztési kísérletek itt is történtek, a mennyiben mintegy nyolcz évvel ezelőtt tanfolyam rendeztetett ugyanazon szaktanító vezetése alatt, a ki Korondon is hosszabb időt töltött. Ugy a közönséges, mint a diszitett edényeknek Brassó a piacza, hol mint specialitások, előszeretettel vásároltatnak a külföldiek által is.

Nagy vonásokban ecsetelvén a székely agyagiparnak elterjedését, a nyersanyagok rövid ismertetése után a fellendítés módjainak rövid ismertetésére kell áttérnem. A nyersanyagokról kevés mondanivalóm van, mert az eddig talált anyagok csakis fazekasipari tárgyak, legfeljebb kályhák készítésére alkalmasak. Ezekre a czelokra azonban legnagyobb részt elég jók. Van ugyan Csik-Csicsón és Tordán kaolinszerű anyag is, ezek azonban oly soványak, hogy csak távoli vidékről hozott jó kövér anyagoknak hozzákeverése által válhatnak feldolgozhatókká. Most csakis az edényeknek fehérre való beöntésére használtnak. A legtöbb agyag azonban az eddiginél jobb, szebb és értékesebb tárgyak előállítására is alkalmas volna és különösen tetszetős disztárgyak volnának kellő szakértelemmel és izléssel előállíthatók, melyeknek értékesítése könnyen volna biztosítható a Székelyföld nagyszámu és előkelő fürdőhelyein. Hasonló feladatok megoldására hivatott intézményünk is van: „az agyagipari központi mintaműhely — Budapesten”.

A további fontos nyersanyag az óloméleg, a gelét, mely állami kohókban állittatik elő. Az ó-radnai kohó ennek előállításával ez idő szerint nem foglalkozik ugyan, de elég jutányosan szerezhető be Nagybányáról. A fazekasok azonban ismételadóktól 20—30%-al drágábban veszik, mely jelentékeny költségtöbblet erősen sújtja

a fazekasipart és okozója a fazekasság nagy nyomorának. Nagy-bani és így jutányos beszerzése csak ott lehetséges, hol sok fazekas él együtt és *összetart*.

A Székelyföldön ezt azonban hiába keressük, a fazekasok között nyersanyag-beszerző szövetkezetek még nincsenek. Például szolgálhatna az ország több helyén létesített ily szövetkezet, melyeknek mindegyike eredményes működést ért el. A fazekasipar fellendítésének tehát egyik legbiztosabb és legközvetlenebb hatással bíró módja *a szövetkezetek létesítése*.

De vannak egyéb módok is, melyek együttvéve kell hogy alkalmaztassanak, ha maradandó sikert kívánunk biztosítani. Így helyenként a gépmunka igénybevételeit kell megkísérteni, melynek nyilvánvalók a kézimunka fölötti előnyei ott, hol nagyobb tömegek kerülnek feldolgozás alá. Az agyagnak előkészítése és a máznak megőrlése kizárólag mechanikai munkák s mégis kivétel nélkül kézzel végeztetnek drágán és rosszul.

A nagyiparnak éppen a gépmunka okszerű felhasználása adja meg az erőt. A gépüzem azonban csak úgy jövedelmező, ha nagy tömegek dolgozandók fel, mely körülmény fenforog mindenhol, a hol nagy számmal vannak fazekasok. Az ily célból való tömörülése a fazekasoknak több helyütt sikeresnek bizonyult, időszerű tehát odahatni, hogy a gépmunka előnyeivel a székely fazekasok megismerkedhessenek.

A szakismereteknek visszafejlődése részben a czéhrendszer megszüntetésének tulajdonítható, mert azzal megszűnt a tanoncoknak, segédeknek gondos kiképzése, megszűntek a vándorutak, melyeken a segéd, mielőtt mesterré avatták volna, gazdag tapasztalatokat gyűjtött s impulzust szerzett a haladásra és nemes ver-

senyre. Ott, a hol a szakismeretek hiánya teszi nyilvánvalóvá az ipar elsatnyulását, bizonyára eredményes lehetne a régi módszer, a jónevű műhelyeknek a felkeresése, illetőleg az ilyen vándorutnak a lehetővé tétele. A háziiparosok egyáltalán nincsenek abban a helyzetben, hogy ismereteiket ily módon gyarapíthassák, a tanfolyamok nivójára pedig a legritkább esetben emelkedhetnek, mert tudásuk nem más, mint a mi esetleg hiányosan az apáról a fiura szállt. Az iskolászerű oktatás, a tanfolyamok, az élet közvetlenségét alig pótolhatják. Ott, a hol kívánatos a továbbképzés, ott tehát a gyakorlati élet megismerésére kellene az iparosoknak módot nyújtani.



De mint mindenhez a világon, úgy az ipar üzéséhez első sorban nélkülözhetetlen kellék a pénz, mely nélkül iparos még gépek és szakértelem mellett sem boldogulhat.

A mi fazekasainknak is a szegénység a legnagyobb bajuk, a mi miatt igen sokszor kell az értékes árut elkótyavetyélniök. De sok szegény a filléreiből is összerakhat némi szerény tőkét, mely együttvéve sikeresebben szolgálhatja az összesség érdekeit, mint szétaprózva az egyénét. Ugyancsak a szövetkezésben van tehát meg a módja az ipar fokozottabb üzéséhez szükséges tőkének felhalmozására, a mint azt már számos szép eredményü példa mutatja. A szövetkezeteknek még áldozatok árán való előmozdítása tehát fontos érdek, a mennyiben tudvalevő, hogy a fazekasoknál magasabb foku társadalmak is csak akkor mozdulnak meg, ha az illetékes tényezőktől az impulzust megkapják. Vagyis szövetkezetek alakítása csak akkor lesz remélhető, ha arra megfelelő pénzbeli segély helyezhető kilátásba.

Ezekben volt szerencsém ösmertetni azon módokat, melyeknek segélyével a székely fazekasipar fellendítése remélhető. Aszerint, a mint a körülmények az egyik vagy másik módnak alkalmazását indokolják, állítottam össze a következő javaslatomat:

*mondja ki a Kongresszus*, miszerint fölkéri a kormányt, hogy:

1. Tordán, Makkfalván, Csik-Dánfalván, Barczaujfalun nyersanyagbeszerző szövetkezetek alakítására, Marosvásárhelyt és Székelyudvarhelyt pedig a meglévő ipari hitel-szövetkezetek keretében fazekasipari szakcsoportok alakítására utasítsa az Országos Központi Hitelszövetkezetet;
2. a korondi, csikdánfalvi, és tordai, makkfalvi és barczaujfalusi fazekasoknak az ipari céljaikra szükséges eszközöket állami segélyképen engedélyezze;
3. a budapesti agyagipari központi mintaműhelyet utasítsa, miszerint a tordai, barczaujfalusi, csikdánfalvi fazekasipari nyersanyagokat tanulmányozza, azokból az előállítható legtökéletesebb használati és diszedények mintáit készítse el és alkalmas módon gondoskodjék arról, hogy a megfelelő tárgyakat a megfelelő módon az illető fazekasok is készíthessék;

4. 4—6 törekvő korondi fazekast 3—4 hónapra olyan vidékekre küldjön tanulmányozás végett, hol fejlett fazekasipar van, mert a korondiak eddig mázatlan edényt készítenek s a mázas edény készítését még nem ösmerik;

5. a megalakítandó szövetkezeteket a tagok számára mért pénzbeli segélyben is részesítse. *(Helyeslés.)*

**Tauszik B. Hugó elnök:** Hozzászólásra senki sem jelentkezett, tehát kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslatot változatlanul magáévá teszi. *(Helyeslés.)*

## 5. Vas- és fémipar.

**Solt Adolf előadó:** Tisztelt Szakosztály! Kulturális állapotaink változása és a technika fejlődése szükségleteinket és azzal az ipart is lényegesen megváltoztatta.

Egész iparágak tűntek el és keletkeztek újak aszerint, a mint azok a mutatkozó szükségleteink kielégítésére már nem feleltek meg, vagy pedig a fejlődő technika által módosítottak.

A vasipar, a mely tulajdonképpen fokmérője a nemzetek kulturájának. kivetkőzve eredeti jellegéből, óriási léptekkel haladt a fejlődés útján úgy, hogy azon már létező vállalatok, melyek bármely oknál fogva azzal lépést tartani nem bírtak, vagy egészen eltűntek, vagy a tengődés stádiumába kerültek.

Ezen körülménynek tudható be, hogy a Székelyföld évszázados multtal bíró vasgyári iparának, ma ugyszólván csak nyomait találjuk. Erdővidék vasbányái és hámorai, nevezetesen a száldobosi, a bibarczfalvi, fülei és bodvaji telepek üzemüket régen beszüntették és az egyetlen még üzemben levő szentkeresztbányvai vasgyár is hasonló sorsra jutott volna, ha annak jelenlegi tulajdonosa, nem annyira a termelési mód fejlesztésével, mint inkább a termelt anyag okszerű feldolgozásával nem tudott volna még ezideig a modern termelés hatalmas versenyével megküzdeni.

Ezen a téren tehát lokális visszafejlődés észlelhető, mely közgazdasági szempontból csak sulyosbitja viszonyainkat; mert míg egyrésről a felszabadult munkaerő más irányu elhelyezkedése közállapotainkat terheli, másrésről a sikertelenség, mely ezen iparág megszűnését eredményezte, az újabb vállalkozás elé fordít nehezen leküzdhető akadályokat.

A rohamos fejlődés azonban nemcsak vashámorainkat, de a vasipart üző kisiparosainkat is megrendítette, mert nem csak hogy fogyasztóitól fosztotta meg őket, hanem elterelte eredeti munkakörétől, nem hagyva részére egyebet, mint a kevésbé jövedelmező javítási munkálatokat. Ezen általános jelenséghez csatlakozott a szabad iparüzés nyomában felburjánzott kontárkodók elszaporodása, kik selejtes munkájával teszik a szolid munkát végző iparos helyzetét még sulyosabbá és végül a román vámháboru által teremtett helyzet, mely legközvetlenebbül a székely ipart sujtotta.

Habár vasérczbányáink és az ezzel kapcsolatos kohászat új életre ébresztését közállapotaink fellendítése szempontjából szükségesnek találom, mégis jelen viszonyaink mellett első sorba helyezem ama fontos szociális kérdés megoldását, hogy mily módon lehetne a székelyföldön levő 770 önálló fémiparost, kik segéddel dolgoznak, munkával úgy ellátni, hogy azok keresethez jutva úgy a saját mint a társadalom érdekeit kielégíteni képesek legyenek.

Fontos eme kérdés pedig azért, mert ha annak megoldásával sikerül a kisiparost a mai válságos helyzetéből kiemelni, úgy azzal nemcsak a társadalom számottevő tényezőjét fogjuk megmenteni, hanem alapját rakjuk le a Székelyföldön ezidőszerint teljesen hiányzó gyáriparnak.

A kisiparosoknak szervezkedése és fokozottabb tevékenysége mellett, részben törvényes intézkedéssel, részben pedig a termelésnek a mutatkozó tömeges szükségletek természetes irányában való terelése, tehát a tömegáru gyártásának felvétele által lesz e kérdés megoldható.

A törvényes intézkedést azért és oly irányban tartom szükségesnek, hogy csak hivatott és képzettségének kétséget kizáró módon igazolt iparosnak adassék meg a jog arra, hogy önálló ipart üzhessen; a mi által oly iparostörzszt nevelhetünk, a mely a fokozott igényeknek is megfelelővén, helyét minden körülmények között megállani képes lesz, de a mellett a kisiparost legveszedelmesebb versenytársától, a kontárságtól szabadítja meg.

Gyáriparunk hiánya mellett, de az óriási mérvű behozatal miatt is, ama tömeges szükségleteket, a melyek a szerszám fogyasztása körül mutatkozik, fémiparosaink kellő szervezkedés mellett sikerrel elégithetnék ki. Minden néven nevezendő szerszám és

vasalások, kályhacsövek, a melyekkel vaskereskedéseink tömve vannak, mind külföldi behozatal, a mely oly értéket képvisel, hogy annak egy kis hányada is elégséges lenne arra, hogy fémiparosainkat kellő munkához és megfelelő keresethez juttassa.

Csak vasárunkban, nem számítva a gépeket és azok alkatrészeit, behozatalunk évenként 56 millió korona átlagban, a mely összegből csupán kalapács és harapófogóra 3 és fél millió korona esik, közönséges lakatos és kovácsmunkákra pedig 2 millió 8 százezer korona.;

A tömeggyártás és így a szerszámkészítés gyakorlati megvalósításához három körülményt tartok szükségesnek; az első, hogy iparosainknak oly gépek álljanak rendelkezésükre, melyeknek segítségével az áruk lehető kedvező és egyszerű készítése lehetséges legyen; másodsor, hogy az iparos a feldolgozandó anyaghoz első kézből kereskedelmi áron juthasson és végül harmadszor, hogy az áru értékesítése lehetőleg kedvező legyen.

Az első feltételhez a magas kormány támogatása lesz kikérendő oly irányban, hogy egyes központokban kisebb közműhelyek lennének felállítandók oly felszereléssel, a milyen azon áruk készítéséhez szükséges, a melyet az illető helyen gyártani vagy bevezetni óhajtunk.

Miután az anyagbeszerzés leghelyesebben a már létező ipari hitelszövetkezetekkel lenne kapcsolatba hozandó, a közös műhelyek is, mint a szövetkezetek termelő ága, azok kötelékébe illesztendők be, a miáltal egyrészt a közműhely gazdaságos vezetése lenne biztosítva, másrészt az ipari szövetkezés eszméje közvetett uton nyerne hathatósbab támogatást.

A harmadik és leglényegesebb tétel az értékesítés; tekintettel azonban arra, hogy oly általános és országos szükséglet termeléséről van szó, hogy annak elhelyezése nehézséget egyáltalán nem képezhet: vaskereskedőink hazafias csatlakozása mellett, azt hiszem, fog akadni egy oly szakértő vállalkozó, a ki a vaskereskedések útján az áru értékesítését is sikerrel lebonyolítja.

Tudomásom szerint a marosvásárhelyi közműhely felállítása a megvalósításhoz már oly közel áll, hogy ha annak berendezésénél az elmondottak figyelembe fognak vétetni, úgy Marosvásárhelyen a szerszámgyártás meghonosítása megkezdhető lesz, melynek alapján a fokozatos továbbfejlesztés a többi székely városok vasiparosainak bevonásával lesz keresztülviendő olyformán, hogy

egy-egy iparos csoportok kizárólag csak egynemű áru készítésével foglalkozzanak, a mi által az olcsó és tökéletes termelés érhető el.

Ha iparosaink komoly törekvése, a kormány és társadalom hathatós támogatása mellett sikerül a szerszámgyártást meghonosítani, úgy azzal nemcsak egy iparososztály helyzetén lesz javítva, hanem útját fogjuk egyengetni a székely iparfejlesztés ama sarkalatos feltételének, hogy az ipari pályára készülő székely ifjak legalább egy részének, a kik jelenleg szétszórva az ország különböző helyein levő ipartelepeken helyeztetnek el, módot teremtsünk arra, hogy mesterségüket itthon tanulhatják meg és azt itt is érvényesíthetik.

De fejlesztő hatással lehet a Székelyföld egyetlen vasgyárára is, mely vasgyárnak fentartása a mellett, hogy egy egész vidék létérdekével van egybefűzve, fontos állami érdek is képez, mely nagymérvű és folyton fokozódó vasérczkivitelünk által vasércztelepeink kimerülését megakadályozni illetve ellensúlyozni hivatva van.

A fejlesztésnek egy módját fogja képezni, ha az említett vasgyár üzemében az aczélgyártást is meghonosítja úgy, hogy legalább a szerszámipar fellendítésével járó aczélészükséglet onnét nyerhessen fedezetet. Ezzel a gyár létérdekének összes feltételei kimerítve ugyan nem lesznek, mégis az által, hogy jó minőségű nyersvasának értékesebb kihasználása érhető el, a jelenlegi helyzet lényegesen javulhat.

Ama előnyös befolyásnál fogva, a melyet a nagyobb gyári iparvállalat valamely város gazdasági viszonyaira gyakorol, de amellett, hogy csak a gyári vállalat képes a fölös munkaerő tömeges befogadására, székely közérdekét képez, hogy ezen említett okoknál fogva az okszerű iparfejlesztés minden módját fel kell arra használni, a mely a székely városok gyáriparának fellendítését elősegíti.

Helyi viszonyaink ugyan a vasipari termékek termelését űző ipari vállalatok keletkezésének ezidőszerint természetes talajt nem nyújtanak, de a tervezett székely vasutak kiépítése időszerűvé teszi azt, hogy a Székelyföldön, nevezetesen Marosvásárhelyen egy vasuti javítóműhely állíttassék fel. Ha az építendő vasuti hálózat által igényelt vasuti kocsik és mozdonyszaporulat már magában véve is indokolttá teszi egy ilyen műhely létesítését,

mely ugyanazon gazdasági előnyöket biztosítja, mint bármely más iparvállalat: különösen kívánatosá teszi azt Marosvásárhely város gazdasági viszonyai, és az ott, valamint a környékén levő és nyomorral küzdő fölös munkaerő.

Az előadottak alapján *mondja ki a kongresszus*, hogy:

1. kívánatosnak tartja az *ipartörvény* vonatkozó rendelkezéseinek oly irányu módosítását, mely szerint a képzés kétséget kizárólag igazoltassék az iparigazolványok kiadásánál a vas- és fémiparosoknak a kontárság ellen való megvédése céljából.

2. Marosvásárhelyi központtal Seps-Szent-Györgyön, Székely-Udvarhelyt és Csik-Szeredán a tömegáru, mint szerszámok, ablak- és ajtóvasalások, kályhacsövek stb. gyártására a helyes munkamegosztás elvének figyelembe tartásával *közműhelyek* állítandók föl.

3. A vasiparosok fölös munka erejének, valamint az ország különböző gépgyáraiban kiképzett székelyfiuknak foglalkoztatása céljából nemkülönbön Maros-Vásárhely sz. kir. város közállapotainak javítása érdekében kívánatos a székely körvasut kiépítésével kapcsolatosan *Maros-Vásárhelyt egy nagyobb szabásu vasuti javító műhely föllállítása. (Helyeslés.)*

**Ágoston Lajos:** Mint azon székely iparosifjak egyike szólal föl, a kiket a kormány kiképeztetés végett nagyobb városokba küld. A midőn a kormány jóakarataért köszönetét mond, engedelmet kér, hogy tapasztalatairól beszámoljon. A kormány gondoskodik az ifjak kiképeztetéséről, de felszabadulásuk után nem törődik azzal, hogy foglalkozáshoz jussanak. Az ilyformán magukra hagyott iparosok arra a szomorú tapasztalatra jutottak és jutnak, hogy a cseh és német munkások és munkavezetők Magyarországon előnyben részesülnek. Áttér ezután a székely gépmunkások erkölcsi züllésére s ennek okát egyfelől a magukra hagyottságban, másfelől Budapest erkölcsi sülyedtségében keresi. Valami gondoskodást kér az iránt, hogy a kormány pártfogoltjai sem erkölcsileg, sem anyagilag ne legyenek annyira kitéve a züllésnek. Elsőrendű kívánalomnak jelzi, hogy a vasutak építésénél és az államvasuti gépgyárakban és műhelyekben elsősorban székelyeket alkalmazzanak s a kiképzett székely munkavezetők előnyben részesíttessenek az idegenekkel szemben.

**Borszéky Soma:** Hivatkozik arra, hogy ő volt a székely iparos ifjak felügyelője, de kijelenti, hogy ellenőrzést gyakorolni teljesen lehetetlen. Mint a viszonyok ismerője igazat ad előtte szólónak. A tapasztalt hiányok pótlása végett több ízben élt előterjesztéssel. Egy különös jelenségre kívánja a figyelmet föl hívni. Budapesten tudvalevőleg két tanműhely van, az északi és nyugati. E kettő között a különbség az, hogy míg az északi műhelyben elhelyezett ötvenhat székely ifji haladása valóban dicséretes, addig a nyugati műhelyben a jelenlegi felügyelő kijelentette, hogy a műhelyt meg fogja tisztítani a székelyektől. (Zaj.)

**Micseh Andre miniszteri kiküldött** közbeszólására

**Tanszik B. Hugó elnök:** Figyelmezteti szólót, hogy a tanácskozási rend szerinti fölszólalási idő lejárt s a vita eltért az eredeti tárgytól.

Ezután a szakosztály helyeslése közben határozatképen kimondja hogy az előadói javaslat változatlanul elfogadtatik.

Megjegyzi, hogy az ipari és kereskedelmi kiképzés kérdésének tárgyalásakor a székely iparosifjak kiképzésének ügyét újra tárgyalás alá bocsátja.

## 6. Bőripar.

**Stodola József előadó:** Tisztelt Szakosztály! A magyar bőripar kétségek kívül a legősibb iparágak közé sorozható. Horváth Mihály jeles történetíró volt az első, aki a magyar ipar történetével foglalkozott.

„Az ipar és kereskedelem története Magyarországon” című, a Magyar Tudományos Akadémia által megkoszorúzott művében a timáripart azon ősi iparágak egyikének mondja, melynek keletkezése és eredete Ázsiában keresendő.

Igy tehát már a székely nép ősei között, honalapításkor, a vezérek korában voltak cserzővargák és irhakészítők, kik leginkább azon bőrneműek kidolgozásával foglalkoztak, melyeket a hadviselésben használhattak.

A székelyek, a kik édes magyar hazánk e gyönyörű részét elfoglalták és itt letelepedtek, ezen ipar üzéséhez, már a természettől, az pazarul nyújtott kincsek által mintegy predesztinálva voltak; mert hiszen ezen vidék bővelkedett nemcsak tölgy- és fenyőfaerdőkben, amelyekben a szükséges cserzőanyagot találták, hanem a dus legelők számtalan marhacsordának, a havasok aljai pedig százezernyi juhnak nyújtottak bőséges táplálékot. A későbbi XII-ik század óta hazánkban is lassan terjedő czéhek, amely intézményt idegen, bevándorolt mesteremberek hozták magukkal, a

bőripar fejlesztésére is jótékony befolyással voltak. Alakulásuk idejében a czéhek a munkát szabályozták, a termelt czikkek árait határozták meg, emelték az iparosok közt a nemes versenyt, ellenőrizték az áruba bocsátott czikkek minőségét; mert a czéhbe való belépésnek első föltétele az volt, hogy az illető tudja és értse a mesterségét.

Akkori időben tehát a czéhek hathatósan védték meg az iparosok érdekeit. Csak egy bajuk volt, tudniillik az, hogy szabályaik külföldről átplántálva, a magyar nép szelleméhez át nem alakítva, nemzeti gyűlöletet szítottak és igen sok városban a német czéhegyesületek legnagyobb ellenszenvvel voltak a magyar czéhek iránt.

Erdélyben 1376-ban Nagy Lajos király parancsára a nagysebeni gróf és királyi bíró Agnethler János és Scharfenek János, a szász közönség előljárói, a hat szász szék követei, Goblin erdélyi püspök és egy királyi biztos elnöklete alatt összegyűltek és megalkották az első czéhszabályokat. Az erdélyi volt tímárczéhek között legrégibb a segesvári 1376-ik évből, azután következik a kolozsvári 1464-ből Mátyás királytól megerősített czéhlevéllel, a nagyenyedi 1565-ből, a marosvásárhelyi és székelyudvarhelyi 1584-ből, melv két utóbbi czéhlevél Báthory Kristóf fejedelem által erősített meg; a gyulafehérvári 1642-ben, a fogarasi tímároké 1643-ban Rákóczy Györgytől lett megerősítve.

Mindenféle bőrneműek, cipő-, csizmakészítésre, szijgyártó-, nyerges-munkára való, utolsók közül a vörös kordovány és gyűszűknek való vörösre festett bőrök, mind nagy keresletnek örvendettek. Csodálatos mégis és talán leginkább a magyar népnek az ősi foglalkozás, vagyis a földmivelés iránti szeretetében keresendő azon körülménynek az oka, hogy hazánkban, de különösen Erdélyben a bőripar a sok század védelme alatt nem fejlődött és nem tudott mélyebb gyökeret verni, annál is inkább, mert Erdély, mint már megemlítém, ugy cserkéreggel, mint állati bőrökkel, tehát nyersanyagokkal bőven rendelkezett.

Mindannak daczára, hogy a bőripart a nemzeti viselet, az ősi harczmodor, mely tömérdek bőrneműt fogyasztott el, nagyban elősegítette, mégsem birt annyira megizmosodni, hogy midőn a mult század második felében az uj éra beköszöntött és midőn az 1872-iki VIII-ik törvényczikk a czéheket megszüntette, a bőripar-



ban, különösen a kistimáripárban beállott általános pusztulásnak ellentállani képes lett volna.

Magától értetődik, hogy a beállott szabad iparüzés nem volt egyedüli oka kisiparunk hanyatlásának, hanem az általános gazdasági viszonyok teljes megváltoztatása; a főoka azonban abban keresendő, hogy kisiparunk a forgalmi eszközök fejlődésével, a midőn a hatvanas, hetvenes években erős gazdasági emelkedés állott be, nem tudott háziipari jellegéből kivetközni, amely körülmény korszerű átalakítását lehetetlenné tette. Míg a múlt időkben az ipar általában véve az emberi kéznek kézi szerszámmal való munkáján alapult, a múlt század közepétől fogva a munka módja, természete nagy változásokon ment keresztül és folyton a haladó kor vívmányainak megfelelőleg erősebb és gyorsabb tempóban halad.

A gyáripár, a rendelkezésre álló, nagy- és a kisiparhoz képest, olcsó tőkével, széles fogyasztási körökre kiterjedő értékesítési módszereivel, a motorikus erő és a munkafelosztási elv segítségével és felhasználásával elért olcsó tömeges termelésével szintén pusztítólag hatott a saját erejéből átalakulni nem tudó kisiparunkra.

Kézműiparunk korszerű fejlődését népünk azon sajátossága is hátráltatja, hogy amidőn az pénzre, kis tőkére tesz szert, azt nem ipara előnyös üzéséhez szükséges gépek megszerzéséhez fordítja, mint nyugati kollégája, hanem szántóföldet, szőlőkertet vesz rajta. Ez okból iparát sem üzhette folytonosan, mert a mezei munkák beálltakor, ipari segédzemélyzetével együtt, mint azt gyakran timártársaim közt tapasztaltam, földje megmiveléséhez fogott. Már pedig a fejlettebb ipari foglalkozás nem türi meg a kétféle munkát, vagyis a földmivelést és iparüzést együttesen. Végre nem hagyhatom említés nélkül, hogy az utolsó években hazánk összes bőriparát nagyon károsan befolyásolta és veszélyeztette Amerikának hatalmasan fejlődött ipara. 1893-ban megalakult New-Yorkban, 120 millió dollár alaptőkével az ugynevezett „The United States Leather Company”, nagy bőripari társaság (trust), amely megszerezvén Amerikának legnagyobb börgyárait, nemcsak hogy az ottani ipart monopolizálta, hanem európai iparunknak is veszedelmes versenytársává lett.

1895-ben az említett társaság az európai nyersbőrpiacra mint vevő lépett föl és azóta e cikkben minden kereskedelmi rend felbomlott; a nyers árunak az árát többé nem a kereslet és kínálat közti viszony határozza meg, hanem Amerikának a viselkedése.

Hazánk bőrriparosai is kénytelenek nyersanyaguk bevásárlásánál ezen hatalmas amerikai bőrtrusztal versenyezni, tekintet nélkül a gazdasági depresszió folytán beállott, kedvezőtlen helyi viszonyainkra.

Amerikának beavatkozása az európai nyersbőrpiaczon, annak bőrripari fejlődését oly károsan befolyásoló jelenségnek az okozója, hogy a helyes viszony a nyers és kikészített áru árai között teljesen megszűnt.

Ezen beállott viszonyok ellen az egyedüli mentés a tömörülés, az erők központosítása. A székely bőrripar kedvező helyi viszonyainál fogva, nagyon fejleszthető, középüzemekké átalakítható, de csakis *szövetkezeti uton*, közös műhelyek felállításával, mert

1. a szövetkezet hivatva lesz a szaktársak közötti rendet és egyetértést fenntartani; azáltal az egymás kárára irányuló, tulságos vagy tisztességtelen versenyt meggátolni s általában a tagok anyagi érdekeit az önszegélyezés elvei szerint előmozdítani.

2. A szövetkezet nyersanyagraktárt tart, melybe a szükséges bőryanagot első forrásokból szerzi be s azt a tagoknak elárusítja.

3. Lehetővé teszi, hogy a tagok anyagi viszonyaikhoz mérten, megfelelő hitelt élvezzenek.

4. A közös raktárban a tagok által, — újabb hitel nyérése céljából, — kézzizálog gyanánt beraktározott készáruat lehetőleg a legelőnyösebben értékesíti.

5. Felkarol és előmozdit ezeken kívül minden oly irányu törekvést, a mely a tagok üzleti és ipari érdekeire nézve üdvösnek mutatkozik.

6. A termelés tökéletesítése és a versenyképesség előmozdítása érdekében felállít közös, a haladó kör szellemének megfelelő gépekkel ellátott műhelyeket, melyekben a tagok, önállóságukat megtartva és otthon saját műhelyeikben dolgozva, csak a gépeknek hasznát veszik igénybe.

A gépek közös használata mellett a szaktársak közötti kapcsolat napról-napra szorosabb lesz, miáltal a végcélnek, egy szövetkezeti gyárral egybekötött termelőszövetkezetnek az útja előkészítettik.

Szövetkezeti uton székely iparosaink nagyiparhoz hasonló helyzetbe jutnak; mert lesz hitelük, olcsóbb nyersanyaguk, gépi felszerelésük és a mi a legfontosabb, készipari termékeiket nem

lesznek kénytelenek potom áron elpocsékolni, hanem a szövetkezeti hitel segítségével bevárják az évad beköszöntését, a midőn áruikat előnyösen értékesíthetik. Ezen ipari szövetkezetek azonban csak akkor fognak prosperálni, ha ipari termékeik a népnek megváltozott, finomabb izléséhez alkalmazkodva, a modern borkészítés nivójára emelkednek.

Az utolsó időkben a bőrgyártásban, Amerikából kiindulva, forradalomszerű átalakulás állott be. A vegy- és eröműtan a bőr-ipart fejlődésében bámulatosan elősegítette.

Uj meg uj szerzési módszerek és folyamatok keletkeztek, minden év uj vivmányokat hoz a borkészítés terén.

A világforgalom behatása alatt hazánkba is nagymennyiségű idegen, uj borfajták hozatnak be, különféle specziális czélokra.

Termékeink kelendősége tért veszít; fogyasztóink száma csökken; az ujjabb borfajták diadalmas előnyomulása miatt kénytelenek vagyunk meghátrálni, üzemeinket megszorítani.

Sok üzem azért ment tönkre, mert technikai szempontból nem tudott a gyors fejlődéssel lépést tartani.

A mindennapi tapasztalat azt bizonyítja, hogy a népnek igényei, az emelkedő kulturával járó, hazánkban is lábrakapott fényüzéssel együtt, milyen gyökeres változásokat idéztek elő a népnek viseletében. A régi bocskor és csizma már divatját multa s népünk legalsóbb rétegeit látjuk rikitó színű zerge- és borjubőrzipókben paradirozni. Ezen a külföldről behozott finom bőrcikkék előállítását, a gyors cserzési folyamatok különféle módszereinek elsajátítását és általában a szükséges szakképzettséget timáraink csak egy gyakorlati alapon létesített timáripari tanműhelyben szerezhetik be, melynek felállítása már nagyon égető szükségé vált. Majdnem minden államnak van már ilyen tanműhelye; Németországban már a harmadiknak felállításán működnek; Ausztriában a képviselőházban történt interpelláció folytán most folynak tanácskozások egy gyakorlati timártanműhely létesítése ügyében. Bőripari köreink más ipari körökkel is megegyeznek abban a felfogásban, hogy a kisipar hanyatlásának, tönkremenésének nagy mértékben a kontárságnak szabad tért nyitó 1884-ik évi XVII. törvénycikk 8-ik paragrafusosa az oka, melynek bekezdő része így hangzik: „Ha valaki képesítéshez kötött mesterséget üzni kíván és képesítését a 4., 5. vagy 6-ik paragrafusokban meghatározott módon igazolni nem tudja, az iparhatósági igazolványt csak oly

föltétel alatt nyeri meg, ha üzletében oly nagykoru, vagy nagykorunak nyilvánított egyént alkalmaz, a ki a 4., 5. vagy 6-ik paragrafus határozatainak megfelel.”

Másképen értelmezve ez annyit jelent, hogy bárki, minden szakértelem és képesítés nélkül, önállóan belekontárkodhatik egy iparba, a ki egy tanult egyént üzletében akár üzletvezetőnek, akár csak egyszerű segédnek alkalmaz. Ezen tisztán vállalkozói iparüzés csak az ipartörvény és az ipar nagymérvü kijátszására vezetett. Azon paragrafus révén egy vállalkozó egyén, három, négyféle ipart is üzhet. Székely kisiparunk károsítására ezen paragrafus szintén megtette a magáét.

Napoleon azt mondta, hogy minden közkatona bőröndjében már bent van a marschali pálcza. Ezen hasonlattal élve kimondható, hogy minden tanoncban a jövő nagyiparos rejtőzik. Sajnos, ezt nem lehet általánosan, egész hazánk tímártanoncra alkalmazni. Tanonczanyagunk értelmi nivója a lehető legalacsonyabb, iskolai minősítése hiányos és mindez azon fölötte szomorú körülményeknek a következménye, hogy középosztályunk nem adja többé gyermekeit az ipari pályára. A magyar társadalmi irányzatnak fölfelé törekvő, egészségtelen fejlődésénél fogva, a mai világban a tímártanoncok bizony csak a nép alsó rétegeiből kerülnek ki, kik azután ügygyel-bajjal önállósághoz jutva, vagy egyszerű munkásoknak maradv, nem igen járulnak hozzá a tímáripár felvirágoztatásához. Iparunkban általában feltünő a tanoncok csekély száma; a magyar statisztikai közlemények szerint 100 segédre csak 51.67% tanonc esik. Tanonczaink, következőleg tímáriparosaink értelmiségének emelése nagyon fontos kérdés. Würtembergben például csak az vehető fel tanoncznak, a ki iskolai bizonyítvánnyal igazolja, hogy az elemi iskolát szabályszerűen elvégezte. A tanoncok felszabadulása egy vizsgán történik. Ha a vizsgáló bizottság arról győződött meg, hogy a tanonc csak hiányos ipari ismeretekkel bír, tanidejét meghosszabítja és ha ebben a mester hibás, ezen meghosszabított tanidőre más mester gondjaira bizza. Az illető mester, a ki a hiányos tudást okozta, köteles a tanonczot az időveszteségért kártalanítani.

Amint azt már megemlíteni bátor voltam, Amerikának az európai nyersbőrpiacson való fellépése miatt hazánk tímárai nem képesek már a nyersanyagot a közel fekvő helyeken megszerezni, mert a nyersbőr világforgalmi cikké vált, s minél távolabb vidé-

kekről hozatjuk azt, annál inkább megdrágítja azt a hazai vasutak viteldíjtételeinek magassága; főképen a frissen levágott vagy sózott állati bőröknél, a melyek 60% vizet és csak 40% tulajdonképeni bőryanagot tartalmaznak. De nemcsak a nyersáru, hanem a rendszerint darabáru gyanánt szállított, kikészített bőrárak viteldíjtételei is sérelmesek és sokkal magasabbak, mint az osztrák vasutakon. Csomagolt állapotban szállítandó kikészített bőrök a magyar állami vasutakon az I. osztályba tartoznak és az osztrák vasutak díjtételeihez viszonyítva drágábbak. Van szerencsém a következő összehasonlítást bemutatni:

csomagolt I. osztályba tartozó darabáru díjak 100 kilónként fillérekben:

Szállítási távolság kilométer	Magy. államv.	Osztr. államv.	Külömbőség
50	85	63 tehát kevesebb	22 fillér
100	157	123 „ „	34 „
150	229	183 „ „	46 „
200	301	242 „ „	59 „
300	407	360 „ „	47 „
400	511	476 „ „	35 „
500	615	592 „ „	22 „
600	719	708 „ „	11 „

Csomagolatlan II. osztályba tartozó darabáru viteldíjak a következők:

Szállítási távolság kilométer	Magy. államv.	Osztr. államv.	Külömbőség
50	67	55 tehát kevesebb	12 fillér
100	119	105 „ „	14 „
150	171	155 „ „	16 „
200	223	203 „ „	20 „
300	308	299 „ „	9 „
400	392	365 „ „	27 „
500	476	429 „ „	47 „
600	560	493 „ „	67 „

Ezen összehasonlításból kitűnik, hogy az osztrák államvasutakon olcsóbb díjtételek vannak érvényben, mint a magyar államvasut vonalain. A porosz vasutakon pedig egyáltalában nincsen semmiféle különbség a csomagolt és csomagolatlan bőrárak viteldíjtételeinél. Az erdélyi székely, de egész hazánk bőrpara érdekében kívánatos volna a készbőr vasuti díjtételeit olcsóbbá tenni

vagyis a csomagolt és csomagokban készbőr szállítása tekintetében tett megkülönböztetést, a német vasutak példájára, megszüntetni és így a csomagolt készbőrt is a II. osztályba sorozni.

A különben oly kitűnő és keresett erdélyi nyersbőranyagot nagyban károsítja, értékét tetemesen csökkenti azon ősi, barbár szokás, hogy a marhatenyésztők az élő marha bőrébe, annak legértékesebb részére, nevük kezdőbetűit, tüzes bélyegző vassal rásütetik. Ez nemcsak állatkinzás, hanem a bőr értéktelenítéséből kifolyó anyagi veszteség és nem tulzás, ha millió koronákra becslöm a nemzeti vagyonnak e módoni biztos veszttét. Nyugati civilizált államokban már régen szakítottak ezen barbár és kárt-hozó szokással és az állatokat vagy szintartó festékekkel jegyzik, vagy pedig annak érzéketlen részébe, a szarvba, sütetik neveiket. Sok helyen a mészárosok is az állat levágásánál, összevagdaldják összelyukasztják a bőrt, minden lelkiismeret nélkül.

Az ilyen bélyegzett és összevagdalt bőrből a timár legnagyobb igyekezete daczára, csakis másodrendű árut állithat elő és ezen okok miatt nagyon gyakran a várt és megérdemlett amigy is csekély haszon helyett csak veszteséggel adhat tul ilyen portékán. Hadfelszerelési célokra ilyen bőrok egyáltalában nem alkalmasak és nem megszügyenítő jelenség-e az, hogy a nevezett célra külföldről kell a nyersanyagot importálni?

Magyarország elsősorban mezőgazdasági állam és azért földmivelésügyi kormányunknak abbeli törekvése, hogy mezőgazdaságunkat minden lehető módon fejleszti, a földnek jövedelmezőségét emeli, minden igazi hazafiban őszinte hálát és elismerést ébreszt a földmivelésügyi miniszter iránt. Azon utról azonban, hogy nyers terményeinket olcsó árban kivigyük és ugyanazokat kikészített állapotban drágán bevigyük, el kell térni; mert ezen irányzat meggyöngitené nemzetünk gazdasági erejét, megakasztaná egész állami fejlődésünket és belesodorná az országot olyan állapotba, melyben lehetetlen volna a sok fontos közgazdasági és társadalmi kérdés megoldása. Legyen megengedve ez alkalommal Kossuth Lajos, halhatatlan emlékü, nagy hazánkfia egy mondasát melylyel a magyar ipar szükségét már 1842-ben, az első ipartestület megalapításakor sürgösen hangoztatta, idéznem: „Azon ország, mely vagy egészben vagy nagy részében csak egyféle foglalkozást üz, annak kulturája röpte szárnya szegett és az időjárás szeszélyeitől függő, tehetetlen nyomorék!” Iparunk azóta a

kereskedelemügyi kormány hathatós támogatása mellett szépen fejlődött, de hatalmas lendületet csak az önálló vámterület sorompói között nyerne, mert enélkül nem lehet egy országnak iparát felvirágoztatni.

Csak akkor fog kereskedelmi kormányunk oly zseniálisan vezetett iparfejlesztési törekvése kivánt sikerrel járni, ha ezen fejlesztést önálló vámterületben folytathatja.

A magyar királyi statisztikai hivatal az 1901-ik évről szóló, külkereskedelmi közleményében kimutatta, hogy bőrneműekben 60·5 millió korona értékű volt a bevétel a 19·2 milliányi kivitellel szemben, tehát külkereskedelmi mérlegünk bőrneműekben 41 millió passzívummal zárult. Egyes bőrneműekben példaképpen mérlegünk passzivitása következő volt: talpbőröknél 5·8 millió, közönséges felső bőröknél 2·6 millió, finom felső bőröknél 6·9 millió. Nagyon sok gyár mezőgazdasági termékeinket fogyasztó munkáseregével, számtalan kisiparos élhetne meg ezen külföldre vándorolt milliókból. Czipőkben 19·3 milliányi behozattal szemben csak 2·4 milliányi a kivitelünk. Ezen horribilis behozatal leginkább bizonyítja kereskedelmi kormányunknak azon céltudatos törekvése szükséges voltát, hogy czipőgyárak létesítésével, a melyek egyszersmind hivatva vannak bőriparunkat támogatni — ezen nagymérvű behozattal csökkenteni. Az egykor oly virágzó székely juhbőr és kordoványiparunkat, a mely a jutenyéztést is nagyban előmozdítaná, csakis az önálló vámterületben lehetne újból felvirágoztatni.

Ausztriának csak nagyon jelentéktelen juhbőripara van, azért az ő érdeke megkivánja, hogy a félig cserzett juhbőrökre, melyekkel azután, festett állapotban, mint finom bőrökkel elárasztjuk hazánkat, a behozatali vám, nagyon csekély legyen. Hazánk egyes vidékein száz meg száz kisiparos kereste mindennapi kenyerét az említett bőrneműek cserzésével és azért ha megengedjük, hogy az idegen juh- és kordoványra való kecskebőrök vagy vámmentesen, vagy csak alacsony vámtétel mellett behozatnak, akkor ezen derék iparosaink sorsa felett meghuzhatjuk a lélekharangot, kivándorolhatunk mind Amerikába. Az önálló vámterület nemcsak hazai iparunkra, hanem mezőgazdaságukra is áldást hozna; ezen előadásom szük keretében csak példaképpen hozom fel a gyapjút, mely szoros összeköttetésben áll a juhbőriparral.

Ismeretes dolog, hogy a magyar gyapju árát a tengerentuli

verseny nagyon nyomja. Juhtenyészto gazdáink érdekében kívánatos volna őket ezen káros verseny ellen megvédeni. Ámde a közös vámterületben ezt nem tehetjük; mert az ellen tiltakoznának az osztrák posztógyárosok, hogy a külföldi gyapjút vámmal sujtsuk, mert ők a jobbminőségű magyar gyapju helyett inkább a rosszabb, de olcsóbb tengerentuli gyapjút dolgoztatnak fel. Legbotránnyosabb, hogy még a hadfelszerelési cikkek posztógyártásánál is tengerentuli gyapjút használnak, mely viszás állapotoknak csak az önálló vám rendelkezési jogunk életbeléptetése vetné véget.

Az önálló vámterületben bizonyára módot találunk arra is, miképen lehetne a szomszéd Romániával gazdasági és kereskedelmi téren egy mind a két államot kielégítő módus vivendit alkalmazni.

Sajnos, de tagadhatatlan, hogy a székely bőrivar tulajdonképen akkor indult legnagyobb hanyatlásnak, s a Romániába való kívándorlás akkor öltött nagy arányokat, midőn kereskedelmi szerződésünk felbomlott és beállott a Romániával való vámháboru.

A székely bőrivar hatalmas lendületet nyerne, ha sikerülne újból ezen állammal ipari cikkeknek kivitelét előmozdító kereskedelmi szerződést megkötni.

Előadásomból kifolyólag van szerencsém, a következő határozati javaslataimat tisztelettel benyújtani:

a hanyatló székely bőrivar megmentésének egyedüli eszköze az erők egyesítése lévén, *mondja ki a kongresszus*, hogy:

1. kívánatosnak tartja az ipari szövetkezetekkel kapcsolatosan timáripari *közös műhelyek* felállítását, hogy — az iparosok önállóságuk megtartása mellett saját műhelyeikben dolgozzanak, — mig a közös műhelyek a haladó kor igényeinek megfelelő tökéletes gépek és gyorscserezési berendezések közös használatát tennék lehetővé;

2. szükségesnek tartja a sózott, frissen levágott, szárított és kikészített bőrök vasuti szállítási díjtételeinek leszállítását.

(*Helyeslés.*)

**Solymossy Endre:** Méltányolja ugyan előadó munkásságát, mégis kötelességének tartja néhány megjegyzést tenni. Elkerülni óhajtáná ugyanis, hogy a közfelfogás az előadó előterjesztése irányába terelődjék. Megjegyzi, hogy az afrikai és amerikai versenynyel a konkurren-



ciatiát fölvenni lehetetlennek nem tartja. Veszedelmet lát azonban az ausztriai versenyben, mely kész iparczikkal jön a piacra. Nem teszi magáévá az előadónak ama véleményét, mintha a bőrpart gépek beszerzése által emelni lehetne, mert nézete szerint az osztrák iparral a fennálló vámszövetség mellett nem lehet versenyezni, daczára annak, hogy a bőr műkikészítése terén bámulatraméltó haladást mutathatunk föl. Tanuja volt Párisban annak, hogy a bíráló-bizottságot egy művészileg kidolgozott bőr mennyire meglepte, s hogy nem tudták megérteni, miként lehet egyszerű eszközökkel ilyent előállítani. Számolva a meglévő viszonyokkal, kívánatosnak tartja az udvarhelyi timárszövetkezet hathatós támogatását, mert a dús legelők, a nagy marhaállomány és a Küküllő vize a timárság fejlődéséhez szükséges feltételeket önként megadják.

**Sz. Szakáts Péter:** Elfogadja az előadói javaslatot és hálás köszönetét fejezi ki az előadó nagybecsű munkálatáért. Előtteszólóval szemben kiemeli, hogy Amerika sokkal veszélyesebb ellenfél, mint gondolnók s éppen ezért mindent meg kell tenni, hogy versenyének sikerrel ellentállhassunk. Kívánatosnak jelzi, hogy külföldi mintára bőrföldolgozó szövetkezetek létesüljenek.

**Koncz Ármin:** Kijelenti, hogy az udvarhelyi timárszövetkezet létesítése mellett szintén küzdött. Sajnálattal látja, hogy a kormány e kérdésben ezideig semmit sem tett. Nem támadásképpen hozza ezt föl, hanem mert kötelességének tartja kifejezést adni abbéli nézetének, hogy valamint — az egyszerű székely szerint — a gyerek a sok bába és orvos miatt halt meg, úgy a szövetkezet is a kormány miatt haldoklik. A bőrpar fellendülését attól várja, ha az egyes iparosokat erőhöz juttatjuk, hogy minél többet termelhessenek; ehhez pedig pénz kell s ezért kívánatosnak tartja, hogy végre az állam e téren tegyen is valamit.

**Micseh Endre miniszteri kiküldött:** Kijelenti, hogyha a kormány a fölhozott ügyben mitsem tett, oka az, hogy nehéz ott segíteni, ahol maguk a segélyre szorultak sem jutottak megállapodásra. Csak a legutóbbi időben fejlődött a dolog annyira s jutott abba a stádiumba, hogy a segély megadhatóvá vált, s állíthatja, hogy a kormány rövidesen intézkedni fog a segély megadása ügyében.

**Stodola József előadó:** Előtteszóló kijelentésének fölvilágosításául megjegyzi, hogy az ügy azért volt eddig zavaros, mert több iparos — izgatóktól félrevezetve — megfelebbezte az államsegélyt. Solymossy Endre tanárral szemben megjegyzi, hogy a székely bőrparosok nagyon szépen tudnak dolgozni, de nem vehetik föl a versenyt a gépekkel és sem idejük, sem fáradságuk nem áll arányban az elérhető árral. Eredeti javaslatát a következő pótlásokkal kibővítve ajánlja elfogadásra:

3. A székely timáriparosok szakképzettségének emelése céljából a Székelyföld nagyobb városaiban, timáripari gócpontjain szakfelolvasások és rövid, időleges szaktanfolyamok rendezendők.

4. Kívánatos, hogy törvényes intézkedések tétessenek arra nézve, hogy a bőrök tetemes megkárosításának, mely részint a marhatulajdonosok által használt tüzes bélyegző rányomása által, részint a mészárosok vigyázatlan kezelése által áll elő, eleje vétessék. *(Helyeslés.)*

**Tauszig B. Hugó elnök;** Miután az előadó javaslata ellen érdemleges kifogása a felszólalók egyikének sem volt, az *előadói javaslatot egyhangulag elfogadottnak jelenti ki. (Helyeslés.)*

## 7. Szesz-, sör- és szódagyártás.

**Bürger Albert előadó:** Tisztelt Szakosztály! A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara részéről azon megtisztelő megbízást vettem, hogy a székely kongresszuson a szesz- és sör- ipar helyzetét, nemkülönb a szódagyártás lehetőségét, vonatkozással a Székelyföldre, előadjam.

Midőn a tekintetes kamarának ezen megbízásáért köszönetet mondok, méltóztassanak megengedni, hogy mielőtt az előadásom tárgyát képező termelési ágak ismertetésére rátérnék, az első két iparágnak a mezőgazdaságra vonatkozó nagy fontosságát kimutassam.

Véleményem t. i. az, hogy a székely-kérdést legsikeresebben úgy lehet megoldani, ha elsősorban azon termelési ágat, amely a jelen — mondhatom igen sanyaru viszonyok között — a székely kis- és középbirtokos megélhetését lehetővé teszi, értem a mezőgazdaságot, kifejlesztjük és megerősítjük, vagyis ha a székely közép- és kisbirtokost megtanítjuk arra, hogy miként fokozhatja földjének termelőképességét és lehetővé tesszük számára azt, hogy termelvényeit legelőnyösebben értékesíthesse.

Ugy az egyik, mint a másik probléma megoldása mindenestre egyik alapját képezhetné a székelység gazdasági nyomorának gyógyítására és akarom is hinni, hogy a kongresszus bölcsessége megtalálja mindkét irányban a helyes utat. Előadásom tárgyát képező két iparág, t. i. a szesz- és sör- ipar mezőgazdasági terményeink értékesítése körül oly kiváló fontossággal bírnak, hogy engedelmet kérek arra, hogy ebbeli vonatkozásukat egész röviden kimutassam.

Tudjuk jól, igen tisztelt Kongresszus, hogy az iparos munkája az emberi szükségletek kielégítésében igen fontos szerepet játszik,

az iparos hivatása, hogy az őstermelés termelvényeit oly alakba öntse, hogy azok emberi szükségleteik kielégítésére felhasználhatók legyenek. Az ipari produkció lényegileg nem egyéb, mint az őstermelés produktumainak finomítása, illetőleg azok értékének fokozása, minélfogva az ipari produkció a legtöbb esetben az őstermelés munkájának folytatása, amely akkor kezdődik, amikor az őstermelvény emberi szükségletek kielégítésére alkalmas formába való átalakítása czéljából az iparos kezébe átmegy. Tehát az őstermelő — nagyon kis kivétellel — egyenesen utalva van arra, hogy termelvényeit ipari szempontból átdolgozzák, átalakítsák, mert hiszen ezek eredeti alakjukban teljesen hasznavehetetlenek volnának. Így például a buzatermelő buzája csak azért bir értékkel, mert az az őrlési-ipar által lisztté változtatatik át, amely emberi táplálkozásra házilag könnyen alkalmassá tehető s így tovább. Majdnem minden ága az őstermelésnek reá van utalva egyes iparcsoportokra, de viszont az ipar is bizonyos őstermelési csoportokra, vagyis más szóval az összefüggés az őstermelés és az ipar bizonyos csoportjai között annyira szoros, hogy magát az ipart is aszerint csoportosíthatjuk, amint valamely őstermelési ágon alapszik saját termelése.

Ha ily szempontból tekintjük a szesz- és söripart, azt találjuk, hogy mindakettő nyersanyagát a mezőgazdasági őstermelés utján szerzi be, minélfogva mindkettőt méltán mezőgazdasági iparnak nevezhetjük. Ha tehát vizsgálat tárgyává tesszük ama közgazdasági hatást, amely emez iparok létezése vagy nemlétezése folytán valamely vidékre vonatkozólag fennáll, akkor ama szoros kapocsnál fogva, amely közöttük és ama bizonyos vidék mezőgazdasága között létezik, azt tapasztaljuk, hogy valamely ország vagy országrész mezőgazdasága csak akkor lesz hasznothajtó, ha mezőgazdasága ama iparokkal kapcsolatosan üzetik, amelyek a gazdasági termelés termelvényeit feldolgozva annak azon értéket kölcsönzi, amelyet a termelésnél felhasznált tőkénél fogva — és ezen tőke alatt a munkát is értem — képviselnie kell.

Ha tehát az előadásom tárgyát képező igen fontos iparágaknak létjogosultságáról bizonyos vidékre vonatkozólag tiszta képet akarunk nyerni, akkor mindenekelőtt tudnunk kell azt, hogy vajjon az illető vidéken termelnek-e vagy *termelhetnek-e* olyan nyersanyagokat, amelyekből az illető ipari vállalatok termelvényeiket készítik?

Ha a Székelyföld termelési viszonyait eme szempontból vizsgáljuk, akkor azt konstatálhatjuk, hogy a Székelyföld, földrajzi fekvésénél és klimatikus viszonyainál fogva, bőven produkálja és még bővebben produkálhatná mindazon terményeket, amelyekből Háromszék- és Udvarhelymegye nagy része, de még Marostordamegye is részben egyenesen reá van utalva a burgonyatermelésre, amely anyag tudvalevőleg szeszfőzésre igen gazdaságosan használható fel, nemkülönben igen jó sörárpáink teremnek Marostorda vármegyében, Udvarhelymegye egyik részében, s Csikban. De különösen Háromszéken oly árpa terem, amely finomságára nézve vetekedik a híres tót árpával; van is belőle kivitel bőven és csak az sajnálható, hogy több nem termeltetik. Ugy vagyunk komlótermelésünkkel is. Magyarország összes komlótelepeinek fele, t. i. 49%-a, az erdélyi részekre esik, amely területnek tulnyomó része a Székelyföldön Maros-Torda, Udvarhely és Háromszékben van. Itt tehát a szükséges nyersanyagok bőven állanak rendelkezésre. És mégis ugyszólván egészen híjjával vagyunk mindeme iparágaknak. Eme szomorú jelenségnek meg vannak a maga, mondhatom mesterségesen teremtetett okai és engedtessek meg nekem, hogy eme okokra reámutathassak és egyszersmind megjelölhessem ama módokat, amelyek — szerény véleményem szerint — a bajokon segíteni volnának hivatva.

Rátérek ennél fogva előadásom első tárgyát képező ipar ismertetésére, a

### *szeszgyártásra.*

Szeszt kizárólag czukortalmu folyadékokból gyártanak, illetőleg keményítőt tartalmazó anyagokból, amelyeknek keményítőtartalmát bizonyos eljárás segélyével előbb czukorra változtatjuk át. A szeszgyártás nyersanyagát képezik ennél fogva a különböző czukortalmu gyümölcsfélék vagy pedig a keményítőt tartalmazó gabonaműek, de leginkább a burgonya. Eme gumó, amellet, hogy aránylag sovány földdel és hideg éghajlattal is megelégszik, igen nagy keményítőtartalommal bír. Minthogy nálunk szeszt a burgonyán kívül leginkább törökbuzából főznek, legyen szabad a kettő között összehasonlítást tennem, még pedig arra nézve, hogy egy kat. hold föld után mennyi szesz termelhető ha burgonyát és mennyi ha kukoriczát főzünk pálinkává.

Egy kat. hold burgonya termése rendes termésnél kiteszen 7000 kg.-ot, melynek keményítőtartalma átlagban 19%, összes keményítőtartalma 1330 kg., melyből (á 58%-ot számítva) 771 hektoliterfok szeszt készíthetünk.

Egy kat. hold tengeri átlagos termése 1000 kg., melynek 60% keményítőtartalma van, ami 600 kg. keményítőnek felel meg, ezt szeszszé feldolgozva 348 hektoliterfok szeszt nyerünk, vagyis más szóval a burgonyával bevetett föld kétannyi szeszt ad, mint a kukoriczával bevetett. Ebből láthatni, hogy azon esetre, ha a Székelyföld északibb vidékein, ott, ahol csak burgonya terem meg jóformán, szeszgyárak volnának, akkor azok a földek is épen úgy volnának hasznosíthatók, mint a legjobb marosmenti vagy küküllőmenti földek, de sőt még jobban. Ama szegény vidék népe is jó keresethez juthatna, mert földjének termését igen jól értékesíthetné és a föld, amely lábai alatt immár erősen megmozdult, régi, jogos és a magyar állameszme szempontjából nagyon fontos tulajdonságaik kezében volna megtartható.

Tehát, mondom, daczára annak, hogy a Székelyföld bőven megtermi a szeszgyártásra oly fontos terményt, a burgonyát, de sőt azt mondhatjuk, hogy némely vidéken más nem is termelhető haszonnal, alig vannak szeszgyáraink. Hogy ennek oka miben rejlik, bátor leszek röviden előadni.

A szeszgyártás még a nyolczvanas évek elején igen jól jövedelmezett. Az egész országban, de különösen az erdélyi részekben számtalan kis üzem létezett, amelyekben az illető vidék terményei igen jól voltak értékesíthetők. Ezen közgazdaságilag igen előnyös helyzet azonban teljesen megváltozott, amidőn a szesz termelési adója az államháztartásban igen nevezetes szerepre jutott. A fokozatosan emelkedő adók folytán a szesz megdrágult és fogyasztása ennél fogva rohamosan apadt. Minthogy ez okból nagy tulprodukczió állott be és a szeszipar nehéz válságba került, a kormány most is, mint annyiszor, Németországból importált módszer segélyével igyekezett a bajon segíteni, t. i. a szeszprodukcziót kontingentálta. Maga az idea egészen helyes lett volna, ha a kontingenst lehetőleg sok üzemre felosztották volna, illetőleg a szeszgyártás áldásait azoknak a vidékeknek juttatták volna, amelyeknek gazdasági viszonyai ezt feltétlenül megkívánják. De nemcsak hogy a kormány ezt nem tette, de ellenkezőleg, azáltal hogy megengedte, hogy több üzem kontingense koncentráltassék, azt eredményezte,

hogy bizonyos gyárosok a véletlen ez ajándékát siettek készpénzzé átültetni és eladták kontingensüket vidékeik óriási kárára. Magyarországon így keletkezett néhány nagy szeszgyár, amelyek az összes kontingens jó egy negyedrészt abszorbeálják. Megengedem, hogy állampénzügyi szempontból ez nagyon kényelmes, de hogy közgazdaságilag helyes volna, azt senkisésem állíthatja, aki tudja, hogy a szeszgyártás mily szoros összefüggésben van a mezőgazdasággal. De ez még nem minden, mert a legnagyobb baj továbbá az, hogy Magyarország kontingensét nem szabhatta meg önkényüleg, hanem a közös vámterület révén kénytelen volt e tekintetben is Ausztriával megalkudni. Az eredmény, hogy Magyarország kontingense igen kicsi és ennél fogva Ausztriából nagymennyiségű szeszt importálunk. Ha pedig eme importot gazdasági terményekre számítjuk át, akkor kereskedelmi mérlegünk gazdasági terményeink exportálására vonatkozólag mindenesetre erősen megváltozni fog.

Azon körülmény, hogy szeszgyáraink megszűntek, nemcsak abban vált károsná vidékünkre, hogy mezőgazdasági terményeink biztos jól fizető vásárlója költözött el más, messzefekvő vidékre, de abban is, hogy a szeszgyári hizlalással kapcsolatos trágyatermelés is elveszett, pedig a trágyatermelés oly fontos ága a mezőgazdasági üzemnek, hogy belterjes, a kor színvonalán álló földmívelést elegendő mennyiségű trágyatermelés nélkül elképzelni sem lehet.

De még néhány szempontból akarom azt megvilágítani, hogy székely gazdáink azon esetre, ha gazdaságukkal kapcsolatosan szeszgyártással is foglalkoznak, de azon esetre is, ha csak gazdaságuk közelében létezik szeszgyár, gazdaságukat mennyire javíthatják. Nevezetesen a székely középbirtokos rendszerint kisebb-nagyobb erdővel is bír, amelynek fáját szeszgyárában igen előnyösen feltüzelheti. Szeszgyárában kénytelen gépészt tartani, a ki gazdasági eszközeit és gépeit is mindig rendben és jó karban tarthatná. Számptalan ily előny kínálkozik a gyártulajdonos vagy gyár szomszédságában lakó birtokosnak és bizony mondom, tisztelt Kongresszus, hogy szeszgyáraink eltűnése mezőgazdaságunk hanyatlását jelenti, mezőgazdaságunk hanyatlása meg azt jelenti, hogy közgazdaságunk a gyökerén van megtámadva.

Véleményem szerint eme bajokon csak úgy lehetne segíteni, ha lehetővé tétetnék az, hogy kis üzemmel bíró szeszgyárak újból keletkezessenek. Ez pedig nem lehet másképp, mintha a nagy-

ipari szeszgyárainkban mesterségesen összpontosított kontingenst megint odajuttatjuk, a honnan azok vidékük nagy kárára elvonattak, illetőleg igyekeznünk kell minél több mezőgazdasági szeszgyárnak létesítését előmozdítani, még pedig olyanokat, a melyeknek produkciója naponta 2—4 hektolitert kitesz. Ha a törvényhozás ezt lehetségessé tenné, akkor kis- és középbirtokosaink sorsa megint jobbra fordulhatna és az a rög, a melyhez szívének minden szálával hozzánőtt, az a rög, a mely édes mindenét képezi, nemzeti nagy hasznunkra nem indulna meg a lába alatt.

Tisztelt Kongresszus! Kis- és középbirtokosainkat említém az imént és pedig készakarva. Mert habár igaz, hogy a törvény megengedi, hogy kisbirtokosaink azon esetre, ha szövetkezés útján szeszgyár fölépítéséhez szükséges földbirtokot felmutatni képesek, ilyet építhessenek, ily alapon keletkezett szeszgyár nem igen van az országban, de a Székelyföldön éppenséggel nincsen. Gátolja az ilyen szeszgyárak keletkezését a gazdasági szeszgyárak építése ellen tornyosuló nehézségek, mint például az adó hitelezésénél a kincstár tulszigoru követelései, nemkülönbön azon kényszer, hogy a mezőgazdasági szeszgyáros szeszgyárában csakis, vagy legalább is legnagyobb részben saját termelését kénytelen feldolgozni, nemkülönbön ama nehézségek és formalitások, a melyek kontingens megszerzésével járnak, de nem a legkisebb mértékben azon körülmény, hogy nincsenek a népnek vezetői és oktatói, a kik arra kioktatnák, hogy törvényadta jogait gyakorolja és hogy azokat miként gyakorolhatja. Feltétlenül szükséges volna, ha a kormány ezeken a bajokon, a melyek a gyakorlati életben csak hiábavaló nehézségeket okoznak, segítsen. A mi pedig kisgazdáink szövetkezését illeti, székely egyleteink halhatlan érdemeket szereznének maguknak, ha kioktatnák a népet, mekkora hatalom jut kezükbe a szövetkezés által és habár az egyes gyöngé és tehetetlen, de a szövetkezés erőssé és hatalmas tényezővé teszi, mert hiszen a kisbirtokos erősebben érzi a megélhetés terhét csekély tőkénél fogva, miért ne részesülhessen birtokának arányában ugyanazon előnyökben, mint szerencsésebb pályatársa, a közép- és nagybirtokos?

Megemlitem volt, tisztelt Kongresszus, hogy gyümölcsseink nagy része, czukortartalmuknál fogva, pálinkára igen előnyösen dolgoztatik fel. De nemcsak a gyümölcsből nyerhető igen jó pálinka, de a bor lepárlása által is és tudjuk, hogy eme pálinkák



igen nevezetes fogyasztási cikket képeznek. Sajnos, hogy eme pálinkák nagy mértékben hamisítottak, a mi eltekintve attól, hogy a fogyasztó nem azt kapja, a mit ígérek, minden esetre nagy kárára van gyümölcs-, illetőleg bortermelésünknek. Kívánatos volna, ha eme hamisításokat a törvény eltiltaná, továbbá, hogy eme pálinkák főzése lehetőleg megkönnyíttessék. Sok ezer hold olyan terület, a mely csak gyümölcsstermelésre való, válhatna ez által jövedelmezővé, a minek közgazdasági hasznát külön fejtegetnem talán nem is szükséges.

Nem mulaszthatom el a végén felemlíteni, hogy a Székelyföldön hány mezőgazdasági szeszgyár működik. Nevezetesen van a marosvásárhelyi pénzügyigazgatóság területén 1, Udvarhelyen 9 és a sepsiszentgyörgyi pénzügyigazgatóság területén 26, tehát összesen 36 gazdasági szeszgyár. Ezek kontingense 1900-ban 25,262 hektoliter volt. Mindannak daczára, hogy a nevezett pénzügyigazgatóságok, továbbá a brassói és kolozsvári igazgatóságok területein levő ipari szeszgyárakkal együtt mintegy 70,000 hektoliter szesz termeltetett, az aradi, győri, de főleg a galicziai szeszfőzdekből temérdek szesz hozatott be, a miből világosan kivehető, hogy nemcsak kivitele nincsen a Székelyföldnek szeszben, de még a saját szükségletét sem fedezheti meglevő szeszgyáraiból.

Rátérek ezek után az előadásom második tárgyát képező és szintén igen fontos iparágra, tudniillik a

### ***sörgyártásra.***

A sörgyártás a Székelyföldön számos ipartelepen gyakoroltatott még a közelmúltban, azonban sajnos, ezen a téren is rohamos hanyatlást vagyok kénytelen konstatálni. Az utolsó évben t. i. két gyár volt kénytelen üzemét beszüntetni, a sepsiszentgyörgyi és a gyergyószentmiklósi, a többi székelyföldi sörgyár meg a szó szoros értelmében halálharczot folytat és attól lehet tartani, hogy az említettek kivül még egynéhány gyár lesz kénytelen üzemét beszüntetni. Pedig a Székelyföldön, a mint már említém, bőven terem a legjobb malátázásra alkalmas árpa, nemkülönben igen jó komló is. Hogy mindezek daczára a sör gyártása nem fejlődik, hanem határozottan visszafelé megy, annak oka tisztán a sör drágaságában keresendő, a melynél fogva a sör nálunk valóságos luxusital. Oka pedig a sör drágaságának azon tulmagas adó, a melylyel nálunk a sör sujtva van. Olyan tudniillik a kormány söradó-

politikája, mintha egyenesen a sörfogyasztás terjedését meggátolni



szándékoznék. Pedig az európai nyugati államok, de főleg Amerika példája mutatja, hogy a sör mily nagy szerepet játszik az államháztartásban, nemcsak azért, mert nagy adójövedelem forrását képezi, de azért is, mert a sör főzéséhez felhasznált óriási árpa- és komló mennyiségek eme termények termelését igen kedvezően befolyásolják és nevezetes bevételi forrást képeznek az azoknak termelésével foglalkozó gazdák részére.

Eme állításom bizonyítására legyen szabad néhány adattal szolgálnom.

Európa legnevezetesebb sörtermelő államai a következő produkciót érték el 1900-ban:

Anglia: 59.953,087 hektolitert termelt, a melyben kereken 30 millió mm. árpát és 600,000 mm. komlót felhasznált, circa 700 millió korona értékben.

Németország: 69.291,219 hektolitert termelt, a melyhez 18 millió mm. árpát és 436,800 mm. komlót használt fel közel 400 millió korona értékben.

Ausztria: 20.077,554 hektoliter produkcióval, a melyhez 5 és fél millió mm. árpát és 159,325 mm. komlót felhasznált circa 125 millió korona értékben. Eme néhány adattal világosan bebizonyítottam, hogy mily óriási összegű mezőgazdasági termény talált elhelyezést eme államokban a sörgyártásnál.

És ezekkel szemben nálunk mit tapasztalunk?

Magyarország ugyancsak az 1900. évben összesen 1.412,978 hektoliter sört termelt csupán, mely termeléshez felhasznált összes anyagok értéke alig közelíti meg a 8 és fél millió koronát.

És e mellett a sörprodukció évről-évre apad és valószínű, hogy az idei esztendő erősen mögötte fog maradni a tavalyinak, épp úgy, mint a tavalyi mögötte maradt a tavalyelőttinek.

De hogy eme szomorú jelenséget megérthessük, tudnunk kell, hogy a söradó nálunk háromszor akkora, mint Angliában, ötödfélszer akkora, mint Ausztriában és hétszer akkora, mint Németországban; kitett tudniillik az 1900 esztendőt alapul véve, hektoliterenként :

Németországban	1·69 K.
Ausztriában	3·59 „
Angliában	4·86 „
nálunk	13·42 „

Ezzel szemben persze a fogyasztás kitett évenként és fejenként:

Németországban	150 litert
Angliában	144 „
Ausztriában	72 „
és nálunk	6 „

mert addig, míg nálunk a legolcsóbb sör literenként 36 fillér, de rendszeren 70 fillér, addig például Németországban 24 fillérért igen jó sört lehet kapni.

Ily viszonyok mellett a sör élvezetét csakis a jobb módban levők engedhetik meg maguknak. A munkás, a ki a fogyasztók nagy tömegét képezi a nyugati iparállamokban, sörhöz egyáltalában csak vasárnap juthat minálunk és iszik e helyett módfelett sok pálinkát, megmérgezve jelenét és degenerálva utódait. Pedig éppen közegészségügyi és államfentartási szempontokból igen fontos az, hogy a munkást, a ki mindenütt az állam zömét és az állam fentartóját képezi, olcsó és egészségét fentartó itallal ellássuk, mert hiszen a gazdag ember gazdagsága révén ily italt szerezhet magának bőven. A sör fontosságát nemcsak abban kell keresnünk, hogy egészséges üdítőital, hanem abban is, hogy kiváló tápértékkel is bír. Igen tanulságos e tekintetben egy németországi tudós professzor, Moritz tanárnak táblázata, a melyet „a betegek táplálkozása” című művében összeállított. Kimutatta tudniillik, hogy egy márkáért a különféle táplálékokból hány tápegységet lehet vásárolni. Kutatásai azt eredményezték, hogy 1 márkáért lehet vásárolni:

marhahusban	756
lóhusban	847
tojásban	1251
kenyérben	7112
burgonyában	14772
és sörben	1895 tápegységet.

Ezen összeállítás szerint a burgonya, a kenyér és a sör a legolcsóbb tápszerek és minthogy a sör egyszersmind élvezeti, de idegizgató ital is, érthető, hogy az olcsó és jó tápszereket kereső munkás miért leli az említettekben legjobb tápszereét. De a sör tápértékének fenti egységára a német viszonyok szerint van számítva, tehát oly viszonyok között, a mikor a tulmagas adó a sör árát erősen emeli, a fentemlített egységár nem felel meg és ebből

érthető, hogy a munkás miért kerüli nálunk a sör élvezetét. Már pedig olcsó sör nélkül sohasem fogunk jó munkásokra szert tenni és a sör megolcsósításának kérdése az ország iparfejlesztésére határozott befolyással bír.

Ha tehát söriparunkat fejleszteni akarjuk, akkor mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy olcsó munkás-sör gyártása lehetségessé tétessék, a mi csak úgy érhető el, ha a sör pótadója legalább is hektoliterenként 6 koronával leszállítatnék. Minthogy egy hektoliterből 300 pohár sör méretik, a kimérésben eme leszállítás poharanként 2 fillérben mutatkoznék.

Tisztelt Szakosztály! Említettem, hogy a Székelyföldön árpa és komló bőven és igen jó minőségben megterem. Mindennek daczára igen gyakran lehet gazdáinknál úgy árpát, mint komlót is látni, a mely faj és kezelés tekintetében igen sok kívánnivalót hagy hátra. Nagy segítségünkre lehetne e tekintetben a magas kormány, ha kísérleti állomások segítségével megállapíttatná, hogy melyek azok az árpa- és komlófajok, a melyeket éghajlati és egyéb viszonyainknál fogva a legjobb eredménnyel termesztetjük? Gyakran hallottam továbbá gazdáktól, hogy nem tudják az árpát aratásnál, cséplésnél és elraktározásnál úgy kezelni, hogy szép fehér maradjon és csiraképességét teljesen megtartsa. Ezeken a bajokon talán az által lehetne segíteni, ha — miként a komlótermelés — az árpatermelés fejlesztésére is vándortanítói állások rendszeresíttetnének, a kiknek az volna a feladatuk, hogy kioktatnák a gazdákat az árpa okszerű kezelésére.

Komlót termelő gazdáink komlójukat rendszerint a szárítás alkalmával összerontják. Ennek oka az, hogy nem rendelkeznek kellő szárítóhelyiségek felett, de nagyrészen az is, hogy a komlószárítás idejében, szeptemberben, a mi vidékünkön az esőzések gyakoriak, a mi a levegőn való szárítást igen megnehezíti. Ezen a bajon véleményem szerint úgy lehetne segíteni, ha a kormány mesterséges szárítókat bocsájtana a gazdák rendelkezésére, tekintve, hogy a mesterséges szárítás külföldön is mindjobban meghonosodik és igen praktikusnak bizonyul.

Tisztelt szakosztály! Méltóztassanak megengedni, hogy figyelmüket még néhány perczre igénybe vegyem az által, hogy a szódagyártás lehetőségével a Székelyföld némely vidékére vonatkozólag reámutassak. A mint tudni méltóztatnak, a szóda konyhasóból készül. Szóda ennél fogva ott gyártható előnnyel, a hol só

bőven áll rendelkezésre. A Székelyföld némely része, de különösen Parajd és vidéke egyenesen predestinálva van minden iparra, a melynek nyersanyaga a só és ennél fogva természetesen első sorban a szódagyártásra. Parajdon ezelőtt néhány évvel még igen jelentékeny gyufagyár létezett, a hol, daczára annak, hogy a gyufagyártás veszélyes és egészségtelen a munkásra nézve, a vidék lakossága szívesen keresett és kapott is foglalkozást. Sajnos, hogy különféle okoknál fogva a parajdi gyufagyár megszűnt. Tulajdonosa a gyár megszűnésének leginkább azt adta okul, hogy a kész áru elszállítása igen költséges volt, — akkor a küüllőmenti vasut még nem létezett, — elég az hozzá, a parajdi becsületes, józan és munkás székelyek kereset és kenyér nélkül maradtak. Igen nagy jótétemény volna e vidéknek, a melynek lakosai a gyári munkához már szokva vannak, az, ha Parajdon szódagyár állíttatnék. De nemcsak a lakosság, de a vállalkozó és főleg a kincstár is igen jól járna ily vállalat létesítése által, mert hiszen a kincstári sóbányákból olcsó termelési viszonyok mellett kifogyhatlan sókincs áll rendelkezésre.

Az elmondottak alapján a következő határozati javaslatot terjesztem elő:

### *I. Szeszipar.*

Tekintve, hogy a szeszipar nemcsak mezőgazdasági terményeink értékesítésénél bir kiváló fontossággal, de a szeszipari hulladékok igen értékes, marhák hizlalására alkalmas tápanyagot képeznek és a szeszgyári hizlalás nevezetes trágyatermeléssel is jár, melynek mezőgazdasági fontosságát elvitatni nem lehet; tekintve továbbá azt, hogy az ipari szeszgyártás az utolsó években azon törekvést mutatja, hogy kontingensek megvásárlása által kevés és lehetőleg nagy termeléssel bíró üzemekbe koncentráltassék, ami több oknál fogva nagy közgazdasági kárral jár:

*a kongresszus kérje fel a kormányt, hogy törvényhozási uton minősítse a szeszgyártást mezőgazdasági iparnak, minél fogva a Magyarország részére fentartott kontingens legalább  $\frac{2}{3}$ -része mezőgazdasági jelleggel bíró szeszgyárak részére tartassék fenn, illetőleg ama kontingensmennyiség, amely*

az egész kontingens  $\frac{2}{3}$ -részéig még nem dolgoztatik fel mezőgazdasági jelleggel bíró szeszfőzdek által, fokozatosan osztassék fel a jelentkező mezőgazdasági vállalkozók között. A kontingens felosztása alkalmával előny adassék a 2 hektoliter napitermeléssel bíró főzdeknek és csak ha ezek igényei kielégítettek, akkor jöhetnek sorra a 4 hektoliteres napi termelésre jelentkezők és csak utolsó sorban a 7 hektoliteres üzemek. A kontingens kiosztásnál legyen a kormány különös tekintettel ama vidékekre, amelyek földrajzi fekvésüknél fogva inkább burgonyatermelésre vannak utalva és így tehát első sorban a Székelyföldre.

Minthogy továbbá gyümölcs- és bortermésünk értékesítése sokkal könnyebb volna, ha eme terményeinket előnyösen fel tudnók használni pálinkafőzésre,

*mondja ki* a kongresszus, hogy ily pálinka főzése különös adókedvezményben részesüljön. Magától értetődik, hogy a pénzügyi szempont sem tévesztendő el szem elől, minél fogva a szeszadóptlék annyival emeltetnék, amennyivel a mezőgazdasági szeszgyárak javadalmazása a pénzügyi eredményt csökkenti, nehogy az államháztartásban e miatt zavarok álljanak elő.

## **II. Söripar.**

1. Tekintve, hogy a sörfogyasztásnak a nálunk beszedett tulságos magas söradóptlék utjában áll, minthogy eme póttadó folytán a sör adója nálunk hektoliterenkint átlag az utolsó esztendőben 13 korona 42 fillért tett ki, míg ugyanakkor Ausztriában nem volt nagyobb 3 korona 59 filléرنél, Németországban 1 korona 69 filléرنél és Angliában 4 korona 86 filléرنél, tehát nálunk sokkal nagyobb, mint bármely más nyugati államban;

tekintve azt, hogy a sör egészségi okokból is nagyfontosságú, a mennyiben a tulságos pálinkaivást korlátozza; tekintve továbbá azt, hogy a sörgyártásnál tetemes

mennyiségű gazdasági termék dolgoztatik fel, minélfogva gazdasági terményeink a sörgyártás fokozása által könnyebben volnának értékesíthetők:

*a kongresszus kérje fel a kormányt, hogy törvényhozással a sör pótadóját törölje el, vagy legalább is hektoliterenkint 6 koronával mérsékelje, hogy az adónak ez a mérséklése a kimérésnél is érvényesülhessen.*

2. Minthogy a sörgyártás az árpa- és komlótermeléssel szorosan összefügg,

*kéressék fel a kormányt, hogy alkalmas kísérleti telepeken állapíttassa meg, hogy klimatikus és más viszonyainknál fogva melyek azok az árpa- és komlófajok, a melyek a Székelyföldön legelőnyösebben volnának termelhetők. Eme kísérletező telepekről az eziránt folyamodó gazdák vetőmagot, illetőleg dugványokat kaphassanak.*

3. *Kívánatosnak tartja a kongresszus, hogy miután magyar sörfőző az országban ugyszólván nincsen, évenként legalább 4 székely ifju képeztessek ki külföldi sörfőzőiskolákban sörfőzővé.*

### **III. Szódagyártás.**

Tekintve, hogy Parajdon a kincstár olcsón termelhet nagymennyiségű sót, a mely minőségénél fogva inkább ipari célra való, tehát első sorban szóda gyártására;

tekintve továbbá azt, hogy ily szódagyár létesítése által Parajd és vidékének lakossága keresethez jutna:

*mondja ki a kongresszus, hogy szükségesnek tartja Parajdon nagyobbszabásu szódagyár létesítését és kérje fel a kormányt, hogy ily vállalatot hathatósan támogatni kegyeskedjék. (Helyeslés.)*

**Molnár József:** Hozzájárul előadó indítványához, csak azt jegyzi meg, hogy a székely népnek elsősorban a kis üstös főzés megengedése van szüksége. *(Élénk helyeslés.)* Ezáltal nemcsak jó pálinkához jutna a munkásnép, minek következtében megszűnnék az áldatlan korcsmázás, de másfelől fejlődnék a marhatenyésztés is, mert a maradékmel-

léktermékek a marhahizlálásra kitűnően beválnak. De ismétli, hogy különösen a tulságos korcsmázás megszüntetése magábanvéve olyan cél, a mely indokolttá teszi a kívánságot. Sajnálja, hogy a pénzügyminiszter nem gondoskodik arról, hogy e terv kivitele az államháztartás egyensúlyának megbolygatása nélkül lehetővé tétessék. A községek háztartásának érdekében kívánatosnak tartja, hogy a fogyasztási adó az egyes községekre utaltassék. Hiszi, hogy bár a jelenleg fenálló törvények szerint ez lehetetlen, a kongresszus és a miniszter jóakarata mellett meg lehet találni a módját a fölvetett kívánság teljesítésének. Indítványában kéri, mondja ki a kongresszus, hogy kívánatosnak tartja a kis üstön való főzés behozatalát s a fogyasztási adónak az egyes községekre való kirovását, fönntartván természetesen a községek részére a jogot, hogy ezen adót a főzőktől aránylagos felosztás alapján szedje be.

**Berezney István:** Üdvözli az előadót gyakorlatias és alapos fejtegetéséért. Fölhossa, hogy a kis üstön való főzés jogának elvesztése mily súlyos károkat okozott a kisgazdáknak. Statisztikai adatokkal igazolja, hogy a kis üstön való főzés betiltásától kezdődőleg a szesz ára rohamosan emelkedett. Végül kívánatosnak jelzi, hogy a szeszkontigens ne legyen úgy eladható, hogy pl. az az illető vármegye területéről elszállítható legyen.

**Bürger Albert előadó:** Csatlakozik Molnár József indítványához, Berezney István javaslatait azonban fölőleslegeseknek tartja.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Szavazás alá bocsájtván az indítványokat, ennek eredményeként határozatképpen kimondja, hogy *a szakosztály az előadói javaslatot Molnár József indítványával együtt elfogadja*, Berezney indítványait nagy többséggel elveti. E szerint tehát a szakosztály előadó javaslatát a következő pótlással kiegészítve terjeszti a záróülés elé:

Az „I. Szeszipar” című fejezet végére illesztendő:

*„A kongresszus kívánatosnak tartja a kisüstös főzés megengedését és a fogyasztási adónak a községre utalását, fönntartván természetesen a községek azon joga, hogy a fogyasztási adót a főzőktől aránylagos felosztás alapján szedjék be.” (Helyeslés.)*

## 8. Ipari és kereskedelmi képzés és munkaközvetítés.

**Fekete Jakab előadó:** Tisztelt Szakosztály! Az iparososztály szellemi színvonalának emelése, szakképzettségének fejlesztése az ipari fejlődésnek legbiztosabb alapja.

A helyes alapokon szervezett iparosképzés a leghathatósabb eszköze a reális iparfejlesztésnek. Ezek előrebocsátása után azt hiszem, mindnyájan egyetértünk abban, hogy az iparosképzés első-

rendü fontossággal bíró kérdés, melynek helyes és ugy a nemzeti valamint gyakorlati igényeknek megfelelő megoldása ipari fejlődésünknek alapvető tényezője.

Iparosképzésünknek manapság két módja van; az egyik az iparosnak szakiskolában való kiképzése, a második a mesterműhelyekben való kiképzés. A szakiskolákban való kiképzés alapos, minden igénynek megfelelő, azonban nagyobbfokú előképzettséget feltételez és költséges; ipari szakiskolák különben is csak egy pár iparágban léteznek.

Az iparosképzésnek tehát legtöbb esetben mesterműhelyekben kell történnie; itt nyeri az iparostanoncz a gyakorlati mester-ségben való tudást, míg az általános és rajzbeli ismereteket a tanoncziskolában sajátítja el.

A mesterműhelyekben való iparosképzésnek két főkövetelménye van: 1. jó műhely, 2. megfelelő iskoláztatás.

Mielőtt ezen kritériumok tárgyalásába bocsátkoznék, általában óhajtók az ipari pályáról és az arra lépőkről egy pár megjegyzést tenni.

Folytonosan hangoztatjuk, — lehet csak frázisképpen — „hogy hazánk jövő boldogulása közgazdasági fejlődésunktől függ”, „a társadalom gerince az iparos- és kereskedő-osztály kell legyen”, vagy pedig „régén volt az, midőn még jogosan mondhatták, hogy hazánk földmivelő állam, ma már az ipar és kereskedelem hasonló joggal kíván létet és jelentőséget a gazdasági életben” stb., stb.

A helyzet azonban az, hogy az országban mindenütt és így a Székelyföldön is, csak az a szegény néposztály adja iparra a fiát, a mely azt eltartani és továbbtaníttatni nem képes.

A gazda, sőt még a tehetősebb iparos is ma látván, hogy saját foglalkozásának jövedelmezősége mindinkább veszt és az iparosfoglalkozás a társadalom által ma még bizonyos mértékig lenézett, nem uri foglalkozás, csak a ritkább esetekben törekszik arra, hogy a saját üzletét fiával továbbfejlesztse, hanem e helyett tudományos pályára nevelteti fiát, vagy csinál belőle dijnokot, irnokot, ki élete végéig havi pár forintért tengődik, szolgál, de azért uriember.

Mindinkább ritkul az az eset, hogy egy-egy virágzó ipari üzlet egy családban nemzedékeken át fejlesztesék s a hagyományokon élesztendő erények, ipari szorgalom, foglalkozás iránti elő-



szeretet, képességek, hajlam stb. képezzék egy-egy ipari vállalkozásnak avagy csak kisebb iparosüzletnek is erkölcsi alapját.

A falusi szülő, mely fiával nem tud mit kezdeni, beviszi fiát a közeli városba és tekintet nélkül a gyermek iskolázottságára avagy hajlamára, oda adja az első kínálkozó iparosnak; a véletlentől függ aztán, lesz-e a gyermekből valami vagy nem.

Az iparospályára lépőknek nagy része még írni-olvasni sem tud vagy legjobb esetben 1—2 elemi osztályt végzett; ez az oka annak, hogy az egész ország összes tanonczának 15% az előkészítő-osztályokba jár, a hol az elemi iskolai képzettség hiányát kell pótolni. A Székelyföldön az arányszám még kedvezőtlenebb. Kézdivásárhelyen 242 tanoncz között 102 van az előkészítőbe 42% Sepsi-Szt-Györgyön 145 „ „ 42 „ „ „ 30% Székelyudvarhelyen 164 „ „ 44 „ „ „ 28% Csikszeredán 63 „ „ 17 „ „ „ 28% Marosvásárhelyen 550 „ „ 116 „ „ „ 20%

Ezen adatok eléggé bizonyítják annak szükségességét, hogy nagy gond fordítandó a jövőbeli iparogeneráció képzésére tudásunk fokozására.

Visszatérvén most már a mesterműhelyekben való képzés módjára, lássuk, vannak-e a Székelyföldön ilyen műhelyek s ha igen, miként történik azokban a képzés.

A Székelyföldön már majdnem egy évtized óta uralgó kedvezőtlen közgazdasági viszonyok és a gyáripar versenye folytán a kézműipar annyira hanyatlott, hogy egyes helyeken és vidékeken a kisiparos műhelyek nemhogy a technika újabb vívmányainak tekintetbe vételével fejlődtek volna, sőt ellenkezőleg, egyes kézműiparágak teljesen tönkrementek. Ma már csak a Székelyföld nagyobb városaiban vannak egyes mesterségekben olyan kézműves műhelyek és ezen műhelyekben olyan munkák, melyek mellett egy a kor kívánalmainak megfelelő iparost lehessen nevelni. A legtöbb vidéki hiányosan berendezett műhelyben előforduló egyoldalú munkák mellett nincsen alkalma az ifjunak a mesterséget megtanulni, de sőt még ideje sincsen a mesterség megtanulására, mert az ifju tanonczidejének legalább első egy, vagy másfél évét cseléd- és házimunkák végzésével tölti; az 1884. évi XVII, t.-cz. 63. §. ugyan intézkedik, „hogy az iparos tanonczát csak az iparüzlethez tartozó munkánál alkalmazhatja, cselédszolgálatra nem kötelezheti” stb., de hát ugyan kinek jut eszébe a törvény ezen rendelkezését

ellenőrizni? Hiszen azt természetesnek tartják, hogy ez így van, mert hiszen az iparostanoncz egy alárendelt teremtés, egy pária! De sőt a kézműiparnak egy tekintélyes része megfelelő műhelyekkel a Székelyföldön egyáltalában nincsen is képviselve, úgy hogy a székely ifjakat, kik megfigyelőképességük, éles eszük, találékonyságuk és kéziügyességük folytán mintegy az ipari pályára vannak predesztinálva, bizonyos szakmákban itthon ki sem képezhetjük. A székely ifjunak tehát itt kell hagynia szülőföldjét, hogy bizonyos mesterséget tanulhasson.

Azonban nagy részük nyomoruságos anyagi helyzetük miatt azt nem teheti; a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara felismerve azon nehézségeket, melyek az iparosok képzése körül a Székelyföldön léteznek, már régebb idő óta programjába vette a székely ifjak ipari kiképzését és e téren állami támogatással elismerésre méltó eredményeket ért el. Sok száz ifjut kiképeztetett részint a székelyföldi ipari szakiskolákban, részben pedig az ország különböző részében oly mesterműhelyekben helyezte el őket, melyekben az ifjak a mesterséget jól megtanulhatják. Lássuk most már mi történik a szülői háztól az idegenbe szakadt ifjuval.

A szülőt az élet gondjai nyomják, örvend azon, hogy fiától megszabadult, nincsen ideje arra, hogy fiát mindenben ellenőrizze, viszont az iparos mesternek is könnyebb a helyzete, ha a tájékozatlan szülőkkel szemben felelőssége kisebb.

A serdülő ifju fölött csaknem korlátlanul rendelkezik mestere, az ifjunak nemcsak szakmájában való kiképzése, hanem egyéni kiképzése is belátására van bízva. És vegyük most ehhez, hogy maga az iparostester is küzd az élet ezer nehézségével, a pillanatnyi és napi szükség hatása alatt határozott terv nélkül alkalmazza itt is, ott is a reá bízott ifjut, nem gondolva a következményekkel, sem arra, hogy a tapasztalatlan és fejlődésben levő ifju erő nevelésének is meg vannak a maga nélkülözhetlen életszükségletei. Még a legjobb viszonyok között működő műhelyben is alig élhet a mester a reá bízott ifjak kiképzésének és nevelésének.

Az utcái élet a maga csábító kinövésével, a kiméletlenül maguk utján járó idősebb segédek példája azok, a mikén az ifju iparos tanuló egész erkölcsi élete felépül. Arra, hogy azok az ifju hajlamok ápoltságának, a melyekből a jó hazafi, a kötelesség és tisztességtudó becsületes, munkás ember, a gyengéd családtag erényei alakulhatnak, csak nagy ritkán van eset.

És minél nagyobb teher gyanánt nehezedik az iparos vállaira a sokféleképpen megosztott munka, a verseny és az élet annyi sok nehézsége, annál kevésbé szentelheti magát a reá bízott tanulók nevelésének, annál jobban csökken ezekre való erkölcsi befolyása és egyuttal annál inkább züllik a viszony mester és tanuló között.

Nem volna igazságos, ha mindezért a mestert tennők felelőssé, ki sokszor minden nevelés és hajlam híján kapta tanulóját és még könnyebb viszonyok között is csak nagy következetesség és megfontoltság útján nevelhetné a reá bízott ifjút.

Szükségesek tehát oly intézmények, a hol a magukra hagyott serdülő ifjak oltalomban és gondozásban részesülnek. Mindazon tanoncok számára, a kik erre reászorultak, *tanonczotthonok* létesítendők, melyek hivatva vannak a szülői házat pótolni, nyujtsanak oltalmat az ifjunak, kísérik figyelemmel a befogadottak munkásságát és erkölcsi magatartását a műhelyben, fejleszték az erkölcsös és hazafias érzést, miveljék a kedélyt, gondozzák a mester és tanulója között a jó viszonyt, neveljék az együvé tartozók között a testületi szellemet és a mi a földolog, ellenőrizték az ifjunak a mesterműhelyben való ki képeztetését.

Ilyen otthonok létesítendők volnának mindenütt, a hol székely tanoncok nagyobb számban vannak; így mindenekelőtt Budapesten legalább száz tanoncz részére és a nagyobb vidéki városokban is, sőt a Székelyföld azon nagyobb városaiban is, a hol az ipari kiképeztést nyerő ifjak száma nagyobb, pl. Marosvásárhelyen, Seps-Szt-Györgyön és Székely-Udvarhelyen.

Hangsulyozni kívánom azt, miszerint rendkívül fontosnak tartom nemzeti szempontból a székely tanonczoknak az erdélyi nemzetiségi vidékeken való elhelyezését u. m.: Brassó, Szeben, Beszterczen, ezen helyeken székely tanonczotthonok volnának létesítendők.

Mint előbb említém, a mesterműhelyekben való iparosképzés második főkritériuma a megfelelő iskoláztatás. Az iparosok zöme, az iparostanonczok mindannyian a tanoncziskolákban iskoláztnak; ezen iskola mai formájában abszolote semmi szakismeretet nem nyujt, hanem csak általánosan képző iskola, pótolva részben a népiskolai hiányos ismereteket. Daczára annak, hogy nagyon kevés és bizonyára nélkülözhetlen az, a mit ez iskola nyujt, mégis a Székelyföldön levő tanonczoknak csak 20% járja a III-

osztályt, a többi segéddé szabadul fel, még mielőtt a III. osztályba jutna; ezen állapot megszüntetendő volna az által, ha rendeletileg kimondatnék, hogy munkakönyv csak akkor adható ki, ha az iparos tanoncz iskola sikeres bevégezése igazoltatott, ennek bevezetésével megszűnne azon állapot, hogy felszabaduló iparossegédek neveiket is alig képesek aláírni.

Az iparosok rendszeres képzését gátolja továbbá a 41154/1888. számú miniszteri rendelet, mely szerint a tanoncz iskolai mulasztása miatt nem kötelezhető arra, hogy utólag egy bizonyos ideig még iskolába járjon; a gyakorlati élet beigazolta azt, hogy helyenként egyes tanonczok alig látogatják az iskolát, tehát ebből kifolyólag eredményt sem képesek felmutatni s mégis felszabadulhatnak; ezen rendelet feltétlenül hatályon kívül volna helyezendő.

Tegyük fel azonban a legjobb esetet, hogy a képzés alatt levő tanoncz a tanoncziskola mindhárom osztályát járja és nem mulaszt. Mit nyújt neki az iskola? Az iskola, mint említém, általános elméleti ismereteket nyújt — hiszen egyebet nem is nyújthat, tekintettel a kevés heti óraszámra s a tanonczok előképzettségére — azonkívül még rajzbeli ismereteket is. Miután az ipari oktatás gerinczét a legtöbb iparágban főleg a rajzoktatás képezi, különösen nagy gond volna fordítandó a rajzoktatás rendszerességére. Látogatottabb tanoncziskolákban, mint pl. Marosvásárhelyen, a hol 500 tanoncz van, Székely-Udvarhelyen 164, Kézdivásárhelyen 242, Sepsi-Szt-Györgyön 165, a hol az asztalos-, lakatos-, ács- és kőműves-tanonczok száma mesterségenként a 30-at eléri, ezen tanonczok szakrajzra oktattassanak. Ennek keresztülviteléhez azonban szükséges, hogy a tanoncziskolai tanerők a szakrajzoktatásra kiképeztesse; a kiképzés nyári szünidei tanfolyamokon történhetnék Marosvásárhelyen, a mely tanfolyamra a székelyföldi tanítók állami költségen kiküldetnének.

*Ha a székely tanoncz mesterségét egy jó műhelyben tanulja, az iskolába szorgalmasan eljár, ottszakrajzoktatásban részesülés végül tanonczotthonban nevelkedik, akkor bizonyára megbízható, intelligens, jó és hazafias iparossegéd és később iparosmester válik belőle.*

\*

A milyen fontos a jövődöbéli iparos nemzedék nevelése (tanonczképzés), éppen olyan fontos a jelenlegi iparosok, ugymint segédek és mesterek továbbképzése.

A vidéki kézműipar pangásának részben oka az is, hogy iparosaink izlése és tudása nem korszerű; a kézműiparosok legnagyobb része nemcsak hogy maga nem tud egy stilszerű, szép tárgyat tervezni, de ha a rajzot képhez kapja, azt nem tudja megérteni és az után elkészíteni, már pedig a kézműiparos ma csak ugy boldogulhat, ha munkájába izlést, formát tud önteni.

A továbbképzés egyedüli módja rajztanfolyamok rendezése, minél több modell bemutatása és időszak kiállítások rendezése.

Minthogy Marosvásárhelyen és Székely-Udvarhelyen az állami ipari szakiskoláknál mindazon tényezők megvannak, melyek a továbbképző tanfolyamok rendezéséhez szükségesek, ilyen hat hónapos tanfolyamok rendezendők, melyre a jelentkezők díjtalanul felveendők volnának, de sőt a szegényebb sorsu mestereknek és segédeknek a tanfolyamon való részvétel segély útján megkönnyítendő volna.

Mint előadásom elején említém, az iparosképzés egyik módja a szakiskolákban való kiképzés, a hol az ifju egyöntetűleg nyeri elméleti és gyakorlati ismereteit, itt az ifju szakmájában teljes rendszerességgel és alaposággal képeztetik ki. A Székelyföldön két szakiskola van és pedig a marosvásárhelyi fa-, fém- és építőipari szakra, a székelyudvarhelyi. kő- és agyagipari szakra; a marosvásárhelyi szakiskola tiz éves fennállása alatt annyira fejlődött, hogy jelenlegi helyiségei *szűkek és föltétlenül kibővítésre szorulnak*; ezen szakiskolákat főleg székelyföldi ifjak látogatják, a marosvásárhelyi szakiskola tanulóinak 86%-a, az udvarhelyiének 60%-a székelyföldi illetőségű. A marosvásárhelyi szakiskolában azonban, gyermekét csak vagyonosabb szülő képezheti ki, a ki havonként gyermeke ellátására legalább 20—25 koronát képes áldozni, mert az iskola nincsen sem internátussal, sem pedig kellő számu alapítvánnyal vagy ösztöndíjjal ellátva; ha a szegényebb sorsu szülőnek is alkalmat óhajtunk adni, hogy gyermekét, kinek tehetsége, kézi ügyessége és tudása megfelelő, a szakiskolában képezze ki iparossá, akkor a marosvásárhelyi ipari szakiskola 50 székely ifju részére internátussal látandó el és a székelyföldi vármegyéknek is áldozatot kell hozniok alapítványok és ösztöndíjak adományozása által.

Ha az általam eddig csak röviden előadott, inkább csak vázlatosan jelzett tényezőket nem tévesztjük szemelől, akkor képzett iparosokkal látjuk el a Székelyföldet, kik kellő intelligenciával,

neveléssel és szakszerű tudással könnyebben megállják helyüket a nagy versenyben.

*Munkásközvetítés.* A munkáskérdés iránt érdeklődők előtt rég ismert azon sajnos tény, hogy az általános szegényedés folytán felszaporodott munkás-elem a mostoha gazdasági viszonyok mellett a székely vármegyékben ez idő szerint nem talál alkalmazást; a munkások a gyámolító utmutatás hijján még mindig nagy számban Romániába vándorolnak, a hol a gazdasági viszonyok rosszabbodása és az odavaló benszülött munkások féltékenykedése miatt a székely munkások immár nem biztosíthatják maguknak a keresett életfeltételeket és mind többen vannak kitéve az erkölcsi romlásnak.

Ezekből kifolyólag a Székelyföldön és pedig a kereskedelmi és iparkamara székhelyén, Marosvásárhelyen létesítendő munkaközvetítő-intézet nemcsak gazdasági és szociális érdeket, hanem egyuttal magyar nemzeti ügyet is szolgálhatna s végeredményében döntő befolyással volna s lehetne a Romániába való kivándorlás korlátozására. Ily szempontból mérlegelve egy felállítandó székely munkaközvetítő-intézet gyakorlati értékét, a közvetítés kiterjesztendő volna nemcsak az ipari, hanem a mezőgazdasági és erdei munkásokra is.

A járó-kelő munkanélküli székely munkások zömét azon szegény földmivelők képezik, a kiknek alig terem meg évenként a pár hónapra szükséges élelmük. Ezen munkásoknak hiányzik a helyismeret, a viszonyok ismerete; az év nagy részét szolgálatkereséssel vándorolva és tengődve töltik.

Egy munkaközvetítő-intézet itt eredményes munkát végezhetne, hogy ha gondoskodását minden rendü munkásra kiterjesztené.

A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara még 1901. év márczius hó 30-án tartott teljes ülésében foglalkozott a kereskedelmi kormány felhívása kapcsán a székelyföldi munkaközvetítő-intézet, illetőleg iroda szervezésével s e tárgyban javaslatát megtette a kereskedelemügyi kormánynak.

A kamara a munkaközvetítő-intézet felállítását Marosvásárhelyre javasolja, a kamara szerint a munkaközvetítő-intézetnek vidékenként a különböző szakmájú munkásoknak számszerinti nyilvántartását be kellene vezetnie, másfelől magának a munkásközvetítő-intézetnek kellene egyelőre közbenjárással a megfelelő munkát a székelyek számára biztosítani, mert a közvetítés hiánya az okozója legfőképpen annak, hogy a munkások tömegei és az egyesek idehaza nem találják fel a nekik való munkát.

A kamara tett előterjesztésében részletesen felsorolja azon módokat, melyekkel a munkaközvetítő-intézet üdvös feladatának megfelelhethetne; többek között figyelemmel lenne a Székelyföldön s annak közeli vidékén keletkező vállalatokra s azok munkásszükségletének kielégítésére; tanulmány tárgyává tenné azt, hogy mely vidéken tartózkodnak az egyes munkaszakban járatos munkások; különös gondot fordítana arra, hogy a fatermelésre és némely mezőgazdasági munka végzésére (czukorrépa-művelés) eddig távoli vidékekről hozott idegennyelvű munkások lehetőleg mellőzteszenek, miután ezen munkákba a székely munkások is begyakorolhatók.

Az ipari és kereskedelmi munkások közvetítése azon eljárás szerint eszközölné, a mint azt a budapesti munkaközvetítő-intézet teszi, azzal a különbséggel, hogy a munkát keresők a mennyiben az illető helyen ipartestületek nincsenek, a városi vagy községi előljárásságok közbenjárásával is jelentkezhetnének.

Az elmondottak alapján a következő határozati javaslatot ajánlom elfogadásra:

a székely ifjaknak iparos pályákra való kiképeztetése ügyében a *kongresszus* nem csupán a székely nép érdekében állónak, de az országos közérdekek szempontjából is *szükségesnek tartja*, hogy:

1. a hazai iparos mesterségeknek az *ipar mindenik ágában* való gyakorlására és ennek útján való sikeresebb művelésére a munkástermészetű, erőteljes, jó megfigyelőképességű és találékony észjárású székely ifjúságból a leg-hivatottabbak és taníttatásuk esetében legtöbb sikert ígérők, lehető minél nagyobb számban és *évenként legalább is 30—40 ifju*, azokban a legfontosabb iparágakban, melyekre elhivatásuk szerint lépni kívánnak, az ország legfejlettebb ipari központjában, *Budapesten* a legkiválóbb iparos-mesterek műhelyeiben nyerje ipari kiképeztetését, melynek bevégezése és a segédmunkás minőségében való megfelelő alkalmazás után akár a Székelyföldön, akár az ország bármely más vidékén és városában telepedhetnek meg, mint alapos képzettséggel bíró önálló vagy mással társuló iparosok.



Minthogy pedig az e téren eddig szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a Budapesten levő kiválóbb iparos-mesterek az iparostanulókat a tanulás idejére csak úgy hajlandók műhelyeikbe fogadni, hogy azok részére lakást, ételmezést és ruházatot ne adjanak, ennélfogva a *kongresszus szükségesnek ismeri* azt is, hogy

2. Budapesten az iparos pályára készülő székely ifjak számára arra az időre, a míg mint tanulók járnak az ipari műhelyekbe, olyan berendezésű háziellátás vagy *otthon* létesíthessék, melyben az illető ifjak a mellett, hogy a megnyugtatóbb személyi és erkölcsi felügyelet alatt állhatnak, az állandó lakáson kívül jövődöbéli hivatásukhoz illő egyszerűbb ételmezéssel és ruházattal láttassanak el, s aztán az otthon felügyelőjének, a Székely-Egyesületnek ellenőrzése alatt járjanak tanulásra a kiválóbb iparos-műhelyekbe.

3. *Szükségesnek ismeri továbbá a kongresszus* azt is, hogy a *székely iparosifjak* a kézműipar és gyárpar körében való kiképztetése céljából nemcsak Budapesten, de a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara közvetítése mellett az ország *minden más arra alkalmas városában és iparoshelyén is helyezettessenek el taníttatásra.*

Az iparos tanulóifjaknak általánosan szükséges alaposabb kiképztetése s így Magyarország és illetve a Székelyföld iparának hathatósabb fejlődhetése érdekében a *kongresszus szükségesnek ismeri* azt is, hogy:

4. a Székelyföld területén levő azokban a városokban, melyekben az ipari kiképztetést nyerő ifjak száma nagyobb, figyelemmel arra, hogy egyre jobban apad azoknak az iparosmestereknek a száma, a kik házi ellátás, ételmezés, ruházttatás gondozása mellett fogadják műhelyeikbe az iparostanulókat s hogy az ilyképen elfogadott tanulók kiképztetése is, miután azok igen sok esetben oly mun-



kákra is alkalmaztatnak, amelyek alaposabb kiképzetésük megrövidítését okozzák, hiányos: az iparosifjak elhelyezésével, ellátásával és felügyeletével foglalkozó *otthonok* létesíttessenek, melyek az illető városok iparos testületeinek felügyelete alá lennének helyezendők.

5. Kivánatosnak tartja, hogy évenként a Székelyföld más és más városaiban fölváltva tanoncz- és segédmunkakiállítások rendeztessenek, amelyeken a részvétel minden oly tanonczra nézve kötelező, a ki első tanonczévét kitöltötte; a jobb munkák díjazandók;

6. kivánatosnak tartja a marosvásárhelyi állami ipari szakiskola kibővítését és internátussal való ellátását.

A kézi ügyesség fokozása és az ipari pálya iránti kedv fölkeltése céljából

7. kivánatos, hogy a népiskolákba a *slöjd* behozassék és a népiskolai olvasókönyvekben az ipar köréből vett érdekes és vonzó olvasmányok véteszenek föl.

*A kereskedelmi kiképzés érdekében*

8. kivánatosnak tartja a kongresszus, hogy Marosvásárhelyt *felsőkereskedelmi iskola* létesíttessék.

*A munkaközvetítés szervezése céljából*

9. a kongresszus kérje föl a kereskedelmi és földművelési kormányt, hogy székely *munkaközvetítő* intézetet állítsanak föl. (*Helyeslés.*)

**Dr. Zakariás János:** Fölvivja a szakosztály figyelmét a brassómegyei csángókra, a kiknek ipari kiképzéséről szintén gondoskodni kell. Kiemeli, hogy magában Brassó városban 13,000 ember számít a kongresszus támogatására s itt a szász és oláh elem szélén és ipari központjában erősíteni kell a magyarságot. A szorgalmas csángó nép megérdemli a támogatást. Már pedig hogy egy nemzeti szempontból életerős iparos osztályt teremtsünk, az eddig használt eszközöktől el kell térnünk.

A kereskedelmi és iparos iskolák eddig nem igen neveltek derék kereskedőket és iparosokat, mint maga az előadó is említette; a tanonczok közül mintegy 11%-ot tudtak pályájára terelni s ezek is brassói szászok közül kerültek ki, akik azután képzettségüket a magyarság ellen fordítják. Abból a tapasztalatból kiindulva, hogy igazi kereskedőket

nem az elméleti kiképzést nyújtó iskolákban, hanem az üzletekben nevelnek, ajánlja, hogy az áruasztal mellett neveljünk kereskedőket. Ez csak úgy volna elérhető, ha egy nagy áruház létesítenék, a hol a tanoncok három-négy éven át a kiképzésben segélyeztetnének; a kiképzés után önálló kereskedők gyanánt való letelepedésben támogatandók. Természetes, hogy az ilyen áruházban hazai termékeket kellene árusítani. Az áruház székhelyül Brassót ajánlja, (*Ellenmondás.*) mint kereskedelmi és ipari góczpontot. Ilyen értelemben indítványt nyújt be, a melyet még azzal indokol, hogy a magyar kereskedelmet gyakorlati kiképzés útján nagygyá és erőssé kell tenni, mert a keleti kereskedelemmel csak így veheti fel a versenyt.

**Solyomssy Endre:** Fájdalommal látja s tapasztalja a fölszólalásokból, hogy a székely iparostanonczok nem részesülnek a kellő figyelemben, sőt szándékosan mellőzik őket és olyan munkák elvégzésére alkalmazzák, a melyeknek bére nem áll arányban a fáradsággal. Sőt olyan áram is megindult már, hogy a székely ifjakat az állami gyárakban mellőzni kell. A kereskedelmi miniszter maga olyan tartalmu leiratot intézett Székely-Udvarhelyre, hogy székelyeket nem szabad alkalmazni, (*Zajos ellenmondás.*) sőt az alkalmazottakat el kell bocsátani s a reánk nézve idegeneket előnyben részesíteni. (*Folytonos ellenmondás.*)

A mondottak alapján kérdést kíván intézni a miniszterhez, hogy tud-e a fönfent említett dolgokról vagy éppen megfelelnek-e azok az ő intenzióinak. Ezután áttér a munkásképző iskolák kérdésére és ezeknek célját a munkásnép általános képzettségének a megoldásában jelöli meg. Főlemlíti, hogy Budapesten, Kassán, Pécsen stb. más magyar városokban szintén vannak ilyen iskolák, itt azonban az iparos elem eléggé tehetős ahhoz, hogy segély nélkül fönntartsa az iskolákat, ámde a székely szegény iparos segítségre szorul még a megélhetésben is, nemhogy iskolát tudna fentartani. Indítványozza tehát, kérje fel a kongresszus K. Jónás Ödön kormánybiztost, hogy a rendelkezésére álló összegből a négy székely vármegye központjának 500—500 koronát bocsásson rendelkezésére az ingyenes vasárnapi ipari oktatás céljaira.

**Berzenczey István:** Kifejti, hogy az iparos tanoncok kiképezése kétféle lehet, vagy olyanra tanítják az iparosokat, a minek a gyakorlati életben hasznát veszik, vagy olyanra, a mit nem tudnak értékesíteni és hasznosítani. Konstatálja, hogy a székely tömegben élve szívós, egyenkint azonban nem eléggé kitartó. Éppen ezért nem új iparágakat kíván a Székelyföldön meghonosítani, hanem a már meglévőket erősíteni, oly módon, hogy a magasabb képzettséggel bíró iparos erősítse társait.

Nem látja be, hogy a Zakariás János dr. által indítványozott áruház miért volna éppen Brassóban felállítandó. Talán azért, mert a szóló ott lakik? A mikor ipari központ megteremtéséről van szó, magasabb szempontból kell a viszonyokat mérlegelni. Ezért indítványozza, hogy a javasolt központi áruházat Marosvásárhelyt állítsák föl és a képzett kivándorolt székely iparosokat hívják vissza.

**Spaller József:** Mint a ki maga is iparosok nevelésével foglalkozik, kijelenti, hogy az iparosifjak nevelésénél első sorban a jellem fejlesztésére kellene súlyt helyezni. A műhelyekben — sajnos — ifjaink erkölcsi nevelésére nem fordítanak elég gondot. Az erkölcsi nevelés hiányának tudható be az, hogy esténként az iskola után ki van téve az ember annak, hogy az ifjak megbotozzák. Kétségtelen, hogy az erkölcsi és jellembeli fejlődésre a kézimunkának is befolyása van, de és különösen a mester, illetve a műhely gyakorol az ifjura hatást. Az iparos jellembeli fogyatkozása meglátszik munkáján is, mert nem dolgozik oly lelkiismeretesen mint más, aki nála e tekintetben tökéletesebb. Oda kell törekedni mind az államnak, mind a társadalomnak, hogy a székely iparos ifjak derék, becsületes magyar iparosokhoz juszanak és erkölcsi felügyelet alá kerüljenek.

**Sz. Szakáts Péter:** Az áruház létesítésére vonatkozó indítványt elfogadja. Az áruházat azonban nem tekintheti nevelési eszköznek, mert nincs hivatva arra, hogy egyént neveljen. Kereskedelmi képzés köz- illetve kiinduló pontjával alkalmasnak nem tartja. A székely ifjak ipari kiképzésénél Baross Gábor kormányzata idején az volt a kiinduló pont, hogy gyárakban helyeztessenek el. A kormány azonban később belátta azt, hogy e nevelés drága és a cél nem lehet vele teljesen elérni, mert általánosan elismert igazság, hogy a gyárakban nyernek ugyan az ifjak elméleti és részleges kiképzést, de önálló iparosokat nevelni ott nem lehet, pedig a Székelyföldnek ilyenekre van szüksége. A kereskedelmi és iparkamara álláspontja tehát az, hogy a székely iparos ifjak kiképzését magánműhelyekben kell eszközölni. A mi Solymossy Endre azon megjegyzését illeti, hogy a miniszter az állami gépgyárakban kevesebb ifjút alkalmaz és lát el, megjegyzi, hogy a nagy költségek miatt ezt érthetőnek találja.

Nem helyeselheti Ágoston Lajos felszólalásának hangját, a ki szintén az állam jóvoltából és támogatásával emelkedett ki és részesült nevelésben. A jóltevővel szemben hálátlanságot tanusítani nem tarthatja szépnek. Az állam százával szállítja el a székely ifjakat és három-négy éven át nevelteti, hogy mint urak kerüljenek haza, s mint ilyenek hála fejében támadják. Ennek daczára büszkén vallja, hogy a székely ifjakban van önértzet, érzik saját becsöket és férfias nyíltsággal mondják ki meggyőződésüket. Az akár önszorgalmuk, akár államsegély útján kiképzett székely iparosifjak napi egy forintért sokat dolgoznak. Ha szorgalmasok, fél évvel fölzsabadulása után havonként már 40 frtot kereshetnek. Mennyivel jobb sorsuk van ezeknek, mint a földmiveseknek. Az óránként 20 krban megszabott munkabér kijár az iparosnak mindig, a míg dolgozik és nem kell kenyér után futkosnia, azzal a bizonytalansággal, hogy talál-e munkát, vagy sem. A mikor tehát az intézmény hiányait fölvetik, számolni kell a körülményekkel. Volt idő, a mikor gépekben nagy volt a kereslet, tehát sokat kellett készíteni, sok munkást foglalkoztatni, sőt a munkaidőt is meghosszabítani, de mikor a kereslet csökkent, természetes, hogy sok munkás foglalkozás nélkül

maradt. Így van ez más foglalkozások terén is. Hiszen végzett ügyvédek végeznek ma mindenféle olyan munkát, a melyet imkokoknak kellene végezniük. A foglalkozásnélküliek ma már egész társadalmi osztályt képeznek. Olyan ideális állapotot kívánni tehát, melyben mindenki elégedett legyen, a mai viszonyok között lehetetlen.

Azon felfogás ellen egyenesen tiltakozik, hogy Budapesten az ifjuság elzüllick. Hivatkozik Tóthfalussy Károlyra, a ki szintén Budapesten tanult, mint szerény kezdő iparos lépett az életbe, majd elment Párisba, Londonba, Glasgowba, Irlandba stb. s nemcsak, hogy teljes tiszteletet szerzett magának, de a székelységnek is büszkesége lett. És még számos hasonló példát hozhatna föl. Mind a mellett maga is szükségesnek tartja, hogy az ifjuság erkölcsi életére kellő felügyeletet gyakoroljanak s ezért szívesen hozzájárul Spaller József indítványához.

A tanoncnevelés kérdésében nézete az, hogy a tanoncokat ott kell elhelyezni, a hol a legjobb szokásokat és erkölcsöket sajátíthatják el. Ha a gyárakban való nevelés be lesz szüntetve és a kormány otthonok felállítását határozza el, kívánatos, hogy ne csak Budapesten alakítson ilyen otthonokat, hanem a vidéken is, mert azokban épp úgy gondját viselik a bentlakóknak, mint az édes anya gyermekének. A míg e kérdés megoldást nem nyer, addig csak szórványosan sikerül a tanoncokat elhelyezni. Végül a kereskedelmi iskolára nézve megjegyzi, hogy arra leginkább Marosvásárhelynek van szüksége, mert itt nagyobb a kereskedelem iránti hajlam, mint az ipar iránt. Másfelől pedig azért, mert az egész kerületben ilyen iskola nincsen.

**Micséh Endre miniszteri kiküldött:** Elhangzott a panasz, hogy az állami intézetekben és gyárakban sok az idegen munkás. Ez a vád, de főleg az, hogy idegenek részesülnek előnyben, csak a viszonyok nem ismerésén alapul.

Ha egy külföldi 20—30 éven át lelkiismeretesen tanította a fiainkat iparra és ha ebből a derék külföldiből, gyermekeiből jó magyarok lettek, méltányos-e, hogy őket most elbocsássuk, hogy a mi fiatalaink részesüljenek előnyben? Hol van csak egy is, a ki ezt kívánná? Sőt ha elhagyta hazáját, munkás életét nekünk szentelte, kötelességünk róla gondoskodni; kötelességünk gyermekeit derék magyar iparosokká nevelni.

Ebből a szempontból kívánt hozzászólni az ügysz. Hogy ifjainkat kiszekirozták volna, az nem igaz! (*Zaj.*) Meglehet, hogy volt panasz, de a vizsgálat megejtése alkalmával szigorú volt a megtorlás.

**Solyossy Endre:** Személyes ügyben röviden jelzi, hogy nem úgy értett és fogta föl a dolgot, hogy a székel fiuknak adjanak előnyt a régi munkavezetők és a régi, de idegen munkások felett s hogy azok elbocsájtassanak. Hogy mennyire lettek ezek az idegenek magyarok, hivatkozik közismert dolgokra és magára az ellenük többek által fölhozott, de mégis egyértelmű támadásra.

Ágoston Lajos: Köszönetét mond, hogy az állam taníttatta őket. Ő ugyan másként is megélt volna, mert nem földhöz ragadt család gyermeke. Társai is szeretik ... (*Zaj. Eláll! Kiáltások.*)

**Tauszik B. Hugó elnök:** Többszöri figyelmeztetés után, a szoló eltérően a tárgyától, megvonja tőle a szót.

**Fekete Jakab előadó:** Röviden kijelenti, örömmel látja, hogy javaslata ellen felszólalás nem történt, Szakáts Péter pedig már elmondta, a mit szoló mondott volna a fölszólalóknak, ismétlésekbe bocsátkozni pedig nem akar. Zakariás János azt hangoztatta, hogy a kereskedelmi iskolát végzettek közül kevés marad ipari pályán. Ez meg lesz mindaddig, míg a kereskedelmi pálya lenézett marad. Az iparos is ur, az akar maradni, pedig lenézik. S miért? Becsületes munkájáért, vagy tanulmányáért? Teljesen osztja azt a véleményt, hogy áruházat kell létesíteni, de tegyük ezt kereskedelmi központba. Solymossy azt mondja, hogy a kiképzett székely iparosokkal nem járnak el méltányosan. Szólónak sem oka, sem joga nincs, hogy kétségbe vonja ezt az állítást. Az indítvány második pontjához azt jegyzi meg, hogy ne fogadtassék el, hogy a vasárnap legyen az oktatás napja.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Egyenkint ismertetvén a benyújtott indítványokat, a szakosztály helyeslésétől kisérve, határozatképen kimondja, hogy:

az előadói javaslat egész terjedelmében a következő pótlásokkal fogadtatott el:

Tekintettel a felmerült panaszokra, melyek szerint az állami gépgyárakban elhelyezett és kiképzett székely tanoncok fölszabadulás után nem vétetnek kellő figyelembe, a díjazással képzettségük összhangban nem áll és az idegen munkásokkal szemben háttérbe szoríttatnak: a kongresszus fölkéri a kereskedelemügyi minisztert, hogy e panaszoknak a jogosultságát vizsgálta meg és orvoslásukról gondoskodjék.

1. A kongresszus szükségesnek tartja a székely iparos-íjak erkölcsi nevelésére az eddiginél nagyobb figyelmet fordítsanak s adminisztráció tekintetben a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara alatt álljanak. (*Helyeslés.*)

## 9. Ipari hitel- és termelő szövetkezetek; köz-műhelyek és árucarnokok.

**Horváth János dr.** előadását — távolléte miatt — **Sz. Szakáts Péter** a következőkben terjesztette elő: Tisztelt Szakosztály! Az 1901. év végén a Székelyföldön összesen 93 szövetkezet állott fenn, melyeknek taglétszáma 15,829-et tett ki. Ha ezekből levonjuk a 4 kizárólag ipari és az 5-ik ipari és mezőgazdasági szövetkezetet és ezek 542 taglétszámát, akkor is marad 8

**I. Összesített jegyzéke**  
a Székelyföldi szövetkezeteknek 1901. év végéről.

	Szövetke- tek száma	Tagok száma	Üzletrészek mennyisége	Összes értéke	Befizetett üzletrészek	Takarékbetét	Takarékalap
Csik vármegyében	13	2,676	4,331	205,175	96,500	28,200	6,300
Háromszék vármegyében	20	2,919	5,741	273,710	123,800	89,100	12,200
Maros-Torda vármegyében	34	4,750	6,749	344,020	261,210	87,600	39,000
Udvarhely vármegyében	26	5,484	7,055	352,750	229,600	199,900	28,900
	93	15,829	23,876	1.176,655	711,110	404,800	86,400

## II. Kimutatás

a székelyföldi ipari hitelszövetkezetekről.

szám	A szövetkezetek cége	Tagok száma	Üzletrészek száma	Összes értéke
1	Kovászna és vidéke ipari hitelszövetkezet	172	242	9,680
2	Marosvásárhelyi ipari hitelszövetkezet	177	204	10,200
3	Kézdivásárhelyi ipari hitelszövetkezet	82	127	6,530
4	Székelyudvarhelyi timárok hitel- és term. szöv.	24	624	62,400
5	Gyergyó-Szt.-Miklósi ipari és gazd. hitelszöv.	87	317	7,825
6	Köpeczi és miklósvári iparosok és gazdák h.sz.	113	183	18,300
	Összesen 6 szövetkezet	655	1,697	114,935

Szakcsoportokról:

szám	A szakcsoport czime	Tagok száma	Üzletrészek száma	Összes értéke
I	A Kovászna és vid. ipari hitelszövetkezetben:			
1	Asztalos ipari termelő szakcsoport	16	32	1,280
II	A Marosvásárhelyi ipari hitelszövetkezetben:			
2	Czipész és csizmakészítő szakcsoport	46	48	2,400
3	Szabó ipari termelő szakcsoport	19	21	1,050
4	Faipari szakcsoport	41	43	2,150
5	Építő ipari szakcsoport	21	63	6,300
	Összesen 5 szakcsoport	143	207	13,180

mezőgazdasági szövetkezet 15,287 taglétszámmal, mit az egész ország, valamint a Székelyföld népességéhez viszonyítva, kielégítőnek mondhatunk. (L. az I. jegyzéket.)

De annál megdöbbentőbb az ipari szövetkezetek gyér száma és lassu szaporodása. A folyó év folyamán csak egy ipari és gazdasági hitelszövetkezet alakult a Székelyföldön és így van ott jelenleg 6 ipari szövetkezet 655 taggal és 1697 üzletrészszel. Ha ezekhez vesszük még a fennálló 5 szakcsoportot (L. a II. számú kimutatást) 143 taggal és 207 üzletrészszel, akkor is igen szomorúnak találjuk azokat az adatokat és az összesen jegyzett üzletrészek 128,115 korona értékét; mert ha az Országos Központi Hitelszövetkezet által ezekre engedélyezett kétszeres összeget 256,230 koronával s az eddigi 25,000 korona állami segílyt még egyszeresen vesszük is, az ekként kijövő 434,645 koronával nem sokat lendíthetünk a székelyföldi kisiparon.

Mi az oka, hogy a székely kisiparosok nem szervezkednek?

Először szegénységük, de azután bizalmatlanságuk is. A székely kisiparosoknak annyi pártfogást és annyi állami segílyt ígértek és oly keveset adtak, hogy nem lehet csodálkozni azon, ha közönyössé váltak s lemondtak a küzdelemtől, a szervezkedésről.

Ha azt akarjuk, hogy a székely kisiparosokat szervezetbe vonjuk, akkor oly vezéreket kell élükre állítanunk, kik fel tudják őket rázni közönyükből s azután cselekvésre és szervezkedésre, végül haladásra lesznek képesek vezetni. S ezt a székelyföldi *értelmiség* megteheti, meg kell tennie, mert a székelyföldi iparszövetkezeti akció haladása és sikere egyedül a székely intelligencia lelkiismeretességétől függ.

Ha pedig a szervezkedés meg lesz, akkor mint tapasztalhatjuk, hogy ha talán nem is nagy mértékben, de az állami segíly mégis megvan annyira, hogy vele lehet lendíteni az állapotokon, sőt kivételes támogatásokkal újra föl lehetne lendíteni a székely ipart. *(Helyeslés.)*

Az elmondottak alapján van szerencsém a következő *határozati javaslatot* elfogadásra ajánlani:

*mondja ki a Kongresszus, miszerint:*

1. tekintettel arra, hogy a székelyföldi közgazdasági, főleg pedig a kisipari viszonyok széttörlésnek indultak, *ipari*



ponti Hitelszövetkezet kötelékében és ennek útján jelentékeny állami segélyekkel lehet létesíteni, fentartani és fejleszteni;

2. kívánatosnak tartja, hogy bár a központ iparszövetkezeti rendszerének alapja a hitelszövetkezetekben van lerakva, a székely kisiparosság hitelviszonyainak kedvezőtlen helyzete miatt a Székelyföldön levő és alakítandó ipari hitelszövetkezetek működésük súlypontját ne a kölcsönzésekre, hanem az ipari munka-vállalatokra és szállításokra fektessék, úgy, hogy a hitelszövetkezetekben egyes ipari munkavállalatok és szállításoknak megfelelőleg külön *munkakészítő csoportok* alakuljanak, a munkálatokat és szállításokat ezek részére a hitelszövetkezet vállalja föl, de a munkák elkészítését a csoportok teljesítsék s ezeket a szükséges üzleti forgótókéval a hitelszövetkezet, még pedig az Országos Központi Hitelszövetkezet támogatása mellett lássa el.

A *termelő-szövetkezetek* szempontjából és ezek sikeres működése érdekében

3. elkerülhetlenül szükségesnek tartja, hogy a Székelyföldön, még pedig ennek ipari központjain állami segélylyel *közműhelyek* állittassanak föl, egyfelől azért, hogy ezekben az önálló kisiparosok a modern technikai vívmányoknak megfelelő gépekkel dolgozhassanak, másfelől azért, hogy a kisipari szövetkezetek a közműhelyekkel kapcsolatban és berendezéseik igénybevételével bizonyos iparágakra nézve a tömeges termelésre is áttérhessenek. A székely kisipar és a kisipari szövetkezetek fejlesztésének betetőzését egy szövetkezeti alapon felállítandó székelyipari *nagy áruház* képezné, mely a székely ipari termékek értékesítését eszközölné.

4. Kívánatosnak tartja, hogy amennyiben a Székelyföld gyér iparos lakosságánál fogva kizárólag ipari szövetkezetek alakíthatók nem volnának, a székely kisiparosok *közös ipari és gazdasági* hitelszövetkezetekbe vonassanak be, mert ezek

utján is érvényesíthetik ipari munkájukat oly módon, mint azt a kizárólagos ipari szövetkezetekben eszközük, sőt ugye ezekben, mint a gazdasági hitelszövetkezetekben szervezendő külön szakosztályokban a székely *háziipar* is szervezhető, fejleszthető és értékesíthető.

Mindezek a szövetkezeti szervezkedések csak úgy lesznek keresztülvihetőek, ha a székelyföldi *értelmiség* fölkarolja a székely kisipar szervezkedésének ügyét és annak a székely kisiparosságnak, mely az ipari szervezkedésre ugye az ipartestületi, mint az iparszövetkezeti téren *képtelen*, tanácsadó-jává, támogató-jává és vezető-jévé válik. (*Helyeslés.*)

**Siklódya István:** Szerint a szövetkezetet nagy tőkével kell létrehozni, mert különben maradandó sikereket elérni nem lehet. Olcsó és könnyen törleszhető tőkét kell a szövetkezeteknek rendelkezésére bocsájtani.

**Sz. Szakáts Péter:** Kifejti, hogy mindennek van határa, mértéke, de itt jogtalanság elkövetése nélkül működni teljes lehetetlenség. Kérdi, hogyan állapítsa meg a szövetkezet, hogy az egyesek igényei meddig terjednek. Fölveti a kérdést, hogy szövetkezet miképpen létesüljön nagy tőkével? Előterjeszt egy módozatot, mely szerint száz iparosnak egyenkint ötven forintos előjegyzése és befizetése az állam és a kamara hozzájárulásával százezer frtra növi ki magát s ezzel száz ember igényei teljesen kielégíthetőek. Az előadói javaslatához pótlólag megjegyzi, hogy közmühely felállítására Marosvásárhely van kiszemelve.

Siklódya István visszavonván indítványát

**Tauszik B. Hugó elnök:** Határozatképpen kimondja, hogy *a szakosztály az előadói javaslatot változtatlanul elfogadja.* (*Helyeslés.*)

## 10. Háziipar.

**László Gyula előadó:** Tisztelt Szakosztály! A Székelyföldön akkor volt jó világ, a mikor a nép szükségletének nagyobbik részét maga állította elő, sőt iparkodása után pénzelt is. A háziipar adta meg a székelységnek a jellegét, ruházata, berendezése magán viselte a székely izlést, a szorgalmat, s a takarékos-ságot. Külső behatások nélkül fejlődött némely ipara művésziessé. Ma is mintául szolgál az iparművészetnek.

Megoszlott ez a háziipar vidékenként. Egyik helyen a faipar, más helyen agyagipar, szalma- és sásipar, szövés és himzés, vagy

építő mesterség fejlődött a közszükségletnek megfelelően nagyobb tökélyre. A közeli erdélyi és a szomszéd romániai piacokat uralta a székely háziipar. A tartós szőttesfélét, asztalneműeket, konyhaedényeket, kádakat, kosarakat, szatyorokat, szalmakalapokat stb. székelyektől szereztek be még az uri házakhoz is.

Maga a székely megépítette a házát, gazdasági épületeit, sőt még a szerszámait is maga készítette. Nagyanyák kezemunkáját őrizték kegyeletből is, mintául is. De különben is tartós, egész életre szolgáló volt mindaz, a mit csináltak.

Ott kezdődik a székelyek nyomorusága, a mikor ezt a háziipart helyenként felhagyták, a mikor a leányok anyjuknak és a fiuk az apjuknak a mesterségébe nem tanultak bele. A mikor nem adták, de vették a gunyát s a házi butort.

A külföldi rikitó, de mutatós, olcsó, de selejtes portéka, mit esetleg hitelbe is kaphatni a boltosnál, divatosná kezd válni a székelyeknél és ezzel forduló pontra jutott a háziipar sorsa. Régi jelentőségéből immár veszített, s letűnőben nemcsak a háziszorlom, de a házierény is.

Mindazonáltal a háziipar mai napig egyes vidékeken, egyes jobb családoknál fennáll. De nagy a panasz, hogy az iparüzés immár nem fizeti ki magát, nincs keletje a jó székely munkának, nem becsülik, háttérbe szorítják a mindenféle czifraság mellett, a mikkel a vásárok főhelyei tele vannak rakva. Van hajlam még az iparüzésre, egyes vidékeken az ősi megszokás s a munkáratermetség nem engedte kiveszni, versenyképes árukat is tudnak sokféle cikkben produkálni, de a külföldi gyári verseny mellett helyi nehézségek is utját állják a fellendülésnek. Ilyen akadályok a kenderáztatás megszorítása, az- erdő-tilalom, a tagosítás és árnyosítás folytán a szabad legeltetésből szóló kizárás, a mik a nyersanyagok, kender, gyapju, fa stb. megszerzését nehezítik.

Ehhez járul az értékesítés nehézsége, hogy t. i. a háziiparosnak magának kell készítményét még a mai változott üzleti viszonyok mellett is piacról-piacra, házról-házra járva eladnia inkább elvesztegetnie. Hátrány a jó munkaeszközök hiánya is, a melyekkel jobbat s többet, a szemnek tetszetősebbet s az igényeknek megfelelőbbet produkálhatna.

Hogy az anyagbeszerzés nehézségére példát említsek, a haralyi és hilibi híres kádároknak csaknem fele részben azért költözött Romániába, mert idehaza nem kaptak elég fát, noha erdő bőven

van. Ezért szönt meg a malomfalvi faipari szövetkezet is. A pompás csiki szőnyegeket, sófalvi pokróczokat, magyarói, árapataki s más vidékbeli varrottasokat is azért nem készítik nagyobb mennyiségben, mert a szegény asszonyoknak nincs módjuk a megdrágult anyagot nagyobb mennyiségben beszerezni.

Legelterjedtebb a *faipar*. Csaknem minden faluban értenek hozzá. Vidékek szerint üzik a *kádárságot*, gazdasági, háztartási eszközök, kocsigyártók és kerekések számára szekéralkatrészek, ugynevezett félgyártmányok, zindelycsatorna stb. készítest, faragást, esztergályozást. Épp oly elterjedt a *fonás és szövés*. Minden megyének meg van a *fazekas* faluja. Helyenként egész faluk *szalmakalapkészítéssel, szatyor- és gyékényfonással* foglalkoznak. Fűz- és mogyorófavesszőből, hánscból *kosarakat, szekérkasokat*, nyirfavesszőből és czirokból *seprűt* minden vidéken csinálnak. *Kerti székeket* és *asztalkákat* is készítenek itt-ott, mit a városi nép szívesen meg vesz. Nem ismeretlen a *kőfaragás* sem, malomköveket és sirköveket is csinálnak, a *téglavetés és cserépfedés* egy-egy falunak jót ismert ipara.

Mindezeknek magasabb színvonalra s általában a mai versenyben életképességre emelése elsörendű feladat. Nemcsak gazdasági, de magyar nemzeti érdek is sürgeti. Mert a háziparral le lehet kötni a nép tömegeit, minden időben, télen is. Ha a népnek lesz idehaza állandóan foglalkozása, nem kívánkozik idegenbe, nem vásik, nem züllik a faji erények romlására.

Azok a kísérletek, a melyek eddig a székely háziipar fejlesztésére tétettek, nem váltak be. A finomabb fa- és kőfaragást, gyermekjátékkészítest stb. akarták meghonosítani. A székely a maga szűk világában így gondolkozott, hogy az ilyen drága portékát, a mit inkább haszontalanságnak tekintett, nem veszik meg tőle, ő sem adna pénzt érte. Azért a ki meg is tanulta, mint népszerűtlen, idővesztegető foglalkozást, abban hagyta. Nem váltak be a tanfolyamok sem, mert kiküldött oktatók igen rövid idő alatt sokat akarnak produkálni, átmenet nélkül akarták a megszokott foglalkozást átalakítani.

Ott kell kezdeni, nézetem szerint, hogy a piaczképes háziipari cikkek (mert van ilyen elég) kiterjedtebb piacokon keresletre leljenek. Vagyis szervezni kell a háziipari cikkek értékesítését. Ne a székely kényszerüljön készítményeit a fogyasztóknak eladni, hanem kereskedők szedjék fel tőle és értékesítsék. Továbbá kap-

jon a nép munkaanyagot ugyanattól, a ki áruit a munkadíj megfizetése mellett beszedi s kereskedelmi uton értékesíti. Végül lássák el fokozatosan a háziiparosokat czélszerűbb munkaeszközökkel.

Ez idő szerint is megállapítható, hogy a finomabb varrottasoknak, a házi szőtt asztalneműeknek, szőnyegeknek, pokróczoknak fa-háztartási cikkeknek, a kádárárúknak, szatyoroknak és kocsigyártók által használt, félig előkészített faalkatrészeknek Erdélyen túl, sőt némely cikkeknek ezek közül a külföldön is piacokat lehetne biztosítani. Azokat a községeket is kijelöltük számtalanszor, a hol a piaczképes áruk készülnek.

Rövidebbre fogva az elmondottakat, teendőink lennének:

1. a kereskedelmi uton forgalomba hozható cikkek kiválasztása;
2. a fogyasztópiacok fölkeresése és kijelölése;
3. a vállalkozó közvetítők támogatása, s nevezetesen egyelőre a munkaanyagok kiválasztására forgó tőke biztosítása;
4. jobb munkaeszközök kiosztása és végül:
5. lehetőleg szállítási kedvezmények kieszközlése.

Hogy csak egyes példákat hozzak fel: a magyarói varottasok nemcsak itthon, de külföldön is kelendősegre találnának, de mind- eddig alig ismertették s piacra nem vitték. A csiki szőnyegek és sóvidéki pokróczok szintén kis területen ismeretesek, pedig távolabbi piacokon is jól elkelnének. A székely kádárárú és egyéb háztartási cikkek, nevezetesen faedények a nagy magyar Alföld piacain még ismeretlenek, holott az ilyen cikkek alig termel s mind más vidékről, jórésben oláhoktól szerzi be szükségletét. Faalkatrészeket az alföldi kocsigyártók és kerekések sokat fogyasztanak, csak éppen be kellene vezetni hozzájuk e félgyártmányokat. Kötvényesi, köröndi, bodolai, s más községbeli gazdasági és háztartási kosarak is ugyanitt biztos piacra lennének. A szatyorárú külföldre ugyan nagy mennyiségben exportáltatnak, de magában Magyarországon alig terjeszti valaki, holott itt is mindennapi szükségleti cikk.

Ha egyelőre csak ezeket karolnók is fel, a háziipar fejlesztése biztató sikereket ígérne. Mert mihelyt tudná a székely, hogy munkájáért pénzt kap és pedig annál többet kap, mentől többet és jobbat produkál, nagyobb szorgalmat fejtene ki sőt tanulna is.

Ehhez is azonban, mint minden fejlesztési akcióhoz pénz kell.

Vagyis inkább befektetés a nyers anyagok és jobb munkaeszközök biztosítására.

A községi hitelszövetkezetek anyagraktárt és készáruraktárt rendezhetnének be. A hol szövetkezetek nincsenek, ott egyes magánvállalkozók oszthatnák ki a nyersanyagokat és válthatnák be a készmunkát. Ha egyébiránt a háziipari készítmények tömeges értékesítése terjedtebb piacokon biztosítva van, akkor itt a községekben akár szövetkezetek, akár magánvállalkozás az ügy szolgálatára megnyerhetők lennének.

A megindításhoz egyideig a kormánynak kell, nézetem szerint anyagi áldozatokat hoznia, mert más forrás a Székelyföldön a jelenlegi mostoha viszonyok mellett s általában az ipari vállalkozások iránt való bizalmatlanság miatt ezidőszerint nem biztosítható. Azért javaslatomba foglalom azt az óhajt, hogy a kereskedelemügyi miniszter ur e célra megfelelő összeget irányozzon elő.

Minden ezzel járó feladat részint a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara, részint pedig a székely kormánybiztosságra ruházandó.

A melyek után javasolom,

*mondja ki a Kongresszus, hogy:*

1. a háziipar fejlesztését a Székelyföldön a nép tömegeinek lekötése és keresetképességének fokozása céljából elsőrendű *nemzeti és gazdasági szükségnek* tekintvén, felkarolását az illetékes szaktestületek és hatóságok figyelmébe ajánlja;

2. fölkéri a kereskedelemügyi minisztert, *hogy a székely háziipar fejlesztéséről* hathatósabban gondoskodjék és már a jövő évi költségvetésben gondoskodjék a *jobb munkaeszközök megszerezhetőse* és itt-ott *munkanyagok előlegezhetőse*, valamint a közvetítésre vállalkozó *kereskedők* némi támogatása céljából megfelelő segélyösszeg előirányzásáról.

Figyelmébe ajánlandó már most az érdekeltségnek, hogy a fejlődésre alkalmas tere van jelenleg is

a) az *agyagiparnak* Görgény-Szent-Imre és Makkfalva marostordamegyei, Csikdánfalva és Madaras csikmegyei,

Baróth, Bereczk, Kálnok háromszékmegyei, Csekefalva, Etéd, Korond, Küsmöd, Kőrispatak, Magyarhermány udvarhely-megyei és Barczaujfalu brassómegeyi községekben;

b) a *kőiparnak* Csikzsögöd, Csikszentkirály, Málnás Kézdipolyán, Gyepes, Homoródjánosfalva és Lövéte községekben;

c) a *gazdasági és háztartási cikkek* készítésének: Nyárádszereda, Sóvárad, Kibéd, Felső- és Alsó-Sófalva, Siklód, Szováta, Parajd, Kászon-Altiz, Feltiz, Impér, Csik-Gyimesbükk, Mádéfalva, Bölön, Papolcz, Zágon, Firtosváraja, Lövéte, Pálfalva községekben;

d) a *kádáriparnak* Haraly, Hilib, Malomfalva, Magyarhermány, Kászon-Altiz, Feltiz és Impér, Osdola, Papolcz, Zabola községekben;

e) a *pokróczszövésnek* Parajd, Bágy, Felső- és Alsó-Sófalva, Gyergyó-Ditró községekben;

f) a *szőnyegszövésnek* Csik-Pálfalván;

g) a *posztószövésnek* Makkfalva, Sóvárosd, Felső-Répa, Gyimesbükk, Kovászna, Hodgya, Oláhfalva községekben;

h) a *vászon- és asztalneműszövésnek* Magyaró, Disznajó, Vaja, Székely-Keresztur, Kobát-Demeterfalva, Kőszvényes-Remete, Aldoboly, Zágon, Kézdiszentlélek, Alcsernáton, Pürkerez;

i) a *varrottas-féléknek* Magyaró, Disznajó, Gödemesterháza, Toplicza, Etéd, Árapatak, Zágon;

j) a *kosárfonásnak* Kőszvényes és Kőszvényes-Remete, Magyaró, G.-Hodák, Sóvárad, Kászon-Feltiz, Aldoboly, Szent-Katolna, Alsósímenfalva, Magyarzsákod és Medesér;

k) a *sásfonásnak* Harasztkerek, Mező-Csávás, Fele, Ménes, Kölpény, Kászán-Ujfalu, Árapatak, Bibarczfalva, végül

l) a *szalmafonásnak* Deményháza, Ehed, Hodos, Jobbágytelke, Kőszvényes, M.-Galambod, Mikháza, Kálnok, Béta, Bordos, Bözöd, Dobó, Csöb, Kőrispatak, Magyar-Zsákod, Medesér és Vágás községekben.

**Berzenczey István:** Hivatkozik arra, hogy Maros-Tordamegyében nyolczezer ember dolgozik rozs-szalmával, ajánlja, hogy Hódoson és Jobbágykeltén szalmatermelő-telepek létesíttessenek, a melyek által a nép jó munkaanyaghoz juthatna. Második indítványában a gabonamagvak jobb értesítése céljából tarhonya- és makaronigyár fölállítását kívánja a Mezősége. Végül a tolliparra hívja föl a szakosztály figyelmét; a kongresszus intézzen felhívást a székely nőkhöz, hogy a tollakat szolgáltatassák be a megyei nőegyletekhez feldolgozásra leendő kiosztás végett; vándor szaktanárok alkalmaztassanak, s az árvaházi növendékek a tolliparban kiképzendők.

**Sz. Szakáts Péter:** Az előadói javaslatot elfogadja s csak azt kifogásolja, hogy az előadó a szakosztály által a háziipar ügyét kifejezetten a kamarához akarja utalni, holott a kamara már amugy is programjába vette. A mi Berzenczey István indítványait illeti, kijelenti, hogy az azokban kifejezett kívánság már a megvalósulás útján van. Sándor János főispán maga szakított ki egy területet szalma-mintatermelőnek.

**László Gyula előadó:** A maga részéről szintén fölöslegesnek tartja a szalmatermelőtelepre vonatkozó indítványt s kéri határozati javaslatának változatlan elfogadását, miután tolliparról az is kellőleg megemlékezik.

**Tauszik B. Hugó elnök:** A szakosztály helyeslésétől kísérve, határozatképpen kimondja, hogy *az előadói javaslat változatlanul elfogadtatott. (Helyeslés.)*

## II. Gabonakereskedelem.

**Schwarz Zsigmond előadó:** Indokolását és határozati javaslatát távolléte miatt **Sz. Szakáts Péter** olvasta föl:

Tisztelt Szakosztály! A mezőgazdasági terményekkel való kereskedés szoros összefüggésben áll a vidék termelőképességével. Jelentékenyebb kiviteli gabnakereskedés csak ott lehetséges, a hol fejlettebb és belterjesebb mezőgazdaság folyik, mely saját fogyasztásán felül jelentékenyebb gabonamennyiséget termel; s míg ezen intenzivebb mezőgazdasági termelés fejleszti és gyarapítja a kereskedelmet, viszont ez is befolyásolja a termelést, impulzust adván annak a jobb keresletnek örvendő gabonanemek és minőségek termelésére, specziell olyanoknak tömegesebb produkciójára, melyek azon vidék termelési és talajviszonyainak legmegfelelőbbek, — tehát kiválóbb minőségekben állíthatók elő — a forgalomban keresettek és aránylag magasabban értékeltetnek.

E két foglalkozási ágnek egymásra való kölcsönhatását állandóan tapasztalhatjuk a gyakorlati életben.



*A Székelyföld gabona és egyéb mezőgazdasági valamint állati termékekkel való kereskedelme fejlesztésének és emelésének alapja tehát első sorban: mezőgazdaságának fejlesztése és termelőképességének jelentékenyebb emelése.*

Ha speciálisan a gabonakereskedelem szempontjából vizsgáljuk a székelyföldi viszonyokat, sajnálattal kell tapasztalnunk, hogy kiviteli kereskedelme alig számot tevő. Némi rozs, zab, árpa és hüvelyesek kivitele mellett a nép főtáplálékát képező tengeriben behozatalra szorul még.

Maros-Tordamegye 4324 □-kilométer területéből, hozzá számítva az évenként mintegy 190 □-kilométert tevő „ugar”-nak hagyott területet, 1040 □-kilométer földterületet használt fel gabona és magtermelésre, míg természetes kaszálónak mintegy 500 □ kilométer szolgál.

A megye tulajdonképeni gabonatermelő vidéke azonban a „Mezőségi” rész és a Maros-tere, míg a székelyek által lakott területen csak a Nyárádmente és vidéke üzi a gabonatermelés mellett főként a heremag és zöldségfélék termelését, melyek Maros-Vásárhelyt jó piacra találnak.

Maros-Vásárhely Erdély legszámottevőbb gabona- és magkereskedelmi piacza. Jelentékeny kivittelt létesített heremagvakban; ismertté és kedveltté tette a valóban kitünő minőségű erdélyi heremagvakat egész Németországban, sőt Dániában is s az utolsó években még távolabb vidékekkel is összeköttetésbe lépett.

Két marosvásárhelyi cég közös arankamentesítő telepet létesített villamos erőre berendezve, hol évenként 5—6 ezer métermázs luczerna- és heremagvakat arankamentesítenek és több ezer métermázsát ólomzáróltatnak.

Sajnos, hogy Marosvásárhelyt nincs közeg, ki a hivatalos ólomzáróltást eszközölhetné és ezért — habár Marosvásárhelyt sokkal több heremagot ólomzáróltanak mint talán Budapest kivételével bárhol az országban — más helyről, nagy költséggel valamely állami magvizsgáló állomás főnökét kell e célra oda meghívni.

*Kivánatos és szükséges lenne tehát, hogy itt egy magvizsgáló-állomás létesíttessék.*

Marosvásárhely a székely főváros, geográfiailag Erdély közép-pontja ugyan és a Székelyföld nyugatra gravitáló forgalmának természetes góczpontja lenne, mindezek dacára Csikmegye északi kis részének kivételével, teljesen forgalmon kívül áll a Székely-

földdel, hisz még a postaközlekedés is Gyergyó-Szent-Miklósról Brassón át történik.

Régebbi vasutépítkezéseink kerültek az ország középpontján átvonuló egyenes vonalat s később létesült vonalaink is úgy épültek, hogy a forgalmat Marosvásárhelyről még inkább elterelték, de a tervezett, részben még kiépítetlen székelyvasutak is mind körvonalak lévén, Marosvásárhely a vasuti összeköttetések következtében, a szomszédos Csik és Udvarhely megyék kereskedelmi forgalmában részt nem vehet.

Ezen megyék, valamint Háromszékmege forgalma — Udvarhely egy csekély részének kivételével, mely Segesvár felé irányul, teljesen Brassóba van terelve. Ott értékesíti a Székelyföld mezőgazdasági termelvényeit s ott szerzi be szükségleteit.

Brassónak jelentékeny forgalma van a Székelyfölddel.

Háromszék, melynek virágzó belterjes mezőgazdasága, kitünő művelés alatt álló apró birtokai vannak, feleslegét a brassói piacon értékesíti; 3556 □-kilométer területéből gabona és egyéb magvak termelésére, hozzászámítva az évenként ugarnak maradó mintegy 200 □-kilométert, 880 □-kilométer földterületet használ fel, természetes kaszálónak pedig 410 □-kilométert. Háromszékmege produkálja Erdély legkitünőbb buzáját, melyből azonban kivitelre alig kerül valami, mert maga Háromszék, valamint Brassó és vidéke malmai őrlik fel a háromszéki buzatermést.

Rozs- és zabtermésének jelentékeny része, ugyszintén kitünő minőségben termelt maláta- és sörárpájának legnagyobb része a brassói kereskedelem által exportáltatik Ausztriába és a vámkülföldre.

Jelentékeny kiviteli cikket képeznek kiváló minőségben termő hüvelyesei, főleg a borsó és lencse, melyek zsizsikmentesek s ezen tulajdonságuknál fogva jó keresletnek örvendenek.

Az ugyancsak kiváló minőségben termő vörösheremag — melynek termelése még fokozható lenne — a brassói s nagyobb-részt marosvásárhelyi kereskedők által vásároltatik kiviteli célokra, vagy vetőmagnak arankamentesítés és ólomzáróztatásra.

Burgonyával Erdély több vidékét látja el.

Tengeritermelése aránylag csekély s Csikmege egyik részét ellátja ugyan tengerivel, maga is behozatalra szorul, mely Brassó közvetítésével rendszeren oláhországi tengerivel fedeztetik.

Udvarhelymege mintegy 670 □-kilométer területen, melyből

mintegy 200 □-kilométer ugarnak marad, üzi a gabona- és magtermelést.

Természetes kaszálói mintegy 600 □-kilométert tesznek ki.

Kivitelre, a zab kivételével, alig termel valamit s így gabonakereskedelme, mely Segesvár felé gravitál s ottani kereskedők által láttatik el, alig számot tevő.

Kiváló előszeretettel termeli a fekete zabot, melyet azonban a kiviteli kereskedelem nem kedvel s negligál.

Rozs és tengerivel a szomszédos Csik vármegyét látja el.

Talajviszonyai a heremag termelésére alkalmasak; hüvelyesek közül a babtermelés lenne emelendő, borsó és lencse kevésbbé sikerül.

Csikmegye mezőgazdasága kezdetleges, talaja és klimája e foglalkozási ágak nem kedvez, — marhatenyésztésre, de főleg erdő- és bányaiparüzésre van praedesztinálva. Majdnem 4500 □ kilométer terület mellett csak mintegy 370—380 □ kilométeren termel gabonát és burgonyát, majdnem ugyanennyi területet hagyván évenként ugarnak.

Természetes kaszálói az 1060 □-kilométert túlhaladják.

Legjelentékenyebb a rozstermelés 150 ezer és a zabtermelés 100 ezer métermázsával, melyből még valami csekély mennyiség kivitelre kerül.

Rendszeres gabonakereskedelem alig van.

A főfogyasztási cikket, a tengerit alig termeli s így jelentékeny behozatalra van utalva, melynek nagyrésze a szomszéd Romániából, valamint a szomszédos Maros-Torda és Udvarhely megyékből székely fuvarosok közvetítése által, kik a kiskereskedést üzik, történik, — fát, deszkát hozván a szomszéd megyék piacaira, visszatérőleg tengerit stb. fuvaroznak.

*A mezőgazdasági termékekkel való kereskedelem fejlesztése a termelés emelésével, annak intenzivításával állván szoros kapcsolatban, fejlesztendő lenne első sorban azon termelési ágaknak intenzivebb kultiválása, melyek klimatikus és talajviszonyainknak megfelelnek s melyeknél a produktum dusabb hozama mellett állandó kereslet mutatkozik jobb árakban a kiviteli kereskedelem részére.*

*Ilyenek lennének első sorban a finomabb fajú sör- és malátárpák, melyek aránylag magasabb árakban állandó keresletben részesülnek a külföldi kivitel számára. Égalji és talajviszonyaink,*

mint azt a Háromszéken és Brassó vidékén termelt kitünő minőség igazolja, megfelelők.

*Főgond lenne továbbá fordítandó a hüvelyesek intenzívebb termelésére, melyek nem mint melléktermények a tengeriföldeken csak ugy mellékesen, hanem mint főtermények lennének kultiválandók.*

A borsó, de főként a lencse Háromszéken kitünő zsiszikmentes minőségben termeltetik s aránylag magas árakban állandóan keresetetik a kivitel részére. Udvarhely- és Csikmegyének egyes részeiben, hol a klimatikus és talajviszonyok a háromszékihez hasonlóképpen a termelést meg lehetne és meg kellene honosítani.

A többi helyek, főleg Maros-Tordamegye éghajlati viszonyai azonban nem alkalmasak zsiszikmentes borsó és lencse termelésére. Az eddig itt produkált minőség csakis etetési célokra, állati tápszernek volt felhasználható.

E vidék azonban kiválóan alkalmas a fehér és egyfajta színes — az ugynevezett gránát-bab termelésére.

*Ugy az árpa, mint a hüvelyesek termelésénél a leggondosabb figyelem lenne fordítandó a vetőmag megválasztására.* Tekintettel arra, hogy a Székelyföldön tulnyomóan apró birtokokkal és birtokosokkal állunk szemben, *községenként, de még helyesebben községcsoportonként egyforma vetőmag beszerzéséről és kiosztásáról kellene gondoskodni*, úgy, hogy az egyes kis termelő a legolcsóbb beszerzési áron, de lehetőleg még ezen alul, sőt leghelyesebben teljesen ingyen juthasson e vetőmaghoz; mert egy jelentékenyebb termelő körzetnek egyenlő minőségben termelt és egyenlő minőségben eladásra kerülő terménye — melynek kezelése és tisztítása is ilyen termelő körzetenként lehetőleg egyöntetűvé teendő — úgy a kereskedőre, mint a termelőre nézve fontos előnyöket biztosít.

A kereskedő állandóan egyforma minőségű, egyformán kezelt terményre számíthatván, megtakaríthatja azon költségeket, melyekbe a különböző tisztaságu gabona keverése, tisztítása, válogatása és egyformává tétele kerül: a már így piacra kerülő terményekért aránylag magasabb árakat fizethet s üzleti transzaktióit nagyobb biztonsággal intézheti; míg a gazda, egyformább minőségek kerülvén piacra, biztosabban és állandóbban számíthat arra, hogy árújának tényleges piaci értékét teljesen megkapja s a minőség elleni utólagos kifogásoknak sincsen annyira kitéve és könnyebben lesz ez által részére azon mód megadva, hogy egy-

fajta termelvényeit több kiscgazda egyesítse és közösen nagyobb mennyiségekben értékesíthesse, a mi magában véve a piaci árnál magasabb értékesíthetést involvál.

A megfelelő vetőmagvak beszerzését, azoknak kiosztását a gazdasági egyleteknek kellene eszközölni.

*Legcélszerűbb lenne azonban állami támogatással községenként vagy községcsoportonként a kis- és közép-gazdák egyesületét vagy szövetségét létesíteni, mely a közös vetőmag beszerzését és ellenőrzését eszközölné.*

*Ezen egyesületekből képződhetnének később a közös kezelési, raktározási és értékesítési szervezetek; ezek szerezhethék be közös használatra ama gépeket, tisztítókat, rostákat és trióreket, melyek a termelvény piaczképesé váló előállítására szükségesek. Adott esetben közösen kezelve, egy magtárba összpontosíthatnák terményeiket és azt közösen értékesítenék.*

Here- és luczernamagvaknál kiváló gond lenne fordítandó a vetőmag megválasztására.

Kitűnő minőségű erdélyi magvainkat már is megrontotta némely vidéken az, hogy olcsóbb selejtes minőségű amerikai keverékű magvakat használtak vetési célokra s ennek eredménye lett, hogy már az erdélyi heremagban is előfordul az amerikai eredetű aranka, a nagyszemű „racemosa”, melyet még legjobb szerkezetű arankagépeink sem képesek eliminálni.

*Ezért kimondandó lenne, hogy csakis államilag ólomzárolt arankamentes hazai mag alkalmazható vetési célokra s a kisebb gazdák a szervezetek vagy gazdasági egyletek útján saját termelvényü és a vetésre szánt magmennyiségüket kicserélhetik állami ólomzárral ellátott vetőmagra. E célra állami segély lenne kérendő.*

Ezek lennének a gazdasági szempontból történendő intézkedések. Kereskedelmi és forgalmi szempontokból első sorban orvoslandó lenne az erdélyi részek azon régi sérelme, hogy mezőgazdasági termelvényei után, legtávolabb esvén a fogyasztó piacoktól — olcsóbb vízi utai pedig nem lévén — tulmagas vasuti fuvarát kénytelen fizetni.

E sérelem, orvoslására időközönként többször történtek intézkedések.

Fuvardíjvisszterítések — refakciák — útján mérsékeltek a m. kir. államvasutak részéről a tulmagas fuvardíjtelek; így 1900-ban 20% refakciát engedélyeztek, egy feladó nevére szóló legalább

1000 vagon gabona szállításánál Budapestre vagy az azontul fekvő állomásokra.

Ezen 20% vissztérítést később 10%-ra redukálták, de minden mennyiség korlátozása nélkül teljes vagonrakományoknál.

*Kivánandó lenne tehát, hogy az összes erdélyi állomásokról — a viczinális vonalakat is beleértve — 20%-os fuvardíj mérséklés állandóan engedélyeztessék, teljes vagonrakományu gabona, hüvelyesek, olaj- és vetőmagvak szállítása után Budapestre vagy az azontul fekvő állomásokra, oly módon, hogy ezen engedmény a magyar korona területén levő állomásokra történő feladásoknál már a fuvarlevélen magán irandó le, míg a külföldre menő szállitmányoknál, melyeknél a köteléki díjszabások alkalmaztatnak, az országhatárig eső fuvardíj után a 20%-os engedmény az eredeti fuvarlevél másodpéldány, vagy feladó-vevény bemutatása mellett a feladónak utaltatnék vissza.*

Vetőmagvaknál, mint luczerna és heremagnál e kedvezmény már 50 mmázsa szállításánál engedélyeztessék.

*A külföldi köteléki díjszabásba az erdélyi főbb gabonaszállító állomások is felveendőek lennének, míg az abba fel nem vett állomások külföldi fuvardíjául azon díjtétel lenne számítandó, a melyet ezen állomástól ugyanazon vonalon a rendeltetési állomástól ellenkező irányban fekvő, a köteléki díjszabásba felvett, legközelebb fekvő állomás fizetne, vagyis: ezen szállitmány úgy lenne elszámolandó, mintha az a feladóállomástól legközelebb, de a rendeltetési állomástól ellenkező irányban fekvő, a köteléki díjszabásban felvett állomáson adatott volna fel.*

Ha például a kocsárd-marosvásárhelyi vonalrészen Maros-Ludas és Maros-Vásárhely állomásoknak lennének csupán közvetlen külföldi díjtételei, — a Maros-Csapón vagy Nyárádtón külföldre feladott szállitmány úgy számoltassék el, mintha az Maros-Vásárhelytt adatott volna fel, illetve a Maros-Vásárhelyről érvényes közvetlen díjtétel alkalmaztassék,

Felkérendő lenne továbbá a m. kir. államvasutak igazgatósága, hogy a nagyobb forgalmu állomások kellő számu fedett gabonaszínekkel látassanak el, mert jobb termésü években akárhányszor megtörténik, hogy az őszi és téli hónapokban hetekig szabad ég alatt hevernek az ezreket érő gabonaküldemények a mig elszállításra kerülnek, kitéve a megromlás és értékcsökkenés veszélyének.

*Szükséges lenne végre az egyes városok és községek hetivásár-*

*jain, a gabonaneműek és termények adás-vevésének rendezése és szabályozása* annál is inkább, mert éppen a kisebb gazdák zöme az, kik termelvényeiknek a hetivásáron való értékesítésére vannak utalva s tagadhatatlan, hogy avatatlan és inszolid elemek eljárása e téren sok panaszra adott már alkalmat.

Miután a gabona detail- vagy nagykereskedéssel való foglalkozást alig fogjuk képesítéshez köthetni, *a hetivásárokon való rendszeres gabona- vagy termény-bevásárlást csak iparigazolvánnyal bírók gyakorolhassák.*

*Az árak kötelezőleg métermáza vagy 50 kilónként állapittassanak meg s minden vásártartó község kötelezve legyen a gabonapiacra egy — vagy a szükséghez mérten — több tizedesmérleg felállítására, hol az eladó behozott terményeit díjtalanul mérlegeltesse le. A talált súlymennyiségről, — többnemű terményeknél külön-külön — hivatalos mérlegelési bárcza állíttassék ki.*

Az eladó így mindig azon helyzetben lesz, hogy eladásra hozott terményeinek mennyiségét az átvevőnél ellenőrizni és szándékolt megkárosítása ellen magát megóvni tudja.

A hetivásárokat látogatók eddigi legfőbb panasza így nyerhetne orvoslást, az inszolid vásárló elem pedig lassanként e térről kiszoríthatnák.

Az elmondottak alapján elfogadásra ajánlom a következő határozati javaslatot:

a székelyföldi gabonakereskedés fejlesztése érdekében *szükségesnek tartja a kongresszus:*

a) Marosvásárhelyt, mint a Székelyföld legélénkebb gabonakereskedő piacán, *magvizsgáló állomás* létesítését;

b) községenként vagy körönként *a termelőknek szövetkezetekbe tömörülését*, amelyek ama gépeket, melyek a termelvényeket piacra vitelre alkalmassá teszik, bevásárolnák, raktárakat állítanának föl és az értékesítést megkönnyítenék;

c) a vasuti *fivardijak mérséklését*;

d) a városok és községek *hetivásárjain* a mezőgazdasági természetű termények *adás-vevésének szabályozását*;

e) hogy a szemtermények ára kötelezőleg *mmázsánként vagy 50 kg.-onként* állapíttassák meg s minden vásártartó község köteleztessék *tizedes mérleg* felállítására, melynek



használata díjmentes legyen az eladó részéről; a talált súlymennyiségről a termelőnek hivatalos mérlegelési bárcza állíttassák ki. *(Helyeslés.)*

**Sz. Szakáts Péter:** Magvizsgáló állomás az egész országban csak kettő van, úgy mint Budapesten és Kolozsvárott. Szükségesnek tartja, hogy egy ilyen állomás Marosvásárhelyen is felállíttassék, a mely irányban az iparkamara már intézett is fölterjesztést a kormányhoz, de elutasították. A gabonaértékesítés megkönnyítése céljából szükségesnek tartja értékesítő szövetkezeteknek a létesítését. Végül reámutat a rendkívül magas fuvardijakra, a melyek lehetetlenné teszik, hogy a székelyföldi gabona távolabbi vidékekre is eljusson. Ezért jogosnak tartja, hogy az alföldi és hegyi utak között levő nagy különbség, mely hátrányosan sújtja a felvidéki gabonaértékesítést, a fuvardijak mérséklése által egyenlítették ki.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Szavazás alá bocsájtván a kérdést, határozatilag kimondja, hogy *a szakosztály az előadói javaslatot egyhangulag elfogadja.*

## 12. Ásványvizkereskedelem.

**Küllő János előadó:** Tisztelt Szakosztály! A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara fölkérése folytán lépek elő, hogy mint székelyföldi egyik kiterjedtebb ásványvizkereskedéssel bíró vállalat igazgatója, a székely ásványvizkereskedelemről előadást tartsak.

Látva ezen testületnek a sok irányu tárgyalás alatt való eddigi elfoglaltságát és tekintve a hátralevő teendők nagy sokaságát, rövid s csak fölvetett tárgyam azon részére fogok kiterjeszkedő lenni, melylyel már korábban beadott javaslatomat megindokolhatom.

Szép Székelyföldünket a gondviselés pazarul megáldotta messze földön híres, mesés gazdag savanyuvizforrásokkal, mely források vizét mi borviz néven ismerjük.

Bámulatos az a változatosság is, melyet borvizeink vegyalkata föltüntet.\*)

\*) Jeles balneologusunk, vegyész-tudós székely atyánkfia, dr. Hankó Vilmos „Milyen vízzel éljünk” munkájában kimutatja, hogy a külföldi, hazánkban fölkapott savanyuvizek csaknem mindnyája ellen van hazai termékünk. Így van:

földes, vasas savanyuvizünk: a borszéki Baross, borhegyi;

vasas savanyuvizünk: az előpataki, borszéki Kossuth, tusnádi, homoródi, kovásznai, málnási;

lugos savanyuvizünk: bodoki, répási, korondi, hosszuaszói, kászoni, mely utóbbi jodos is;

konyhasós vizünk: korondi, székelyudvarhelyi, szováta, görgény-szentimrei.

kenesvizünk: szejke, málnási, borszéki József főherczeg;

hévvizünk: topliczai, szováta;

gläubersós: bálványosi.



Élvezeti asztali- és gyógyító-vizeket keresve, itthon maradhatunk s a legkiterjedtebb gyógyjavallatot alkalmazhatja az orvos is.

Ha végigfuttatjuk tekintetünket a Székelyföld hosszában, Előpatak, Tusnád, Borszéken át Bélborig, vagy Kászon, Zsögöd, Csikszereda, Udvarhely, Homoród, Korond, Szovátaig, igazat adunk a Székelyföld lánglelkű leirójának, dr. Hankónak, ki e sok kincsről így szól:

„Az a jótékony erő, mely az ég felhőiből a székelyek áldott földjére hull, a mellett, hogy az aranykalászos vetéseket, a földet borító dus növényzetet táplálja, a föld méhében ásványos részeket old fel s mint kincseket érő üdítő vagy gyógyító víz buzog föl. Uton-utfélen, árokban, hegyoldon, erdők sűrűjében, sőt a kapa nyomában is csodás vizü források fakadnak a székelyek földjéből. Ezen források közül sok van olyan, mely összetételének gazdagsága, környezetének szépsége által bámulatba ejt.

Vannak helyek, hol minden telken, még a hegyről lesiető patak medrében is pompásabbnál pompásabb ásványvizforrásra, gázkiömlésre bukkanunk.

A vizek egy részét mint fürdőket értékesítik, vagy palaczkokba vonva teszik hozzáférhetővé, nagyobb része azonban parlagon marad.”

E források egyik részét már évszázadok óta ismeri egy jóvilág, mint a borszékit, előpatakot stb., más alig hatol túl forrásvidéke és a helyi fogyasztás határain.

De hány van olyan, mely kultúra alá véve értékes közkincset képezne, hány olyan, melyet az erdők mélye rejt s fölfedezőre vár!

Bizony tömérdek kincscsel, vagyonnal birunk borvizeinkben s ha hozzávetőleges számítással a már befoglalt forrásaink évi vízbőségét 1000 millió (egyezermilió) literre teszszük: nem mondunk nagy számot. A borszéki források vizgazdasága évente egy-maga kiadja a 250 millió litert.

Most az eddigekben jelezvén vizeink sokféleségét, mesés gazdaságát, önkényt tolul ajkunkra a kérdés, hogy: hát értékesítünk-e e tömérdek kincsből valamit s ha igen, mennyit?

Valljuk meg tisztán, hogy a helyi fogyasztástól eltekintve 1000 millió liter évi termőképeséghez képest vajmi elenyészőleg csekély az a mennyiség, mit a kereskedelem révén kivitelbe hozunk, pénzzé teszünk és semmiesetre sem tesz ki többet az eladott

rész évi 6 millió liternél, 166-szor ennyi pedig ránk és az emberi ségre nézve értéktelenül semmisül meg.

Az előbbi kérdést most már egy másik követi: mi az oka e gyámoltalan helyzetnek élehetlenség vagy a Székelyföldön kívül álló körülmény?

E kérdés teszi felolvasásom tárgyát, ennek révén a székely ásványvizkereskedelem akadályait fölfejteti, a bajokat jelezni, a javítás lehető eszközeit felsorolni, kívánságaikat kifejezni lesz szerencsém.

Nem merem állítani, hogy bennünk, borvizforrástulajdonokban sem volna hiba, hanem azt bátran állítom, hogy a főhiba nem bennünk van.

A főhiba ott van, hogy forrásainkkal elzárt helyzetben vagyunk. Hiányzik csaknem az egész Székelyföldön a kereskedelem főtényezője: a vasut.

Közvetlen, egyenes összeköttetésünk nincsen sem a belföldön, sem a külföld felé, egyetlen kereskedelmi főpiaczczal sem.

Messze távol esünk a nyugati piacztól, hol még ha jó közlekedésünk volna is, a nagy díjak miatt drágán jelen meg vízünk, nehezen versenyezhet.

Egy nagyobb szállítmányra pl. Csikszeredától Budapestig 261 K. szállítási díj áll elő. A borszéki víznél még a vasutig 269 K. fuvardíj is, ha Fiumén át akarok szállítani egy vagon vizet, mire tengerhez jutok, Borszéktől 269 K. fuvardíjat, 400 K. vasuti díjat kell fizetnem. Most már tegyük föl, hogy Port-Elisabethbe törekszem, együtt 1069 K. szállítási költségem van vagononkint.

A nyugati, német, cseh vizek ezzel szemben nagy előnyben vannak. Ők a Rajna mentén olcsón jutnak a tengerig s alig 100 K.-t fizetnek 1 vagonra. Port-Elisabethig pedig csupán 500 K. Én 569 koronával drágább vagyok, mivel nekem ugyanoda 1060 K. vitelkiadásom van.

E helyzet indokoltá teszi azon kívánságunkat, hogy az állam segítsen exportunk ügyén, tegye olcsóbbá a külkereskedelemre irányított szállítmányaink vasuti díját, vagy adjon nagyobb vasuti szállítási kedvezményt borvizeinknek a belföldön is, mivel azok messze esnek úgy a nyugati piacztól, mint az anyaországtól. A hajón való szállításnál szintén mérsékelje a viteldíjakat szubvencionált hajójáratrain.

Versenyképes cikkünk van, s ha versenyképes árakat is tudunk

a piacon megállapítani, belföldön kiszorítjuk a külföldi cikket, külföldön pedig tért foglalunk.

A székelyföldi vasuthiány kérdésénél még szükséges tovább mennünk, e kérdéssel foglalkoznunk, mert főleg ebből folyó nyomoruságunk.

A korábbi kormányok büne, hogy épen a székelyek földje nincs ellátva vasutakkal.

A hazának minden népe részesül a vasut kedvezményében, csak mi futunk napokat az első vasuti állomásig. Azon székely atyánkfiai is, kiknek vasutjuk van, lassan haladó, rozogó fölszereléssel bíró, az árvaság képét feltüntető vasutal dicsekedhetnek s csak ilyenén jutnak az állami fővonalig. A Székelyföldön van ez így és ma van ez így, mikor egy tekintélyes hazai napi lapunk szerint „minden bunyevác falunak van vasutja, hogy azon vásárra járjon”. Hát meddig tart e fölháborító helyzet?

Annyit, mit hazánk más ajku népe, mi székelyek is megérdemlünk. „Mit mondok, száz és ezerannyit, mondja egy lelkes barátom (dr. D. P. Emlékhangok a székelyföldről című művében) száz és ezerannyinál is többet érdemel a székelység — mondja tovább — mint ama szájas, követelő, fészkelődő, bántogató töredékek, kik lármáznak a magyarra akkor is, ha tele rakjuk öleiket vasutakkal, iskolákkal és lármáznak akkor is, ha lármázni hagyjuk őket, sőt akkor talán még hamarabb bele unnak, ha látják, hogy nem ér semmit a kigyót, békát kiáltás, míg a dédelgetéssel csak vérszemet kapnak.”

„De a ki csendes, a ki szerény, a ki hallgat, annak, mint tudni való, üres a tarisznyája. És ilyen tarisznya lóg a szerény székely nép nyakában. Jó lenne már abba is tenni valamit, mert bizonybizony rá is szorul, de meg is érdemli e nép, mely mindég hallgatott és megvonult, mikor mások követeltek, de beszélt és tetteivel harsogott akkor, mikor mások vagy összedugták kezeiket és magára hagyták a magyart, vagy épen szive felé emelék hűtlen karjaikat.”

„Bizony tenni kell valamit abba a tarisznyába, ideje, nagyon ideje már. A vasut, mely közelebb hozná a világhoz és megnyitná a kincsesföldet a vállalkozásnak, forgalomnak, haladásnak, munkának!”

Ugy-e lelkes sorok? És ezek 27 esztendő előtt, 1875-ben voltak írva. 27 év előtt s azóta semmi számot tevő javulás e téren,

mert az, hogy Gyimesnél behozták a vasutat s visszatérítették Brassó felé, az általános és nagy feladatok szempontjából haladásnak, javulásnak nem mondható.

Bizony magam is azt mondom tenni kell! Ütött 12-ik óra! Kormányférfiak! vége legyen a csiürés-csavarásnak, veszteglésnek. Eddig vasut dolgában úgy csináltak mindent, hogy az ellenség sem tehetne volna másképpen. Szánszándékkal kikerültek bennünket, hogy essünk távol a világtól. Én pl. Borszékről 100 km.-t kell, hogy utazzam, bármerre akarok menni, az első vasuti állomásig. Én 1 vagon szállutmányért 269 K-t fizetek, míg a vasutra teszem. Sok pénz ez uraim és nagy időveszteség. És én azt mondom, hogy soká nem maradhat így. Nem egyedül, de ott Gyergyóban mindnyájan azt mondják: Minister urak, elég volt a magas jóindulatból, a tanulmányozásból, semmi hitegetés többé! Ráléptünk a követelés terére; egy roppanásban kell kiépíteni az összes székely vasutakat vagy minden kormányt, kereskedelmi-, pénzügyminisztert, Petőfi szerint, „a tüzes pokolba”, ki nem akarná, ha továbbra is halogatná a székely vasutak gyors kiépítését.

A közlekedési mizeriánál a vasuton kívül még azt is föl kell említenünk, hogy akárhány forrás van, hová döcögős szekérut is alig vezet egyenes vonalon, s így nagy kerülővel lehet némely oldalnál a forráshoz jutni.

A közigazgatási hatóságok, tisztelet a kivételnek és a forráson kívül álló közönség, nyereszkeskedő társaságnak nézi és nevezi a forrásvállalatot, s még csak jóra való dülőutat sem tart fönn némely helyen az 1876: XIV. t.-cz. ellenére.

„Nemcsak kívánatos, sőt szükséges is, hogy a forrásokhoz lehetőleg minden irányból, lehetőleg rövid és jó közlekedési vonalak vezessenek” mondta egy döntvényében a nagy Baross Gábor. És kívánatos, hogy a hivatott közegek kereskedelmünk e nagy fontosságú ágának utjából minden bénító akadályt elhárítsanak. És azon körülményt tekintve, hogy ásványvizforrásainkban egy oly nagy közkincset birunk, mely nem kizárólag a forrástulajdonosé és tekintve azt is, hogy e nagy kincs kiaknázásával, forgalomba hozatalával a tulajdonos hasznán kívül munkásfuvarozó népünk megélhetését, boldogulhatását biztosíthatjuk, foglalkozást, keresetet adván nemcsak a közelebbi vidéknek, hanem a távolabbi köröknek is a kereskedelmi lánczolat folytán: indokolt volna és szükséges lenne, hogy az állam maga lássa el a forrásokat jól elhelyezett

és jó karban levő közlekedő állami utakkal, hiszen e forrásokhoz vezető utakat nemcsak a szomszédos községek lakói, hanem távolabb eső népek is használják. Így a forrásokhoz vezető utak nem sorozhatók a községi és dülő, avagy megyei utakra vonatkozó törvények keretébe.

Egy tekintet a Székelyföld uthálózatára, nagy hiányról győz meg. Arról t. i., hogy földünk északi oldalán nincs semmi uttal összeköttetésben a szomszédos állammal, chinai fallal van a szó teljes értelmében elzárva éjszagról: sem vasut, no arról ne is szóljunk, sem közlekedési ut nincsen, értem ez alatt a Szepsi-Szentgyörgy-Csikszereda-Ditró-Borszék-Bélboron át Dragajásznak húzódó vonalt.

Érdekes, hogy e vonal négy pontján 1848 előtt vámhivatal és belépőállomás volt. Azóta rák módjára haladtunk. Pedig Bélbortól 8 km.-nyire: Dragajásznál észak, kelet és nyugatra jó töltött utak vezetnek. A határtól 45 km.-nyire fekvő Kimpolung vasuti csomópont Oroszország felé úgy, mint Galiczia felé.

Föltétlenül szükséges, hogy a Ditrónál elhaladó állami ut kiágazásából Közrezen át Borszék-Bélbornak egész Dragojászáig egy állami utvonal létesíttessék.

E vonal megnyitná a Székelyföldet a haladott északnak. Népes vidékek forgalmát közvetítené és terelné felénk, mely vidékek ma a Székelyföld felé teljesen elzártak uthiány miatt. A terep felhelyezésre alkalmas s a Ditró-közrézi részt is ide számítva, alig haladja meg az 50 km.-t. A teljes elzárt rész Bélbor-Dragajászra, honnan csak erdei ösvény vezet, csupán 8 km.-nyi.

Nemcsak a szomszédos forgalom, hanem Székelyföld venné a létesítendő utnak hasznát.

Ma pl. Dorpavatrából egy fürdővendég, ha Borszékre akar jönni, 163 km. utat kell, hogy tegyen Beszterczén át Szászrégenig, onnan 100-at Borszékig, tehát 263 km.-t. Ugyanannyit Dorna-Watzeniantz-Piatra-Borszékig. Vasuton Kimpolung — Körösmező — Püspökladány—Kolozsvár—Szászrégen vagy 36 óra, onnan még 12 órát jöhetni, a míg a javalt ut kinyitásával 5 óra alatt Borszéken van, egy nap alatt pedig Tusnádon teremhet az utazó.

Székelyföldi közgazdasági érdek ez ut kiépítése. Bámulatos, hogy erre nem jött rá senki, vagy ha gondolt is, talán attól félt, hogy ez uton az ellenség országunkat elfoglalja? Nevetséges volna ezt még föltenni is!

Szégyene a székely ásványvizkereskedelemnek és a versenyképesség szempontjából nagy akadálya, hogy messze Csehországból szállított üvegekben forgalmazza vizét a legtöbb, a saját üvegü

borszékit kivéve. E miatt az üveg drága, s az üveg drágasága miatt olcsó árakat szabni nem lehet. Hogy az erdélyi 14 üveggyárból, mely évek előtt még virágzott, ma csak 2 üveggyár teng Erdélyben, annak is a vasuthány s a magyar kormánynek atyai iparpártolása, gondoskodása az oka. Ha vasuttal be volna hálózva a Székelyföld, a meglevő borszéki üveggyár mai berendezésével egymaga képes volna a szükségletet kielégíteni, a pénz nem vándorolna idegenbe, honnan nincs visszavezető csatorna.

Üvegáraink magas voltát másfelől előidézi a szódakartell, mely lehetetlenné teszi az olcsó üveggyártást. Soha olyan lidércz-tánczot, mint milyet a szódások csinálnak. Ma 11 K.-ért adnak egy mm. szódát, holnap örülünk, ha 20 K.-án szóba állanak. Az üveggyáros valójában egy lánczrafüzött lény a kartellesekkel szemben. Elkeseredve kérdehetjük, minek szolgáltat ki az állam ezeknek vagy miért nem állit maga szódagyárat Maros-Ujvárott,\*) Parajdon, Szovátán?

Az ásványvizforgalomnak akadálya a belföldön még az, hogy némely hazai városok, így a főváros is nagy fogyasztási adót, kövezetvámot vetnek a borvizekre. Az ásványvizkereskedelem érdekében ezen vámokat eltörölni kell. Érdeke ez a forrásoknak és fogyasztóknak, fuvarosoknak egyaránt. Nemcsak a gyógy, hanem a jó, olcsó élvezeti ivóvíz kérdése is igen fontos. Az adó e neme csappantja a fogyasztást, drágítja az árut, csökkenti a keresletet, nagy akadálya a forgalom útjában.

Szinte lelketlenség a városoktól, hogy egy liter borvizre 4—6 fillér fogyasztási adót kivetnek. Ez semmi irányban sem állja ki a kritikát. A forrástulajdonos 1 liter borvizet dugó, kupak, czimkével ellátva elad 5-90 fillérért, az adóztató kapzsi város 6 fillért vesz be 1 liter vitzől. Előbbi a rezsi mindennemét hordozza 5-90 fillér mellett, utóbbi rezsi nélkül 6 fillért szorit ki, kizavarván a fuvarost, kereskedőt és forrást vámjával. Itt már nincs igazság.

Adataim vannak arra is, hogy egyik erdélyi város beviteli vám bérlői valóságos rémuralmat gyakorolnak a szegény székely

\*) Van M.-Ujvárt egy szódagyár. Czime: I. Magyar Szódagyár, osztrák r.-t. Ugy-e szép?

borvizeseken. Fogdmegeket tartanak, s ha egyik-másik szekeres valami szabálytalanságot követ el a fogdmegek csábítása folytán, elfogatják, letartóztatják, elveszik áruját, lovait, szekerét, büntetik, úgy hogy szekereink jó része a sok tortura miatt már föl is hagyott borvizkereskedésével.

Elkeseredve kérdehetjük, látva a sok zaklatást, melyben székely atyánkfiaiainak részük van, hogy hát még mi czimeken fogják a hajdan szabad székelyt kinozni és szolgáságra verni?

Följajdul a fogyasztási adók ellen minden iránt figyelmes székely iparkamaránk, a balneologiai kongresszus, sőt a budapesti kereskedelmi és iparkamara is s ez utóbbi többek közt ezt mondja:

„A magyar ásványvízforrások érdekében kívánatos volna, hogy kormányunk, esetleg törvényhozási uton, akként rendelkezék, hogy természetes ásványvizek fogyasztási adóval ne legyenek terhelhetők, a mint ezt újabb időben Franciaországban már kimondották, a hol az ásványvizek megadóztatásának tervét annak hangsúlyozásával utasították vissza, hogy az ásványvizek elsősorban szegénynek és gazdagnak egyaránt gyógyszer gyanánt szolgálnak; az élvezeti asztali vizek igen nagy értékkel bírnak a közegészségügy szempontjából, fogyasztási adóval leendő megterhelhetőségük sem nem ajánlatos, sem nem indokolt.” (Dr. Preysz K. ásványvíz kereskedelmünk fejlődése).

Budapest székesfővárosunk is megdrágítja városi vagy kövezetvámjával a savanyuvizeket, minélfogva hazai piacunk a bécsihez képest, hol vámot nem szednek, hátrányban áll. Szükséges, hogy itt is a vám töröltessék.

Külföldi exportunknak legközelebbi piacza volna Moldva-Oláhország. Itt is az a baj, hogy magasak a védvámok. A hazai városok rossz példája után lábra kapott városi vámok pl. Piatrán 11·50 frank 100 darab kupás után, Galatzon 5 centime, Bukarestben 12 centime, Jassiban 14 centime üvegenkint.

A határvámon, városi vámon kívül, Romániában van még  $\frac{1}{4}$  évre érvényes patent (szabadalmi díj), mely ily czimeken oszlik és 1—1 szekérre szól: árusítási díj 10 fr., ellenőrzés 1·50 fr. III. osztályu keresetadó 1·60 fr., községi adó 1 fr., kereskedelmi kamara 50 bani utadó 1 fr. = 15·50 fr.

Nemde a román is találékony az adók terén s van biz itt elég a szegény borvizzen?

A kötendő kereskedelmi szerződésben odahatni kellene, hogy

Románia lehetőleg ne vessen vámot, hanem engedjen vámmentes bevitt, mint az Német- és Franciaországban van, a városi vámot és külön kereseti adókat pedig törölje. A távolabbi keletre exportról szó sem lehetett a hitelviszonyok megbízhatlansága és a jogszolgáltatás fejletlensége, rendezetlensége miatt.

A mostani rendszer szerint 1 üveg vizet 0.50 frank alól nem adhat a bevívó Romániában. Ez méregdrága s hogysen ez árt megadják, a vevők jórésze sörivásnak vagy szódaviz-fogyasztásnak állott. Ezért sem emelkedhetik a forgalom.

Ásványvizkereskedelmünk érdekében volna, hogy bel- és külföldi kereskedelmi muzeumaink tegyenek valamit ügyünkért, mert eddig nem sok életjelt adtak magukról az ásványvizek szempontjából.

Főkivánság volna, hogy a hazai orvosok vizeinket nagyobb-mérvű támogatásban részesítsék, betegek és egészségesek körében vizeinket ajánlják és alkalmazzák. És ne legyen a hazában egyetlen kórház sem, hol külföldi viz javaltatik, ha belföldi vizünk fölhasználható.

Katonaságunk is mutasson egy kis hazafiságot ásványvizeink fogyasztásával, hiszen ő kapja a legtöbb fizetést főleg közadóinkból táplált állami pénztárunkból, hiszen a székely vizek ép oly dinasztikusok, mint a cseh gieshübli, melyet oly kedvteléssel rendelnek katonáink.

Vendéglőseink pedig határozottan lendithetnek ügyünkön az által, ha helyiségeikben csupán hazai vizeket szolgáltatnak ki s nem lesznek alkalmazottaikkal együtt a külföldi vizek ágensei, mint ma legtöbben, tisztelet adassék a kivételeknek.

A borviz-forgalomra határozottan káros a szállodák és vendéglők személyzetének azon elbánása, hogy óriási áron szolgáltatják ki a savanyuvizet a fogyasztóknak. 60—70 fillért vesznek 1 drb félliteres, literes borvizért üveg nélkül. No, ez már a rablástól nem áll messze. Magam is részesültem abban a kitüntetésben, hogy egyik kolozsvári szálloda pinczére 70 fillért számított föl a szobámba rendelt 1 drb félliteres borszékiért, s bár kérdőre vontam eljárásáért, mely nem indokolt akkor, midőn 12 fillért kapja a féliterest, kifogyhatatlan bőbeszédűséggel rám erőszakolta a magas árat.

Az a véleményem, hogy itt hatóság közbejöttével kell tenni



valamit s ez az volna, hogy a helyi hatóság határozza meg minden városban a forrás-tulajdonos hozzájárulásával a borvizeknek téli-nyári maximális árait. Ha lehet a szobaárakat rendszabályozni, lehet és lehessen a borvizárakat — közérdekben — megszabni.

A természetes ásványvizekre hátrányosan foly be a hamisítás. Ezt mintegy ápolja ama körülmény, hogy nincs szigorú védjegy-törvényünk. A hamisítót, aki rejthelyében éveken át gyártja a bor-székít s más vizet s valódi néven forgalomba hozza, megcsipés esetén sem büntethetjük méltóképen. 50—100 K. birsággal kikerül a csávából, daczára annak, hogy hamisításával egy egész forrás kereskedelmét ölte volna is meg s magának vagyont szerzett. Erre nekem, ki már csiptem meg hamisítót, közvetlen tapasztalatom van.

E téren sürgős a teendő. Törvény kell, mely becsukja és súlyos kártérítésre ítéli a hamisító gazembereket.

Nagy baja az ásványvizeknek, hogy még ott is, hol vasut van, a távolabbi kereskedés csak nyári időszakban eszközölhető. Nincsenek fűthető kocsik hazánkban beállítva, mint a nyugati külföldön szokásos.

Fűthető teherkocsikat kell a téli ásványvizforgalom érdekében beállítani. Régóta tanulmányozzák már többrendbeli kereskedelmi ministerek e kérdést sokszori panaszainkra s tevékeny balneológiai kongresszusaink megkeresésére. Gondolom, hogy már nagysokára az ige e téren is testté válik, a hegy megszüli az egeret: lesz fűthető kocsink, melyben télente is vígan szállíthatunk s nem fagyunk be már októberben márcziusig, mint most.

Ásványviz-forgalmunk érdekében van a reklám kifejtése. Tisztességes reklámot, ügyünket szolgálót értek és mert nem sok alkalmam van a kollégákhoz szólani, itt ajánlom, hogy reklám-jainkkal lehetőleg ne törjünk egymás ellen és ne legyünk a külföld szócsövei, mondván, ez és e vizünk hasonló kitünő, mint amaz a külföldi.

A reklámhoz pénz kell, a kiterjedtebb kereskedelemhez is pénz, miből nekünk szegény székelyeknek van a legkevesebb. Nincs forgó tőkénk s hogy ne legyen, a törvény gondoskodik arról, kizárván a forrásokat a hitelből. Így sem belföldi, sem kiviteli üzlet megkezdésére nem vállakozhatunk; tőkeszegényes üzletet fentartani lehetetlen.

1893-ban vettetett föl a fürdők és ásványvizek viszonyainak

megfelelő, összes pénzügyi és gazdasági érdekeket felölelő törvény megalkotása.

A balneológiai kongresszus odaadó munkássága révén ma e törvény mint javaslat hever a belügyminiszter asztalán. E javaslat nagyot lendítene mint törvény a mostani silány helyzeten, azért kifejezem azon kívánságot, hogy a beadott fürdőtörvény-javaslat mielőbb törvényerőre emeltessék és ne csak választások előtt legyen szó róla.

A természetes vizekre a sörvás terjedésén kívül a szódavizek mérik a legnagyobb csapást. A szódavizekről a tudósok kimondják, hogy legnagyobb gondosság mellett is a szódavizes üvegek piszkos voltuknál fogva undort keltők, esetleg ragály vívői lehetnek. A szódavizes legtöbb üveg oly mennyiségű ólmot tartalmaz, hogy a viznek huzamos ivása a legkomolyabb veszélyt hozhatja az ivó egészségére. Hangsúlyozzák a tudósok azt is, hogy a leggyengébb savanyuvizet többre kell becsülni, mint a legodosabban készült szódavizet (Dr. Hankó: Ásványvizek okszerű kezelése műből), és mégis a közönség a szódaviznek ad előnyt, mert az helyben készítetté, szállítási díj nélkül jöhet forgalomba s olcsón adható.

A mesterséges vizek némelyike, hogy ásványviz címen lép föl s miniszteri letiltó rendeletet kap, hogy ásványviz címet ne használjon, még ma mint ilyen van forgalomban. Hiába, nagyok protektorai és befolyásosak részvényesei. Hát mért nem szerez érvényt rendeletének az a kiadó miniszter, miért várja, hogy ismét mi zörgessük meg ajtaját igazunkért?

A külföldön, Romániában még az is megteszik, hogy gyártanak azonos néven vegyi összetételben borszékít, előpatakít, répásít, stb. s az eredeti helyett adják — olcsón. Még az sem szolgálhat vigaszul, hogy a külföldieket: gieshüblit, krondorfit stb. hasonlóan gyártják.

E ténnyel kapcsolatosan az a kívánságom, hogy belföldön mesterséges vizek gyártása szigorúan eltiltassék, szódavizek előállítására csak ott engedjék meg, hol közelben borvizek nincsenek. Külföldön az utánzatok kereskedelmi szerződések révén eltiltassanak.

Onnan indultunk ki, hogy forgalomba hozzuk-e annak a tömérdek kincsnek legalább számottevő részét, mit ásványvizeinkben birunk?

Felelet: nem! Felsorolom az okokat, hogy miért. Annak, a

mint látszik, ezer és egy oka van. Ezek között van az is, hogy az állam maga a törvények egész sorozatával áll utjában boldogulhatásunknak: terhet teherre rak a fogyasztó társadalomra és forrástulajdonosokra közvetve, közvetlenül. Magas lépmértékkel kivetett, kegyetlenül behajtni szokott adók sokaságával földhöz szegez, kiforgat utolsó fillérünkéből. Adóelleni felebbezéseinket nem sok figyelemre méltatják s van eset, hogy 3 esztendőre sem látják el közegei. Minden újabb törvénynyel csaknem zsebünkbe nyul az állam. A postautalványok, levélbélyegdíjak fölemelésével nem-e minket sujt, kik többet közlekedünk, levelezünk?

Sehol semmi támogatás, biztatnak, tanulmányoznak, felhívásra beadott kérelmeinket, mielőtt elutasítanak, tintanyalóikkal megteleztetik. Ez az eredmény. Saját tapasztalatból beszélek. Az idők és viszonyok is ellenünk: árvizek, éhínség, nyomoruság mindenféle az egész hazában s a külföldön is. Csoda-e, ha ma-holnap pusztulunk, veszünk!

Ha a statisztikát nézzük, az is azt mondja, hogy visszafelé megy ásványvizeink forgalma 1893 óta.

Itt is igaza van dr. Hankónak, midőn állítja:

„Kitünő ásványvizeink, melyek hivatta volnának, hogy a rossz vizü magyaralföldön, egész Keleten, meg az ásványvizekben szükölködő Olaszországban millióknak nyujtsanak segítséget a természet öserejéből, milliókat üdítsenek, edzenek, millióknak kölcsönözzenek ellenállóságot a különböző bajokkal szemben: kitünő ásványvizeink csak nagyon kis mértékben fogyasztatnak.“

„Az ásványvizüzlet Magyarországon ma gyenge üzletté deválódott. Oka a nagy konkurrenzia, a bortermelés csökkenése, ebből folyólag a bor drágasága, a szódavizgyáraknak gombamódra való elszaporodása, a magyar embernek az az ismeretes tulajdonsága, hogy merő előítéletből jobbnak tartja a mi idegen. Csak az adja magyarázatát annak, hogy 1.200,000 K. értékü olyan vizet hozunk be, a melylyel szemben egyenlő értékü vizeknek egész sorozatát állithatjuk.“

Az elmondottakból az is kitünik, hogy állami támogatás, javítások, reformok, szállítási kedvezmények kellene, ha azt akarjuk, hogy ásványvizeink forgalma tovább ne essék, a belföldi forgalom élenkülhessen és a külföldi emelkedjék.

Szerény igényekkel összeállított javaslatom, mely gerincze

előadásomnak, a jelzett célt szolgálja, bátor vagyok előterjeszteni, a mint következik:

*mondja ki a Kongresszus, hogy a székelyföldi ásványvizek értékesítésének javítását fontosnak és szükségesnek tartja. Ebből kifolyólag*

1. kérje föl a kormányt, hogy

a) a belföldi *városoknak ne engedje* meg a hazai ásványvizekre *beviteli vámot* vetni, ahol pedig e vám már behozatott, ott az erre vonatkozó szabályrendelet hatályon kívül helyezésére hívja föl a városokat;

b) a kereskedelmi szerződések megkötésénél legyen különös figyelemmel a hazai ásványvizkereskedelem érdekeire s annak *mérsékelt beviteli vám biztosításával* nyújtson védelmet;

c) különösen hasson oda, hogy a *romániai magas védvám szállíttassék*, sőt a székely ásványvizek számára *vámmentességet* eszközöljön ki; biztosítson *védelmet* ásványvizeinknek az ezek nevére elkövetett *hamisítások ellen*;

d) hívja föl a hazai *kórházak* vezetőségét, hogy a székelyföldi ásványvizeknek a hasonló hatású külföldiekkel szemben előnyt adjanak.

2. Hívja föl a kongresszus a magyar *orvosokat* s az egész *társadalmat*, hogy — hazafias kötelességüknek eleget téve — ne külföldi, hanem *hazai és illetve székelyföldi ásványvizek* fogyasztására törekedjenek. (*Helyeslés.*)

**László Gyula:** Az előadói javaslatot elfogadja, harmadik pontul ajánlja, miszerint fölkérendő a kereskedelemügyi miniszter, hogy ásványvizek szállítását önköltségen kis tömegben is engedélyezze, ne csak kocsirakományokban.

**Gáspár Gyula:** Magáévá teszi előtteszóló indítványát, mert tapasztalatból tudja, hogy az ásványvízforrásokból igen jelentékeny jövedelemre lehet szert tenni. Rámutatni óhajt azokra a nehézségekre, a melyek valamely újabb ásványvíznek forgalombahozatalánál előállanak. Rengeteg tőkebefektetésre van szükség, legalább huszonnégyezer koronára, hogy akár a legjobb és legnagyobb gyógyerejű ásványvíz is forgalomba hozható legyen. Minden eszközzel oda kell tehát hatni, hogy az ásványvízkereskedelem mai nehézkességén könnyíttessék. Kifejti, hogy a ver-

senyt mennyire megnehezítik a különféle »Szent« stb. elnevezések, a melyek alkalmasak a fogyasztóközönség megtévesztésére. A visszaéléseket e téren is lehetőleg üldözni kell. Sajnálatosnak tartja, hogy maga a balneológiai intézet a mesterséges vizeket kedvezményekre érdemeknek ajánlotta, hogy forgalmukat megkönnyítse.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Miután több aláírással a vita bezárását kérik, a vitát berekeszti és ismerteti a beérkezett indítványokat. *A szakosztály helyeslése közben határozatképpen kimondja, hogy az előadói javaslat László Gyula következő módosításával kiegészítve fogadtatott el:*

A kongresszus fölkéri a kormányt, hogy az ásványvizek szállítását kocsirakományon alóli mennyiségben és önköltségen engedélyezze, valamint a szubvencionált hajójáratokon is mérsékelt szállítási díj mellett legyen továbbítható a székely ásványviz.

Kivánatosnak tartja a kongresszus, hogy az ásványvizek téli szállítása érdekében az államvasutak fűthető vasuti kocsikról gondoskodjanak. *(Helyeslés.)*

### 13. Vasutak.

**Molnár József előadó:** Tisztelt Szakosztály! A rendelkezésemre álló időhöz mérten vagyok bátor e fontos tárgyat fölvenni, akarom mondani csak e tárgyhoz hozzászólni.

Előre kell bocsájtanom, hogy a székely bajok és nehézségek orvoslása nem legszorosabb értelemben vett székely-kérdés, hanem magyar hazafisági kérdés is. De nekünk ezt nemcsak hazafiságból kell itt tárgyalnunk, hanem azért is, mert összefügg a székely-kérdésekkel. Hiszen ha a székelység gyengül, gyengül a magyar; ha a székelység pusztul, pusztul a magyar is. Legégetőbb és a rendezésre legjobban reá szoruló kérdés a vasut-ügy. Eddig az volt a főbajunk, hogy kereskedelmi téren elmaradtunk volt; ma tisztán mezőgazdaságból megélni képtelenség, tehát van nekünk „mit javítani” kereskedelmi téren, de nemcsak van és lehet, de kell is.

A Székelyföld az Isten által bőven meg van áldva természeti kincsekkel, hogy ezeket nem sietünk kihasználni, oka a mi tétlenségünk első sorban, másodsor pedig az, hogy ezek értékesítésének nagy akadálya van, t. i. a vasut hiányzik. Szomorú dolog, hogy a magyar közvélemény, s a magyar kormány milyen nemtörődömséggel veszi a dolgot; s hogy a kormány hét esztendőn

által nem teljesítette kötelességét, csak biztatott a vasut kiépítésével, de sajnos ez még ma sincs meg. A kiépítési költség már hat évvel ezelőtt tervbe volt véve, s ma azzal állanak elő, hogy hiányzik a pénz. Ezt nevezem én szatócspolitikának! Ismétlem, hogy a székely vasutak kiépítése nemcsak a székelység, de egész Magyarország érdeke. Ismétlem, vannak természeti kincseink, s mikor nem tudjuk őket értékesíteni, mert nem törődünk az értékesítésre szolgáló első eszközzel, ez élehetlenség. *(Igaz! Helyes!)*

Szükségesnek tartom épen azért, hogy az 1895. évi VII. tv.-cikkben elhatározott székely-vasutnak mádfalva—szászrégeni vonala azonnal és egyszerre kiépíttessék.

Elsőnek ezt azért veszem, mert más összeköttetést a Kelettel nem kapunk, mint Gyimesen által, ehhez pedig az említettem utvonal kiépítése szükséges, mert Gyimestől Segesvárig Brassón át használni a vasutat 120 km. kerülést jelentene.

Hangsúlyozom, hogy a kiépítésnek azonnal való megkezdését sürgetni kell, mert sajnos, a kereskedelmi miniszter ur ez ügyre vonatkozólag ez év június havában beadott interpellácziókra azt felelte, hogy Dédáig mindenesetre kiépíti és azt még ez év folyamán meg is kezdi.

Ezt a tervet elhibázottnak tartom, mert, ha az a célunk, hogy a legrövidebb utvonalat megkapjuk kelet felé, nem lehet célunk egyuttal az is, hogy azt a vonalat csak évek alatt építsük ki. De pénzügyi lehetetlenség is, hogy több év alatt iparkodjunk visszaszerezni a befektetett tőke kamatait, mert ezen idő alatt a korábban elkészült vonalrész már elpusztul, s újabb gondozást, pénzbefektetést kíván a helyett, hogy a tőke kamatait visszaadná.

A második indítványom pedig az t. szakosztály, hogy miután az 1895. évi VII. t.-cikk előírta, hogy a gyimesi fővonallal Udvarhely összeköttessék, ez Udvarhely, Oláhfalú és Csik-Szereda között létesíttessék, mert ez mintegy 50 km. megrövidíti az utat, ennek pedig szükségét látom.

Általános közgazdasági szempontból elkerülhetetlen, hogy a Galaczig építendő vasutnak legrövidebb utvonalát keressük.

Indítványozom tehát, hogy vezetessék egy vasuti vonal Galaczig az ojtozi szoroson át, Ágostonfalvától, s e végből tanulmányoztassék e vonal és az összeköttetés létesítése végett Romániával kezdessenek meg a tárgyalások.

Jelenleg három viczinális vonalunk van, melyek megakasztják

a kereskedelemnek kifejlődését. Képtelen politika, a melyet a kormány ezeket illetőleg követ, hogy épen a legszegényebb székelyföldet terheli. Csak nehezíti a forgalmat, csak gátolja a kifejlődést azáltal, hogy nem tudja e vonalakat megváltani, pedig ketteje most is meghozza a rendes 4% kamatot. Borzasztó dolog, hogy háromféle tarifának vettetik alá minden ezeken a vonalakon, t. i. a brassó—háromszéki, héjjasfalva—székelyudvarhelyi és a marosvásárhely—szászrégeni vonalon, s mögöttük újra ott az államvasut.

Javaslatom tehát az, hogy a három viczinális vasut megváltásék és a kereskedelem fejlesztése szempontjából kedvezményekben részesüljenek a szállutók, mert a Székelyföld távol fekszik az ország szívéből és még távolabb nyugottól, semhogy minden áruért rendes szállítási díjakat fizethetne. Mi szegények vagyunk, de mert a szállítás drága, meglevő értékeinket sem tudjuk értékesíteni, nemhogy versenyezni tudnánk. Ha szándékunk komoly s ha igaz az, hogy az államnak támogatnia kell bennünket a székelyek megmentésében, nem látom be, hogy miért ne lehetne kivételes díjszabást engedélyezni?

Ha odatörekszünk, hogy Keleten piacunk legyen, törekednünk kell, hogy rövid összeköttetést létesítsünk, s hogy szállítási kedvezményeket adhassunk. A transitó szállításnál díjkedvezmény iránt Romániával még csak tárgyalásba sem bocsájtkoztak.

A harmadik mondandóm, hogy törekedjünk kivinni, hogy a tengerihajókra való átrakodás meg legyen könnyítve és biztosítva.

A mi hajóink közül hónaponként csak kettő jár be Galaczra, illetve kikötőibe, a szállítási díjuk drága, nagy, s ha esetleg a vasuti szállítmányoknak hetekig kell várakozni, míg hajó jön a kikötőbe, a fekbér óriási s a késedelem is nagy. Hogy ezeket rendezni ne lehetne, megfejthetetlen előttem.

Van javaslatomban két pont, melyeket a központi bizottság tett bele és közzé, de ez nem az én ajánlatom. Az egyik Román-Topliczától — Gyergyón át — Tölgyesig, illetve a Románia-piatrai összeköttetésig; a másik vonal pedig egy szárnyvonal Apahidától Marosvásárhely—Héjjasfalváig.

Fölmerült továbbá az az eszme, hogy a kisküküllői vasut Parajdig építendő ki. Azt mondom, távol legyen tőlem, hogy ezen vonalak bármelyikétől is megijednék, hiszen minden talpalatnyi vasut nyereség reánk nézve, de nem találok előterjesztendőnek, mert habár igaz, hogy fontos a világforgalom szempont-

jából az Odessza—topliczai összeköttetés és habár mintegy 12 km. helyi érdekű vonal kiépítése is értékes és fontos, mert nagy sóbányánk értékének kihasználásával egyjelentőségű, még sem ajánlom és pedig 1. azért, mert a székely kongresszusnak nem az kell, hogy feladata legyen, hogy mentől több indítvánnyal álljon elő, hanem hogy egyet, a legfontosabbat kiszorítani tudjuk. De ha egyszerre 50-el állunk a közvélemény elé, mit sem tettünk; ha pedig ötvenen állunk egy mellé, közvéleményt teremtünk, mely meg fogja szabni a kormány székely-vasuti politikájának irányát.

Én magam is kormánypárti vagyok, még sem tudom megérteni, hogyan nézheti a kormány a székely-kérdést azon a szemüvegen, mint a vend, ruthén vagy bunyevác-kérdést? Mert a székely-kérdés magyar államfentartási kérdés s ha a kormány is rááll erre az álláspontra, nekünk viszont óvakodni kell jelenleg kivihetetlen javaslatokat tennünk.

2. A tölgyesi ág kiépítéséhez nemzetközi szerződés is kell; mi pedig tudjuk, hogy Románia nem akar ilyen kérdésbe bocsájtkozni, úgy, hogy ez nehezen valósítható meg. Épen ezért nem mertem az ojtózi és piatrai ág kiépítését ajánlani.

A harmadik akadály a központi bizottság által ajánlott, de jelenleg általam nem javasolt vasutvonalak kiépítésében, a pénzkérdés. Sok küldöttségben vettem részt, minden miniszter megígérte, hogy mihelyest lehet ez ügyben valamit lendíteni, megteszi; de a pénzügyminiszter ur sajnos azt a kifejezést használta, hogy az állam pénzügye nehéz körülmények között van és óriási szükségletünk van. Mindezek daczára ő is megegyezett és megígérte, hogy mindent el fog követni, csak hogy a székely-vasut 1902-ben még megkezdessék, legalább egyik részében. Ime a pénzkérdés utját állta a kész tervnek is, mert hisz ez ügyben még máig se történt semmi.

Kérem tehát a javaslatok közül a toplicza—tölgyesi s apahida—marosvásárhely—héjjasfalvi vonalakra vonatkozókat elejteni s a többi indítványt elfogadni.

*Mondja ki a Kongresszus,* hogy a székely vármegyék közgazdasági föllendülésének érdekében sürgős szükségesnek tartja, hogy:

- a) az 1895. évi VII. törvénycikkben elhatározott székely vasutnak *madéfalva—szászrégeni* vonala *azonnal és egy-*



*szerre* kiépíttessék; (ugyszintén folytatólag létesíttessék a Topliczától Gy.-Tölgyesnek irányuló kiágazás Borszéken át, összekötvén a románia—piatrai vonallal). A fővonalból kiágazó és *Székely-Udvarhelyig* vezetendő szárnyvonal szintén azonnal tanulmányozandó és pedig oly irányban, hogy a galaczi kikötőhöz vezető ut rövidítése céljából ezen szárnyvonal Oláhfalun át Csik-Szeredánál csatlakozzzék a fővonallhoz; ugy ezen szárnyvonal, mint az *apahida—marosvásárhelyi* és *marosvásárhely—héjjasfalvai* vonal a legrövidebb idő alatt kiépíttessék;

b) tanulmány tárgyává tétessék egy, a galaczi kikötőhöz vezető vasutvonal, a mely *Ágostonfalva* állomásból kiindulva az ojtozi szorosnál csatlakoznék a román vasutakhoz; e csatlakozás kérdésében nemzetközi szerződés megkötése iránt a tárgyalások Romániával folyamatba tétessenek;

c) a *brassó—háromszéki*, a *héjjasfalva—székely udvarhelyi* és a *marosvásárhely—szászrégeni* helyi érdekű vasutak az *állam által* megváltassanak;

d) a székely vármegyékben föladott nyers, ipari és bányászati áruk, valamint a Székelyföldre szállítandó s ott iparilag földolgozandó nyers áruk, gépek és géprészek, továbbá a savanyuvizes üvegek és székelyföldi ásványvizek *önköltségi szállítási díjkedvezményben részesíttessenek*;

e) a székelyöldi cikkeknek a keleti piacokra való *kivitele* érdekében a kormány részéről tárgyalások kezdeszenek a román kormánnyal az átmeneti árukra nézve a galaczi kikötőig *díjkedvezmény* megadása, a főbb székelyföldi állomásokról *közvetlen díjszabás* megállapítása, a *galaczi kikötői* illeték *leszállítása* s az áruknek a vasútról a tengerihajókra való *átrakodásának biztosítása* iránt.

f) A külföldi köteléki díjszabásba az erdélyi nagyobb gabonaforgalmu állomások is felveendők. A fel nem vett

állomások fuvardijául a hozzá legközelebb eső, de a rendeltetési állomással ellenkező irányban levő, a köteléki díj-szabásba felvett állomás díjtétele alkalmaztassék.

g) Történjék továbbá gondoskodás könnyen romló áruk gyors szállítása érdekében a menetsebesség fokozásáról, közvetlen csatlakozásokról, hűthető és fűthető vasuti kocsik felől. *(Helyeslés.)*

**Dr. Török Andor:** A tárgyalás alatt lévő kérdés sokkal fontosabb, semhogy olyan kicsinyes szempontokból lehetne megítélni, mint azt az előadó tette. A székely vasutak kérdésének tárgyalásakor nem lehet sem csupán a székelység, vagy kisebb érdekcsoportok érdekeit tekinteni, hanem szemelött kell tartani az állam érdekét és a világforgalom követelményeit. A székely vasutaknak azon szempontot kell szolgálniok, hogy Magyarország képezi a kapcsolatot Kelet és Nyugat között. Magyarország gazdasági érdekeire nézve a Kelet bir rendkívüli fontossággal és mostani berendezkedésünk e tekintetben kedvezőlen. Kifejti, hogy Magyarország keleti hivatását csak a Székelyföldön keresztül vezető forgalom által töltheti be. Nem helyeselheti tehát, ha a székely vasutak kiépítésekor nem a nyugat-keleti irányú fővonalra helyezik a súlyt, hanem mellékvonalakra és viczinálisokra. Ennélfogva indítványt nyújt be, a melyben kimondani kéri, hogy:

a kongresszus szükségesnek tartja, miszerint a magyar forgalomnak a Fekete-tenger felé vezető fővonalaképpen a Székelyföldön kelet-nyugati irányban átvonuló fővonal létesíttessék; e fővonal Kolozsvártól Apahidán át Marosvásárhelyre, innen Udvarhelymegyén át Ágostonfalváig s Kézdivásárhelyen át a Sósmezőig, innen Galatzig vezessen.

**Ugron Gábor:** A székely vasutak kérdésének és történetének ismeretében kijelenti, hogy a kérdés úgy, a mint azt az előadó előterjesztette, csak részben van helyesen fölvetve. Lehetetlennek tartja, hogy a vasut Oláhfalun át jöjjön Csikszeredára, az idevonatkozó javaslatot tehát mellőzni kéri. Kifejti, hogy a forgalom érdekében arra kell törekedni, hogy a létesítendő székely vasut által nagy zónák jussanak összeköttetésbe. Helytelennek tartja, azt a tervet is, a mely Héjasfalváig kívánja a vonal kiépítését. A kisküküllői vasut ma csak egy korona hatvan fillér osztalékot adhat és a marosvásárhelyi vonal is csak a leggyöngébb forgalmat képes elérni. Azt is ajánlják, hogy Ágostonfalvától építsenek új vonalat, a mit szintén nem helyeselhet, mert ha a régi már meglévő kiépítés megfelel a követelményeknek, meg kell azt tartani, de semmi körülmények között sem lehet lemondani a piatrai csatlakozásról. Bármilyen nehézségekkel kell is megküzdeni, nem szabad földadni a reményt.

Magyarországnak két ut áll nyitva Kelet felé, az egyik Moldvába a másik Oláhországba vezet. Olyan kombinációt kell létrehozni, a mely mellett Románia és Moldva megnyerhető. Az a véleménye, hogy az előadói javaslatot minden aprólékosságtól meg kell tisztítani olyformán, hogy kitűnjék a kongresszus határozatából, hogy szabad csatlakozást kívánunk a kiépítendő vasutak számára.

A székelyek nem alamizsnát kérnek az államtól, hanem csak jogos követelésüknek teljesítését kívánják. Ha a kormány teljesíti kívánságukat, nem fognak többé panaszkodni, nem fognak elégedetlenkedni, sőt áldani fogják a napot, a midőn nemcsak a föld színéről, de a föld mélyéből is élni fognak. (*Zajos éljenzés.*)

**Borszéký Soma:** Az előadói javaslatot nagyjából elfogadja. Miután azonban a javaslatban külföldi kereskedelmi forgalmunk fővonalai nincsenek meghatározva, három fővonal kiépítésének szükségességét kéri a kongresszus által kimondani:

1. Nagy-Károly—Zilah—Deés—Szászrégeni fővonalhoz

csatlakozólag elsősorban a Szászrégen—Gyergyómádéfalvai vasut építendő ki, a mely által Galatzon keresztül az ázsiai tengerparttal jutnánk összeköttetésbe.

2. Az Arad—Déva—Piski—Alvincz—Nagy-Szeben—Vörös-Torony—Bukaresti vonal által egyfelől és az Arad—

Predeál—Bukaresti vonal által, másfelől ugyancsak az ázsiai tengerpart volna megközelíthető.

3. A Nagyvárad—Kolozsvári vasuti vonallal leendő csatlakozás céljából uj vonalak:

a) Kolozsvártól Marosvásárhelyig,

b) Marosvásárhelytől Székelyudvarhelyig;

c) Székelyudvarhelytől Sepsi-Szt.-Györgyig;

d) Sepsi-Szt.-Györgytől Uzon—Bodza forduló Kraszna felé a magyar határig;

e) a magyar, határtól a konstanczai kikötőig kiépítendő.

**Sz. Szakáts Péter:** Kijelenti, hogy elvben hozzájárul ahhoz is, hogy követeléseinket addig a pontig szállítsuk le, a hol teljesítésüket bizton remélhetjük. Kívánja, hogy az 1895. évi VII. törvénycikkbe iktatott székely vasutak *azonnal és egyszerre* kiépíttessenek. Ugron Gáborral nem érthet egyet. Az érdekek nem szenvednének semmit, ha a Küküllő völgyén vitetik is a vasut keresztül, mert ez éppen ugy megfelelné, mintha a Tolvajos hegyen vezetnék keresztül. A fölvetett irány teljesen megfelel a kívánalmaknak, mert annak mentén fekszik Homorod-fürdő, Oláhfalú, mint lentermelő hely, Szent-Kereszt vasbánya, a völgy tele

van ásványforrásokkal és ott fekszik az almási barlang is. Ajánlja, hogy a kongresszus kívánatosnak jelezze, miszerint Sóváradtól Parajdig a kisküküllői vasut kiépíttessék.

**Gyárfás Győző:** Magáévá teszi Ugron Gábornak azon megjegyzését, miszerint Magyarországnak csak Oláhországon át lehet összeköttetése a Kelettel. Indítványozza:

mondja ki a kongresszus, hogy a következő vasutak kiépítését szükségesnek tartja:

1. a mádэфalva-szászrégeni vonal a törvény értelmében;
2. mint székely érdekű vonal a sepsi-szent-györgy-földvári vonal;
3. Kézdivásárhelytől az ojtózi szoroson át vezető vonal szintén állami költségen.

Az ágostonfalvi vonal kiépítését nem tartja sürgősnek, mert ezáltal semmiféle irányban nem történék haladás.

**Siklódy István:** Csak a tölgyesi vonal kérdéséhez kíván hozzászólni. E vonalat azért vették fel az előadói javaslatba, mert az iparfejlesztés, különösen a nagy terjedelmű faipari telepek haladása és fejlesztése érdekéből szükség van rá. A gyergyói nagy erdőségek faanyaga magábanvéve elég forgalmat és jövedelmet biztosítana e vonal számára, a melyet szükségessé tesz az a körülmény is, hogy az ut mentén fekszenek a legjobb és legszebb székelyföldi fürdők. Hivatkozik Ugron Gábor előadására, a mely bőven indokolta, hogy e vonal világforgalmi szempontból is szükséges. Indítványozza, hogy az előadói javaslat a) pontjában a »Topliczától Gyergyó-Tölgyesnek irányuló kiágazás« szavak után »Borszéken át« tétessék, hogy e pont következőleg egészítessék ki: »összekötve a romániai piatrai vonallal.«

**Bartók József:** A székelyföldi bányászat fejlődésének főfeltétele a kis-küküllői vasut kiépítése. A mikor a székelyföldi vasut kiépítéséről van szó, vigyázni kell arra, hogy vajjon a kiépítendő vasutat valósággal a székelyek fogják-e használni s nem idegenek. Azt tartja különben, hogy a székelység nem elég erős ahhoz, hogy a külföldön való forgalomban fölvegye a versenyt, s éppen ezért csatlakozik azoknak a nézetéhez, a kik a Székelyföld belsejét akarják vasuti hálózattal ellátni.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Ismerteti a beérkezett indítványokat és egyenként szavazat alá bocsájta. Határozatképpen kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslatát a következő pótlásokkal teszi a magáévá:

a kongresszus kívánatosnak tartja a kis-küküllői vasut kiépítését, Sóváradtól Parajdig;

a jövőre nézve óhajtanónak tartja, hogy a Feketetenger felé vezető fővonalképen a Székelyföldön nyugat-keleti irányban vezető vasutfővonal létesíttessék;

kívánatosnak tartja az Odessza felé vezető fővasutirány létesítését; a kongresszus kívánja, hogy az 1895. évi VII. t.-czikkbe igtatott székely vasuthálózat azonnal és egyszerre kiépíttessék; kiépítendő azonnal a mádэфalva-szászrégeni vonal, a Sepsi-Szent-György—Földvári vonal és Kézdivásárhelytől az ojtózi szoroson át vezető vonal. (*Helyeslés.*)

## 14. Közutak.

**Incze Kálmán előadó:** Tisztelt Szakosztály! A közutak a modern közlekedési eszközök folytonos tökéletesülésének daczára sem veszítették el közforgalmi jelentőségüket, sőt alkalmazkodva a mindinkább fejlődő vasuthálózatához, ennek tápláló csatornái gyanánt működnek. Ezenfelül a Székelyföldön, ennek hézagos vasuthálózata mellett, a fő közlekedési vonalak nagy részén még mindig a közutakra van a forgalom közvetítése utalva.

Ha figyelembe vesszük még azt is, hogy a székely nép egyik fő keresetforrását és kedvencz foglalkozását a fuvarozás képezi, bátran állíthatjuk, hogy a székelysége nézve egy kielégítő terjedelm és jó karban tartott uthálózat egyike a legfontosabb életkérdéseknek.

A székelyföldi közutak állapotának és ezek fejlesztésére vonatkozó javaslataimnak előadásánál arra az osztályozásra támaszkodom, a melybe az 1890. évi I. t.-czikk ezeket sorozza; így külön fogom tárgyalni az állami, törvényhatósági és községi közlekedési közutakat, míg a közutaknak többi elő nem sorolt osztályaira, ezek jelentéktelen volta miatt, nem fogok kiterjeszkedni.

*I. Állami közutak.* A Székelyföldnek nagy megfontolással megállapított, az összes fő közlekedési vonalakat magában foglaló állami közuthálózata van. Mert míg egyfelől radiális irányu vona-

lak közvetítik a forgalmat az ország többi részeivel, különösen pedig Marosvásárhelylyel, Segesvárral és Brassóval, mint kereskedelmi góczpontokkal, s a tölgyesi, gyimesi, ojtózi és bodzái szorosokon át Romániával, addig másfelől a brassó—topliczai vonal tranzverzális, az ország határával párhuzamos irányban vonul át az Olt és Maros völgyén, illetőleg az ezek által alkotott medencezéken. A hálózat hossza Marostorda vármegyében 251, Udvarhely vármegyében 96, Csik vármegyében 250, és Háromszék vármegyében 168, vagyis összesen 765 kilométer, úgy, hogy a Székelyföld területének minden 20 négyszögkilométerére több mint egy kilométer állami ut esik, a mely arányszám az országos átlagot jóval túlhaladja. Kötelességet teljesítek akkor, a midőn e helyen kegyelettel adózom Lukács Béla volt kereskedelemügyi miniszter emlékének, a ki az általa személyesen vezetett, több napon át tartó tanácskozáson nagy szeretettel, részben az ő személyes kezdeményezéséből állapította meg az állami uthálózatot, a melynek folyamánként az elmúlt pár év alatt a Székelyföldön több mint 300 kilométer utat államosítottak.

Az állami utak állapota általában kitűnőnek mondható, egyes kiépítetlen, vagy javításra szoruló szakaszok kiépítése vagy áthelyezése egy már megállapított program keretében fokozatosan fog a törvényhozás által a kormány rendelkezésére bocsátott adományhoz mérten munkába vétetni. — Nevezetesen a Parajd és Gyergyóalfalu között levő meredek Bucsínhegy áthelyezéséhez, a melynek összes költsége egy millió koronára tehető, már ebben az évben hozzáfogtak.

*II. Törvényhatósági közutak.* A törvényhatósági utak hálózatát a vármegyék állapítják meg és ugyanazok gondoskodnak ezek kiépítéséről és jókarban tartásáról.

*Marostorda* vármegye törvényhatósági közutainak hossza 193 kilométer. A teljesen kiépített hálózat kedvezően csatlakozik az államihoz és a közszükségletet is kielégíti, a mennyiben a törvényhatóság közelebbről két új, összesen 34 kilométer hosszú utvonálnak: a nyárád-szereda—havadtőinek és a sárpaták—póka-faragóinak kiépítését határozta el. Ellenben a marosvásárhely-remeteszeg—mezőmadarasi 16 kilométer hosszú kiépített vonal alárendelt jelentőségénél fogva a vármegyei uthálózatból kihagyható és az érdekelt községek fentartásába átbocsátható lenne. A vármegye utalapjának évi átlagos jövedelme 170.000 koronára

tehető, a melyből a jelenlegi uthálózat jókarban tartható ugyan, de már a tervbe vett két utvonal kiépítése csak úgy válik lehetővé, ha a vármegye hosszulejárata törlesztési kölcsönt vesz fel, esetleg megfelelő állami segélyben részesül. Ez a törvényhatóság 1896—1900. években összesen 84.000 korona államsegélyt nyert.

*Udvarhely* vármegye törvényhatósági uthálózata 231 kilométer kiéputett utat foglal magában. Hálózata kiegészítésre szorul, a mennyiben czélszerű lenne az erdőszentgyörgy—gagyai utvonalat, a mely egyenes összekötő vonalat képez Marosvásárhely és Székelykeresztur illetőleg Udvarhely között, törvényhatósági kezelés alá venni, míg néhány csekélyebb fontosságú utvonal a törvényhatósági utak sorából kihagyható volna. Az utalap évi jövedelme átlagosan 130,000 koronára tehető. Ezen csekély jövedelem, daczára a vármegye már eddig 592,000 koronát fizetett vasuti hozzájárulásokra és jelenleg is 400,000 korona vasuti kölcsön után évi 24,000 korona terheli utalapját. Az utalap jövedelmének természetes rendeltetésétől való ily elvonása mellett a törvényhatóság nem volt képes közútjainak jókarban tartására szükséges kiadásokat fedezni, hanem kénytelen volt 170,000 korona kölcsönt felvenni, a mi ismét évi 9264 koronával terheli kiadásait. Daczára annak, hogy a vármegye az elmúlt 10 év alatt összesen 99,000 korona államsegélyben részesült, utalapjának évi jövedelme a fentirt okokból oly csekély, hogy abból jelenlegi uthálózatát is alig képes jókarban tartani, annál kevésbbé van kilátása arra, hogy az oklánd—vargyasi utáthelyezésnek még hátralevő 60—80,000 koronányi kiadását fedezhesse, mert alig fordíthat 90,000 koronánál többet utfentartási célokra, holott erre legalább 140,000 koronára lenne szüksége.

Ebből látható, hogy Udvarhely vármegye az összes székely vármegyék közül legjobban rászorul az államsegélyre.

*Csik* vármegye abban a szerencsés helyzetben van, hogy az elmúlt években közútjainak legnagyobb részét államosították, így egész hálózata csak 132 kilométer, mindazonáltal 36 kilométernyi ebből is kiépítetlen.

A vármegye északkeleti részén fekszik a békási völgy, a melyet mellékvölgyeivel együtt magas hegyek választanak el a gyergyói fensiktól és a mely a hasonló nevű szoroson át Romániába önti vizét. Területét nagy havasi legelők és fenyvesek borítják, a benne levő három község lakossága majdnem kizárólagosan oláh. Elszi-

geteltségének főoka hozzávezető útjainak járhatatlansága, mert egyetlen összekötő vonala Tölgyes és Zsedán patak között a Balázs-hegyen át meredek és kiépítetlen volta miatt közlekedő utnak sem nevezhető. Közgazdasági és nemzetiségi, sőt turisztikai okokból is nagy fontossággal bírna ennek a sok kincset magában rejtő völgynek alkalmas közlekedési uttal való feltárása. Ezt legcélszerűbben Gyergyószentmiklósról a Pongrácz-hegyen át a Gyilkos tó mellett a Békás patak mentén lehetne az ország határáig vezetni. Figyelembevétel a terepnehézségeket, a mintegy 35 kilométer hosszú utvonal kiépítése legalább 500,000 koronába kerülne. Természetes folytatását képezvén a marosvásárhely-gyergyószentmiklósi állami utnak, nemzetközi jelentősége is lenne, mert míg Piatra, a legközelebbi romániai vasuti állomás, Marosvásárhelytől Szászrégenen és Tölgyesen át 219 kilométer távolságra esik, addig ez a távolság az említett uton 190 kilométerre szállana, az ország határa pedig ezen az uton 12 kilométerrel esnék Marosvásárhelyhez közelebb, a mi hadászati okokból is figyelmet érdemelne.

A vármegye utalapjának átlagos évi jövedelme 100,000 koronára tehető, a melyből 52,000 korona szükséges a kiépített 96 kilométer ut fentartására, így 48,000 korona fordítható új építésre. Ily módon az uthálózatba felvett vonalak 12 év alatt kiépíthetők lennének ugyan, de a fent javasolt gyergyószentmiklós—békási ut kiépítése csak állami segély mellett válna lehetővé.

A törvényhatóság a fenyéd—zetelaka—gyergyói utvonal kiépítésére 1894-től 1901-ig 277,300, a ditró—tölgyesi ut egy szakaszának áthelyezésére 20,000, összesen 297,300 korona államsegélyben részesült. A fenyéd—gyergyói utvonal államsegéllyel 1903. évben teljesen ki fog épülni, felette kívánatos lenne tehát, ha a kormány a vármegye által eddig élvezett államsegélyt a gyergyó—békási ut kiépítésére jövőben is engedélyezné.

*Háromszék* vármegye törvényhatósági uthálózata 250 kilométer hosszú utat foglal magában, a melyből 27 kilométer van kiépítetlen állapotban. A hálózat a közforgalom igényeit kielégíti, sőt abból néhány csekélyebb jelentőségű vonalat ki is lehetne hagyni és fentartás végett az érdekelt községeknek átadni. A vármegyei utalap évi jövedelme átlagosan 160,000 koronára tehető, a melyből a 223 kilométer kiépített ut évi fentartására 134,000 korona szükségeltetvén, ez a törvényhatóság saját erejéből képes lesz



uthálózatát kiépíteni és fentartani, különösen akkor, ha abból kihagyja a csekélyebb fontosságú vonalakat.

A törvényhatóság az elmúlt 10 év alatt 82,300 korona államsegélyben részesült, a melyet főleg a nyén—bodzai ut kiépítésére, részben pedig a barót—ágostonfalvi ut áthelyezésére fordított.

Áttérve az ezen utak kezelése és fentartása körül észleltekre, azt a tapasztalatot szereztem, hogy a reájuk fordított kiadás nem áll mindig helyes arányban az elért eredményekkel. Ennek a hátránynak a megszüntetése céljából czélszerűnek tartanám, ha az 1890. évi I. t.-czikk akként módosíthatnák, hogy a törvényhatósági közutak kezelését és fentartását a törvényhatósági közutak alapja terhére az állam saját közzegeivel intézné, meghagyván a törvényhatóságnak azt a jogot, hogy az uthálózatot és évi előirányzatokat megállapíthassa, az utadót kivethesse, az eléje terjesztett zárszámadásokat pedig felülbírálhassa és jóváhagyhassa. Bizton hiszem, hogy égy ily irányu intézkedés a törvényhatósági utak állapotának javulását vonná maga után.

Az 1890. évi I. t.-cz. 23. §-a akként intézkedik, hogy törvényhatósági utadó fejében mindenkire, még ha az egyenes adója után kivetett százalék szerint reá ennyi nem is esnék, legalább is három kézinapszámnak abban a törvényhatóságban folyó ára vetendő ki, a mely azonban nem lehet sehol sem nagyobb 1 fjt 50 krajczárnál. A törvényhatóság közgyűlése ezt a minimumot a legalább 2 igavonó állattal bírókra nézve egy igás napszám folyó ára erejéig, a mely azonban nem lehet nagyobb 3 forintnál, felemelheti, illetve állapíthatja meg.

Ez az intézkedés főleg a székely vármegyék szegényebb néposztályára nyomasztó, mert itt az utadónak tulnyomó része a minimálistákat terheli, a kik sokszor egyenes állami adójuknak kétszeresét sőt többszörösét kénytelenek utadó gyanánt beszolgáltatni, holott a nagyobb adófizetők csak egyenes adójuk 10%-ig vannak megterhelve. Semmivel sem lévén indokolható, hogy miért járuljon a szegényebb néposztály magasabb %-al az utak fentartásához, az utadóminimumok eltörlendőkké lennének. Mivel azonban az általam előadottak szerint a törvényhatósági utak kiépítése és fentartása céljából a jelenleg befolyó utadó összegre feltétlenül szükség van, a minimumok eltörlése által keletkező hiányt az utadó *progresszív* emelése által lehetne fedezni. Jogot kellene engedni ezenkívül a törvényhatóságnak arra is, hogy azokat

nagyobb iparvállalatokat, (faüzleteket, czukorgyárakat stb.) a melyek nagyobb mennyiségű nyers anyagok szállítása által az utakat a szokottnál nagyobb mértékben használják, még abban az esetben is utadóval róhassák meg, ha egyenes állami adójukat nem a törvényhatóság területén fizetik.

Ugyancsak az idézett törvény 25. §-a szerint minden egyenes adót nem fizető 18—60 éves férfi köteles utadó tartozás fejében három kézi napszámot természetben vagy egyenértékű váltságösszegben leszolgálni. Méltánytalan és mivel sem indokolható lévén, hogy miért kelljen annak a teljesen vagyontalan székely napszámossal az összes közszolgáltatások közül épen csakis az utak fentartásához hozzájárlni, a régi robotrendszer eme maradványa eltöröndő lenne. Ennek az utalapok sem vallanák nagy kárát, mert az így leszolgált természetbeli munkaerő csekély értékű, a váltságösszegek pedig a vagyontalan adókötelesektől behajthatatlanok.

*III. Községi közlekedési közutak.* Ezek fentartásáról és kezeléséről az 1890. évi I. t-cz. 36—44. §-ai intézkednek. Eltekintve azoktól a hiányoktól, a melyekre később fogok rámutatni, a törvény sok üdvös intézkedést tartalmaz és ott, a hol a törvényt végre is hajtották, igen szép eredményeket értek el. E tekintetben mintaszerűen és és magasan kiválik Udvarhely vármegye, a melynek 342 kilométernyi viczinális uthálózatából csak 62 kilométer van kiépítetlen, s általában utjai csekély kivétellel minden időben járhatók. A törvényhatóság szerény anyagi erejéhez mérten segíyezi azokat a csoportokat, a hol költségesebb műtárgy-építésekre van szükség. Az utak műszaki szolgálatát az államépítészeti hivatal mérnökei látják el előre meghatározott mérsékelt átalányösszegért.

Sajnos, hogy a többi székely vármegyéről nem jelenthetek ily kedvezőt.

Háromszék vármegye 352 kilométer viczinális köztutjából 302 kilométer kivan ugyan építve, de kezelése felette elhanyagolt, a kavicsolás hiányos, a műtárgyak silányak. Az utbizottságok a múlt évben meglettek ugyan alakítva, de nem sokat törődnek az utak fentartásával, nem is értenek hozzá. A főszolgabírák tul vannak halmozva egyéb teendőkkal, így nem is lehet tőlük rosz néven venni ha nem foglalkoznak velök eléggé.

Még rosszabb az állapot Marostorda vármegyében, a melynek 381 kilométer viczinális köztutja közül csak 197 van kiépítve, ez

alatt is csak az értendő, hogy ennyi van minden időben járható állapotban. A hálózat és az érdekeltségek csoportját csak a múlt évben állapították meg, azok kezelését a járási főszolgabírák és községi elöljáróságok intézik csekély eredménnyel.

Legrosszabbul áll Csik vármegye. Ennek 229 kilométernyi viczinális utja közül csak 2, mondd kettő van kiépítve. Az érdekeltségek és uti-bizottságok meg vannak ugyan alakítva, de építés és fentartás tekintetében alig történt valami.

Szomorú kép ez, tisztelt Kongresszus, a melyet a maga meztelességében feltárni voltam kénytelen.

Pedig éppen azok a szegény székely községek, a melyek a nagy forgalmi vonalaktól félre eső völgyekben vannak elrejtve legjobban rászorulnak a jó utakra, hogy szűken termő földjük termékeit az év minden szakában piacra hozhassák, avagy erdőiket értékesíthessék. Hogy ügybuzgó jó közigazgatással a törvény hibái dacára is szép eredményeket lehet elérni, Udvárhely vármegye példája bizonyítja.

A törvény egyik főhibája az, hogy annak 43. §-a nem mondja ki imperative a községi mérnökök alkalmazását. Nem lehetne ugyan várni a községektől, hogy külön mérnököket tartsanak és fizessenek, de a községi utak műszaki szolgálatát mérsékelt utiátalányért a legtöbb esetben elvállalnak az államépítészeti hivatal tisztviselői és szakértelemmel irányíthatnák a munkákat, a melyek így eredmény nélkül pazaroltatnak el.

A törvény másik hibája a következő. A 36. §. szerint a községi közlekedési közutakat az érdekelt községek azon csoportjai építik és tartják fenn, a melyeket a törvényhatóság kijelöl, s a melyek a költségekhez az illetékes hatóságok által meghatározott arányban tartoznak hozzájárulni.

A törvény ezen intézkedése a Székelyföldön a legnagyobb anomáliákra vezet, mert míg egyes állami vagy törvényhatósági utak mellett fekvő községeknek sok esetben alig kell viczinális utak építéséhez hozzájárulni, addig a magasabb rangú utvonalaktól távol esőknek hosszú, költséges utakat kell kiépíteniük és jó karban tartaniuk, pedig ezek is éppen úgy vannak állami adóval és törvényhatósági utadóval megterhelve, mint a kedvezőbb helyzetben levők.

Ennek a visszas helyzetnek a megszüntetésére az lenne a legjobb mód, ha a törvényhatóság területén levő összes községek az állami

adó bizonyos százaléka szerinti arányban járulnának hozzá egy a központban kezelendő viczinális utalap létesítéséhez, a melynek az lenne a rendeltetése, hogy abból a törvényhatóság a tulságosan megterhelt községi csoportokat megfelelően segíelyzné.

Tisztelt Szakosztály!

A fentiekben igyekeztem a Székelyföld közutügyét a valósághoz hiven megismertetni. Előadásomból első sorban az a következtetés vonható le, hogy az állam a maga részéről megtett és megtesz minden lehetőt a Székelyföld közutai érdekében.

Fentart egy a Székelyföld főközlekedési vonalait magában foglaló, gyönyörű szerves egészet képező állami úthálózatot, s ennek jó karban tartására és fejlesztésére évenként mintegy 600,000 koronát áldoz, sok székely munkásnak nyujtva ezzel kenyeret. A négy törvényhatóság uti alapjait a kormány a lefolyt 10 év alatt több mint 562,000 koronával segíelyezte. Meg vagyok győződve, hogy ily államsegély ott, a hol szükség lesz reá, jövőben sem fog elmaradni, de azért a törvényhatóságok is igyekezzenek utalapjaik jövedelméből czélszerű munkabeosztással takarékosan fentartani és kiépíteni uthálózataikat, különösen pedig ne engedjék meg, hogy ezek a jövedelmek rendeltetésüktől bárminő czimen elvonassanak. Fordítsanak továbbá nagyobb figyelmet a viczinálisutak ügyére, a melyet mint a székely nép közgazdasági fellendülésének egyik fő tényezőjét nem tudok eléggé az intéző körök figyelmébe ajánlani.

Végére érve előadásomnak, tisztelt Kongresszus, bátorkodom ennek végső következtetéseképen a következő *határozati javaslatot* előterjeszteni:

*kivánatosnak tartja a Kongresszus, hogy:*

a) a *gyergyó-szent-miklós—békási* ut állami segélylyel kiépíttessék;

b) a közteherviselés egyenlőbbé tétele czéljából az 1890: I. t.-cz. 23. §-a akként módosíttassék, hogy az *utadó-minimumok eltöröltessenek*, vagy legalább leszállíttassanak az utalapok jövedelmében ennek folytán előálló hiány az *utadó-százalék progresszív emelése* által lenne fedezendő;

c) *ugyanazon törvény 25. §-a*, a mely minden egyenes adót nem fizető férfit három kézinzapszám teljesítésére kötelez, *eltöröltessék*;

*d) ugyanazon törvény 36. §-a akként módosíttassék, hogy lehetővé váljék az állami és törvényhatósági utaktól távol eső és ezek előnyét nem élvező községek hozzájárulásának megfelelő leszállítása. (Helyeslés.)*

**Gyárfás Győző:** Engedelmet kér, hogy egy nagyfontosságú ügyre hívja fel a szakosztály figyelmét. A közutak hálózatának kifejlesztésével és megépítésével kapcsolatos s attól el nem választható kérdést képez a közutak gondozására hivatott személyzet viszonyainak rendezése és létfenntartási szükségleteinek kielégítése. Köztudomású, hogy a vármegyei utkaparók nyugdíjáról több vármegyében gondoskodás nem történt. Már pedig minden olyan állandó alkalmaztatás, a mely az illető minden idejét leköti, igényt tarthat arra, hogy munkaképtelenség vagy betegség esetére ellátásban részesüljön. Pl. hozza fel, hogy Háromszék vármegye területén 60 utkaparó van alkalmazva, a kiknek havi bére 28—32 korona között ingadozik. Emberbaráti és székely fajtentartási szempontból egyaránt szükségesnek tartja, hogy az utkaparók nyugdíjigényei kielégíttessenek. E célból indítványt nyújt be, mely szerint

mondja ki a kongresszus, miszerint szükségesnek tartjai hogy a vármegyei utkaparók részére nyugdíjintézmény létesíttessék s ez irányban az erdélyrészi vármegyéket keresse meg;

az utszemélyzet bérei fölemelendők és gondoskodás történjék arról, hogy az utkaparók minden utszakason a vármegye által épített utkaparóházakban lakjanak.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Figyelmezteti szólót arra, hogy az indítvány általános kérdés körül forog, a mely nem hozható kapcsolatba a közutakkal.

**Pünkösty Ferencz:** Utal arra, hogy mindenkinek, a ki adót fizet, joga van jó közutakat kivánni és hogy Udvarhely vármegyében az utak rosszasága miatt a közlekedés rendkívül meg van nehezítve.

Indítványában kimondani kéri, hogy Udvarhely vármegyében az oláhfalvi-fogarasi és a parajd—udvarhelyi törvényhatósági közutak az állami utak közzé fölvétessenek s e tárgyban intézzen a kongresszus a kereskedelemügyi miniszterhez föliratot.

**Köllő János:** Tekintettel arra, hogy a székelyföldi utak elhanyagoltságának oka a pénziányban keresendő és hogy a Székelyföld észak felé teljesen el van zárva, indítványt nyújt be, melyben kéri:

mondja ki a kongresszus, hogy az 1876. évi XIV. t.-cikk szerint a gyógyforrásokhoz és fürdőkhöz vezető utvonalak jó karban tartásáról vagy esetleg új állami utvonalak létesítéséről gondoskodják a kormány, Csik vármegye északi részén pedig Borszék—Bélboron át Dragojásra egészen új állami utvonalat létesítsen.

**Incze Kálmán előadó:** Reflektál a fölszólalók megjegyzéseire. A parajdi ut államosítását nem tartja sürgősen szükségesnek, mert az ut elég jókarban van ma is. Ha már államosításról van szó, akkor inkább a zetelaki utnál volna annak helye. Figyelmezteti a szakosztályt, hogy a fölmerülő kívánságok kifejezésre juttatásánál tartsa szem előtt azt a szempontot, hogy mely kívánságok teljesítését lehet remélni. Ha az állam pl. Szatmármegyének 3000 forintot ad utak fentartására, méltányos, hogy a székely vármegyéken is hathatósabban segítsen.

**Tauszik B. Hugó elnök:** A benyújtott indutványokat egyenként bocsájta szavazás alá és határozatképpen kimondja, hogy az előadói javaslatot a szakosztály egyhanguan elfogadja s annak pótlásául még a következő indutványokat teszi a magáévá:

a kongresszus kívánatosnak tartja, hogy a vármegye utkaparók számára nyugdíjintézmény létesíttessék és ez irányban megkeresést intéz a vármegyékhez;

kívánatosnak tartja a kongresszus, hogy az 1876. évi XIV. t.-cikk szerint a gyógyforrásokhoz és fürdőkhöz vezető utvonalak jókarbantartásáról esetleg új állami utvonalak létesítéséről gondoskodás történjék; Csik vármegye északi oldalán pedig egészen új állami utvonal létesíttessék.  
(Helyeslés.)

## 15. Viziutak.

**Urmánczy János előadó:** Tisztelt Szakosztály! Mindaddig, míg megfelelő közlekedő utak nem létesíttetnek, sem rendszeres fakereskedésről, sem okszerű erdőgazdálkodásról nem beszélhetünk. Míg tehát a vasutak építésének azonnali megkezdése a nyomorban levő népet mindjárt keresethez juttatja, az annak nyomán pár év alatt létesülő fűrészgyárak és más famegmunkáló telepek biztos és állandó keresetet nyújtanak annak a népnek, melynek, talán eredetétől fogva, egyik legfőbb foglalkozása az erdei és ezzel kapcsolatos fafeldolgozási munkálatok voltak. Jobb és hozzáértőbb erdei és fűrészgyári munkást a

székelynél kívánni sem lehet s a szomszédos Romániában levő fatelepeknél a munkások 90%-a székely. A viziutak fontosságát e vidéken bővebben fejtegetnem felesleges. Hisz az, az erdők területéhez viszonyítva aránylag csekély fakereskedés, mi e vidéken ma van, tisztán a viziutaknak köszönheti létezését. Csakhogy milyen utak ezek! Bizonytalan, az időjárás szeszélyétől függő víz-mennyiségükkel a kereskedelemnek gyarló szállító eszközei; néhol elszélesedő medrekben sekély, más helyen sziklafalak által hirtelen kanyarodásokra kényszerítve, a tutajozásra különben legalkalmasabb vizállás mellett is, gyors és veszélyes helyek váltakoznak, hol a szegény tutajos nép csak maga tudja, mi fáradsággal képes zátonyra jutott tutaját, derékig érő hideg vízben állva, leemelni, hogy tovább usztatva, egy hirtelen kanyarodásban elkapva a sodró ártól, egy sziklafalnak vágódjék s örülhet, ha a szálfánként szét-roncsolt tutajról ép bőrrel menekülnie sikerül.

A Maros folyónak Szász-Régentől Gyergyó-Ujfaluig, az Olnak Fogarastól Csik-Madéfalváig való szabályozása nemcsak esetleges szerencsétlenségek és biztos anyagi károk elkerülése végett feltétlenül szükséges, hanem azért is, mivel a viziutak olcsóságánál fogva, kiváltképp a hosszú fenyőszálfák szállításánál, vasut és gyárak daczára is, első sorban mint fő szállítóeszközök jönnek tekintetbe, biztos és állandó kenyeret juttatván az egész vidék lakosságának épp azon időben, midőn az, földmivelő nép léte, mezei munkával elfoglalva legkevésbé van.

A már századok óta a Maroson szokásos tutajszállítás még jelenben is csekély módosítások mellett ugyanaz maradt és az idők folyamán életbe lépett uzusok ma is úgy megvannak, mint kezdetben, talán még az ököljog idejében. Nevezetesen az ugynevezett malomgátak azok, melyek a tutajozás s így a kereskedelem elé fontos akadályokat gördítenek. A malomtulajdonosok a malmaikra szükséges vizierőt saját belátásuk és tetszésük szerint épített gátak segítségével vezetik be, tekintet nélkül arra, vajjon annak a gátnak szerkezete, magassága stb. megfelel-e a vizi-törvénynek és a tutajozás érdekeinek. Ebből aztán, ha a tutajozás ideje alatt a bajok jelentkeznek, örökös perlekedés, veszekedés származik s a végén az illető hatóságok sem lehetnek tisztában, kinek adjanak igazat, mivel a vízhasználati jog szabályozva nincsen.

Ezenkívül a gáttulajdonosok vagy azok bérlői régi uzus alapján, a mi talán az akkori közös megállapodáson gyökerezik, minden

gátjaikon lehaladó tutaj után egy szál deszka vámot szednek s ha zsilipjeiket, a melyeket némelykor kisebb viz idején csak azért állítanak magasra, hogy a gáton viz hiánya miatt a tutajok leusztatása megnehezítettessék, a tutajusztatók kérésére le is zárják, ezt csak külön s óránként önkényüleg 10—15 koronában megállapított díjért eszközlik, mi tekintetbe véve, hogy egyes szállitmányok 5—6 óra alatt vihetők le ilyformán a gáton, tetemes kárt és költséget okoz a kereskedőknek.

Vannak oly gáttulajdonosok és bérlők is, kik gátjavításaikat nem kellő időben végeztetik, vagy a még úgy ahogy szolgáló gátakat ki sem javittatják, várván az alkalmat, hogy a tutajozás időszakában a gyenge gát szakadást szenvedjen s kártérítési igénynyel léphessenek fel. Ily alkalmakkor az illető kereskedőnek 15—20,000 korona értékű egész tutaj szállitmányát lefoglalva, vesztegeltetik ott mindaddig, míg a tényleges kárnál jóval nagyobb összegben ki nem békülnek. Ha pedig a kereskedő a közigazgatási hatósághoz fordul, kauczió letévése mellett, a tutajok kiadása elrendeltetik ugyan, de külön pert indít a gáttulajdonos, melylyel sok költséget és hátramaradást okoz az illető kereskedőnek s legtöbbször a később megállapított kár oly csekély, hogy az eljárási költségek jóval túlhaladják azt.

Hasonló zaklatások és minden alapot nélkülöző követeléseknek van kitéve a tutajos a partbirtokosok részéről is, úgy az éjszakai feltétlen szükséges kikötésekért, mint az árvizveszélyek alkalmával a nappali kikötésekért is. Mindezen okoknál fogva, kikerülendő az érdekelt felek önhatalmu eljárásait, feltétlenül szükséges a vízrendőri felügyelet szigoru betartása és a malomgátak építésének szabályozása és ellenőrzése, hogy a tulajdonosok is esetleges káraikban gyorsan és igazságosan kárpótolva legyenek; de viszont a kereskedelem is önhatalmu eljárások által ne akadályoztassék és károsítottassék meg.

Az előterjesztett indokok alapján a következő határozati javaslatot ajánlom elfogadásra:

*sükségesnek tartja a Kongresszus:*

- a) a *Maros* és *Olt folyóknak* a tutajozás céljaira való szabályozását;
- b) a vizen való szállítás jelenlegi akadályainak elhárítását és a *vízrendőri felügyelet* életbeléptetését. (*Helyeslés.*)



**Tervey Imre miniszteri kiküldött:** Tisztelt Szakosztály! Az előadó ur kívánja, hogy a gátak építésénél a tutajozás érdeke figyelembe vétessék. Erre vonatkozólag megjegyzi, hogy a földművelési kormány ez irányban már rendelkezett. Azt hiszi, hogy éppen a marosvásárhelyi révészek szedtek a tutajozóktól szál deszkákat; ezt még az erdélyi fejedelmek engedték meg. Később e jogot elvették tőlük, de a vízjogi törvény gondoskodott arról, hogy ez az érdek is kielégíthető legyen. Régebben a felek kiegyeztek, vagy törvény biztosította jogukat a révészek erőszakkal is érvényesíthették. Panasz merült fel a surrantók ügyében is. Az igazolási eljárás során kitűnt, hogy a hol lehet, megfelelték a követelményeknek s hogy a tutaj keresztülvezethető minden fél érdekeinek megóvásával. Az új gátaknál a surrantók építéskor szem előtt tartják a törvényt. Van azonban egy pont, a hol a tutajosok érdeke ki van szolgáltatva a molnároknak t. i. a malomárkokban.

Panasz merült föl, hogy a surrantó korona nincs törvényes nagyságra kiépítve. A lehetőségig szemelött kellett tartani a törvényt, de azon túl nem lehetett azt keresztül vinni, hogy minden vizállásnak megfelelően építtessék ki. S ki kell emelnie, hogy a korona emelését nem lehet teljesen korlátlanul végeztetni; mert sok helyt a malomszerkezetet kellene teljesen átalakítani. Ismétli, az új gátaknál a föltételek szemelött vannak tartva, mert a kormány gondoskodik arról, hogy minden elháríttassék, a mi a tutajozásra veszedelmes lehet vagy sérelmes, de a magánvagyonhoz nem nyulhat.

Szabadkikötés csak egy esetben lehetséges, ha a tutajt az éjszaka két kikötő közt éri. Nem gondolja a törvény, hogy a tulajdonos kártérítést követel partrongálásért; egyezkedjenek.

A vízrendőri felügyelet, a mint kéri az előadó, a mostani vizügyi törvények szerint teljesen lehetetlen.

**Tauszik B. Hugó elnök:** Határozatképpen kimondja, hogy *a szakosztály az előadói javaslatot változatlanul elfogadja*. Kijelenti, hogy ezzel a szakosztály befejezte azoknak a kérdéseknek a tárgyalásait, a melyeket a rendező-bizottság a szakosztályra utal. Időközben azonban Ugron János önálló indítványt nyújtott be, a melyet a szakosztály tárgyalásra elfogadott.

**Ugron János:** Kifejti, hogy a Székelyföld gyári és kis ipara föllendülésének föltétlen követelménye, hogy Keleten, főleg Romániában találjon piacot, mert a nyugati piacokra a nagy távolság miatt a szállítás drága; ettől eltekintve azonban a Nyugat fejlettebb iparával versenyezni úgy sem volna képes, míg a Kelet és Románia közelsége oly rendkívüli előnyt jelent a székely iparra nézve, hogy e mellett még a legfejlettebb iparral is föl veheti a versenyt. Ennélfogva mondja ki a kongresszus, hogy:

óhajtandó, hogy a kormány a Romániával és más keleti államokkal való kereskedelmi szerződések megkötésénél kiváló tekintettel legyen arra, hogy a Székelyföld gyár- és

kisipara fejlesztése céljából ezen államok fogyasztó piacra biztosíttassék, valamint oly mezőgazdasági termények kivitele számára is, a melyekre e keleti országoknak szükségük van;

1. ez okból szükségesnek tartja, hogy a székely gyári- és kisipar Románia és általában a Kelet igényeihez mérten alakíttassék át, s e célból az ottani nép izlése és igényei alaposan tanulmányozandók;

3. óhajtandó az Olt folyó szakaszának hajózhatóvá tétele által olcsó viziútról gondoskodni Kelet felé. Ha a Maros is hajózhatóvá tétetnék s a két folyót csatornával összekötnék, ez által egész Erdély gazdasági életének föllendülése biztosítva van. *(Általános helyeslés.)*

**Tauszik B. Hugó elnök:** Miután felszólalásra senki sem jelentkezett, a szakosztály helyeslésétől kisérve, határozatképpen kimondja, hogy *Ugron János javaslatát a szakosztály egyhangulag elfogadja.*

Ezek után az elnök a következő szavakkal zárta be a szakosztály tárgyalásait:

Befejeztük a hozzánk utalt kérdések tárgyalását s ezzel kötelességünknek eleget tettünk. Köszönetet mondok mindazoknak, a kik a szakosztály tanácskozásaiban teljes lélekkel részt vettek. Köszönetet mondok az előadóknak, a kik nagy odaadással és alapos tudással terjesztették a tárgyalandó kérdéseket a szakosztály elé. Azt hiszem, nem lépem túl a szerénység határát, ha azt mondom, hogy a vita az összes tárgyalások folyamán magas színvonalon állott, s hogy a lehető legtárgyilagosabb módon állapítottuk meg a székelység bajait s azokat a nehézségeket, a melyekkel küzdeni kell. Köszönetemet fejezem ki ismételten a magas kormánynak; meleg érdeklődéséért, Micseh Endre miniszteri titkár urnak, a ki érdeklődésének számos jelét adta és a tárgyalásokban is tevékeny részt vett. Ama reményemnek kifejezésével zárom be a szakosztály ülését, hogy az itt kifejezésre juttatott kívánságokat a kormány is megvalósítani iparkodni fog. *(Éljen az elnök! fölkiáltások.)*

**Gyárfás Győző:** Rövid visszapillantást vet a szakosztály által végzett munkára és köszönetet mond a szakosztály nevében az elnöknek a tanácskozások pártatlan és bölcs vezetéséért, valamint a szakosztályi jegyzőknek, a kik nem kevesebb buzgalommal teljesítették a reájuk bízott tisztséget. *(Zajos éljenzés.)*

### III. Birtokpolitikai, adó- és hitelügyi szakosztály.

Elnök: *Gróf Zselénski Róbert.*

Alelnökök: *Forster Géza, Recze Antal és gróf Bethlen István.*

Jegyzők: *dr. Bedő Sándor, Budai/Barma és dr. Sárkány Miklós.*

**Forster Géza alelnök** az alábbi beszéddel nyitotta meg a szakosztály ülését:

Tisztelt Szakosztály!

Midőn a székely kongresszus megtartását elhatározták az együttműködő társadalmi testületek, kiindulási pontjuk az volt, hogy a székely kérdések megoldásánál a főszempont a kivándorlás kérdésének tanulmányozása s az az ellen való védekezés megállapítása.

Semmi sem bir oly nagy fontossággal a kivándorlás kérdésében, mint éppen azon kérdések, amelyek a harmadik szakosztályhoz vannak utalva, ennél fogva szabadjon kérem a szakosztály tisztelt tagjait, méltóztassanak ezen kérdésekhez hozzászokni, tapasztalataikat előadni, hogy így világos képét nyerhesse a végrehajtó-bizottság annak, hogy mik azon kivánalmak, amelyek alapján ezen birtokpolitikai kérdések megoldandók lesznek. Nagyon természetes azonban, hogy a felszólaló tagtársaknak az ügyrendhez kell alkalmazkodniok, mert lehetetlenség, hogy egyes dolgok per longum et latum elmondassanak; a kitűzött idő rövid, a kongresszus tárgyalásai iránt érdeklődőket hosszú ideig együtt tartani nem lehet, méltóztassanak tehát az egyes kérdésekhez röviden hozzászólni és fölvilágosításokat adni.

Bátor vagyok a tisztelt szakosztály tudomására hozni, hogy a rendező-bizottság alelnökökül csekélységemen kívül *Becze Antal* csikvármegyei alispán urat, *Bethlen István* gróf urat, jegyzőkül pedig: *dr. Sárkány Miklós*, *dr. Bedő Sándor* és *Buday Barna*

urakat kérte fel. A tanácskozás menetének megkönnyítése végett kérem, hogy a főlshóáló urak a jegyző urnái jelentkezni sziveskedjenek.

Jelentem még, hogy a szakosztály tárgysorozatában némi módosulás történt, amennyiben az egyik tárgy előadója, Seidl Ambrus ur öméltósága kénytelen elfoglaltsága folytán még ma este visszautazni Budapestre; méltóztassanak tehát hozzájárulni, hogy az ő tárgyával kezdjük a szakosztályi tanácskozást. *(Helyeslés.)*

A tanácskozás előtt Molnár Józsiás ur óhajtana személyes kérdésben főlshóálni; miután azonban a tanácskozási rend értelmében ez nem lehetséges, de különben is főlshóalásának tárgya az arányosításra vonatkozik, főlshóalását Molnár ur e kérdés tárgyalásánál fogja megtenni.

**Molnár Józsiás:** Engedelmet kér, hogy sérelmével már most a tanácskozás megkezdése előtt álljon elő. *(Zaj, ellentmondás. A szónok folytatja.)* A mit a rendező-bizottsági tag urak Budapesten elhatároztak ezelőtt három hónappal ... *{Egy hang: ne most mondja el, majd az arányosításnál/}*

**Forster Géza elnök:** Ismétli, hogy Molnár ur előterjesztését az arányosítási javaslat tárgyalásánál legyen szives előadni. Főlkéri Seidl Ambrus urat, hogy előadását sziveskedjék megtartani.

**Molnár Józsiás:** Kifejti, hogy javaslatát beterjesztette s a rendező-bizottság elhatározta, hogy azt kinyomatva, a székelyföldi összes hatóságoknak el fogja küldeni. Javaslata azonban megrövidítve — mert sok lényeges dolgot belőle kihagytak — került két nappal ezelőtt...

**Forster Géza elnök:** A szónoktól megvonja a szót. *(Helyeslés.)*

## I. Hitelszóvetkezetek.

**Seidl Ambrus előadó:** Tisztelt Szakosztály! Kellemes osztályrészemül jutott, hogy a társadalmi intézmények egyik legszébbikéről, a szóvetkezési kérdésről értekeztem.

Örömmel teszem s azzal a lelkesedéssel, amely eltölt, mióta a gyakorlatból is igazolva látom, hogy a szóvetkezés nemes eszméinek megvalósítása igenis lehetséges, lehetséges a legkülönbözőbb formákban, de mindig a hazai viszonyok által szabott korlátok között.

A kezeikben levő határozati javaslatom talán nem is szorú indokolásra, mert azt mindenki tudja, mindenki érzi, hogy többen hasonló célra egyesülve többre képesek, mint az egyes ember s ha mégis szükségesnek tartom néhány szót szólani, ez különösen

azért történik, mert fel akarom hívni a t. Kongresszus figyelmét azokra a megkívánható biztosítékokra, a melyekre szükség van, hogy a szövetkezeti mozgalomnak, a mely a Székelyföldön már 9 év előtt a gróf Károlyi Sándor vezetése alatt állott központ által megindított, az 1898: XXIII. t.-czikk alapján fennálló központ által folytatott és a melyet határozati javaslatom alapján tovább akarunk fejleszteni, állandó sikere legyen.

A szövetkezés kérdése nem csak ideális szempontból, hanem gyakorlati kivihetőség szempontjából is tárgyalandó, mert az ujabbkori társadalmi feladatok között éppen a szövetkezeti eszmék érvényesítésének nagy munkája az, ahol a viszonyok s a gyakorlati kivitel lehetősége az ideális felfogásnak bizonyos korlátot szabnak s ahol viszont a gyakorlati kivitel állandó sikere az idealizmusnak ama mértékétől függ, amely a kivitelnél érvényre jutott.

Azt, a ki a szövetkezés nemes eszméit a kivihetőségre s a viszonyokra való tekintet nélkül tárgyalja: a leghelyesebb ideális szempontok is könnyen oly csábképek elővarázsolására ragadhatják, a melyek az érdekeltekben, a szükségét szenvedőkben túlvérmes és így hiu reményeket költenek, a melyeknek gyakorlati érvényesítése azonban akadályra találván, így keserves kiábrándulásra szolgáltathatnak alkalmat. Az ebből eredő visszahatás azután nem egy esetben a szövetkezeti eszmék érvényesítését az illető helyeken hosszú időre lehetetlenné tette.

Viszont nagy hibát követne el és pótolhatlan csorbát ütne a szövetkezeti eszmék jogos érvényesülésén, a ki a dolgot tisztán az anyagi siker mielőbbi felmutathatása szempontjából tárgyalná, mert az ideális felfogás egy bizonyos mértéke nélkül, valamint az erkölcsi szempontok szem előtt tévesztésével, lerontjuk azt, a mit elérni akarunk, tudniillik az *állandó* boldogulás lehetőségét.

Igy tehát a szövetkezeti eszmék ideális felfogásának a gyakorlati élet követelményeivel bizonyos harmoniában kell állania s azért annak, a ki a szeretet melegével csügg a szövetkezési eszmék diadalra juttatásán, az a feladata, hogy az összhangnak ezt a helyes arányát meg tudja találni.

A szövetkezéssel sokat lehet elérni; meg lehet menteni egész társadalmi rétegeket, de csak úgy, ha minden közreműködő tényezőben erős akarat van a maga szerepkörében e célból minden lehető megtenni.

Gyönyörű példákat látunk e tekintetben az angol munkásszövetkezetekben s a német gazdasági és ipari szövetkezetekben.

Éppen a múlt hónapban leplezték le egy Rajna melletti kis községben a szövetkezeti ügy egyik apostolának, Raiffeisen apónak, a község volt polgármesterének ércből öntött szobrát, a melyet az ő áldott emlékének az a 3800 szövetkezet állított, a melyek az ő szigorú erkölcsi elvei szerint alapítattván, ezen ideális elveknek a gyakorlati élet követelményeivel való szerencsés párosulása folytán máris eljutottak oda, hogy a szövetkezeti eszmék maradandó áldásait tényleg bekövetkezetteknek látják s ezért hálájuknak apostoluk emlékének megünneplésével adnak kifejezést.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről s az Országos Központi Hitelszövetkezet létesítéséről szóló 1898: XXIII. törvény-cikk körülbelül ugyanazon alapokon nyugszik, mint a németországi Raiffeisen-szervezet, de némely részben mégis lényegesen eltér tőle.

A német szövetkezeteknél egyrészt a jobban kifejlődött takarékosági hajlam, másrészt a más bajával való törődés ott inkább meghonosult érzete, hogy a német szövetkezetek a szegényebb tagok hitelszükségleteit jobbra a vagyonosabb tagok megtakarított pénzeiből képesek fedezni, úgy hogy az a segély, a mit Németországban a szövetkezetek központi szövetkezeti pénztárártól élveznek, csak kis részét képezi az összes hitelszükségletnek, míg minálunk az ország legtöbb részében a más bajával törődő vagyonos szövetkezeti tagtársak helyét az állam által alapított Országos Központi Hitelszövetkezetnek kell pótolnia, a mennyiben nálunk a mutatkozó összes hitelszükséglet legnagyobb részét az Országos Központi Hitelszövetkezet fedezi.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet nemcsak a pénzszolgáltatás, de még lényeges dolgok tekintetében is sok mindenfélét végez, a mi Németországban más-más tényező kezében fekszik. Nálunk a központ kezdeményezi és szervezi a szövetkezeteket, a vezetőket teendőikbe beavatja, felügyel arra, hogy a tagok a szövetkezet által nyújtható könnyebbségeket akképen vegyék igénybe, hogy azok ne a csak pillanatnyi szükségletnek feleljenek meg, de az állandó boldogulásnak útját is egyengessék. A központ atyai tanácsadója a szövetkezeteknek, helyt áll a jó vezetőkért a tulkövetelő tagok ellenében és képviseli a tagok érdekeit a vezetők netaláni tulkapásai ellen. Ellenőrzi a helyes kezelést s

ennek folytán megóvjá a szövetkezeteket és az egyes tagokat az anyagi károsodástól.

Hogy mi mindent lehet elérni a szövetkezetek útján, azt a t. Szakosztály tagjai előtt alig kell részletesen fejtegetnem.

A kiscgazda és kisiparos tagok az eddigi hitelviszonyokhoz képest olcsó kamatozású pénzzel kiválthatják magukat a pénzüzsorások kezeiből, a kiscgazda, a kinek hasznos beruházásra, marhára, lóra, gazdasági eszközre, vagy vetőmagra van szüksége, ezt a szövetkezettől nyert hitel útján beszerezheti, többen összeállva a termelt tejet, bort, gabonát ugyanazon előnyös feltételek mellett értékesíthetik, a mint azt a nagybirtokos teszi, a tenyésztett állatokat jobban tudják eladni, a földet okszerűbben mivelhetik és a termények piaczképessé tételére közösen gazdasági gépeket szerezhetnek be, egy szóval, a szövetkezetekben megtalálhatják mindazt, a mi gazdaságuk és ezzel állandó anyagi boldogulásukra vezet.

A szövetkezet a kisiparosnak nyersanyag raktár létesítése által lehetővé teheti a nyersanyag olcsó beszerzését és annak akár családja körében, akár közös műhelyben való feldolgozását, — lehetővé teheti, hogy a kisiparos is nagyobb munkák elvállalásában, nagyobb szállításokban részt vegyen, — hogy munkája termékeit másokkal közösen előnyösebben értékesíthesse, egyszóval munkásságának gyümölcseit közvetítők nélkül élvezhesse.

A szövetkezetnek oly szervezetei is lehetők, a hol nemcsak a birtokos gazdát vagy az önálló iparost, hanem a jóra való földmives vagy iparos *munkást* is lehet segíteni, mert a jó munkás, a ki józan életet él és kötelezettségeinek teljesítésében pontos, keze munkájában és kötelelességtudásában bírja azt a hitelalapot a mely őt hitelképessé teszi.

Hogy mennyiben lehet a szövetkezeti mozgalom ezen különböző alakulásait a Székelyföldön érvényesíteni, az a székely nép vezérférfiainak bölcs belátásától, a helyi viszonyoktól s a rendelkezésre álló pénzüsszegektől fog függni.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezetek már is szép számban és szép eredménnyel működnek a Székelyföldön.

Az alatt a három év alatt, amióta az Orsz. Közp. Hitelszövetkezet működését megkezdte, e központ a Székelyföldön 50 új szövetkezetet alapított és pedig Udvarhelymegyében hetet, Három-

székben 20-at, Torda-Aranyosban 10-et és Csikmegyében 13-at, úgy, hogy a már azelőtt fennállott és kötelékéhez csatlakozott szövetkezetekkel együtt ma a Székelyföldön és pedig Csikvármegyében 17, Háromszékmegyében 23, Maros-Tordamegyében 34, Torda-Aranyosban 18 és Udvarhelymegyében 27, összesen tehát 119 szövetkezet működik, együttvéve 20,374 taggal, a kik összesen 1.595,975 K. értékű üzletrészeket jegyeztek és ebből az összegből az 1901-ik év végéig 846,000 koronát tényleg be is fizettek, ezenkívül pedig 111,200 koronára menő tartalékalapot is gyűjtöttek. Ezeknek a szövetkezeteknek a központ eddigelé 3.583,000 koronát bocsátott rendelkezésükre, úgy, hogy a szövetkezetek sajátvagyonából és a náluk elhelyezett betétekből kihelyezett pénzeket is hozzászámítva, egy-egy tag átlagosan 247 K. kölcsönt vett igénybe.

Hogy e szövetkezetek között milyen szerepet játszanak az ipari szövetkezetek és szakcsoportok, arról dr. Horváth János kongresszusi tagtárs külön fog adatokkal szolgálni.

Az Országos Központi Hitelszövetkezet a szövetkezeti akció, azaz további hitelszövetkezetek létesítését és közös beszerzés és értékesítés céljából, valamint közös munkavállalás céljából alakuló szövetkezetek alakítását folytatni fogja mindenütt, a hol erre alkalmas talajt, megbízható vezetőket és oly érdeklődőket fog találni, a kik képesek felfogni és azért helytállani, hogy a szövetkezetek ne csak a kis ember pénzkölcsönző bankjai legyenek, hanem működésüket úgy irányozzák, hogy egyuttal a kis ember erkölcsi színvonalát is emeljék, mert különben a szövetkezetek csak a közönséges adósságcsinálás újabb terjesztőivé válnak.

Ha azt akarjuk, hogy azok az anyagi előnyök, a melyek a szövetkezés útján elérhetők, *tartósak* legyenek, ha azt akarjuk, hogy a szövetkezés a székely nép *állandó* boldogulására vezessen, lehetetlen, hogy az anyagi segélynyújtás módja az ezen állandó boldogulás elérésére szükséges erkölcsi tényezőket szem elől téveszsze.

Hiába fognak a szövetkezetek tagjaiknak olcsó hitel útján módot nyújtani, hogy terhelő adósságaiktól megszabaduljanak, ha az illető az ezen uton elért megtakaritást életmódja feljavítására, nem pedig adóssága törlesztésére fordítja, hiába fog a szövetkezet gazdatagjainak, gazdaságuk czélszerűbb berendezésére, állatok beszerzésére kölcsönöket engedélyezni, ha nem ellenőrzi, vajjon a tagok csakugyan arra fordították-e a kölcsönt, a mire kérték, ha nem fogja ellenőrizni, hogy a gazdaságukat ismét el ne hanyá-



golják, ha nem vigyáz, hogy a kölcsön útján beszerzett állat kellő gondozásban részesüljön, mert másképp ugyancsak hamar elcse-nevézesedik.

A szövetkezet hiába fog az iparosnak olcsó pénzt szerezni, ha ez a nyert kölcsönt életszükségei fedezésére fordítja, hiába fog az iparosnak olcsó nyersanyagot szerezni, ha az iparos ezt a nyersanyagot nem akarja megfizetni, ellenben a hitelbe kapott nyersanyagból készített ipari cikket készpénzen eladván, az *egész* bevételt életszükségeinek fedezésére akarja fordítani.

A mint mondtam, a szövetkezéssel sokat lehet elérni, de csak úgy, ha megvannak az érintett erkölcsi biztosítékok, ha mindenkiben meg van az erős akarat a maga szerepkörében minden lehető megtenni. Igaz, hogy emberek vagyunk, gyöngék vagyunk. Egyesekben hiányozhatik az akaraterő, vagy ha meg is van, megtántorodhatik, de *azért* van a szövetkezet, *azért* vannak a szövetkezet vezetői, *azért* vannak a szövetkezeti tagtársak, hogy mint egy család tagjai a gyöngébbet támogassák, az ingadozót a jó szándékban megerősítsék, a költekezésre hajlandót takarékosagra buzdítsák s ha kell reá *szorítsák*, a szövetkezet által nyújtható segédeszközök okszerű igénybevétele tekintetében kitanítsák, megmagyarázzák neki, hogy azok az előnyök, a miket a szövetkezet nyújt, nem ajándék, hanem a szövetkezeti tagtársak áldozatkészségéből folyó visszafizetendő segély, hogy ez a segély nem az élelem, az életmód javítására, hanem gyümölcsöző beruházásra fordítandó s az ezáltal elérendő jövedelemből apránkint visszafizetendő. A szövetkezet vezetői, a szövetkezeti tagtársak oktassák ki egymást, hogy ha mindezeket megteszik, ha a nyert segélyt okszerűen felhasználják, tartozásaikat a lejáratok napjain apránkint törlesztik, az időközben keresett filléreiket addig is a szövetkezetnél elhelyezik, észrevétlenül hozzá fognak szokni ahhoz, hogy kötelességeiket pontosan teljesítsék s józan takarékosággal éljenek s ez a józan okosság azután érvényesülni fog egész gazdaságukban, családjukban s ezzel megjön a jobb mód, az állandó boldogulás

Nem elérhetetlen álmoképet rajzolok, hanem lehetőséget, elérhető valóságot, ha mindenkiben meg van a jó akarat.

Abban a feltevésben, hogy a megindítandó munkában mindenki, aki a székely nép javát szíven viseli, az imént vázolt nélkülözhetlen erkölcsi szempontokat szem előtt fogja tartani, ajánlom határozati javaslatom elfogadását.

*Mondja ki a Kongresszus,*

hogy a szövetkezeti eszmék terjedését és megvalósítását a székely nép helyzetének javítására irányuló egyik főtényezőnek tekinti,

s ehhez képest felhívja a kir. kormány, különösen pedig a földmivelésügyi és kereskedelemügyi miniszter urat figyelmét arra, hogy a szövetkezeti eszmék megvalósítását a Székelyföldön hathatós állami segélyek engedélyezése által támogassák, továbbá felhívja a törvényhatóságokat és községeket, valamint a székely nép érdekeiért lelkesülő magánosokat, hogy a szövetkezetek különböző nemeinek, a gazdasági és ipari hitelszövetkezeteknek, a termelő és értékesítő szövetkezeteknek s a közös szükségletek beszerzésére irányuló szövetkezeteknek szervezésére és fejlesztésére a maguk körében minden lehetőt megtegyenek s e végből a szövetkezetek szervezésére, erkölcsi vezetésére és anyagi támogatására rendelt központi intézeteknek közreműködését igénybe vegyék, végül pedig felkéri a most nevezett központi intézeteket, hogy az eddig is elismerésre méltó számban felállított szövetkezeteket tovább fejlesztve, a székely nép bajainak enyhítésére további új szövetkezetek szervezése, irányítása és támogatása által közreműködjenek.

*(Helyeslés.)*

**Gróf Lázár István:** Az előadó ur javaslatához majdnem mindenben csatlakozik, az abban lefektetett elvek életre valók, helyesek s azokat a maga részéről is elfogadására ajánlja. Helyesnek tartja azt az elvet, hogy a szövetkezeti működés ellenőrzés nélkül nem előnyös, sőt károsan hat a népre, de a székely nép az erdélyi népfajok közül egyedül az a nép, amelynek meg van az értelmi intelligenciája, erkölcsi akarata, hogy az egyesülés eszméjével a szövetkezés által önmagán segítsen. Éppen ezért, midőn ajánlja a szövetkezeti javaslat elfogadását, egyuttal egy szerény módosítást terjeszt elő, amely abból áll, hogy terjesztessék ki ezen akció a *barcasági csángókra is*, mert ezeknek a helyzete is ugyanaz, ők is a határszélre vannak tolvá, de még sanyarubb helyzetben. Azt az indítványt teszi tehát, hogy a javaslatban a «*Székelyföldön*» szó után beszúrassék: «*és a barcasági csángók vidékein.*» *(Helyeslés.)*

**Incze Balázs:** Szót kell itt ejteni a székely nép általános eladósodásáról, amelynek oka nemcsak a nehéz gazdasági viszonyok és a közterhek elszaporodása, hanem a fényűzés is. (*Zaj.*) Ezt igazolja az, hogy a pénzüzetek virágzanak. Az adósságcsinálásnak nemcsak a nehéz gazdasági viszonyok voltak az okozói, hanem a könnyen pénzhezjutás is s ennek pedig kitűnő eszköze volt a váltó. A nép hitele terén fönnálló türetlen állapot megszüntetésére alkotta meg a törvényhozás az 1898:XXIII. törvény-cikket s ennek alapján alakult az «Országos Központi Hitelszövetkezet». Nyereségnek tartja szóló azt, hogy a szövetkezet az idegen pénzüzeteknél lévő adósságokat átvette és így a kamatnyereség megmaradt a szövetkezetekben. Ez az országos központ idézte elő azt, hogy a pénzüzetek leszállították a kamatlábat. Hogy azonban az Országos Központi Hitelszövetkezet nemcsak az intézetekkel versenyző fél legyen, kívánatos, hogy az intézet jelenlegi  $5\frac{1}{2}\%$ -os kamatlábjá alább szállíttassék. (*Helyeslés.*)

De úgy a hitel megszilárdítása, mint az egyesek érdekének megvédése szempontjából korlátozni kellene lehetőleg a váltó alkalmazását, s ezt három szempontból tartja a szóló szükségnek. Kívánatos ugyanis, hogy

1. az adós adósságáért szavatoljon a saját birtokával; ekként
2. kikerültetik a váltóval való becsapás;
3. kezesek kívántassanak meg.

A kölcsönök megszavazásánál azonban óvatosságra van szükség, nevezetesen csak teljesen igazolt adósságok vehetők fel, s épp ezért az volna kívánatos, hogy ne a félnek, hanem a hitelezőnek fizettessék ki az adósság. A törlesztést oly időre tűznék ki a szóló, amikor az adós fizetőképessége nyilvánvaló; a részletek törlesztésére nagy figyelem fordíttassék, elemi csapás idején azonban helye lenne a fizetés elhalasztásának.

Az előadói határozati javaslat kiegészítésül az alábbi indítványt terjeszti elő:

*mondja ki a kongresszus, mikép illetékes helyen javasolja*

1. az 1898. évi XXIII. t.-cz. alapján szervezett Országos Központi Hitelszövetkezet működési körének kiterjesztését s kapcsolatba hozását a felállítandó székely földhitelintézettel;
2. a jelenlegi kamatláb alábbszállítást;
3. a kölcsönök folyósításánál a telekkönyvi biztosíték általánosításával az annyi visszaélésre és megkárosításra alkalmas váltó lehető kiküszöbölését.

**Ugron Zoltán:** Mikor a hitelszövetkezeti ügyről beszélünk és annak terjedését kívánjuk, nem szabad megfélemedezni arról, hogy

a szövetkezetek terjedésére hátrányosan hatott jó ideig az, hogy a hitelszövetkezetek, az ugynevezett gróf Károlyi-féle szövetkezetek üldöztek a hatóságok részéről s e miatt a hitelszövetkezeti ügy a Székelyföldön bizonyos fokig diszkreditálva van (*Zaj''!*) Ennek tulajdonítja, hogy az erdélyi részeken a szövetkezetek a multban nem terjedtek. Incze Balázs indítványában az öt és fél százalékos sokaľja és kívánna, hogy a Országos Központ ezt lejjebb szállítsa; ez helyes, mert az öt és fél százalékos pénz drága, mert hiszen a kölcsön a kisiparosok részére adatik s ha az állam a nagy iparnak sokkal nagyobb pénzt bocsájt rendelkezésre, — olcsóbb kamat mellett — akkor a nagy ipar könnyen legyűrheti a kisipart. Udvarhely vármegyében 27 Károlyi-féle szövetkezet jött létre, s ezekből három év alatt csak hét tudott boldogulni, pedig Udvarhely-megyében lett volna értelme és tere a hitelszövetkezetnek. (*Igaz. Űgy van!*) De persze, az a baj, hogy az Országos Központnak nincs tere még ottan, mert az egyik szövetkezet bukása folytán a másik a passzívákat átvette 8%-ra s ezekből az országos központ vajmi keveset vehetett át. A már fennálló hitelszövetkezetek tehát organizálatlanságuknál fogva vajmi keveset érnek, úgy, hogy Udvarhely-megye kénytelen volt elragadtatni magát egyik közgyűlésén s kötelességének tartotta köszönetet szavazni egy pénzintézetnek, mely 33½%-ra dolgozott, hivatalnokait busásan fizeti, a hitelviszonyok rendezéséért.

**Seidl Ambrus előadó:** Engedelmet kér, hogy a fõlszólalásokra, amelyek itt történtek, röviden válaszoljon; azt hiszi, az ellenvetések nem a határozati javaslat, hanem az «Országos Központi Hitelszövetkezet» ellen szóltak. (*Ugron Zoltán: Nem az ellen!*) Ha nem is ellene, de némi figyelmeztetés vonatkozott az Országos Központi Hitelszövetkezetre is. Ez a tárgy nem ide tartozik, de mivel sokan vannak itt, szolgál fölvilágosítással, a mely megnyugtathatja a fõlszólaló urat is. A kamatkérdés foglalkoztatja a Központot s szóló elõterjesztést tett az igazgatóságnak ez irányban. Az «Országos Központi Hitelszövetkezetnek» rendelkezésére állanak a következõ pénzforrások:

1. Az alaptõkéje s a szövetkezetek által jegyzett üzletrészek, de ez az összeg az összes pénzszükségletnek csak tized részét teszi.

2. Rendelkezésre áll a megyék betéte, ezeket másképp nem tudta a szövetkezeti központ megkapni, minthogy 4%-ot ígért a betétek után.

3. Majd 100 forintos kamatozó kötvényeket bocsájtottak ki 5% mellett, ezeket nem váltjuk be mindjárt, megígértük, hogy nem fogjuk beváltani és ezekért 5%-ot fizetünk. Ezenkívül el kellett készülni nagyobb pénzszükségletre és így a központ szerzõdésre lépett több nagy pénzintézettel, amelyek biztosították a pénz-erõt. Ezen intézetek az «Osztrák-Magyar Bank» kamatlába hoz kötötték magukat. Őszintén megvallja, hogy a szövetkezet 2½%-ért

nem kap pénzt s az összes pénzsükséglet feléért átlag 4·4 százalékot fizet a kölcsönvett összegért. Most méltóztassék számítani 40. millió koronáról van itt szó s minden  $\frac{1}{4}$  százalék a szövetségzetnél évi 100 ezer koronának felel meg. Már most kérdezi, hogy lesz e abból a hitelszövetségzeteknek valami nagy hasznuk, ha a mai  $5\frac{1}{2}\%$  helyett  $5\%$ -ra adják a kölcsönt? De a Központnál ez a  $\frac{1}{2}\%$  nagy összeget tesz ki. Ezen szempontból méltóztassék a kamat kérdését megbírálni.

Az «Országos Központi Hitelszövetségzet» szerződéses kötelezettségekkel áll szemben és a mai napig nem volt képes  $5\frac{1}{2}\%$ -nál olcsóbban adni a pénzt. De figyelembe kell venni azt is, hogy volt idő, amidőn a legnagyobb pénzüintézetek is  $7\text{—}7\frac{1}{2}\%$ -ra adták a pénzt s akkor is veszteséggel adták.

Hogyha megjön az ideje a leszállításnak, a szövetségzet segíteni fog ezen a bajon is. Ami Incze Baláznak a váltókra vonatkozó javaslatait illeti, kijelenti, hogy erre nagyon különbözők a fölfogások. A törvény létrejötte alkalmával az volt az intenczió, hogy minél több pénzt adjunk kötvényekre és minél kevesebbet váltókra; de a tényleges arány az, hogy két harmad részt váltóra és egy harmad rész kötvényre ad ki, hogyha a székely érdekeltségnek ez a megfelelő, akkor dolgozunk kötvényekkel. A váltókezelés sokkal egyszerűbb ugy a vidéki szövetségzeteknél, mint a központnál. Mert a kötvény adósszámláját egész éven keresztül nyitva kell tartani és a kötvény nyilvántartása sokkal nehezebb, mint a váltó nyilvántartása, mert ha ez kicseréltetett, az egyszerűen visszaadatik. Ez különben egészen a kezelés dolga. Ami Ugron Zoltán megjegyzését és szemrehányását illeti a kormány irányában, hogy a nagyiparosnak ad pénzt, hát szóló nem tartja magát hivatottnak a kormányt e tekintetben megvédeni, de megjegyzi, hogy az állam a gazdasági szövetségzeteket is minden uton módon és alkalommal segíelyezi. Ami azt a vádat illeti, hogy Udvarhely megyében azért nem csinálunk új szövetségzeteket, mert a régiek nem prosperáltak, ez a vád fönn nem állhat. Hát miért nem jelentkeztek? A központ nem erőszakol senkit szövetségzet alakítására. Végül kijelenti a szóló, hogy Lázár István grófnak a Barcaságra vonatkozólag tett módosító indítványához hozzájárul. *(Helyeslés.)*

**Forster Géza elnök:** Kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslatot elfogadja s gróf Lázár István ama pótlásával kiegészítve terjeszti a kongresszus záróülése elé, hogy a szövetségzeti akczió a »*Barcaságra is kiterjesztendő*« *(Helyeslés.)*

*(Az elnöki széket Becze Antal alelnök foglalja el.)*

## 2. A birtok szétforgácsolódása és örökösödési törvényeink. Hitbizományok.

**Dr. Sebess Dénes előadó:** Tisztelt Szakosztály! A Székelyföld lakóinak különleges politikai feladatairól vitatkozni fölösleges. Egy tekintetet vetünk Erdély legujabb etnográfiai térképére, meggyőz mindenkit arról, hogy a mire ezer éven át rendeltetve volt e faj, ma sem vesztett semmit jelentőségéből. E területen, e népfajban gyökerezik Erdély magyarságának, magyar nemzeti jellegének kérdése. Ez a csatátér, hol a magyar nemzeti államegységért elkeseredett küzdelem folyik.

A köz- és magánjogi intézmények egész sorozata gondoskodott a multban arról, hogy a székelység háboruban és békében harczrakész katonája legyen a magyar állameszmének. Ha a régi intézményeket vizsgáljuk, szomoruan tapasztaljuk, hogy a modern kor szelleme elhamarkodva dobott sok olyan fegyvert a lomtárba, melyet pótolni nem tudott.

A Székelyföld közgazdasági állapota az utolsó ötven év alatt oly megdöbbenő elváltozást mutat, melynek okait kutatni, orvosszereiről gondoskodni nemzeti kötelesség.

Európaszerte közös jelenség a közép- és kisbirtokos osztály gazdasági erejének és ellentálló képességének gyengülése. Fokozatosabb mérvben jelentkezik ez hazánkban, hol annak pusztulása állami életünk alapjait veszélyezteti.

A földbirtok szabad forgalma, az osztr. polgári törvénykönyv rendszerén alapuló korlátlan megoszthatósága, ma már nem elengedhetlen követelménye a liberálizmusnak. Nemzeti egyéniségünk konzerválása elsősorú feladatunkat kell, hogy képezze.

Mi volt az, ami e területen lakó maroknyi fajt megóvta napjainkig a maga individuális jelentőségében? Örökösödési jogrendszerének nemzeti jellege, mely a székely birtokot a nemzetiséghez és vérséghez kötötte.

Az 1555-ben Udvarhelyen Dobó István erdélyi vajda és Kendi Ferencz székely ispán által megerősített konstitucziók bátyázták körül a székelyek birtokjogát. A székely birtokban a leány csak akkor örökösödhetett, ha fiu nem maradott. Ily esetben fiuleánynya tette őt a törvény, sőt ha szintén fiuörökös nélkül maradott, leánya is azzá vált, de ha a fiuleánynak fiu leszarmazója született, a jószág ujólag fíujószággá vált.

Míg Magyarországon a fiúörökös nélkül elhalt magyar nemes jószágja visszaszállt a koronára, hacsak a király ki nem nevelte a leányt fiuleánynak, — a székelyföldön ez meg nem történt még magvaszakadás esetén sem szállott a koronára, — mert a székely örökség birtokjoga régebb eredetű a királyi trónnál. Az aranyosszéki bogáthi praediumban 1848-ig ősi szokás volt, hogy a magtalan birtok arra szállt, ki ekéjét legelőször bele vetette.

A nemzetséghez, a fajhoz volt kötve a birtok.

Az egyéni szabadságnak adott nagy jogkedvezmények kidobták a székelybirtokos osztályt a nagy világverseny rohanó árájába, a nélkül, hogy a támogatásról gondoskodás történt volna.

A földbirtok a szabad forgalom esélyeire bizva, ki lett szolgáltatva teljesen a kapitalizmusnak.

Az örökösödési rend modern alakulatának helytelen voltát a földbirtok korlátlan elaprózása tanúsítja. Az egész Székelyföldön sűrűen találkozunk 100 négyszögölen alóli ingatlan részletekkel, sőt 15—20 négyszögöles parcellák sem ritkák. Ha egy székely gazda elhal, ingatlanai majdnem minden esetben természetben osztatnak és daraboltatnak fel az örökösök által. A székelyt jellemzi a földhöz való fanatikus ragaszkodás, a földéhség. Így keletkeznek sűrűen a 15—20 négyszögöles parcellák. A családi ősház, melynek mestergerendájába 200 éves bevések vannak, kótya-vetyére kerül, mert az osztrák polgári törvénykönyv az épületes belsőt csak az árverés után rendeli megoszthatónak. Az ősi ház idegenek kezére kerül, — nem ritkán ellenséges faji törekvések szolgálatában álló elem birtokába.

A múlt század bölcselői az ingatlan forgalmának abszolút szabadságu proklamálásával, nem gondoltak arra, hogy az ipar és kereskedelem éltető eleme a szabad verseny, de nemzeti szempontból halálos veszedelem ez a kisbirtokos osztályra alkalmazva, kivált nálunk nemzetiségi államban.

Németország tette Európában a legelső lépést a tételes jog terén örökösödési joga rekonstruálására a kisbirtokos, jobban mondva a parasztosztály érdekében és pedig két alapirány szerint. A bajor, hessen-darmstadti örökösödési törvények a tulajdonos rendelkezési jogának megszorításával valóságos kényszer hitbizományokat állítanak fel, míg pl. a hannoveri a tulajdonosra bizza, hogy az örökösödés általános szabályait kívánja-e alkalmaztatni az előöröklésnél, vagy a speciális törvényt, a törzs-

örökösödést, hol egy örökös kapja az ingatlant s a többieket pénzzel vagy járadékkal elégíti ki.

Említettem, hogy a székely örökösödési jogrendszernek történeti fejlődése ez iránynyal feltűnő sok rokonvonást mutat.

A törzsörökösödési rendszer érvényben volt nálunk századokon át a legujabb korig. A nép konzervativizmusa ma is őrzi és alkalmazza, mert igen gyakori az örökgyó által életében eszközölt olyan osztály, mely az ősi házat és az ingatlanokat feltétlenül a fiúnak adja ki, — a többi örökös pénzbeli kielégítése mellett.

A marosszéki Márkodon, Iszlóban, Kibéden a legujabb korig nem támadták meg perrel az olyan végrendeletet soha, mely az ingatlant valóságos székely örökségképp a fiúnak hagyományozta.

Az örökösödési törvények ily irányban való átalakítása voltaképpen az ezer éves székely örökösödési jogot állítaná vissza s alkalmas volna arra, hogy a földet ez osztály birtokában megtartsa, mely legkonzervatívabb alapja nemzeti egyéniségünknek.

A fiuleány jogintézményének felelevenítése igazságos és jogos lenne s a fenti alapelvek logikus folyománya, de egyszersmind alkalmas lenne arra, hogy a birtoktalanokat behonosodás utján birtokhoz juttassa.

Igen fontos kérdés az, hogy a törzsörökös örökösársait miképpen kárpótolta.

A braunschweigi örökösödési törvény szerint első sorban az örökgyó rendelkezésétől van feltételezve, ennek hijjával becsüsök végzik el.

A régi székely örökösödési jogrendszerben az esetben, ha a fiuleány jobbágyhoz ment férjhez — az ingatlan jobbágyra nem szállhatott, mert ennek elhalálózása után az ingatlant becsüsök értékelték s a férfirokonok becsárban visszaválthatták.

Természetes, hogy a kárpótlás alapja nem lehet más, mint az ingatlan tiszta hozadéka, viszont a módot meg kell adni az örökösöknek, hogy a rövid időn belül magasabb árért eladott ingatlan vételárából kárpótlást kapjanak.

A kielégítést első sorban készpénz képezné. A gyakorlatban ez az egyetlen kielégítési mód a czélt meghiusítaná. Kénytelen lenne a törzsörökös ingatlanait megterhelni tulságos magas kölcsönökkel — vagy eladni jó részben — elegendő készpénz hiányában.



Igen bevált a törzsörökösödési rendszer életrekeltésénél a járadékrendszer. Baross János orsz. képviselő, egyik nagytehetségű harczosa örökösödési törvényeink reformjának, s a tudós Fellner Frigyes a mód gyakorlati kivihetőségét könnyűnek tartják.

Westfáliában 1878-ban nyomon követte az örökösödési törvény reformját a járadék hitelintézetek felállítása.

E hitelforma arra való, hogy a törzsörökös, ki készpénzzel kielégíteni nem képes örököstársait, járadékkal tegye ezt. Viszont a járadék azonnal tőkeértékké legyen változtatható az örököstárs által járadékbank közvetítésével, ha birtokszerzés céljából pénzhez akar jutni.

Czélszerűnek mutatkozik, hogy az így konstruált parasztbirtok megóvassék attól, hogy könnyen elérverezhető legyen. A könnyelmű tulajdonos helyett megbízható zárgondnok kezelje bizonyos ideig s igyekezzék a tiszta hozadékból a terheket fizetni, Csakis ennek eredménytelensége után kerüljön a sor a járadékkal már terhelt ingatlan állagára. Igaz, hogy ez nagyban hozzájárulna a parasztbirtokos hitelének csökkentéséhez, de ez a szükséges hitel már igénybe vétetett a járadék bekebelezésével s elsősorban az állag megtartása a cél, a melioráció vagy új birtokszerzés másodrendű kérdés. A könnyelmű hitelezés mindenesetre mellőzendő.

Igen gyakori tapasztalat az, hogy a kincstári követelések fejében nyakra-főre tüzetnek árverések olyan jelzálogilag terhelt ingatlanokra, a melyeknél a kincstár rangsorban hátul van, kielégítését nem remélheti. Ilyen esetben az összes hitelezők allármirozva vannak s daczára, hogy esetleg pontos fizető az adós, az árverésen csatlakoznak, mindenesetre megjelennek és árvereznek, ha újabb költségnek magukat kitenni nem akarják.

Kivánatos annak kimondása, hogyha minden előző tartozás fedezetet nem nyert, a kincstár az árverést egyszerűen hatálytalanítsa.

## II.

Javaslatom második része politikai momentumokat is foglal magában. Erdélyt s így Magyarország területi egységét legjobban Románia fenyegeti. Abban a nagy etnográfiai egészben, melyet Románia és Erdély románlakta területe képez, sziget a székely föld. Románia felől gátakra van szükség az ellenséges faji törek-

vések ellenében. Köztudomásu, hogy a kincstárnak e helyen alig vannak ingatlanai. Vásároljon mindenütt a veszélyeztetett partokon a kincstár erdőségeket s tegye egyszersemind lehetővé a kincstári birtokok olcsó bérleti kezelésével, hogy a székelyföld elpusztult marhatenyésztése új életre keljen. Ez álláspontot bővebben indokolni fölösleges.

A publicisztikában évek óta tart a sürgetése a közbirtokos-osztály hiteligényeinek javításáért. Szerintem igen nagy veszedelme a székelyföldnek a maga sok kis pénzüintézete korlátlan kamatlábjával. E pénzüintézetek a birtokváltások olyan fluktuációját idézték elő, mely egységes faji öntudattal bíró államban is veszedelem volna. Itt a faji ellentétek küzdelmei központján türehetetlen helyzetet teremtettek.

Gondoskodni kell minden áron állami uton vagy állami segélylyel egy hitelintézetről, melynek feladata nem a magán spekuláció volna, de egészséges levezető csatornája a hitelnek és szabályozója nemzeti szempontból a birtokváltásoknak.

### III.

Javaslatom utolsó része azon cél szolgálatában áll, melyet fentebb kifejtettem, hogy a földet, a melyen a székelyek laknak, mesterséges eszközökkel minden áron is meg kell tartani magyarlakta területnek.

Fölséges annak bizonyítása, hogy a középirtokos osztály tönkrementése nemzeti szerencsétlenség, mert állami önállóságunk társadalmunk egységétől és nemzeti jellegétől van feltételezve. Ez az osztály képezte századokon át a nemzeti társadalmat. Eltűnt anélkül, hogy helyét elfoglalta volna hivatottabb más, ugyanazon hazafias érzéssel és nemzeti konzervativizmussal.

Ha nemzeti egyéniségünket megóvni akarjuk, a középirtokos osztályt restaurálni kell különösen Erdélyben.

Ennek más módja alig van, mint hitbizományok után.

A székelyföldön egyetlen egy hitbizomány sincsen. Tegyük lehetővé, hogy a veszélyeztetett pontokon a középirtokosok részére is engedélyezhető legyen hitbizományok felállítása.

A székelyföldön hitbizományok alapítására alkalmas nagybirtok sincsen. Itt a mai jogrendszerünk szerint megengedhető hitbizományok a jövőben sem alapíthatók.

Csakis a középirtok az, mely alkalmas alapul szolgál arra,

hogy egyrészt e pusztuló osztály gazdasági ereje biztosíttassék a jövő feladatai számára, másrészt a föld, melyen ezer éve magyarok laktak, magyar maradjon.

Mert a gazdasági erők hanyatlása a nemzeti vérkeringést mindenütt zavarja, de itt Erdélyben a terület, az állam integritásának veszedelmét idézi fel. Itt nincs idő a gondolkodásra, meg kell valósítani az egyetlen lehető módot, — mely a magyarságot új erőhöz juttatja e helyen.

Az elmondottak alapján a következő határozati javaslatot ajánlom elfogadásra:

## I.

*mondja ki a Kongresszus, hogy:*

a székelyföldi ingatlanok öröklésénél *kivánatosnak tartja* azon korlátozás kimondását, hogy egy bizonyos egészet képező és meghatározott minimális területen alóli ingatlan természetben fel nem osztható, épp így nem képezheti árverezés tárgyát a családi ház azon célból, hogy az örökösök a vételáron osztozkodjanak, hanem

1. ha fiuk vagy fiúk és leányok többen örökösök, kor szerinti rendben megkináltatván, joga legyen a fiúk valamelyikének a családi házat és a meghatározandó minimális birtokrészt megváltani s a többieket készpénz vagy járadékkal kielégíteni;

2. ha csak leányok az örökösök, e jog ezeket is megilleti, mint fiu-leányokat.

3. A kárpótlást képező pénzösszeg vagy járadék összegét

hatóság állapítsa meg és a fizetés közvetítésére *állami pénzügyintézet állíttassék* fel. A megváltási összeg megállapításánál a földbirtok hozadéka legyen irányadó.

4. Ha ezen megváltott ingatlan meghatározandó időn belül magasabb árért adatnék el a törzsörökös által, az örököstársak az aránylagos részt a többletből követelhessék.

5. Ezen így képzett birtokrészre árverés csakis a bekebelezett járadék vagy esetleg törlesztéses jelzálogkölcson

alapján legyen elrendelhető, más követelés az ingatlanra csakis ennek ötévi zárgondnoki kezelése után rendelkezhető el és

6. kincstári követelés fejében csakis az előző terheket meghaladó összegért legyen elérvethető.

## II.

*Mondja ki a Kongresszus:*

1. hogy *kívánatosnak tartja* a Székelyföld Romániával határos erdőségeinek állami megvásárlását és a Székelyföld állattenyésztő vidékei érdekében azokat mihamarább mérsékelt díjakért a székely földmivelő nép használatába bocsátani;

2. hogy egy állami pénztintézet felállítását vagy egy meglévő pénztintézet segélyezését szükségesnek tartja azon célra, hogy a birtokváltásokban az államhatalom a Székelyföldön a *magyar faj* fenmaradása érdekében olyan befolyást gyakoroljon, hogy a birtok idegen népelem beözönlésének kitéve ne legyen.

## III.

*Mondja ki a Kongresszus-*

hogy a Székelyföld és Románia közötti területeken feltétlenül szükségesnek tartja *hitbizományoknak* felállítását, illetve engedélyezését a *középbirtokosok* részére. (*Helyeslés.*)

**Fábián László dr.:** Előadó határozati javaslatának minden pontjához hozzájárul s hiszi, hogy ez a javaslat meg is fog felelni a célnak, melyet a kongresszus maga elé kitűzött. (*Igen, úgy van!*) Egyetlen pont van csak, a melyhez nem módosítást előterjeszteni, de egy eszmét akar itt fölhozni, a melynek megvitatását és esetleg elfogadását kéri. (*Halljuk, halljuk!*) Előadó ur egy más országban életben lévő intézményt akar életbeléptetni az örökösödésre nézve, a mely mai alakjában a székelyeknél, hol a birtokok tulnyomó részének életföladata, hogy az el ne daraboltassék s biztosítottassék a fönmaradása s fön tartása, nem felel meg.

Előadó egy pontban azt mondja, hogy az örökösök kifizetésére államilag segélyezett pénztintézet állítottassék fel. Ez az a pont, a melyhez hozzá kíván szólani. Óriási pénzek hevernek különböző

pénzintézetekben, az erdélyi megyékben, a melyek tanulmányi alap, vallásalap stb. czimén vannak elhelyezve s melyek kamatait az illető takarékpénztárak alapítói, a kiknek származását nem akarom megnevezni, (*Egy hang: Uj magyarok!*) huzzák. Fölveti a kérdést, vajjon ezen óriási vagyont nem lenne-e jó egy közös pénzintézetben egyesíteni s ebből olcsó kölcsönöket adni produktív elemeknek, segíteni a tiszta jövedelemből a szegény tanulókat, a cselédek-et s az iparosokat?

Röviden csak annyit mond, hogy az ujonnan alakult székely-társaságok összegyűjtött krajczáraikból és néhány részvény kibocsájtásával képesek volnának a földhitelintézetet Erdélyben megcsinálni, mert a kormány nem ad nekünk, ahhoz hiába fordulunk. Még vissza kíván térni Csik vármegye igen tisztelt alispánjának üdvözlő beszédjére, a ki azt mondta, hogy nem tehetünk egyebet, mint reszkető kézzel várjuk a kongresszus működését s csak imádkozni tudunk; de hogy nem tehetünk egyebet, mi SZÍVÓS székelyek vagyunk, tudunk mi dolgozni! (*Hosszas éljenzés.*) Dolgozzunk mi Uraim és ne kérjünk mi a kormánytól semmit, mert mi az állam végeredményében? Hisz mi vagyunk az állam. Nem határozati javaslattal járul ide, hanem eszmével s ajánlja: gondoljuk meg, nem jó volna-e az idegen pénzintézetekben, még Londonban is heverő pénzünket hazahozni s egy földhitelintézetben egyesíteni, a mely kiosztaná azt meghatározandó olcsó kamat mellett székely produktív elemeknek. A mennyiben ez eszme elfogadásra találna, ott van a marosvásárhelyi, budapesti székelytársaság és a többi asztaltársaságok, a melyeknek sok munkaképes tagjuk van, kiket tessék megbizni az alapszabályok kidolgozásával; mondjuk ki kötelezőleg, hogy ezen nagy vagyonok egyesíttessenek. (*Élénk éljenzés.*)

**Hollaky Arthur:** Előtte szóló eszméje a hetedik pontnál volna tárgyalandó, mert ott van fölvéve egy önálló székely jelzálogbank felett való határozathozatal. (*Helyeslés.*)

**Bencze Antal elnök:** Tehát ott fogjuk tárgyalás alá venni.

**Éber Ernő:** Nem kívánja előadó javaslatát tárgyalás alá venni, mert azzal egyetért; de van egy gyakorlati aggodalma a javaslat első részére, a mely a törzsörökösi rendszer behozataláról szól.

Bajorországban s Vesztfáliában a kielégített örökösársak közül 64% ipari szakmára, 12% kereskedelmi szakmára adja magát ...

**(Ugron Zoltán közbeszól:** Nálunk elmegy mint proletárnak!)

**Éber Ernő:** ... a többi marad a törzsörökös birtokában. De a mi viszonyaink között, a hol nincs ipar, nincs kereskedelem, a pénzzel kielégített törzsörökös nem szerezhet magának birtokot, hacsak nem lesz megint mezőgazdasági munkás. Ez az oka a kivándorlásnak, s hogyha behozzuk a törzsörökösi törvényt, mint előadó javasolja, akkor a kivándorlás még nagyobb mérvben fog bekövetkezni. (*Zaj. Ellenmondás.*)

Ajánlja szóló a szakosztálynak, hogy ezt az aggodalmát figye-

lembe venni méltóztassék, mert noha szóló meg van győződve arról, hogy a föld szétdaraboltságának legnagyobb baja a meglévő örökösödési törvény, de a míg a Székelyföldön ipart nem teremtünk, míg a kielégített örökösöknek nem vagyunk képesek keresetet biztosítani, megélhetést nyújtani, addig szóló megfontolandónak tartja a törzsörökösi rendszer életbeléptetését. Indítványt nem terjeszt elő, csak kéri, méltóztassék az általa fölvetett eszmét fontolóra venni.

**Ugron Zoltán:** Magát a határozati javaslatot elfogadja, nem mintha azt hinné, hogy ez a javaslat így magában minden pontjában keresztülvihető volna, de míg ez törvényhozás tárgyát képezi, sok retortán megy keresztül, sokkal hivatottabb jogászok és nemzetgazdászok is megvitatják és oly emberek, a kiknek még több alkalmuk volt e téren forrásmunkát végezni; ugyanezért szóló nem is reflektál Éber Ernő indítványára, nem mintha talán nem látna abban az indítványban helyes dolgokat, de nem akarja, hogy lábra kapjon az a fölfogás, hogy ily tekintélyes gyülekezet, mint a székely kongresszus, elvetette a kötött birtok eszméjét.

Még reflektál Sebess előadónak, a ki az állította, hogy a kötött birtok eszméje összefér a liberalizmussal. Ezt szóló furcsának találja. Akkor kezd összeférni a liberalizmussal a szabad birtok eszméje s mindaddig nem fért össze, míg fele az országnak elpusztult a szabad örökösödés czime alatt. Ezt a dolgot nem lehet külön tárgyalni a megterheléssel, a mire nem terjeszkedett ki Sebess Dénes előadó ur, mert ha az örökösödés valahol megállapítatik, természetesen a megterhelés is korlátok közé szorítandó. De ez a kodifikáló-bizottság dolga lesz, a mely a törvényhozás elé készíti a tárgyat. Éppoly furcsán érintette szólót az előadó beszédjéből az, hogy elérkezett a magyar konzervativizmus ideje. Hiszen államférfiak mondták, hogy mit lehet Magyarországon konzerválni s akkor jutunk erre a gondolatra, mikor már majdnem problematikus, hogy lehet e még valamit konzerválni. Szóló mindezeket konstatálta előadó beszédjében és örömmel üdvözli, hogy vannak még egyesek, a kik tuleszik magukat a közfölfogás korlátjain is, midőn a sajtó ridegen ragaszkodik ahhoz, hogy mindent elharácsoljon s ugyanakkor a pártok közül tör ki egyes ember és szükségesnek tartja a magyar állam érdekében annak a szellemnek a megtörését, a melyet Budapesten kitarított zszurnaliszták hirdetnek, a melynek érdeke az, hogy Magyarországon minden megmozduljon, még a föld is és semmi meg ne álljon. *(Hosszantartó zaj, helyeslés és taps.)* A határozati javaslatot elfogadja.

**Dr. Dévai Ignác igazságügyminiszteri kiküldött:** Nem annyira észrevételeket kíván tenni, mint inkább kérdést intéz az előadóhoz, hogy szóló és társai, a kik ki vannak a kormányzat részéről küldve a tárgyalások megfigyelése végett, tisztán láthassanak. Szóló a határozati javaslatból azt veszi ki, hogy a törzsörökösi rendszer életbe-

léptetését előadó úgy kontemplálja, hogy az általánosan kötelező legyen bizonyos jószágokra. Kérdi az előadótól, vajjon kötelezőleg vagy fakultative kívánja-e a törzsörökösi intézmény életbeléptetését, mert hivatkozni méltóztatott a vesztfáliai példára, a hol fakultative van életbeléptetve. Kérdést intéz előadóhoz még a hatodik pontra nézve is, hogy ezt miként kontemplálja. E pontban előadó azt proponálja, hogy kincstári követelés fejében csak az előző terheket meghaladó összegért lehessen árvezetni; ez egészen helyes, de ez fennáll nemcsak kincstári, hanem akármelyik követelésre is.

**Dr. Bodor Tivadar:** Szerinte a birtok szétforgácsolódása általános baj Magyarországon és nemcsak a Székelyföld különlegessége. Az az öröklési törvény keretében nem orvosolható, különben is részleges székely örökösödési törvény az egyenlőség elvével ellenkezvén, az előadói javaslat, mint ilyen, el nem fogadható. Mint általános törvényt sem tarthatja czélszerűnek, minthogy az ipar kezdetlegessége s más keresetforrások hiánya miatt a birtokból kifizetett örökösöknek a kárpótlás megélhetést nem biztosítana, azok vándorbotot lennének kénytelenek kezükbe venni. A kifizetésnek módoszatai, a későbbi esetleges pótlás-követelés igen bonyolult és bizonytalan helyzetet teremtenének és a több mint 7%-nyi öt holdon alóli székely örökséget az eljárás költségei tulságosan terhelnék. Ellenben a szóló által javaslandó módosítás által a birtok szétforgácsolása általában lenne orvosolva és ennek következményeképpen a tulajdonosok az esetek változó természetéhez képest megtalálnák az osztálynál a kiegyenlítés módozatait s ha ilyet nem találnának, a mig az bekövetkezik, közösségben maradnának. A minimum megállapítása a létminimummal lenne kapcsolatba hozandó, mi által biztosíthatnák, hogy a kicsiny székely birtok a székelyé maradjon. Ennélfogva az előadói javaslat 1. pontjának mellőzésével csupán annak kimondását hozza javaslatba, hogy mondja ki a kongresszus, miszerint:

kívánatosnak tartja a birtok szétforgácsolásának törvényhozás való útján megakadályozását s ezt a létminimum megállapításával kapcsolatban tartja megoldandónak.

Az előadói javaslat II. részére nézve szóló véleménye az, hogy a Székelyföldön a nagy gazdasági depresszió miatt egyfelől, másfelől a tagosítás folytán nagyobb telekkönyvi testek keletkezése miatt az árverési versenyek a minimumra szállottak s a birtokok fél értéken alól kelnek el, sőt az árverési áron is legtöbb esetben a hitelező pénzintézetek a vásárlók, melyek között a nemzetiségi pénzintézetek jelentékeny részben szerepelnek. A bajon álltmi pénzintézet vagy segélyezett pénzintézet alig segíthet, mert megfelelő apparátussal nem lenne berendezhető s a helyi hatóságok segítsége és közvetítésére kevésbé számíthatván, tevékenysége nem lenne elég sikeres, s abban finanziaális szempontok is korlá-

toznák. Ellenben a telepítési ügy keretében könnyebben lenne orvoslás nyújtható s helyesebben lenne megoldható a telepítési kérdés is, ha a székely itthonmaradása telepítés által is biztosított, mintha kitelepítették. Ennélfogva az előadói javaslat II. részének 2. pontjához módosítása a következő:

a kormány a telepítési ügy vezetésére hivatott közegei által igyekezzék odahatni, hogy kényszereladás alá kerülő székely birtok értékén alól idegen kézbe ne kerüljön, hanem a telepítési alap által megvásároltatván, telepítésszerűleg egészben, vagy legalább részben az árverést szenvedettek családjának visszaadassék, esetleg más telepítési célokra fordíttassék.

Az előadói határozati javaslat III. pontjának mellőzését kéri, miután ez a javaslat az egyenlőség elvével ellenkezik s tekintettel a székely középirtokok kis számára és csekély terjedelmére, mai megterhelt állapotára, a célznak sem a jelenben, sem a jövőben nem szolgálna. (*Helyeslés, zaj.*)

**Gyórfy Gyula:** Előadó javaslata a székely kérdés egyik alapvető gerinczét képezi s ennek mérlegelésénél összes bajainkat szintén szem előtt kell tartanunk. Előtte szóló az első ponthoz módosítást nyújtott be, a mely szerint azt hiszi, hogy csupán az örökösödési törvény keretében a székely földek elaprózódását megakadályozni nem lehet és másodsor, hogy ez a létminimummal függ össze s nem csupán székelykérdés, hanem az egész ország baja. Azt hiszi szóló, hogy előadó is hozzájárul a kérdés ily értelemben való taglalásához, mert hiszen semmi akadályja nincsen annak, hogy az ősi székely jogintézmények kiterjesztessenek az egész országra s e végett nem kell külföldi példákat importálni.

Ezen székely örökjogi intézmények átvehetők a mi jogéletünkbe is s nincsen akadályja annak, hogy ez iránti akaratunkat kifejezzük a kormány és illetékes tényezők előtt, annyival inkább, mert Éber tagtárs ur azon aggályát fejezte ki, hogy pl. az örököstársak kielégítése nálunk azért nem történhetik meg — s ebben tökéletesen igaza is van, — mert a törzsörökös nincs azon helyzetben, hogy kielégithesse az örököstársakat. Továbbá: kellő anyagi erőhöz s létminimumhoz kell kötni. De méltóztassék figyelembe venni, hogy egyoldalulag ez a kérdés itt úgy sem dönthető el s ezen kongresszus föladata, hogy a székelység megélhetésének új forrásaira mutasson rá s ebbe beletartozik, hogy kérjük ezen kongresszuson, hogy az állam és a kormány, a mit a székelységgel szemben már eredetileg elhanyagolt, — hogy megélhetési forrásainkat elzárta, — e helyett siessen új megélhetési forrásokat nyitni az ipari téren s ekkor előadó ur kérdése



helyesen van megoldva, mert akkor az örökösársak nem panaszkodhatnak, mert ezen a földön az ipar kellően ápolgatván, keresetüket meg is találhatják. Ennélfogva Bodor Tivadar dr. módosításával a javaslat első pontját elfogadja azon megjegyzéssel, hogy azon aggályt, hogy az örökösársak azután miként találjanak megélhetést ezen a földön, más szakosztályok fogják javaslataikban eloszlatni. (*Helyeslés*)

A mi az állam által alapítandó intézet kérdését illeti, mint az udvarhelymegyei főispán az imént kifejezte, átteendő a 7-ik ponthoz. Ezt helyesli annál is inkább, mert erre nézve ismerünk példát Olaszországból, pl. Sziciliában az az eset állott elő, hogy a nép hasonlóképpen gazdaságilag és pénzügyileg teljesen elveszett, úgy, hogy az olasz törvényhozás szükségét látta annak, hogy a vagyontalan s megélhetés hiányában lévő nép állami istápolásáról külön törvényhozási intézkedéseket léptessen életbe s ezen törvényhozási intézkedések teljesen összefüggenek a birtokkérdéssel, mert ott pl. ezen kisbirtokososztály számára, mert pénzügyileg dolgozó hitelintézet itt célra nem vezet s a kölcsönre szorult személyi hitele latba nem jön, behozták az ingó hitel telekkönyvét. Nálunk tehát kell ily beavatkozás, hogy ha egy nép megmentéséről van szó s kell oly hitelforrás, a melyből olcsón jut pénzhez; nem az improduktív elemek, hanem azok számára, kik ama bizonyos 8—10 frttal oly tőke birtokába jutnak, melylyel igen szép keresetet tudnak maguknak biztosítani; ezen emberekről az államnak kell gondoskodni s krajczárjába sem kerül. Ez a kérdés a 7-ik pontnál tárgyalandó és kell gondoskodni arról, hogy az elhanyagolt gazdasági életnek a Székelyföldön oly fejlődést adjunk, hogy hasonlóképpen tudjon boldogulni. Az előadói javaslat többi részét pedig szóló, a mely helyesléssel is találkozott, elfogadja.

**Gr. Bánffy Miklós:** Teljesen osztja Györffy Gyula azon fölfogását, hogy a Sebess Dénes által benyújtott javaslatot első pontjában, t. i. a kötött birtok institucziója esetében az iparban és kereskedelemben összhangot kell létrehozni. Ez összeesik azon tapasztalatokkal, a melyeket szóló Németországban gyűjtött. Éber Ernőnek Wesztfália viszonyairól tett kijelentésére reflektál, ennek földbirtoka tetemesebben nagyobb és termékenyebb általában, mint a székely kisbirtokok. Feltehető tehát, hogy nálunk még sokkal nagyobb a %, mely a földmiveléstől más kereseti ágak felé fog fordulni, mint azon %, amelyet Éber Ernő fölhözött. Erre a Székelyföldön kilátás nincs, mert a székely birtokok oly csekélyek, hogy valószínűleg még nagyobb százalék fog a földmiveléstől más foglalkozási ágak felé irányulni.

Azt hiszi a szóló, hogy mindazok a tervek, a melyek itt egy állami intézet felállítására vonatkoznak, a kivitelben nehézségekbe fognak ütközni, mert egy kötött földbirtoknál még nehezebb lesz a kölcsönöknek megfelelő bázist találni. Ha a végrehajtás alól a

földnek s az ingó vagyonnak egy része kivonatik, akkor egyszersmind a birtokos hitelképessége is tetemesen apad. Szóló nem egy állami pénzüzetet fölállítását kontemplálná, hanem szövetkezeti formában kellene a megoldást keresni s erre nézve például szolgálhatnak a Raiffeisen-féle szövetkezeti formák.

Fábián fölszólására csak annyit jegyez meg, hogy helyesebb volna nem azon tömérdek vagyonról álmodoznunk, a melyek itt a megyéknél el vannak helyezve, mert Fábián eszméje emlékeztet azon középkori kincskeresőkre, a kik varázsvesszővel keresték a föld mélyében és vélték föltalálni a kincseket, szóló abban, a véleményben van, hogy a munkában és az összetartásban van az az erő, a melylyel a székelynép a kincset, a gyarapodást és jólétet megszerezheti. Keressük magunkban — ugymond — az erőt s akkor boldogulunk. (*Zajos helyeslés.*)

**Ugron Gábor:** Megvallja őszintén, az előadott vélemények csak részben nyerik meg tetszését. Ismeri a székely népet, a székely községi életet; a székely községekben a vagyon vagy a belső és rendes művelés alatti határból áll, vagy pedig a határon kívül esik s ez képezi a kisbirtokot. Azon községek, a melyeknek semmi vagyonuk nincs, mint a belső határ, a mely már fel van osztva, sokkal rosszabb helyzetben vannak s ezek érdemelnek legtöbb figyelmet. Azon községek helyzete jobb, a melyeknek egy vagy több havasi legelőrészük van, abban a birtokoságnak még egy megélhetési forrása van, a mely forrás eddigelé kellő észszerűséggel és czélszerűséggel kihasználva nem volt, részint saját tudatlanságunk, részint saját makacsságunk, részint a hozott törvények rosszasága miatt, részint az állami hatóságok intézkedéseinek azon hibás volta miatt, hogy a helyett, hogy a helyszínén határozták volna meg, hogy ez erdei legelő, kataszteri térkép alapján állapították meg s eltiltották a népet attól, hogy abból a legelőből tudjon magának kaszálót csinálni. (*Igaz, ugy van!*) Másfelől azon területeket, a melyek aron-dírozásra szorulnak s be kellett volna fásítani, az erdőtörvény életbe léptetése óta be nem fásították. Segíteni kell tehát és a segítség módja nem valami természetfeletti, nem valami természetellenes és legkevésbé az, hogy a népnek köteléki érzületén, a mely százados örökösödési törvényén nyugszik, változtassunk; abba bele nem nyugodnék a nép, hogy gyermekei között különbség tétessék s egyikre vagyont s a másikra semmit se hagyjon. (*Igaz, ugy van!*) Igaz Uraim, hogy a székely birtoka kicsiny, a megosztás nehéz és a kibontakozás is nehéz, de keresni kell a módot. E mód a következő. Meg kell kísérelni, a községtől távol eső havasi birtokrészletekből ki kell keresni a művelés alá fogható területet s alapítani kell egy második községet, hová az apa a második fiát kitelepíti s ott helyezi el.

Szóló akárhány községet ismer, a hol van belső határ, a mely 15.000 hold és van egy külső 8000 holdas határ s ebben szántásra

és kaszálásra alkalmas területek vannak, de a községek legkevésbé sem használják ki akként, mint hogyha azon a külső határon egy második község keletkeznék.

Most kérdés az, hogy mi történjék akkor, mikor a Székelyföld birtoka kicsiny s 70%-nál több azon birtokok száma, a melyek két holdon alóli terjedelműek. Itt nem pénzintézzettel, hanem helyes földbirtokpolitikával kell segíteni. Az állam vegyen nagy birtokokat, azokat parcellázza, de ne úgy, a mint most alkalmazza telepítésre, hanem 10—15 holdas parcellát adjon át haszonbérbe, oly módon, hogy a mennyiben az illető a haszonbéri összeget 40 éven át pontosan fizeti, akkor a birtok annak tulajdonává váljék. A népnek a határra való kitelepítésében arra kell törekedni, hogy a székely nép az erdélyi részekben előrehaladjon a nemzetiségek közt a magyarság felé.

Nem ajánl földhitelintézetet, mert ez részvények alapján jön létre s ha létrejön, annak, a ki a tőkét adja, kamatot kell fizetni.

Az államnak magának kell gondoskodni arról, hogy a nép között a helyes birtokelosztás érvényesüljön, ezért hozzon költséget és áldozatot, mert azok ki fogják magukat fizetni, nemcsak a nép erősebb anyagi képességében, de a nép adózó képességében is. Tehát a cél annak kell lenni, hogy minden székely ember akár saját községe területén, akár pedig egy más telepítési helyet képező területen a maga birtokából a gyermekeit ki tudja elégíteni, mert a kik öt holdnál kisebb birtokkal bírnak, azoknak megélhetése a népesség átlagos egy %-os szaporodása mellett mind nehezebb, sőt lehetetlenebb lesz.

A kérdést úgy kell megoldani, hogy az 5 holdon alóli székely birtok értékesítésével, illetve székely szomszédjának való eladásával a kisbirtokos a Székelyföld tőszomszédságában birtokot tudjon szerezni s a székely birtokot mind küljebb és küljebb terjeszse.

Az előadó által ajánlott örökösödési törvényt Magyarországon nem állíthatjuk fel. Isten őrizze Magyarországot, hogy eltérjen az egyenlőség nagy elvétől és behozza ide a német fölfogást, hogy elsőszülöttségi jog legyen, mert még ott is, a hol az fennáll, szűk körre kellett szabni és korlátozni, mert ez nem felel meg sem a humanizmusnak, sem az igazságnak; ez lehetetlenség. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*) Lehetetlenség ugyanis, hogy az egyik gyermek dús gazdag legyen, a másik pedig ki legyen lökve a világba; az angoloknál ez lehetett, mert ott gyarmatokat tudtak szerezni, de nem minálunk Magyarországon, a hol élni és halni akarunk, ezt az országot az egyenlőség elvével hódíották meg őseink és ezzel tudjuk megtartani a jövőre, ez tett bennünket a multban erőssé és ez fog tenni erőssé a jövőben is! (Igy van, igaz! (*Hosszantartó lelkes éljenzés.*))

**Incze István:** Álláspontja ugyanaz, ami az Éber Ernőé, — a törzs-

örökös rendszerrel úgy leszünk, hogy ha se iparunk, se kereskedelmünk nincs, a pénzzel kielégített örököstárs nem tud megélni, mert foglalkozást nem talál és földet sem vehet. Nem tud szülő abban megnyugodni, amit Gyórfy mondott, hogy új iparágakat teremtsünk, azért, mert az iparfejlesztés bizonyos terére reálépni addig, míg a fejlesztésnek óriási akadályai vannak, nem lehet.

A birtok minimumra vonatkozó javaslatokat helyesli, de veszedelmes dolognak tartja a mostani viszonyok mellett, mert azon szálakat vágjuk el, a melyek a kitagadott testvért az anyaföldhöz kötötték. Szerinte korai még a birtok minimum behozatala.

**Bánffy Zsigmond:** Még rövid megjegyzést tesz s ez az, hogy a székely nép hazafisága a földhöz való ragaszkodásban nyilatkozott meg eddig is, s hogy birtokot nem szerezhetett, azért nem tért a székely a szocializmusra soha; szülő a birtokminimumot teljesen elvetné.

**Dr. Sebess Dénes előadó:** Felel a fölszólalásokra. A fölszólalók kétirányban fejezték ki aggodalmaikat; egyik fölszólaló korainak tartja, a másik a kivitel elé nehézségeket lát gördítve, hogy a törzsörökösi rendszer nálunk meghonosíttassék; amit Ugron Gábor proponált, az a hagyományokra támaszkodik, de nem találja kivitelöknek. Éber Ernő véleménye fejezte ki leginkább a nehézségeket, a melyek a gyakorlati kivitel elé gördülhetnek, mert szülő is elismeri, hogy nem vagyunk oly gazdasági viszonyok között, hogy a proponált javaslatok a gyakorlati kivitelben is valóvá váljanak. Ezt szülő is vallja, s veszedelem az, ami gazdasági életünket fenyegeti ma, de hiszi a szülő, hogy hosszasan nem fog így lenni s a közel jövőben közigazgatási politikánk más irányt vesz; ne méltóztassék a tisztelt szakosztálynak elfelejteni, hogy itt bizonyos elveket kell konstruálni, amelyek bizonyos retortán mennek át s azután jutnak megvalósulás elé. Ha elvileg helyesek a szempontok, a melyeket kifejtett, akkor a gyakorlati kivitel lehetősége nem fog az elfogadásnak ellenérveül szolgálni.

Ugron Zoltánnak azért nem akar szülő válaszolni, mert nem akar politizálni a liberalizmus kérdésében. De a *liberalizmus alkalmazásánál előbbreválónak tartja, hogy nemzeti egyéniségünket minden oldalról konzerváljuk.* Dr. Dévay Ignác felszólalására kijelenti, hogy fakultative kívánja az életbeléptetést, mert radikális reformot nem merne javasolni. Hogy csakis az előző terheket megelőző terhekért legyen árverezhető az ingatlan, azt helyesli, de szülő a kincstári követeléseknél kívánja megpróbálni, ez tanítsa meg a magán követelőket is. Dr. Bodor Tivadar fölszólalására az a megjegyzése, hogy igaz és általános szempont az, hogy egész Magyarországon hasonló birtokváltozások észlelhetők; a birtokelaprózás épp oly jelenség, s a veszedelem igenis közös, de ez nem zárja ki azt, hogy ne igyekezzünk a Székelyföldön a kérdéssel foglalkozni.

Az országrészi kongresszusok mind foglalkoztak ezzel s gondoskodtak a maguk vidékéről, tehát mi is segítsünk a Székelyföldön.

Győrffy felszólalására megjegyzése nincs, mert ő pártolta szóló javaslatait és módosítást nem ajánlott. Gr. Bánffy azon megjegyzésére, hogy veszedelem az, ha a gyakorlati kivitel elé nehézség gördül, ha egy bizonyos százalékknak nem tudunk a megélhetésre módot adni, csak azt jegyzi meg, hogy ez hosszabb vagy rövidebb idő múlva meg fog változni, hogy pedig ne javuljon közgazdasági politikánk, szóló nem akarja hinni.

Ugron főszoalása meg nem ingatja az előadói javaslatban kifejtett nézeteiben. Igaz az, hogy az egyenlőség elvét, a melyet szóló is oszt, kiölni a népből nem szabad és nem lehet, de ne felejtjük el, hogy az egyenlőségi elv már ott hátrányt szenvedett a székely örökösödésnél, hogy ezer éven keresztül a leány mindig hátrányban volt a fiúval szemben, tehát az egyenlőtlenség meg volt, de azt nagy nemzeti szempontok indokolták.

A kormány mai telepítési politikáját közgazdasági szempontból nem tartja helyesnek s osztozik Ugron azon nézetében, hogy helyes telepítési politikával lehetne elérni a céljt. A kormány mai telepítési politikája oda tendál, hogy birtokot vásárol a különböző vidékeken rendszertelenül s oda akar telepíteni székely embereket. A székely, ha ezer forintja van, akkor nem megy; pénz nélküli elemeket pedig nem fogadnak oda; arra pedig, hogy a székely erről a földről elmenjen, számítani nem lehet, de nem is lehet céljt, mert nekünk a székelyt ott kell megtartani ahol van, mert ha mindenütt megállhat az elv, melyet Ugron proklamál, az egyenlőség nagy elve, de itt a Székelyföldön — nem riadnék attól se vissza, hogy retrográd irányzattal vádoljanak — ezen a területen kell megtartani a székelyt, a hol ezer éven keresztül élt. Intze Istvánnak a helytelen iparpolitikára vonatkozó megjegyzését osztja, de e téren a megvalósulás oly gyorsan nem fog bekövetkezni.

Gróf Bánffy Miklósnak a birtokminimumra nézve kifejtett elvei a javaslat többi részeivel függenek össze, e tekintetben a fakultatív keresztül vitelt helyesli. (*Helyeslést*) Az a kérdés, amit Bodor ur írásbeli indítványában tárgyal, a gyakorlati kivitelhez tartozik. Hogy mikor legyen keresztülvive, ezzel mi nem foglalkozhatunk, ezt most megállapítani nem lehet. Mi csak az elveket állapítjuk meg, a gyakorlati kivitel hozzáértő szakemberekre kell bízni. Ezen szempontból nem tartja helyesnek ez indítvány elfogadását, mert oly kérdés tárgyalásába bocsájtkozik, amely nem tartozik a kongresszushoz.

**Dr. Bodor Tivadar:** Csak azt kívánta javasolni, hogy a birtok szétदारabolása általában korlátoztassék. Azt hiszi, hogy ez egyedül az örökösödési törvény módosítása által lehetséges. (*Egy hang: ez benne van a bevezető részben !*)

Becze Antal elnök: Határozatképpen kimondja, hogy *Sebess Dénes* előadói javaslata minden pontjában elfogadjatik. Köszönetet mond előadónak alapos tanulmányra való munkálataért. *(Éljenzés.)*

### 3. Telepítés.

Máthé József előadó: Tisztelt Szakosztály! A székely kérdés megoldásának titka egyfelől a telepítési akció helyes keresztülvitelében van.

Az a néhány százezer székely, a ki elveszítvén birtokát és birtokával létalapját itthon — kivándorolt: csak életfeltételeinek, *földbirtoknak és munkának biztosítása által köthető újra e földhöz.*

Ez a föld pedig nemzetiségek által körülvelt föld, hol *a magyarság numerikus megerősítésével is magyar nemzeti érdekeket kell szolgálni.*

Reánk, székelyekre, a keleti határ védelmével kapcsolatosan nagy feladatok várnak; jelen viszonyok között pedig e feladatnak tovább teljesítésére képtelenek vagyunk.

Mezőgazdaságunk, iparunk, kereskedelmünk hanyatlik; erőnk alapja a föld és munka fogy.

Ha a telepítés célja ezeknek biztosítása s ez által a magyar elem lekötése, őseréjének a magyar haza számára biztosítása, nem kétkem: sietni fog a kormány telepítési akcióját a Székelyföldre kiterjeszteni és *a székelyföldi követelményekhez alkalmazni.*

A telepítési anketten, mely a földmivvelésügyi minisztériumban 1900. évi január hó közepe táján tartatott, jeles politikusok és közgazdák járultak tapasztalataikkal és javaslataikkal a telepítési akció helyes mederbe tereléséhez és adtak anyagot a telepítési törvény módosításához.

A minket is érdeklő fontosabb javaslatokat röviden felemlitem:

*Rudnyánszky Béla* báró elismervén a telepítési politika jelentőségét, az értelmi és vagyoni intelligencia megmentésének szükségét, mindjárt *az eladásra kerülő birtokok megvételén* kezdené az akciót;

*Kristóffy József* a nemzetiségi tömbök községeibe egy-egy *magyar birtokos telepítését sürgette.*

*Dr. Ecseri Lajos keresné* telepítésnél a nagy munka alkalmakat; a hiteligenyek kielégítését, *hitelszövetkezetek* és *takarékmagtárak* felállítását szorgalmazza és olyan reformokat ajánl, melyek szerint a telepesek csak a tőkét fizessék vissza, a kamatokat pedig az új telepek közcéljaira fordítsák.

*Blaskovich Ferencz* a meglévő községek existenciájának megővését hangoztatja és a telepítésnél az örökbérleti rendszer behozatalát ajánlja.

*Győrffy Gyula* szerint a népesség megélhetési viszonyait kell javítani, hogy ne legyen kénytelen kivándorolni.

*Lukács György* adó- és illetékkezdményeket adna.

*Bujanovich Sándor* e kérdésben a társadalom közreműködésének tulajdonit nagy jelentőséget.

*Sándor János* a hozzátelepítéshez fűz nagyobb reményeket; különösen a székelységet gyáripar és fürdők mellé telepitené.

*Beksics Gusztáv* a telepítési politikának nemzet fenntartó célját hangoztatja, a földpénz és nép biztosításával. Veszendő volna nemzetünk — ugymond, — ha a fajok harczában nem tudná megteremteni a védelem eszközeit.

*Dessewffy Sándor* püspök azon megszorítást ajánlja, hogy a telepes földjét el ne adhassa; kapjon adómentességet és jó vezetőket.

*Csernovits Diodor* szerint a telep jövője a tulajdonjogon való telepítéssel nincs biztosítva. Olcsó bérleti rendszert ajánl, mely által 15—20 év alatt tulajdont is szerezhethet a telepes. Egy évi haszonbért fizessen le előre, egyet tegyen le biztosítéskül. És ilyen formában kerestessék a hozzátelepítés alkalmát. Tapasztalata szerint bérlőnek jobb elem kapható, mint telepesnek.

*Gróf Károlyi Sándor* azért is pártolja a telepítést, mert embereink feleslegének helyet kell szerezni. A telepítéshez pénzintézet létesítését ajánlja, mely az érték 75%-át kölcsön adná 50 évre; a járulékokat az állam szedné be és ha végrehajtásra kerül a dolog, ne az egész tőkét, hanem csak a járulékokat exekválják. Minimum gyanánt a telepestől 25% vagyont kíván. Sürgeti a középosztály megerősítését, különösen ott, hol a nem magyarok középosztályunkat hátranyomják.

*Bedő Albert* a földmives munkások megtelepítését;

*Papp Géza* a telephelyek középületeinek ingyen adását;

*Lippich Gusztáv* a gyermekneveltetés megkönnyítését;



*Bartha Miklós* az iskola és templom, pap és tanító biztosításával az ethikai momentumok szem előtt tartását kívánja.

*Forster Géza* telepítési tanács v. kormánybiztosság által végzetne feladatokat, hangsúlyozván, hogy *ott kell földeket szerezni, a hol telepítésre szükség van* és ne okvetlenül oda telepítsünk, a hol föld van.

*Hegedüs Loránt* a hitelpolitika javítását, adóreformot és a nemzetiségi pénzügyek ellenőrzését sürgeti;

*Szilassy Zoltán* a nagymértékű *bevándorlás ellen* emelne gátakat.

Ime, ezek volnának azok a nagy magyar nemzeti, ethikai, politikai és közgazdasági momentumok, melyeket a telepítésnél általánosságban figyelembe venni kell.

Am reánk, székelyekre első követelmény, hogy *a telephelyeket a Székelyföld határain belül nyissák meg*; először, mert itthon van elég telephely; másodsor, mert a székelységnek távol vidékek idegen nemzetiséggel rakott földjére erőszakolt telepítése nem jár egyuttal a magyarság terjeszkedésének biztos sikerével.

Bizonyítják ezt — fájdalom — a tömeges eloláhosodások. És e sajnálatos körülmény annyival inkább figyelembe veendő, mert ha szétszórtnak erősödésünk biztosítása nélkül, az innen remélhető terjeszkedés későbbi lehetőségét is kétségessé teszik.

És itt az az elsőrendű kérdés merül föl, hogy ha a székelységet itthon kell megerősíteni, hol volnának erre alkalmas telephelyeink és micsoda szempontokat kell a székely telepítésnél figyelembe venni?

Telepítésre alkalmas helyeink: azok *az erdő tisztások* (irtások), melyeken *gabona- és gyümölcsstermelésre, állattenyésztésre és valamely ipar* (háziipar) *meghonosítására elegendő és alkalmas terület* van; hol ezek a területek az ösfoglalkozás, ipar és kereskedelem révén *jobban kihasználhatók*, tehát ott a székelység ösfoglalkozása mellett *ipari tevékenységre* is, kényszeríthető.

Tapasztalatok szerint ugyanis, a székely nép a földmivelés, állattenyésztés és az állati termékek értékesítésén kívül a lokális jellegű ipar mellett mindig szívesen foglalkozott háziiparral és pedig — el lehet mondani, rátermettséggel.

Ennek a tehetségének fejlesztésével és értékesítésével is számolnunk kell a telepítésnél.

Felhasználható nyers anyagok: fenyő és bükk, fa, ásvány-



vizek, kőszén, rézkovand és pyrit, kő; állati termékek: tej, turó, sajt, gyapju stb.

A székely telepítésnél az eddig felsoroltakon kívül azonban figyelembe kell venni egy rendkívül fontos körülményt, mi szerintem az eddigi telepítési akciónak egyik nagy baja.

Ugyanis *a telepítést* eddig első sorban *anyagilag kvalifikációhoz kötötték*.

Azt kívánták, hogy a telepesnek legyen legalább 2000 korona vagyona, s ha azt ki tudta mutatni, csak azután nyitották meg előtte a telepet.

No, hát a székelységnek ezt, az anyagilag kvalifikált részét kitelepíteni *nem szabad!* Ennek lehet és kell munkát biztosítani ott, a hol van. Mégél az abból.

De kizárólag a székely telepítésről szólván, miután előbb is említém, ennek csak akkor van gyakorlati haszna, ha *azoknak nyújt előnyöket*, a kik elveszítvén létalapjukat itthon: *kivándoroltak* vagy *kivándorolni készülnek*; és ha oly feltételek állapíttatnak meg a telepítés alapjául, melyeknek a székelység eme része a benne rejlő erkölcsi- és munkaerőnél fogva megfelelhet.

Tehát a kivándorlott hontalan is hozzájuthat újra a hazai földhöz. Oh mert, nem vagyunk olyan sokan és főleg mi, székelyek, hogy fajunkat szétszóródni engedhetnők.

Azért ez országrész magyarságának megerősítése és a keleti határ védelme céljából első követelményül állíom oda a telepítés feltételeinek olyan mérséklését, mely *nem zár ki senkit a telepítés áldásaiból*, kiben akarát van: *józanág, munka, szorgalom és takarékoság árán megmenekülni a hontalanság nyomorúságaiból*.

Tekintettel azonban arra, hogy a székely csekély gazdasága mellett ősidőktől fogva üz valamelyes házi ipart, a telepítést, a mezőgazdasági viszonyok javítása mellett ezen tehetségének értékesítésével is kapcsolatba kell hozni.

Nagyon elterjedt a Székelyföldön még ma is a faipar és szövőipar; elszórtan üznek szalma-, gyékény-, agyagipart; a vasipar a kisebb hámorok megszüntével egészen elenyészett.

De mivel egyben nem az arravalóságnak kiveszéséről, hanem a mostoha viszonyok- között elveszített munkaalkalomról van szó, *a házi ipart a székely telepítés életfeltételéül kell biztosítani ismét*.

És, hogy ez valóban ki is elégítse várakozásunkat, a primitív,

kevessé piaczképes munkát végző népet *meg kell tanítani finomabb és értékesebb cikkek készítésére.*

A hogy *Skönbach, Markneukirchen* lakossága hangszerekből; *Bergtesgaden* (Bajororsz.) fagyermekjáték és háztartási cikkekből; *Cilii* krajnai városka targonczák, kétkerekű földhordó-kocsikból; *Ilmenau* az üvegiparból; *Strut* és *Floh* a vas háziiparból; *Remscheid* és *Cronenberg* (Rajnavidék) a szerszámipar: fűrész, reszelő, gyaluvas, véső, kalapács, kertiolló, stbiből; *Solingen* az aczélárubból; *Iserlohn* a bronztárgyaktól; *Aachen* a varrótükből; *Steyer* és vidéke a vasszerszámokból; egész vidékek, sőt országok a szövőiparból megélni sőt világforgalomra szert tenni tudnak, miért ne javulhatnának nálunk is az állapotok annyira, hogy a székelységet és illetve az új telepeket is mindennapi kenyérhez juttassák.

Vehetünk különben a felső vidéktől is példát, mert hogy névleg is megemlítem: *Stoósz* késipara, *Oölniczbánya* és *Metzenzéf* vasszerszámai (láncz, kapa, ásó, ekevas, szeg stb) elég biztató arra, hogy a telephelyeken nagyobb ipari tevékenységet fejtsünk ki.

Azok a *háziiparágak*, melyek a Székelyföldön több-kevesebb alappal bírnak és továbbfejleszthetők — ezek:

a) *faipar*: háztartási cikkek, teknők, csebrek, döbönkék, vedrek, hordók, kádak, lapítok, fakanalak, székek, sulykok, mosópadok, fonó-, szövőszerszámok, gazdasági eszközök, szekéralkatrészek, eke; borona, villa, gereblye, talicska (targoncza), lapát, seprű, kosár, ól, szuszék, stb. felvehetőek ezekhez: a gyermekjátékok, hangszerek, fasodronyszövés, függönyszövés, finomabb kosárkötés;

b) *vasipar*: lapátok, ásók, kapák, ekevasak kalapálása vizierő felhasználásával; felvehetőek ezekhez: a kézi szerszámok (fűrész, reszelő, kés, véső, kalapács); bronztárgyak: tömegáruk (ajtó-, ablakvasak, szegek, horgok stb.)

c) *kőipar*: kőbányászat; épület, flaszterkő, sirkő, utjelző kőfaragás; kavicstermelés; fölvehető ezekhez: apró disztárgyak, Sirkövek, oltárkövek és épületdiszek faragása;

d) *agyagipar*: cserép- és porcellán-, kőedény, alagsövek, felvehető volna ezekhez a finomabb edénykészítés;

e) *szalma- és gyékényipar*: kalapok lábtörlők, kötőkosarak, pinczetokok, szekérrnyők; felvehető ezekhez: a finomabb kalapfonás, apró piperetárgyak, stb.;

f) *szövőipar*: len, kender, gyapjuszövetek, háztartási és ruházati cikkek; felvehető ezekhez a finomabb szövés, pokróczipar, posztógyártás;

g) *élelmiszer készítés*: sajt, turó-készítés, makkossalona-készítés, erdei gyümölcsök (málna, eper, szeder) befőzése; eczet-készítés (vadgyümölcs felhasználásával), borovicskafőzés (a borsfenyű-mag felhasználásával); méhtenyésztés, méz értékesítés, stb.

A hegy- (erdő) közti telepítésnek jelentékeny biztosítéka ezek mellett a *bányászat* és a bányászat nyomán fejlesztendő *kézmű- és gyáripar*.

Magától értetődik, hogy itt ezekről csak úgy szóltam, mint *a telepítés biztosítékairól*; ezeknek az iparágaknak önálló fejlesztését, minthogy az nem is tartozik a tárgyamhoz, érinteni egyáltalában nem akartam.

De mindezek együtt sem biztosítják a telep jövőjét, ha nem gondoskodunk azok számára türelmes, hazafias *vezetők*ről.

A szegény népnek a megváltás e nagy munkájához tehát *erkölcsi támogatás is kell*.

Alkalmat kell nyújtani *keresetének megtakarítására*. Támogatni kell *hitel-, fogyasztási és áruraktár-szövetkezetekkel, takarékmag-tárakkal*.

Főszempont az is, hogy a telepesek oly irányu *oktatást nyerjenek*, mi az ő életviszonyaiknak leginkább megfelel, mely által értékesítésre szánt erőik kifejlődnek.

Nagy és merész, de igazán hazafias vállalkozás ez, melynek keresztülviteléhez nem bürokratikus parancsolók, hanem a néppel együtt érző, együtt munkáló, türelmes, hazafias vezetőkre van szükség. Az eddigi telepek minden nyomorusága nagyobb részben helytelen vezetéstől származott.

Mondanom sem kellene talán, hisz ez magától értetődik, hogy mint bárhol, itt is tekintettel kell lenni arra, hogy:

a) a felekezeti különbségből származható surlódások a telep nyugalmát ne zavarják. Tehát *egy telepre egyvallásuak helyezendők*.

Hol hozzátelepítésről van szó, ott az a felekezet nyerjen megerősítést, mely inkább dominál és magyar nemzeti szempontból nagyobb missziót teljesíthet azon a vidéken.

b) Tekintettel kell lenni a telep földmivelési, állattenyésztési viszonyaira, feldolgozást igénylő nyers anyagára és ehhez képest

c) a telepesek munkaképességére.

Ez a telepítés a föld nyújtotta javak mellett a székelység természetére és ösfoglalkozásaiban megnyilatkozott sokoldalúságára, mint legbiztosabb alapra volna fektethető. Megnyitná, járhatóvá és értékesíthetővé tenné eddig ember által ritkán látott rengetegek belsejét; benépesülnének néptelen területek.

Itt a telepítés olcsóbb is. Épület és munkaanyag bőven van. Csak munkáskezeket kell hozzákötni. Az is lesz elég.

Ismétlem, nagy áldozatokat kívánó terhes feladatról van szó. De kérdem: többet ér-e nekünk e hon, ha véreinket segítség nélkül pusztulni hagyjuk, mintha életképes, számban is imponáló kulturnép erejét kötjük hozzá?

Magunk részéről semmi *áldozatot* nem tartunk nagyknak, mit a *székelység megmentéseért* hoznunk kell. Magyarország csak a magyarokban bizhatik, senkiben sem másban. E hazáért dobog a szegény sorsüldözötték szive is, becsüljük meg.

Az elmondottak alapján javaslom, miszerint tekintettel arra, hogy a székelység elveszített vagyona és nyomasztó szegénysége miatt vándorol ki: tekintettel továbbá arra, hogy e nép kiözönlő részének hazakötésével a magyarság e hazájában megerősítendő;

tekintettel végül arra, hogy e megerősítéshez alkalmas területeink vannak, melyek betelepítés által a rajtuk található nyersanyagok feldolgozásával sokszorosán megértékesülnek s egyben tartósabb és jobb egzisztenciát biztosítanak a székelységnek, mondja ki a *kongresszus*, hogy:

1. *A telepítés ügye a Székelyföldön felkarolandó*, minél fogva azt a magy. kir. kormány hathatós támogatásába ajánlja.

2. A székelység számára

a) *a Székelyföld erdőtisztásain (irtásain) önálló telep-helyek nyitandók;*

b) a munkás főleg ipartelepek vagy nagyobb gazdaságok mellé *hozzátelepítéssel* helyezendő el;

c) a mennyiben a székely községekben alkalmas birtokvétel vagy hosszabb haszonbérlet eszközölhető, a székely kisgazdák ez által otthonukban támogatandók.

3. A telephelyeket az állam vásárolja meg vagy vegye bérbe és ossza ki. Még pedig:

a) első sorban és felerészből némi vagyonnal vagy keresettel jelentkezőknek,

b) másodsorban oly kifogástalan előéletű, szorgalmas, munkás és takarékos embereknek, a kik önhibájukon kívül lettek vagyontalanná, de a bennök rejlő erkölcsi erőnél fogva telephelyeiket megváltani képesek.

4. A telepítés feltételei a székelység viszonyaira és missziójára való tekintettel megkönnyítendőek. E végből a kongresszus a földhitelintézet mintájára egy országos járadék-intézet létesítését ajánlja, mely

a) járadékkötvényeket bocsájt ki. Ezen járadékkötvények arra szolgálnának, hogy a telepes által megvett birtokrészlet vételárhátralékát fedezzék;

b) a telepesek járadékkölcsön-annuitása apró részletekre osztva államilag szedendő be;

c) a telepesek által megvett birtokrész tulajdonjoga, a vevők javára bekebelezendő; egyidejűleg rávezetendő azonban a vételár mint zálogjogteher és az állam elővásárlási joga.

5. A telepesek 10 évi adója a telep közcéljaira átengedendő és tőkésítendő.

6. A telepek iskolával, templommal, tanítóval és pappal államilag látandók el. A mennyiben hozzátelepítésről van szó, a megtoldott községek a telepesek arányában ily czímen segélyezendőek.

7. A telepítésnél figyelembe veendő;

a) a telepítendő nép vallási viszonyai;

b) munkaképessége;

c) a feldolgozásra váró és értékesíthető nyersanyag, továbbá a termőföld, legelő, kaszáló bősége.

8. A földmiveléssel és állattenyésztéssel kapcsolatosan,

mely a telephelyeken üzendő, a gyár-, kézmű- vagy háziipar, bányászat stb. meghonosítására is alkalom keresendő s ezen iparágak fejlődése minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítandó. Gondoskodni kell egyben a telepés nép számára olyan oktatókról is, kik a közelben lévő anyagok jobb és jövedelmezőbb feldolgozására megtanítják.

9. A telepek gazdasági és ipari tevékenységének támogatására a telephelyeken szükségszerint szövetkezetek alakítandók.

10. Hogy a kisebb földbirtokok a székelynép kezében a régi székelyörökösödési jog természetének megfelelően megtarthatók legyenek, a kongresszus szükségesnek tartja:

a székely kisbirtokosok, földmives vagy gyári munkások fekvő birtokai örökösödési és hitelviszonyainak megfelelő törvényhozási intézkedéssel való biztosítását.

11. A székely telepítés külön ügyosztály (kirendeltség vagy kormánybiztosság) vezetése alá helyezendő, melynek főbb teendői lennének:

a) a telepítésre alkalmas elem keresése és a települni kívánók nyilvántartása;

b) a telepítésre ajánlott birtokoknak megbirálása: minőség, értékesítésre alkalmasság, közlekedési viszonyok, telekkönyvi állás, vételár és szerződési feltételek szerint;

c) a telepítésre alkalmasnak talált birtok felmérése, parcellázása, építési s más mérnöki munkálatok végeztetése, üzembevétele, a telepések foglalkoztatásának megállapítása, a telepen fel nem használható többlettermelés értékesítése;

d) az adásvételi ügyek intézése, telekkönyvi foganatosítása, jelzálogterhek rávezetése, törlések eszközlése;

e) a vételárnak vagy a telepés által nem fedezhető részének, telepítési járadékkötvényekben való kiutalása;

f) az új telepek községi, vallási, népnevelési, (foglalkozás szerint szakoktatási) társadalmi ügyeinek rendezése;

g) egyes jövedelmezőbb gazdasági ágak meghonosítása, támogatása; tenyészállatok, vetőmag, iparüzéshez szükséges segély közvetítése;

h) társadalmi tényezők (egyletek) bevonása és foglalkoztatása a telephelyek kulturális és közgazdasági ügyeinek javára. (*Helyeslés.*)

**Forster Géza:** Az előadó által előterjesztett javaslatokhoz teljes mérvben hozzájárul; felszólalásának célja az, hogy az ő nézeteit támogassa. A székelyföldi kivándorlás okai között sokan hangoztatták a múltban, hogy a székely itthon nem bír megélni, azért vándorol ki. A kivándorlásnak azonban nem az az oka, hogy nem volna itt munkatere, de nincs kellő utmutatása arra, hogy munkarejét itthon miként hasznosítsa. Hogy a székelyeket vigyük át Magyarországra, telepítsük át oda, az teljesen elhibázott politika volna. Teljesen osztja előadó azon nézetét, hogy itthon kell telepíteni. Ha megtekintjük a székelyföldi völgyeket, azt látjuk, hogy száz és száz kilométerre terjedő oly területek vannak, a melyek nincsenek benépesítve. E területekre azt mondják, hogy havasi területek és ezen hibás elnevezés folytán történnek a hibás konzekvenziák. A havasoknak nevezett területek csak csekély részben esnek a havasi régiókba, s e területek részben mezőgazdasági művelésre alkalmasak, állattenyésztési gazdaságra majdnem legnagyobb részben, s csak csekély részük az, a mely feltétlenül erdőtalajnak mondható. Ha valaki fáradtságot vesz s betekintést szerez ezen területekre, ama meggyőződésre jut, hogy itt elrejtett kincsek vannak, a melyek könnyen hasznosíthatók volnának a nélkül, hogy ezt az általunk annyira szeretett székelynépet elhurcolnánk más vidékre. Csak a módját kell megkeresni s azt könnyen fel fogjuk fedezni. A havasi területek fel vannak mérve s az erdő nyilvántartásban meg vannak nevezve, hogy melyek ezekből a szántóföldek, melyek a nem föltétien erdőtalajok s könnyen nyomára jutunk annak, hogy mely részek volnának hasznosíthatók telepítési célokra ezen óriási területekből.

Szólo maga is fáradtságot vett magának, hogy Csik megyének egyik igen hosszú völgyterületét megtekintse t. i. az Uz völgyét. A harmincz kilométernyi hosszú oldalon rengeteg erdőségek területnek el s nagyon csekély részben vannak e völgyekben havasi legelők. A községek, melyek ezen havasoknak birtokosai, oly csekély mérvben használják ki nemcsak a fáját, de a legelőjét is ezen területeknek, hogy az ugyszólván alig számba vehető. Példát hoz föl. Egy község, a melynek szép szántóföldje, különálló földje,

községi legelője és hatezer hold havasi legelője van, ezen havasi legelőn 600 darab birkát és 200 darab szarvasmarhát legeltet. Hát nevezhetjük-e ezt kihasználásnak? Ez a meglévő értékek pocskolása; nézete szerint tehát csak az utmutatás hiányzik ahhoz, hogy ezen területek okszerűbben kihasználtságosak s a székelység javára hasznosítsanak.

Keressük a módot és eszközöket, hogy ezen területek mezőgazdaságilag és gyümölcsözőleg hasznosítsanak. Vannak ott oly területek, melyeket havasi területeknek neveznek, hatszáz méter magasságban fekszenek a tenger színe fölött, tehát oly kedvező alakulatokkal, hogy a széljárásnak nincsenek kitéve, szelid völgyek, hol a gyümölcs okvetlenül megterem. Kérdezősködött, hogy mily gyümölcsfajok teremnek s meggyőződött arról, hogy a legnemesebb almafajok s különösen azon gyümölcsfajok, a melyek alma-bor készítésére alkalmasak. De alkalmasak volnának ezen területek szilvások létesítésére is.

De más szempontok is indokolják, hogy itt a gyümölcsstermelést nagy mérvben meghonosítani kellene; sajnos, a székely nép mindjobban reáadja magát a pálinkaivásra s ettől csak oly módon vonhatjuk el, ha alkalmat nyújtunk neki jó italt élvezni, a mely egészségére oly káros hatást nem fog gyakorolni. Itt volna az alma-bor, a szilva- és gyümölcs-pálinka, a melyek a emberi szervezetre nem gyakorolják azon kártékony hatást, mint a közönséges pálinka.

Hogyha mindezt figyelembe vesszük, majdnem lehetetlennek tartjuk, hogy eddig oly óriási területek kihasználatlanul heverték, tehát szükséges, hogy ezen területek fölvetessenek, s mód találtassék arra nézve, hogy azok kitelepítésre, esetleg fiók községek alapítására fölhasználhatók legyenek. Hogy ez mily módon eszközöltessék, erre nézve módot kell találni; annyi bizonyos, hogy ha egy anyaközség fiókközséget kíván alakítani, könnyebb lesz az eljárás, mintha más község lakosságából hozunk telepéseket.

Nincs tehát arra szükség, hogy a székelyt hazájából kivigyük, meg lehet itt találni a megélhetés forrását, hiszen a mezőgazdaságon kívül ott van az erdőgazdaság, a mely állandó keresetforráshoz juttatja a lakosságot.

Kifejti a nagy faipari vállalatok hátrányos következményeit. Mikor kihasználta a területet, akkor a vállalat elmegy onnan s várhatják megint, míg felnőnek a szép fenyőszálak, a melyek lehetővé tennék, hogy ismét ipartelepek létesítsenek. Ezen ipartelepek másik káros hatása az, hogy az erdők faanyagának állandó fölhasználását megszüntetik; pedig a székely nép érdeke, hogy állandó keresete legyen, s ehhez nem elegendő az, hogy ötvenévenként legyen erdőkihasználás, hanem fokozatosan hasznosítsanak azok a területek, a melyek rendelkezésre állanak. Hogyha végigmegyünk egy nagyobb területen, ezekre menő fatörzset látunk korhadni.



A kisipar, a mely ott jólétet biztosított, megszűnt, mihelyt nagy ipartelep keletkezett, s a kisiparosok, akiknek jó keresetük volt, a fűrész telepek keletkezésével földönfutóvá lettek. Más felől mikor ily nagy ipartelep keletkezik, nagy mennyiségű munkás jön ide, aki megtelepszik, de az ipari tevékenység megszűnésével tovább megy, három-négy község teljesen ki van szolgáltatva annak, hogy a fuvartól elesik. Ha ellenben állandó ipari tevékenység folyik és kisebb telepek dolgoznak, az erdőkihasználás fokozatosan történhetik és a munkásnép állandó foglalkozást nyer, mert ha keveset is, de folytonosan szállít a telep.

Mindezekből kifolyólag kéri a szakosztályt, hogy az előadó javaslatához járuljon hozzá, Egy pótjavaslattal kiegészíteni kívánja azonban az előadói javaslatot.

Javaslat a következő:

tétesse nek minél előbb felvételek, hogy az ugynevezett havasokban mily területek vannak, melyek vagy mezőgazdaságok, vagy havasi gazdaságok, vagy gyümölcsösök alakítására alkalmasak; de jelöltessék ki azon helyek is, melyek benépesítendőek volnának, hogy onnét az okszerű erdőgazdálkodás a rendszeres üzemhez szükséges erőket állandóan magának biztosíthassa s ott erdőgazdasági termények és fél nyers készítmények készíttessék, sőt fűrész és más feldolgozó telepek is létesíttessék, s ily telepek megfelelő közlekedéssel elláttassanak.

Az ily módon kitelepítésre használandó ugynevezett havasrészek a valóságnak megfelelő árban adassanak a települőknek s addig, míg a telkesítési munkálatokat végzik, adómentességben részesüljenek. *(Helyeslés.)*

**Ugron Zoltán:** Annak idején, mikor a földművelésügyi minisztériumban ankét volt, a telepítés ügyében elmondotta véleményét s ez a véleménye megerősödött. Akkor megmondta, hogy a telepítés oly horribilis összegbe kerül, a mit a magyar állam meg nem bír. Példa reá a német telepítés, hol szintén bizonyos nemzeti célokat szolgálnak azzal, de óriási deficizzel járt; ugyanezzel járma a magyar telepítés is.

A telepítéssel összefüggésben áll a birtokvásárlás. Előadó azt mondta, hogy nem tartja a jelenlegi birtokvásárlásokat telepítésre alkalmasoknak s ebben előadónak bizonyos fokig igaza van, mert az állam oly birtokokat vett, a melyek különben idegen kézre jutottak volna. Ám vegye meg az állam s ha az állam pénzügyei

oly lendületet vesznek, hogy a meglévők egzisztenciája biztosítva van, áldozatot is hozhat nemzetiségi szempontból ily telepítések létesítésére. Maga is azt vallja és hiszi, a mit Máthé és Forster kifejtett, hogy a Székelyföldön nem kevés a föld, hanem sok, de művelve nincs. A föld rossz kihasználása erőpazarlás. A Székelyföldön drága a hitel, nincs trágya s nem tudja a földet a birtokos kellő trágyaerővel tartani. Hogy ha azt az áldozatot, a mit az állam telepítésre fordít, a marhaállomány javítására használná fel, akkor a székely okvetlenül megtalálná megélhetését. A székely nép nem alkalmas tulságosan a földművelésre, de mint marhagondozó kitűnően beválik; oda kell tehát törekedni, hogy mentől több marhája legyen s a székely nép ezen foglalkozásban kapja meg a munka körét, a melyre születve van.

Egy határozati javaslatot terjeszt be, a mely nincs ellentétben az előadói javaslattal és a mely így hangzik:

a kongresszus kérje fel a kormányt, hogy vásároljon magyar nemzeti szempontból telepítésre alkalmas földbirtokokat, s ezeket kezelje bérletileg mindaddig, amíg a meglévő egzisztenciák megmentésére szükséges intézmények létrejönnek; ezeknek megteremtése után kezdje meg a telepítést nemzeti alapon.

**Nagy Imre:** A szakosztály előtt a tervezetben fekvő javaslat mást mond, mint a melyet előadó fölolvastott. Szóló a tervezetben foglalt javaslatot fogadja el. Szóló azon fölfogásban van, hogy a Székelyföldön eféle telepítésnek nincs helye. *(Egy hang: Dehogy nincs!)* A statisztika azt mutatja, hogy a Székelyföld nem túlnépes, tehát kérni szóló, mire czéloznak a kitelepítéssel. Kitelepítés az is, ha a székely embert a községből a havasra akarnók kitelepíteni. Meg van győződve, hogy a székely ember jobban ismeri azokat a havasi legelőket, mintsem ő oda kitenné a lakását és oda kitelepednék, Szóló tehát ezt a javaslatot, a mely a tervezetben van, elfogadja, de azzal, a mit előadó előterjesztett, egyet nem érthet, mert a székely a havast ugyanis kihasználja állattenyésztésre.

**Becze Antal elnök:** Egy megjegyzést tesz előtte szóló felszólalására, a ki azt mondta, hogy a kinyomatott határozati javaslat ellenkezik az előadó előterjesztett javaslatával. Ez nem áll, mert a tervezetben foglalt javaslat csak kivonata a határozati javaslatnak, a melyet az előadó itt nyújtott be, ennél fogva, — ha az előtte szóló ezt elfogadja — amazt is elfogadja.

**Éber Ernő:** Mindenekelőtt megjegyzi, hogy csak a saját képviseletében van itt. Szintén abban a véleményben van, mint Nagy Imre, hogy az előadó által most előterjesztett javaslat nem azonos azzal, a mi a kiosztott tervezetben van s a tervezetben lévő javaslat írja körül a telepítés helyes módját. A székely fölfogása telje-

sen ellenkezik a telepítési módszerrel s azzal a telepítési politikával, a melyet a földmivelésügyi kormány kezdeményezett s a jövőben folytatni akar. Szóló véleménye az, hogy a székelyt nem kitelepíteni, hanem hozzátelepíteni, inkább a községben megtelepíteni szükséges, vagyis, hogy ne máshol keresse a megélhetéshez szükségeseket. A galicziai rutén munkások fényes helyzetben vannak ahhoz képest, hogy milyen helyzetben van a székely nép. Szerinte a föld nélkül szükölködő és mezőgazdasági munkával foglalkozó,

de gyengén fizetett mezőgazdasági munkásosztálynak földet kell juttatni s hogyha a szakosztály azt mondaná, hogy ez utópia, hogy ez meg nem valósítható, szóló megint egy külföldi példára utalna. Utal az 1899-ik év május hó 25-ikén meghozott dán törvényre, mely a földnélküli mezőgazdasági munkásosztálynak lehetővé teszi, hogy saját községében, vagy ott, a hol neki jól esik, földet szerezhessen. A következő javaslatot terjeszti elő:

*mondja ki a kongresszus,* hogy fölkéri a földmivelésügyi minisztert arra, hogy telepítés helyett, vagy legalább a mellett, az 1899-ik évi márczius hó 25-iki dán törvény mintájára a mezőgazdasági munkásosztálynak, illetve a föld nélkül szükölködő gazdáknak adjon módot, hogy saját községükben földet szerezhessenek.

**Forster Géza:** Pillanatnyi türelmet kér;- fölvilágosítást is kíván nyújtani, miután ugy a szólónak, mint az előadónak javaslata megtámadtatásban részesült Nagy Imre részéről. Megengedi, hogy Nagy Imrének hosszabb ideje volt tanulmányozni a székely kérdést, de ha tanulmányozta volna, arra az eredményre kellett volna jutnia, hogy igenis, a rég mult időkben a havasoknak nevezett területeken szántóföldek voltak, mert azokat ma is mutatják a barázda nyomok, s ez világos jele annak, hogy a székely a régebbi időkben ok-szerűbben használta birtokát, mint ma. A másik része szóló megjegyzésének az, hogy Nagy Imre állásánál fogva is, mint egy intézmény vezetője, nagyon jól tudhatná azt, hogy mezőgazdaságilag és közzgazdaságilag csak ugy hasznosíthatók azok a területek, hogy ha azok megközelítése nem veszi el a napi munkaidő felét, vagy harmadát. A mostani viszonyok között azonban, ha a székely akár-mit csinál, kénytelen a nap fele vagy harmadrészét arra fordítani, hogy a területre kimenjen s onnan visszajöjjön a falujába; ez nem helyes gazdálkodási irány s nagyon örülne szóló, hogy ha Nagy Imre tagtárs, mint egy gazdasági iskola vezetője, ebben az irányban hatna közre a Székelyföldön s nem az itt tett javaslat ellen fordulna.

**Gr, Lázár István:** Szivesebben vette volna, ha a részletes javaslat is ki lett volna nyomtatva, mert a telepítés oly lényeges kérdés, a mely nemcsak közzgazdasági, de nemzeti politikai szempont-

ból is nagy horderővel bír. Miután az előadói javaslat szövegével nagyjában megegyezik a kinyomatott javaslat, szóló is kíván megjegyzéseket tenni. (*Halljuk, halljuk!*)

Nagy Imre és Éber Ernő helytelenítik a kitelepítést, de előadó javaslata nem a kitelepítést, hanem a betelepítést kívánja. Már most méltóztassék figyelembe venni azt, hogy a Székelyföld 7—800 községe ugyanannyiféle viszonyok között van; egyiknek kevés, a másiknak sok a területe, tehát a dán törvény végrehajtása itt lehetetlen, mert a lényeges a kérdésben az, hogy a községeknek különbözők a viszonyai.

Szóló véleménye szerint azonban van az előadói javaslatnak egy hibája. Bár a kongresszus csak elismeréssel adózhatik előadónak munkálataért, de előadó nagyon is a részletezésbe bocsájtkozott. Ugyanis előadó részletesen felsorolta a helyeket, a hol a helyi telepítések eszközlelndők. Szerinte ki kellene hagyni ezt a részt a javaslatból. A mi a telepítés irányításának a kérdését illeti, ezt oly szépen kifejtette előadó, hogy ahhoz részletesen hozzászólni nem szükséges.

Egyet azonban szükségesnek tart szóló fölemlíteni s ez a szomszédságban való telepítés kérdése; némely község határa oly kicsiny, hogy ott a határon túli telepítés szükséges, annál is inkább, miután méltóztatnak látni, hogy a parcellák annyira kicsinyre redukálódtak, hogy ennél tovább aprózni azokat nem lehet; a szomszéd községek határába kell tehát átmenni a vásárlással. Szeretné szóló a javaslatban egész határozottan kimondani, hogy a székelyföldi községekben és a székelyföldi községekkel határos többi községekben történjék a telepítés. Ez lényeges és fontos, mert hogy ha a Székelyföldön való telepítés van elhatározva, akkor némely vidékein a Székelyföldnek a telepítés lehetetlenné van téve. Csatlakozik szóló azon életrevaló javaslathoz, melyet Forster tett, de kifejezni óhajtaná szóló azt is, hogy miután csak Csik- és Háromszék vármegye helyzete olyan, hogy ott a községek határán túli betelepítés lehetséges s miután csak délfelé van egyedül helyünk a terjeszkedésre, mert a Hargitta és a román hegységek által annyira be vagyunk szorítva, hogy másfelé nem mehetünk, a mennyiben a betelepítésre alkalmas helyek nem találhatunk, a telepítés első sorban *délfelé* irányíttassék.

**Dr. Bánffy Zsigmond:** A kérdéshez röviden kíván hozzászólni. Nemzetiségi alapját tekinti a telepítésnek és magyar nemzeti szempontból kívánatosnak tartja az előadó által előterjesztett telepítési rendszert. A Háromszék vármegyei telepítés még a XVII-ik században kezdődött s ezen telepítések oláh lakossággal történtek. Tekintettel arra, hogy a Bodola völgyében a Verescsiz- és Nagypatak völgye rövid idő alatt letarolás alá kerül, ezen földeket szintén oláhok fogják ellepni, ha az állam meg nem veszi a területeket és székelyeket nem telepít oda. Magyar nemzeti szempont-

ból ezt nem szabad megengedni. Fölhozott itt, hogy a magyar kap otthon is megélhetést. Erre nézve szóló a statisztikára hivatkozik. Két járása van a Székelyföldnek, az egyik a kézdii járás, s a másik az alcsik-kászodi járás, melyeknek lélekszáma nem szaporodik, hanem apad; a népesség stagnál. Ennek oka az, hogy a munkabíró népesség kint van Oláhországban. Ennek a munkát kint kereső nép számára munkáról, megélhetésről kell gondoskodni idehaza s ezeket betelepíthetjük az erdős területekre. Ebből folyólag előadó javaslatát Forster Géza indítványával együtt elfogadja.

**Dr. Benedek János:** Abban mindnyájan egyetértünk, hogy a kitelepítés a Székelyföldön nem czélszerű. A kik kimentek, módot kellene találni arra, hogy visszajöjjenek s otthon találjanak foglalkozást. Azt sem helyesli, hogy más vidékre történjék a telepítés, kivált nemzetiségi vidékre, mert igen sok alkalom nyílik arra, hogy ezen kitelepített emberek, mielőtt megerősödnek a községi szervezet által s a szükséges ellenállási képességet megszerezhetnék a nemzetiségekkel szemben, veszélynek vannak kitéve. Szóló az erdős területeket nem tartja alkalmasoknak arra, hogy mezőgazdasági kultúra alá vétessenek s az odabetelepített embereket eltartassák. Az a baj a Székelyföldön, hogy mind kis községek vannak s a kis községek terhei az egyes birtokosokra annyira súlyosak, hogy valósággal agyonnyomják őket. Arányosítási és regálé törvényeink mindig csak odairányultak, hogy a székely ember ezen földön, a melyet eddig megtartott, zsellérré legyen és elszegényedjék.

Még arra utal szóló, hogy daczára a szegénységnek, daczára a mostoha viszonyoknak, ez a nép itt megállott, megélt s ezután is meg fog élni, mert van benne munkaerő, képesség, ügyesség s az államnak föladata odahatni, hogy a nép, a mely fentartotta ezt az országot, megéljen és munkát kaphasson. Erős községi szervezettel a terhek elviselése könnyebb s nagy befolyással van arra, hogy a nép szintén vagyonossá legyen és emelkedjék. De igen nagy hiba; az, hogy ezen kis emberek művelődésére semmi gondot sem fordítunk és nem fordítunk gondot arra, hogy gazdasági és ipari tekintetben fejlődjék s kiállja a versenyt. Szóló szerint az eltelepítés kérdése akadémikus jellegű s a jövő kérdése, mikor ezen a Székelyföldön majd kétszer-háromszor ennyi nép lesz. Hogyha a székely kitelepítették a havasra gazdasági ismeretek nélkül, el fog csenevésznedni, mert nincs a ki istápolja s előmozdításán munkálkodjék. Szóló a nagy székely erdőségeket úgy hasznosítaná, hogy vagy az állam tulajdonába menjenek át, vagy pedig egyes nagy birtokosok mint családi alapítványokat megszerezzék. Ekkor lehetne az erdőségeken helyes mezőgazdaságot, marhatenyésztést üzni, ha a vagyon és értelem kihasználja azokat. Azt méltóztatott mondani, hogy a székelynek erdő kell...

**Forster Géza:** Több van neki, mint másnak!

**Dr. Bánffy Zsigmond:** De marhája nincs!

**Dr. Benedek János:** Hogyha az erdő szakszerűen fentartható és kezelhető volna, akkor hasznára volna a népnek, de így nincs; ez tény, legalább a tapasztalatok ezt igazolják. Az előadó által beterjesztett határozati javaslat egyetlen pontját leszámítva, melyszerint t. i. »hogyha a betelepítés nem sikerül, akkor a külső kitelepítés követtessék«, a többi ponthoz hozzájárul. Azt a módosítást ajánlja, hogy minden mód elkövettessék arra, hogy a székely népnek, ezen javaslatban kimondott elvek alapján, a megélhetése biztosíttassék.

*(Az elnöki széket Forster Géza foglalja el.)*

**Dr. Sárkány Miklós:** Az egyes felszólalók azt hangoztatták, hogy telepítés helyett igyekezzünk inkább a községi lakosoknak ipari foglalkozást adni, hogy otthon maradhassanak. Az ipari foglalkozás természetesen szintén egyik út és mód arra, hogy a nép boldogulhasson, de nem lát szólo ellentétet abban, hogy a helyes telepítés szintén egyik alkalmas módja gyanánt állíttassék oda a székely nép helyzete javítására.

A telepítés kérdésénél nem hallott a szólo kidomborítani egy rendkívül fontos kérdést, t. i. a nemzetiségi-kérdést. Pusztán csak az irtásos területekre gondoltunk eddig; de nézete szerint, ha arról van szó, hogy a Székelyföldön egyes existenciákat nem lehet elhelyezni és ne engedjük kivándorolni az országból ezt a népet: akkor igenis alkalmat kell nyújtani az illetőknek arra, hogy az ország határain belül megmaradhassanak s itt találják boldogulásukat.

Fölhívja a figyelmet azon erdélyi részekre, a melyek kulturális és közgazdasági tekintetben a legsilányabbul állanak s a melyekről az ország közvéleménye legkevésbé sem bir tájékozottsággal, érti szólo ez alatt a Mezőséget. Itt rosszak a megélhetési viszonyok, se közut, se községi-ut nincs s mi van is, mind gyenge lábon áll és másfelől leginkább be van fészkelődve az oláhság. A nemzetiségek leginkább terjeszkednek, s a magyarságnak elvétve van csak egy kis szigetje. Rendkívül szükségesnek tartaná szólo a telepítési-kérdés tárgyalásánál ezen vidékről is gondoskodni. *(Helyeslés.)* Szólo nem tesz indítványt, csak az eszmét vetette föl.

**Bocskor Ádám:** Nemcsak az előadói javaslatot fogadja el egészében, de a pótindítványokat is mind hozzácsatolná ahhoz. Meg nem áll ugyanis azon ellenvetés, hogy nincs telepítésre ok és nincs kit telepíteni; mert azokat, a kik itthon maradtak, kik még nem kényszerültek arra, hogy hazájukból eltávozzanak, bár ugyancsak gyenge lábon állanak, meg kell itt erősíteni. Oly kevesen vagyunk, hogy azokat is, a kik kimentek, haza kellene csábítani és itthon elhelyezni.

**Bartalis Imre:** Mint székely földmives a népnek minden baját, szokását ismeri. Hozzájárul az előadói javaslatához s annak

azon módosításához, hogy szükséges a hozzátelepítés. Szóba jött az is, hogy kiteleptsünk-e vagy betelepítsünk. Szóló nem látja czélszerűnek, hogy a székely embert onnan, a hol bölcsőjét ringatták, kiteleptsék, mert a székely nagyon ragaszkodik ahhoz a földhöz, a hol született; nem arra van szükség, hogy kiteleptsünk, hanem inkább hogy leteleptsünk és betelepítsünk. Vannak a székely földnek közbirtokossági területei, a vármegyéknek is alkalmas területei, ezekhez kell kötni a székely népet. Előadó javaslatát azzal módosítaná, hogy a közbirtokokon és a vármegyei birtokokon eszközöltessenek a telepítések.

**Gr. Lázár István:** Sárkány Miklós fölszólalásával foglalkozik, a ki a Mezőséget hozta szóba. A ki behatóan ismeri a székely szokásokat és viszonyokat, az nem mondhatja megnyugvással, hogy a székely határon túl való telepítés eredményes lehet. Nem mondja, hogy 10—12 telepes elhelyezése sikerre nem vezetne, de állítja, hogy a székelyben a szülőföld iránti vágy nagyon ki lévén fejlődve, ugyis csak visszavándorolna. Nem is erről van szó, mert hisz az előadói javaslat is azt mondja, hogy a Székelyföld határainban és a szomszédos községekben eszközöltessék a továbbtelepítés. A Mezőség viszonyai egyike a legkedvezőbbeknek egész Erdélyben és örömmel üdvözlé, ha a telepítés a Mezőségre történék, de erre nem számíthatunk, nem is gondolhatunk; nem helyeselné, hogy a javaslatba fölvétessék az, hogy a Mezőségre is kitelepítések történjenek. Elégnek tartja, ha a javaslat magában foglalja, hogy a székely községekkel szomszédos községekben is telepítés történjék. — Bartalis fölszólalására megjegyzi, hogy a székely szegénység főoka az, hogy a közbirtokok fölosztattak és a terhek napról-napra emelkednek. A községi közbirtokoknak állami kezelés útján való hasznosítását látna czélszerűnek a szóló, ennél fogva Bartalis indítványához hozzá nem járulhat.

**Máthé József előadó:** Válaszol az egyes fölszólalásokra s megjegyzi, hogy a telepítésekre nézve tett javaslatainál fontos czélok tartott szem előtt. Az első ily fontos cél a kivándorlás megakadályozása vagy lehető apasztása, a második fontos cél a kivándorolni kényszerülők elhelyezése, a harmadik cél a magyarság számszerű megerősítése és negyedik célja volt javaslatai megtételénél kihasználása azon helyeknek, a melyek nálunk nincsenek kellőleg kihasználva.

Javaslaiban ezen dolgokat részletesen föltárta, s megjelölte a módokat, a melyek — személyes tapasztalatain alapuló tanulmánya szerint — a javításhoz vezetnének. Forster Géza, az Omge igazgatója lekötözte szólót, a mikor helyszíni tapasztalatok alapján helyénvalónak találta az előadói javaslatot és az abban fölhozottakat. Forster indítványát, a mely tulajdonképpen a szóló javaslatainak keresztülvitelét sürgeti, egész terjedelmében elfogadja. Ugron Zoltánnal nem ért egyet, mert Ugron azt mondja, hogy oly sok



pénzt kíván a telepítés, a melyet az állam meg nem bir. Szóló semmi áldozatot nem tart nagynak, a mely a székelység megmentésére meghozandó, — hogy a székelység, a mely másfélezer év óta támasza volt ennek az országnak, ezentul is ugy anyagilag, mint erkölcsileg erős támasza legyen. Azt mondja Ugron, hogy a meglévő existenciákat tartsuk meg a szülőföldön. Szóló is reámutatott, hogy nem helyesli azt a telepítést, a mely veszélyeztetné a meglévő községek lakosságának a megélhetését, de reámutatott arra is, hogy a hol árverés alá kerülő nagyobb birtokok vannak, azokat vegyék meg s azokkal segíeyezék az elgyengült kiscgazdákat. Ugron Zoltán azt mondja, hogy nem bánja, vegyék meg, a hol az eladó birtokok a nemzetiségek kezébe juthatnának, ám tegeyenek vele kísérletet, de ne székelyeket teleptsenek, mert a székelynek a határon kívül való telepítése nem jár a várt eredménnyel.

Példa van rá, hogy a nemzetiségek közé szorult magyarság lassanként elvesztette faji önállóságát, eltanulta az idegen szokást, elhagyta vallását, s átalakult azon csoportoz, a mely között él s eloláhosodott. Már pedig ezeken a telephelyeken ott a Mezőségen — s itt reflektál a szóló Sárkány beszédjére, a ki a mezősegi telepítést óhajtaná, — nem történt gondoskodás a magyarság megerősítésére, bár ott tényleg óriási területek vannak. Addig nem helyesli ezt, a míg ott nem történik valami arra nézve, hogy meg is tartassa magyarságát a telepes. Ugron Zoltán nyilatkozata szerint a telepítésre nincs szükség, mert ő mint gyakorlati gazda tudja, hogy a végletekig fokozható a jövedelem és példákat hozott fel arra, hogy micsoda eredményeket ért el marhaállományának szaporításával; Ugron szerint nem telepítésre, hanem marhákra van szükség! (*Derültség.*) Ugron szerint a székely ipari tevékenységre nem alkalmas; azt hiszi szóló, hogy Ugron Zoltán nem ismeri a székelység hajlandóságát, mert a székely nép 90%-ban iparüző s evvel tartja fenn magát. Ott, a hol nincs más foglalkozás, a hol a gazdasági munkás csak az év egynegyed részében talál munkát, s háromnegyed részében abszolúte nincs foglalkozása, ipari, kiváltképpen pedig háziipari tevékenységre kell szoritani a székelységet, hogy

idejét fölhasználhassa, mert nemcsak az angolnak pénz az idő, hanem a magyarnak is. Indítványát egészen feleslegesnek tartja. Nagy Imre nem fogadta el az előadói javaslatot és azt mondta, hogy nem az adatott elő, a mi ki van nyomtatva az előleges tervezetben. A két javaslat lényegében ugyanaz. Nagy Imre szerint nincs hely a telepítés céljaira, mert a célbavett birtokok a székelység kezében vannak. Ezt elismeri, de vagy erkölcsi testület, vagy nagyobb birtokos tulajdonában meg vannak kötve, azokhoz tehát a szegény nép, a kiscgazda nem fér. Ezeket a birtokokat meg kell venni s alkalmat kell nyújtani, hogy elfoglalhassa és fölhasználhassa. Éber Ernő csatlakozott Nagy Imréhez és azt hangsulyozta,

hogy a községben kell megerősíteni a székelységet. Ez ellen szólónak nincs kifogása, de nem tartja helyesnek, hogy dán példa után



induljunk, mikor közelebb is kapunk a magunk boldogulására alkalmat. A javaslatot nem fogadja el.

Gróf Lázár István azon indítványához szívesen hozzájárul, hogy azon községek, vagy vidékek kihagyassanak a nyilvánosság elé kerülő javaslatból, a hol a Székelyföldön a telepítés kontempláltak, nehogy úgy felverjék a telkek árát, hogy hozzáférni ne lehessen.

Csak azért mutatott rá, hogy megvilágíttassék, miszerint a Székelyföldön van elég telepítésre alkalmas terület. Bánffy Zsigmond a háromszékmegei viszonyokra hivatva föl a szakosztály figyelmét és rámutatott azon oláh területekre, a melyek elég terjedelmesek és eléggé prosperálnak. Szóló elsősorban azt kívánja, hogy a Székelyföld határai között nyissunk helyet a székelységnek.

Benedek János nem tartja az erdős részleteket telepítésre alkalmazásnak. Itt azonban csak arról van szó, hogy egy lépéssel feljebb vonuljunk és megközelítsünk oly területeket, a melyek kihasználhatatlanul hevernek. A székely igenis alkalmas erdei telepítésre. Benedek azt is állította, hogy nincs emberünk, a kit telepítsünk. Hát azon kivándorlási adatok, a melyek itt előterjesztettek, miről tanuskodnak? Hány emberünk s miért van kint? Azért, mert nem találta meg a megélhetéshez szükségeseket. Ha alkalmat adunk, hogy érvényesülhessen, az az ember nem fog a határon túl menni, hanem itthon marad. *(Helyeslés.)* A kivándorlási szakosztályban 14 000 törvénytelenül távol lévő hadkötelest említett fel a honvédelmi miniszter megbizottja; a székelység virága, az ifju legények és leányok mentek el a Székelyföldről, mert nem tudtak itt megélni. Oly erkölcsi és oly haderőt jelent ez, a melyet nélkülözünk nem szabad, — nem lehet.

Sárkány Miklósnak a mezősegi telepítésre vonatkozó javaslatára megjegyzi, hogy ezt szükségesnek nem tartja. Ezek a hozzászólások az előadói határozati javaslatot meg nem ingatták, kéri tehát annak elfogadását Forster és gróf Lázár pótindítványával együtt. *(Élénk éljenzés.)*

**Forster Géza elnök:** Mindenekelőtt konstatálja, hogy a tervezetben kinyomtatott határozati-javaslat azonos azzal, a melyet előadó előterjesztett, csak hogy az előadmányban bővebben ki van fejtve az, ami nyomtatásban megjelent; a kettő között lényegében különbség nincs. Egyenkint teszi fel a kérdést arra nézve, hogy mely indítványokhoz járul hozzá a Szakosztály.

Az eredményhez képest kimondja tehát a szakosztály határozataként, hogy az előadói javaslat Forster Géza és gróf Lázár István következő indítványával kibővítve fogadtatik el:

1. A kongresszus kívánatosnak tartja, hogy minél előbb fölvételek készüljenek arról, hogy az ugynevezett havasok-

ban mily területek vannak, melyek vagy mezei gazdaságok vagy havasi gazdaságok vagy gyümölcsösök alakítására alkalmasak; de jelöltessenek ki azon helyek is, melyek benépesítendőek volnának, hogy onnét az okszerű erdőgazdálkodás a rendszeres üzemhez szükséges erőket magának állandóan biztosíthassa s ott erdőgazdasági termények és félnyers készítmények készíttessenek, sőt fűrész és más feldolgozó telepek is létesíttessenek, s ily telepek megfelelő közlekedéssel láttassanak el.

Az ily módon kitelepítésre használandó ugynevezett havasrészek a valóságnak megfelelő árban adassanak a települőknek s addig, míg a telkesítési munkálatokat végzik, adómentességben részesüljenek.

2. A kongresszus kívánatosnak tartja, hogy a telepítés a székelyföldi s az ezekkel határos községekben történjék, a mennyiben pedig székely vidékeken telepítésre alkalmas hely elegendő nem volna, a telepítés elsősorban *délfele* irányíttassék. (*Helyeslés.*)

#### **4. Tagosítás gyors és olcsó keresztülvitele; telekkönyvek rendezése.**

**Intze István előadó;** Tisztelt Szakosztály! Minthogy a tagosítás kérdését a kivándorláshoz való vonatkozásában is tárgyalnom kell, előadásomat egy rövid kitéréssel kezdem meg. Mi az oka a kivándorlásnak?

Ennek okait sokan és sokféleképpen magyarázták s ezen okok száma tényleg végtelen nagy. Én azonban röviden csak így akarom kifejezni: a földbirtok jövedelme nem elégséges arra, hogy a földbirtokos és munkás megélhetését biztosítsa. A föld jövedelmét kell tehát mindenekelőtt emelni, a mi csakis belterjesebb gazdálkodással érhető el.

Belterjes gazdálkodás pedig csakis tagosított birtokon lehetséges. Általános a panasz, hogy a tagosítások az utóbbi időben lassan haladnak és költségesek.

Ez utóbbi vagyis a tagosítás költséges volta együtt jár a tagosítási eljárás hosszadalmasságával ugyannyira, hogy egy hosszúra

nyult tagosításnál a helyzet bizonytalansága miatt helyes gazdálkodást folytatni nem lehetvén, a birtokosság végtelen károkat szenved, melyek mind a tagosítás rovására irhatók.

Lássuk mik a fő okai a tagosítási eljárás lassuságának? E célból egy visszapillantást kell vetnünk a tagosítási intézmény fejlődésére az erdélyi részekben.

Az 1893. évi 356. sz. igazságügyminiszteri rendelet a tagosítási munkálatok műszaki részét a kataszterrel összhangzatba hozta s egyuttal a munkálatok pontosságát kétségkívül biztosította.

Ennek természetes és előre látható következése lett az, hogy a munkálatok azóta sokkal lassabban haladnak és költségesebbek.

Visszaállítani az 1893. előtti állapotokat visszaesést jelentene, én ezt nem is javaslom.

Nézetem szerint a tagosítás műszaki részének biztosítása feltétlenül szükséges és erre a kataszter egészen alkalmasnak bizonyult. Okvetlen szükséges azonban, hogy a kataszternél némi rendszerváltozás történjék. A mostani rendszer szerint ugyanis a hitelesítés aképp történik, hogy különösen kiosztási munkálatoknál *az egész munkálatot eleitől végig újra dolgozzák*, a mi rengeteg időt igényel. A rendszerváltozás pedig abból állana, hogy a *munkálatok kellőképpen felülvizsgáltassanak, de ne újból dolgoztatssanak*. Azonkívül szükséges, hogy a kataszteri igazgatóság, mely a tagosítások hitelesítésével bizatik meg, beleélje magát abba a tudatba, hogy *ő most elsősorban tagosító közeg s csak másodszorban kataszteri hivatal*.

A tagosítás lassú menetének egy második oka: a pénzhiány. Ezen csakis állami előlegezés segíthet.

Egy harmadik és talán legfőbb oka a tagosítási eljárás hosszadalmasságának a perrend formáiban keresendő, melyek lehetővé teszik, hogy az eljárás elhuzassék. És itt egy igen fontos kérdéshez jutottam, mely egy idő óta az egész ország közvéleményét foglalkoztatja. Ugyanis mind nagyobb tért hódít az a nézet, hogy *a tagosítási eljárás általában közigazgatási teendőnek nyilváníttassék*.

Hogy a tagosítási eljárás a bíróságtól elvétessék s más hatókra bizassék, erre nézve okvetlen szükséges lenne, hogy az igazságosság ama elismert tényezője a gazdasági célszerűség egyenértékű tényezőivel helyettesíttessék. Ez iránt azonban nekem igen alapos aggodalmaim vannak. Nézetem szerint a közigazgatás

mai szervezetében erre a célra nem eléggé alkalmas és nem is lesz alkalmas mindaddig, míg a közigazgatási pálya épen olyan pálya nem lesz, mint a bírói, vagy az ügyvédi pálya.

Nem is szólva arról, hogy némely vidékeken a tisztviselők választásánál gyakran családi érdekek az irányadók, már az a körülmény, hogy a közigazgatási tisztviselők választásnak vannak kitéve, kizárja, hogy ők adandó esetben függetlenül járhasanak el.

Nézetem szerint tehát az az eszme nálunk helyesen ki nem viheto mindaddig, míg a közigazgatás államosítva nem lesz. Általában bármily tetszetősnek is látszik az eszme, utóvégre is egy idegen utánzat alapján való ujításról van szó s a kísérlet esetleges meghiisulása a tagosító közönség végtelen károsodását eredményezné.

Az a jelszó, hogy *a tagosítás a közigazgatásra bizassék*, mentő gondolatként lett a nagyközönség közé dobva. A tapasztalat pedig arra tanít, hogy nem mindig jó jelszavak után indulni. Az én nézetem az, hogy az idegen növények átültetésénél helyesebb a meglevő intézmények történeti alapon való fejlesztése.

Egy ilyen mentőeszme továbbá az is, mely szintén idegen mintára lett javaslatba hozva, hogy a tagosítás vezetése a kulturmérnökségre bizassék.

Itt az a kérdés merül fel, vajjon a kulturmérnökség annyi évi fennállása óta a maga feladatának megfelelt-e olyan mértékben, hogy még egy másik, még terhesebb feladatot is vállaira lehessen rakni?

Én nem tartom magamat illetékesnek a válasz megadására, de ha a felelet úgy hangzanék, hogy a kulturmérnökség a talaj vizmentesítése, alagsövezés, talajöntözés s általában vízrendezés körüli tulajdonképpeni feladatának idáig — mondjuk talán rajta kívül fekvő okokból — csak kis mértékben felelhetett meg, akkor logikailag következik, hogy elsőbben is olyan intézkedésekről kell gondoskodni, melyek azok működését eredményesebbé teszik. Ilyen például a pénzhiány, mert a legtöbbször az az eset áll elé, hogy a szépen kidolgozott terv anyagi eszközök hiányában — csak a papíron marad.

Ez idő szerint a tagosítás vezetését olyan közegekre bizni nem lehet, a melyek nemcsak a felmérésben, de az egész tago-

sítási eljárásban semmi jártassággal nem bírnak, avval egyáltalán nem is foglalkoztak. Kétségtelen, hogy maga a tagosítás első sorban gazdasági kérdés, másodsorban műszaki mivelet s kívánatos volna, hogy egyszerűbb és gyorsabb módon vitessék keresztül.

Bármely módszert alkalmazunk is azonban ebből a célból, feltétlenül szükséges, hogy annak eredménye már előre biztosítható, hogy eképpen a tagosító közönség ne legyen esetleg kísérletezéseknek kitéve. Mert egész más viszonyok vannak nálunk, mint a mintául vett külföldön s azért igen könnyen megtörténhetik, hogy a mely intézmény amott igen jól működik, nálunk nem fog beválni.

Jelen esetben az az eszme, hogy a tagosítás a közigazgatásra és a kulturmérnökségre bizassék, nézetem szerint csakis a hazai viszonyok kellő mérlegelése után és csakis átmeneti intézkedésekkel lenne célszerűen megvalósítható.

Ezeket általánosságban előre bocsátva, áttérek javaslatom egy-némely pontjára azon megjegyzéssel, hogy miután a tagosítási kérdésekkel ugyszólva az egész ország már behatóan foglalkozott, nem akarom a tisztelt szakosztály türelmét hosszas fejtegetésekkel próbára tenni s már az idő rövidege miatt is csak a főbb pontokat kívánom néhány szóval kíséni.

A megengedhetőség feltételül nem elégséges, hogy az csak bizonyos hányadhoz köttessék, hanem azonfelül gondoskodni kell arról, hogy a tagosítás csak ott vitessék keresztül, hol annak üdvös hatására kellő kilátás van, a hol tehát a tagosítás elrendelése kellőképpen indokolva van.

Van ugyanis olyan község, melynek határa oly silány, népe annyira szegény s adósságokkal annyira terhelve, hogy a tagosítási költségeket egyáltalán nem bírja meg.

Itt a tagosítást sok egyéb munkálatoknak kell megelőzni.

Ugy állíthatjuk szemünk elé a dolgot, mintha a vízbefulónak orvosságot akarnánk nyújtani a helyett, hogy elébb a fulástól megmentsük. Az ilyen községet elébb talpra kell állítani s csak mikor így a tönkrejutás széléről meg van mentve, akkor lehet ott majd tagosításra gondolni — addig nem. Ilyen községeknél a fősúly a lefelőgazdaságra fektetendő, de azokat megmenteni csakis az állam és társadalom hathatós segélye által lehetséges.

Az előadottakból következik annak szükségessége, hogy a

tagosítás elrendelése előtt egy *véleményező bizottság* nézete okvetlen meghallgatandó. Ezen bizottság elé terjesztendőek mindazon adatok, melyekből a tagosítás szükségessége megítélhető.

A tagosítási előmunkálatok legfontosabb mozzanata: az *osztályozás és becslés*. A mai eljárásnak egy nagy hibája, hogy idegen becsüsök alkalmazását nem követeli, már pedig a helybeli becslők gyakran elfogultak, sőt részrehajlók. Szükséges tehát, hogy kellő szakértelemmel bíró elismert nevű egyének a bizottságban tulsúlyban legyenek. Egy másik hiánya a mai eljárásnak, hogy a becslés elleni felszólamlást ugyanaz a bizottság bírálja el, — esetleg kívánatra más elnökkel. A tapasztalat szerint az a bizottság röstelli bevallani, hogy hibázott s a felszólamlások többnyire elutasítatnak. Ezen a bajon azonban igen nehéz segíteni, mert egy újabb bizottság alakítása igen könnyen az egész becslés megisméltését eredményezheti s mindenesetre az ügy elhuzódására vezet a nélkül, hogy ezen ismételt becslés helyesebb voltát előre biztosítani lehetne. E szerint az osztályozás és becslés jóságának majdnem egyedüli biztosítéka a megválasztott szakértők szakértelme és lelkiismeretessége lévén, azon bizottság összeállítására kiváló gond fordítandó.

Az előmunkálatok hasonló fontos része a *birtoktisztázás*.

Igen fontos ez különösen ott, hol rendezetlen telekkönyvi és birtokviszonyok vannak, mint ez a Székelyföld nagy részén tapasztalható.

Minden tettegesség kipuhatólandó és szabályszerűen elkezelendő. Közös birtokivek szétosztandók. Egyes birtokosok különböző czimeken előforduló birtoka összeszedendő s egy tagban adandó ki. A külbirtokosok községenként és névszerint kimutatandók. Az együvé tartozó birtokok egymás mellé helyezendők. Azonos birtokivek egyesítendőek. Ezek a csekélységeknek látszó dolgok a Székelyföldön igen nagy fontossággal bírnak, — mert előfordul, hogy ezek hiányában ugyanazon birtokos 5—6 tagot kapott szétszórva egy helyett.

Az alapmunkálatok hitelesítésekor a földkönyv mindig és feltétlenül felolvasandó és pedig részletesen szomszédosítva, mert az azonosítási hibák csak ezen az uton kerülnek elé.

A felülvizsgálatok egyszerűsithetők lennének az által, hogy a háromszögelés a felméréssel együtt vizsgálatnék felül. Nagyobb határoknál ez a felülvizsgálat részletekben ejtetnék meg. Ezen

vizsgálat műszerrel történvén, a munkálat alapja még jobban lenne biztosítva, de egyszersmind elég lenne téve azon felülvizsgálati szabálynak is, hogy *lehetőleg minden munka olyan műszerrel vizsgáltsassék felül, a milyennel az méretett.*

Eképpen a későbbi mezei hitelesítés kevesebb időt igényelne.

Továbbá a munkálat folyton ide-oda küldözgetését is lehetőleg mellőzni kell. E célból működő mérnök a munkálatokat ne a törvényszékhez, hanem egyenesen a kataszterhez küldje.

Az ellenőrzési számitással egyidejűleg a teljesen elkészített földkönyv is beküldendő és felülvizsgálandó lenne. Ezáltal igen sok felesleges munka megtakaríthatnák s a tagosítás gyorsabb lefolyása biztosíthatnák. Ezen esetben ugyanis az alaplumkálatok újbóli beküldése mellőzhető lenne.

A tagosítás legfontosabb része: az elhelyezkedés. A törvény a kisbirtokosok részére ugyszólva semmi védelmet nem biztosít.

Méltányosnak tartom, hogy a kisbirtokosok magukat egy ügygondnok által az érdemleges tárgyaláson képviseltethessék s kivánságuk első sorban meghallgattassék.

Az elhelyezkedés tárgyalása előtt a kulturmérnöki tervezetnek s a tárgyaláson a kulturmérnöknek jelen kell lenni.

Az utak megállapítása egy választott ideiglenes bizottság által eszközlendő, mely működő mérnök elnöklete és közreműködése mellett az utakat a helyszinén kijelöli s azokról pontos jegyzőkönyvet vesz fel.

Áttérve a közös legelők kérdésére, — kétségtelen, hogy az őstermelés előmozdítása csakis a talaj kellő megmivélése és termőképességének fokozása által érhető el, ez pedig megfelelő okszerű állattenyésztést feltételez, a mihez ismét alkalmas legelő szükséges. Másfelől azonban tény az is, hogy a Székelyföld teres részein, a hol a talaj szántás által jobban értékesíthető, közös legelő alakítása nehézségekbe ütközik, sőt hasznosnak sem mondható. Épen azért tagosítás alkalmával közös legelők fennhagyását parancsolólag kimondani a Székelyföldre nézve nem lehet. Mindazonáltal vannak hegyes vidékek, hol legelőnek való talaj is van s ilyen helyeken nagyon is kívánatos volna közlegelőt hagyni fenn.

A még hátralevő arányosításoknál lehetne kötelezővé tenni a közlegelő fennhagyását ott, a hol arra alkalmas talaj van.

A költségekre vonatkozólag országszerte nyilvánult az az óhaj,

hogy azokhoz az állam nagyobb mértékben járuljon. Erre megtaláljuk a példát a külföldön is mindenütt.

Teljesen indokoltnak találom azt a kívánságot, hogy az összes tagosítási költségek fele részét az állam hordozza. Azonkívül kamatmentesen előlegezze az összes költségeket az állampénztárból és azután az illető község anyagi erejéhez mérten kiszabott idő alatt közadók módjára hajtassa fel.

Talán fölösleges is megemlítenem, hogy a tagosítás maga a kívánt jólétet meg nem hozhatja, ha hiányzik a szükséges tőke a befektetésre s a kellő szakértelem a birtok okszerű kezelésére.

Az idők szomorú jeléül felhozom, hogy Háromszékmegyének idáig majdnem egyetlen mintagazdasága a 470 holdas várhegyi gazdaság bérletét a botfalvi cukorrészvénytársaság felmondotta, miután a múlt évet hihetetlen magas deficizzel zárta le. Ha egy ilyen társaság, a hol kitünő talaj mellett kiváló szakértelem s ahhoz a tőkének és mindennemű segélyforrásnak korlátlan mennyisége állott rendelkezésre egy, Székelyföldön a legnagyobbak közé tartozó birtokon nem képes haszonnal gazdálkodni, elképzelhetjük minő nehéz helyzete lehet a gazdaközönségnek ott, a hol a birtok még tagosítva sincs!

Bátran elhíhetjük egy kiváló értelmes gazda azon állítását, hogy: hiába kínálnák meg egy bármily nagy tagosítatlan birtokkal, ingyen sem fogadná el azon kötelezettséggel, hogy abban kelljen gazdálkodnia.

De vessünk egy pillantást a legkisebb birtokosokra!

Kétségtelen, hogy ők a tagosítással elveszítik az ugar-legelőt, mit eddig ingyen, tetszés szerint használhattak.

Tagadni nem lehet, hogy tagosítás folytán az 1—2 holdas birtokosok legnagyobb része leszorul a megélhetés teréről és épen ezek szolgáltatják a kivándorlók legnagyobb kontingensét. Nem tartozom azok közé, kik azt mondják erre: hadd hulljon a férgese; inkább Széchenyivel tartok, ki azt mondta, hogy: oly kevesen vagyunk, hogy az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni.

A hazának épen olyan édes gyermeke kell, hogy legyen az a szegény ember, kit a mostoha sors idegenbe kergetett, mint akár-melyik dugazdag ember.

Az állam elodázhatatlan kötelessége, hogy ezen legkisebb embereket helyes telepítési akcióval megtartsa a haza határai között.



*Ezek után áttérek a telekkönyvek rendezésére.*

A telekkönyvi állapotok rendezetlensége okozati összefüggésben van a kisebb gazdák elszegényedésével s azok kivándorlásával.

Csikmegyének legnagyobb része annak idején a telekkönyvi helyszinelés alkalmával helytelenül lett felvéve. Így például az egyes egyének birtokai nem azon egyénekre, hanem egész családokra közösen vétettek fel minden ok és alap nélkül. Ezenkívül több különálló részlet egy testbe lett összefoglalva s a telekkönyvi tulajdonosok csoportonként lettek kitüntetve. A birtok azóta az unokákra szállott, kik azt egymás között szétszították s a természetben ugyis birják, telekkönyvilg azonban ma is a régi közösség van feltüntetve azon különbséggel, hogy az ahhoz felvett 7 tulajdonos helyett ma már 70 tulajdonos szerepel.

A fennálló végrehajtási törvény értelmében egyik társbirtokos adósságáért az egész csoport közösnek telekkönyvezett birtokát elárverezik s miután a nagy telekkönyvi zavarok miatt soha sem lehet tudni, hogy tulajdonképp minő birtoktest lesz elárverezve, minden ilyen árverést birtokbaadás útján szoktak érvényesíteni. Ezt a birtokbaadást mindig bírósági végrehajtó eszközli, a ki a hibás telekkönyvi rajzok alapján kiszakít olyan területeket, melyek a tényleges állapotnak teljességgel meg nem felelnek. Ezen végrehajtások például Gyergyóremetén napirenden vannak.

Két végrehajtó naponként végzi áldatlan munkáját s ezek által az amugy is zavaros telekkönyvi és birtoklási állapotok sok helyen annyira össze lettek zavarva, hogy azon elmenni ma már alig lehetséges.

Gyergyóremetének 4 ezer telekkönyve közül nincs 50, a mely a tényleges birtoklásnak megfelelne. Ott minden birtokosnak csaknem minden birtoka egészen vagy részben a mások nevéen áll.

Eképpen ott senki sem tulajdonosa a saját birtokának, hanem csak birlalója és soha sem tudja, melyik perczben veszik el tőle birtokát — mások adósságáért.

Természetesen itt is előállottak a hiénák, kik a telekkönyv eme rendezetlenségét alaposan kiaknázzák, abból rendszeres üzletet csinálnak oly formán, hogy az idegen néven álló birtokokat összevásárolják a telekkönyvi tulajdonostól (ki azt szivesen eladja, hisz nem az övé, sohasem is birta) [azután kölcsönt vesznek fel rá s a harmadik „jóhiszemű” birtokos elárverezteti.

És ez a község hiába fordult ismételve az igazságügyminiszter urhoz, hogy ezek a képtelen állapotok rendbe hozassanak, mert ha nem, mindnyájan ki kell, hogy vándoroljanak, — mindig vissza lettek utasítva azon a czimen, hogy ott tagosítás van folyamatban s annak rendén kell a telekkönyveket tisztázni.

S a tagosítás végrehajtatik a mai állapotok alapján. Természetes, hogy a mint ma mindenkinek minden birtoka ugyyszólva a levegőben függ, épp úgy fog majd függni a levegőben mindenkinek a tagja is, mely tulajdonképp 20—30 sőt 100 egymás mellett kiadott idegen neveken álló tagokból fog állani s igen valószínű, hogy az ottani telekkönyvi átalakítást az egész birtokosság csődjé, esetleg kivándorlása fogja megelőzni.

Én ezeket az állapotokat az igazságügyminiszter ur ő nagyméltóságához irt emlékiratomban ideje korán és eléggé felfejtettem s a következményekért a felelősséget nem fogom magamra vállalni.

Nézetem szerint az állam felelős azért, ha annak idején a telekkönyvezést arra nem alkalmas egyének által hibásan végeztette s az állam kötelessége megakadályozni azt, hogy azon hibák miatt egész községek, sőt egy egész vidék megsemmisüljön.

Bátran el lehet mondani, hogy Gyergyóremete községnek és a vele egy sorsban levő községeknek hiteltelekkönyve tulajdonképp soha sem volt, ma sincs; birtokukra törlesztéses kölcsönt fel nem vehettek.

A földbirtok csakis olcsó törlesztéses kölcsönt bir meg. Már pedig egy pénzintézet sem hajlandó pénzt adni olyan birtokra,

melynek parcelláiról azt sem tudja megállapítani, hogy hol fekszenek, mi a kiterjedésük? Ezt pedig közös birtokoknál s különösen a gyergyói községekben megállapítani lehetetlenség. A szegény földmives tehát oda fordul kölcsönért, a hol a telekkönyvek azonosságát nem követelik. Így jutott Gyergyó s talán Csikmegye legnagyobb része lelketlen uzsorások kezébe.

Valóban itt az ideje már, hogy az állam azon szerencsétlen vidék segélyére siessen, még pedig azonnal és minden habozás nélkül. Ma még talán van menteni való. Holnap már késő lesz.

Ott egy még őserőtől duzzadó életerős, szorgalmas, derék nép van, de a mely mások iránti bizalmát már régen elveszítette s önbizalmát is kezdi elveszíteni; mert érzi, hogy a pusztulás szélén áll. Azt a népet meg kell menteni minden áron!

E célból mindenekelőtt a telekkönyvi állapot a községek egész határára kiterjedőleg rendeztessék ott, a hol arra szükség van — és pedig legelső sorban ott, a hol a tagosítás folyamatban van, de még nem jutott el az érdemleges stádiumba. Azután a birtokosok terhei konvertáltassanak, a tagosítás lehető gyorsan keresztülviendő s a tagosított birtokok berendezésére olcsó törlesztéses kölcsön eszközendő, végül kerületenkint gazdasági és értékesítési szövetkezetek felállítása, haszonállatok kiosztása és a háziipar felkarolása, — ezek volnának a mentő eszközök.

De — hogy szorosan a tárgynál maradjak — telekkönyvünk nehézkes, komplikált. Az nemcsak osztrák szellemben lett megalkotva, de a legutolsó jogczim is német nyelvszabályok szerint készült. Véget kell vetni valahára annak az állapotnak, hogy Magyarország birtokviszonyai ma is egy — eredetileg osztrák — rendelet szerint igazgattassanak. Elkerülhetlenül szükséggé vált a magyar telekkönyvi jog megalkotása, melyben gondoskodni kell arról, hogy a tényleges birtokállapot a jogi állapottal összhangzatba hozassék s aztán ez az összhang meg ne zavartassék.

Mindezek alapján

A) *mondja ki a kongresszus*, hogy a tagosítás tulajdonképeni céljának elérése és a tagosításból szükségkép következő hátrányok ellensúlyozása céljából a kérdésnek törvényes rendezése tárgyában a következő alapelvek érvényesítését tartja szükségesnek:

1. A tagosítás megengedéséhez a terület birtokosai egynegyedének hozzájárulása kívántassék. E terület megállapításánál az arányosítandó területek kihagyandók.
2. A tagosítás elrendelését egy *véleményező bizottság* nézetnyilvánítása előzze meg.
3. A határjárást kataszteri mérnökök végezzék.
4. A tagosító mérnökök színvonala emelendő. E célból a műegyetemen a földmérői oklevél visszaállítandó.
5. A mérnökválasztás tisztasága biztosítandó.
6. A telekkönyvi másolatok gyorsan, hiánytalanul és hiba nélkül adassanak ki s a mérnök azokat utóbb kiegészíthesse.
7. Az osztályozás és becslés igazságos, részrehajlatlan

keresztülvitele megfelelő számú idegen becsüsökkel biztossítassék.

8. A birtoktisztázásra kiváló suly fektetendő, közös birtokivek megszüntetendők, azonos jogczimek egyesítendők, a birtokosok kellőképen csoportosítandók.

9. Az erdélyi részekben most meglevő *hitelesítési eljárás* lehetőleg *egyszerűsítendő* s az ország többi részeire is kiterjesztendő.

10. Az elhelyezkedés előtt a szükséghez képest kombinatorium készítendő. Az elhelyezkedésnél a kisgazdákra kiváló gond fordítandó. Meg kell nekik engedni, hogy *az érdemleges tárgyalás folyama alatt* magukat képviseltethessék.

11. A kiosztási munkálatok szobai felülvizsgálata egyszerűbbé teendő, mint a minő az most az erdélyi részekben s mindig soron kívül elintézendő. Indokolt esetekben *a birtokosság egyhangu határozatára* kivételképen meg lehetne engedni a szobai vizsgálat előtti kihatást is, — kellő garanciák mellett.

12. A nyomásos rendszerről a tagosítás folyama alatt ne lehessen áttérni szabad gazdálkodásra.

13. A tagosítás befejezése után a munkálatok előbb jöjjenek telekkönyvi átalakítás alá s csak azután a kataszterhez, mely köteleztessék arra, hogy a telekkönyvi számok alapján dolgozzék.

14. *Közlegelők fenhagyása* a helyi viszonyokhoz képest alkalmas helyen lehetőleg *biztosítandó*.

15. *Közös szérüskert* hagyandó ott, a hol ez gazdasági és tűzbiztonsági szempontból indokolva van.

16. A tagosítási ügyek a közigazgatás államosításáig hagyassanak meg a bíróságnál.

17. Ha valamely községben a tagosítás befejeztetett, ott ezen időponttól számított *30 évig újabb tagosítás el nem rendelhető*, — akkor is csak a nagyobb tagok kihagyásával.

18. Gondoskodni kell arról, hogy tagosítási ügyeknél az ügyvédi beavatkozás a feltétlenül szükséges jogvédelem keretén belül maradjon.

19. A tagosítási összes költségek felét, — mely azonban kat. holdankint *5 koronánál magasabb nem lehet*, — a birtokosság haszonaránylag, — a költségek másik felét feltétlenül az *állam viselje*.

B) Mondja ki a kongresszus, hogy a *telekkönyvek rendezésénél* a következő főbb szempontok figyelembevételét tartja szükségesnek:

1. Történjék sürgős intézkedés arra nézve, hogy az országnak azon vidékein, a hol a betétszerkesztési munkálatok ez idő szerint még meg nem kezdhetők, az 1892. évi XXIX. t.-cz. értelmében a tényleges birtokos tulajdonjogának a telekkönyvekbe való bejegyzése, a telekjegyzőkönyvi bejegyzéseknek a helyesbitése és a megszünt jogoknak a kitörlése vétessenek községenként állam költségén fogatba. A sorrendben elsőbbség adandó azon községeknek, hol a tagosítási kérés már be van adva. Ezek után következnek a kulturában hátrább maradt szegényebb vidékek.

(Különösen névszerint kiemelendő *Csikmegye*, melynek igen sok községében minden képzeletet felülmuló rendezetlen telekkönyvi állapotok halasztást nem tűrő orvoslást várnak.)

A helyesbités külön ezen célra kirendelt állandósított közegek által eszközöltessék.

2. *A tényleges birtoklásnak a telekkönyvi állapottal való összhangzatba hozatala* egyszerű, költségmentes és gyors eljárás útján *hivatalból* indítandó meg és viendő keresztül minden községben országszerte, — ott, a hol arra szükség van.

3. A kincstári követelések, a váltságösszegek és a vizszabályozási járulékok kitörlése a kifizetéstől számított *8 napon belül* föltétlenül kérelmeztessek.

4. A telekkönyvi *betétszerkesztés* az eljárás egyszerűsítése mellett gyorsíttassék és a folyamatban levő birtokrendezési ügyek haladéktalanul fejeztessenek be.

5. A jószágtestek különböző jogi természete megszüntetendő.

6. A telekkönyvi bejegyzések alapjául szolgáló okmányok hitelessége az eddiginél nagyobb garanciák alá helyeztessék.

7. A bejegyzési kérvények bélyege, a *bejegyzési illeték* mérséklendő.

8. Törlesztéses kölcsönök céljából s csupán ezen célra használható hiteles telekkönyvi másolatok *díjtanul* adásának ki. (*Helyeslés.*)

(Az elnöki széklet **Becze Antal** szakosztályi alelnök foglalja el.)

**Perjéssy Mihály dr.:** Azért kíván elsősorban felszólalni, hogy az előadó javaslatát pártolja s másodsorban azért, mert úgy van meggyőződve, hogy akkor, a midőn egy javaslat készül s az igazságügyminisztert arra akarjuk kérni, hogy utasítását, vagy esetleg a törvényt módosítsa, akkor nem végzünk felesleges munkát, ha mindazon hibákra és tévedésekre figyelmeztetjük, a melyek a gyakorlat útján felmerültek és a melyek anyagot szolgáltatnak a módosításra. Az előadói határozati javaslat bizonyos pontjaihoz kiegészítéseket kíván fűzni, a melyek arra volnának hivatva, hogy az igazságügyminiszterium kodifikáló bizottságának figyelmét ezen körülményekre fölhívják.

Először az előadói javaslat azon részével kíván foglalkozni, a mely a tagosítás megengedhetőségének a kérdésére vonatkozik. Az »OMGE« is foglalkozott részletesen ezzel a kérdéssel és kifejezést adott annak, hogy a megengedhetőség kérdésében célszerű lesz egy arra hivatott szakértő-bizottság megkérdeztetése. Ezt a maga részéről is nagyon fontosnak és kívánatosnak tartja. Hogy ma tulajdonképpen miként áll a tagosítás megengedhetőségének a kérdése, azt példával lehet a legjobban igazolni. Van egy embernek egy községben öt hold földje, ezt értékesíteni akarja 10-szeres áron és tagosítást kér. *Hozzá* csatlakoznak a közbirtokok, a kis-korúak gyámjai és a bíróság kénytelen hozzájárulni s elrendelni a tagosítást, daczára annak, hogy a közviszonyok nem kívánják.

Vannak oly községek, hol 70%-a a birtokoknak öt holdon alóli.

A szegény ember ezen öt holdat három helyen kapja ki s

abból semmi haszna nincs, de hátránya az, hogy az egy hold földért egy évi jövedelmét kell a tagosítás költségeire áldoznia. Azért lesz helyes, ha kiváló szakközegek a megengedhetőség kérdését megvizsgálják, adatokat szereznek be s azt mondják, hogy a közérdek nem kívánja a tagosítást, mi tehát azt nem véleményezzük; a tagosítást elrendelni nem lehet. (*Leikes éljenzés; igaz; ugy van!*) Oszítja előadónak a becslésre és osztályozásra vonatkozó véleményét, továbbá a kataszteri hivatallal való érintkezés egyszerűsítését is; nem akar vádolni senkit, de gyakorlatból mondhatja, hogy a tagosítási eljárásnak ez is egyik nagy akadálya. Pedig a tagosítási eljárásnál annak gyors és olcsó keresztülvitele a legfőbb követelmény.

Ezekután az előadói javaslat 4-ik pontjához kiegészítéskép a következő határozati javaslatot nyújtja be :

A tagosításhoz csupán mérnöki oklevéllel bíró és e szakban kellő gyakorlatot igazoló mérnökök alkalmaztassanak. Nemcsak helyetteseik, de segédek is csak szakképzett és a földmérői vizsgát letett vagy műegyetemet végzett egyének lehetnek.

A tagosító mérnökök időszakonkénti ellenőrzésére, munkálatuk felülvizsgálatára, — azok hitelesítésére — külön, kizárólag e célra rendelt és az állami kataszteri hivatalokhoz beosztott állami szakközegek alkalmaztassanak.

Ennek indoklásául előadja, hogy a tagosító mérnökök legnagyobb része olyan mint a ki vagy nem ismeri, vagy nem tudja, vagy nem akarja ismerni a kötelességét és nem akarja teljesíteni ugy, a hogy kellene. Hogy ez nem pusztá vádaskodás, e tekintetben magukra a tagosító mérnökökre hivatkozik. A tagosító mérnökök színvonala tehát emelendő. (*Helyeslés.*) Ezzel összefüggésben a helyettes és segédekre is kíván kiterjeszkedni. A helyettesekről az eljárási utasítás annyit mond, hogy bizonyos kvalifikációval bíró egyének lehetnek; de ez nem elég, — azon segéd munkások, a kiket a mérnökök alkalmaznak s a kik a felmérési munkálatokat teljesítik, szükséges, hogy kellőleg kvalifikált egyének legyenek. Vannak ezek között a segédek között faczér iparossegédek, elcsapott községi jegyzői-irmokok és hasonló kétes existenciájú egyének. Hogy ezek vigyék keresztül a mérnöki munkálatokat, ez lehetetlen. Ebből következik az a keserű állapot, hogy miután ezeknek a segédeknek nincs mit veszteniük, egy pár forintért egy kissé nagyobb darab földet hasitanak ki. (*Igaz Ugy van!*)

Vagy azt mondják, hogy »kedves barátom, ha adsz tiz forintot,

jobban elhelyezünk téged»; hogy így beszélnek, erre pozitív adataink vannak.

Indítványának harmadik része az, hogy a tagosító mérnök munkálataiban ellenőriztessék, a hitelesítés és ellenőrzés teljesítésére külön szakközvegek alkalmaztassanak. E tekintetben egy mérnökemberre hivatkozik, a ki a kataszteri közlöny egy cikkében igen szellemes megjegyzést kockáztatott meg; ez a mérnök Dobrovits Viktor, a ki ezt mondta: »Általában el lehet mondani, hogy nincs jó munka, a mely ellenőrizve nincs, bárki legyen is az, a ki végezte.« Dobrovits fölfogását helyesli. Ha beosztatnának a kataszterhez kiváló szakembereket s ezeknek kiosztatnék 6—8 tagosítási ügy, — s feladatukká tétetnék, hogy ezek az ugynevezett kataszteri felülvizsgáló mérnökök időnként a helyszínére utazzanak és ellenőrizzék a tagosító mérnököt, neki utbaigazítást, fölvilágosítást, irányítást adjanak, a hitelesítést ejtsék meg, sokkal jobb és olcsóbb munkát nyernék. Jelenleg ugyanis a tagosító mérnököket a bíróság nem ellenőrzi, de nem is ért a mérnökök e munkájához. Azután egy évi munkálat után jön a kataszter s azt mondja, hogy ez a munkálat nem ér semmit, hogy itt van a hiba, ezt vagy azt kell javítani s akkor nem lehet csodálkozni, ha évekig elhuzódik a tagosítás.

**Becze Antal elnök:** Figyelmezteti a szónokot, hogy az ügyrend értelmében egy-egy felszólaló csak 10 percet vehet igénybe és ez a 10 perc már letelt.

**Perjéssy Mihály dr.:** Röviden megindokolja javaslatának ama részét, mely az előadói javaslat 7-ik pontjához tartozik, ez a következő *(olvassa)*:

Az osztályozás és becslés egy 5 tagú becselő-bizottságra bizassék, a melynek elnöke egy állami szakközveg legyen, két tagját a tagosítást fogatosító hatóság (jelenleg a bíróság) rendelje ki idegen szakférfiakból, 2 tagját pedig a közbirtokosság válaszsza a helybeliekből.

Az eljáró bíró folytonos jelenlétének kötelezettsége mellőztessék és azon idő alatt a birtoktisztázások fogatosítására utasíttassék.

A mi azt illeti, hogy az eljáró bíró kötelezettsége mellőztessék, ez különös, de megindokolja s nem azt mondja, hogy ne legyen ott a bíró, de ne legyen *folytonosan*. Időnkint szintén gyakorolhatja az ellenőrzés jogát, de a bíró úgy sem ért sokat a becsléshez és osztályozáshoz, tehát felesleges a folytonos jelenléte.

Indítványt nyújt be az iránt, hogy a költségek állami előlegből fedeztessenek. A javaslat a következő *(olvassa)*:



A költségek állami előlegből fedeztessenek akképen, hogy a jóváhagyott költségvetésbe felvett összeg az adóhivatalnál folyóvá tétessék és a szükséghez képest a bíróság utalványára kifizetessék. Az így kiutalt összeg azután 8—10 évre felosztva, közadók módjára, az egyesektől behajtassék.

Van ugyan már egy rendelet az állami előlegekről, de ez irott malaszt s nem segít a dolgon semmit, mert sok föltételhez van kötve. Felhossa szóló, hogy a Csikszeredai törvényszék területén 12 tagosítási és arányosítási ügy van, a mely azért szünetel jó idő óta, mert nincs pénz. Ha gyorsítani akarjuk ezt az eljárást, akkor a birtokrendezési alapot nagyobbítani kell s az egész összeg folyósíttassék; az állam ezen összeget oszssa be 8—10 részre s így nem lesz akadály a tagosításnak.

Végül indítványozza, hogy:

Az eljárási utasításnak 85. §-a akkép módosíttassék hogy az eljáró bíró jogosítva legyen a birtoktisztázás tekintetében ugyanugy eljárni, mint arra az 1892. évi XXIX. t.-cz. és 1893. évi július 8-án kiadott 24,336 sz I.M. R. alapján kiküldött bíró jogosítva van.

Kívánatos, hogy a tagosítási eljárástól elkülönítetten az arányosításra „eljárási utasítás” készíttessék.

A telekkönyvek rendezésének kérdésében is terjeszt be határozati javaslatot, mely szerint:

kéressék fel az igazságügyi miniszter, hogy az 1893. évi 24365. szám I. M. rendelet 2-ik §-ából a 2-ik pontot hagyja ki és engedtessek meg, hogy a tényleges birtoklás alapján foganatosítandó telekkönyvi helyesbités az 1892. évi XXIX. t.-cz. alapján ott is, sőt ott elsősorban legyen foganatosítható, hol a birtokrendezési eljárás folyamatba tétetett és igazolva van, hogy a telekkönyvi helyesbités a birtokrendezési eljárást nagy mértékben késleltetné. Kivételt képez az olyan község, hol a tagosítás már érdemleges stádiumban van.

**Dániel Lajos:** Kijelenti, hogy az előadó és Perjéssy Mihály javaslatát elfogadja, de mint gazda, nyilvánítani óhajtja véleményét e kérdésben. Legyen-e, vagy ne legyen tagosítás a Székelyföldön, ennek a kérdésnek eldöntésénél tekintetbe kell

venni a székelyek megélhetésének kérdését. Az ötholdas földbirtoknak éppugy van szüksége erre, mint az 50 holdasoknak. Szerinte a székely birtokokon kerti művelésre kell áttérni; ne kukoriczát és egyéb veteményeket termeljen a székely, hanem értékesebb terményeket. Kell a tagosítás azért is, mert a birtokháborítás napirenden van s a területért nem szavatol senki. Csofálkozik azon, hogy a földhitelintézet ily körülmények között belement abba, hogy székely földekre kölcsönt adott. Mert a birtokállapot olyan, hogy akárhány helyen csak papiroson létezik s a valóságban nincs meg. A birtokrendezés alapja annak, hogy a hitelkérdést jól megoldhassuk. Az alábbi határozati javaslatot nyújtja be:

1. *Mondja ki a kongresszus*, hogy működő mérnök csak állami alkalmazott lehessen, mert tapasztalat szerint a magánvállalkozók vagy albérletbe adják, vagy a legtöbb esetben megbízhatatlan alkalmazottak által működnek, illetve dolgoztatnak, kik gyarló díjazás mellett több alkalommal még a birtokosokat is zsarolták. Ezenkívül a birtokosok között már a választásnál is egyenetlenkedés, korteskedés, gyanúsítás stb. stb. fordul elő, melyekből akárhányszor élethosszig tartó ellenségeskedés támad.

2. Becslőkül is csak szakértő és oklevéllel bíró egyének legyenek választhatók. Kivételt képeznének azok, a régibb időből ismert és nagy gyakorlatot szerzett, megbízható egyének, kiket a törvényszékek ismernek és nekik ilyen munka végzésére igazolványokat állítanak ki.

3. A kulturmérnök már a térképek felvétele után, tehát okvetlen az érdemleges tárgyalás előtt készítse el a szükséges vizvezetési, lecsapolási stb. tervezeteket és ezen tervezetek úgy az egyes tagok, mint a tagutak kijelölésénél figyelembe véteessenek.

4. A gazdasági szakértő véleménye már az elhelyezkedés tervezetére is kikérendő és tekintetbe veendő.

5. Tagosítási költségeknél az állam 50 százalékos hozzájárulásán felül bocsásson még ki állami jótállás mellett birtokrendezési kötvényeket, melyeknek fedezeti alapjául

róvjon minden olyan község birtokosai földadójára bizonyos százaléku községi pótdát, melyekben a birtokrendezés még végrehajtva nincsen, mindaddig míg a kibocsátó kötvények évenkénti kisorsolás útján be nem váltatnak, mely pótdát azonban a földadó 4%-ánál magasabb ne legyen.

6. A mezőrendőrségi 1894. évi XII. t.-cz. 4. fejezetében a határjelek felállítása iránti intézkedés végrehajtása tartások függőben a birtokrendezések befejezéséig, mert tekintettel a székelyföldi apró és szétdarabolt birtokrészekre, az állandó határkövekkel való megjelölés többre kerülne akárhány helyt, mint maga a tagosítás.

**Dr. Dévai Ignác igazságügyminiszteri kiküldött:** A kérdés érdeméhez nem kíván szólni, csak fölvilágosítás kedvéért néhány kérdést terjeszt elő. Kéri akarja előadót, legyen szives a határozati javaslat egyes pontjaira nézve fölvilágosítást adni. Azt mondja ugyanis a 8-ik pontban: »a birtok tisztázására kiváló suly fektendő, közös birtokivek megszüntetendők stb.« Közös birtokivek alatt a telekkönyvi birtokokat érti-e az előadó?

**Intze István előadó:** A telekkönyvi birtokokat.

**Dr. Dévai Ignác:** Hogy miként szüntetessenek meg, azt nem érti, mert ez csak úgy lehet, ha a birtokközösség megszűnik. S akkor együtt vannak a közös telekjegyzőkönyvek. Azt mondja továbbá előadó »azonos jogczimek egyesítendők.«

**Intze István előadó:** Ez alatt a telekkönyvbe felvett jogczimeket érti, vagyis a kinek vagy kiknek nevén a birtok áll. Itt jogczim alatt magát a birtokivet érti.

**Dr. Dévai Ignác:** Tehát, ha egy tulajdonosnak több telekkönyvben van felvéve a birtoka, az egy telekjegyzőkönyvbe vétessék a jogczim szerint pl., hogy a tulajdonos vásárolta-e vagy örökölte a birtokot.

**Intze István előadó:** Nem úgy érti, hanem ha például négy egyén nevén áll a birtok, akkor a négy egyén neve képezi a jogczimet pl. Gergely, János, Péter, Tamás  $\frac{1}{4}$ —  $\frac{1}{4}$  részszel szerepelnek stb. A telekkönyvi jogczimet megkülönbözteti a jogszerzés címétől.

*(Egy hang: Ez tény, nem jogczim!)*

**Dr. Dévai Ignác:** Tehát azt is kívánja előadó úr, hogyha egy tulajdonos nevén több telekjegyzőkönyv vezetetik, egy telekjegyzőkönyvbe vétessék; ezt most már érti.

A 9-ik pontban azt mondja előadó: »Az erdélyi részekben, most meglévő hitelesítési eljárás egyszerűsítendő«; ennek indoklásául

fölhozta az előadó, hogy a hitelesítő mérnök munkáját hosszabb idő múlva és többször küldik vissza. A javaslat azt czélozza-e, hogy ezt gyorsabban csinálják? (Intze István előadó közbeszól: Igen!)

A mérnök hibája is lehet, hogy a munkáját többször vissza küldik. Magában véve az, hogy a kataszteri mérnök munkálata sok javítást kíván, még nem ok arra, hogy az eljárást kifogásoljuk, csak akkor, ha a kifogások alaptalanok volnának.

**Intze István előadó:** Ugy érte az egyszerűsítést, hogy a tagosítási munkát megbírálása végett nem kell az egész mérnöki munkát végigdolgozni, hanem tessék másképp meggyőződést szerezni a munka jószágáról; ezt nevezi felülvizsgálatnak, s egyszerűsítésnek. Hogy miképen lehetne még egyszerűsíteni a felülvizsgálat módját, az a bevezető felolvasásban elő volt adva.

**Dr. Dévai Ignác:** A tizedik pontban azt is mondja az előadó, hogy kombinatorium készitendő. Azt hiszi szóló, hogy erre nem jut idő, mert kombinálni kell a birtokot az új birtokkal.

**Intze István előadó:** Beismeri, hogy talán nem elég helyesen fejezte ki magát. Tulajdonképpen nem az egész kombinatoriumot érte, hanem az A lapot. Ez elkészitendő, mert e nélkül nem tudhatjuk, kinek mennyi birtoka van s így azt elhelyezni sem tudjuk.

**Dr. Dévai Ignác:** Az előadói javaslat 14-ik pontja szerint »közlegelők fennhagyása alkalmas helyen lehetőleg biztosítandó.« A mezőrendőri törvény 12. §-a szerint a közlegelőket a földművelésügyi miniszteri engedelmével lehet fölosztani; ezt alkalmazni kell a birtokrendezésnél is. A földművelésügyi miniszter biztosan nem fogja megengedni a legelőfölosztást ott, ahol nem czélszerű, ugy hogy új intézkedésre nem volna szükség.

A 17-ik pontra megjegyzi, tételes szabály ma is, hogy nemcsak 50 évig, de egyáltalán nem lehet újabb tagosítást követelni. Inkább azt lehetne kívánni, hogy hosszabb idő múlva lehessen tagosítást kérni. Ami a tényleges birtokosnak birtokába való bevezetését illeti, ez nehézséggel jár, de nem tudja, mennyivel lesz könnyebb, hogyha a tagosító bíró helyet másik bíró megy ki, hiszen ugyanazon munkát végzi. De e bajon segíteni lehet; a törvény megengedi, hogyha nemcsak egy, hanem akárhány fél összeáll a községben és kéri, akkor kiküldetik egy bizottság, mely felveszi a tényleges állapotot, azt bevezeti s az indokolt előterjesztést is csinálja. Az igaz, hogy ez nem nagyon eredményes, de ha fölvilágosíttatnak az érdekeltek, hogy ők maguk kérhetik, azt hiszi, hogy akkor sikerrel fog járn.

Végül azt kívánja előadó, hogy új magyar telekkönyvi rendtartás készítettessék. Ez munka alatt áll a minisztériumban; az óhajlás tehát teljesülöben van. (*Helyeslés.*)

**Kelemen Ádám:** Első sorban köszönetet mond előadónak, aki a birtokrendezési ügyekben s a tagosítás kérdésében javaslatát

előadta- Ugy látja szóló, hogy az erdélyi birtokrendezési ügyeket másképp nem lehet dűlőre vinni, mint a hogy azt előadó kívánja. Nem osztja Dániel javaslatát, aki azt mondta, hogy a mérnökök állami mérnökök legyenek, ez keresztülvihetetlen, s kongresszus nem kérhet olyat, a mit az állam nem teljesíthet, mert ki van zárva, hogy az állam ily terhet magára vegyen. Azt azonban lehet kívánni, hogy oly kvalifikációja legyen a mérnöknek, a mely tisztességes határok között mozog. Szóló a törvényszéket hibáztatja, mert az utasítás 64. §-a határozottan előírja a fegyelmi eljárást, tehát a törvényszékek lettek volna hivatva, hogy a mérnöki kart megfelelő nívón tartsák. Igaza van Perjéssynek, hogy nagyon kevés kivétel van s azért osztja azt, hogy addig is, amíg az új törvény meghozatik, hajtásuk végre a bíróságok az utasítást szigoruan.

Áttér ezután a kataszteri felülvizsgálatokra, a melyeknek nagy hátránya az, hogy az erdélyi birtokrendezések felületesen hajtattak végre. Az osztályra és becslésre már kifejezte véleményét az O. M. G. E.-ben, amikor azt mondta, hogy oly egyének alkalmaztassanak, a kik valóban szakértők. Szóló utasítaná a gazdasági egyesületeket, hogy saját kiképzett tagjaikból nevezzenek meg 10—12-t az illetékes törvényszéknek, a mely azokból becselő szakértőket választana. Az állami előlegre nézve az a megjegyzése, hogy az államkincstártól nem kérné, de követelné azt, hogy a tagosítási munkákhoz ötven %-kal járuljon hozzá. Ha az állam saját maga részére dolgoztat, ne vindikálja magának, hogy a munka ingyen végeztessék részére, hanem fizesse meg. Az állam oly szükkeblűen jár el, hogy azt elfogadni nem lehet. Odakonkludál, hogy a fennforgó bajoknál ne keressük mindig a mérnök személyében az okot, vagy a törvényszék eljárásában, hanem üssünk a szeg fejére, az állam maga is hibás.

**Dr. Bodor Tivadar:** Egy pár kiegészítést hoz javaslatba. A második pontnál kívánja előadó, hogy a véleményező bizottság meghallgattassék. Szóló feleslegesnek tartja a véleményező bizottságot. A negyedik pontra nézve igen helyes indítványt tett Perjéssy, de szóló tekintettel az átmeneti viszonyokra, azt másképp szövegezi, javaslata a következő volna: (olvassa)

„Ha a birtokosság birtokaránylagos többsége a tagosítást általában, vagy az általános tagosítást ellenzi, az esetben a tagosítás elrendelése előtt a bíróság a szakértők meghallgatását köteles elrendelni”.

Ezen javaslata bővebb indokolást nem kíván, s csak az alku munkára hívja még fel a szakosztály figyelmét. Az előadói javaslat 10-ik pontjának utolsó mondatát feleslegesnek tartja, mert ez ma is meg van engedve s szóló azt tartaná, hogy a kigazdák kellő kitanításban részesüljenek úgy az eljáró bíró, mint működő mérnök részéről.

Ebből folyólag a következő javaslatot terjeszti be a 4-ik pont kiegészítésére:

„a szorosabb értelemben vett műszaki munkálatokat a működő mérnök személyesen, vagy képesített a bíróságnál bejelentett, fegyelmileg is felelős segéde által végeztetheti. Alkumunkások ne alkalmaztassanak.”

Mert sok panasz és baj van amiatt, hogy a munkálatot jellem és képességgel niem bíró alku-munkások is végezik.

A 10-ik pont utolsó mondata felesleges, mert a képviselő meg van engedve ma is. Inkább arra volna szükség, hogy a kisgazdák általában a kisbirtokosság kellő kitanításban részesüljenek az eljáró bíró és működő mérnök részéről s hogy minden esetben, tehát egyezség esetén is, annak elfogadása vagy ítélelhoztal előtt az elhelyezkedési terv is az ítéleti vagy egyezségi elhelyezés ne sommásan, hanem lehetőségig egyenként eszközöltessék. Ugyanis a kisbirtokosok károsodásának legtöbbszőr az az oka, hogy ismeret hiányában nem tudnak számítást tenni a becsosztályok alapján s így a tulbecsült helyekre kerülnek, vagy mert a nagyobb birtokosok a becsühöz képest kedvezőbb, esetleg mivelés tekintetében előnyösebb helyeket elfoglalják, hasznavehetetlen, a kisbirtokosnak mivelés tekintetében alkalmatlan helyre kerülnek, amiről a kihasi-táskor nyernek tudomást, mikor rajtuk segíteni már nem lehet. Azért szükséges egyfelől a kitanítás, másfelől az ítélet előtti szak-értői vélemény arra nézve, hogy a kisbirtokosok részére tervezett terület alkalmas-e a kisbirtokok elhelyezésére. A 11. pontnál az utolsó mondat mellőzendő, mert a birtokosság egyhangu határo-zatát az idézés sommás oka miatt megállapítani nem lehet, s az ilyen előzetes kihasítás bonyodalmakra vezet. A 12. pont szintén elhagyandó, mert a nyomásos gazdasági rendszer fenntartása esetén azok, a kik ugyan földeket kapnak, jogtalan előnyben részesülnek. A 18-ik pont elhagyandó, mert a dolog természeténél fogva a jog-kérdés határai meg nem állapithatók és nem lehet a birtokosokat korlátolni abban, hogy ugy a jog, mint ténykérdésben járatos ügy-védet ne alkalmazhassanak.

**Bartalis Imre:** Felpanaszolja, hogy oly tetemes költségbe kerül a tagosítás, hogy sok esetben a birtok ára maga sem fedezi a tagosítás költségeit. A kisbirtokosok visszakívánják az előbbeni állapotot; a hol megtörtént már a tagosítás, azt mondják, hogy bár ne történt volna meg, mert ők ezáltal megfosztattak az állattenyész-téstől és a nyomásos gazdálkodástól. *(Egy hang: Pedig ez a fő!)* Javaslatba hozza tehát, hogy mondja ki a szakosztály:

a tagosítási törvény odamódosítandó, hogy a székely-földi birtokok kiváltságot képezzenek és a tagosítás alól felmentessenek, mint a szász községek birtokai.

**Puskás Jenő:** Azon véleményben van, hogy épp a kiszáradásnak szükséges a tagosítás. Az előadói javaslat első pontját kihagyni kéri. A többi ponthoz hozzájárul s Perjéssy módosítása után csak a 15-ik pontnál van kifogása. Ugyanis a költségek, valamint az eljárás hosszadalmassága miatt gyűlöli a nép a tagosítást, ezeket az okozza, hogy nincs külön szaktanács.

Javasolja, hogy mondja ki a kongresszus, miszerint a tagosítási ügyek végzésére egy műszaki hivatal felállítása szükséges, a mely kulturmérnökök, gazdasági és jogi szakértőkből állíttassék fel és a tagosítási ügyek a bíróságoktól vétessenek el, mert elfoglaltságuk miatt elvégezni nem tudják.

**Dr. Bánffy Zsigmond:** Szerinte a tagosítás előnyeiről vitatkozni nem lehet, mert kétségtelen, hogy ez a gazdára előnyös. Ellentétben Puskás Jenővel, a tagosítási eljárást a királyi törvényszékek hatáskörében tartaná fenn. Belgiumban egy szaktanács viszi keresztül a tagosítást, de ott rendezett birtokállapotok vannak s ott a kataszter nem alapul vallomáson, mint nálunk, hanem mérnöki felmérésen és ennek daczára látjuk, hogy ott sem sikeres. Háromszék megyében holdankint a tagosítási költség a nyolcz koronát nem haladta meg, pedig nem volt több a tagosítandó terület 800 holdnál. Puskás Jenő véleményét tehát szóló elejtendőnek javasolja.

A másik kérdés, hogy kulturmérnökök vagy pedig Incze István és Bodor Tivadar által előterjesztett javaslatok szerint szabad, működő mérnökök vigyék-e keresztül a tagosítást, erre nézve szóló az Incze és Bodor Tivadar által kontemplált mérnöki rendszert továbbra is fentartandónak tartja. Elfogadja különben Perjéssynek és Bodornak az előadói javaslat módosítására benyújtott javaslatait. A becslés kérdésére nézve előadó tervezetét helyesli. A becslésnél követett eljárást bírálgatva, módosítást nyújt be. A tagosítási költségek legtöbbször mizerábilis módon folynak be; ennek oka egyfelől az, hogy ha a mérnök megcsinálta is a kimutatást, a községi előljáróságok elhanyagolják a behajtást. Mivel a tagosítás a vizszabályozással, a patakok szabályozásával és a belvizlevezetéssel van rendszerint összekötve s a kulturmérnöki hivatalok meghivatnak az eljáráshoz, szóló kötelességévé tenné a kulturmérnököknek, hogy a tagosítás megindításától kezdve mindenféle munkálatba ténylegesen befolyanak; a patakok, belvizek szabályozási tervezeteit készítsék el a hozzávetőleges költségvetéssel együtt a becslési tárgyalás tartama alatt, mert ha ez nem áll a becslő-bizottság rendelkezésére, a becslő-bizottság jó becslést, jó munkát nem fog végezhetni. Kötelezni kívánja a tagosítási törvényben a kulturmérnöki hivatalt arra, hogy a tagosítás befejezése után az érdekelt birtokoságnak a bel-

viz levezetésére, alagcsövezésre ingyen tervet és költségvetést adjanak. *(Egy hang: Ez megvan most is!)* Megvan, de csak papíron, szóló ezt tapasztalásból mondja. A vízszabályozásnál az átmetszések költségei sokba kerülnek, ezeket fizesse az állam. A kisebb patakok, belvizek, árkolások levezetésének költségeit fizesse az érdekelttség, de kapjon arra kamatmentes előleget az államtól, úgy, hogy azokat 10 év alatt fizesse vissza.

Az elmondottak alapján a következő indítványt nyújtja be:

mondja ki a kongresszus, hogy:

1. A tagosításnál a kulturmérnöki hivatal köteles a tagosítás megkezdésétől fogva a tagosítási munkálatokban részt venni, a tagosítandó határon lévő folyókon eszközlendő szabályozások, átmetszések, a patakok szabályozása és a belvizek lecsapolására vonatkozólag a terveket elkészíteni úgy azok hozzávetőleges költségvetését és pedig oly időre, hogy ezek már a becslés alkalmával készen lévén, a becslésnél felhasználhatók legyenek; (köteles a kulturmérnöki hivatal az egyes vízszabályozásokra vonatkozólag az érdekeltséget az elhelyezkedési tárgyaláson megállapítani);

2. köteles a kulturmérnöki hivatal a tagosítás befejezése után az érdekelt birtokosok kívánságához képest az öntözésről és a belvizek levezetéséről ingyen tervet készíteni:

3. a község anyagi erejét felülhaladó folyószabályozások költségeit viselje az állam, a patakok, árvizek és belvizek levezetésére szolgáló költségeket előlegezze az állam kamat nélkül, hogy azt a birtokosság 10 év alatt fizesse vissza;

4. az esetben, ha a becslés ellen felszólamlás történnék vagy az eljáró bíró a becslést hiányosnak találja s a becslés felülvizsgálatát kell elrendelni, az eljáró bíró a megyei gazdasági egylet által kiküldött 3 tagu becslő-bizottságot alkalmazza;

5. a tagosítási összes költséget előlegezze az állam és annak felét 10 év alatt fizesse vissza a birtokosság.

**Ugron Zollán:** Arra kíván reámutatni, hogy senki sem nyilatkozik itt a tagosítás ellen, míg kint sokszor hallunk a tagosítás ellen izgatni. Egy jó és bölcs tagosítás minden községnek javára



válik, ezt meg kell magyarázni a nép embereinek, de nem szabad azt mondani, hogy a tagosítás nem áldásos, a ki ezt mondja, az lelketlen izgatást követ el.

A tagosítás maradjon a bíróság kezében, mert ez a legmegbízhatóbb. Azt a javaslatot sem helyesli, hogy az eljáró bíró ne legyen kint a becslésnél, mert a bírónak tekintélyével kell megakadályoznia azt, hogy a becslésnél sugás-bugás ne legyen. Szerinte a legjobb garancia a becslésnél a jó eljáró bíró.

Még azt hozza fel, hogy a törvény-novellában a bírónak több jogot kell adni a mérnöki felügyeletre; ha a mérnökök hanyagok, hibáznak, most a bíró keze meg van kötve, kell tehát, hogy megtalálhassa az eljáró bíró a módot arra, hogy mikép mozdítsa el a meg nem felelő tagosító mérnököt. A mérnökválasztásnál is befolyást adna az eljáró bírónak, mert ha a bíró a tagosító mérnök választásánál rosszul folyt be, úgy azt mondhatja, hogy a nép választotta a tagosító mérnököt és félreáll, reá semmi felelőség nem hárulhat. Ezt meg kell akadályozni, hogy a felelőség elől a bíró ki ne bujthasson.

Kötelességének tartja reámutatni arra is, hogy a székelyöldi tagosítás iránt nagy közöny van az igazságügyminiszteriumban; nem értékeli ezen tagosítás fontosságát. Sokszor a bírói létszám hiányán akad meg a tagosítás s erre nézve példát is hoz föl: Udvarhely vármegyében három év óta fennakadtak a tagosítások, mert nem volt bíró. Szólv nem hive a kinevezésen alapuló mérnöki rendszernek, de keresni kell mégis a módot arra nézve, hogy a tagosító mérnökök nivója emelkedjék és ennek egyik módja abban van, hogy a bíró felelőssé tétetik a mérnök ellenőrzéséért. Végül föl hívja a figyelmet arra, hogy a mérnökök létszáma is kicsiny; a vasuti státusból kölcsönözze az állam bizonyos időre a mérnököket, mert a vasuti státusban igen sok okleveles mérnök nem végez mérnöki munkát, hanem olyant, a melyet elvégezhetne egy vasuti díjnok, sőt még a bakter is, pl. napszámosokról listát stb. vezetnek. Nem kuván konkrét javaslatot tenni.

**Dr. Fenyvesi Soma:** Szerinte a szakosztály oly kérdésekkel foglalkozik, a melyek egy kodifikáló-bizottság hatáskörébe tartoznak. Ismétlésekbe nem akar bocsájtkozni, hanem indítványozza, hogy mindazon dolgokat, a melyek az előadói javaslatban nem a tagosításra vonatkoznak, hagyja ki a szakosztály, azért, mert a tétel törvényekkel ellenkeznek, részben pedig úgy vannak fogalmazva, hogy ezeket így törvényesen keresztülvinni lehetetlen. Indítványozza, hogy a hatodik pont hagyassék ki a javaslatból, mert eddig is a telekkönyvi hatóságok föladata volt, hogy a másolatok gyorsan adassanak ki. Annak nincs semmi gyakorlati jelentősége, hogy a mérnök állítsa ki a másolatokat s a telekkönyvi hatóság a mérnöki munkát alapján állapítsa meg, hogy a tényleges viszonyoknak megfelelő-e a fölvétel.

Az előadói javaslat 8-ik pontjából csak az első sort hagyná meg s a többit kihagyná, mert a mi a többi részben foglaltatik, jogászilag érthetetlen. A javaslat 16-ik pontját szintén kihagyná azért, mert konkrét indítványt nem adtak elő a főlshóalók, hogy miként vétessék ki az eljárás a bíróság kezéből. A telekkönyvek rendezése kérdésében indítványozza, hogy a javaslat 5. pontja kihagyassék; jogászok előtt nem kell indokolni, hogy miért. A javaslat 6. pontja szerinte nem világos, azt így fentartani nem lehet. A 7. és 8. ponthoz indítványt terjeszt elő. Ma a gyakorlatban úgy áll a dolog, hogy ha a szegény ember 600 koronás kölcsönt akar fölvenni, közjegyzői okirat kívántatik s ha valaki csak 200 vagy 300 koronás kölcsönt vesz fel, annál is ugyanannyiba kerül a közjegyzői okirat, azután jön a bekebelezési illeték s egyéb kiadás, úgy, hogy mire a kölcsön a kisember kezébe kerül 10 —12 %-ot fizet. Itt más mód nincs, minthogy az állam mondjon le a bélyeg- és illetékről az ilyen kisebb ügyleteiméi. Indítványozza, hogy:

ezer koronáig legyenek bélyegmentesek a zálogjogi bekebelezések az esetben, ha azok pénzüintézet részéről történnek.

Kimondani kéri azt is, hogy az intézetek részére kiadott telekkönyvi másolatok bélyegmentesek legyenek.

**Dr. Kemény Andor miniszteri kiküldött:** Ugy tudja, hogy a Székelyföldön a telekkönyvi bejegyzések eredetileg helytelenül és rosszul vitettek keresztül s a térképek nem felelnek meg a valóság helyzetnek.

**Gyórfy Gyula:** Légből kapottak az összes adatok.

**Dr. Kemény Andor:** Erre nézve kíván informatív fölvilágosítást adni. Ha annyira rosszak a térképek, hogy a felvételtörli állapotoknak sem feleltek meg, akkor ez súlyos nehézségeket okoz a tekintetben, hogy a telekkönyvek ezen az alapon helyesbítessenek. Mert, ha a térkép alapján nem lehet megállapítani az ingatlanok azonosságát, akkor a helyesbítés emberfeletti munka. Ha tehát az előadói javaslatot a szakosztály elfogadja, kérdés tárgyat képezheti az, hogy vajjon eredményre fog-e vezetni a tagosítás a rossz térképek alapján. Elképzelhetőnek tartja-e az előadó, hogyha a telekkönyvi helyesbítés elrendeltetnék s keresztülvitetnék, azon térképekre a tényleges állapotot rávezetni lehessen?

**Incze Balázs:** A szakosztály minden tagja meggyőződött arról, hogy a tagosítási és arányosítási törvénynek felvetett kérdései a leglényegesebbek, s erre nézve bizonyíték az, hogy ezen szakosztályban a kisbirtokosok nagy tömege hallgatta az érveléseket.

A tagosítás káros, avagy előnyös voltába szóló nem bocsájtkozik, hanem előadó indítványának kiegészítéséül indítványt terjeszt elő a következőkben:

*mondja ki a kongresszus, hogy a székely nép fennmaradása érdekében szükségesnek tartja a tagosításról és arányosításról szóló törvények sürgős revízióját. Ennek megtörténteig új tagosítás és arányosítás ne lenne engedélyezhető.*

A megalkotni kért törvényekben a következő intézkedések volnának megállapítandók:

1. A tagosítás megengedhetőségéhez a rendezendő birtok terület 1/2 része tulajdonosainak kérése kívántasék meg.

2. A kiskoruak, községek, letarolt erdők birtokosai képviselőik által szavazhatnak.

3. Minden végzés nemcsak az anya-, hanem minden oly községekben kihirdetendő, a hol érdekelt birtokos lakik.

4. A megengedhetőség kérdésének eldöntése után és már a külön felmérés előtt a birtokállapot a telekkönyvekkel összhangba hozandó.

5. Utakra a község vagyonából csak annyi lenne fölhasználható, amennyi eddig is annak használtott.

6. Általános tagosítás esetén azon külső birtokok tulajdonosai, akiknek birtokaik csak felméretnek, de nem cseréltetnek ki, csak a felmérési és nem az összes költségekhez járuljanak.

7. Ha olyan vagyon arányosítása kéretik, mely telekkönyvileg a közbirtokosság nevéen áll, de jövedelmét régóta a község használta, vagy ahhoz a község tulajdonjogi igényt tart, mindenekelőtt ítéletileg ez állaptandó meg s előző esetben semmi, utóbbi esetben csak akkor lenne arányosításnak helye, ha az eddig élvezett haszon községi pótdón kívül biztosították.

8. Az 1871. évi LV. t. czikk 15. §-ának azon intézkedése hatályonkívül helyezendő, hogy az arányosítási eljárás

rás hivatalból indítandó meg. E helyett ugyanazon eljárás lenne alkalmazandó, mint a tagosításnál.

9. Módosítandó az 1889. évi XXXVIII. t.-cikk 16—18. §-ában irt eljárás a közbirtokosság nevén álló birtokok jogcíme kiigazítása tárgyában.

Azt hiszi, hogy a zavarok, melyek a tagosításnál csaknem mindenütt fölmerülnek, nem merültek volna föl, ha a statusquo a földkönyvben figyelembe vétetett volna. A Székelyföldön az állattenyésztés lényeges tényező és ennek alapja a legelő. Már pedig a mezőrendőri törvényben hangoztatott azon elv, hogy a közös legelők föl nem oszthatók, hajótörést szenvedett.

Végül kijelenti, hogy csatlakozik az előadó ur azon indítványához, hogy a becslési eljárásnál két idegen és két helybeli becslő alkalmaztassék. (*Helyeslés.*)

**Győrffy Gyula:** Az igazságügyminiszteri kiküldött által fölvetett kérdésre válaszképpen konstatálja a saját tapasztalata alapján azt, hogy az erdélyi részekben — s e tekintetben aligha van kivétel egyetlen egy törvényszék területén is — nincs telekkönyv, a mely rendezett állapotban volna. De ez a legkisebb baj.

Az 1870—71-iki fölvételek tökéletesen megbizhatatlanok (*Igaz! úuy van!*) s ha ezt, mint tényt konstatáltuk, akkor kiderül azon nagyfontosságú másik tény, hogy az egész birtokrendezési eljárás, a mely ezen telekkönyvekre alapított, határozott képtelenség Mert elképzelhetetlen az, hogy arányosítás, tagosítás történjék oly felmérések alapján, a melyek absolute nem felelnek meg a valóságnak. Nem téved, ha azt mondja, midőn a tagosító és arányosító mérnök ezen ténynyel találja magát szemben és kénytelen a munkát elvégezni, helyes munkát soha nyugodt lélekkel nem végezett és nem végez. Hozzáteszi szóló azt is, hogy daczára az 1895-ik évi novellának, a mely a telekkönyvi kiigazításokat állami költségen rendeli foganatosítandóknak, ezen terület felvételeket és kiigazításokat eszközölni lehetetlen, mert ha a közeg, a mely jogositva van a kiigazítást végezni, kiszáll a hely színére s kiviszi magával a nem szakértő telekkönyvetet s tegyük föl, hogy egyetlenegy esetben is rábukkant egy tévedésre s tegyük fel, hogy ezt helyesbíti és kiigazítja, ezáltal az egész mérnöki fölvételt teljesen lehetetlenné teszi és még jobban összekuszálja. (*Helyeslés.*) Ennélfogva ezen kérdést, szóló nézete szerint, nem is lehet megoldani akként, mint itt kontempláltott. Az itt felhozott gyakorlati érvek, melyeket Ugron Zoltán, mint gazda, Perjéssy Mihály, mint bíró, Bodor Tivadar és Bánffiy Zsigmond, mint jogászok felhoztak, a birtokrendezési eljárásnál alapos véleményeket fognak képezni, — azonban a kérdés nem ezeken a véleményeken, hanem a telekkönyvön fordul meg: a költségen, a mérnöki eljárás költségén.

Egész nyíltan meri a szóló hangoztatni, hogy a birtokrende-

zésnek csak azon feltétel alatt van létjogosultsága, ha a rendezés-igényelte befektetések bizonyos határidő alatt az érdekelteknek megtérülnek. Óvatosságra int, nehogy a helytelenül keresztülvendő birtokrendezéssel a székelységnek még élhető elemei is tönkretéssenek; megismétli az 1880-iki törvénynovella ankét-szerű tárgyalása alkalmával tett javaslatát, hogy a tagosítás mérnöki költsége az arányosítás terhére irassék.

Azt a kérelmet terjeszti szőlo a szakosztály elé, hogy az előadói javaslatnak a költségekre vonatkozó része az arányosítást javaslattal hozassék kapcsolatba s azzal együtt tárgyalassék; szőlo különben az arányosításnál külön javaslatot fog előterjeszteni. Végül még azt hangoztatja, hogy az állandó kataszter elkészítése a pénzügyi kormányzat kötelessége volna s ezt a kongresszusnak, mint óhajt ki is kellene fejeznie.

**Bocskor Ferencz:** Meg van győződve arról, hogy a tagosítás teljesen hasznos és üdvös, de hegyes területen hátrányos következkéssel jár. Nem irtóznék a nép tőle, ha tudná, hogy abból haszna van, de a jelenlegi rendszer rossz, javasolja, hogy a tagosítási eljárás a hegyes vidékeken szűntetessék be addig, mig új törvény lesz.

**Paget Olivér:** Szintén a hegyes vidékekre vonatkozólag kíván indítványt tenni. Hozzájárul ahhoz, hogy szükséges egy jó tagosítás, de a jelenlegi rendszer mellett nem. Kívánja, hogy a tagosítás elrendelése ne a birtokosok számának negyedétől, hanem felétől tétessék függővé. Azt is fölvenni kéri a javaslatba, hogy a bekerített magasabb mivelés alatt álló területek vétessenek ki a tagosítás alól. S miután sok helyen a nép az új gazdasági rendszer mellett nem tud megélni, javasolja, hogy azon gazdák, kik három részben veszik ki tagjukat, a tagosítás költségeihez való hozzájárulás alól kivétessenek.

**Ugron Zoltán:** Akkor rosszul segítik meg őket!

**Paget Olivér:** Végül indítványozza, hogy a csereszterződésék bélyeg- és illetékmentessége szorgalmaztassék a kongresszus által.

**Intze István előadó:** A beadott indítványokra a következőkben nyilatkozik. Perjéssy Mihálynak összes indítványait magáévé teszi, miután azok megfelelnek az ő nézeteinek is.

Dániel Lajos tagtárs urnak több javaslata van; állami mérnököt akar alkalmazni, mert a mérnökök rosszul dolgoznak, sok selejtes munkás van köztük, sok hibát csinálnak, megvesztegethők, zsarolják is a népet és mindenféle hibájuk van ...

(Dániel Lajos közbeszól: A segédeknek!)

Nem tagadja, hogy sok igazság van a dologban. Ugyanehhez szőlott Kelemen Ádám és Bánffy Zsigmond is s mindnyájan kifejtették azt a nézetüket, hogyha a tagosítás állami mérnökökre ruháztatnék, igen költséges volna, de sokkal hosszabb lefolyásu

is lenne. Ez az az ok, a miért ezt az állami mérnökökre bízni nem lehet; ezt a pontját a javaslatoknak tehát szóló nem helyeslítheti. Becslőül csakis okleveles egyének legyenek választhatók, javasolja továbbá Dániel tagtárs. Szóló ehhez sem járulna hozzá, mert kívánja, hogy a helybeli becsüsök ne mellőztessenek, mert a helyi ismeret nem pótolhatja semminemű theoretikus ismeret, oda szükséges egy-két helybeli ember, a ki vezesse és fölvilágosítást nyújtson. Szólónak eredeti javaslatában ez benne volt, de miután az eredeti javaslatban sok oly pont volt, a mely később kimaradt a miatt, hogy a keret szűkre volt szabva, szóló a mellett van, hogy ez felvétessék.

Dániel Lajos a kulturmérnökökre nézve azt kívánja, hogy a tervezetet még az érdemleges tárgyalás előtt készítsék el. Ez teljesen helyes. Ennek így kellett volna lenni, de ez bele van foglalva egy másik javaslatba, a mely ennél még radikálisabb, t. i. Bánffy Zsigmond javaslatába. Szóló ezt helyeslíti. Dániel javaslatát tehát mellőzni kívánja. Dániel indítványának 4. pontja a gazdasági szakértő véleményéről szól. Ez a kérdés később elő fog jönni, de nem ily alakban. Az »OMGE« javaslatában is bennfoglaltatik, hogy a gazdasági szakértő és kulturmérnök ott legyenek az érdemleges tárgyaláson. A tervjavaslat helyességének biztosítására elégséges lenne, ha az ítélethozatal előtt gazdasági szempontból s különösen a kisbirtokosság szempontjából megvizsgáltatnék.

A tagosítás költségének kérdésében megfelelőbbnek tartja Perjéssy Mihály javaslatát.

Helyeslíti azt a javaslatot, a mely kívánja, hogy miután a tagosítás a legtöbb községben kilátásban van, ne követeltessek a mezőrendőri törvény azon §-ának végrehajtása, a mely elrendeli, hogy minden ingatlan mesgyei határjelekkel megjelöltesse. Oly községekben, a hol küszöbön van a tagosítás, már nem is követelik. Szóló azt tartja, hogy nem szükséges mindenütt kifaragott kövekkel jelezni a határokat, lehet ideiglenes jeleket is használni. A javaslat e pontjának fölvetését feleslegesnek tartja, mert hiszen a birtokosnak magának érdekében áll ideiglenesen megjelölni a határt.

Bodor Tivadar véleménye az, hogyha a birtok aránylagos többsége kívánja a tagosítást, felesleges a szakértői vélemény. Ehhez szóló is hozzájárul. A negyedik pontot ki akarja egészíteni akként, hogy a működő mérnök, vagy felelős segédje által végeztethesse ezt a munkát, munkások ne alkalmaztassanak. De ez igen mélyen belenyulik a mérnök magánjogaiba. Bodor Tivadar javaslatait ezen részig elfogadhatónak tartja, de a többi részhez hozzá nem járul. Különösen azt, hogy a tervjavaslatban és ítéletben a kisbirtokosok egyénekenként elhelyeztessenek, merő képtelenségnek tartja. Bodor a tizedik pontot, a mely arra vonatkozik, hogy a kisbirtokosoknak meg kell engedni, hogy magukat képviseltethessék az érdemleges tárgyalás alatt, mellőzni kívánja, mert ez amugy is

meg van engedve. De a gyakorlatban nem igen alkalmaztatik, s azt tehát, a mit szóló a kisbirtokosok érdekeinek figyelembevételére nézve javaslatába bevett, nem kívánja elejteni, mert ha a törvény biztosítja is, hogy ezek képviselve legyenek, azért nem árt, hogy mi ennek kifejezést adjunk azért is, mert alig van az egész javaslatban több pont, a mely a kisbirtokosok kívánságaival foglalkoznék. Bodor óhajtandónak tartja, hogy a bíró és mérnök tartsa kötelességének, hogy kioktassa a birtokosokat az eljárás folyamán a felől, hogyan megy a tagosítás, mit lehet tőle várni; ez magától értetődő dolog, amit eddig is minden jóra való bíró és mérnök megtett. De, hogy ez törvénybe foglalassék, annak szükségességét nem látja át és el sem képzelheti.

Az előadói javaslat 11. pontjához ragaszkodik, bár egyetért Bodorral abban, hogy ez igen messze vezethet; de ha az eljáró bíró megítélése és sok más garancia biztosítja az eredményt, nem felesleges a kivételes eljárás megengedése. De, ha úgy határoz a szakosztály, hogy felesleges, szóló meghajol ezen vélemény előtt. Még a 12. pontra tett megjegyzésekre reflektál. Nagy veszedelem kutforrása az, ha az egész határt rendszertelenül kezelik, mert e miatt oly kényszerhelyzet elé kerül a birtokosság, hogy azt sem tudja, mit tegyen. Ragaszkodik a felvetett ellenérvekkel szemben e ponthoz.

Bartalis Imre azt mondja, hogy Csikban a hegyes-völgyes vidékek tagosításra nem alkalmasak, mert kisbirtokosok vannak és földjüktől megválni nem akarnak. Azt kívánja, hogy a tagosítás függesztessék föl s a törvény odamódosítsassék, hogy a székely birtokok ne forgácsoltassanak szét. Erre nézve szóló azt válaszolja, hogy Csikban még egy község sincs tagosítva, tehát nem tudjuk, hogy a tagosításnak milyen eredménye lesz. Legyen meggyőződve Bartalis arról, hogy ha a szóló meggyőződik arról, hogy a tagosítás nem válik be, akkor ezt a meggyőződést szabadon ki fogja mondani, akár tetszik valakinek, akár nem. De mindaddig, míg arról még nem győződünk, ragaszkodni kell ahhoz, hogy a tagosítást keresztülvenni kell, mert ha tudjuk is, hogy hátrányai vannak a tagosításnak, előnyei előtt sem szabad szemet hunyni. Szóló előadásának a célja az, hogy a tagosítással kapcsolatban fölmerült hátrányok, a melyek a tagosítás eredményét kockáztatják, kiküszöböltessenek. Abban azonban nagyon téved Bartalis, hogy a szász környékek ki vannak véve a tagosítás alól; igaz, hogy az arányosítás a szász vidékeken nem hajtatik végre, de a tagosítást a szászok maguk kérik, egyik a másik után,

Puskás Jenőnek azt válaszolja, hogy a megengedhetőségnek az érdekelték egy negyedrésze hozzájárulásához való kötése is csak magasabb állami érdekekből indokolható. Puskás Jenő követelte, hogy a tagosítási ügyek vezetésére műszaki-hivatal állítsassék fel kulturmérnöki, gazdasági és jogi szakértőkből; szólónak az ily

tagosítási tanács felállítására nézve aggályai vannak. Erre nézve helyesebb volna bevárni azt a tanácskozást, a melyet a jövő hóban a minisztériumban össze fognak hívni, mert ebben a kérdésben az eddigi szaktanácskozások pozitív eredményre nem vezettek. Bánffy Zsigmond javaslatának azt a részét, a melyben azt mondja, hogy a kulturmérnöki-hivatal köteles a vizszabályozásokhoz s belvizlevezetésekhez térképeket elkészíteni, szóló nem fogadhatja el, a többi részét Bánffy javaslatának elfogadja azzal a különbséggel, hogy a javaslat azon részét, melyszerint a becslésre legyenek készek a tervekkel, kiegészíténé azzal, hogy »lehetőleg« legyenek készen.

Fenyvesi Soma szerint a 6. pont kihagyandó; a telekkönyvi másolatok kiadását sürgeti s azt, hogy a mérnök utólag kiegészíthesse. Az egy igen fontos technikai kérdés, hogy a mérnöknek joga legyen a másolatok kiegészítésére. A 8-ik pontra Fenyvesi Soma azt mondja, hogy ez benne van az utasításban; igaz, de a gyakorlatban nem veszik oly szigoruan, mint a hogy kellene; ehhez is ragaszkodik szóló. A javaslat 16-ik pontját Fenyvesi kihagyni kéri azzal az indokolással, hogy a mai nap folyamán senki fel nem vetette ezt a kérdést. Szóló szerint ez a kérdés föl van vetve, nemcsak hírlapok, de tekintélyes testületek is foglalkoznak vele s az egész közvélemény, tehát oly dolog ez, a mit ki nem hagyhatunk; elismeri, hogy nehéz kérdés, de nem oly felesleges, a mint Fenyvesi gondolja. Fenyvesi Soma feleslegesnek tartja azt az intézkedést, mely szerint 30 évig újabb tagosítás el nem rendelhető. Szóló szükségesnek tartja, hogy a ki már egyszer tagosított, annak a részére ezen állapot állandósíttassék. A tagosítás ellenzőinek egyik legfőbb érve épen az, hogy 15—20 év múlva ugyis ismét eldarabolódik a birtok s akkor újból kezdhethük elől. A valóságban úgy áll a dolog, hogy az erdélyi részekben a lefolyt 40 év alatt három eset merült fel, hol újabb tagosítás kéretett. Ezekből is kettő egyesek üzleti spekulációjára vezethető vissza. Hozzájárul az OMGE. javaslatához és fenntartja javaslatit.

Fenyvesi a jogi esetek különböző jogi természetének megszüntetését teljesen kivihetetlennek tartja. Szóló javaslatát Fenyvesi félreértette. Fel nem tudja fogni, hogy Fenyvesi az A) 6. és B) 5. és 6. pontokban mit láthat olyat, a mi jogászilag érthetetlen és kivihetetlen? Szóló megmagyarázza, hogy ő azonos jogcímek alatt az azonos birtokiveket érti és így, a mi a javaslatban foglaltatik, kivihető is, szükséges is. A 6. ik pontot is feleslegesnek és érthetetlennek mondja Fenyvesi. A mai rendszer szerint a telekkönyvi beadványok a kellő hitelességgel nem bírnak, akkor volnának hitelesek, hogyha közjegyző előtt kezeltetnének. Fenyvesi kívánja, hogy ezer koronáig bélyegmentesek legyenek az okiratok; ezt szóló elfogadhatónak tartja. Áttér Incze Balázs javaslataira, s kijelenti, hogy a tagosítás s arányosítás felfüggesztése az új törvény



megalkotásáig lehetetlen. Természetes, hogy a kinek nincs egyéb birtoka, csak olyan belsősége, a mely tagosítás alá kerül, az csak a felmérési költséget fizesse.

Bocskor Ferenczel szemben kénytelen ragaszkodni az eredeti javaslatához.

Paget Olivér indítványát nem fogadja el, mert részben helytelenek, részben fölöslegesnek tartja. Azt, hogy a tagosítás csak a birtokosok többségének beleegyezése esetén rendeltessék el, szülő is elvben igazságosnak tartja; ilyen intézkedés azonban a mi viszonyaink között a tagosítást lehetetlenné tenné.

**Becze Antal elnök:** Egyenként ismerteti a benyújtott indítványokat, s a szakosztály helyeslésétől kísérve határozatképen kimondja, hogy a szakosztály a következő javaslatot terjeszti a kongresszus záróülése elé:

A) A kongresszus kimondja, hogy a tagosítás tulajdonképeni céljának elérése és a tagosításból szükségkép következő hátrányok ellensúlyozása céljából a kérdésnek törvényes rendezése tárgyában a következő alapelvek érvényesítését tartja szükségesnek:

1. A tagosítás megengedhetőségéhez a terület birtokosai egy negyedének hozzájárulása kivántassék. E terület megállapításánál az arányosítandó területek kihagyandók.

2. A tagosítás elrendelését egy véleményező bizottság nézetnyilvánítása előzze meg. Azonban, ha a birtokosság birtok-aránylagos többsége akarja, ez esetben ama szakértő vélemény mellőzhető.

3. A határjárást katasztéri mérnökök végezzék.

4. A tagosítási mérnökök színvonala emelendő. E célból az egyetemen a földmérői oklevél visszaállítandó. A tagosításhoz csupán mérnöki oklevéllel bíró és e szakban kellő gyakorlatot igazoló mérnökök alkalmaztassanak. Nemcsak helyetteseik, de segédek is lehetőleg szakképzett és a földmérői vizsgát letett, vagy műegyetemet végzett egyének legyenek. A szorosabb értelemben vett műszaki munkálatakat a működő mérnök személyesen, vagy képesített s a bírósághoz bejelentett, fegyelmileg is felelős segédei által végeztetheti.

5. A mérnökválasztás tisztasága biztosítandó.

6. A telekkönyvi másolatok gyorsan, hiánytalanul és hiba nélkül adassanak ki s a mérnök azokat utóbb kiegészíthesse.

7. Az osztályozás és becslés egy öttagu becselő-bizottságra bízassék, a melynek elnöke egy állami szakközeg legyen; két tagját a tagosítást foganatosító hatóság — jelenleg a bíróság — rendelje ki idegen szakférfiakból, két tagját pedig a közbirtokosság válaszsza a helybeliekből.

Az eljáró bíró folytonos jelenlétének kötelezettsége mellőztessék és azon idő alatt a birtoktisztázások foganatosítására utasíttassék.

8. A birtoktisztázásra kiváló suly fektendő, a közös birtokívek megszüntetendők, azonos birtokívek egyesítendők, a birtokosok elhelyezés szempontjából kellőképpen csoportosítandók.

9. A tagosítási eljárástól elkülönítve az arányosításra külön „eljárási utasítás” készíttessék.

10. A működő mérnök és bíró kötelességévé teendő, hogy a tagosítás hasznos voltáról a birtokosokat kioktassák.

11. A tagosító mérnökök időszakonkénti ellenőrzésére, munkálataik felülvizsgálatára, azok hitelesítésére külön — e célra rendelt — és az állami kataszteri hivatalokhoz beszállított állami szakközégek alkalmazandók. Az erdélyi részekben most meglevő hitelesítési eljárás egyszerűsítendő s az ország többi részeire is kiterjesztendő.

12. Az elhelyezkedés előtt a szükséghez képest a kombinatorium A-lapja elkészítendő. Az elhelyezkedésnél a kisgazdákra kiváló gond fordítandó. A kisbirtokosoknak az érdemleges tárgyalás folyama alatti képviseletéről gondoskodni kell. Az elhelyezkedési tervezet a kisbirtokosok szem-

pontjából ítélelhozatal előtt — kivéve az egyezség esetét— szakértőileg felülvizsgálendő.

13. A tagosításnál a kulturmérnöki hivatal köteles a tagosítás megkezdésétől fogva a tagosítási munkálatokban résztvenni, a tagosítandó határon lévő folyókon eszköz-  
lendő szabályozásokra, átmetszésekre, a patakok szabályozá-  
sára, belvizek lecsapolására vonatkozólag a terveket a hozzá-  
vetőleges költségvetéssel együtt elkészíteni és pedig lehetőleg  
oly időben, hogy azok már a becslés előtt készen legyenek.

Köteles a kulturmérnöki hivatal a tagosítás befejezése  
után az érdekelt birtokosok kívánságára az öntözésre s bel-  
vizek levezetésére szükséges tervet ingyen elkészíteni.

A község anyagi erejét felülhaladó folyószabályozások  
(Feketeügy, Küküllő) költségét viselje az állam; a pata-  
kok, csatornák és belvizek levezetésére szolgáló költségeket  
előlegezze az állam kamat nélkül olyformán, hogy a bir-  
tokosság azt 10 év alatt fizesse vissza.

14. A kiosztási munkálatok szobai felülvizsgálata egy-  
szerűbbé teendő, mint a minő most az erdélyi részek-  
ben s mindig soron kívül elintézendő. Indokolt esetek-  
ben a birtokosság egyhangu határozatára kivételképen  
meg lehetne engedni a szobai vizsgálat előtti kihasítást is,  
— kellő garanciák mellett.

15. A nyomásos rendszerről a tagosítás folyama alatt  
ne lehessen áttérni szabad gazdálkodásra.

16. A tagosítás befejezése után a munkálatok előbb  
jőjjenek telekkönyvi átalakítás alá s csak azután a katasz-  
terhez, mely köteleztessék arra, hogy a telekkönyvi számok  
alapján dolgozzék.

17. Közlegelők fennhagyása a helyi viszonyokhoz képest  
alkalmas helyen lehetőleg biztosítandó.

18. Közös szérűskert hagyandó ott, a hol ez gazdasági és  
tűzbiztonsági szempontból indokolva van.

19. A tagosítási ügyek a közigazgatás államosításáig hagyassanak meg a bíróságnál.

20. Ha valamely községben a tagosítás befejeztetett, ott ezen időponttól számított 30 évig újabb tagosítás el nem rendelhető, — akkor is csak a nagyobb tagok kihagyásával.

21. Gondoskodni kell arról, hogy tagosítási ügyeknél az ügyvédi beavatkozás a feltétlenül szükséges jogvédelem keretén belül maradjon.

22. A tagosítási összes költségeket az állam előlegezze, s azoknak felét — a mely azonban kat. holdanként 5 koronánál több nem lehet, — a birtokosság haszon-aránylag, — a költségek másik felét feltétlenül az állam viselje.

Az állam által előlegezett költségeknek a birtokosokat terhelő fele része 8—10 évre felosztva a közadók módjára hajtandó be.

B)A kongresszus a telekkönyvek rendezésénél a következő főbb szempontok figyelembevételét tartja szükségesnek:

1. Történjék sürgős intézkedés arra nézve, hogy az országnak azon vidékein, a hol a betétszerkesztési munkálatok ez idő szerint meg nem kezdhetők, az 1892. évi XXIX. t.-cz. értelmében a tényleges birtokos tulajdonjogának a telekkönyvekbe való bejegyzése, a telekjegyzőkönyvi bejegyzéseknek a helyesbitése és a megszűnt jogoknak a kitörlése vétessenek községenként államköltségen fogantatba. A sorrendben elsőbbség adandó azon községeknek, hol a tagosítási kérés már be van adva. Ezek után következnek a kulturában hátrább maradt szegényebb vidékek.

(Különösen névszerint kiemelendő Csikmegye, melynek igen sok községében minden képzeletet felülmúló rendezetlen telekjegyzőkönyvi állapotok halasztást nem tűrő orvoslást várnak.)

A helyesbítés külön ezen célra kirendelt állandósított közegek által eszközöltessék.

2. A telekkönyvi eljárási utasításnak 85-ik szakasza akkép módosíttassék, hogy az eljáró bíró jogosítva legyen a birtoktisztazás tekintetében ugyanugy eljárni, mint arra az 1892. évi XXIX. törvénycikk és 1893. évi június 8-ikán kiadott 24366. számú I. M. rendelet alapján kiküldött bíró jogosítva van.

3. A tényleges birtoklásnak a telekkönyvi állapottal való összhangzatba hozatala egyszerü, költségmentes és gyors eljárás útján hivatalból indítandó meg és viendő keresztül minden községben országszerte, — ott, a hol arra szükség van.

4. A kincstári követelések, a váltásösszegek és a viz-szabályozási járulékok kitörlése a kifizetéstől számított 8 napon belül föltétlenül kérelmeztessek.

5. A telekkönyvi betétszerkesztés az eljárás egyszerűsítése mellett gyorsíttassék és a folyamatban levő birtokrendezési ügyek haladéktalanul fejeztessenek be.

6. A jóságtestek különböző jogi természete megszüntetendő.

7. A telekkönyvi bejegyzések alapjául szolgáló okmányok hitelessége az eddiginél nagyobb garanciák alá helyztessék.

8. A bejegyzési kérvények bélyege, a bejegyzési illeték mérséklendő.

9. Törlesztéses kölcsönök céljából s csupán ezen célra használható hiteles telekkönyvi másolatok díjtalanul adasának ki.

10. A pénzügyintézetek részéről történő zálogjogi bekebelezések 1000 koronáig bélyeg- és illetékmentesek legyenek. *(Helyeslés.)*

## 5. Arányosítás.

**Kelemen Ádám előadó:** A székelység, a mely másfél-évezred óta Magyarország előbástyája s a magyar faj egyik leg-szorgalmasabb és legtevékenyebb része, az ország ellenségeivel évszázadokon át megküzdeni könnyü szerrel tudott s a mely népet sem a törökök fegyverei sem a tatárok égő mágjai kiirtani nem tudtak, ma a külellenségtől nyugodtan hagyva egy oly ellenséggel küzd, melylyel megbirkózni nem tud s mely sorait folyton tizedelve, a székelység végpusztulására tör.

Ez az ellensége a szegénység, melyet egyes kufárkodó, lelketlen emberek felhasználva, siettetik a székely kisbirtokos teljes tönkrejutását és kényszerítik, hogy az általa annyira szeretett hazát elhagyja.

Ezeknek a lelketlen üzérkedőknek mint egy jó termő talaját látom az arányosításokra vonatkozó ez idő szerinti törvények és utasítások helytelenségében, rosszul való alkalmazásában. A fentiek meggátlása és a mennyiben még lehet, javítása céljából vélem és indítványozom, hogy a székelyföldi arányosításokra vonatkozó alább előterjesztendő határozati javaslatomat a székely kongresszus elfogadni és azoknak érvényt szerezni méltóztassék. Ezen javaslatom egyes pontjának indokolását a következőkben kívánom elmondani.

Ad 1. Már az 1871. évi LV. t.-cz. 15. s ennek alapján kiadott utasítás 13. §-a s végül 1892. évi XXIV. t.-cz. s ennek alapján kiadott 356—893 I. M. szám alatti utasítás 37 §-a intézkednek az iránt, hogy az arányosítások hivatalból indíttassanak meg és pedig az illetékes kir. törvényszékek által. S mivel a kir. törvényszékek ez ügyekben kellő erélylyel nem jártak el, azért kívánom ezt a kongresszus figyelmébe ajánlani.

Ad 2. Gyakorlatban van több törvényszéknél, s különösen az udvarhelyi kir. törvényszék területén eddig folyamatba tett s részben be is fejezett arányosításoknál az, hogy azok a hitel telekkönyvi adatok teljes mellőzésével, kizárólag az adókataszter adatai alapján eszközöltetnek. — Tudvalevő dolog pedig az, hogy az adókataszter tisztán az adózás szempontját tekintve, a telekkönyvi tulajdont figyelmen kívül hagyja. Nyilvánvaló ebből, hogy az ez alapon keresztül vitt arányosítás érzékeny károsodást okoz a telekkönyvi tulajdonosoknak, nevezetesen a nőknek és kiskorú gyere-

keknek, a kiknek adóját rendszeren a férj vagy a család valamelyik férfitagja fizeti, illetve az adókataszterben az ő neve szerepel. — Ha már most az arányosítás csak ezen adatok alapján eszközöltetik, úgy lehetetlen, hogy a telekkönyvi tulajdonos jogos illetményéhez jusson s ez által meg ne károsítsák.

Hogy pedig az arányosítandó terület felméréssék és osztályoztassék, azt szintén a visszaélések elkerülése miatt tartom szükségesnek.

A birtokosok ez idő szerint költségkimézés szempontjából a felmérés és becslés mellőzését követelik, nem tudván mérlegelni az abból származó óriási hátrányokat. Hogy példával is igazoljam, hogy mily különbségek származhatnak ebből, felemlitem Gyergyó-Szentmihályos épp ezuttal folyamatban lévő arányosítását, a hol is a telekkönyvi és kataszteri adatok 34,000 hold közhely területet tüntetnek ki, míg azok valóságban felméréstől 40,000 holdat tesznek ki.

Könnyen belátható ebből, hogyha Szent-Mihályos község birtokossága a Csik-megyében általános gyakorlatban lévő eljárástól el nem tért volna és nem mérette volna fel közhelyeit, mily érzékeny károsodást szenvedtek volna az illetményeiket természetben kikapó birtokosok. — Természetesen ennek a fordítottja épp így bekövetkezhetik s akkor meg a közösségben maradó kisbirtokosok lesznek érzékenyen megrövidítve.

Hogy pedig az osztályozás szükségességére is a legközelebb fekvő példát felemlítsem, felhozom éppen a kongresszus székhelye Csik-Tusnád arányosítását, ahol is, a már 12 évvel ezelőtt megkezdett arányosításnál, az egyes illetmények elhelyezése stádiumában jöttek rá, hogy felmérés és osztályozás nélkül képzelenség keresztülvinni, mert a fürdőterület közvetlen szomszédságában levő erdőterületekről, azok értékes voltánál fogva senki lemondani nem akar, illetve mindenki azt óhajtja saját illetményébe kapni, mert nem lévén felmérve és osztályozva, ugyanolyan értékben volna kiadandó, mint a legtávolabb fekvő érteltelen hely. — Tehát elvesztegetett a birtokosság ok nélkül 12 évet, elköltött ez idő alatt egy jelentékeny összeget és ma kezdheti ott, ahol volt.

Ad 3. Ezen pontot az arányosításokra vonatkozó intézkedések legfontosabbjának tartom s ép ezért kimerítőleg foglalkozom vele.

Ez idő szerint a székelyföldi arányosításoknál ép ezen pont-

nak a hiánya s az arányosításra vonatkozó utasításban az ezen pontot helyettesítő határozatlan és ingadozó intézkedés okozza a székelységnek végtelen anyagi kárát, tönkrejutását, sőt kényszeríti hazája, szülőföldje elhagyására. A székely kisbirtokos a mostoha talaj és klimatikus viszonyok miatt a művelés alatti földbirtokára édes keveset számíthat akkor, midőn megélhetési viszonyait mérlegeli, hanem minden reménye az ezen birtok után a közvagyonból jutandó erdő és legelő illetményében lehet. — Ez képezi megélhetésének alapját és ezen pontnak az arányosításra vonatkozó törvényből való hiánya épp ezen jövedelmi főforrását, ezen megélhetési alapját rántja ki kérélnélhetlenül a székely kisbirtokos lába alól.

Midőn az erdő és legelőilletményből való jogát a székely kisbirtokos az ezen jogok megvásárlásával foglalkozó, üzérkedő egyének rábeszélése folytán eladja, halvány fogalma sincs róla, hogy tulajdonkép mit adott el. Ha tudná, tiszteres összegért, sőt talán semmi áron sem adná el, de midőn megtudja, akkor már késő, mert a megélhetési alapot elveszítette. — Ép ezért kívánom határozottan érvényre juttatni azt, hogy az arányosításnál szükséges birtokváltások felvétele alkalmával (melyek a tényleges állapotnak a telekkönyvvel való összhangba hozatala végett szükségesek) csakis művelés alatti területek, illetve telekkönyvezett részletek vezettessenek át, nem pedig a miképen az jelenben történik, hogy a még meg nem állapított arányjogok (a melyeknek még akkor sem mennyisége, sem értéke nem ismeretes) képezzék adás-vevés tárgyát.

Ha azután a birtokrendezés befejeztetett s kinek-kinek a közvagyonból jutandó illetménye hányadokban kimutattatott, esetleg be is lett telekkönyvezve, akkor igenis elválasztható, külön elidegeníthető a művelés alatti területtől a közvagyonbóli illetmény, — akkor nyugodtan engedhetjük ezt, mert tisztában lévén ki-ki illetményével s annak értékével, visszaélés, károsítás nem történik.

Ad 4. Ezen pontot költségkimélés szempontjából tartom szükségesnek. Nevezetesen teljesen feleslegesnek tartom a kiosztási munkálatok hitelesítésénél a gazdasági szakértő alkalmazását, mert a már elkészült műszaki munkálat jogérvényes egyezség vagy ítélet alapján hajtattott végre, a minek elbírálását úgy a birtokosság, mint az eljáró bíró és hitelesítő mérnök, gazdasági szakértő nélkül eszközölheti. Tehát, hogy A. B.-nek a helyére avagy for-



ditva tétetett volna, az teljesen kizártnak tekinthető s ha esetleg mégis megtörtént, annak megváltoztatása ugyis nem a gazdasági szakértő feladatát képezi, hanem igenis e tekintetben rendelkezési joga az eljáró birónak van, mert ez tulajdonképpen nem gazdasági, hanem jogi kérdés.

Hogy pedig az új kiosztott birtoktag gazdaságilag helyesen van-e fektetve, annak elbírálására inkább illetékes a hitelesítő mérnök, kiről feltételezhető, hogy ily dolgokban teljesen jártas, mint egy gazdasági szakértő, kitől a törvény sem kíván egyebet mint azt, hogy a helyi viszonyokat ismerje, mivel és jó gazda legyen, — tehát, hogy műszaki ismeretekkel is birjon, tőle egyáltalán nem követelik, fel sem tételezhető, sőt a gyakorlatból tudjuk, hogy ilyes természetű kérdésekben helyes bírálatot adni képtelen.

Ily körülmény között ezen tárgyaláson a gazdasági szakértő teendője semmi egyéb, mint a 10—40 napig tartó semmittevés és a törvény által részére megszabott napidijak és utazási költségek felszámítása, a birtokosság rovására.

Ad 5. Mint mindenütt, úgy a birtokrendezés terén is mindig egyik legfőbb akadály (a mi azután számtalan más hátrányt von maga után) a pénzhiány. Ez késleltette nagyon sok esetben a birtokrendezés megkezdését, ez késlelteti annak folyama alatt a további haladást s ez akasztja meg igen sok esetben annak befejezését. — Az államra hárul tehát a kötelesség, nézetem szerint, ezen segíteni. És látva, hogy ipari vállalatoknál néha egyesek előnyére jelentékeny összegeket áldoz az államkincstár, helyénvalónak tartom, hogy ezen fontos gazdasági cél előmozdításától se zárkózzék el. — Különbén maguk az illetékes tényezők is átlátták ez iránybani kötelességüket akkor, amidőn tagosítások eseteiben felajánlották az állami előleget; ép ily szükségesnek és méltányosnak tartom ezt az arányosításra vonatkozólag is.

Mindezek alapján ajánlom következő határozati javaslatomat elfogadásra:

*mondja ki a kongresszus határozatilag azt, hogy fölterjesztést intéz az illetékes minisztériumhoz az iránt, hogy az arányosítási törvény módositassék az alábbi főbb pontok figyelembe vételével:*

1. A megengedhetőség kérdésére vonatkozólag mondassék ki, hogy mindazon községek közhelyeinek, melyek

idáig arányosítva nem lettek, arányosítása hivatalból rendeltessék el.

2. A közhelyek arányosításánál a birtokosok jogi illetményeinek meghatározása feltétlenül a hitellekkönyvi adatok alapján történjék, az arányosítandó területek pedig felméréssenek és osztályoztassanak.

3. Szigoru intézkedés tétessék az iránt, hogy a birtokváltozások felvételénél csak is mivelés alatti területek, illetve telekkönyvezett részletek vezettessenek át, a közhelyekből illetőségek, mint még meg nem állapított jogok átvezetése, vagyis azoknak a mivelés alatti területektől való szétválasztása határozottan tiltassék el, mig az illető község közhelyeinek arányosítása befejezve nincs.

4. A munkálatok olcsóbbá tétele céljából a felesleges számú szakértők mellőztessenek.

5. Végül mondassék ki, hogy az arányosítási munkálatok gyorsabbá tétele és megkönnyebbitése céljából az ahhoz szükséges költségeket az állam kincstár előlegezze, s meghatározott idő alatt az érdekelt birtokosságtól részletekben szedesse be. (*Helyeslés.*)

**Forster Géza elnök:** Mindenekelőtt konstatálja, hogy a tervezetben megjelent előadói javaslat nem ellenkezik az előadó által előterjesztett javaslattal. Kéri a szakosztályt, hogy ne csak az előadó által benyújtott javaslatra, hanem a nyomtatásban megjelent három pontra is térjen ki.

Ezután felolvassa Papolcz község közbirtokosságának a kongresszus elnökségéhez intézett következő sürgönyét:

»Papolcz község közbirtokossága üdvözlét küldi s áldást kér a kongresszus működésére az Egek urától, mert a folyamatban lévő arányosítás és tagosítás folytán Papolcz község kisbirtokossága a pusztulás szélén áll és ha a kongresszus az elébe tűzött tárgysorozatában a mi sérelmes ügyünket tárgyalni és azt jegyzőkönyvbe venni nem kegyeskedik, szeretett hazánkra nézve mint adózó polgárok, megszüntünk számot tenni s minden habozás nélkül kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy az ezutáni meg nem élhetés miatt ki kell vándorolnunk. Okozza pedig ezt az, hogy erdeink használatából, melyhez ősi jogok csatoltak, kizárattunk, legelőink baromtenyésztésre nincsenek, a mi van silány, köves talaju, szarvasmarhatenyésztésünk tehát teljesen veszendőben van az egekbekiáltóan

igazságtalan erdőarányosítás és az előrelátható mezőtagosítás folytán. Mert a tagosítás révén a csekélyszámu tagosítást kívánó nagyobb birtokosok által szántó földeinknek a sikon fekvő termékenyebb részei vétetnek el s mi vagy a kopár, sziklás, agyagos vagy a mocsaras helyekre szorítottunk ki, hol semmi sem terem. Ily viszonyok között itt maradni vérrel szerzett drága hazánkban képtelenek leszünk. A folyó évi április hó 20-án az igazság- és földművelésügyi miniszter urhoz benyújtott kérelmünk alapján az erdőarányosításra vizsgálatot s a mező tagosításnak azonnali beszüntetését kérjük. Papolcz község közbirtokossága.«

Kötelességszerűleg előterjesztette ugyan e táviratot, mivel azonban a papolcziak az illetékes minisztériumoknál kérik ügyük elintézését, a kongresszus annak további tárgyalásába nem bocsátkozhatik. (*Helyeslés.*)

**Molnár Józsiás:** A székely közbirtokok arányosításának kérdését a legveszedelmesebb dolognak tartja, mert a mennyiben ez a törvény végrehajtatik, nemcsak egy Papolcz község, de még sok Papolcz község lakói földönfutókká válnak, azért, mert megfosztatnak azon közös birtokoktól, melyeken ők, mint őseik, századokon át magukat fentartották. Elsősorban is kijelenti a szóló, hogy folyamatban van az arányosítási eljárás egy oly törvény alapján, a mely egyáltalán a székely közös birtokokra nem is vonatkozhatik, mert csak urbéri birtokokra vonatkozik. A székely közös birtokokat minden székely nemesi jogon elidegeníthetlenül használta évszázadokon át. Ez a közös birtok nem a magánbirtok járandósága, hanem a személy illetéke. Hogy miképpen lett a közös birtokból közbirtokossági birtok, annak historikumát meg lehet találni a virilis intézményben.

Míg ez nem volt s míg az 1871. évi törvény az arányosításról, meg nem hozatott, közbirtokossági vagyonnak híret sem hallottuk. Ha a székely közös birtok a magánbirtok járandósága lett volna, azon esetben mindazok, a kik magánbirtokukat eladták, a közös birtokot többé sohasem használhatták volna; ha igénybe akarta volna venni valaki a közerdőt, azt mondhatták volna neki, hogy mit keresel itt, neked itt nincs jogod és be nem jöhetsz. De tudjuk, hogy a hol az arányosítás végrehajtván nincs, a közbirtokot minden székely úgy használja ma is, mint akkor használta, mikor minden birtokát birta. Tud esetet arra is, hogy egyes székelyek kipusztulva birtokukból, kimentek Romániába, de hazaküldték rokonainak a pénzt, hogy újra birtokot vásároljanak s mikor vissza kerültek, folytatták tovább a gazdálkodást és élvezték a közös birtokok használatát. Ebben rejlik a titka annak, hogy a székelység ki nem pusztulhatott.

Ha a közös birtokok magánbirtok járulécai lettek volna, akkor nem merülhetett volna fel az az eset, hogy olyan emberek, a kik nem voltak törzsökös székelyek s 1848 után ezeket szerevve új birtoko-

sokká váltak, nem szerezhettek közös birtokot, míg a községtől erre külön jogot nem vásároltak. Szóló névről is meg tudna nevezni egyes birtokosokat, a kik a közös birtokok használatát megvásárolták. Ily viszonyok között — kérdi — hogyan lehet azt mondani, hogy a székelyeket egyformán, fejenkint, nemesi jogon illető közös birtok a magánbirtok járuléka? Ezt az elmondottak tényleg megczáfolják, de ha ez nem elég, utal a kuriai döntésekre. Torja község közbirtokát fölosztották; voltak kézdivásárhelyi birtokosok, kik a pert a kuriáig vitték s még sem kaptak a közbirtokossági közös birtokból semmit. Utalhatna több ily esetre, melyek bizonyítják, hogy égbekiáltó igazságtalanság az, hogy a minden székelyt egyforma nemesi jogon illető közbirtokot felosztjuk oly emberek között, kiknek erre joguk nincs, mert 1848 előtt itt birtokuk nem volt. Ha ez a folyamatban lévő eljárás helyes és igazságos volna, akkor a nemes székely nemzet minden egyes tagja követelhetné azoktól, hogy ők is összes magánvagyonukat osszák meg. Mikor vett valaki közös birtokokat, hol vásárolta meg és kitől, hiszen a székelybirtok adás-vétel tárgya soha sem volt, a székely sohasem adta el közbirtokbeli járandóságát egyszerűen azért, mert az sem el nem adható, sem át nem ruházható, azt minden egyes székely nemesi jogon, születésénél fogva használta. Éppen ezen szakosztály üléséhez kezdetén hallotta szép szavakban ajánlani a szövetkezeti eszmét; hát van a székelyeknek egy szövetkeztük, a mely több mint ezer éven át jónak bizonyult, mert annak segélyével, az ősi közös birtokokkal, a székelység megküzdött mindenféle veszéllyel, megküzdött a török, a tatár veszedelemmel, rabszjira fűzhették apáinkat, elhurcolhatták idegenbe, de az ittmaradtaknak megadta a közbirtok a lehetőséget a székelység föl virágzására és arra, hogy hatalmas oszlopa legyen a hazának.

Az elmondott tényekről az igazságügyminiszternek is meglehetősen tájékozottsága van, mert szólónak az ez év június hó 19-ikén elmondott interpellációra adott miniszteri válaszból meggyőződhetik bárki, hogy a miniszter méltányolja szóló álláspontját s azt mondta, hogy csak azért nem tehet pillanatnyilag semmit, mert kötve van a keze annyiban, a mennyiben ezen harminczegy év óta fenálló törvény segélyével jogügyletek köttettek, a melyeket ő hirtelenséggel nem érinthet. De kérdezi, hogy a fenálló törvények értelmében is miként lehetett azon közös székely birtokokból, a melyeken minden egyes nemes székelynek fejenkint és személyenként élethossziglan haszonélvezeti joga volt, jogokat vásárolni? Hisz a törvény megszabja, hogy mi eladható, mi megvásárolható. Mivel a részesedési arányt megállapítani nem lehet, mert számba kellene venni, hogy hány született székely tarthat azon közbirtokhoz igényt, mert minden egyes újszülöttel új tulajdonos jön létre: tehát mindenféle adás-vevés érvénytelen!

De ha nem is volna ilyen napnál világosabb a székelyek igaz-

sága, akkor is minden hazafinak meg kellene gondolni, hogy mi történik, ha az arányosítás végrehajtatik? Az, hogy a székelységnek több mint fele kivándorol s 20 év múlva lámpával sem találunk székely birtokost.

Kérdi a szóló, hogy volt-e bizonyos embereknek joga a közös-birtokhoz, a kiknek ma nagy birtokuk van. Soha! Mutassanak ezek a nagybirtokosok oly okmányt, a mely 1871 év előtt kelt volna s a közbirtokossági vagyronról szólana; ha valaki mutat ily okmányt, szóló készséggel meghajol; de ily okmányok nem léteznek, mert ezek csak a törvény meghozatala után jöttek létre.

Még a szakosztály emberbaráti szeretetére hivatkozik; ha az arányosítás végrehajtatik, száz meg száz becsületes családapa fosztatik meg annak lehetőségétől, hogy családjának úgy mint régen, kenyeret adhasson. A közbirtokot háborítlanul birta ő maga, apja és minden nemzetsége s most arra ébred, hogy kimagyarázzák szépen a birtokából (*Igaz. Ugy van!*) s azt elveszik olyanok, a kiknek semmi érdemük sincs e föld megtartásában. Tisztelettel kéri a szakosztályt, hogy következő határozati javaslatát elfogadni méltóztassék:

*mondja ki a kongresszus,* hogy ha a székely viszonyokkal nem számolt, tehát azokra nem is vonatkozó arányosítási törvény a szokásos téves magyarázatokkal, úgy mint ma folyamatban van, a székelyföldön végrehajtatik: az esetben a székelység igen nagy része, a közbirtokos osztály megfosztatik azon közös birtokától, melyet nemesi jogon, fejenkint és személyesen, egyforma arányban osztatlanul birt századokon át; a melyet soha senkinek el nem adott, mert el sem adhatott és az ősi székely birtokok igen nagy része oly egyének birtokába megy át, kik azért soha semmi ellenértéket nem adtak, mert nem is adhattak.

Ha pedig a székelység zöme, a kisbirtokos osztály meg lesz fosztva azon közös birtokától, mely néki, úgy mint őseinek, csekély magánbirtoka mellett a megélhetést biztosította: az esetre magánbirtoka sem lesz megtartható s ily módon csakhamar önhibáján kívül földönfutóvá, koldussá lesz a szabad székelység nagy része és ki kell vándorolnia azon földről, melyet megelőzőleg töröktől, tatártól, de ki tudná előszámolni még hány ellenségtől, több mint ezer éven át megvédett, megtartott és pedig úgy, hogy egészen

az 1848-ik évig hazánk ezen részén másnak, mint a szabad székely nemzet fiainak egy talpalatnyi földje sem volt, mert nem is lehetett.

Ezen minden igaz hazafi szivét megdöbbenő tényállásra való tekintettel,

mondja ki azt is a kongresszus, hogy az előkészítő bizottságnak célbavett határozati javaslata ellen előre is tiltakozik, mert az csak az eljárást óhajtja módosítani, maga a lényeg ellen nem tiltakozik, holott a folyamatban levő arányosítás helytelen és veszélyes, amiértis valameddig a szabad székelység tulajdonát képező és megmenthető közös székely-birtokok megmenthetése érdekében a kellő és tőle telhető lépéseket végre nem hajtotta, valameddig a magas kormányhoz, a székelyföldi *arányosításnak azonnali beszüntetéséért nem folyamodott: addig más kérdésekkel nem kíván foglalkozni.*

Mondja ki végül a kongresszus, hogy az arányosítási kérdés tárgyalását szintén a nagy győgycsarnokban tartja meg. Egy ilyen nagy, a nemzet és a haza érdekével oly szorosan összefüggő kérdés tárgyalásánál, melynek mikénti eldöntésétől nemcsak több százezer igaz és becsületes munkás székelynek birtoka, tehát megélhetése és kenyere függ, hanem még a magyar állam és nemzet életére is döntő befolyással lesz: szükséges, hogyha már az életérdekeikben veszélyeztetve lévő székely kisbirtokosok ezrei nem lehetnek jelen, legalább vehessenek részt mindannyian azok, kik a székely kongresszusra ide fáradni szivesek voltak.

**Forster Géza elnök:** A felszólalások előtt az igazságügyminiszter képviselője kíván szólni. (*Halljuk, halljuk!*)

**Dr. Dévai Ignác:** Az imént fölszólaló előadta azokat a panaszokat és sérelmeket, melyeket a képviselőházban interpelláció alakjában előterjesztett. Ezen sérelmek között ma és akkor is felémelte azt is, hogy a tulajdonkép fennálló jog szerint a székely birtokból el sem idegeníthető semmi s vissza kellene adni a

székelynek az elidegenített birtokokat. Másik általános panasz az, hogy az arányosítás végrehajtása előtt azon meg nem határozott birtokrészeket, a melyek az egyes részeseket megilletik, némelyek potom pénzen megszerzik, s szerződés alapján nagyobb birtokterületekhez jutnak; Molnár Józsiás kívánta, hogy ez meggátoltassék és behatóbban orvosoltassék. Midőn a miniszter azt felelte, hogy a sérelmeket elismeri, de visszahatólag ezeket törvényhozási uton nem tartja orvosolhatóknak, mert szerzett jogokról van szó, ezt úgy tudja szóló, az utóbbiakra értette és nem más jogügyletekre.

**Molnár Józsiás:** Félreértett szavai helyreigazítása czimén kér szót. A miniszteri kiküldött nem értette jól meg a szót és ebben rejlik a tévedés magyarázata. Szóló azt mondotta, hogy vannak Székelyföldre 48 után beszármazott emberek, a kiknek semmi joguk nincs a közbirtokokhoz, s ha ezek között is birtokarány szerint osztjuk föl a közbirtokokat, akkor éppenséggel nem erősödik meg a székelység. A gyergyóvidéki birtokosok nem is álmodtak arról, hogy husz-harmincz forinton eladott szántóföldjeik révén megfosztattak a közös birtokokhoz való joguktól is s a ki megvásárolta a földet, az sem számított arra, hogy 20—30 forinton hozzájút egy nagy erdőséghez.

**Markos Gyula:** Szerinte fel kellene világosítani a népet, hogy a közvagyonból őt illető részesedését el ne adja. Rámutat, hogy különösen Csikmegyében s annak felső részében már is vannak társulatok, a melyek a boldogtalan népet félrevezetik. Fölhozza, hogy e konzorciumoknak még a közigazgatás is kezére játszott. Ha a népet az érdekszövetségeknek kiszolgáltadjuk, akkor nem marad egyebe e népnek, mint a koldusbot. Nem vet neki másfél évet, hogy a gyergyóvidéki nép kénytelen lesz megragadni a koldusbotot, mert azt a talpalatnyi földet, a melyért ősei véreztek, elveszti lábai alól, s az a konzorciumok kezére jut. Ne engedjük tehát, hogy a nép jogáról lemondjon, hassunk oda, hogy a néppel megértethessük, mily boldogtalan állapotok következnek be akkor, ha a lélekkufárokra hallgat. Kormánybiztost kell kiküldeni az ily dolgok megvizsgálására, mert sokszor nem elég erélyes a törvényhatóság sem, hogy megvédelmezze azt a népet, a melynek érdekében egész befolyását gyakorolnia kellene. A nép fölvilágosítására elsősorban a lelkeszkedő papságot tartja hivatottnak. De kívánja, hogy a közigazgatási közegek is javuljanak meg, mert ezek is kezére járnak a nép kiszípolózóinak.

**Forster Géza elnök:** Figyelmezteti a felszólalókat, hogy hasonló kifejezésektől óvakodjanak, mert hatóságok és testületek megsértése esetén megvonja a szónoktól a szót.

**Markos Gyula:** A következő indítványát ajánlja elfogadásra:

1. *mondja ki a kongresszus,* hogy szükségesnek tartja a székely népet fölvilágosítani abban az irányban, hogy a

közvagyonból őt és utódait megillető jogosultságát senki-  
nek el ne adja.

2. A hol lelketlen üzerek az arányosítást megelőzőleg a népet kifosztották, az ilyformán szerzett birtokok felülvizsgálására kormánybiztos küldessék ki, s a hol az üzérkedés a nép rovására és a közös birtokok kárára történt, három évre visszamenőleg minden ily ügylet semmisnek mondassék ki.

**Dr. Bánffy Zsigmond:** Molnárnak felel; az arányosítás régi dolog a Székelyföldön. Egy kétszázhatvan éves törvény nem új keletű dolog s ha helyesen indul az arányosítás, a népek kárára nem fog szolgálni. (*Ugy van!*)

Kijelenti, hogy szívesen fölmutat száz és száz okmányt, a melyek bizonyítják, hogy már az ötvenes években eladta a nép az ő jogait. (Molnár Józsiás közbeszól: Közbirtokból?) Földesuri jogokat. Kész olyan okmányt bemutatni, a melyszerint az aránykulcs az arányosításnál a régi telkek illetménye volt. Minden szabad székely telek egyforma, a nemesi kuriával egyenlő értéket képviselt; az urbéres telek feleértéket képviselt, s ez képezte az arányosítás kulcsát.

Az 1871-ik évi törvény szabályozta az erdélyi részekre nézve az arányosítást, mert a régi törvények szerint határozott intézmény nem volt, hogy miképpen, minő eljárás mellett vitessék az keresztül. A gyakorlat az volt, hogy közigazgatási uton vitetett keresztül az arányosítás. Mivel a jurisdikciót a közigazgatástól elvették, szüksége merült föl annak, hogy a tagosítási eljárást kivegyék a közigazgatás kezéből, s független bíróságra bizzák.

Ez volt az arányosítási törvény meghozatalának egyik indoka, s a másik indok abban rejlett, hogy nehéz volt az »antiqua sessio«-kat megállapítani. A birtokarány megállapítása, igaz, a székelyekre sérelmes, s nem precizizozták, hogy mely birtok alapján kell a megosztásnak történnie. A birói gyakorlat nagyon ingadozó; a felsőbb bíróságok azokat a birtokosokat, kik idegen községben laktak s a határban egy-két darab földdel birtak, de belsőséggel nem, sok esetben nem vették figyelembe. Az erdőkkel éppen így bántak el a bíróságok. Újabb időben azt vették fel, hogy az erdők után ugyancsak erdőt adtak a részesnek és így oly anomáliák fejlődtek ki, hogy némely községben egy igen nagy erdőbirtokos megkapta a község erdőségeinek 9/10-ét s a szabad székely birtokosságnak maradt egy tized rész; ez sérelmes, mert a régi gyakorlat a Székelyföldön az volt, hogy szesszió után gyakorolták a legeltetési jogot. A sérelem azonban nem olyan, hogy segíteni ne lehetne.

De van a törvénynek még egy nagy hibája, s ez a 16. §



intézkedése, a mely abszurdum a törvényben, mert megtörténhetik, hogy a földesurnak csak egy hold erdőilletménye van, rendszeres erdőgazdaságot pedig egy holdon gyakorolni lehetetlenség s megtörtént az a visszaélés, hogy egy nagybirtokos arányosítási illetményeként egy személyben összpontosítottak nagyobb erdőbirtokokat, s a tulajdonképeni közbirtokossági erdő nem maradt fenn. Ez az egyéni birtokképen való kisajátítás káros a közbirtokosságra, káros az országra nézve, s az így összehozott erdőket egymásik favállalkozó azonnal letarolja, s eljutunk oda, hogy pár évtized mulva az erdőben bővelkedő Székelyföldnek erdeje nincs, mert a közbirtokossági erdők eltűnnek.

Szóló nem pártolja azt, hogy a száz holdon alóli erdőbirtokos erdőhöz juthasson természetben, akár székely, akár földesur, akár urbéres birja. Azt sem pártolja, hogy az urbéri jogon birt erdők külön szakittassanak ki; jobb, ha a birtokok közösségben maradnak.

De van még egy nagy baj, s ez a legeltetés kérdése. A legeltetés roppant mizerábilis, 20 éve látogatja szóló a háromszéki erdőket, de lelegelt erdőket nem látott soha, hanem csak letaposott erdőterületeket. A székelyeknek van elég legelőjük, csak marhájuk nincs. Az arányosításnál gondoskodni kell arról, hogy a kis székely gazdának legyen hova kicsapni a marháját, legyen a csordának kijáró helye; erre nézve az a nézete, hogy közvetlen a község közelében az arányosítás alól ki kell venni azokat a helyeket, a melyek marhalegeltetésre alkalmasak.

Az arányosításnál van még szólónak egy megjegyzése, a melyet érinteni kíván, s ez a községi háztartás fenntartása. A felső bíróságok kimondták oly területekre nézve az arányosítást, a melyek arányosítás tárgyát nem képezhetik, így a székelyföldi taksális városok egyenlők voltak a szabad királyi városokkal, tehát a taksális városok éppoly joggal birják az erdőterületet, mint a magyarországi városok, erdőterületeiket arányosítás alá nem szabad lett volna venni. Az alábbi határozati javaslatot terjeszti elő:

*mondja ki a kongresszus:*

1. hogy a Székelyföldön azon erdők, legelők, köz-helyek és közjavak, melyek az utóbbi 30 év alatt egyéni ingyen használatnak állandóan nem voltak tárgyai, s melyeknek évi jövedelme ezen 30 év alatt a községi háztartás fedezésére szolgált, arányosítás tárgyát nem képezik. Ugy szintén nem képezik arányosítás tárgyát a Székelyföldön levő régi taksális városoknak, községeknek azon köz-helyei, melyek adomány, hagyomány vagy vásár folytán jutottak azok birtokába. Az ilyen erdőkben a vágási haszon-

vétel, erdő és puszta legelőben a legeltetés a háztartási szükséglethez képest való mérsékelt díjfizetés mellett első sorban a község lakóit illetik meg és csak azon esetben adható ki a legeltetés nem községi lakóknak bérbe, ha községi lakosok erre nem vállalkoznak, a vágási forda csakis az esetben adható el idegennek, ha községi lakosok a megállapított díjért arra nem vállalkoznak.

2. Az arányosítás alá jövő erdő, legelő területből szakértők meghallgatása után szükséges terület a hazajáró csorda számára közös legelőnek kiszakítandó. Ezen közös legelő elidegeníthetlen közbirtokossági vagyont képez.

3. Az arányosítandó terület megosztásánál aránykulcsot az egyesek által tulajdonul birt birtokarány képezi, azonban a birtokmennyiségbe az egyesek által birt erdőségek és legelők, úgy a terméketlen helyek nem számíthatók be. Belső telek nélkül nincs részesedés.

4. Az arányosítás rendén erdőknél 100 holdnál kisebb mennyiség senkinek sem adható ki, a 100 holdon alóli birtokosok tekintet nélkül arra, hogy volt földesuri, szabadszékely vagy urbéri jogon kapják illetményeiket, állandó birtokközösségben maradnak. A birtokközösségben maradtakra a további arányosítás ki van zárva. Az önállóan kiszakított erdőilletmények 100 holdnál kisebb egyéni birtokokra nem oszthatók fel.

5. Az arányosítási eljárás a kir. törvényszékek hatáskörébe tartozzék. A felmérést, kihasítást a birtokosság többsége által választott mérnök végezze.

6. Ha a becslés ellen felszólamlások történnek, vagy a bíró a becslést nem tartja helyesnek, egy újabb becslőbizottság által a becslés és osztályozás felülvizsgáltassék.

7. Az elhelyezkedésnél első sorban azok helyezendők el, kik birtokközösségben maradnak és csakis ezek elhelyezése után az önálló kihasításra jogosultak.

8. Az erdőjutalékok megvásárlása az arányosítás folyama alatt érvénytelen és az ily megvásárolt jutalék a vásárlónak nem adható ki, hanem az eredeti jogosultnak. Az arányosítás folyama alatt vásárolt birtokok utáni erdőilletmény csak az esetben esik a vásárlónak, ha a birtok a kulcs megállapítása előtt félévvel telekkönyvileg már a nevére be volt kebelezve és annak tényleges birtokában volt. Ha azonban az arányosítás befejezése után 5 éven belül kitűnik, hogy a szerződés szinleges volt, az esetben az ilyen uton külön kiszakított terület a birtokközösségben maradtak jutalékához csatolandó.

9. Az arányosítás befejezése után a birtokközösségben is első sorban magának a birtokközösségben maradtak közbirtokosának, másodsorban pedig a birtokközösségben lévő közbirtokosoknak és csakis ha ezek nem vásárolnának, az esetben adható el a részesedés idegennek. Azok, kik a községben minden vagyonukat eladják és a községből eltávoznak, jogosítva vannak a második félrészt is eladni, de csak a közbirtokosságnak vagy birtokostársnak.

10. Azok, a kik a községben vagyonnal nem bírnak, de eddig is a vágási és legelési haszonélvezetben voltak, ugy a legelő, mint erdőből a legkisebb birtokossal egyenlő részt kapnak.

**Ugron Gábor:** Köszönetet mond Bánffy Zsigmondnak, hogy szives volt jogilag fölvilágosítani a székely közbirtok természetét. Mert a ki figyelemmel meghallgatta Bánffy előadását, megértette azt, hogy Molnár Józsiásnak egyetlen állítása sem áll meg, sem a régi székely törvényekkel, sem a mostani országos törvényekkel összhangban nincs. A székely ember ugy, mint minden szabad magyar ember, fegyverrel szerezte azt a földet s ha megszerezte, a méltányosságnak megfelelőleg a legelső pillanatban arányosította és fölosztotta és pedig fölosztotta akként, hogy egy részt belőle azonnal mivelés és egyéni használat alá vett, a többit pedig közösségben hagyta meg s ezen közösségben hagyott birtokot közösen használta. Azon telkek, a melyek az első megszállás alkalmával ily közösségben maradtak, »antiqua sessiók«-nak neveztettek. Ha a

községben a lakosság szaporodott s azt találták, hogy némely érdemes családok tagjainak jó lesz megadni a jogot, hogy köztük egyenlő tulajdon alapján éljenek, akkor az antiqua sessiókat kiegészítették, számukat felemelték s azokat új sessióknak hívták. A midőn a népesség továbbszaporodott, a régi családi birtokban nem élhetvén meg, összegyűltek tanácskozássra s ennek rendjén határoztak a maguk sessióik száma szerint a felett, hogy a közös birtokból melyik részt vegyék újabb fölosztás alá. S akkor elkezdték szántani, művelni a legjobbat s a nova sessiók alapján fölosztották. Szóló gyermekkorában, a Bach-korszak idejében, atyjával nem egy községben fordult meg az ötvenes években, hol a nép megszorodott s elhatározták, hogy ezt vagy azt az erdőrészt fölosztják maguk között; a hány sessió volt, annyi nyilat csináltak, betették a számokat s a nyilat kihúzták: a kinek három sessiója volt, annak három nyil ment ki.

Igy osztották a székelyek, mint szabad tulajdonosok és birtokosok, a közösben birt birtokot a magyar jog természetének megfelelően; a birtokosság alapján nyugodott a jogrend is, mert minden székely választó és választható volt, ha földje volt, ha pedig nem volt földje, nélkülözte a választói jogot.

Azt mondják, hogy arányosításról a Székelyföldön sohasem szóltak; dehogyan nem, még az akkori hivatali méltóságokat is arányosították a meglevő birtoksessiók számához képest. Ekként állott a székely jog, a mikor jött az 1871-ik törvény, a mely azt mondta — és helyesen mondta — hogy az arányosítás végrehajtandó, mert egy bizonyos zavar és rendetlenség keletkezett az idők folyamán: egyes erőszakos emberek többhez jutottak, mint joguk lett volna. Tehát az arányosítás nem a hatalmasoknak, hanem a szegényeknek állott érdekében, ezeknek jogait kellett megvédeni.

Erre azt mondják majd, hogy a szegény ember fát hordhatott a közösbirtokból. Igen, de az elhordás nem törvényes volt, azt lopásnak minősítették, mert a *közt* károsította meg. Azt az eljárást tehát a birtokrendezés alapjául elfogadni nem lehet.

A törvény 2. §-a azt mondja, hogy az aránykulcs megállapítandó az eddigi használat alapján.

A mennyiben azonban a régi és állandó használat semmi módon megállapítandó nem volna, akkor birtokaránylag az arányosítást végrehajtani *nem* lehet. Ebből látszik, hogy Molnár Józsiás nem értette meg a törvényt, mert hiszen a birtokaránylag való arányosítás nem foglaltatik a törvényben; a közbirtok csak kisajátítható abban az esetben, ha az arányosításnak más kulcsa megállapítható nem volt.

Igy állván a dolog, az a fölfogás, a melyet Molnár Józsiás előadott, az ő saját képzelődő tehetségének szüleménye, a mely arra jó, hogy a merész fantáziákat izgassa és elégedetlenséget kelt-

sen a jogrend fölbontására, fölingerelje az embereket, de nem arra, hogy egymást megértsük, harag, gyűlölet nélkül gondoskodjunk arról, hogy mi a jogtalanság, sérelem, visszaélés, tulkapás, jogkijátszás és üldözés, haszonlesés és a törvények félremagyarázása s nem egyszer a népnek kijátszása tudatlansága miatt, orvosoljuk és elhárítsuk és a nép védelmet találjon. (*Zajos helyeslés.*) S mindezt tiszta öntudattal, világos ismeretével a dolgoknak végez-hessük. (*Éljenzés*)

**Perjéssy Mihály dr.:** Csak arra reflektál, a mit Molnár Józsiás fölhozott. Nem kétféle, hogy ezen fölszólalás a székelyek iránti jó érzelemből fakadt, de sok tekintetben még sem a közérdeket szolgálja. Az öt követő szónokok történelmi érvekkel meg is czáfolták.

Szóló a gyakorlati álláspontra helyezkedik és ennek alapján állítja, hogy veszedelmes volna az arányosítást fölfüggeszteni azért is, mert hisz az arányosítás sok helyen be is van már fejezve, vagy pedig befejezése felé közeledik.

Kérdezi, hogy mi történjék ezekkel a befejezett ügyekkel? Nézete szerint az arányosítás nem káros, de üdvös a közérdekre nézve; vannak azonban bizonyos hibák, a melyeket a tapasztalat ilyenekül tüntetett fel s a melyeket korigálni kell. E célból mindenekelőtt arra kell felhívni a miniszter figyelmét, hogy a bírói létszám szaporítása által az arányosítás eszközlését siettesse. Fölhozza Gyergyószárhegy és Ditró községek helyzetét, hol éppen a bíró hiánya miatt huzódik az arányosítás befejezése.

Megismétli a tagosításnál tett javaslatát, hogy t. i. az arányosítás költségeit is az állam előlegezze.

Az előadói javaslat 2. pontjához pótlást ajánl, a mely az ugynevezett *manipulációkra* vonatkozik, melyek szélteben-hosszában üzetnek. Egyesek ugyanis a törvény intézkedéseit kihasználva összevásároltak 100—200 hold földet s az eljárási utasítás alapján kérték a külön kihasítást.

Csikmegyében pl. 15 községben az arányítás újra kezdetett; a bírói határozat szerint hely adatik a közbirtokosság költségére a kérelemnek. Ha az arányosítás befejeztetett, akkor külön kihasításnak nincs helye. Ez megnyugtató dolog, azonban a bírói függetlenség, a bíró meggyőződése olyan, a mit irányítani nem lehet, ezért törvényhozási uton, vagy legalább az eljárási utasítás megfelelő módosításával kell gondoskodni arról, hogy arányosítás ne lehessen ily üzleti módon a nép terhére újra kezdhető, a mi költségeket okoz a népnek. Különböleg megjegyzi, hogy az eljárási utasítás ezen rendelkezése száz holdra vonatkozik.

Másfelől sok helyen megtörtént, hogy régi időben egyesek egy-egy havasnak lettek tulajdonosai, de azt a közbirtokot, melyet a közbirtokosság használt, sohasem használták. Ennek daczára volt eset, hogy ezek is részesültek azon közbirtokokból, pedig ez a részesedés őket nem illette, mert annak terheit nem viselték.

A királyi Kuria *Kőrös* község arányosítási ügyében azon álláspontra helyezkedett, hogy az ilyen birtokosokat nem illeti meg az arányrész. Mivel azonban egy kuriai ítélet nem lehet eléggé megnyugtató, mert hiszen a Kuria tanácsának a felfogása változhatik, azért helyes volna legalább az eljárási utasításba belefoglalni, hogy az ily birtokosokat részesedés nem illeti meg.

Végül az eljárás gyorsítására és egyszerűsítésére nézve vet fel néhány ideát; ilyenek pl. hogy az arányosítási-terület felmérése ott, a hol a kataszter elegendőnek mutatkozik, mellőztessék, mert ezzel az eljárás olcsóbb lesz; azután a határidők megrövidítendők, a jogorvoslatokat korlátok közé kellene vonni, mert most sokszor szinte céltalanul küldözgetjük az arányosítási ügyeket a felsőbb bíróságokhoz.

Az elmondottak alapján az alábbi határozati javaslatot terjeszti elő:

intézzén a kongresszus feliratot az igazságügyi miniszter urhoz, hogy:

1. Az arányosítási ügyek befejezéséig minden egyes törvényszékhez a szükséghez képest idiglenes törvényszéki birói állásokat rendszeresítsen az arányosítási ügyek gyorsabb elintézése céljából.

2. Az arányosítási ügyek költségeit az állam előlegezze és pedig akkép, hogy a jóváhagyott költségvetésbe felvett teljes összeget a bíróság megkeresésére az adóhivatalnál folyósítsa; az így folyósított összeget azután közadók módjára a birtokosoktól 8 — 10 évre felosztva szedje be.

3. Az előadói javaslat 2-ik pontjához toldalékképp:

a) Különösen módosíttassék az 1880. évi XLV. t.-cz. 25. §. és az elj. ut. (1893. évi 356. sz. igazságügyi miniszter) 105. §-ának b) pontja akkép, hogy a külön kihatás csupán az arányosítás megkezdése idején és eredeti jogon birt. illetményekre engedélyezhető és a kihatás csak az érdemleges tárgyalás befejezéséig kérhető.

b) Az 1871. évi LV. t.-cz. 3. és 4. §. novelláris uton akként módosíttassék, hogy azokat a birtokosokat, kik a közösen és oszlatlanul használt fekvőségek hasznaiból nem részesedtek, ezen arányosítandó területből rész nem illeti.

c) Továbbá akkép is, hogy ahol a törvény 4. §-ában foglalt aránykulcs a felosztás alapja, ott az arány megállapításának alapjául az egyesek által birt külső és belső birtoknak ne a területe, hanem az ezen birtokok után fizetendő adó szolgáljon.

d) Módosítsassék az eljárási utasítás az irányban is, hogy az eljárás egyszerűbb és gyorsabb legyen, különösen, hogy a kataszteri igazgatósággal való érintkezés egyszerűsítsessék.

**Páll Albert:** Gyergyóalfalu község megbizásából szólal föl. Egyik előbbi szónokkal szemben kijelenti, hogy nem földet kell adni a székelynek, hanem segítséget ahhoz, hogy meglévő földjét megtarthassa és célszerűen kihasználhassa. Sokan az arányosítási törvényt a népre nézve nagyon üdvösnek tartják, míg szóló a gyakorlati életből merített tapasztalatai alapján állítja, hogy a birtok felszabadítása óta semmi sem volt károsabb hatással a székelységre, mint éppen e törvény keresztülhajtása, a mi csak a pénzüzéreknek használt. Ezelőtt a székely — tekintet nélkül birtokának nagyságára — annyi tüzelőfát hozhatott a közös erdőből, a mennyire éppen szüksége volt; ezt a jogot senkinek el nem adhatta, de nem is vette meg senki, mert az ilyen vásár a vevőre nézve haszonra nem járt volna. Ma sok szegény székely az erdőt csak távolról nézheti, mert elég szerencsétlen volt az apái által véren szerzett és megtartott birtokból kiesni vagy kifosztatni. Az elmondottak alapján óhajtaná szóló, hogy az előadói javaslat oda módosítsassék, hogy a nép a közvagyonból őt és törvényes utódait megillető jogosultságát senkinek el ne adhassa és senki a közösből illetményét ki ne kaphassa. Mivel azonban nem reméli, hogy ezen indítványát a többség elfogadja, nem is terjeszti elő.

Kifejti, hogy régebben a felosztásra kerülő földterületekből mindenki kikapta a birtoka után járó parcellákat. Sokan azzal érvelnek, hogy csak a 100 holdon felüli birtokosok üzhetnek okszerű erdőgazdálkodást. Ez az állítás a tapasztalatokkal ellenkezik, a mit példákkal igazol. Gyergyóalfaluban a nagybirtokosok 1900-ban négyezer holdnál többet kaptak ki s ma már csak egy birtokosnak áll körülbelül 300 holdnyi erdeje. Mégsem szólana az ellen, hogy a kisbirtokosok közösségben maradjanak, ha oly rengeteg költség nem terhelné a közösséget. Főlemlíti, hogy Gyergyóalfaluban a mult évi vágterületről csak 5 holdra esett egy fa, a kisebb illetménynyel bírók nem kaptak semmit. Lehetetlen ezekkel megértetni, hogy miért ne adják el illetményüket, mikor ebből hasznot nem látnak. Eladják annál inkább, mert ezt leghamarabb megveszik. Sajnos, egy községben most is néhány ember állandó

összekötetésben áll egy tőkepénzes idegennel; ezek megveszik az erdőilletményeket holdanként 8—10 koronáért s tovább adják a tőkésnek 20—30 koronáért. Indítványt nyújt be abból kiindulva, hogyha valaki kikapja illetményét, méltányos, hogy mindenki kikaphassa. Egyedül ezáltal lehetne a jogok eladását is megakadályozni, mert ha a birtokos a fát eladja is, a földtől nem könnyen válik meg.

Indítványa a következő:

kivánatosnak tartja a kongresszus az arányosítási törvény olyirányu módosítását, hogy a közösből mindenkit megillető arányrész — tekintet nélkül a mennyiségre, — kinek-kinek kiszakittassék.

**Bartalis Imre:** Kifejti, hogy a székely nép az arányrészeket közösségben használta s nem burta fölfogni, hogy annak mi az értéke, nem pedig azért, mert a közvagyonból, a közlegelőkből annyit használhatott, a mennyit ereje megbirt. Ebből következik, hogy arányrészét a székely nép öntudatlanul bocsájtotta áruba. Ezért kéri a szülő, hogy:

*mondja ki a kongresszus, hogy az arányrészek a birtoktesttől elszakíthatók, illetőleg elválaszthatók ne legyenek, hanem a birtokkal együtt képezzék adás-vétel tárgyát. (Helyeslés.)*

**Intze István:** Az arányosítás kérdésében egyetért Molnár Józsiás fölfogásával, mert valamint a szászoknak megadatott a kiváltság, hogy ne lehessen az arányosítást elrendelni, ha nem akarják, — azonképpen meg kell ezt adni a székelyeknek is azon régi elv alapján, hogy »salus rei publicae suprema lex esto«. De ezen már túl vagyunk, mert az arányosítás 90%-a Erdélyben be van fejezve, (*Ugy van!*) elkéstünk azzal, hogy visszacsináljuk. Azokban a szép disszertációkban, melyeket előadó és Perjéssy Mihály tartottak, nem talál kifogásolni valót, de előadó azt említette, hogy az arányjogokmegállapításánál a birtokarány legyen alapul véve...

**Kelemen Adám előadó;** A telekkönyvi adatok alapján történhessék!

**Intze István:** Már egy évvel ezelőtt azon álláspontra helyezkedett, melyet Perjéssy indítványában felhozott, hogy t. i. az adó figyelembevétele igazságosabb, mint a telekkönyv.

Erre az alapra helyezkedik most is. A kik az eljárási utasítás ezen részét csinálták, nem ismerték a székely viszonyokat, mert ma nem azt bírja a székely, a mi telekkönyvileg a nevének áll. A telekkönyvi jogczim alapján való birtokkulcs helytelen és igazságtalan, a székely viszonyokhoz egyáltalán nem illő s a birtokarányt csak akkor lehetne kulcs gyanánt elfogadni, ha a telekkönyvi állapotot a tényleges állapottal összeegyeztetnék.



Az alábbi javaslatot terjeszti elő:

mondja *ki a kongresszus*, hogy az arányjogokat nem a telekkönyvi jogcímek, hanem az adó alapján s ha ez el nem fogadtatnék, a tényleges birtoklás alapján kívánja megállapíttatni, úgy azonban, hogy a házaspár és kiskorúak jogai épségben tartassanak.

**Bodor Tivadar:** A kérdés már ki van merítve, ennél fogva csak oly sérelmet kíván felhozni, a melyet itt hangoztatni még nem hallott. Legnagyobb sérelme szerinte az arányosítási törvénynek, hogy a midőn gondoskodott arról, hogy egy székely is bizonyos erdőterületet kapjon, akkor arról a szabad székelyről, a kinek egyáltalán birtoka nincs, vagy csak igen kevés van, megfeledkezett. Ezt anomáliának tartja, ép azért terjeszti elő Bánffy Zsigmond indítványának kiegészítő része gyanánt a következőket:

gondoskodjék a törvényhozás arról, hogy azon szabad székelyek is, a kiknek semmi vagy olyan kevés birtokuk van, hogy annak alapján annyi erdőhöz sem juthatnak, a mennyi egy fél urbéri állományra biztosítva van, legalább fél urbéri állományra eső erdőilletőséget kapjanak. Ha a község nem volt urbéres vagy vegyes, hanem tiszta székely község, e község erdőviszonyainak megfelelő szomszéd urbéres vagy vegyes község urbéri állománya vétesék alapul. (*Helyeslés.*)

**Gyöngyössi Béla:** Igen röviden kíván csak felszólalni. Reflektál arra a javaslatra, mely az arányosítási törvény olyan módosítását kívánja, hogy nemcsak a 100 holdon felüli, de a legkisebb birtok arányosításánál is a birtokos arányrésze külön adassék ki. Szerinte ennek keresztülvitelével még jobban tönkre tennők a székely népet, tüzelő fája sem lenne, mert nem tudna rendszeres erdőgazdálkodást folytatni. Evvel egyttal a székely népet megfosztanók létfenntartásának föltételétől, a szarvasmarhatenyésztéstől, mert az erdők felosztásával megszűnnék a közös legeltetés is és ezzel csakugyan vándorbotot vehetne ez a nép a kezébe.

**Forster Géza elnök:** Felolvassa a kongresszus végrehajtó-bizottságának Molnár Józsiás beadott határozati javaslatára adott válaszát:

a rendező-bizottság méltányolja Molnár Józsiás beadott határozati javaslatának intenczióját, de nem helyezkedhetik azon álláspontra, hogy törvénytelen állapot teremtsék,

hanem az iránt tegyen a kongresszus végrehajtó-bizottsága az igazságügyminiszterhez sürgős felterjesztést, hogy történjék az arányosítási törvényben oly intézkedés, miszerint a folyamatban levő arányosításokra is az ujonnan készített törvény intencziója kiterjesztessék; továbbá határozatilag kimondja, hogy az arányosítási kérdésben Molnár Józsiásnak kidolgozott munkálata az igazságügyi miniszterhez teendő felterjesztéshez, mint értékes anyag, mellékeltessek. *(Helyeslés.)*

**Kelemen Ádám előadó:** Engedelmet kér, hogy a benyújtott indítványokkal egyenkint és részletesen foglalkozhassék. Molnár Józsiás javaslatával bővebben nem foglalkozik, mert azt hiszi, hogy maga az indítványozó is megelégszik azzal, amit válaszul kapott a rendező-bizottságtól, Ugron és Bánffy Zsigmondtól. *(Helyeslés)* Markos Gyula indítványát feleslegesnek tartja, mert az üzérkedés megakadályozása tárgyában az előadói javaslat intézkedik. *(Helyeslés)*

**Forster Géza elnök:** Kimondja határozatként, hogy a szakosztály mellőzi Markos Gyula indítványát.

**Kelemen Ádám előadó:** Bánffy Zsigmond indítványának 1. pontjára megjegyzi, hogy az 1871. évi törvényben ki van mondva, hogy oly közterületek, melyek a község szükségleteinek fedezésére voltak eddig is fentartva, arányosítás tárgyát nem képezhetik.

**Bánffy Zsigmond:** Védelmébe veszi indítványát, melynek intencziója az, hogy a lakosság a közvagyonból részesüljön s legeltesre legyen helyök.

**Forster Géza elnök:** Mivel a beadott indítványok ugyanis jegyzőkönyvbe foglalva illetékes helyre felterjesztetnek, ajánlja, hogy Bánffy indítványa ne vétessék fel a határozatba. *(Helyeslés)*

**Kelemen Ádám előadó:** A 2. pontra kifejti, hogy ha az arányosítás megtörténik, a birtokosság a birtokkal szabadon rendelkezik s ha a köz fentartásának szüksége mutatkozik, azt birtokosági határozat folytán a közigazgatási hatóság beleegyezésével ki lehet mondani. Amit Bánffy ajánl, azt törvénybe foglalni nem tartja szükségesnek. Legfőlebb azt mondaná ki, hogy akár közigazgatási, akár bírósági határozat folytán az arányosítás megtörténte után különíttessék el a közös legelő.

**Bánffy Zsigmond:** Azt tartja, hogyha ezt közigazgatásilag rendezzük, a székely nép tönkremegy. *(Zaj)*

**Forster Géza elnök:** Kimondja a szakosztály határozataként, hogy Bánffy Zsigmond indítványának 2. pontja elfogadtatik. *(Helyeslés)*

**Kelemen Ádám előadó:** Nem fogadja el Bánffy javaslatának 3. pontját, mert ha ki van mondva, hogy antiqua szessió szerint arányosítunk, akkor is a birtokarány az alap. Sok birtokot tudna ezen

a vidéken is felmutatni, mely 20—30 holdat tesz ki a nélkül, hogy belsősége lenne.

**Forster Géza elnök:** Határozatképen kimondja, hogy az előadó javaslata fogadtatik el azzal, hogy a beltelek nélküli birtok után is arányrész adandó ki.

**Kelemen Ádám előadó:** A Bánffy-féle indítvány 4. pontjával szemben a törvény rendelkezését jogosnak tartja, mert ez kimondja, hogy a földesuri jogok elkülönítendőek; arra pedig a gyakorlatban is figyelmet fordítottak, hogy az urbéreszek részére jutott jogok a szabad székelyek részjogával együtt közösségben maradjanak.

**Bánffy Zsigmond:** A törvény ezen intencziója a Székelyföldön nem szerepelhet, mert a földesuri jogok csekélyek s ezek érdekében kár volna tönkretenni az erdei legeltetést.

**Kelemen Ádám előadó:** Az arányosításnál most is az a törekvés, hogy a földesurnak épen annyi joga legyen, mint a szabad székelynek. *(Bánffy Zsigmond közbeszól: a szabad székelynek annyi is van!)* Igen, de nem tudja e jogát értékesíteni s kénytelen prédára dobni.

**Forster Géza elnök:** Kimondja, hogy a többség Bánffy Zsigmond módosítását magáévá teszi.

*(Becze Antal alelnök foglalja el az elnöki széket)*

**Becze Antal elnök:** Felolvastatván Bánffy indítványának következő pontjait, a többség elhatározásához képest kimondja, hogy a szakosztály 5. és 6. pontját mellőzi, a 7. pontot elfogadja.

**Bánffy Zsigmond:** A 8. pontot azért vette föl, mert ennek tárgya körül történik a legtöbb visszaélés; szinleges szerződéseket kötnek s nemcsak az erdőrészeket veszik meg, hanem a kulcs alapjául szolgáló birtokot is. *(Helyeslés)*

**Kelemen Ádám előadó:** Az indítvány elvetését kéri.

**Becze Antal elnök:** Kimondja, hogy a szakosztály a 8. pontot elfogadja.

**Bánffy Zsigmond:** Indítványának 9. pontjára megjegyzi, hogy némelyik favásárló cég összevásárolta az erdőilletményeket s ezzel neki ment az új arányosításnak. A kérdést olyformán kívánna szabályozni, hogy a székely csak az erdőilletmény felét adhassa el.

**Kelemen Ádám előadó:** Arról van szó, hogy a tulajdon elidegenítése korlátoztassék.

**Becze Antal elnök:** A kérdést újra tárgyalás alá venni nem engedi. Fölteszi a kérdést szavazásra, s ennek eredményeként kimondja, hogy a szakosztály Bánffy javaslatának 9. pontját elfogadja. A 10-ik pont Bodor indítványával együttesen fog tárgyalás alá kerülni.

**Kelemen Ádám előadó:** Hozzájárul Perjéssy Mihály indítványához, a 2. pont kivételével, a mely az előadói javaslatban is bent foglaltatik. Pál Albert indítványát nem helyesli, ellenben Bartalis Imre indítványát magáévá teszi.

Bodor Tivadar indítványát azonosítja Bánffy Zsigmondéval s elfogadásra ajánlja. Hasonlóképen hozzájárul Györffy Gyula javaslatának 1. pontjához. *(Helyeslés.)*

**Becze Antal elnök:** Kimondja határozatként, hogy a szakosztály előadó álláspontját teszi magáévá.

**Molnár Jozsiás:** Személyes kérdésben kér szót.

**Becze Antal elnök:** Kijelenti, hogy a vita bezáratván, nincs helye további diskussziónak. Köszönetet mond előadónak buzgalmaért. Ezután összefoglalva az elfogadott határozatokat, kimondja, hogy a szakosztály a kongresszus záróülése elé a következő határozatot terjeszti:

a kongresszus az arányosítás tárgyában felterjesztést intéz az *igazságügyminiszterhez*, a következő szempontokat ajánlva figyelmébe:

1. Az arányosítási ügyek befejezéséig minden egyes törvényszékhez sükségszerint ideiglenes törvényszéki birói állásokat rendszeresítsen az arányosítási ügyek gyorsabb elintézése céljából.

2. Az arányosítási ügyek költségeit az állam előlegezze és pedig akkép, hogy a jóváhagyott költségvetésbe felvett teljes összeget a bíróság megkeresésére az adóhivatal folyósítsa; az így folyósított összeget azután közadók módjára a birtokosoktól 8—10 évre felosztva szedje be.

3. Az arányosítási törvény módosítását a következő szempontok figyelembevételével kívánja:

a) Az 1880. évi XLV. t.-cz. 25. §. és az eljárási utasítás (1893. évi 356. sz. 1M.) 105. §-ának b) pontja akkép módosíttassék, hogy a külön kihatás csupán az arányosítás megkezdése idején és eredeti jogon birt illetményekre engedélyezhető és csak az érdemleges tárgyalás befejezéséig kérhető.

b) Az 1871. évi LV. t.-cz. 3. és 4. §§. novelláris uton akként módosíttassanak, hogy azokat a birtokosokat, kik a közösen és osztatlanul használt fekvőségek hasznaiból nem részesedtek, ezen arányosítandó területből rész nem illeti.

c) A hol a törvény 4. §-ában foglalt aránykulcs a felosztás alapja, ott az arány megállapításának alapjául az egyesek által birt külső és belső birtoknak ne a területe, hanem az ezen birtokok után fizetendő adó szolgáljon.

d) Az arányosítandó terület megosztásánál aránykulcsot az egyesek által tulajdonul birt birtokarány képezi, azonban a birtok-mennyiségbe az egyesek által birt erdőségek és legelők, valamint a terméketlen helyek nem számíthatók be.

e) Az arányosítás alá jövő erdő, legelőterületből szakértők meghallgatása után a hazájáró csorda számára szükséges terület közös legelőnek kiszakítandó. Ezen közös legelő elidegeníthetetlen közbirtokossági vagyont képez.

f) Ha a becslés ellen felszólamlások történnek, vagy a bíró a becslést nem tartja helyesnek, egy újabb becslőbizottság által a becslés és osztályozás felülvizsgáltassék.

g) Az elhelyezkedésnél első sorban azok helyezendők el, kik birtok-közösségben maradnak és csakis ezek elhelyezése után következzenek az önálló kihatásra jogosultak.

h) Az erdőjutalékok megvásárlása az arányosítás folyama alatt érvénytelen és az ily megvásárolt jutalék a vásárlónak nem adható ki, hanem az eredeti jogosultnak. Az arányosítás folyama alatt vásárolt birtokok utáni erdőilletmény csak az esetben esik a vásárlónak, ha a birtok a kulcs megállapítása előtt fél évvel már a nevére telekkönyvileg be volt kebelezve és annak tényleges birtokában volt. Ha azonban az arányosítás befejezése után öt éven belül kitűnik, hogy a szerződés színleges volt, az esetben az ilyen uton külön kiszakított terület a birtokközösségben maradtak jutalékához csatolandó.

i) Módosíttassék az eljárási utasítás abban az irányban, hogy az eljárás egyszerűbb és gyorsabb legyen, különösen, hogy a kataszteri igazgatósággal való érintkezés egyszerűsítettessék.

j) Az arányosítási eljárás a királyi törvényszékek hatáskörébe tartozzék. A felmérést, kihasítást a birtokosság többsége által választott mérnök végezze.

k) A kormány haladéktalanul intézkedjék az állandó kataszternek a Székelyföldön való elkészítése iránt s a kataszter a Székelyföld egy pontján azonnal kezdessék meg. *(Helyeslés.)*

## 6.A végrehajtási törvény módosítása.

**Dr. Sárkány Miklós előadó:** Tisztelt Szakosztály! A végrehajtási törvény fontosságáról beszélnem szinte fölösleges, hisz mindenki előtt tudva van, hogy a birói határozatok írott malasztanak maradnának, ha nem volna ut és mód adva arra, hogy azoknak a gyakorlati életben érvény szereztessék; másfelől tudva van az is, hogy a forgalomnak és gazdasági életnek a leghatalmasabb mozgatója t. i. a hitel egészen megakadna, ha a hitelező nem birna kellő garanciát a tekintetben, hogy követelését megkapja.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk az adós helyzetét sem s míg egyfelől arra kell törekednünk, hogy a hitelezőt minél rövidebb uton követeléséhez juttassuk, másfelől ügyelnünk kell arra, hogy az existenciák teljesen föl ne áldoztassanak, a hitelezők kénye-kedvének és szeszélyének kitéve ne legyenek és semmi esetre se áldoztassék föl több és más vagyon, mint a mennyi épen szükséges.

Tudjuk azt, hogy midőn egy követelésnek a behajtása a végrehajtás stádiumába jut, akkor tulajdonképpen egy elkeseredett harc veszi kezdetét a hitelező és adós között.

A hitelező minden kigondolható módon és kérlelhetlenül siet követelését behajtani; az adós pedig minden eszközzel arra törekszik, hogy őt ebben megakadályozza és ezen elkeseredett küzdelemnek igen sok esetben mi a vége? Az, hogy mindkét fél ki-merül; azok, a kik a hitel nyújtásakor egymást jóakaró barátoknak tekintették: most halálos ellenségekké válnak és a legvégén a gyöngébbik teljesen elesik, mert a sok huza-vona sok költséggel jár, sokszor egész vagyonát emésztik föl és mindes esetben alkalmas arra, hogy a gyöngébb existencia teljesen megsemmisüljön,

ennek folyamánként pedig szenved a hitel, szenved az adós, csökken a törvénynek és a Kuriának a tekintélye.

Az előre bocsájtottak azt hiszem, már eléggé megvilágítják hogy ezen áldatlan harcban minő szerep vár egy helyes és jó végrehajtási törvényre.

Ez a szerep nem lehet más, minthogy a két küzdő fél harcában a kellő egyensúlyt fönntartsa, a szertelenségeknek, visszaéléseknek elejét vegye s ugy a hitelezőnek, mint az adósnak érdekeit egyenkint kielégítse s megvédje.

Hogy a mi végrehajtási törvényünk megfelel-e ezen nagy céloknak?

Az iránt már az ország közleménye tisztában van, mert hisz: a legilletékesebb helyen komolyan és erélyesen foglalkoznak annak módosításával; ezen kérdésben megszólaltak összes bíróságaink, felszólaltak a legtekintélyesebb jogászok és mindezekről igen értékes anyag áll az igazságügyminiszterium rendelkezésére s mi sem mulaszthatjuk el elég hangosan kiáltani, hogy végrehajtási törvényünk a szó szoros értelmében rossz; nem védi kellőleg se az adósnak, se a hitelezőnek érdekeit, az ellentétes érdekek között egyensúlyt tartani nem tud; e mellett költséges, sokszor hozadalmas, célra épen nem vezető és legkevésbé felel meg a morális, a magán és közgazdasági követelményeknek.

A mit Dr. Szentkirályi Gyula „A végrehajtási törvény revíziója” című értekezésében mond, az főleg a Székelyföldön mind való igazság, mert részint a székelynép tehetetlen szegénységénél fogva, részint pedig tudatlanságánál fogva a mai végrehajtási törvény mellett lehetőség van arra, hogy „ezer koronás követeléselem felében adósomtól elvehetek 10.000 korona értékű ingatlant tíz fillér vételáron s nekem, mint hitelezőnek korlátlan tulajdonommá válik a 10.000 koronás ingatlan és az adós még mindig tartozik 999 korona 90 fillérrel és annak összes járulékaival.”

Vagyis az adós tönkre ment, a hitelező pedig jogtalanul százszorososan meggazdagodott.

Vagy lehetséges, hogy egy harmadik viszi el az 1000 koronás ingatlant 10 filléren és ugy a hitelező, mint az adós tönkre megy csak azért, mert a hitelezőnek nem volt pénze bánatpénzre, mely nélkül nem árvereztethet s az adósnak nem volt egy jó barátja, ki helyette legalább a tartozási összeg erejéig árvereljen.

Igy áll elő Szentkirályi szerint az az eredmény, hogy

pl. az összes árverezések körülbelül 5% az, mikor az összes hitelezők kielégítést nyertek, 15—20% az, mikor ama hitelező nyer kielégítést, a ki követelése visszanyeréseért az árverést foganatosította; míg 75—80%-nál úgy a hitelező, mint az adós veszít, talán mindkettő családjával együtt tönkrement és mindkettő tönkretutása árán csak a vevő tett óriási haszonra szert.

Hogy mindez mennyire helytelen és igazságtalan dolog: bővebb magyarázatra nem szorul és még csak azt jegyzem meg, hogy főleg az ingatlan végrehajtásnál alig van szakasza a törvénynek, a mely javításra nem szorul; itt azonban csak éppen azokra fognak rámutatni, a melyek leginkább követelik a módosítást.

Mindezek után áttérek határozati javaslatom egyes pontjainak indokolására.

A mi a végrehajtási törvény általános részét illeti, véleményem szerint a törvény akkor felel meg az igazságnak, a napi és közgazdasági kívánalmaknak, ha úgy a hitelezőnek, mint az adósnek érdekeit egyaránt szem előtt tartja. Idevonatkozó javaslatom a munkaegyszerűsítés követelménye. Zavart nem okozhat és e mellett föltétlenül előnyös, ha a végrehajtató követelése azonnal kellő rangsort szerez.

Javaslatom második pontjának indokait a következőkben terjesztem elő. Köztapasztalat, hogy az adóst, főleg a földmivest, leghamarább az öli meg, ha ingóságait lefoglalják. Elveszik tőle a szabad rendelkezés jogát s így nincs miből pénzt csinálnia, melylyel adósságát rendezze. Az ingóságot potom áron elárverezik s utána megy az ingatlan is. Igen sokan csupán költségzaportás szempontjából vezetnek ingókra végrehajtást, daczára annak, hogy a jelzálogilag lekötött ingatlan kellő fedezetet nyujt. Az általam javasolt intézkedés mellett, miután a hitelező a hitelnyújtás-kor kizárólag az ingatlan biztosítékára tekintett és azt akkor kellő biztosítéknak is találta, elégedjék meg egyelőre a végrehajtásnál is ezen biztosítékkal s adjon időt és módot, hogy az adós esetleg rendbehozza tartozását.

Az ingósági végrehajtás fejezetéhez megjegyzem, hogy a 47. §-határozatlanságánál fogva eltérő felfogásoknak ad helyet. A végrehajtató érdekére szolgáló jogvédelem tulságba vezet, hogyha a végrehajtást szenvedőt nélkülözhetlen butoraitól is megfosztják és oly sivár lenne a jogszolgáltatás képe, melyet indokoltnak nem



tarthatunk. Hasonlóképpen védelemben részesítendőek a föld megműveléséhez bizonyos határig szükséges eszközök.

Nagyon sokszor előfordult, hogy pl. vidéki kiskereskedő ellen egymásután megindulnak a végrehajtások. Az első végrehajtató lefoglal mindent, a többi ezt tudja s ennek dacára újra meg újra kiszállnak az adóshoz, a mi csak ok nélküli költségeket idéz elő. Meg lehet, hogy egyes perbeli képviselők nemcsak a már lefoglalt ingókra, hanem általánosan kérik a végrehajtás elrendelését, de ha ez költségzaporítás céljából történik, az esetre jogot kell adni a bíróságnak, hogy a költségmegállapítást mellőzze.

A 92. §-hoz ajánlott módosításom az ügy gyorsaságát mozditja elő, biztosítja az igénylő jogának érvényesítését és költségkimérelést okozhat, ha formális kezesek nélkül a bejelentést elfogadjuk. A tárgyaláson igénylő álláspontját ugyanis precizirozhatja. A kincstár sem rövidül meg e miatt, mert a jegyzőkönyvre adott bejelentést akkép kell ellátni bélyeggel, mint a jegyzőkönyvre adott sommás keresetet.

Az igénykereset beadásának kötelezettsége minden hitelezővel szemben igazságtalan kiadásokat ró a jogos igénylőre. A zaklatásokat és kiadásokat a javasolt tervezet mérsékli s azok az ingóságok, melyeket a birói ítélet egyik hitelezővel szemben ítéletben felmentett, jogosan tekinthetők olyanoknak, melyek végrehajtást szenvedő vagyonának nem alkatrészei.

Az ingatlanokra szóló végrehajtás tekintetében mindenekelőtt a 135. §. második bekezdéséhez megjegyzem, hogy a hitelezők igen gyakran elmulasztják a korábbi bekebelezésre vagy előjegyzésre való hivatkozást, a mi rendesen a végrehajtást szenvedők terhére sok bonyodalomra és visszaélésre ad alkalmat. így ugyanazon követelésnek kettős illetékezését, kettős sorozását vonja maga után. Indokolt tehát, hogy a ki mulasztásával vagy gonosz céllal a zavart előidézte: legalább a költségekkel sujtassék.

A 136. §-hoz: a törvény nem írja körül, hogy mi tekintessék telekkönyvi akadálnak a végrehajtásos megkereséseknél. A beadványoknál peres felek nem respektálják eléggé a törvényes intézkedéseket, a bíróságok pedig nem követelik meg elég szigoruan főleg az alaki kellékek betartását. Leggyakoribb hiány az illető fél foglalkozásának és lakásának megjelölése tekintetében fordul elő. Különösen a Székelyföldön ugyanazon községben sok

a hasonló nevű telekkönyvi tulajdonos és a hiányos megjelölések következtében napról-napra történnek olyan bejegyzések, melyek nem az adóst, hanem a teljesen közönyöst sujtják; orvoslása e bajnak sok keserűség, jövés-menés, idővesztés és költségbe kerül az illetőnek és igen gyakran eredmény és a nélkül, hogy kárpótást találna. Ez sok esetben a teljesen ártatlan egyének és családjának vagyoni romlását okozza.

Hasonlóképpen igen sok visszaélés és anomália származik abból, ha a vétivre a sokszor lelkiismeretlen kézbesítő egyszerűen ráírja, hogy „nem kézbesíthető”, avagy ha nem érkezik be a vétiv kellő időben: a telekkönyvi bíróság minden skrupulozítás nélkül ügygondnokot nevez ki s annak kézbesíti a végzést vagy az árverési hirdetményt, miáltal a végrehajtást szenvedő vagy más telekkönyvileg érdekelt sokszor csak akkor nyer értesülést a történetkről, midőn birtokát már elárverezték. Számtalan család vesztette el vagyonát a mostani rendszer miatt.

Az ingatlanok árverésére vonatkozólag hivatkozom arra, hogy a nagy szegénység miatt a nép ritkán vehet részt az árverésen, s a birtokok potom áron kelnek el, a mi nemcsak anyagi romlással jár, de rendkívül demoralizálólag hat.

A 156. §-t föltétlenül igazságtalannak tartom, mert sérti a tulajdonjog szentségét, megnyomorítja a teljesen ártatlant; főleg a a Székelyföldön sok áldozata van.

A 180. §-hoz javasolt intézkedés sok visszaélésnek venné elejét. A tapasztalat azt mutatja, hogy sok vevőnek nincs komoly vásárlási szándéka, s csak azért árverez, hogy csekély bánatpénz letétele mellett a terményekhez jusson. A visszarverésekkel és utóajánlatokkal e visszaélés hosszú időn keresztül folyhat. Az ilyen üzelmeknek útját kell vágni, s csak azon vevőnek kell a birtokot kiadni, a ki komoly vásárlási szándékát a vételár lefizetése által kimutatta.

Az elmondottak alapján van szerencsém a következő határozati javaslatot elfogadásra ajánlani:

tekintettel arra, hogy az 1881. évi LX. t.-cz. több tekintetben nehézkesnek, hosszadalmasnak, költségesnek és részint célszerűtlen és határozatlan intézkedései által, részint pedig számos hiányainál fogva úgy magán, mint közgazdasági tekintetben fölötte káros hatásnak bizonyult: ezeknél fogva a végrehajtási eljárás terén észlelt legégetőbb bajok sürgős orvoslása érdekében mondja

ki a kongresszus, hogy feltétlenül szükségesnek tartja annak módosítását és kiegészítését és pedig:

*I. Az általános határozatoknál.*

1. a 2. §. kiegészítendő lenne azzal, hogy:

„Ha a végrehajtást csakis ingatlanra kéri, a végrehajtás-elrendelésére az a telekkönyvi hatóság illetékes, melyhez az ingatlan tartozik.

Végrehajtató azonban a kérvényt a végrehajtás alapjául szolgáló eredeti, vagy hiteles kiadványban foglalt okmány-nyal, a jogerőre emelkedést és annak idejét tanusító hivatalos bizonylattal tartozik felszerelni.”

2. „Ha a hitelező csak jelzálogi hitelt nyújtott: ez esetben kielégutést első sorban csak a biztosítékul lekötött ingatlanból vehessen s ingósággra végrehajtást csak azon esetben vihessen, ha követelését az előtervezett ingatlan vételára nem fedezte.” -

*II. Ingósági végrehajtásnál.*

1. A 47. §. harmadik kikezdésében nem lévén szabatosan meghatározva azon minimális értékhatár, mely esetben a foglalás feltétlenül mellőzendő: ennél fogva a minimális értékhatár megszabandó lenne.

2. Az 51. §. h) pontja alatt felsorolt kivételek közé felveendő lenne, hogy nem foglalhatók le: „végrehajtást szenvedő és háza népe részére szükséges fehérműek és pedig fejenként legalább két-két rendbeli, továbbá a legszükségesebb butorok, u. m. megfelelő számú ágyak, székek, egy asztal, egy ruhatartó és világításhoz szolgáló eszközök”.

3. A 67. §-ban a mezei gazdálkodással foglalkozó egyének javára fennálló korlátozás aként módosítandó, hogy: ezen egyének azon igavonó jószágai és gazdasági eszközei, melyek saját tulajdonukat képező 10 kat. hold *szántóföldet* meg nem haladó és általuk házilag művelt földbirtokon folytatott gazdálkodáshoz okvetlenül szükséges-

sek, csak magának ezen földbirtoknak végrehajtási zárlat alá vonásával egyidejűleg és csak mint ennek *tartozékai* vehetők a földbirtokkal együtt végrehajtási zárlat alá és *csak magának az ingatlanok megengedett árverése után* árverezhetők el.

A 67. §-nak ez idő szerint fennálló rendelkezései a 10—20 kat. hold kiterjedésű mezei gazdálkodással bíró egyének javára tartassanak fenn.

4. A 70. §-nál a felülfoglalás következőleg lenne részben szabályozandó: „ha végrehajtató csak a már lefoglalva levő ingóságokra kíván felülfoglalást vezetni, ez bírói kiküldött közbenjárása nélkül az által történik, hogy a végrehajtást elrendelő, esetleg a végrehajtás foganatosítására megkeresett bíróság a végzés alapján az alapvégrehajtási jegyzőkönyvre a felülfoglalást hivatalosan rávezeteti.”

5. A 92. §-hoz:

ezen § akkép lenne kiegészítendő, hogy: „igénylőnek joga van igényét a foglalás alkalmával kiküldöttnek bejelenteni, mely esetben a jegyzőkönyv beterjesztése folytán a végrehajtást foganatosító bíróság a bejelentést keresetnek tekintve, tárgyalási határmeghatározást köteles.”

6. A 94. §-hoz:

ezen § kiegészítendő lenne azzal, hogy: „az igényperben hozott ítélet mindazokkal a foglaltatokkal szemben hatályos, a kik az ítélet hozataláig felülfoglaltak. Ugyanazon ingóságra vezetett későbbi felülfoglalások előterjesztés útján hatályon kívül helyezendők; újabb foglalást pedig a kiküldött csak akkor köteles ugyanazon ingóságokra foganatosítani, ha végrehajtató kimutatja, hogy az ítélet hozatala után végrehajtást szenvedő azokat megszerezte.”

### *III. Végrehajtás ingatlanokra.*

1. A 135. §. második bekezdéséhez a következő szankció lenne csatolandó:

„ha a végrehajtató a korábban bekebelezett, vagy előjegyzett követelés zálogjogára a hivatkozást elmulasztja, az: azonosságnak tisztázásával és feljegyzésével felmerült költségekben — bármely érdekelt fél kérelmére — a mulasztó hitelező elmarasztalandó.”

2. A 136. §-hoz a következő toldalék lenne csatolandó: „a megkeresett telekkönyvi hatóság előtt telekkönyvt akadályt képez és a megkeresés teljesítése mindig megtagadandó, ha a megkeresésben oly hiányok találhatók, melyek az érvényben levő alaki és anyagi jogban előír.: kellékek meg nem tartásából származnak.”

3. A 139. §-hoz:

ezen §-nál az ügygondnokosági intézményre szigorubb rendszabályok volnának alkalmazandók a kézbesítési akadályok nemei szerint, nevezetesen:

a) ha a végrehajtást szenvedő, vagy más telekkönyvileg érdekelt ismeretlen helyen tartózkodik, ügygondnok csak az esetben lenne kirendelendő, ha az ismeretlen helyen való tartózkodás hatósági bizonyítvánnyal igazolhatnák;

b) ha az illető pontos lakásáról más helyre költözött, ez esetben előbb megkísérlendő lenne az újabb lakhelyen való kézbesítés és csak azután lenne esetleg ügygondnok kirendelendő;

c) ha végrehajtást szenvedő, vagy más telekkönyvileg érdekelt meghalt, ez esetben felhivandó lenne végrehajtató, igazolja, hogy jelentkezett-e örökös, avagy nem?

Előbbi esetben az örökösnek volna kézbesítendő a telekkönyvi kiadmány; ügygondnok csak utóbbi esetben lenne kinevezendő.

4. A 151. §-hoz:

törlendő lenne ezen §-ból az az intézkedés, hogy az árverési határnapon az ingatlanok „kikiáltási áron alól is” eladatni fognak s megszabandó lenne az a minimális érték-

határ, a melyen alól azokat eladni nem lehet; kapcsolatosan ehhez képest módosítandó lenne a 170. és 171. §. is.

5. A 156. §-hoz:

feltétlenül törlendő lenne s az árverés csak az adós jutalékára volna szorítandó.

Ennek következményeképen a 157. és 158. §. is elesnék.

6. A 180. §-hoz:

ezen szakasz kiegészítendő lenne azzal, hogy az árverési vevő a megvett ingatlant csak az esetben veheti birtokába és csak akkor kérhet zárlatot, ha az egész vételárat már kifizette. *(Helyeslés.)*

**Dr. Bodor Tivadar:** Szerinte az előadó által I., 1. pont alatt előterjesztett javaslat mellőzendő. Mert a végrehajtási törvény intézkedései a célznak megfelelnek s a tervezett módosítás az eljárást mindenestre drágábbá, de bizonytalanná is teszi. A javaslat elfogadása esetén ki lenne téve az a végrehajtást szenvedő, kinek több telekkönyvi hatóság területén van ingatlana, többszörös végrehajtási kérdésnek; sőt mert ellenőrzés nem állítható fel az ingóságokra, mindig külön kérhetne a hitelező végrehajtást, a mi a végrehajtást szenvedő ok nélküli zaklatására vezetne. Végrehajtás megszüntetési vagy korlátozási eljárás esetén az eljárást nehézkessé tenné, sőt felfolyamodás esetén az alapiratok beszerzését tenné szükségessé; a helyett, hogy az eljárásnak célba vett gyorsítását eredményezné, annak megakasztására szolgálna.

Az előadói javaslat II. 3. pontját is mellőzni kéri, mert az abban javasolt intézkedés nem enyhitené a végrehajtást szenvedő helyzetét, hanem előreláthatólag súlyosbitaná. A szabály gyakorlati alkalmazásában olyan lehetetlen helyzetek fordulnának elő, melyeket sem a végrehajtási törvény, sem a végrehajtást szenvedő érdekében megoldani nem lehetne. Ha a birtok zár alá vétetik, az állatok is zárgondnok kezelése alá adandók; tehát zárlati házi kezelés lenne folytatandó, a mi tőkebefektetést kíván, melyet vagy a hitelező kénytelen előlegezni, vagy a tömeg veszen fel kölcsönképpen, ha képesek. Ilyen körülmények között a tömeg rá fog fizetni, mert a 10 holdas gazdaság a zárlati kezelés költségeit nem bírja meg. De a legjobb esetben is a jövedelem legnagyobb részét fölemészti és így a birtok jövedelme sem a hitelező követelésének kielégítésére nem fog szolgálni, sem a birtok fentartását nem könnyítené, hanem egy harmadik személynek jutna. Az ingatlan eladása és az ingó árverés kitűzése s megtarthatása közötti időszakban pedig az ingóságoknak elhelyezése, tartása olyan nehézségekbe ütköznék, hogy az értéket felülmuló költséget okozna. Végül legtöbb esetben

a zárlati kérdés elbírálása huzamosabb időt igénylő, költséges eljárás útján történnék. Az előadói javaslat 6-ik pontját szintén mellőzné, mert a hitelező kijátszására vezetne. A javaslat elfogadása esetén csak az alaptalan perek amugy is nagy száma növekednék, A III. 2. pontot sem helyesli, mert erre megfelelő törvényes intézkedés van. Sőt baj az, hogy a megkeresések teljesítése sokszor formahibák miatt megtagadatik. Ezen fejezet 5. pontját kihagyni kéri, mert a mai törvény 156. §-a kisebb és gazdasági szempontból káros birtokközösségek megszüntetése helyett az ilyen birtokok jobb értékesítését célozza.

**Dr. Dózsa Ferencz:** Ugy van értesülve, hogy az igazságügy-minisztériumban most folynak a tárgyalások arra nézve, hogy a végrehajtást szenvedő ház népének fehéreneműi s általában házi felszerelése kivétessenek a végrehajtás alól. Dr. Bodor Tivadarral szemben megjegyzi, hogy a telekkönyvi rendtartás szerint minden elutasítási ok a végzésbe beveendő, mely megfelelőbbé tehető.

Az előadói javaslat III. 3 pontját mellőzni kéri, mert nem tartja kivihetőnek.

**Dr. Ferenczy Géza:** A kézbesítésre vonatkozó javaslatához megjegyzi, hogy a közigazgatósági hatóság utasítandó, hogy a megfelelő kézbesítésről gondoskodják.

**Dr. Sárkány Miklós előadó:** Ezt a mai viszonyok között lehetetlennek tartja.

**Marton Károly:** A határozatba bevenni kívánja, hogy a végrehajtási költségek ne haladhassák meg az egyenes követelést.

**Dr. Zakariás János:** Rövid indokolás kíséretében a következő indítványt terjeszti be az előadói javaslat III. fejezetének pótlásául:

7. Abban az esetben, ha az ingatlan elárverezése alkalmával egy kisebb értékű ingatlan a vételárnál magasabb értékben adatnék el, a vevő köteles a bánatpénzt az elért vételárnak megfelelően kiegészíteni s ha ezt nem teszi, az ingatlan azonnal újabb árverés alá bocsájtandó, s az egész árverés folytatandó.

8. A végrehajtási törvény 187. §-ába oly intézkedés veendő fel, hogy az utóajánlattevő kellő anyagi biztosítékok nyujtson aziránt, hogy visszarverés szüksége esetén az ezáltal esetleg okozható károsodás meggátolható lesz.

9. A birtok minimális része meg nem terhelhető és végrehajtás aló nem vonható. *(Helyeslés.)*

**Becze Antal elnök:** Egyenkint ismerteti a benyujtott indítványokat s a szakosztály határozatához képest kimondja, hogy a kongresszus záró ülése elé a *következő határozatot* terjeszti elő:

tekintettel arra, hogy az 1881. évi LX. t.-cz. több tekintetben nehézkesnek, hosszadalmasnak, költségesnek és részint czélszerűtlen és határozatlan intézkedései által, részint pedig számos hiányainál fogva úgy magán, mint közgazdasági tekintetben fölötte káros hatásának bizonyult: ezeknél fogva a végrehajtási eljárás terén észlelt legégetőbb bajok sürgős orvoslása érdekében kimondja a kongresszus, hogy feltétlenül szükségesnek tartja annak módosítását és kiegészítését és pedig:

*I. Az általános határozatoknál.*

2. §. kiegészítendő lenne azzal, hogy:

„Ha a végrehajtást csakis ingatlanra kérik, a végrehajtás elrendelésére az a telekkönyvi hatóság illetékes, melyhez az ingatlan tartozik.

Végrehajtató azonban a kérvényt a végrehajtás alapjául szolgáló eredeti, vagy hiteles kiadványban foglalt okmánynyal, a jogerőre emelkedést és annak idejét tanusító hivatalos bizonylattal tartozik felszerelni.”

*II. Ingósi végrehajtásnál.*

1. A 47. §. harmadik kikezdésében nem lévén szabatosan meghatározva azon minimális értékhatár, mely esetben a foglalás feltétlen mellőzendő: ennél fogva a minimális értékhatár megszabandó lenne.

2. Az 51. §. h) pontja alatt felsorolt kivételek közé felveendő lenne, hogy nem foglalhatók le: „végrehajtást szenvedő és háza népe részére szükséges fehérneműek és pedig fejenként legalább két-két rendbeli, továbbá a legszükségesebb butorok, u. m. megfelelő számú ágyak, székek, egy asztal, egy ruhatartó és világításhoz szolgáló eszközök”.

3. A 70. §-nál a felülfoglalás következőleg lenne részben szabályozandó: „ha végrehajtató csak a már lefoglalva levő ingóságokra kíván felülfoglalást vezetni, ez birói kiküldött közbenjárása nélkül az által történik, hogy a vég-



rehajtást elrendelő, esetleg a végrehajtás fogánatosítására megkeresett bíróság a végzés alapján az alapvégrehajtási jegyzőkönyvekre a felülfoglalást hivatalosan rávezetetti.”

4. A 92. 4-hoz:

Ezen § akkép lenne kiegészítendő, hogy: „igénylőnek joga van igényét a foglalás alkalmával kiküldöttnek bejelenteni, mely esetben a jegyzőkönyv beterjesztése folytán a végrehajtást fogánatosító bíróság a bejelentést keresetnek tekintve, tárgyalási határnapot kitűzni köteles.”

### *III. Végrehajtás ingatlanokra.*

1. A 135. §. második bekezdéséhez a következő szankció lenne csatolandó:

„ha a végrehajtató a korábban bekebelezett, vagy előjegyzett követelés zálogjogára a hivatkozást elmulasztja, az azonosságának tisztázása és feljegyzésével felmerült költségekben — bármely érdekelt fél kérelmére — mulasztó hitelező elmarasztalandó.”

2. A 139. §-hoz:

Ezen §-nál az ügygondnoksági intézményre szigorubb rendszabályok volnának alkalmazandók, a kézbesítési akadályok nemei szerint, nevezetesen:

a) ha a végrehajtást szenvedő vagy más telekkönyvileg érdekelt ismeretlen helyen tartózkodik, ügygondnok csak az esetben lenne kirendelendő, ha az ismeretlen helyen való tartózkodás hatósági bizonyítvánnyal igazoltnék;

b) ha az illető pontos lakásáról más helyre költözött, ez esetben előbb megkísértendő lenne az újabb lakhelyen való kézbesítés és csak azután tenne esetleg ügygondnok kirendelendő;

c) ha végrehajtást szenvedő, vagy más telekkönyvileg érdekelt meghalt, ez esetben felhivandó lenne végrehajtató vagy az örökös, ha be van jelentve, hogy igazolja, hogy jelentkezett-e örökös, avagy nem?

d) Előbbi esetben az örökösnek volna kézbesítendő a telekkönyvi kiadvány; ügygondnok csak utóbbi esetben lenne kinevezendő.

3. A 151. §-hoz:

Törlendő lenne ezen §-ból az az intézkedés, hogy az árverezési határnapon az ingatlanok „kikiáltási áron alól is” eladatni fognak s megszabandó lenne az a minimális értékhatár, a melyen alól azokat eladni nem lehet; kapcsolatosan ehhez képest módosítandó lenne a 170. és 171. §. is.

4. 156. §-hoz:

Feltétlenül törlendő lenne s az árverés csak az adós jutalékára volna szorítandó.

Ennek következményeképpen a 157. és 158. §. is el-esnék.

5. A 180. §-hoz:

Ezen szakasz kiegészítendő lenne azzal, hogy az árverési vevő a megvett ingatlant csak az esetben veheti birtokába és csak akkor kérhet zárlatot, ha az egész vételárat már kifizette.

6. Abban az esetben, ha az ingatlan elárverezése alkalmával egy kisebb értékű ingatlan a vételárnál magasabb értékben adatnék el, a vevő köteles a bánatpénzt az elért vételárnak megfelelően kiegészíteni s ha ezt nem teszi, az ingatlan azonnal újabb árverés alá bocsájtandó, s az egész árverés folytatandó.

7. A végrehajtási törvény 187. §-ába oly intézkedés veendő fel, hogy az utóajánlattevő *kellő anyagi biztosítékot* nyújtson aziránt, hogy visszárvetés szüksége esetén az ezáltal esetleg okozható károsodás meggátolható legyen.

8. A birtok minimális része meg nem terhelhető és végrehajtás alá nem vonható. (*Helyeslés.*)

Ezután köszönetet mond elnök dr. Sárkány Miklós előadónak kiváló buzgalmaért, melylyel a javaslatot előterjesztette és védelmezte. (*Helyeslés.*)

## 7. Az uzoratórvény szigorítása.

**Sárkány Miklós előadó:** Tisztelt Szakosztály! Az a javaslat, a melyet az uzoratórvény szigorítására vonatkozólag benyújtottam: hosszabb indokolásra nem szorul; hisz ezen kérdésben a Magyar Gazdaszövetség nemes tevékenysége folytán mondhatni, hogy az ország közvéleménye már egyhangulag megnyilatkozott; a dunántuli, a felvidéki és délvidéki kongresszusok ezen javaslatot, a melyet Dr. Dömötör László budapesti ügyvéd ur — a legkiválóbb jogászok és közgazdák tanulmányai alapján szerkesztett és a melyet én is teljesen magamévá tettem, már elfogadták és az országos közvélemény egyöntetű megnyilatkozásának jeléül, hiszem, hogy az igen tisztelt szakosztály is el fogja fogadni, mert mindennemű kívánalmat magában foglal, a melyet a bajok orvoslása érdekében követelni lehet és mert derekasan szolgálja azon czélt, amely előttünk lebeg, hogy t. i. egyrészt a gazdasági élet terén az értelmileg és anyagilag gyengébb osztályok megvédessenek az erősebb elemek lelkiismeretlenebb és önző csoportjainak kizsákmányoló törekvéseitől, — másrészt pedig „az elharapódzott tisztességtelen üzelmek, visszaélések lehetőleg megakadályoztassanak, sőt büntetőjogilag is megtoroltassanak.”

Igaz, hogy a most érvényben levő uzoratórvény is ezen czéloknak áll a szolgálatában, ámde a mindennapi tapasztalat és az országos közvélemény konstatálta már, hogy még sem képez olyan fegyvert, a melylyel a társadalom az erősen fölburjánzott uzsora elleni harczot megvívhasa.

Pedig erre nagy szükség van. Elmerem mondani, hogy hazánkban alig van község és piac, a hol — a ma érvényben levő uzoratórvény mellett — a társadalomnak és a gazdasági életnek ezen rákfeneje ne szedné dusan áldozatait.

Sokszor nyíltan jelentkezik, sokszor észrevétlenül, elpalástoltan, de gazdasági erőinket folyton örli, gyöngíti, mint a szű a fát.

És itt valljuk meg őszintén, hogy talán mi magunk is okai vagyunk ennek, mert azt a fegyvert és annak a fegyvernek az értékét és használhatóságát, a melyet a törvényhozás kezünkbe adott, talán nem ismertük föl eléggé, avval kezdettől fogva nem úgy bántunk, a mint kellett volna s a mint talán lehetett volna, főleg felsőbb bíróságaink gyakorlata ingadozást mutat annak érvényesi-

lésében és ma ott állunk, hogy az uzsora törvénynek, ezen egyetlen fegyverünknek az ereje folyton gyöngül; a nagy harcra elégtelennek bizonyult és mondhatni, hogy az ezer furfangu ellenség által komolyan számba sem vétetik.

Pedig nekünk hatalmas fegyverre van szükségünk, mert óriási az a harctér, a melyen küzdenünk kell.

Nincs a gazdasági életnek egyetlen nyilvánulása, a hol az uzsora ne jelentkezne, és hogy képet nyujtsak a nagy harctérről, utalok kiváló jogászunk Dr. Balogh Jenőnek nagy értékű tanulmányára, a melyet az uzsora kérdésében a Magyar Gazdaszövetség részére adott, és a melyben az uzsora-visszaéléseknek egész seregét ismerteti.

Miután ezen visszaélések a Székelyföldön is lépten-nyomon észlelhetők, nem tartanám érdemetlennek, hogy azokat ismertessem. *(Olvassa).*

„Ez idő szerint az uzsorás visszaéléseknek leggyakrabban panaszolt módoszatai a következők.

I. *A pénzkölcsön adásánál* — eltekintve attól a legrégebb eset-től, hogy igen magas, némely megállapított esetben 80 százalék kamat köttetik ki:

a) a tényleg adottnál jóval nagyobb összeg vétetik föl a kötelezvénybe vagy a váltóba;

b) a kölcsön adott összeg minden koronája után hónaponként, sőt hetenként követelnek igen jelentékeny kamatot (pl. 100 k. után hetenként 1 k.-t, vagy 2 k. után hetenként 20 f.-t), a mely évszámban számítva 25—80 százalékra megy, de a melynek nagysága kis összegben a kamatszámításban járatlan adósnak föl sem tűnik;

c) kikötetik, hogy bizonyos időszakra, pl. a tél végén vagy tavasszal p. Szent-György-napjától Boldogasszony napjáig adott kölcsönért aratás után fizetessék oly összegű kamat, mintha a kölcsön egész évre adatott volna;

d) a hitelező a kamatot a kölcsön adott összeg után nem százalékokban, hanem meghatározott fix összegben állapítja meg, pl. aratás elején a megszorult kisbirtokosoknak 100 k.-t kölcsönöz azal a kikötéssel, hogy ősszel 120—150 k.-t lesz köteles visszafizetni.

II. A legkülönbélebb változatokban vannak szokásban uzsorás visszaélések a szarvasmarhák tartása, vétele, illetőleg bérbevétele

*körül kötött ügyletek útján. Nevezetesen ezen uzorás ügyleteknek leggyakoribb módozatai a következők:*

a) Az adós kötelezi magát arra, hogy kamatot fizet és ezen fölül a hitelező marhát tartásra és gondozásra gazdaságába veszi át.

b) A hitelező az adósnak téli gondozásra több fiatal szarvasmarhát vagy juhot ad át, úgy hogy az adós a marhát őszszel a legeltetés beszüntetése után átveszi és tavasszal visszaadja. A téli tartás költségei 20—30 százalékos kamatnak felelnek meg.

c) A hitelező azzal a föltétellel kölcsönöz pénzt, hogy az adós a kölcsönadott összeg egy részéből tehenet vegyen. A megállapodás szerint egy tehenre 100—120 k.-t adnak kölcsön. Ezért tartozik az adós a hitelezőnek naponként 1 liter tejet vagy megfelelő pénzt adni. A tehen, valamint annak borjai a hitelező tulajdona; az adós köteles a tehenet, sőt a borjut is a sajátjából tartani és felelős az azokat érhető minden balesetért vagy betegségért.

d) A hitelező borjukat vásárol és azokat tartás végett átadja az adósnak. Az adós a borjut takarmányán fölneveli, a gondozáshoz és a tartáshoz a hitelező semmivel sem járul. Néhány év múlva a felnövekedett állatot eladják, s ekkor a vételárból a hitelező levonja az általa a borjuért állítólag fizetett (természetesen tulmagasra szabott) összeget, a fönmaradó részen pedig az adóssal osztozik. Ha a borju a tartás ideje alatt elhullott, az adós köteles annak vételárát a hitelezőnek megtéríteni.

e) Az uzorás egy valójában 20—30 K. értékű borjut kétszeres értékben átad u. n. felében való tartásra egy földmivesnek azzal a kikötéssel, hogy az utóbbi a vételárnak minden 10 K.-ja után 3—4 K. évi kamatot fizessen, illetőleg, ha majd évek múlva a marhát eladják, kétszeres összegben megállapított értékét (40—60 K.-t) és a kikötött kamatot a vételárból levonják a hitelező részére, a fönmaradó összegben pedig osztoznak.

f) A hitelező az adóstól az átadott szarvasmarha *tulságos magasra* szabott ára fejében kötelezvényt vesz, a melyhen kikötetik a hitelező részére a szarvasmarha eladásáig járó 8 százalékos kamat, eladáskor pedig a haszon fele. Ha a marha elhullott, a tartozás egyszerre esedékessé válik. Kitünik ebből, hogy a hitelező nem vállal semmi kockázatot, mert ha az állat elhullott, megkapja tőkéjét és annak kamatait, ha az állat eladatik, a hitelezőt

illeti mind a tőke, mind a kamat, mind a haszon fele. Ellenben az adós a marha elhullása esetén tőkét is, kamatokat is fizet és ezenfölül éveken át köteles az állatot takarmánnyal ellátni.

g) A hitelező deczemberben vagy januárban olcsón megvásárolja a megszorult kölcsönkérőnek juhait, de azokat az adósnál hagyja. Az adós köteles e juhokat takarmánnyal ellátni és április végén bárányaikkal együtt a hitelezőnek átadni. Az állatok értéke ekkor már a *vételár kétszeresének* felel meg.

III. Különböző uzorás előnyök köttetnek ki *földterület átengedése*, illetőleg *ingatlan használatának elzálogosítása* útján is. Ennek leggyakoribb nemei:

a) Az adós átengedi földjének haszonélvezetét a hitelezőnek, habár e földnek évi jövedelme egyes esetekben a kölcsön összegének 50 százalékát is meghaladja, a mit a megszorult adós kénytelen mégis magára venni.

b) Az ország nagyon sok részében ma is elterjedt szokás, hogy ingatlan használata kölcsön fölvétele esetében elzálogosittatik, sőt kiköttetik az is, hogy az adós az átengedett földet megmunkálni is köteles. E módozatnak csak változata az, hogy a hitelező a használatra átvett ingatlan birtokot új jogügylettel visszaadja az adósnak, de azzal a föltétellel, hogy azt továbbra is az adós munkálja és a féljövedelem a kamatokra, a féljövedelem pedig tőkétörlesztésre fordittatik. Gyakran ilyen ügyleteknél a hitelező az írástudatlan adóst tévedésbe ejtve, vele adásvevési szerződést írat alá és szóval megigéri, hogy ha az adós a tőkét egy bizonyos idő alatt visszafizeti, az ingatlant neki visszaadja. A visszavásárlási jog azonban a szerződésbe nem vétetik be, tehát az a telekkönyvben sem lesz kitüntetve, s így az ingatlan tulajdonjogának a hitelező javára való bekebelezése minden korlátozás nélkül rendeltetik el.

IV. A kisbirtokosok, illetőleg a parasztosztály tagjai által kötött kölcsönügyleteknél a kamat fejében gyakran bizonyos *munka végzését, illetőleg terményekben, élelmiszerekben bizonyos különszolgáltatásokat, vagy állatok átadását kötik ki*, vagy pedig abban állapodnak meg, hogy az adós a legnagyobb munkaidőben *bizonyos napszámot lesz köteles a hitelező javára végezni*. Ha az adós ezeket a szolgáltatásokat természetben nem teljesítheti, a szerződésben azoknak pénzbeli értéke a rendesnél magasabb összegben köttetik ki.

V. Előfordul az a módozat is, hogy a kötelezvényben kikötött kamaton felül külön iratban vagy legtöbbször szóbeli megállapodás alakjában még *kézi vagy írás napszám, fuvar vagy egyéb munkaszolgáltatás* köttetik ki.

VI. Az uzSORának különféle *leplezett* alakjai közül leggyakrabban fordulnak elő a következők:

A) *Adásvétel alakjába burkolt uzSORA.* Másodrangu gyárosok kiselejtezett kézi cséplő-, rostáló-gépeket, varrógépeket, stb. látszólag előnyös föltételek mellett csekély, de hosszú időre terjedő havi részletfizetésekkel házaló ügynökeik által oly módon adatnak el, hogy a pactum reservati dominii kikötését tartalmazó szerződést és az ahhoz fűzött váltót az együgyü és járatlan földmivel vagy kisiparossal aláíratják és a szállított hasznavehetlen gépek árát a váltó alapján külföldön vagy Ausztriában perlik. Legrosszabb esetben pedig a hátralékos vételárrészlet fejében a nyomtatott szerződés alapján visszaveszik a gépet. Az adós tehát az általa fizetett havi részleteket elveszti.

B) *Bérszerződés alakjába burkolt uzSORA.* A megszorult adós ingatlanát a hitelezőnek rendkívül olcsó áron adja bérbe, továbbá egyes bérlő-társaságok 20—24 k. nyereséggel kisebb részletekben albérletbe adják az ingatlant és az albérelőket a bérösszeg tekintetében egyetemlegesen kötelezik.

C) *Csereszerződéssel leplezett uzSORA.* Előfordul az is, hogy a hitelező egyes ingóságokat rendkívül kedvezőtlen föltételek mellett cserél nem készpénzzel, hanem pl. egy csomó gyufáért egy tojást, vagy több cső kukoriczát, egy 20 f. értékű cserépedény helyett annyi gabonát köt ki, a mennyi az edénybe befér, de a melynek kétszer annyi volna az értéke, stb.

D) A hitelező kiköti, hogy a kölcsön kamatai fejében az adósnak gyümölcsstermését, vagy annak egy részét mindaddig használja, míg a kölcsöntőke teljesen le nem törlesztetik. E kikötés folytán a hitelező a tőkét már az első évben kétszeresen is megkapja, ennek daczára az ingatlant éveken át használja mindaddig, míg az adós a tőkét teljesen vissza nem fizette.

E) A hitelező a kisbirtokosoknak vetőmagot ad s azon ürügy alatt, hogy e mag után bővebb termésük lesz, kiköti, hogy aratás után a *mag kétszeresét* kapja vissza. Az uzSORA elpalástolása céljából ez ügyletről írásbeli szerződést állit ki a hitelező, a melybe

a kölcsönadott mag mennyiségét *kétszeres* összegben veszi föl, s fölemlíti, hogy az adós a termény árát már kézhez vette.

F) Egyes vidékeken a munkások munkabérüknek egy részét, legalább is felét, élelmi czikkben, ruhaneműekben és szeszes italokban kapják ki, a melyek igen rossz minőségűek, e mellett igen magas árban számíttatnak föl s a természetbeli szolgáltatás értéke a munkabérből levonatik.

G) *A parcellázási uzsora*, a melynél a vevőkre egyetemleges kötelezettség, továbbá a megvett ingatlan értékével és a vételárral semmi arányban nem álló közbenjárási, mérnöki, fölosztási és egyéb költségek hárulnak. Így a vevők számtalanszor egész vagyონukat befizetik a megszerzett ingatlan vételárára s mind a mellett a vételárból alig törlesztettek valamit. Néhány év múlva a megszerzett ingatlanról egész vagyónuk elpusztulása után távoznik kell. A közbenjárók a vételáron kívül számtalan, előre meg sem határozott, többnyire a vételár összegével arányban nem álló járulékokat s mellékkötelezettségeket kötnek ki. Kiköttetik az is, hogy a vevő bármennyi vételári részletet fizetett már le, egy vagy több részlet le nem fizetése esetén eddigi befizetéseit elveszti és az ingatlant, a mely az eladó nevében marad, visszaadni köteles.

H) *Raktározási ügylettel palástolt uzsora*. A termelő kötelezi magát arra, hogy bizonyos mennyiségű és minőségű gabonát a hitelezőnél az általa meghatározandó időben beraktároz. A beraktározandó gabona árát jóval csekélyebb értékben állapítják meg, mint a mekkora az ügylet létrejöttékor a piaczi ár volt. Az ügylet megkötése után a hitelező készpénzt kölcsönöz az adósnak. Az ügyletet a hitelező oly időben bonyolítja le, a midőn a piaczi ár jóval magasabb, mint volt az ügylet megkötésekor. Ha az adós kötelezettségének meg nem felelhet, a piaczi ár alapulvételével összeszámolnak s a megállapított összegről az adós kötelezvényt vagy váltót állít ki.

I) *Feles vagy harmados szerződéssel leplezett uzsora*. A bérbeadó a felébe vagy harmadába bérbeadott területet nem a kikötött nagyságban adja bérbe, nevezetesen szokásos egy magyar hold térmértéke helyett 800—1100 négyszögöllet méretni ki, s e terület után is akként kell a kikötött kézi vagy ígás napszámokat teljesíteni, mintha a terület 1200 négyszögöl volna. A kikötött napszám teljesítése előtt: a felesek, illetőleg a harmadosok a terménynek

őket illető részét csak abban az esetben vihetik el, ha az elmu-



lasztott szolgáltatást készpénzzel megváltják. A megváltási kulcsot alkuval magas összegben állapítják meg.

*J) összeszámolással burkolt uzsora.* A hitelező összeszámol a késedelmes adóssal s a régi adóslévél helyett újat követel, a melyben az elévült, sokszor 20 évre visszamenőleg fölszámított kamatot s a kamatok kamatját is tőkésíti. Az adós az összeszámolást egyáltalában nem tudja ellenőrizni, mert rendszerint írástudatlan, minden esetre pedig járatlan a kamatszámításban és tartozásairól pontos följegyzést nem vezetvén, azoknak összegét sem tudja ellenőrizni.

*K) Áru-uzsora.* A megszorult kölcsönt kereső nem készpénzt, hanem árukat, butorokat, ékszereket stb., (a melyekre neki a legcsekélyebb szüksége sincs, sőt a melynek hasznát sem veheti) kap, a melyeket azután a színleges hitelező és a vele egyetértő közbenjárók rendkívül olcsó áron újból eladnak, illetőleg színlelt elzálogosításukat közvetítik. A kikötött aránytalan ellenszolgáltatás rövid lejáratu váltóban hozzászámíttatik a kölcsönösszeghez, a melyből a zálogközvetítési díjak és zálogügylet kamatai külön levonótnak.

*L) Kézizálogkölcsönügylettel leplezett uzsora.* A legszegényebb

néposztály tagjai ünneplő ruhájukat, sőt munkaeszközeiket is a korcsmárosnál, a szatócsnál élelmiszerek és italok ára fejében elzálogosítják és a hitelezett összegért minden 2 K. után hetenkint 6—20 f. kamatot fizetnek.

VI. Rendkívül nagy pusztítást visznek véghez a szegényebb kisbirtokos- és parasztszály tagjai közt *egyed vidéki pénzüintézetknél elharapódzott szokások.* A pénzüintézet nevezetesen a váltóra kölcsönadott összeg után a kikötött kamaton fölül kezelési díjat, írásdíjat, nyomtatványköltséget és egyéb ilyen czimeken különféle kötlésszözegeket számít föl, melyek a kölcsönösszeg 10—12%-ára is fölmennek; ezeket a tőkéből előre levonja, ha e levonások évenként többször is ismétlődnek, a kölcsön valójában 12—20 százalékra adatik.

VII. Még végzetesebbek egyes *falusi korcsmárosoknak és szatócsoknak visszaélései.* Ezek a következő módozatok mellett jönnek leggyakrabban elő:

a) A vidéki szatócs télen vagy kora tavasszal különböző árukat ad hitelbe a megszorult parasztnak s előre kiköti, hogy fizetésül a terményeket milyen értékben fogja elfogadni. Természetes,

hogy a szatócs az általa kiszolgáltatót árucikkeket a rendesnél jóval magasabb árban számítja föl, viszont a termények árát mindenkor igen alacsonyan állapítja meg. Megtörténik, hogy a szatócs a hitelbe vásárolt árukra adósával havonként leszámol és a leszámolás után további hitelezésre csak úgy hajlandó, ha az adós 15—20% kamat hozzászámításával tartozásáról kötelezvényt vagy váltót állít ki. Ha az adós a szállított rossz minőségű árut vagy a meg nem felelő mennyiséget kifogásolja, vagy pedig más kereskedőnél vásárol, a szatócs a váltót perli. E szerint az adós rákényszerítették arra, hogy továbbra is ugyanazon kereskedőnél vásároljon és a rossz minőségű árut kifogás nélkül átvegye.

b) Néha kikötik, hogy a télen vagy tavasszal hitelbe adott burgonyáért vagy kukoriczáért ősszel *kétszer annyit kell* visszaszolgáltatni.

c) Egyes vidékeken a beszolgáltatót termény értéke a visszafizetéskor az adós hátrányára ismét pénzben lesz meghatározva, vagy egyik gabonanemről a másikra térnek át, a mi mindenkor a hitelező előnyére történik.

d) Ha a hitelre adott élelmiczikkek s egyéb áruneműek ára készpénzben fizettetik is vissza, a korcsmáros vagy a szatócs az adóstól a kamatokon felül terményeket vagy állatokat is követel és ezeken felül követelésének biztosítására kitöltetlen váltót is irat alá s arra törekszik, hogy az adós időközben kisebb készpénzbeli kölcsönököt vegyen tőle. E törekvés célja az, hogy az adós, a ki tartozásairól pontos följegyzést nem vezet, összetéve a különböző címekből eredő tartozásait. A hitelező azután követeléseit sokszor a valódi összeget meghaladó összegben lehetőleg tanuk jelenlétében fölemlíti adósának, s ezekre a tanukra hivatkozik akkor, a midőn a kitöltetlen váltót tetszése szerint kitölti. Ha a dolog bíróság elé kerül is, az adós kénytelen elismerni, hogy tényleg kapott a hitelezőtől árut is, készpénzt is, de hogy mennyit, arra már pontosan nem emlékszik.

E visszaélések veszélyességét fokozza az a körülmény, hogy a korcsmáros a parasztosztály körében sajnosan elterjedt iszákossági hajlamra alapítván üzemeit, a hitelezett élelmiczikkekből és italokból származó követelését a korcsmai hitelre vonatkozó törvényes rendelkezések figyelmen kívül hagyásával egybefoglalja és arról rendszerint váltót is adat magának.

VIII. *A gabonaelővételek körül elharapódzott visszaélések tipi-*

*kus alakjai* tekintetében utalhatok a *Kunz Jenő* dr. ur nagybecsü véleményében ismertetett tényekre.

A) Gabonaelővételi ügyletek *rendszerint csak magas kamatu kölcsön leplezésére szolgálnak* és mivel ilyen ügyletek a tőke elhelyezésére rendkívül jól jövedelmező módozatnak bizonyultak, az országnak egyes vidékein, különösen a délvidéken, a kereskedők szívesen foglalkoznak ily ügyletek kötésével.

Az elővétel módozatai a következők: az ügynök kipuhatolja, hogy a télen vagy tavasszal megszorult kisbirtokosnak hány hold földje van bevetve, mennyire hitelképes. Az eladó kötlevelet állit ki, a melyben bizonyos mennyiségű, rendszerint elsőrendü minőségű gabona szállítására, a szállítás elmulasztása esetében pedig a kikötött mennyiségű és minőségű termény árának megfizetésére kötelezi magát. A hitelező a szinleg megvett gabona árát a piaczi árnál *jóval alacsonyabban* számítja, az adós pedig minden 8—10 k. után 1 métermázsa buza szállítására vagy a teljes piaczi ár megfizetésére, tehát a pár óra szóló hitelezés fejében ezzel arányban nem álló ellenszolgáltatásra kötelezi magát. Az ügyletről a kötlevélen felül üresváltó is állittatik ki, nemcsak az adós, hanem egymásért egyetemleges kezességet vállaló egész csoport adóstárs által. E váltók alapján telekkönyvi bekebelezések is kéretnek.

Aratás után az adós rendszerint nem tud szállítani, *összeszámol* (L. fennebb V. p. 1. a.) a legmagasabb piaczi ár szerint és tartozásának fedezésére ismét vagy váltót ad, vagy új kötlevéllal ismét a piaczinál jóval alacsonyabb árban kukoricza szállítására kötelezi magát tavaszra, tehát előre kiszemelt oly időre, midőn az adósnak nincs kukoriczája s a kukoricza ára különben is a legmagasabb; tavaszkor ismét számozkodás vagy per és végrehajtás következik.

Néha az adós kötlevelet is kiállit és ezenfelül az összegre nézve kitöltetlen váltót is ad. A hitelező azután vagy a kötlevéllal a nem szállítás esetére fizetendő összeget tetszése szerint írja be, vagy a váltót tölti ki.

Ily ügyletek olyan egyénekkal (nevezetesen az ország több vidékén, *napszámosokkal* is) köttenek, kiknek földjük egyáltalában nincs s így reményük sem lehet arra, hogy gabonát tudjanak valamikor szállítani.

B) Másutt a hitelezők a gabona- vagy mustelővételnél a vétel-

árt rendkívül olcsón állapítják meg és nem szállítás esetén az adott összegnek kétszeresét kötik ki büntetésül.

VIII. Előfordulnak hazánk egyes vidékein a gazdasági visszaéléseknek egyéb olyan nemei is, melyek az uzsora fogalma alá nem vonhatók, de mind a mellett egész családok tönkretételét eredményezik.

Ilyen módozat a sok közül például a következő: a tőkepenzes figyelemmel kíséri, melyik kisbirtokos elhunytá után maradt osztatlan állapotban ingatlan. Ha arról értesül, hogy az örökösök nem tudnak megegyezni, lehető olcsó áron megveszi az egyik (könnyelmű vagy kiskoru) örökösnek osztályrészét, aztán egy rokonával vagy barátjával összebeszélve, ez utóbbinak álkövetelése erejéig telekkönyvi bekebelezést eszközöl ki az ingatlanra, aztán árverést kérnek és az osztatlan állományu egész ingatlant, a mely több családnak tisztességes megélhetést adott volna, potom áron megveszik.”

A hasonló visszaéléseknek végtelen sokféle változatairól a példaszerű felsorolás sem nyújthat teljes képet.

A mai uzsora törvény mellett ilyen a mi gazdasági életünknek a képe s mindez onnan van, mert törvényünk hiányos, mivel csupán csak a pénzkölcsön, vagy a fizetési halasztásadás esetén felmerülő visszaélésekről gondoskodik és nem tartalmaz elég szigorú megtorló intézkedéseket.

Ilyen körülmények mellett nem lehet elég hangosan követelnünk, hogy a törvényhozás siessen *mindennemű visszaélésnek* utját vágni s a bűnösöket a lehetőleg szigorubb büntetésekkel *kiirtani*. Ajánlom következő javaslatomat elfogadásra: tekintettel arra, hogy az uzoráról és káros hitelügyletekről szóló 1883. évi XXV. t.-cz., úgy a hogy azt bíróságaink értelmezik és alkalmazzák, az uzorának a gazdasági élet minden terén mutatkozó üzelmei megakadályozására és megtorlására elégtelen és ezt a Székelyföld közgazdasági viszonyai különösen érzik, tekintettel továbbá arra, hogy jogrendszerünk ezen hiányának pótlásával az általános polgári törvénykönyv törvényerőre emelkedéséig, illetve életbeléptetéséig várni veszedelmes volna, de másfelől az uzsora, mint a különböző korszakok változó felfogásának alávetett és egyszerre magánjogi és büntetőjogi következményekkel járó jelenség törvénytechnikai szempontból is inkább egy külön törvény által szabályozandó,

*ennélfogva* mondja ki a Kongresszus, *hogy*:

1. az 1883. évi XXV. t.-cz. sürgős kiegészítése kívánatos főleg a tekintetben, hogy benne az uzsora minden fájának, illetve minden uzsorás szerződésnek magánjogi és büntetőjogi következményei megállapittassanak.

2. Ha a hiteluzsorának a törvény 1. §-ában körülirt fogalma megmaradna, felveendő lenne a törvénybe ama rendelkezés, hogy „az uzsora vétségét követi el és az 1. §-ban megállapított büntetéssel sujtandó az is, a ki *bármiféle jogügylettel* a másik fél szorultságát, könnyelműségét, vagy tapasztalatlanságát kihasználva, magának, vagy egy harmadiknak oly vagyoni előny szolgáltatását köti ki, vagy nyújtotta, a mely az ellenszolgáltatás értékét az eset körülményeihez képest aránytalanul meghaladja”.

3. Hasonlóképen büntetendő az, a ki másnak a szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát tőzsdejáték által *tervszerűleg kizsákmányolja*.

4. Az uzsoratörvényben előirt szabadságvesztési büntetések szaporítandók, továbbá a pénzbüntetések maximumát legalább is 30,000 koronára kell felemelni.

5. A pénzbüntetésen felül minden mellékbüntetés az összes uzsorás cselekményekre nézve előirandó volna, nevezetesen a hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlának felfüggesztése, valamint a bíróság feljogosítandó lenne arra, hogy a tettest azon ipar- vagy foglalkozástól — a melynek gyakorlása közben az uzsorás cselekményt elkövette — határozott időre, visszaesés esetén pedig mindörökre is eltilthassa.

6. Kiegészítendő lenne a törvény azon rendelkezése is, hogy a bíróság a magyar honost azon törvényszék területéről, a hol az uzsorát elkövette, a külföldit pedig a magyar állam egész területéről, kiutasítsa s a visszatéréstől határozott időre, vagy mindenkorra eltilthassa.

7. Az uzsorásügyletek magánjogi következményeinek megállapítására pedig fel kellene venni a törvénybe azon rendelkezést, hogy „*minden uzsorásügylet semmis*”, vagyis semmis minden olyan jogügylet, mely által az egyik fél a másik fél tapasztalatlanságának, könnyelműségének, vagy szorult helyzetének felhasználásával a saját szolgáltatásának értékét tulságos mérvben meghaladó ellenszolgáltatást köt ki.

8. Végül kimondandó lenne a törvényben, hogy az uzsora ugy a magánjogi semmiség, mint a büntethetőség szempontjából a bíróságok, illetve a többi hatóságok által *hivatalból észlelendő és üldözendő. (Helyeslés.)*

**Dr. Bodor Tivadar:** A javaslat azon intézkedését, hogy az uzsorás foglalkozásától eltiltassék, mellőzni kéri, mert tulszigoru.

**Forster Géza:** De éppen ez az apja az üzelmeknek!

**Dr. Zakariás János:** Teljesen helyesnek tartja, hogy az uzsorás külföldre kiutasíttassék, de hogy egy törvényszék területéről a másikra utaltassék, ez nem csak nem jogos, de törvénytelen kiváncsom!

**Becze Antal elnök:** Szavazást rendelve el, ennek eredményeként határozatilag kimondja, hogy

a szakosztály az előadói javaslatot azzal a változtatással fogadja el, hogy a 6. pontban foglalt amaz intézkedést, mely szerint az uzsorás egyik törvényszék területéről a másikra utasítható legyen, mellőzi. *(Helyeslés.)*

### **A III. szakosztály hitelügyi alosztálya.**

Elnök: *gr. Bethlen István.*

Jegyzők: *Brázovay Kálmán és Forrai Soma.*

**Gr. Bethlen István elnök:** Az ülést megnyitja s a jegyzői tiszttel *Brázovay Kálmánt és Forrai Somát* bizza meg. Felkéri *dr. Gr. Bánffy Miklós* urat előadásának megtartására.

## **8. Községi gazdálkodás rendezése; pótdadók korlátozása; fogyasztási adók csökkentése; adómentes létminimum.**

**Dr. Gr. Bánffy Miklós előadó:** Tisztelt Szakosztály! Ezen kongresszus a Székelyföld összes gazdasági és kulturális érdekeinek támogatására és a székely kivándorlás meggátlására fogana-

tosítandó intézkedések megvitatását, kijelölését tette feladatává. Ezen intézkedések között elsőrangú fontossággal bírnak azok, a melyek a társadalmi és állami élet alapjait képező községekre, a községi életre s annak közönségére vonatkoznak.

A község saját anyagi erejéből fedezi egyrészt az állami közigazgatás közvetítéséből reá nehezedő szükségleteket és másrészt saját közigazgatási, közművelődési és jótékonyági teendőit is el kell hogy lássa, miből folyólag a község kiadásait elméleti szempontból három csoportba oszthatjuk, úgy mint:

1. azon kiadások, melyek az állami közigazgatás ellátásából,
2. azok, melyek a helyi szükségletek kielégítéséből, a községi törvény alapján köteleznek,
3. azok, melyek a községek által fakultative vállalhatók, illetve fedezendőek.

Ezen felosztás azonban csak akadémikus jellegű. A való életben a dolog úgy áll, hogy folyton szaporodó tisztán állami eredetű kiadások mellett a községi köteles kiadások nem egyebek, mint az állam által a községi önkormányzat hatalmi körébe utalt oly teendők terhei, mely teendők feltétlen állami szükségletek, hiszen ezért tette azok ellátását a községi törvény kötelezővé. Továbbá a fakultative vállalható kiadások nagyrészt csak a papiron fakultatívok. A ki közigazgatásunk menetét és szervezetét tanulmányozza, hamarosan rá fog jönni, hogy a községi önkormányzat a szó teljes értelmében „eszményi jó” s hogy az állam temérdek kiadást erőszakolhat rá a község ugynevezett szabad akaratára, akár rendelet, akár közigazgatási kezdeményezés és propaganda útján.

Az állam, hogy valamely közintézményt az állami költségvetés kimelésével, az állami költségvetést lehetőleg kevésbé terhelve foganatosítsa, versengést nyitott meg a községek között a megyei vagy állami tisztviselők biztatása és ösztökélése mellett. Az állami és gazdasági közintézményeket mintegy árlejtésre bocsátotta és azon községnek ítélte oda, mely érette a legnagyobb áldozatokat hozta, a mely annak terhéből legtöbbet vállalt magára. Így létesültek kaszárnyák, helyi érdekű vasutak, törvényházak, földmivesiskolák, állami iskolák stb. Ezen rendszernél fogva olykor épen azon községek, melyek nemzeti és kulturális szempontból leginkább érdekesültek a támogatásra, ezen intézményeket megszerezni, vagyoni körülményeiknél fogva nem voltak képesek vagy az azokért adott járulék folytán a tönk szélére jutottak.

A minisztériumok személyzete nagyrészt olyan egyénekből áll, kik kitűnő elméleti képzettséggel bírnak, de igen kevésbé ismerik a vidéki való életet, a min nem is lehet csodálkozni, hiszen ezen közhivatalnoki kar a miniszteriumokon belül haladt előre s különösen régebben a miniszteriumok személyzete és a megyei közigazgatási tisztviselői kar egymással semmi nexusban nem állott. Állami közigazgatásunk ezen legfőbb orgánumai valóságos versenyfutást rendeznek az ujabbnál újabb elméletileg szép és helyes, valójában azonban nehezen és csak igen terhesen keresztülvihető rendelkezések kibocsátásában, melyek nem a magyar társadalom, a magyar szellem, a hazai viszonyok ismeretéből, hanem idegen országok idegen körülményeiből eredtek. Mindezen rendelkezések, jók vagy rosszak, végeredményben a községre nehezedtek, a helyett, hogy a modern állammá való átalakulás ezen folyamatában a községi közigazgatás mellett a társadalmi szabad szervezkedésnek támaszt nyújtottak, utat nyitottak volna.

Elismerem, hogy ezen rendelkezések magas nemes célzt, hasznos törekvést foglalnak magukban s bár olykor meglepő visszásságokkal állunk szemben, mint, hogy csak egy példát említsek: a vizipuska beszerzése az udvarhelymegyei Kedében, mi 30% pótdóba került, pedig Kedében még itatni sincs viz s így kétséges mit fognak a fecskendővel tehetni; mondom, nemes célzt, hasznos törekvést foglalnak magukban e rendelkezések, sőt igen sok közülök teljesen elkerülhetetlen, de azt igenis kifogásolandónak tartom, hogy az állam az ezekből származó terheket a községek nyakára sózza. (*Helyeslés.*)

Nem állhat meg itt azon ellenvetés, hogy mindenképen, akár az állami, akár a községi költségvetés útján, akár a közönség által fedeztetnek ezen kiadások, mindig ugyanazon adófizető egyedek kell hogy fizessenek, mert egyrészt a mai adórendszerben azon állami adók, melyek községileg pótlékolhatók, az állami adóbevételek évenként apadó 26—24%-át teszik s így akkor, midőn a község állami természetű szükségletek kielégítésére pótdót vet ki, ezen pótlék nem az állami bevételek összes arányában, hanem annak csak egy kis része arányában vethető ki, csakis bizonyos nemű hozadékokat sujt, csakis a népnek egy kis részét éri, épen a nép legszegényebb, legnehezebb viszonyokkal küzdő részét. Másrészt a községek anyagi ereje nagyon különböző s a mely megterhelést egyik község könnyen elviselheti, a másiknak óriási meg-



terhelést jelent, de a községi törvény ezt tekintetbe nem veszi, hanem egy füst alatt rendelkezik az Alföld dús gazdag községeiről és szegény székely községeinkről. Végül ezen állami teendők elvonják a községi szerveket valódi hivatásuktól, a községi élet gyámolításától. Míg a községi teher folyton gyarapszik, a község orgánumai mind kevésbé községiek, hanem majdnem teljesen az állami közigazgatás körébe mennek át.

A községi pótdadók emelkedése napjainkban óriási és egyike legkomolyabb nemzetgazdasági jelenségeinknek. Kétséget nem szenved, hogy kivéve a magyar Alföld néhány dús gazdag községét, a községek tulterheltsége elérte azon határt, a melyen túl menni nem lehet és nem szabad. Hogy csak néhány példát hozzak fel, Háromszék községeinek pótdadója 50%-on fölül van, Udvarhelyben a községek fele 60%-nál több pótdadót fizet, Maros-Tordában a pótdadók 50—60% közt ingadoznak, s hogy az egyes községek-ből is említek példát, a háromszéki Szászfalu 95%-ot, Décsfalva 120%-ot, és például az aránylag gazdag Kézdi-Vásárhely 43%-ot fizet. Ezen néhány szám is már eléggé szomorú képet mutat, s az még sötétedik, ha meggondoljuk, hogy az arányosítások befejezésével a pótdadók átlaga a Székelyföldön még emelkedni fog.

A pótdadók végtelenbe való növekedését meg kell akadályozni. Valóságos anomalia, hogy míg a megyei törvényhatósági pótdadó maximuma meg van kötve, a községi pótdadóé nincs.

A t. szakosztály elé terjesztett javaslatom első pontja ezért a községi pótdadók korlátozását ajánlja, még pedig olyképen, hogy ezen korlátozás elveiről törvény alkottassék, a mely a maximum megállapítására, minthogy ez a vidéki körülményekhez kell hogy alkalmazkodjék, a megyei törvényhatóságokat hatalmazná fel. A községi háztartás könnyítését célozza javaslatom második pontja, mely a községek által végzett állami természetű munkák kiadásait az állam teherviselésébe kívánja utaltatni.

Szabadjon néhány példát hozni fel ezen terhekről, melyek az állami közigazgatás községi ellátása, illetve az állami kiadásoknak a község részéről való fedezése iránt rendelkezésemre állanak.

Például az 1900: XVII. az állatorvosokat államosította. Ezen intézkedés igen helyes, sőt állatkivitelünk és az állategészségügy szempontjából valósággal elkerülhetetlen volt. De akkor, midőn a megyék járulékából az állatorvosi illetmények kiharítottak, méltán

el lehetett várni, hogy ezen reform költségei nem díjak módjára, hanem az állami budget útján fognak fedeztetni. Ezzel szemben azt találjuk, hogy a járatlevelek ára valamivel többel mint egy harmaddal emelkedett, minek folytán ezen teljes értelemben általános érdekű reform költségei díjak módjára az egyeseken vétetnek föl.

A nyomozatok teljesítése az 1896: XXXII. által a rendőrhatalóságok köteleességévé tétetett, vagyis megyékben a főszolgabírók és a községi rendőri hatósággal bíró hivatalokra ruháztatott.

A nyomozatok teljesítésével járó költségek megtérítését az igazságügyminiszterium megtagadta, minek az lett az eredménye, hogy a főszolgabírák, amugy is csekély fuvarátalányuk lévén, a nyomozatokat a községi rendőri hatóság által végeztetik megbízás alapján. Tehát az igazságügyi tárca a nyomozatok költségeit egyszerűen a községek vállaira toltta át. Ugyanugy állunk az adóügyekkel, a tolonczügygyel, a katonauügyekkel stb. Ma alig van község vagy kör, melynek ügyeit az állami teendők sokfélesége és bonyolultsága folytán egyetlen munkaerő elvégezhetné. Meltányos tehát azon kívánság, hogy az állam a község terheinek azon részét, mely az állami teendők ellátásából származik, magára vállalja.

Az állami javadalmazás elvi nehézségbe nem ütközik, minthogy azzal az 1899: VI. a magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmének ideiglenes rendezéséről szóló törvényben találkozunk. Az 1898: XVI., XVII. t.-cz. ugyan a városoktól és községektől a fogyasztási adók révén nyert jövedelmet elvonták, a 99-iki törvény az ebből származó hiány pótlására az 1895—97. évek átlagában az állampénztárból kárpótlást nyújt, mely körülbelül 2,200.000 koronára rug.

Ha végig tekintünk azon teendők hosszú során, melyeket a község minden ellenszolgáltatás nélkül az állami szervek helyett teljesít, azt hihetnők, hogy bár az állam nem kárpótolja a községet kiadásaiért, de bizonyára mindent elkövet annak anyagi erősödésére. Ez azonban nem így van.

Ha magánember veszi bérbe az államtól a fogyasztási adókat, ezen bérlettel u. n. számfeletti italmérési engedély jár, ha azonban a község váltja meg vagy veszi bérbe ezen bevételeket, ilyen számfeletti engedélyt nem kap, általában község csak akkor kap italmérési engedélyt, ha saját háza van, hol az italmérést gyako-

rolhatja, vagy ha a megváltás előtt regale-jog birtokosa volt. Miért vonják meg a községektől e jövedelmi forrást? Miért kedveznek olykor idegen állampolgároknak, saját magyar véreink, legfontosabb testületeink kárára? Az egyetlen indok a melyet eddig hallottam az volt, hogy: „a község erkölcsi testület, tehát ne korcsmároskodjék.” Azt hiszem az állam is erkölcsi testület, a mi nem akadályozta meg abban, hogy a regale-jogot a régi tulajdonosok tetemes károsításával megváltsa és hogy azóta igen nagy sikerrel „korcsmároskodjék”.

Ezért nem is hiszem, hogy ezen érv lenne a valóban irányadó.

Semmi foglalkozás sem neveli az embert oly gyorsan és oly könnyen kereskedővé, mint a korcsmárosság. Maga ezen iparág igen egyszerű, mégis a kereskedői foglalkozás elemeit foglalja magában. Nemzetünknek legnagyobb hibája, hogy a modern idők legszükségesebb tehetségével, a kereskedői szellemmel nem bír, a mi magyarázata annak, hogy ugyszólván maig sincs magyar önálló kereskedelem. A székely nép a magyar törzsek között az, a melynek legtöbb hajlama, legtöbb tehetsége van a kereskedéshez. Hiszen ennek fényes tanujelét adta a román vámháboru előtti időben, virágzó háziipari termelésével. A háziipar azonban a román vámháboru folytán tönkrement, s új tér e nép kereskedelmi tevékenységének nem nyílt meg azóta.

A fönt néhány szóban jelzett szempontokból bátorkodom a kongresszusnak javaslatom 4. és 5. pontjait ajánlani, mint olyanokat, melyek egyrészt a községek anyagi erősítésére, másrészt a székely nép kereskedői szellemének fejlesztésére, valamint jövedelmező foglalkozások biztosítása útján a kivándorlás apasztására alkalmasok.

Végül szabadjon adórendszerünkről néhány szót szólanom.

Kivánatos volna a bor- és sörfogyasztási adó, valamint ez utóbbi pótlékának leszállítása. Ezen fogyasztási adónemek nagy mértékben megdrágítják a bor és sörfogyasztást, pedig különösen ez utóbbi volna hivatva a pálinkát pótolni, a mely mint általában ismeretes a legegészségtelenebb és a nemzetek életére romboló hatású ital. Ezen szempont vezet annak javaslására, hogy az italmérés vasárnapi napokon betiltassék, legalább a nap egy részére. Semmi sem befolyásolja oly nagy mértékben a nép szaporodását, mint a pálinka. A székelység szaporodása 1890—1900 között az 1880—1890-ig terjedő idővel szemben ugyis 18,000 léleknyi hiányt

mutat fel. Nem tudom véletlen-e az, hogy azon idő óta, hogy az állam a regalejogokat megváltván, az italmérések számát megszorította, a születések arányszáma tetemes süllyedést tanusít. Viszonylag 1000 lélekre számítva 1880—1890-ig az összes születések országos átlaga évenként 44·9, 1891—95-ig 42·8, 1896—1900-ig már csak 40·4. Ezen számok komoly aggodalomra adnak okot.

A husfogyasztási adó valódi barbár adónem. A hus egy elsőrendű életszükséglet, melynek fogyasztását adó tárgyává tenni nemzeti öngyilkosság. Nem hogy a husfogyasztást korlátozni, hanem minden módon azon kellene lenni, hogy a hustáplálkozás mentül inkább terjedjen. Hogy mily befolyással van e táplálkozás az emberanyag fejlődésére, elég reámutatnom Hollandiára, hol az utóbbi 50 évben a hustáplálkozás általánossá válván, ez idő alatt a katonai méretek adatai alapján a magassági átlag 3·5 cm.-rel emelkedett.

Teljes tudatával vagyok annak, hogy ezen kívánalmak nem egy könnyen valósíthatók, de nem lehet e dolgokat elégszer mondani, nem lehet elmulasztani egy alkalmat sem ezen veszélyes adópolitikára rámutatni, mely által a magyar nemzet fejlődése van kérdéssé téve. A husfogyasztási adó hozama a fogyasztási adók bevételének csak 4·61%-át, évi mintegy 8 millió koronát tesz, azt hiszem ez összeget megéri a nemzet jövője!

A felsorolt fogyasztási adókat károsnak tartom; van adórendszerünkben azonban egy adónem, a mely egyenesen igazságtalan. Adórendszerünkben a kettős megadóztatás van keresztülvive, vagyis mindenki adózik először a hozadék, a föld- és házbirtok és kereset alapján, s ennek kiegészítője mint pótlék az általános jövedelmi póttadó. A II. osztályu kereseti adó e kettős megadóztatáshoz a föld- és házbirtokosok terhére még egy harmadik adózást képez. A földbirtok a földadóval, a házbirtok a házosztályadóval van sújtva, mindkettőre nehezedik a jövedelmi póttadó, tehát mi sem indokolja ezen adótárgyak harmadszori megadóztatását. Ezen adót súlyosítja még annak adókulcsa is, a mely hogy úgy mondjam, lefelé progresszív. A legkisebb földnek, a legszegényebb háznak tulajdonosa, ki különben napszámmunkával keresi kenyerét, mint a hogy azt az apróbirtokosok teszik, II. osztályu kereseti adóban 4 koronát fizet, míg a 100 forintot meghaladó föld- vagy házosztályadó kötelesek csak 8 koronát. Már most, ha tekintetbe

vesszük, hogy a faluk népe épen ezen II. osztályu kereseti adókötelesekből áll, hogy épen ezen háromszorosan és aránytalanul terhelt népre nehezedik a községi póttadók egész sulya, akkor csak azon lehet csodálkozni, hogy van még ember falvainkban, hogy még oly erős a hazai föld szeretete, hogy még nem vándoroltak mind ki az idegenbe.

A II. osztályu kereseti adó okvetlen törlendő és az egyéb adónemekkel szemben is meg kell állapítani az adómentes létminimumot.

Szembeötlő igazságtalanság, hogy az a szegény ember, ki véres verejtékével tartja fenn nagy nehezen a családját, még adónak legyen alávetve. Tudom, hogy ezen kívánság, ha megvalósul oly jövedelmi hiányt képvisel az államháztartásban, a melyet fedezni kell, de azt hiszem, hogy van annyi hazafiság vagyonosabb osztályainkban, hogy az ebből származó hiányt magukra vegyék, midőn nemzeti létünk, legfontosabb népelemünk fentartásáról, megmentéséről van szó. *(Elénk éljenzés.)*

A székelység ezeréves fennállásunk óta mindenkor a magyar eszme védbástya volt, nem szabad megengedni, hogy e bástya leomoljon, hanem a mint ez országot hajdan megvédelmeztük törökkel, tatárral, némettel szemben, karddal a kezünkben, ma a polgári erények és a vállvetett munkával kell, hogy megvédelmezzük.

Az elmondottak alapján a következő határozati javaslatot ajánlom elfogadásra:

*mondja ki a Kongresszus, hogy:*

1. a községek által kivethető *póttadóknak maximuma* törvényhozásilag, illetve vármegyénként szabályrendeletileg állapítandók meg;
2. elengedhetlennek tartja a kongresszus, hogy a községek által végzett *állami természetű munkák kiadásait* az állam viselje;
3. kívánatosnak tartja a *hus-, bor- és sörfogyasztási adók leszállítását*, lehetőleg teljes törlesztését. Ennek megtörténetéség is a községek a fogyasztási adókból származó jövedelem emelkedésében akként részesítendő, hogy a termé-

szetes növekedésnek legalább fele a község kulturális szükségleteinek fedezésére átengedték;

4. italmérési jog vagy bérlet csak olyan, községi illetőségű magyar állampolgárnak engedélyezhető, aki a községben ingatlan vagyonnal bír. Az italmérési jog kezelésére is csak magyar állampolgárnak adható engedély. Az italmérés vasárnapi napokon betiltandó;

5. a községnek adható italmérési jogok összessége első sorban az erre ajánlatot tevő községnek, mint testületnek engedélyezendő;

6. szükségesnek tartja a kongresszus a II. oszt. szem. kereseti adó teljes törlését és az adómentes létminimum törvénybe iktatását.

Ennek kiegészítésül dr. *Székely György* tagtárs ur a következő indítványt nyújtotta be:

„mondja ki a kongresszus, hogy:

sürgősen szükségesnek tartja a községi és megyei pótdadók kivetésésének olyan módosítását, hogy azok ne a folyó évi, hanem a megelőző évi egyenes állami adók után vettessenek ki.”

Ezen indítványhoz teljesen hozzájárulok és a magam részéről is kérem annak elfogadását. (*Helyeslés.*,

**Ugron Zoltán:** A t. előadó ur olyan erőteljes színezéssel ecsetelte a kérdést, hogy igazán nagyon óhajtaná, ha nemcsak a határozati javaslat, hanem egész előadása a minisztériumhoz jutna (*Közbeszólás: Egész terjedelmében ki fog nyomatni!*), sőt azt egész terjedelmében el is olvasnák. (*Derűltség.*) Azután kiemeli, hogy a pótdadó főleg a községeket nyomja; mert ha a városokban is 70—100% a pótdadó, de legalább járdában, világításban és egyebekben megkapják a terhek rekompenciáját. A községek azonban csak a terheket viselik s az állam még a meglévő jó utakat sem tartja karban, mert arról, hogy az utalapokban ne legyen pénz, gondoskodtak a vicinálisták, akiknek azok le vannak kötve.

A mi a fogyasztási adót illeti, a bornál teljesen magáévá teszi az előadó álláspontját, még pedig úgy, hogy azt nem mérsékelni, hanem teljesen el kell törölni, mert mostani alakjában a boradó csak a közvetítő haszna. A sörre nézve óvatosságot ajánl, mert ebben nagy behozatalunk van Ausztriából; igaz ugyan, hogy magyar árpából készül, de

nem magyar komlóból. Félős, hogyha a sörfogyasztást megnöveljük, az a nagy gyárak javára megy. Ajánlja, hogy ezzel várjunk, a míg kis sörgyárak létesülnek s akkor a népsört ne adóztassuk meg. Ez ellensúlyozása lesz a pálinkaivásnak s a fedezetet a pálinkagyárosok bátran magukra vállalhatják.

Az italmérések adományozása körül akkora a korrupció, hogy ugyanazon a czimen, a melyen egy protektor valakinek kicsinálja, ugyanazon a czimen a másiktól elveszik az engedélyt. Itt tehát bajos dolog valamire menni.

A hus fogyasztási adóra nézve egyetért előadóval s legfeljebb indokolását egészíti ki. Az igazságtalanság itt azért is nagy, mert a kis marha ugy van megadóztatva, mint a nagy; tehát ahol drágább húst esznek, ott aránylag kevesebb adót fizetnek, mint a hol olcsóbbat esznek. A hol nem vágnak húst, ha a városból hozzák, még egyszer meg kell fizetni az adóját. Szükséges a leszállítás azért is, mert a prima marha árát fenn tudjuk tartani export által, de a kisebb marháét nem. Az előadói javaslatot különben elfogadja.

**Berenczey István:** Korlátozni kívánja a községekbe való betelepülést és különösen szatócsüzlet gyakorlására senkit sem engedne betelepüdni, mert — ugymond — előbb jön a szatócsság, azután jön a só-, azután a dohány- és a szesz-áruda. Csak azt engedné a községbe betelepülni, a ki a község javára szolgáló ipart üz.

A földadóval szemben a harmadosztályu kereseti adó szinte nevetésgesen csekély. Kívánja, hogy ez teljesen igazságos alapon legyen kiszabva, miáltal a pótdadó is igazságosabb elosztást nyerne. Nagy baj az, hogy a községi tisztviselők igen sok állami munkával is terheltnek, kevés idejük jut a községi teendők végzése s így a községek részéről — bár a fizetésük csekély — tulajdonképpen mégis tul vannak fizetve. Nem járja az államtól, hogy a szegény községek nyakába rőjjon olyan funkciókat, a melyek végzése állami föladat. Kívánja a husfogyasztási adó leszállítását, mert a hus az egészség fentartására szükséges s ezt a szülő épügy köteles gyermekének adni, mint a hogy köteles neki betegség esetén orvosságot beszerezni. A boradóra nézve kívánja, hogy vagy a boradót vagy a szőlő adóját szállítsák le. Ez most oly roppant nagy, különösen Erdélyben, ahol már teljesen kiélt szőlők vannak, hogy azt teljességgel lehetetlen elviselni. Felpanaszolja, hogy miután elvették a birtokosságtól a regalét, következett a szesz-áruvási jog sorra. Ezt azoknak kellett volna adni, a kik eddig is azzal foglalkoztak, mert nem látja be, hogy miért legyen ez egy bizonyos osztálynak a privilégiuma.

Ezt segélyképen kellene adni, a kik erre reászorultak, pl.: erkölcsös, sokgyermekes özvegy asszonynak, hogy ily módon gyermekeit fölnevelhesse, mert különben a községnek lesz terhére szegénységével. Ha azután annak a megszorult asszonynak a gyermekei már munkaképesek lesznek, adják a jogot másnak. Ezek után a következő indítványt adja be:

1. mondja ki a kongresszus, hogy az italmérési jog nem monopoliuma egy bizonyos osztálynak, hanem községi segélyalapot képez, miért is például elszegényedett, nyomoruságos helyzetben élő, sok gyermekkel bíró özvegy asszonynak adandó, a ki regále-jogot vesztett, s a ki addig élvezze az engedélyt, míg gyermekei keresetképesekké válnak; tiltakozzék a kongresszus az ellen, hogy munkaképes ember kapja ezen minden fáradságot nélkülöző kenyérkeresetet; a jelenlegi engedélyek tehát fokozatosan bevonandók és a jövőben leendő kiadásánál a fentebbi elv legyen irányadó.

2. Mondja ki szükségesnek a kongresszus, hogy a községi szükségletek fedezése és a háziipar felsegélyezése céljából a volt birtokosság, mint regale-jog vesztett, kárpótlásképen minden községben italmérési jogot nyerjen; a törvényhozást feliratilag kérje fel, miszerint novelláris uton mondja ki, hogy az italmérési jog birtokossági közjövédelmet képez és hatósági felügyelet alatti nyilvános árverésen haszonbérbe adható.

**Dr. Fenyvesi Soma:** Jól tudja, hogy kongresszuson nem végez kellemes föladatot, aki közkedveltségü eszmékkal szemben áll s a gyakorlati élet követelményeire mutat. Ezért előre is türelmet és elnézést kér, ha fölshólalása nem lesz összhangban a könnyen kelthető hangulattal. Hiszen mindenki óhajtja, hogy az állapotok rózsásak legyenek, de a gyakorlati ember tudja, hogy az óhajtól a megvalósításhoz nagy a távolság, s ha ezt nem látjuk, akkor azt sem tudjuk megvalósítani, a mi különben megvalósítható volna. A mi az előadói javaslatban szerinte elfogadható, ahhoz szívesen hozzájárul. De vannak egyes észrevételei. Így az első pont a községi póttadó maximumának megállapításáról szól. Ezt készséggel ajánlaná elfogadására, ha nem fordulhatna elő olyan eset, a mikor olyan hasznos befektetésre kell esetleg póttadót kivetni, a mely a községre nézve nagy előnnyel jár. Kétségtelen, hogy az évről-évre megállapítandó költségvetésben meg kell jelölni, hogy miből fedezik a szükségleteket s a mit másképp nem lehet, azt póttadó útján kell beszerezni.

De előfordulhat olyan eset, hogy pl. apaállatok beszerzése, vagy községi iskolák létesítése szükséges s itt már szóló nem idegenkednék attól sem, hogy a póttadó esetleg egy bizonyos maximumon til is vetessék ki, — mert különben sokszor megbénulna a község fejlődése.



Itt nem tesz külön indítványt, csak megszivvelés végett említette föl ezeket.

A harmadik pont a hus-, bor- és sörfogyasztási adók leszállítását célozza. A mi husfogyasztási adó leszállítását illeti, arra alig kell szót vesztegetni, mert hiszen a hustáplálkozás hiánya visszahat az állam fejlődésére is. A bor- és sörfogyasztási adó kérdése már mélyebben fekszik. Mert ha ez leszállítatik, kérdés, vajjon csakugyan olyan előnyt nyer-e a termelő, a mely ellensúlyozza a fogyasztás növekedésének hátrányait, mert ha olcsóbb a bor, a sör, akkor a nép tömegesebben reászik. (*Egy hang: De elhagyja a pálinkát!*)

Kijelentésnek nagyon szép az, a mit Ugron Zoltán mondott, hogy a szeszgyárosok szívesen magukra vállalják a kárpótlást, de abban a pillanatban, a mikor erre kerülne a sor, azt hiszi, hogy a szeszgyárosok kézzel-lábbal tiltakoznának ellene. A negyedik pontban helyesnek tartja, hogy italmérési jog csak magyar állampolgárnak engedélyezhető. Azt azonban már nem tartja fontosnak, hogy az illető a községben ingatlannal birjon, mert ez könnyen kijátszható, (*Ugy van!*) de különben is akkor nem szerezhethének italmérési jogot azok a bánatos özvegyek, a kikről Berzenczey szólt. Az ötödik pontra nézve megjegyzi, hogy az italmérési jog ugyis mindenütt, a hol ezért a község folyamodott és kimutatta, hogy alkalmas helye van, mindig első-sorban vétetett figyelembe. Ennek azonban erkölcsileg az a hátránya, hogy ugyszólván buzditja a polgárokat a korcsma látogatására. A hatodik pontban kívánt adómentes létminimum megállapítását már igazán nem tartja tovább elodázhatónak.

Még a pótjavaslatokról akar röviden megemlékezni. A szatócsjog megadását szerinte nem lehet olyan föltételekhez kötni, mint Berzenczey kívánja, még abból az indokból sem, a melyet Berzenczey elhallgatott, de a melyet beszédéből kiérezni lehetett. A szatóccság lehet igen alárendelt, de azért igen tisztességes foglalkozás, sőt nagy hasznára lehet a községnek, mert a fogyasztást olcsóbbá teheti. A mi a harmadosztályu kereseti adók pontosabb kipuhatolását illeti, az nincs szerves összefüggésben a tárgyalt kérdéssel, mert mi most főleg a kis-emberek megélhetéséről beszélünk s kis-községekben alig van egy két olyan ember, a ki harmadosztályu kereseti adó alá esik. A Székely György által beadott javaslatához a maga részéről is hozzájárul.

**Dr. Gróf Bánffy Miklós előadó:** Néhány szóval reflektálni kíván az elhangzott fölszólalásokra. Ugron Zoltán megjegyzésekkel illusztrálta az általa mondottakat és különösen azt emelte ki, hogy az állam a városokat segíyezi, de a községeket nem. Előadó is éppen az 1899-ik évi VI-ik törvénycikkre mutatott reá, a melynek kiváltságát a városok igénybeveszik és így nekik jut a kárpótlás. Fenyvesinek a pótadó-maximum megállapítását illetőleg tett megjegyzésével szemben arra utal, hogy nem úgy tervezi ő a szabályrendeletet, hogy az a községeket előnyös befektetésektől visszatarthatná. Meg van erre a példa jelenleg is a közigazgatási eljárásban. A mikor ugyanis a megyék meg-

állapították községenkint az italmérések számát, tekintetbe vették természetesen az egyes községek viszonyait, a mely intézkedést en analógiát vél találni a pótadómaximum szabályrendeleti megállapítására. Nem úgy képzeli, hogy az egész megyére, hanem hogy minden egyes községre nézve külön állapíttassék meg a maximum. Azonkívül, — ha a pótadónak valamely csekélyebb emelése nagy előnyököt biztosítana a községnek, — mindig meg volna reá a lehetőség, a mi a törvényben is kifejezendő volna, hogy esetről-esetre a megye vagy a minisztérium megengedhesse a megállapított maximumnak bizonyos mértékben való túllépését. Bár tudja, hogy a külföldi példák nem rokonszenvesek, mégis főlemlíti Franciaországot, a hol a megállapított maximum túllépését szintén a département engedélyezheti. A boradó teljes eltörlését igen nehéz dolognak tartaná. Szólok csak a székely nép igényeihez mért eszközöket érinti és nem olyanokat, a melyek nem valósíthatók meg. Nem beszél olyan adók eltörléséről, a melyekre nem lehet kilátás, s a minek fessegetése meddő dolog és olyan reményeket ébreszthet, melyek nem valósíthatók meg. (*Igaz! Ugy van!*) Ugron Zoltán a sörre nézve azt mondta, hogy aggályai vannak, hogy ennek leszállításából származó jövedelem az osztrák termelés és nem a magyar ipar javára érvényesülne. Szólok azonban azt tartja, hogy hazánkban is megvannak a sörtermelés alapjai; mert mi kell a sörgyártáshoz? Kell árpa, az van, kell jó víz, az van, (*Ellentmondások.*) legalább általánosságban van. A komlótermelésre pedig nagyon alkalmas a Székelyföld. Azt hiszi tehát, hogy igen értékes iparvállalatok létesíthetők. De nem gondol nagy gyárak alakítására, hanem arra, hogy a mint külföldön vannak majd minden iparvállalatnál tisztán a munkások számára való sörgyárak, a melyek nem termelnek szállítható sört, hanem ottani elfogyasztásra valót, ilyenek volnának nálunk is létesíthetők s ez nem ütközik nehézségbe. Ezáltal a nép a pálinkáról inkább a sörfogyasztásra térne át, a mi egészségesebb, sőt általában egészséges ital. Ugron szerint hiábavaló dolog az italmérések iránt mozgalmat kezdeményezni, mert úgy sem tartják meg a törvényt; ezt ő nem merné mondani, mert hogyha egyes helyeken történtek is visszaélések, ezt általánosítani nem szabad. A mit Ugron a huszfogyasztási adóról mondott, annak csak örül, mert az az előadói javaslat támogatására szolgál. Áttér ezután Berzenczey felszólalására. Nem azt kontemplálta előadó javaslatában, hogy egyeseken segítsünk, hanem, hogy az egész népen legyen segítve. Nem azt akarja, hogy egy szegény asszony kerüljön jobb módba, hanem, hogy megnyissuk az utat a népnek a kereskedelemhez. Mert azt helyesen mondta Berzenczey, hogy a szatócosság az ut a só- és a dohányegyedárusághoz is. Előadó pedig azt mondja, hogy az italmérés egyszermind ut a szatócossághoz s azért kívánja, hogy székely ember kapjon italmérési engedélyt, hogy megismerkedjék a kereskedelem menetével, mert hiszi, hogy van a székely népben elég józanság s ezen az uton megnyithatja magának a kereskedői pályát. A községi jegyzők a Székelyföldön tényleg igen magasan vannak dotálva s ezért javasolja, hogy az

állam térítse meg az állami funkciók végzéséből keletkező kiadásokat. Előadó áttér ezután Berzenczeynek arra a kívánságára, hogy a régi birtokosok a megyékhez utalandó engedélyek útján ugyszólván egy második kárpótlásban részesüljenek. Ezt igen nehéz volna keresztülvinni, mert sok más érdeket is kell szolgálni, mint a régi birtokosságát. Különben is az italmérések számát inkább leszállíttatni kívánja, mintsem emelni, hogy ezáltal a pálinkafogyasztást lehetőleg csökkentsük. Nem terjeszthet tehát a szakosztály ellentétes irányu pontokat a miniszterium elé. Kéri a szakosztályt, hogy határozati javaslatát dr. Székely György bővítésével fogadja el.

**Gróf Bethlen István elnök:** Szavazás alá bocsájta a kérdést s annak eredményeképp határozatilag kimondja, hogy az előadó által előterjesztett határozati javaslat 7. pontjával fölvetetik:

7. Sürgősen szükségesnek tartja a kongresszus a községi és megyei póttadók kivetésének olyan módosítását, hogy azok ne a folyó évi, hanem a megelőző évi egyenes állami adók után vettessenek ki. *(Helyeslés.)*

## 9. A székely földhitelintézet felállítása.

**Dr. Hegedüs Lóránt előadó** javaslatát a következő indoklással **Barabás Endre** terjeszti elő:

Bizonyos az, hogy a székelység nyomasztó helyzetének s evvel a székelyek Romániába való kivándorlásának egyik főokát azok a nagy bajok adják, melyek a székelyföldre hitel drágaságában, bizonytalanságában és hiányos szervezettségében jelentkeznek. Bizonyos az is, hogy a székelység gazdasági megsegítésére indított bármiféle mozgalom addig, míg ezeken a bajokon nem iparkodik segíteni, még csak félmunkát sem végezhet, mert a folyton kuszáltabbá való beadósodások bármikor leronthatják a más módon elért avagy elérhető eredményeket.

Ezeket a tétéleket s ezeknek szembeszökő igazságát az egész újabb székely irodalom (T. Nagy Imre, Máthé József, Sebess Dénes stb.) részletesen bizonyítja s ezért mi egyenest avval a kérdéssel léphetünk ide, hogyan lehessen e bajokon segíteni akkor, mikor mindenki meg vagyon immár győződve a gyors segítség szükségéről. Miután kitűzött feladatom szerint e kérdés megoldásának körvonalozására kell szoritkoznom, tiszteletteljes nézeteimet a következő sorokban foglalom össze.

Az első panasz az szokott lenni, hogy a székelységnek nem lenne elég számu hitelintézete. Ezt a felületes állítást azonban rövidesen félretehetjük, a mikor azt látjuk, hogy (az 1900-ra szóló hivatalos Magyar Statisztikai Évkönyv szerint) 1900-ban Háromszék, Csik, Maros-Torda, Torda-Aranyos és Udvarhely megyék területén 157 pénzüintezet, még pedig 13 bank, 30 takarékpénztár és 114 szövetkezet létezett. Intézetek számában tehát nem lenne hiány, annál kevésbé, mivel az ország egyéb részéről — különösen Brassóból és Nagyszebenből — is nyújtanak ide hitelt, a mi, tekintve e nemzetiségi hitelforrásokat, éppen az egyik legnagyobb panaszt szokta képezni. Ha segíteni akarunk, akkor a megkezdett nyomon tovább kell keresnünk a betegséget. Kutatnunk nem is kell sokáig. Mert rögtön elibénk tárul a kór maga, ha meglátjuk azt, hogy a székely pénzüintézetek jó része erejét abban keresi, hogy 12—16—20% osztalékkal dolgozik s viszont, ha nem feledjük, hogy az eddigi tanulságok szerint a székely hitelkeresők jó része a szövetkezeti formára alkatmatlannak bizonyult.

Ebben a két tanulságban van elrejtve a baj is, ám ott rejtőzködik a segítség megindításának módja is. A két pontot röviden külön veszem, hogy végkövetkeztetésükben azután összeérjenek.

A székely hitelintézetek között vannak jók, gyöngék is, ujak is s olyanok, melyek megizmosodtak, mint mindenütt s ezért általános ítéletet, mely mindegyikre illenek, senki sem csinálhat. De próbaképpen elővéve egy új és egy megerősödött intézetnek legujabb mérlegét, bizonyos, hogy az az irányzat, melyet ezeknek a számsoraiból kiolvastunk, mindenre vezet, csak a székelyek hitelének megjavításához nem visz el. Az új, kis egyéves intézetnek jelentéséből azt látjuk, hogy 1901 december 31-én kötvényszámlája volt 17.589 korona, váltószámlája pedig 97.002 korona. Ezek után szedett e friss intézet kötvénykamatul 1880 K-t, kötvényilletéül 2095 K-t, összesen tehát kötvényei után 3975 K-t; váltóilletéket 4322 K-t, váltókamatot 6734 K-t, összesen váltók után 11.056 K-t. Ez azt teszi, hogy ez az intézet működésének első esztendejében kötvényadósaitól 22·5%, váltóadósaitól pedig 11% kamatot szedett. Ha ez nem uzsora, akkor szavaink elváltak fogalminktól.

A legjobb az, hogy ugyanennek a jelentésnek az elején van egy lendületes bevezetés, a melyből megtudjuk, hogy „az itteni gazdák gazdasági javaiknak megnövesztésére veszik igénybe a

bank hitelét, melyet könnyű részletekben fizetnek vissza”; s azt is meghalljuk, hogy e hitelkeresők most szívesebben koncentrálnak e helyi intézetnél, mint a távolabbiaknál. Milyen perspektíva! — A másik intézet régibb, jóhitelű, de lehet-e a segítséget tőle várunk akkor, a mikor váltó kamatja 10%, s így elért 235,575 K. tiszta nyereségeinek csak a felét adta ki osztaléknak (a mi 12%-os részvényt nyereségnek felel meg), de ezen kívül 20%-ot fordíthatott a tartalékalapba; s mindezek után még mindig megmaradt a következő bő gondoskodás: 16% jutott az igazgatóságnak, 6% a felügyelő-bizottságnak, 3% elnöknek és alelnöknek, 3% az igazgatósági pénztárnoknak és 2% a könyvelőnek. Ily nagy fentartási költséget bír meg a 10%-on felül fizető váltó. — így beszélnek az élő példák s hatásukat, — javát-rosszát összefoglalva — így rajzolhatnám le, hogy az öt vármegye mai hitelszervezésével egy év alatt tönkre lehetne tenni akár az öt leggazdagabb angol grófságnak (megyének) a hitelét.

Második pontunk az volt, hogy magukban a székely hitelkeresőkben is hiba van. Hibájuk igen egyszerűen az, hogy sokan közüök fogyasztásra és nem termelésre fordítják a hitelbe kapott összeget, lefizetés helyett örökösen prolongálnak s ily módon elhibázott ekszisztenciájuknak egész holt súlyával nehezednek az egész hiteléletnek hálózatára. Ebből az következik, hogy megrágitják a pénzt és bizonytalaná teszik a hitelszövetkezetet. Hibájuk ezen kívül, hogy a magasabb, nagyobb önuralmat kívánó hitelformákra megérve nincsenek.

Ha elég helyes az a diagnózis, a melyet a fenti két pontban egyrészt a hitelszervezetre, másrészt a hitelkeresőkre nézve felállítottunk, akkor folytathatjuk utunkat abban az irányban, hogy e bajok alapján a segítségnek józan módját is megtaláljuk. Módot, formát ajánlottak már erre eleget. S azt gondolom, hogy legkönnyebben úgy érünk célra, ha a sok ajánlott mód közül (minők a warrant, a szövetkezetek stb.) egyet, még pedig a legujabbat, egészen szétboncsoljuk és akkor nemcsak azt fogjuk meglátni benne, hogy mik a hiányai ennek a legtetszetősebb reformtervnek, hanem az alkatrészekből tényleg meg is szerkeszthetjük saját indítványunkat, tervezetünket. Lássuk tehát. A legujabban ajánlott székely hitelrendezési eszme, a mely már az 1885. gazdasági kongresszuson is szerepelt, abból áll, hogy a váltó-hitel formája helyett, a Székelyföldön a skót bankok mintájára hozzuk

be a folyó számla (conto corrente) hitelt, mely határidőhöz kötve nincsen, hanem az adós által választott időben s folyton törleszthető; a fizetéseket pedig két kezes (contioner) ellenőrzi. Vajjon benne van-e a segítség ebben a hitelformában, melynek nagy előnyei azok, hogy az adós ellenőrzi hitelezőjét, hogy a befizetés nincs határidőhöz kötve s hogy a pénz mindig „folyósítva van”. Mindenekelőtt azt jegyzem meg, hogy a skót bankok bankjegy kibocsátására vannak feljogosítva, a mit bizonynyal senki sem fog nálunk a székely intézeteknek megengedni. Ez a tény maga eléggé mutatja már az intézmény idegenszerűségét, azonban még nem dönti el az intézmény kívánatosságának vagy lehetőségének kérdését. De én egyszerűen kétségbevonom azt, hogy két kezes-székely (e kezesek Skócziában ingyen vállalkoznak!) akárminő banknak a folyószámláját ellenőrizni megérteni tudná. Hiszen a napokra tört kamatszámításokat még kereskedők is alig tudják pontosan követni akkor, a mikor a conto-corrento-számla összeállításánál különböző (3—4) formája van. Állítom tehát, hogy a székely itt jobban tévedhetne, mint a váltónál. De állítom azt is, hogy ma sem a hitelezésnek a pontos határideje az, a mely bajt okoz s melyet ez új rendszerrel meg lehetne szüntetni; hanem éppen ellenkezőleg, ma az első megszüntetendő visszásság az, hogy a helyi intézetek egyrésze magas kölcsöneit nem ultimós határidőnapra, hanem oly közbevető napokra teszi, hogy a sikulus ma sem tudja kamat-tartozását kiszámítani, míg az intézet a törthónapot egésznek veszi föl. Végül utolsó ellenérvem az, hogy az új forma a pénzt még drágábbá tenné, azon igen egyszerű okból, mert azok a vidéki kisebb intézetek ma váltótárczájukat Budapest felé továbbforgatják s így újabb pénzüsszegekhez jutnak, de conto-corrento-számlájukat nem adhatnák további s így még kevesebb s még drágább pénzzel rendelkeznének, mint manap. Ennyi éppen elég a példából s annak bonczolásából, mert hiszen a következtetések kétségtelenek és világosak.

Következtetésünk azt mondja nekünk, hogy a gyógyszer nem a legfejlettebb hitelformáknak behozatalában, sőt nem is új jel-szavakban van, hanem magában a helytelen és nem szolid székely hiteléletben. A bajnak egyik felén, a könnyelmű adósságcsináláson csak a hitelanyag lassu átalakításával lehet segíteni. De gyorsan meg lehet javítani a másik hibát, a helytelen szervezetet s ez az átalakítás még a hitelanyag lassu megjavulása szempontjából is

igen fontos. A helytelen szervezet, a mint láttuk, sem conto correntóval, sem semmiféle ily formával meg nem gyógyítjuk, hanem csak úgy, ha oly szolid hitelforrást nyitunk, a mely pénzügyítő csatornáit a lehető legmesszebbre bocsátja (mindenesetre tehát a Székelyföldön kívülre is elér), a mely az uzsorakölcsönöknek versenytámasza s a mely lehetőleg gyorsan és nagy piaczon teszi forgathatóvá saját értékét. Nem látok ezért más választást, minthogy *arra kell indulni, a melyre a nagy román és szász intézetek mentek*. Erejük, pénzők olcsósága és könnyű forgathatósága ezeknek abban van, hogy zálogleveleket bocsáthatnak ki s azokat széles piacukon helyezik el, miáltal a legbiztosabb, legjobban védett és legolcsóbb hitelforrásból merithetnek. Ebből áll az az „ördögösség”, a melyet hirlapi cikkek annyiszor megcsodáltak s hogy csakugyan ez a követendő cél, arra bizonyosággal azt is felhozhatjuk, hogy épen ebben az évben misszió gyanánt üdvözölte a sajtó azt a lépést, mikor két budapesti záloglevelés intézet a Székelyföldre ment tapogatózó kirendeltségeivel.

Ezek a próbálkozások azonban, bár teljesen megérdemlik a dicséretet s minden eszközzel pártolandók, még csak töredékek s ezeken kívül még azért sem elégithetnek ki minket, mert mindenesetre jobb oly módot is találni, a melyben maga a székelység s ennek intelligenciája járul hozzá saját hitelének szervezéséhez. Az elmondottak alapján tehát azt hiszem — s a viszonyoknak ismerői igazat fognak nekem adni abban, — hogyha a harcot és javítást igazán, a husunkba vágó tettek komolyságával fel akarjuk venni, akkor belé kell menni *egy nagy székely jelzálog-intézet* felállításába. Jámbor kuvánsága ez csak vagy oly terv, a melyből a becsületes munka rövid időn valóságot teremthet? Állítom, hogy e terv jóakarattal ma tényleg megvalósítható.

Módját ekként ajánlanám. Mivel adómentes záloglevelek kibocsátásához (s annak kedvezményeihez) törvényünk 3 millió korona tartalék kimutatását kívánja meg, ennél fogva mintegy 4 millió koronára lenne az intézet alapításához szükség. Ennek a pénznek a legnagyobb része már meg van, csak azt kell belátniok az illetékes köröknek, hogy az a pénz csakugyan erre a célra van meg s hogy saját érdekökben járnak el, mikor a rájuk bizott pénzt — a tulajdonjognak teljes fentartása mellett — azon a módon helyezik el, a minőt tisztelettel ajánlunk. Csik vármegye kezelésében a nevelési kölcsönpénztárnak az ingó vagyona a leg-



utóbbi kimutatás szerint 2.351,163 K. és 88 fillér. Ennek a nagyszerű vagyonnak a jövedelme apró segélyekre foszlik szét, a melynek a haszna bizony alig-alig látszik s a melyet szintén rendszerbe kellene szedni a székelység szerves megsegítése érdekében. De még helytelenebb e nagy vagyonnak az elhelyezése, melyhez hasonlót a kontinensen nem találhatni. A hivatalos jelentés szerint: „ez az összeg készpénzben, köz- és magánkötelezvényekben, tüzmentes szekrényekben őriztetik.” Ha *Steinbach*, a volt osztrák pénzügyminiszter, adóreformjavaslatának indokolásában azt mondta, hogy az osztrák tőke kamatadó nem adó, hanem adósatyra; akkor mi viszont azt mondhatjuk, hogy a mit itt látunk, az egy hitelcsoda.

Miért az? Hiszen mindezen összegek tulajdonjogát, évi jövedelmét senki sem akarja bántani, illetőleg csökkenteni, de azt méltán meg lehet kívánni, hogy a „kivándorlási”, „ipari”, „nevelési” stb. alapok elsősorban is a kivándorlás nagy bajainak enyhítésére, tehát a székely hitelélet megmentésére fordíttassanak. Az összes intézőköröknek kétségtelenül ez állitana igazán maradandó emléket a székelység előtt.

Ma az történik e nagy vagyonnal, hogy egyrésze készpénzben van (az 1889. zárszámadáskor 86,000 K.), a mi azt teszi, hogy időnként kamatozatlanul őriztetik. Másik része magánkötelezvényekben van elhelyezve (1899-ben majd egy millió koronára rugott ez az összeg), holott azt csak nem kell bizonyítanom, hogy a vármegye mindenre való, csak rendes kikölcsönző intézetnek nem; minden fél csak nyerhet vele, ha modern hitelintézet kamatoztatja ezt a pénzt. Végül a tőke legnagyobb részével koronként értékpapirokat, járadékokat vásárolnak. A míg Németországon az új, nagy hitelreformok mozgalma abból áll, hogy a tudomány utmutatása mellett, az erősebb testületek (mint az állam stb.) az ő nagyobb hitelképességüket segítségül adják arra, hogy a szegényebb szervezetek és vidékek számára mintegy levezessék az olcsóbb pénzt, vásárlásaik és kezességük által: addig a Székelyföldön fejtetőre van állitva ez az elv, — a legszegényebb megye, Csik vármegye vásárol állami és budapesti járadékokat. A legszegényebb kölcsönöz az erősebbnek, míg a maga népe nem tud pénzhez jutni. Kell-e még józanul tovább magyaráznom azt, hogy mindezen összegeket (a mai tulajdonjogi állapot megtartásával) Csik



vármegye tegye belé új, székely jelzálogbankjának alapjába, állami segítség és állami ellenőrzés mellett?

Ezen a módon nemcsak hogy a szóbanforgó alapok nem szenvednek semmi rövidséget, mert hiszen jövedelmük csak biztosabbá válik az által, hogy rendes bankszerű kezelés alá kerül, hanem a székely záloglevél-intézet alapjának is meg lesz a nagyobb része. Ez az összeg 3 millió koronára önmagától ki fog egészülni akkor, ha a csiki alapoknak mintegy 65,009 katasztrális holdnyi ingatlanból ama részeknek vételára, melyeket éppen a kivándorlás megakadályozása céljából parcellázni kell, befolyik ide. Ha ez a 3 millió kimutatható, nincs kétségem az iránt, hogy a budapesti piacnak és a kormánynak támogatásával a hiányzó 500,000 frtot (1 millió koronát) könnyen megkaphatja az új intézet és vele a székely hitelélet.

A mint meg vagyok győződve arról, hogy jóakarattal és egy kis nekibuzdulással ez a terv rövidesen keresztülvihető, úgy csak néhány szót teszek ehhez arról, hogy az alap meg lévén, a székely záloglevelek értékesítését is tényleg elő lehet majd segíteni. A kormány bizonyára nem fogja megtagadni e téren teljes erkölcsi támogatását. Az sem titok, hogy például a mai pillanatban összes záloglevél-kibocsátó intézeteinknek a zálogleveleit elkapkodták s azok mind magasabb árfolyamok mellett értékesíthetők. Ezt nemcsak a záloglevél-formának előnye mutatja, hanem az is, hogy a mai időszak igen alkalmas lenne az új intézet megindításához. De mivel rosszabb időkre is kell gondolnunk (a minők csak nem régen valának), az új intézet zálogleveleinek elhelyezésénél számítanék arra a közreműködésre is, a melyet az erdélyrészi vármegyék árvaalapjai nyújtanának. Sőt bizonyynyal azt is elvárhatjuk, hogy a vásárlók közé be fog állani az Erdélyi magyar közművelődési egyesület, a melynek legújabb (1901. évi) jelentése szerint, — (a különálló Kun Kocsárd alapot nem tekintvén) iskolai épületei csak 93,330 K. 60 fillér értéket képviseltek, pénzügyintézeteknél fektet 1.036,211 koronája, tőzsdei értékpapirokban pedig 510,682 korona értéke.

Más módját a székely hitelviszonyok alapos és szerves rendezésének, olyan módját, mely így könnyű létesülési feltételek mellett, annyi előnyt nyújtana, — a leglelkiismeretesebb kutatás mellett sem találtam. Ellenben napról-napra erősebbé lett bennem az a meggyőződés, hogy itt kell belényulni a bajok gyógyítá-

sába; kell is, lehet is. Ha létesülne ez a székely záloglevél-intézet, az a bank egyrészt a budapesti piacra támaszkodva, másrészt közös és kölcsönös ellenőrzést vivén be a kisebb székely intézetekbe, sőt megkeresve a kapcsolatot a szövetkezetekkel is: az az intézet nemcsak a nemzetiségi intézeteket tudná hasonló téren ellensúlyozni, de megerősítené a székely hitel-életét, sőt átalakítaná a helyi tényezőket úgy, hogy önerejükkel tovább vihetnék a székelység új gazdasági szervezését.

Ezek alapján bátor vagyok a következő határozati javaslatot elfogadásra ajánlani:

I. mondja ki a Kongresszus, hogy szükségesnek tartja egy székely záloglevélkibocsátó intézetnek felállítását s ennek megalkotására és előmozdítására az összes illetékes tényezőket közreműködésre kéri fel.

II. E záloglevél intézet tőkájének beszerzésénél a kongresszus a létező különféle alapokra figyelemmel van és e tekintetben az illetékes törvényhatóságok és kormányközegek támogatását tisztelettel kéri.

III. A kongresszus a Magyar Földhitelintézetnek, valamint a többi budapesti jelzáloglevél-intézetnek a Székelyföldön megkezdett működését üdvözli s annak továbbfolytatását óhajtja.

E határozati javaslatához **dr. Székely György** képviselő ur a következő pótindítványt adta be:

Az előadói javaslat harmadik pontjában adassék kifejezés annak, miszerint úgy a magyar földhitel-intézet, valamint a budapesti jelzálog-hitelbank kölcsöneiket tőzsdei árfolyamon folyósítsák és miután a jelzálogkölcsönök egyik legfőbb célját annak kell képeznie, hogy a földbirtok azon egyén, vagy családi birtokában maradjon, mely a kölcsönt felvette, szükségesnek tartja a kongresszus, hogy a megszavazott kölcsönnek körülbelől öt százaléka (5%) visszatartassék, az az adós javára *minden körülmények között a kölcsön lejártáig gyümölcsözőleg kezeltessék és azután az adós vagy törvényes utódainak készpénzben kifizettessék. (Helyeslés.)*

**Hollaky Arthur:** Az előadói javaslat reámutat azon bajokra, melyeket a személyes hitelre dolgozó takarékpénztárak előidéztek, amelyek igen magas kamatra dolgoznak. Szóló azonban mégsem ezeket tüntetné föl a bajok tulajdonképeni okozójának, mert nem lehet olyan nagyon kárhóztatni, hogy ezek az intézetek személyi hitelt adtak, mert hiszen másfelől egyszersmind alkalmat nyújtottak a tőkegyűjtésre is s így ezek működését nem tekinti megszüntetendőnek. A baj abban rejlik, hogy a rövid lejáratu hitellel visszaélt a közönség, mert nem lévén a földbirtokos hitelügye kellőleg rendezve, kénytelen volt az ilyen rövid lejáratu hitelhez nyulni, — és ma tulságosan el van adósodva. A helyes orvoslás eszközének nem a székely földhitelintézet fölállítását tekinti, bár nem szól ellene, mert nem akarja azok illuzióját rontani, akik biznak benne. Gyakorlati szempontból azonban szóló a meglévő erőforrások felhasználását óhajtaná, — mert ezek alkalmasak a helyzet megjavítására s ezekkel segíthetünk elsősorban a kisgazdákon.

Tudvalevő, hogy a kisgazdák tulságosan el vannak adósodva, tehát itt gyors segélyre van szükség, mert hogyha ezt még csak egy-két esztendeig is halasztjuk, leroskad és segíteni aztán nem lehet többé. Sőt egy részüknél már ma is el elkésett a segítség. Tehát nem a földhitelintézet az egyedüli orvosszer. Ez azért nem sikerülhet, mert azt a nagy vagyont, azt a négy milliót, a melyre hivatkozás történt, — a vármegye nem fogja odaadni azon kamatozás nélkül, a mely most biztosítva van, magánosoknak kiadva 7—8%-ot hoz. Nagy kérdés, hogy ezt egyelőre bizonytalan pénzintézetnek oda fogja-e adni 3<sup>1</sup>/<sub>2</sub>—4%-ra. Kérdés továbbá, hogy a záloglevél kibocsájtás milyen eredményre vezet. Legalább ötven millióra van szükség, hogy gyakorlati eredményt lehessen elérni. Ha ilyen összeg erejéig a létesítendő intézet kibocsájt zálogleveleket, — mi lesz azoknak a sorsa! Az, hogy a pénzpiacz ilyen nagy kínálat után olyan alacsony árfolyamot fog fizetni, hogy az intézet nem lesz abban a helyzetben, hogy olcsó kölcsönt nyújthasson.

Éppen ezért mondotta előbb szónok, hogy a siker érdekében a meglévő erőket kell fölhasználni. Elsősorban a Magyar Földhitelintézetet, a mely tudvalevőleg minden nyereségre való törekvés nélkül már meg is kezdte működését, olyképen, hogy a kis kölcsönöket a becslési eljárás és nem a kataszter szerint értékelje, s megadja a konverziót. Itt csak az a baj, hogy úgy a Magyar Földhitelintézetnél, mint a Magyar Jelzáloghitelbanknál, mely utóbbi már nem olyan olcsó, — mert nyereségre dolgozik, — a kölcsönök minimuma kétezer korona. A földhitelintézet memorandumot adott be a kormányhoz, a melyben kimutatja, hogy miért nem lehet a kisgazdáknak olcsó hitelt nyújtani és megjelöli azon intézkedéseket, a melyekkel ezen segíteni lehet és a melyek mellett hajlandó a kölcsönösszeg minimumát leszállítani. Azt kell kérnünk, hogy szállítsa le a minimumot 400 koronára s terjeszsze ki a városokban lévő házakra is. Reámutat szóló itt arra az eljárásra, melyet a szász és román pénzintézetek követnek. Saját szemével látta a föltételeket, a melyek szerint maga a kamatláb 6%, s azonfelül az egyéb költségek

együtt összesen még 2%-ot tesznek. Ez pedig nagy segítség. Segíteni csak úgy lehet, hogyha legfeljebb 5%-os kölcsönt adunk s ha megvalósul az, a mit szóló *indítványoz*, akkor a kamatláb *esetleg* 5%-on alul is fog lenni. Az elmondottak alapján a következő indítványokat terjeszti elő az előadói javaslat kiegészítésére:

az előadói javaslat 3. pontját az alábbi alakban kéri elfogadni:

3. a kongresszus üdvözli a Magyar földhitelintézet és Magyar jelzálog hitelbanknak a Székelyföldön megkezdett működését és felkéri mindkét intézetet, hogy működésüket tovább folytatva, a kölcsönösszeg minimumát 400 koronára szállítsák le és a hitelt a székelyföldi vármegyék székhelyein és városain fekvő és biztosítékul elfogadható házakra is terjeszszék ki; a Magyar jelzálog hitelbank a kölcsönöket teljes névértékben, készpénzben fizesse ki.

Uj pontul ajánlja a következőket:

4. A kongresszus felkéri a nagyméltóságú kormányt, hogy a gazdaközönség és kispapok jelzáloghitelügyének rendezését és szervezését az alább jelzett kedvezményekkel elősegíteni s e célra a Magyar földhitelintézet közreműködését igénybe venni méltóztassék, mert a nevezett földhitelintézet a kormányhoz benyújtott emlékiratával a közreműködést felajánlotta arra nézve, hogy a gazdaközönségnek s különösen a kispapoknak jogosult és méltányos hiteligenyei a lehető legolcsóbb hitelforrásból tisztán humanitárius szempontból és minden nyereségre való törekvés nélkül kielégíttessenek és a gazdaközönség terhes adósságai a lehető legolcsóbb kölcsönökkel konvertáltassanak.

A kongresszus a következő kedvezményeket véli célra-vezetőknék:

A) a 2000 koronás és ezen alóli kölcsönügyletek bélyegés és illetékmentessége s az ez iránti levelezések portómentessége biztosítandó;

B) a jelzett kis kölcsönök közvetítése a közigazgatási

közegek útján eszközölné előre meghatározandó mérsékelt díj mellett;

C) a telekkönyvek és birtokívek másolatai a kis kölcsönök céljaira bélyeg- és díjmentesen soron kívül sürgősen állítandók ki;

D) a telekkönyvek rendbehozatala, átalakítása és a kataszteri munkálatok teljesítése a Székelyföldön soron kívül rendkívüli munkaerők igénybevételével eszközöltessék;

E) a kis kölcsönök után fizetendő évi járulékok (kamat és törlesztés) a kölcsönadó javára a közadók módjára az állam által hajtassanak be;

F) az állami kezelés alá veendő összesített árvapénztárak készletei a felmerülendő szükség és lehetőséghez képest záloglevelekben helyeztessenek el. *{Helyeslés.}*

Nem járulhat hozzá a Székely György által beadott indítványhoz, mert ha vagyonos kisgazdaosztályal állanánk szemben, akkor lehetne vagyonyüjtésről szó, de egy roskadozó osztálynál nem lehet. Először meg kell menteni őket azzal, hogy levegyük róluk a terheket. Ha majd ezt megtettük, akkor lehet csak arról szó s akkor is csak azoknál, a kik önként beleegyeznek, hogy tőlük tőkegyűjtés céljából a kamatlábon felül is szedessék valami. De ezzel a föltétellel adni a kölcsönt nem lehet.

**Szántó Károly:** Azok után, a miket Hollaky elmondott, csak röviden kíván szólni, hogy élő példával nyújtson illusztrációt. Ő maga folyamodott a sepsi-szt-györgyi pénzügyhez egy százholdas kisbirtokos nevében, hogy konvertálja a kölcsönét. Az intézet ezt megtagadta. Mit volt mit tenni, a gazda eladta marháit. Így nem lehet a népen segíteni. Föl kell kérni a Földhitelintézetet és a Jelzáloghitelbankot, hogy konvertálják ezeket a kölcsönöket s vegyék ki az oláh bankok kezéből.

**Dr. Gróf Bánffy Miklós:** Véleménye szerint a hitelanyag javítása és a hitelkeresők morális faktorának javítása, hogy t. i. csak hasznos befektetés céljából, vagy konvertálás céljából keressenek kölcsönt, ez leginkább a már sok helyen és a Székelyföldön is bevált szövetkezetek útján érhető el. Az oláh pénzügyezetről azt mondják, hogy rendkívüli sikerrel dolgoznak. Szóló azt hiszi, hogy ennek titka nem annyira az olcsó pénzben van, mint abban, hogy nekik minden vidéki oláh pap és jegyző a megbízottjuk s ezek útján a saját felekezeti bélieknek ugyszólván a zsebébe dugják a pénzt, — igaz, hogy nem ingyen.

Így ők mesterséges módon egy román középirtokosságot teremtenek. A román pénzügyezetek akciója tehát nem azért eredményes, mert olcsó pénzt adnak, hanem, mert alkalmas ügynökeik vannak.

Azért helyesli szóló Hollakynak azt az indítványát, hogy a közigazgatási hivatalnokok vállalják magukra a közvetítést. Kontemplálva van a javaslatban egy záloglevélkibocsájtó-intézet, a melyre azonban nem jelöl meg más alapot, mint Csikmegyének két millió korona vagyonát, esetleg az E. M. K. E. vagyonát s az árvapénzeket. De az E. M. K. E. és Csik vármegye vagyona fölött ők maguk rendelkeznek, ezekre presszió nem gyakorolható, sőt szóló még annak gondolata ellen is tiltakozik, hogy presszió gyakoroltassék. Már pedig arra alapítani egy intézet jövődjét, hogy jegyzések esetleg majd történnek, az nagyon problematikus dolog. A záloglevélnek az a természete, hogy azt a tőkés emberek keresik s a záloglevél utazik az egész pénzvilágban. Vevői nem azt tekintik, hogy az intézet székely-e vagy oláh, hanem tekintik a kamatozását s hogy eléggé biztos-e a papír arra, hogy pénzüket belehelyezzék.

Hiszen tudjuk, hogy 1898/99-ben az árdepresszió idejében milyen nehéz helyzet volt, még a legjobb hirű intézet is kénytelen volt zálogleveleit az ezüst valutával szemben aranyban kibocsájtani, mert különben képtelen lett volna azokat elhelyezni és magára vette az intézet az ázsióból eredhető károkat. Ez az elhelyezés tehát még a nagy bankoknál sem megy olyan könnyen. Azok, a kik figyelemmai hallgatták tegnap Seidl Ambrus előadását, tudják, hogy az országos központ, a mely ugyszólván az állam szavatolása mellett bocsájtotta ki zálogleveleit, mégis kénytelen volt 5%-os zálogleveleket kibocsájtani. Könnyű tehát belátni, hogy egy székely intézet, melynek garanciája nem lehet olyan nagy, nem fog egyhamar olyan hitelre szert tenni, hogy tulszárnyalja a Magyar Földhitelintézet zálogleveleinek árfolyamát. Ezeknél fogva nem fogadja el az előadói javaslatot és nem fogadja el Székely György javaslatát sem, a mely egy bizonyos % visszatartását kívánja. Ellenben elfogadja Hollaky indítványát, megjegygezvén, hogy az előadói javaslat első bekezdését a következő fogalmazásban javasolja:

mondja ki a kongresszus, hogy a székely hitelszükséglet fedezését a Magyar Földhitelintézet és a Magyar Jelzáloghitelbank, főleg azonban *szövetkezeti uton*, az Országos Központi Hitelszövetkezet már megkezdett működésének erősbitése és támogatása útján látja legjobban megvalósíthatónak. (*Helyeslés.*)

**Dr. Fenyvesi Soma:** Az összes ellenvetések, melyek a székely záloglevélkibocsájtó-intézet ellen fölhozattak, abban kulminálnak, hogy azért problematikus ez és azért nem kecsegtet biztos sikerrel, mert a záloglevelek elhelyezése igen nehéz dolog. Ezt mint egy nagyobb pénzintézet ügyvédje, szóló is tudja. Azt indítványozza tehát, hogy az előadói javaslat első pontjában e kifejezés helyett: »szükségesnek tartja« tétesék: »óhajtandónak tartja«. De ettől eltekintve, föltétlenül szükségesnek tartja szóló, hogy egy hatalmas pénzintézet létesíttessék, nemcsak azért, hogy olcsóbb kölcsönt nyujtson, mert meggyőződése szerint ez

magában még nem segít az erdélyi bajokon. Valóságos vörös fonálként megy végig Erdélyben olyan nemzetiségi pénzüzetek működése, a melyek nem azért adnak kölcsönt, hogy az illetőkön segítsenek, hanem tervszerűleg azzal foglalkoznak, hogy ellensúlyozzák az idegen faj betelepődését a nemzetiséglakta vidékeken. Ha ezt nem tudjuk mi megakadályozni, akkor olyan invázióval szemben, a melyet ők tervszerűleg csinálnak a magyar területekre, nem érünk semmi célra.

Olyan pénzüzet felállítása szükséges, a melynek más politikája is van, mint az embereket, úgy a hogy, a bajból kiségiteni és öt-hat százalékos kölcsönt adni. Olyanra, a mely figyelemmel kísérje a birtokváltozásokat és megakadályozza, hogy a magyar föld idegen kézbe menjen át. Nagy örömmel üdvözli Hollaky indítványának azt a részét, mely a házakra is törlesztéses kölcsön lehetőségét akarja megteremteni, mert erre valóban nagy szükség van. A már előbb említett módosításon kívül ajánlja Hollaky indítványának elfogadását, a melyhez még a következő pótlást javasolja:

mondja ki a kongresszus, hogy a közjegyzői dijskálát a 2000 K.-ás, intézetek részére kiállítandó adósleveleknél megfelelően leszállítandónak tartja. *(Helyeslés.)*

**Ugron János:** Teljesen hozzájárul gr. Bánffy Miklós módosításához. De itt nem kölcsönt nyújtó pénzüzetről van szó, hanem mint dr. Fenyvesi előadta, olyan pénzüzetről, a mely nemzeti politikát üz. Hogyha vannak szász és román pénzüzetek, akkor magyar politikát üző pénzüzetnek is kell lennie. Ne feledjük azonban, hogy Erdélyben nemcsak a székely, hanem más erdélyi részek birtokossága is megmenendő. Az is ennek a pénzüzetnek volna a földadata. Elfogadja a javaslat két első pontját, valamint Hollaky indítványát s ahhoz a következő pótlást adja be:

óhajtandó azonban, hogy a Földhitelintézet a székelyföldi kölcsönökre vonatkozólag a birtok becsértékének megállapításánál — alapszabályainak a székely földhitel érdekében való módosítása alapján, — a föld különleges értékére s a nagy földkeresletre tekintettel legyen. *(Helyeslés.)*

**Ugron Zoltán:** Csodálkozik, hogy az előadó, a ki a külföldi viszonyokkal is ismerős, itt egy grajzlerájjal áll elő. Jelzáloghitellel a Székelyföldön segíteni nem lehet, legfeljebb egy bizonyos fokig, Hollaky javaslata szerint. Mert a jelzáloghitel a birtok fele értékén felül nem mehet. Ezzel pedig a Székelyföldön nem segítünk. A hitelnek ez a formája teljesen alkalmatlan mélyebbre nyuló bajokon segíteni. Nem rég temetünk el egy embert, a ki reámutatott arra, hogy hol a segítség, a ki még nem is ellenzéki korában, hanem mikor már közel állt hozzá, hogy miniszter legyen, megmondotta, hogy csak állami beavatkozással lehet segíteni. *(Ugy van!)* A mennyi kölcsönt a szász és oláh pénzü-



tézetek adnak busás kamatra, annyit kell adni, de kisebb kamatra. Ott van a szőlőkölcsön, a mely állami garanciával tényleg bizonyos rizikóval dolgozik a szőlőbirtokosok megmentésén. A földbirtoknak hetvenkilenczven %-áig lehet kölcsönt adni, sőt még akkor sincsen rizikó, hogyha százat adnak, mert ha csak néhány esztendeig fizeti is az illető a kamatot, tekintve az értékelelkedést is, a rizikó már megszűnt.

Meg kell reszkirozni annyit, a mennyit az »Albina« is megreszkiroz. Hiszen, mikor a szőlőkre kezdtek hitelt adni, még nem is tudták, vajjon egyáltalában lesz-e sikere a rekonstrukciónak, sőt az eredmény még most is attól függ, hogy meddig él majd az amerikai szőlő, milyen ára lesz a bornak, stb. A következő határozati javaslatot adja be:

a kongresszus megállapodása az, hogy a székelyföldi hitelviszonyok orvoslása állami beavatkozást kíván.

**Ugron János:** Mikor nagy veszélyben volt a haza, nem a realizmus mentette meg, hanem mindig az idealizmus. Honnan tudjuk azt, hogy a midőn ezen földhitelintézet megalapításáról van szó és ha fel lesz tárva, hogy minő veszélyben van a székelység, vajjon nem szállja-e meg az embereket olyan lelkesedés, olyan fölbuzdulás, hogy a szükséges tőke előkerül. Ne ejtsük hát ezt el.

**Bogdán Arthur:** Minthogy Szántó Károly egy pénzintézetet vádakkal illetett, röviden meg akarja világosítani a dolgot. Minden kölcsönt, a melyért egy intézethez fordulnak, lehetlenség folyósítani.

Az érintett esetben is a birtok 80—90%-át kellett volna adni, s azért el kellett utasítani. (*Közbeszólás: Csak az a baj, hogy az »Albina« mégis megadta!*) A román pénzintézetek nemcsak arra dolgoznak, hogy meghuzzák a székelyeket, hanem azzal érnek el célzt, hogy olyan nagy összegű kölcsönt adnak, a minőt szolid intézet nem adhat, mert a nemzetiségi intézetek éppen arra számítanak, hogy az a birtok, melyre kölcsönt adnak, az övék lesz. Ezért szükséges volna, hogy a Magyar Jelzáloghitelbank és a Magyar Földhitelintézet fölkéressenek, hogy kétezer forintos kölcsönökön alól a birtoknak ne ötven %-áig, hanem hatvan-hetven százalékáig adjanak kölcsönt.

**Bedő Albert:** Mint a végrehajtó-bizottság tagja kötelességének tartja elmondani, hogy a végrehajtó-bizottság Hegedüs Loránt dr. előadói javaslatánál abból indult ki, hogy a székely földhitel ügyének rendezésére kívánatos egy földhitelintézet felállítása.

Azzal azonban tisztában volt, hogy egy földhitelintézet fölállítása milyen bázison lehetséges s minő tőke szükséges hozzá. Helyesli Ugron Zoltán javaslatát, hogy hangsulyozzuk az állami beavatkozás szükségességét a székelység hitelügyének rendezésénél. Ezzel a módosítással, illetőleg toldással elfogadhatónak tartja az első pontot, mert hogyha egy ilyen intézet fölállítása a közelebbi időben nem is valósítható meg, de helyesen mondotta Fenyvesi Soma, hogy magát az eszmét mégis hangsulyoznunk kell. A gyakorlati segély tulajdonképpen a harmadik ponton alapszik, a mely szerint azon intézetek megkezdett működésének folytatása kívánatos. A harmadik pontnál pedig ajánlja Hollaky Arthur indítványának



elfogadását s hozzájárul gr. Bánffy Miklósnak a szövetkezetekre vonatkozó pótlásához is.

**Barabás Endre:** Hozzájárul Bedő Albert összefoglaló indítványához. Felszólaltak itt a székelyföldi hitelintézet felállításának realitásával szemben, ennek ellenében példát akar fölhozni, hogy miért szükséges ez. Udvarhelymegyében eladásra került egy 280 holdas birtok. Pályáztott reá a szomszédos román és egy magyar község. De elegendő pénz egyiknek sem volt. Az »Albina« azonban adott pénzt a román községnek és így az vette meg a birtokot. Tehát nem a realitása miatt veszélyes reánk nézve az »Albina«, hanem azért, mert faji politikát üz. Csak ezt akarta új adat gyanánt felemlíteni.

**Gróf Bethlen István elnök:** Szavazás alá bocsájtván a kérdést, kimondja, hogy az előadói javaslat a következő alakban fogadtatik el:

1. A kongresszus szükségesnek tartja a székelyföldi hitelviszonyok orvoslására az állami beavatkozást, továbbá óhajtanónak tartja egy székely záloglevélkibocsájtó intézet fölállítását és ennek megalkotására és előmozdítására az összes illetékes tényezőket közreműködésre kéri fel.

2. E záloglevél intézet tőkájének beszerzésénél a kongresszus a létező különféle alapokra figyelemmel van és e tekintetben az illetékes törvényhatóságok és kormányközegek támogatását tisztelettel kéri.

3. A kongresszus üdvözli a Magyar Földhitelintézet és a Magyar Jelzálog Hitelbanknak a Székelyföldön megkezdett működését és felkéri mindkét intézetet, hogy működésüket tovább folytatva, a kölcsönösszeg minimumát 400 koronára szállítsák le és a hitelt a székelyföldi vármegyék székhelyein és városaiban fekvő és biztosítékul elfogadható házakra is terjesszék ki; a Magyar Jelzálog Hitelbank a kölcsönöket teljes névértékben, készpénzben fizesse ki.

4. A kongresszus felkéri a m. kir. kormányt, hogy a gazdaközönség és kiscgazdák jelzáloghitelügyének rendezését és szervezését az alább jelzett kedvezményekkel elősegíteni s e célra a Magyar Földhitelintézet közreműködését igénybe venni méltóztassék, mert a földhitelintézet a kormányhoz benyújtott emlékiratával a közreműködést felajánlotta arra nézve, hogy a gazdaközönségnek, külö-

nösen a kisgazdáknak jogosult és méltányos hiteligényei a lehető legolcsóbb hitelforrásból, tisztán humanitárius szempontból és minden nyereségre való törekvés nélkül kielégítenek és a gazdaközönség adósságai a lehető legolcsóbb kölcsönökkel konvertáltassanak.

A kongresszus a következő kedvezményeket véli célra-vezetőknak:

a) a kétezer koronás és ezen alóli kölcsönügyletek bélyeg- és illetékmentessége s az ez iránti levelezések portómentessége biztosítandó;

b) a jelzett kis kölcsönök közvetítése; a közigazgatási közegek útján eszközrendő, előre meghatározandó mérsékelt díj mellett;

c) a telekkönyvek és birtokívek másolatai a kis kölcsönök céljaira bélyeg- és díjmentesen soron kívül sürgősen állítandók ki;

d) a telekkönyvek rendbehozatala, átalakítása és a kataszteri munkálatok teljesítése a Székelyföldön soron kívül, rendkívüli munkaerők igénybevitelével eszközöltessék;

e) a kis kölcsönök után fizetendő évi járulékok (kamat és törlesztés) a kölcsönadók javára, a közadók módjára az állam által hajtassanak be;

f) az állami kezelés alá veendő összesített árvapénztárak készletei a felmerülő szükség és lehetőséghez képest záloglevelekben helyeztessenek el;

g) a két ezer koronás és ezen alóli összegekről szóló és intézetek részére kiállítandó adósleveleknél a közjegyzői díjszála megfelelően leszállítandó.

5. Óhajtanónak tartja a kongresszus, hogy a földhitelintézet a székelyföldi kölcsönöknél a birtok becsértékének megállapítása alkalmával — alapszabályainak a székely földhitelre vonatkozólag leendő módosítása alapján, — a

föld különleges értékére és a nagy földkeresletre tekintettel legyen.

6. A kongresszus a székely hitelszükséglet fedezését az előbb előadottakon kívül főleg szövetkezeti uton, az Országos Központi Hitelszövetkezet már megkezdett működésének erősítése és támogatása útján látja legjobban megvalósíthatónak. *(Helyeslés.)*

## 10. Takarékpénztárak reformja.

**Dr. Bedő Sándor előadó:** Tisztelt szakosztály! A hiteli ügyi kérdések iránt érdeklődők és azokkal foglalkozók előtt ismeretes az az eszmeharcz, a mely a takarékpénztárak szervezetének megreformálása körül foly már évek óta s különösen azóta, a mióta egész vidékek lettek egyes bukások következtében erős gazdasági válságnak, rázkódtatásnak kitéve. Általánosan elismert dolog, hogy takarékpénztáraink jelenlegi szervezete nagy gazdasági válságok csiráját rejti magában s annak megformálása ép oly elsősorú gazdasági kérdésünk, mint a mily fontos tényezői a közgazdasági életnek a takarékpénztárak.

A szakférfiak véleménye oda konkludál, hogy takarékpénztáraink már a kezdet kezdetén, bölcsőkorukban téves irányban indultak fejlődésnek. Kizárólag részvénytársasági formában nyereszkesedési vállalatokká, tőkeegyesületekké lettek minden humánus cél nélkül és nem humánus közvetítői a gazdasági élet elsősorú faktorának, a tőkének; takarékpénztárak csak annyiban, a mennyiben betéteket üzletszerűleg fogadtak el és kezeltek, de nyereszkesedési céllal.

Kereskedelmi törvényünk alkotóinak már ezen téves irányú fejlődés 30 éves multjával s hitelviszonyaink kezdetlegességével kellett leszámolniok s így történt, hogy a hozott törvény csak a talált tényleges állapotokat szankcionálta a nélkül, hogy igyekezett volna oly rendelkezéseket venni fel, a melyek alkalmasak lettek volna takarékpénztáraink fejlődését eredeti rendeltetésük, céljuk felé terelni. Most már természetesen a reformtörekvéseknek 60 éves fejlődéssel és gyökérszálakkal kell számolniok a mi annál nehezebbé teszi a feladat megoldását, mert ezen 60 esztendő fejlődésből 30 esztendő a korábbi 30 éves tényleges állapotot kontempláló törvény égisze alatt telt el.

Ezek előre bocsátása után konstatálhatom nyomban, hogy a reformjavaslatoknak csaknem mindenike a régi bázis érintése nélkül kívánja igen helyesen a reform keresztülvitelét s a mai szervezetben rejlő veszedelmek elhárítására alkalmas intézkedések beillesztését.

A reformvitából két irányító momentum emelkedik ki: az egyik az ellenőrzés, intenzivebbé tételének, a másik a betétek biztosításának mikéntje.

Ha csak a közelebbi évek bukásait vizsgáljuk is, azt találjuk, hogy azokat vagy a vezetésnél a kellő szakértelem hiánya, vagy pedig visszaélések, bűnös üzelmek idézték elő. Mindkettő ellen a védekezés az ellenőrzés intenzivebbé tétele. A kérdés csak az, hogy ki gyakorolja az ellenőrzést és mily mértékben? Van vélemény, a mely állami ellenőrzés és felügyelet alá kívánja helyezni a takarékpénztárakat; van olyan, a mely az állami ellenőrzés elvetésével egy közös gazdasági szervezetbe kívánja hozni s ezen kamaraszerű szervezet útján kívánja gyakorolni az ellenőrzést.

Van végül olyan vélemény, a mely a jelen szervezet fentartása mellett az ellenőrzés gyakorlására egyedül hivatott faktornak a részvényest tekinti s a részvényes számára kíván olyan jogokat biztosítani, melyek alkalmasak a baj elhárítására.

A mi az első véleményt, az állami ellenőrzés és felügyelet eszméjét illeti, eltekintve attól, hogy az ellen a kereskedelmi üzleti szabadság elsőbrangu elve tiltakozik, czélszerűtlennek, sőt politikai szempontból veszedelmesnek is tekintem azért, mert egyfelől nem képzelek állami szervezetet olyant, a mely képes volna az ország ezernél több pénzintézetét aképen ellenőrizni és felülvizsgálni, hogy az ellenőrzésnek legyen tekinthető, mert nem fog az ehhez szükséges helyi ismeretekkel kellőleg birhatni, másfelől pedig az állami ellenőrzés alá utalással pénzintézeteink állami diszkréczió alá kerülnének és esetleg politikai célokra volnának kihasználhatók.

A közös szervezetbe vonás lehetősége ellen is aggályaink vannak különösen azon szempontból, hogy a kisebb erejű vidéki pénzintézet a nagyobbak nyomása alá kerülne s versenyképessége megbéníthatnák. Megteremtenők ezáltal az uralkodó és szolgáló, jobban mondva a kiszolgáltatót pénzintézetek rendjét s még jobban kiszolgáltatók a nagy tőke nyomásának a perifériák piaczeit.

Magam részéről is a harmadik vélemény mellett foglalkozok állást s az ellenőrzés gyakorlására egyedül hivatott faktornak a jelenlegi szervezet megtartása mellett a részvényest tekintem. A részvényes számára kívánok oly jogokat biztosítani, amelyek a nélkül, hogy viszont a részvényesnek szolgáltatnák ki a pénztárat, alkalmasak az ellenőrzés intenzívebb gyakorlására. Most ugyanis hogyan állunk a részvényes ellenőrzési jogaival? A K. T. 174. és 175. §§-ban vannak az összes jogok befoglalva s állanak abból, hogy az alaptőke  $\frac{1}{10}$  részét képviselő részvényes vagy részvényesek kérhetik a cégbiróságtól bármikor azt, hogy az ügykezelés szakértők által megvizsgáltsék s a vizsgálat eredménye velük közöltsék, továbbá, hogy a közgyűlésnek a törvénnyel avagy az alapszabályokkal ellenkező határozatait bármely részvényes keresettel támadhatja meg.

Az előbbi jog nem jog, mert csak azon részvényes gyakorolhatja egyedül, a kinek az alaptőkének  $\frac{1}{10}$  részét kitevő részvények vannak a birtokában s szankciója különben sincs, az utóbbinak gyakorlati jelentősége pedig semmivé törpül, miután a törvény parancsoló rendelkezéseket nem tartalmaz az ügyvitelre és a közgyűlési akaratképződés anyagi oldalára vonatkozólag, sem pedig ilyeneknek alapszabályszerű konstruálását nem rendeli s így, ha alakszerűségét tekintve kifogástalan a határozat, anyagilag bármily káros legyen, a legtöbb esetben sikerrel nem támadható meg. Hiába tudja a részvényes, hogy esetleg az elébe terjesztett mérleg hamis, hogy évek hosszú sorának bajait leplezi, hiába tudja, hogy az igazgatóság egyes ügyleteiben, a felügyelő-bizottság pedig az ellenőrzésnél a rendes kereskedő gondosságával ellentétesen éppen a pénztárat kárára járt el, ha a közgyűlés a mérleget és zárszámadást elfogadja, keresete a határozat ellen, ha az az alakszerűségekkel bír, a legtöbb esetben sikerre nem vezet, az igazgatósággal szemben pedig kereseti joga éppen nincs, csak a közgyűlésnek. Már pedig a ki a közgyűlési akaratképződések titkait ismeri, az tudja, hogy szinte a lehetetlenséggel határos oly közgyűlési határozatot provokálni, amely a felelősségre és kereset alá vonást mondaná ki az igazgatósággal szemben, mert az igazgatóság a részvényeknek abszolút többségével csaknem mindig rendelkezik, a beszédett képviseleti meghatalmazásokkal saját embereit látja el, sőt igen sok intézetnél nem is szükséges a részvények letétele a

közgyűlésen való részvételhez, elegendő az igazgatóság által kiadott részvényesi igazolvány.

Ezen bajok orvoslására szolgálnak a határozati javaslat 1—6. pontjaiban foglalt rendelkezések, a melyek a míg egyfelől gátat kívánnak vetni a közgyűlési akaratképződések meghamisításának, addig másfelől az ellenőrzés és felelősségre vonás jogát aképen utalják minden egyes részvényes kezébe, hogy úgy a közgyűlési határozatok alakszerűsége és érdeme szempontjából, mint az igazgatósággal és felügyelő-bizottsággal szemben megillessen a részvényt a kereseti jog.

A másik vezérlő momentuma a reformvitáknak a betétek biztosításának mikéntje.

Legnagyobb veszedelme közgazdasági szempontból a mai szervezetnek az, hogy sehol semmi direktiva nincsen a törvényben a betétek kezelésére nézve. Így aztán megtörténhetik az a képtelenség, hogy 50—60 ezer frt alaptőkével alakult társaságoknál esetleg milliókra menő betétek gyűlnek össze csupán a bizalom czimén, a melyek aztán a legelső szellőlegyintésre, a legkisebb, tatán alaptalan hirre ép oly rohamosan és idegesen vissza is vonulnak, romlásba döntve az intézettel önmagukat s az egész piac életképességét évtizedekre megbénítva. A bukás természetesen épen azokat érinti legérzékenyebben, a kik a takarékpénztártól legkevesebbet kaptak s a kiknek betétjére lett alapítva annak beteges forgalma: a betevőket, a kiknek talán évtizedek keserves munkája és kuporgatása vész oda.

Ha tehát a betétbiztosításról akarunk gondoskodni, az első lépés a betétek aránytalan felhalmozódásának megakadályozása a nélkül azonban, hogy ez által a takarékpénztárak működési szabadságát megbénítani kívánnók. Bizonyos arányt kell megállapítani az intézet vagyona, jobban mondva az alapok és a betétek totalsummája között, mert a míg ezek összhangba hozva egymással nincsenek, addig a betétek biztosításáról s a biztosítás gyakorlati értékéről nem beszélhetünk, mert a betéti tőke idegessége mint állandó Damokles-kard függ takarékpénztáraink felett.

Ezen célzt szolgálja a határozati javaslat 7. pontja, a mely kimondja, hogy a betétek totalsummája az alaptőke és tartalék-alapok, — a betétbiztosító alap kivételével, melyről mindjárt szó lesz, — totalsummájának egy bizonyos, a törvényben fixirozandó hányszorosát meg nem haladhatja.

Ha egy intézet betéti állománya eképen a maximumot elérte s a bizalom tovább is betétet áraszt hozzá, kénytelen lesz alap-tőkét felemelni, ha reflektálni akar a betétre s így üzleti forgalma egészségesebb alapokra lesz a törvény által helyezve.

A betétek forgalmának eképen való nivellirozása után a javaslat 8. pontja azok biztosításáról kíván gondoskodni. Ebben az irányban a reformirodalom több eszmét hozott felszínre. Mellőzve a többieket, legelső helyen mindjárt emlitem a Horánszky Lajos ideáját, a mely a biztosítás alapeszméjének a kár minél nagyobb körre való felosztásának alapul vételével egy nagy központi betéti biztosítóalap képzését tervezi, a melynek létrehozásához minden takarékpénztár betéti állománya arányában járulna s a mely állampapírokban lenne elhelyezve, előmozdítva ez által egy igen-igen fontos elsőrangú közgazdasági érdeket, állampapírjaink nacionalizálását.

Ezen biztosítóalap lenne aztán hivatva a bukásoknál a csőd-tömegeből nem fedezett részét a betéti követeléseknek fedezni.

Magam is javaslatom eszméjét ebben a kérdésben Horánszkytól kölcsönöztem s tőle csak annyiban térek el, hogy javaslatom a biztosítást nem egy egységes alap képzésével, hanem minden egyes takarékpénztárnál képezendő betéti biztosító tartalék képzésével kívánja megvalósítani. Képezzen minden takarékpénztár évi tiszta nyereségének egy kisebb %-ból betéti biztosító tartalékot, a mely állampapírokban legyen elhelyezve s kezeltessék állampénztárban azon kizárólagos rendeltetéssel, hogy az csak a betéti követelések kizárólagos fedezetére szolgál s csőd esetén is mint külön tömeg ezen követelések fedezetére soroztatik.

A betéti biztosítóalap nagyságát dirigálja a betéti állomány nagysága, t. i. képeztessek a betéti állomány 50%-ig s a másik 50%-ra biztosítsassék az üzleti szabadkéz, azonban ezzel szemben a fedezetlen része a betéti állománynak képezzen csőd esetén 1. oszt. követelést. Igen természetes, hogy ilyen rendelkezés mellett a betéti állomány felerészének megfelelő tőke a pénztár üzleti forgalmára és vállalkozásaira nézve holt tőkét képez és az osztaléknyargalásnak igen erős akadályát képezi, ámde én úgy hiszem, hogy ezzel szemben igen alkalmas arra, hogy takarékpénztáraink üzleti életét, ott a hol szükséges, realisabb irányba terelje.

Az osztaléknyargalásnak különben gátat kíván vetni a javaslat 10. pontja is, a mely az osztalék %-át a törvényes kamatlábbal

kivánja harmóniába hozni azon célzattal, hogy egyttal a részvények kurzusára és a pénzintézetek kamatlábjára, különösen a vidékeken gyakoroljon jótékony befolyást.

Eddig ugyanis igen sok vidéki takarékpénztár vezetőségénél az egyedüli főcélzt a minél több jövedelem s a minél magasabb osztalék képezte. Ez meg okszerűleg hozta magával a merész, kockázatos üzleteket egyrészt s a túl magas kamatlábat másrészt. Egy-két év magas jövedelme és osztaléka hihetetlenül felverte a részvények árfolyamát s miután az új részvényesek már magas áron kapták az alacsony névértékű részvényt, ők a vételárnak megfelelő kamatot számítottak évről-évre osztalékképpen, a mi — ha közbe-közbe veszteségek következtek is be — csak hamis mérleg készítése árán volt az igazgatóság által megadható; nos és csak egy évben kellett ezt megtenni s csak egy kis gazdasági depresszióknak kellett közbe játszania s a baj a küszöbön jelentkezett.

Ezekben kívántam t. szakosztály javaslatom indító okait bemutatni, a midőn arra kérem a t. szakosztályt, hogy gazdasági életünk ezen legfontosabb kérdését aprólékos figyelemre méltatni s javaslatomat, a mint következik, elfogadni méltóztassék: *mondja ki a Kongresszus, hogy:*

miután a magyar kereskedelmi törvénynek (az 1875: XXXVII. t.-cz.) a részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkozó I. rész 10. és 11. czimei 147—257. §§-ai csak általánosan részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkoznak, a betéti üzlettel foglalkozó takarékpénztárakra azonban oly kivételes intézkedéseket, a melyek alkalmasak volnának az ezen pénzintézetek egészséges működésével szoros kapcsolatban álló általános közgazdasági érdekek állandó védelmezésére, nem tartalmaznak, a K. T.-nek ezen része sürgősen revízió alá veendő s annak hiányai ez irányban novellaris uton pótlandók. És pedig:

1. A betéti üzlettel foglalkozó takarékpénztárak különböztessenek meg a törvényben a részvénytársaságoktól és szövetkezetektől annyiban, hogy ezekre nézve a részvénytársasági és szövetkezeti forma érintése nélkül külön szabályozó törvényes intézkedések foglaljanak helyet.



Oly társaságok, melyek betéti üzlettel is foglalkoznak, csak névre szóló részvényeket bocsáthassanak ki. Ily társaságok részvénykönyvei s a részvények forgalma a cégjegyzék mellett a cégbíróóság által vezetessenek.

2. A társaság közgyűlésein csak részvény letétele mellett és a részvénykönyvet vezető bíróságtól igazolt részvényesi minőség alapján lehessen részt venni.

3. A társaság hivatalnokai és alkalmazottai, vagy olyanok, a kik társasággal szemben egy részvény névértéket meghaladó kötelezettségi viszonyban állanak, mint meghatalmazottak a közgyűlésen részt ne vehessenek.

4. Biztosítassék minden egyes részvényes számára önálló kereseti jog a közgyűlésnek nem csak törvénnyel és alapszabállyal ellenkező avagy az ezekben követelt formai kellékeket nélkülöző határozatai megtámadására és megsemmisítésére, de mindazon közgyűlési határozatok megtámadására is, a melyek nyilván a társaság kárára szolgálnak; biztosítassék továbbá önálló kereseti jog az igazgatóság és felügyelő-bizottság tagjaival szemben is egyetemleges kártérítési felelősségre vonhatásuk céljából mindazon akár szándékos, akár a rendes kereskedő gondosságát magán nem viselő intézkedéseik és mulasztásukért, a melyek a társaság kárára szolgáltak.

5. Az évi zárszámadás és mérleg az évi rendes közgyűlést megelőzőleg egy hónappal a társaság által hirdetésekre alapszabályszerűleg használt hirdetésben teljes egészében közzé teendő s minden részvényesnek megküldendő. Megtörténje a jegyzőkönyvben igazoltassék.

6. A betétek totalsummája az alaptőke és összes tartalékalapok (a betéti biztosító tartalék kivételével) totalsummájának egy bizonyos törvényben fikszirozandó hány-szorosát (legfennebb 5-szörösét) tul ne léphesse. Ezt a cég-bíróóság  $\frac{1}{4}$  évi kimutatások alapján őrizze ellen. A betevőknek bíróilag felmondandó a fölös betét.

7. Az évi tiszta jövedelem 10%-ából tartalékalap képezendő, melynek fele, mint betéti biztosító tartalék állandólag állampapírokból állampénztárban helyezendő el s kezelendő azon rendeltetéssel, hogy az csak kizárólag betétek biztosítására és fedezésére szolgál és csak a betéti tőkéknek a napi közönséges forgalmat meghaladó tömeges és abnormis visszavonulása esetén mobilizálható. A felügyelet az  $\frac{1}{4}$  évi kimutatások alapján a cégbiróságot illesse.

8. A betéti biztosító tartalék csak a betétek totalsummájának feléig képezendő, a biztosító tartalék által nem fedezett másik fele azonban a betéteknek csőd esetén I. osztályú követelést képezzen.

9. Osztalékképpen a részvények névértéke után több, mint a törvényes kamatlábat  $1\frac{1}{2}$ —2%-al meghaladó összeg nem legyen adható, a jövedelem netaláni feleslege a tartalékalapot az említett arányban illesse.

10. A parancsoló rendelkezések be nem tartása a kihatás súlyához mért büntetőjogi avagy rendbírósági szankció alá vonassék, s az előbbi szankciónak a közhitei elleni büntetendő cselekmények közé felvétele végett a büntető törvénykönyvnek idevonatkozó része is revízió alá vonassék.  
(Helyeslés)

**Ugron Zoltán:** A takarékpénztárak reformját a maga részéről is sürögősen szükségesnek tartja. Mert a takarékpénztári törvény most úgy van megcsinálva, hogy a takarékpénztárak ma a betétek magukhoz vonásával óriási jövedelmet nyújtó üzletet képeznek, minden rizikó nélkül s a mellett minden szakképzettség nélkül kezelhetők. Ma semmi egyéb nem szükséges, mint bizonyos szoliditás s busás jövedelemhez jutnak a részvényesek és még inkább a hivatalnokok. Ha hitelünk más alapokon szerveződik, akkor a takarékpénztár mostani könnyű jövedelmétől elesik s akkor ezek az intézetek kénytelenek lesznek iparvállalatokat létesíteni, hogy azokban kamatoztassék pénzüket. Maguktól a takarékpénztáraktól nem várhatjuk a pénzügyi helyzet javítását, nem várhatjuk tőlük, hogy ők leszállítsák a kamatlábat, talán szóló maga sem tenné, ha a takarékpénztári igazgató volna. Erre tehát nem lehet számítani, hanem igenis arra, hogy ha tőkénk nem talál megfelelő elhelyezést kölcsönökben, akkor kénytelenek lesznek azt iparvállalatokba fektetni, a mi által egészségesebb állapotok fognak keletkezni.

**Dr. Bodor Tivadar:** Az előadói javaslaton a következő módosításokat kívánja megtenni: a 2-ik pont utolsó mondatának és a 3-ik, 4-ik pontnak mellőzését kéri, mert e rendelkezések az ügymenetet nehezítik a nélkül, hogy a betétek biztonságát lényegesen, sőt kimutathatólag is fokoznák. A 7-ik pontnál elégségesnek tartja a féléves kimutatást, minthogy a tőkésítések rendszerint félévenként történnek. A 8—11. pontot szintén mellőzni kéri, ellenben pótlólag felvétetni kívánja a javaslatba a kölcsönkamatláb maximumának megállapítását és kihagyandónak véli alábbi javaslatai elfogadása esetén a következő szavakat: »a betéti biztosító tartalék kivételével.« Ez okból a következő szövegezést indítványozza:

a takarékpénztárak és más nyilvános pénzüzetek által nyújtott bármely kölcsön után szedhető kamat, beleértve a díjakat is, legfeljebb 3%-al lehet magasabb, mint az Osztrák-magyar bank váltóviszleszámitolási mindenkori kamatlábjá. A rendelkezés áthágása uzsoravétséget képez.

**Dr. Fenyvesi Soma:** Nem a betevők érdekeit kell biztosítani, hanem az adósok viszonyait. Mert a kinek vagyona van, az ott helyezi el és annál az intézetnél, a melyben leginkább bizik, de a ki kölcsönt keres, az ki van szolgáltatva annak a körnek, a melyben él és ha egyszer a takarékpénztár kezei közé kerül, akkor rendesen hosszabb-rövidebb idő alatt tönkremegy. Ismer olyan takarékpénztárt, a mely a kölcsönök után 8%-ot vesz s azonkívül még negyedévenként egy % kezelési díjat. Ez tehát csak azért nem uzsora, mert az uzsoratörvény olyan szerencsétlenül van fogalmazva. Azt kell tehát megakadályozni, hogy a kölcsönre szoruló ne legyen az ilyen intézeteknek kiszolgáltatva azon a czimen, hogy ezek közgazdasági tevékenységet fejtenek ki. Ezért örömmel üdvözlö dr. Bodor indítványát, a melyhez a következő pótlást nyújtja be:

mondja ki a kongresszus, hogy sürgősen szükségesnek tartja a pénzüzetek állami ellenőrzését különösen azon célból, hogy a kamatláb összes járulékaival együtt a 8%-ot ne haladhassa túl, a tullépés hivatalból üldözendő uzsoravétséget képezvén. *(Helyeslés)*

Hivatalból üldözendőnek azért kell ezt nyilvánítani, mert különben az egész csak irott malaszt maradna. Annyi mindenféle mód van egy takarékpénztárnak a kezében, hogy mindig meg tudná akadályozni azt, hogy valaki panaszt tegyen ellene. A mi a betevők érdekét illeti, az állami beavatkozás már az üzleti szabadsággal ellenkeznék. De ha mégis módosíthatnák ebben az irányban a törvény, szóló akkor sem menne annyira, mint az előadó. Ő a második pontot teljesen mellőznék, mert a részvényeseknek módot kell nyújtani, hogy az igazgatóságot és az

ügykezelést minél jobban ellenőrizhessék. Ha pedig névre szólnak a részvények, akkor az igazgatóság tudja, hogy kikkel áll szemben s legtöbbször meg van a módja hozzá s meg tudja akadályozni, hogy a közgyűlésen felszólaljanak. A harmadik pontból csak annyit fogad el, hogy: »csak részvény letétele mellett lehessen résztvenni«, mert ezzel már eléggé igazolja az illető részvényesi minőségét. A negyedik pont teljes mellőzését kívánja. A 8—11 pontokat olyan megszorításnak tartja, a mely erősen ellenkezik az üzleti szabadsággal s ki sem vihető. De hogyha kivihető volna, akkor sem szolgálná eléggé azt a célt, a melyet kíván, mert pl. ha abnormis felmondások vannak, akkor az a 10% semmit sem használ, nem akadályozza meg a válságot. Ha e tekintetben valamit tenni lehet, akkor elegendő a hetedik pont, hogy t. i. a takarékpénztár ne kezelhessen a maga alaptőkéjével arányban nem álló betéteket.

**Dr. Ferenczy Géza:** A mi kizárólag a takarékpénztárak ügykezelésének menetét illeti, arra vonatkozólag teljesen hozzájárul Bodor indítványához. Van azonban a kérdésnek egy olyan ága, a melylyel a szakosztály még nem foglalkozott s, ez az, hogy pénzügyintézeteink nemzeti hivatást nem töltenek be. A mi pénzügyintézeteink kizárólag pénzügyintézetek, míg a nemzetiségi pénzügyintézetek a pénzügyi téren kívül is igen erős működést fejtenek ki. A tegnapi napon már szó volt róla, hogy a nemzetiségi pénzügyintézetek milyen módon érnek el eredményt. Szóló azonban a lényegét másban találja. Reámutat a brassói általános takarékpénztárra, a melynek alapszabályai szerint a részvényesek osztaléka az általános takarékbetéti kamatlábat felül nem haladhatja. A 77-ik szakasz szerint pedig a tiszta nyereségből a szokásos levonások után fenmaradó összeg a közgyűlés által kizárólag jótékony és közhasznú célokra fordítandó. Hogy milyen tekintélyes összeg jut így bizonyos célokra, arra nézve fölemlíti, hogy az említett takarékpénztárak mérlege szerint ilyen módon százezer forint maradt fenn a legutóbbi évben.

Ha már most tekintetbe vesszük az erdélyi összes nemzetiségi pénzügyintézeteket, elképzelhetjük, minő összeg jut ily módon nemzetiségi célokra s minő mulasztást követnek el a mi pénzügyintézeteink, a midőn nem cselekszenek hasonlóképpen. A mi pénzügyintézeteink valóban nevetésesen csekély összegeket fordítanak jótékony vagy közhasznú célokra s ezekkel semmiképpen sem tudják ellensúlyozni a nemzetiségi pénzügyintézetek romboló hatását. Föltétlenül szükségesnek tartja tehát, hogy a magyar pénzügyintézetek legalább megkiséreljék ellensúlyozni az idegen pénzügyintézetek ezirányu működését. Szükséges tehát az osztalék korlátozása, a tartalékalap növekedésének korlátozása, valamint annak a megállapítása, hogy az ezenfelül fenmaradó összeg jótékony és közhasznú célokra fordíttassék.

A következő határozati javaslatot nyújtja be:

mondja ki a kongresszus, hogy kívánatosnak tartja a kereskedelmi törvény oly módosítását, mely biztosítékot nyújt az iránt, hogy a pénzügyintézetek évi tiszta nyeresé-

nyéből több, mint 10% a tartalékalap növelésére nem fordítható, — a nyeresémből a részvények után kiosztandó osztalék a névérték összegének törvényes kamatlábát felül nem multhatja, — hanem az ezen felülmaradó összes nyeresémből a pénzügyintézet működési körébe vont vidék hazafias közintézményei céljaira fordítandó.

Addig is, míg a törvényhozás e tekintetben intézkedik: megkeresi a magyar pénzügyintézeteket alapszabályaik vonatkozó intézkedésének e javaslat szerinti módosítása végett.  
(*Helyeslés.*)

**Bogdán Arthur:** Elismeréssel szól az előadói javaslatról, de szintén abban a véleményben van, mint már előtte dr. Fenyvesi, hogy annak egyes pontjai igen terhesek volnának a pénzügyintézetekre. Éppen ezért hozzájárul dr. Fenyvesi azon módosításához, hogy a határozati javaslat második mondata kihagyassék. Azt azonban szükségesnek tartja, hogy a közgyűlés mindig tájékozva legyen a felől, hogy kivel van dolga s azért a névre szóló részvények mellett van, a melyek a mellett nem is mobilizálhatók olyan könnyen. A harmadik pontból szintén elegendőnek tart annyit, hogy a közgyűlésen csak részvény letétele mellett lehessen részt venni. A negyedik pontot ő is egészen kihagyandónak tartja. A mi a betétek korlátozását illeti, nagyon súlyosnak tartja előadó azon indítványát, hogy az csak az alaptőke és a tartalékalapok ötszöröséig legyen elfogadható; negyedévi kimutatásokat pedig azért nem lehet követelni, mert ilyenek nincsenek szokásban. A 7—11-ik pontokat Bodor indítványához képest szintén kihagyandóknak tartja, de örömmel járul ahhoz a javaslatához, hogy a kölcsön kamatlába megszoríttassék. A javaslat negyedik pontjának kapcsán indítványt nyújt be, mely szerint:

kívánatosnak tartja a kongresszus annak törvényben leendő megállapítását, hogy a takarékpénztárak elnökei, vezérigazgatói, felügyelő-bizottsági tagjai és tisztviselői az illető pénzügyintézettel kötelezettségben ne állhassanak.

**Dr. Bedő Sándor előadó:** Azt vette észre, hogy a felszólalók általánosságban pénzügyintézetekről beszéltek, holott ő csak takarékpénztárakról szólott, sőt reámutatott arra, hogy pénzügyintézeteink téves irányban fejlődnek, mert valamennyi részvénytársasági formában és banküzleti célzattal alakul. A takarékpénztárak pedig megkülönböztetendők a többi pénzügyintézetektől, a bankoktól. Az ő témáját csak a takarékpénztárak képezik, megbízatásához képest neki csak ezek reformjával kellett foglalkoznia. Ez az oka annak, hogy határozati javaslatában olyan radikális intézkedések vannak, mert az volt célja, hogy a takarékpénztárak visszatérlessenek eredeti rendeltetésükhöz.

Nem mondja, hogy egyszerre, mert az gazdasági rázkódtatással járna, hanem az ő javaslatai éppen azt célozzák, hogy a takarékpénztárak az ő valóságos céljuknak megfelelő irányban fejlődjenek. A felszólalások általában a radikális intézkedések ellen irányulnak. Elsősorban a második pont ellen van kifogás, a mely szerint csak névre szóló részvények volnának kibocsájtandók. Nem hivatkozik arra, hogy a politikában is a titkos szavazás volt mindig az abszolutizmus bölcsője, hanem egyszerűen annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a részvényesek, ha tudják, hogy kik állanak egymással érdekkapcsolatban, nem lesznek az igazgatóság által befolyásolhatók. Kívánja, hogy a részvényesek jegyzéke a bíróság által vezetett legyen, mert most, midőn ezt az igazgatóság vezeti, hogy ezek mennyire megbízhatók, azt mindnyájan tudjuk. A közgyűlési akaratképződés most éppen azért hamisítatik meg, mert az igazgatóság maga vezeti a jegyzéket. Ismétli, hogy itt is csak takarékpénztárakról beszél. *(Egy hang: Akkor legalább díjtalanul vezesse!)* Természetesen díjtalanul, de ez már a részletek dolga.

A negyedik pontot általában kihagyandónak vélik. Szóló a kötelezettségi viszonyra nézve konziliánsabb, mert megengedi, hogy a mai szomorú állapotok mellett alig lehetne embert kapni, a ki nem állana kötelezettségi viszonyban a takarékpénztárral. Hozzájárul tehát e rész kihagyásához, azt azonban okvetlenül fentartandónak véli, hogy maguk a hivatalnokok ne befolyásolhassák a közgyűlési akaratképződést, mert ezek teljesen az igazgatóság befolyása alatt állanak. Hozzájárul ahhoz is, hogy a hetedik pontban félévi kimutatások követeltesse. Hogy azonban a betétek az alaptőkének bizonyos hányszorosát meg ne haladhassák, ezt szükségesnek tartja, mert most néha ötven-hatvanezer forint alaptőkével bíró társaság milliókra menő betéteket kezel, a mi semmi szín alatt meg nem engedhető.

A betétek biztosításáról szóló részét a javaslatnak a felszólalók általában elvetették s kihagyni kívánják, hogy képeztesse betét-biztosító alap.

Itt szóló megjegyzi, hogy ezt az eszmét ő Horánszky memorandumából merítette s azt a pénzpiac is kedvezően fogadta. Fenyvesi Soma azt mondja, hogy a betevők éppen olyan hitelezők, mint a többiek. Pedig ez nem egészen így van, mert ha a reeskomptőr veszít, akkor a nagy tőke veszít, míg ellenben a betevőnél rendszeren a kis ember veszít és egész existenciája tönkre tétetik. A 10 ik pontban az osztalék maximumát azért kívánja, mert gátat akar vetni az osztalék-nyargalásnak. Megemlékezik még a pótjavaslatokról. Dr. Bodor javaslata a kamatláb korlátozását kívánja. Szóló szerint itt törvényes korlátokat nem lehet fölállítani, mert a pénz is csak áru; ma ennyiért adják, holnap annyiért s ebbe nem lehet törvény útján korlátozólag belenyulni, mert hiszen pl. a csikszeredai pénz állására befolyással lehet az egész világ pénzügyi helyzete. Nem mondja azért, hogy a vidéki pénzintézetek ugyszólván uzsorának nevezhető visszaéléseinek gátat ne vessünk s ha a javaslat aképp szól, hogy a maximális kamatláb az osztrák-magyar bank kamatlábnál egy bizonyos, a törvény által meghatározandó százalékkal nagyobb ne lehessen, akkor azt elfogadja. *(Helyeslés.)*

A másik érdemes ideát Ferenczy Géza vetette föl. Ő t. i. a tőke-hazafiságára apellál és reámutat az erdélyi nemzetiségi pénzüzetekre. Ezt nagyon szép és nagyon jóra való ideának tartja, de végrehajtással nem lehet hazafiságra kötelezni az embereket, ez már nagyon belenyul a magánjogba. A ki önként nem ad és önként nem karol föl egy eszmét, arra azt ráerőszakolni nem lehet. Ezt tehát csak mint pium dezideriumot fogadja el. Bogdán Arthur határozati javaslata azt kívánja, hogy az intézet hivatalnokai az illető takarékpénztárral kötelezettségi viszonyban ne lehessen.

**Bogdán Arthur:** Csak váltó adósa ne lehessen, betáblázásra igen.

**Dr. Bedő Sándor előadó:** Ebben az alakban hozzájárul a javaslatához.

**Gróf Bethlen István elnök:** Miután a javaslat alapján nem támadtatott meg, ennél fogva csak a kifogásolt pontokra és a pótvajaslatoakra nézve teszi föl a kérdést. A szavazás megtörténvén, annak eredményéhez képest a következőkben mondja ki a határozatot:

miután a magyar kereskedelmi törvénynek (az 1885: XXXVII. t.-cz.) a részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkozó I. rész 10. és 11. czimei 147—257. §§-ai csak általánosan részvénytársaságokra és szövetkezetekre vonatkoznak, a betéti üzlettel foglalkozó takarékpénztárakra azonban oly kivételes intézkedéseket, a melyek alkalmasak volnának az ezen pénzüzetek egészséges működésével szoros kapcsolatban álló általános közgazdasági érdekek állandó védelmezésére, nem tartalmaznak, a kongresszus kimondja, hogy a K. T.-nek ezen része sürgősen revízió alá veendő s annak hiányai ez irányban novellaris uton pótlándók. És pedig:

1. A betéti üzlettel foglalkozó takarékpénztárak különböztessenek meg a törvényben a részvénytársaságoktól és szövetkezetektől annyiban, hogy ezekre nézve a részvénytársasági és szövetkezeti forma érintése nélkül külön szabályozó törvényes intézkedések foglaljanak helyet.

2. Oly társaságok, melyek betéti üzlettel is foglalkoznak, csak névre szóló részvényeket bocsáthassanak ki.

3. A társaság közgyűlésein csak részvény letétele mellett lehessen részt venni.

4. A társaság igazgatói, felügyelő-bizottsági tagjai, hiva-

talnokai és alkalmazottai mint meghatalmazottak a közgyűlésen részt ne vehessenek s az illető intézettel kötelezettségi viszonyban ne állhassanak.

5. Biztosítassék minden egyes részvényes számára önálló kereseti jog a közgyűlésnek nem csak törvénnyel és alapszabállyal ellenkező avagy az ezekben követelt formai kellékeket nélkülöző határozatai megtámadására és megsemmisítésére, de mindazon közgyűlési határozatok megtámadására is, a melyek nyilván a társaság kárára szolgálnak; biztosítassék továbbá önálló kereseti jog az igazgatóság és felügyelő-bizottság tagjaival szemben is egyetemleges kártérítési felelőségre vonhatásuk céljából mindazon akár szándékos, akár a rendes kereskedő gondosságát magán nem viselő intézkedéseik és mulasztásukért, a melyek a társaság kárára szolgáltak.

6. Az évi zárszámadás és mérleg az évi rendes közgyűlést megelőzőleg egy hónappal a társaság által hirdetésekre alapszabályszerűleg használt hirdetésben közzé teendő s minden részvényesnek megküldendő. Megtörténte a jegyzőkönyvben igazoltassék.

7. A betétek totalsummája az alaptőke és összes tartalékalapok (a betéti biztosító tartalék kivételével) totalsummájának egy bizonyos törvényben fikszirozandó hány-szorosát (legfennebb 5-szörösét) tul ne léphesse. Ezt a cég-bíróság  $\frac{1}{2}$  évi kimutatások alapján őrizze ellen. A betevőknek bíróilag felmondandó a fölös betét.

8. Az évi tiszta jövedelem 10%-ából tartalékalap képezendő, melynek fele, mint betéti biztosító tartalék állandólag állampapírokban állampénztárban helyezendő el s kezelendő azon rendeltetéssel, hogy az csak kizárólag betétek biztosítására és fedezésére szolgál és csak a betéti tőkéknek a napi közönséges forgalmat meghaladó tömeges és abnormis visszavonulása esetén mobilizálható. A fel-



ügyelet a  $\frac{1}{2}$  évi kimutatások alapján a cégbiróságot illesse.

9. A betéti biztosító tartalék csak a betétek totalsumájának feléig képezendő, a biztosító tartalék által nem fedezett másik fele azonban a betéteknek csőd esetén I. osztályu követelést képezzen.

10. Osztalékképpen a részvények névértéke után több, mint az Osztrák-Magyar bank törvényes kamatlábát egy bizonyos törvényileg meghatározandó százalékkal meghaladó összeg ne legyen adható, a jövedelem netaláni feleslege a tartalékalapot az említett arányban illesse.

11. A parancsoló rendelkezések be nem tartása a kihatás súlyához mért büntetőjogi avagy rendbirsági szankció alá vonassék, s az előbbi szankcióknak a közhitei elleni büntetendő cselekmények közé felvétele végett a büntető törvénykönyvnek idevonatkozó része is revízió alá vonassék.

12. A takarékpénztárak és más pénzüzetek sürgősen állami ellenőrzés alá helyezendők különösen azon célból, hogy a nyújtott kölcsönök utáni kamatláb összes járulékaival együtt legfeljebb 3%-kal lehessen magasabb, mint az Osztrák-Magyar Bank váltóviszleszámitolási mindenkori kamatlábja.

13. A pénzüzetek évi tiszta nyereségéből a főtjelzett osztalék és a tartalékalap céljaira való levonás után fennmaradó rész a pénzüzet működési körébe vont vidék hazafias közintézményei céljaira fordítandó.

Addig is mig a törvényhozás e tekintetben intézkedik, a kongresszus megkeresi a magyar pénzüzeteket, hogy alapszabályaik vonatkozó részét ennek megfelelően módosítsák. *(Helyeslés.)*

**Gróf Bethlen István elnök:** Kijelenti, hogy a szakosztály által elfogadott javaslatok a plénum elé fognak terjesztetni.

Megköszöni a szakosztály tagjainak buzgó munkásságát, s az ülést berekeszti. *(Éljen az elnök!)*

## IV. Közmivelődési és közegészségügyi szakosztály.

Elnök: *Sándor József.*

Alelnökök: *Merza Lajos és Deák Lajos.*

Jegyzők: *Nagy Károly és Sipos Samu.*

**Sándor József elnök:** Tisztelt szakosztály! Isten elvezérelt végre e kongresszusig is. A fajszeretet megtalálta a módját, hogy az erdélyi rész magyarsága a nagy magyarországi testvérekkel közös akcióra egyesüljön, mint ezer év előtt a honfoglaláskor egyesült a bejövő magyarság az Erdélyt tartó hun-ivadékkal, a székelyekkel.

Ime, a mindent kiegyenlítő és mindent kiegyeztetek céltudatos segítő-akarathoz sikerült minden nehézséget elhárítani és nem valósult az az aggály, hogy az erdélyi részbe akár klerikalizmus, akár egyoldalú merev agrárizmus jön be az akcióval. A kongresszus ügyrendjével és szervezeti szabályával, valamint elvi megállapodásával megtaláltuk a helyes utat; felvonulásunk ellen senkinek jogos kifogása nem lehet. Különösen a leglényegesebb, közmivelődési szakosztályunk előadói megmutatták, hogy javaslataikkal a szeparatiztikus és partikulariztikus szempontokat félretéve, fel tudnak emelkedni az általános emberies és hazafias szempontokig, mert egy társadalmi akcióról van szó, melynek érdekében a nemzeti szempontért meg kell tagadnia magát mindenki.

A székely kérdés nem lehet eszköz, melyet egyéni vagy más közéleti céljainkra használjunk fel: hanem cél, melynek mindnyájan önzetlen eszközei kell, hogy legyünk. Eszköz a kormány, a pártélet, a felekezet, a kultúra és a társadalom, úgy mint az egyes, a ki a székely célért nemzeti és társadalmi szempontból lelkesedik. Ezt találtuk el mi, mert szívünk vezérelt s objektív ítéletünkkel igyekeztünk használni, a mennyit emberileg csak lehet.

Egyikünk sem mondja magát a székelység Megváltójának, oly értelemben, hogy csak a magunk dicsőségét keressük, hanem a székelyügy szolgáinak valljuk magunkat igaz szeretettel. Nem is

várjuk magától ettől a kongresszustól a megváltást, mert a világot sem egy nap teremtették: hanem igyekezünk a székelykérdés ezen fázisának is hittel és becsülettel megfelelni, tervet rajzolva a jelen és jövő idői számára.

A közművelődési szakosztálynak különösen ügyelni kellett, hogy a vallásos-erkölcsi és kulturális szükségletek hangsúlyozásával megadjuk a kongresszusnak azt a jellegét, mely a mozgalmat kiemeli tisztán közgazdasági keretéből, hiszen ma már a közgazdasági kérdéseknek is alfája az erkölcs és a művelődés, mint az egyéni önsegély legbiztosabb és közvetlenebb módja; s viszont ezen szempontoknak is hangsúlyozásával megóvjuk az általunk szeretett és felsegüteni óhajtott népet attól a csalódástól, nehogy most egyszerre aranyhegyeket képzeljen maga előtt s megóvjuk magunkat is a demagóg ígéretek látszatától.

Igy harmóniában a közgazdasági és közművelődési tekintetek a legbiztosabban vezérelhetik kezénél fogva a székelyi népet, mely úgy vallás-erkölcsi, mint hazafias szempontból még romlatlan s maradjon is az az idők végéig, ez éppen szívünk óhajta.

Csak természetes tehát ezek szerint az O. M. G. E. és ezen szakosztály rendezője és vezetője az E. M. K. E., az ország ezen két leghatalmasabb egyesületének kézfogása s a többi társult egyesületekkel vállalt közreműködése s éppen ezért az E. M. K. E. a maga részéről emelt fővel vállalja el a felelősséget, s azt tartom, akkor cselekedett volna helytelenül és hivatása ellenére, ha nem így cselekedett volna.

Az E. M. K. E. nem politizál, de a hol hátsó gondolat nélkül társadalmi munka hívja és várja, ott megjelenik a legjobb erejével, igyekszik a hozzáfűzött várakozásoknak megfelelni. S most, hogy együtt vagyunk, engedjék meg, hogy az igen tisztelt előadó urakat az E. M. K. E. nevében melegen üdvözljem s előre is megköszönjem, hogy az egyesület felhívásának engedve, szerető lelküket és agyuk tudását a székelyiügy javára munkába hozták. Isten és a nemzet elismerése fizessen meg érte! Ezzel, üdvözölve még *Potsa József* v. b. t. t., főispán urat, a székelység legrégebb és áldást hozó munkását, kinek társadalmi tevékenységét is a közgazdasági és kulturális alkotások egész sora jelzi (*Igaz, úgy van!*) s a ki szívét követve, most is közművelődési szakosztályunk tagja, — a szakosztály ülését megnyitottnak nyilvánítom. (*Éljenezés.*)

## I. A székely nép szociológiai és néprajzi szempontból.

**Kozma Ferencz előadó:** Mielőtt előadását megkezdené, kijelenti, hogy átolvasván a kongresszus rendező-bizottsága által elfogadott és a programban kiadott javaslatokat, meggyőződött arról, hogy a kérdés, melynek előadására vállalkozott, nem merített ki teljesen, daczára annak, hogy rajta kívül más előadók is foglalkoznak vele. Ennélfogva kénytelen volt egy olyan pontot is felvenni javaslatába, melyet a rendező-bizottság az általa eléje terjesztett javaslatból kihagyott azzal az indokolással, hogy más szakosztályba tartozik. Meggyőződött azonban arról, hogy az illető szakosztály előadói az általa fontosnak tartott pontra nem terjedtek ki kellőleg. Ez a *telepítés* kérdése.

**Sándor József elnök:** Megjegyzi, hogy az előadók rendszerint az előkészítő értekezlet által elfogadott javaslatokat terjesztik elő. Miután azonban több pontot a bizottság tényleg kihagyott, azt hiszi, a szakosztály megengedi az előadónak, hogy a telepítés kérdésére is kiterjeszkedjék. (*Helyeslés.*)

**Kozma Ferencz előadó:** Tisztelt szakosztály! A székelység társadalmi szervezete azon történelmi intézményeken nyugszik, melyek őt egy kiváltságos nemzet-egyediség attribútumaival ruházták fel. A szabadság, egyenlőség és testvériség szent eszméje évszázados gyümölcse korán fejlett nemzeti öntudatának. Szellemi élete gazdag tartalmával és üdeségével a népiélek klasszikus példányául tekinthető. S fajszívóssága és sokoldalú munkaereje a fizikai szervezet tökélyének folyománya, mit egészséges, tiszta véröröklés mellett erdei légkörének, kristályvizének és tartalmas táplálékának köszönhet. Hathatósan hozzájárul ezekhez a nőnem háztartási rend- és tisztaságérzéke, a mit minden székely háztáj kellemesen tükröz vissza. A nő egyébként is hű munkatársa férjének az életfentartás minden feladatában.

A székely nép ez önválasztotta, csekély termékeny területtel bíró hegyvidéken — századokon át gyarapodó létszámával csak azon faji előnyös tulajdonok birtokában tarthatta fenn magát nemzeti épségben, a melyek különféle stereotyp kifejezések szállóigéiként jellemzik az ő életrevalóságát. Koronája ezeknek mindenképp fölött az a magasabb szépértelmiség, mely őt nagy környezetéből kiemeli — s az a szuvós munkásság, a mely csüggedés nélkül rakta össze parányokból a létfentartás kellékeit: háziiparából ruházkodását és gazdasági eszközeit, üzérkedéséből a hiányzó élelmiszereket, állattenyésztéséből a közterhek fedezéséhez szükséges pénzt. S korán észrevéve, hogy földbirtokát népesedése arányában

nem művelheti, tehetségesebb gyermekeit iskolázás útján indítja új meg újabb életpályákra, hazarészünk vármegyéit és városait papsággal, tanítóssággal, iparosokkal, honorácziórokkal látva el, a kik szerteszt mindmegannyi rajt képeznek a számban gyenge magyarság erősítésére. A mit ma mesterséges úton akarunk elérni a telepítéssel, az a Székelyföldről már rég folyamatban van az erők természetes érvényesülésével. S ha e tapasztalati tényt alapul véve — azt a nemzeti kormányzás céltudatos programjába illesztjük, ez által nemcsak kifelé gyarapítjuk az államfentartó erőket, hanem itthon is korlátozzuk a már szélsőségig ment földbirtok-elaprózást s ez által javítjuk a megélhetés feltételeit. Fokozottabb mértékben történhetik ez a kitelepítés által, melyet a Székelyföld nyugati és északi határvonalain úgy kell intézni, hogy a területi folytonosság fentartassék, nem csupán a kompakt magyarsággal bíró földrajzi egység megóvása és kiterjesztése céljából, hanem, mert a természeti viszonyok azonossága és a fajrokonság közelsége ezt a műveletet megkönnyíti és biztosítja.

A míg a székelység nemzetgyűlésein alkotott intézményekkel kormányozta magát, erélyesen ellentállott minden kivándorlásnak, e tekintetben még a szomszéd vármegyéket és székeket is *külföld-nek* tekintvén, a hol egy éven túl vagyonszerzés terhe alatt nem volt szabad tartózkodni. Egyszersmind arról is gondoskodott a nemzeti önkormányzat, hogy a székely ingatlan vagyon idegen elemek kezére ne jusson, hanem kihalás, nótázás esetében a szomszédokra szálljon. Mihez a székely örökösödés és birtokforgalom más korlátozásai is járulván, az önfentartás biztosítékai a sűrű népesség daczára is megvoltak.

Ám az idők megváltoztak. Az önkormányzás átalakult s a mai vármegye a nemzeti erők konzerválásában még árnyékát sem képviseli a nemzeti intézményeknek. Szabad forgalom tárgya lett a székely által oly féltékenyen, szent hagyományjal őrzött hazafölde. A kiváltságokat áldozatul követelte az újkor, melynek terhei elviselhetlenek lettek: — s az elhagyatottságában vergődő nép száz év alatt egy negyedmillió lélekkel gyarapította Bukovinát és Romániát. Mit nem érne az erdélyrészi vármegyéken e hangyaszorgalmu nép, mely a vagyonszerzés ösztönével nemzeti szokásainak, hagyományainak és nyelve kincseinek megőrzését oly szívósággal egyezteteti? Milyen melegágyul szolgálhatna e föld Erdély magyar nemzeti erődeinek kiépítésére és beplántálására, ha maga

a melegágy is kellő gondozásban részesülne! ... Mert mint a nagy római mindig Carthago lerombolására tért vissza, mi is innen a periferiáról nap-nap után azt kiáltjuk a központba, hogy „a székelykérdés az erdélyrészi magyarság kérdése!” Erdély pedig Magyarország fellegvára.

Minket székelyeket nem az aggaszt, hogy éhen halunk. Ki-ki a maga létküzdelmét megvívja közülünk. S talán még hosszan ki is bírjuk e küzdelmet. Hanem az a gondolat bánt, az tépi keselyükarmaival honfiszivünket: hogy ha mi a népek tusájában elbukánk, ki fogja e szép, ez imádott hazarészt a szent korona gyöngyei közt megőrizni, megvédeni!? Ezért appellálunk a haza sorsát intéző nemzeti kormány figyelmére, hogy minket a nemzetalkató tényezők között úgy kezeljen, hogy nagy és szent hivatásunkat imádott hazánk üdvére betölthessük. Nem egyéni előnyöket és kiváltságokat, hanem fegyvert és harci felszerelést kérünk Magyarország védelmére. Hivatásának és felelősségének tudatában megtagadhatná-e ezt tőlünk a nemzet-kormány?!

Nem akarunk azonban magunk iránt elfogultak lenni. Beismerjük, hogy a fejlettebb okszerű mezőgazdaságban iskolázásra szorultunk; háziiparunknak főként ruházati kellékeink előállításában bevált előnyeikhez részben hűtelenek lettünk, — s nemcsak anyagi hiányokban szenvedünk, hanem az újabb kor közéleti áramlatai erkölcsünk lazulását is felszínre vetették. A politikai torzszalkodás bizalom- és tisztelethiány magvait csiráztatta fel vezetőink iránt. A vallási és polgári megbízhatóság megingott a Judáspénz rombolása alatt. Korcsmák népesedése versenyre kelt a szentegyházakéval s Isten nevének káromlása annak magasztalásával. S mindezekből a hitéleti, családi, társadalmi és hazafiúi erények olyan hanyatlása észlelhető, a minek feltartóztatására és orvoslására minden hivatott tényezőnek összetett erővel kell hozzálatni.

Mindezek figyelembevételével előterjesztem határozati javaslatomat és elfogadásra ajánlom.

*Mondja ki a Kongresszus, hogy:*

1. mint a beégtetést a porcellánba, úgy kell a nemzeti regeneráció politikai öntudatába bevésni azt a hitet, hogy az ország keleti határán tömör egységet képező fél-milliónyi székelységben rejlő faji és értelmi erők a nemzetalkotás legbecsesebb tényezői.

2. Ez erők védelmét, ápolását és értékesítését a nemzeti kormányzás állandó feladatai között kell tartani.

3. A székely nép fajszaporasága és szívóssága, párosulva gazdálkodási életrevalóságával, megfelelő telepítésre jó anyagot szolgáltat. Ősi területe nyelvi határvonalait mindenütt épen tartotta fenn s azon belül mindent asszimilált. A telepítés e határvonalak északi és nyugati irányu tágítása lenne, úgy hogy a kontinuitás ereje állandóan érvényesüljön és fokozható legyen.

4. Ruházatban és építésben a háziipar előnyei és az ősi typus fentartandó ugyan, de azokba bizonyos előnyös módosítások viendők be.

5. A faji és nemzeti önérzet fentartása és erősítése céljából évenként minden községben iskolai ünnepély rendezendő, első sorban kiváló székely hazafiak és események emlékére, (pl. Gábor Áron, Bem és dicső hadjárata a székelyekkel, mádэфalvi veszedelem stb.) hol az általános és helyi érdek egyaránt figyelembe jöhet.

6. Az újabbkori politikai élet által megrongált közmorál helyreállítása nemzeti szükséggé vált. Itt a késedelem napról-napra veszélylyel jár. Az akciózt az egyházi szószéken, szövetkezetekben, ifjusági és más egyesületekben párhuzamosan kell megindítani.

7. Ugyanaz teendő az alkoholizmus, botrányos káromkodás és erkölcstelen beszéd korlátozására, melyek ellen irtó hadjárat indítandó. Az ifjusági egyesületekben e célra jutalomdíjak is osztandók ki. *(Éljenzés.)*

**Sándor József elnök:** Miután az előterjesztett javaslat ellen kifogása senkinek sincs, kimondja, hogy a szakosztály az előadó javaslatát, köszönet kifejezése mellett, *egyhangulag* elfogadja. *(Helyeslés.)*

## 2. A székelyföld fajnépessége.

**Balogh Pál előadó:** Tisztelt szakosztály! E kongresszus gazdag tárgysorozatában az én előadásom lesz a legigénytelenebb. Nem tárgyalja a székely-kérdést magasabb elvi vagy új gyakorlati szempontból, — nem is terjed ki annak sokoldalú részleteire. Mindenekben hozzájárulok ama konkrét javaslatokhoz, a miket nálamnál sokkal illetékesb férfiak: előadó-társaim beterjesztenek.

Feladatom és törekvésem arra szorítkozik, hogy a székely kongresszus határozatainak majdani *hathatós végrehajtását* s a megoldandó probléma *lényegébe vágó sikerét* néhány időszerű észrevétellel előmozdítsam.

Szólni fogok — e célhoz képest — a tervezett mentő munkásság szinteréről: a *Székelyföldről*, néprajzi és földrajzi tekintetben. Kiemelem azokat a *területrészeket*, hol a bajok *legmélyebben gyökereznek*, s honnét továbbterjedésük veszedelme a legfenyegetőbb. Megjelölöm számszerint — s fontosságukhoz mérten név szerint — a községeket is, a melyek fekvésüknél és fajnépességüknél fogva aggasztó helyzetükben e mentőkézre leginkább rászorultak, sőt — mint exponált pontok — igénynyel bírnak, hogy az egész művelet lefolyása alatt *állandó figyelemben és gondozásban részesüljenek*.

Elfogulatlanul hivatkozom rájuk, dologi érvekkel. Előadásomban kizárólag a nemzeti állameszme, a helyi érdekektől független országos érdek, a népszámlálások hivatalos eredményei s térképeink tudományos tanulságai lebegnek szemem előtt.

A feladat érdeke azonban kívánja, hogy e szinter vizsgálatánál ne korlátozzam magam arra a négy törvényhatóságra, hol a székely népelem számbeli többségben van: Csik, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhelymegyékre. Belefoglalom előadásomba a szomszéd vármegyéket is: Brassót, Nagy-Küküllőt, Kis-Küküllőt, Torda-Aranyost és Kolozst. Azok egy része valaha a Székelyföldhöz tartozott, nevezetesen Torda-Aranyosban az egykori Aranyos-Szék; ez egész terület magyarsága pedig a székely etnikával szerves kapcsolatban van ma is. A hétfalusi csángók Brassóban székely telepesek; a barczaság, az Olt- és Homoród-mellék, a Küküllőség s a Maros-mellék elszigetelt magyar falvai valaha a Székelyföldből ágaztak ki és sokáig nyulványok gyanánt függtek azzal össze; a Mezőségtől a Királyhágóig szétszórta magyarság nyelvmeden-



czékben s magyar szigetekben igen nehéz felismerni maradványát annak a nagy magyar nyelvterületnek, mely százévek előtt a Székelyföldtől a magyar Alföldig megszakítatlan folytonosságban kiterjedt.

Midőn tehát a Székelyföld faj népességi viszonyait körvonalozva tárgyalom, a tágabb környezetet nem hagyhatom figyelmen kívül.

Alapvonása az egész lakott területen a magyar életnek: a *szét-szórtság* s az *elszigeteltség*. A hajdani összefüggés a székely magyarok s az alföldi magyarok közt, a mi sokáig fennállt három nagy folyamvölgyön át: immár ugy a Maros és Szamos vonalán, mint középtűt a Sebeskörös mentében teljesen megszakadt. De széttöredezték a Királyhágótól keletre a magyar föld egykor összefüggött tagozatai is. Kimutatható ez a fönn megjelölt kilencz erdélyi megye községeinek példáján térképszerűleg.

E megyék népessége — az 1890-iki status quo szerint — 1,150 községben él. A magyar községek száma 539, a román ajkuaké 513, a szász ajkuaké 108. A magyar községek valaha egy tagban feküdhettek; ma azonban *negyvennyolcz darabra* vannak azok tagolva.

A legnagyobb darab 432 helységből áll: ez a *székely medeticze*, s a magyar *nyelvhatár* itt Brassó, Nagy- és Kisküküllő megyék keleti szegélyét északnak, majd a Marosvölgyet északkeletnek követi, végpontjai: a brassói havasban a tömösi szoros, s a gergyói havasban a Békás-szoros.

E medenczétől különváltan három *kisebb magyar nyelvmedencze* fekszik: u. m. a *kisküküllői*, Magyar-Sáros és Dicső-Szt-Márton közt, összetéve 17 helységből, — az *aranyosmelléki*, Felvincz és Torda közt, áll 16 helységből, — s a *kolozsi*, meg a Kis-Szamos, a Nádas és Sebes-Körös vidékére terjedőleg, Kolozsvártól a Kalotaszögig ér s 30 helységet fog össze.

Vége 44 magyar falu fekszik *teljes elszigeteltségben* szanaszét-szóródva az Olt, a Hortobágy, a Küküllőség, a Mezőség, a Borsa s az Almás körül, tulnyomólag román falvak közt.

A magyar elem szétziláltságának e képét hadd tegyék teljessé a következő adatok még. A magyarság számereje e területen közel 600 ezer lélek, — de e tömegből csak mintegy 540 ezer lakik magyar helységekben, a többi 60 ezer — tehát 10% — részint román, részint szász helységek közt szóródott szét. Telepei többnyire aprók, sporadikusan 1—2 családból állók. De vannak nagy számmal jelentékeny telepek is, hol a román vagy szász több-

séggel szemközt a magyar fajminoritas ereje a 11—49% közt váltakozik községenként.

Ilyen *román* helység található a Székelyföldön 58 s a szomszéd megyékben 124; amott Csikban és Háromszékben 4—4, Udvarhelyen 1, Maros-Tordában 49, — emitt Brassóban 1, Nagy-Küküllőben 6, Kis-Küküllőben 22, TordarAranyosban 26 és Kolozsban 69; összesen a kilencz megyében 182. De van *szász* helység is ilyen: Maros-Tordában 1 (Szász-Régen) és Kolozsban 1 (Teke), összesen 2.

*Erős magyar kisebbség* tehát az egész területen *184 más-ajku helységben* mutatkozik. Ezekről régi geográfaiak azt a felvilágosítást adják, hogy bennük mintegy 50 év előtt még a lakosság valamennyiben *tulnyomólag magyar volt*, a térkép pedig azt mondja róluk, hogy ma is *visszaszerezhető nyelvterületi részek* komoly jelentőségével bírnak, melyek a régi magyar fajtöbbség felujtása után nyelvhatárainkat régi helyükre visszatalolni s az *egykori status quot helyreállítani* segíthetnek. De ma egyelőre nem láthatunk bennük egyebet, mint mostoha történetfolyásunk okozta térvészteink szomorú emlékjeleit.

Maradjon e kép a multnak. Hiszem, hogy a jövő változtatni fog rajta.

Ami a jelent illeti, erről a *magyar* helységek mai status quoja tájékoztat.

Tulsulyt bennük a magyar fajnak főleg az biztosít, hogy népességük *legtöbbsnyire* egyajku, vagyis tiszta magyar, ami meggyőzően bizonyítja: egyfelől a fajtömörtségét, másfelől beolvasztó erejét.

A kilencz megye 539 magyar helysége közül *220 tiszta magyar*. Ellenben tiszta román helység ugyane területen alig van, tiszta szász pedig egy sincs. Érdekes, hogy a tiszta magyar helységek csaknem mind a Székelyföldön fekszenek, szám szerint 217; a környéken csupán a kolozsi magyar medenczére jut belőlük 3; Brassó, Torda-Aranyos, Nagy- és Kisküküllő területén azok kifejezetten poliglott jellege miatt, tiszta magyar község nincs.

A Székelyföld e színmagyar falvaiból a csiki Maros- és Oltmellékre esik 44, Háromszékben az Olt-vonalra, a bodoki hegyvidékre s a Fekete-Ügy tájára 59, Maros-Tordában a Maros- és Nyárad-mellékre 32, Udvarhelyen a megye folyamvölgyei közt 82 oszlik meg.

E csoporthoz joggal számítjuk hozzá azokat a magyar helységeket is, hol a *másajku elemek* (román, szász, örmény, cigány stb.) *csak szórványosan* fordulnak elő. Ilyen községünk van 168 és pedig a Székelyföldön 139, a többi öt megyében 59 (u. m. Nagykovácsiban 2, Kiskovácsban 5, Torda-Aranyosban 8, Kolozsvárban 14. Brassó megyére nem jut ebből a típusból sem).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarság a maga községeink nagy zömével nemcsak a Székelyföldön, hanem a kisebb nyelvmedenczékben is elég erősen helyt áll a másajku környezet közepe. Ime az 539 magyar helység közül 220 monoglott, 168 csaknem intakt, — a vezérlő faj tehát összesen 388 községben gyakorolja a maga nagy és feltétlen tulsúlyát.

Van azonban 151 magyar községünk, mely erősen poliglott jellegű, ahol jelentékenyen megnőtt a *román fajkisebbség* ereje, sőt számos ponton ingadozóvá is tette az etnikai mérleget.

Ezek közt első helyen a *magyar nyelvszigetek* említendők, amik exponált fekvésüknél fogva más fajnépek áramlatainak mindenfelől az útjába esnek s ez elemekből sok elhelyezkedik bennük. Nyelvszigeteink száma — mint fönnt említém — 44.

A Székelyföldön Maros-Tordára esik hét ilyen magyar nyelvsziget,

2 fekszik a Görgénységben (Görgény-Szt-Imre és Görgény-Üvegcsür), 4 a felső Marosvölgyben (Maros-Vécs, Holtmaros, Magyaró és Disznajó), végre 1 a Mezőségben (Mező-Bánd). A többi 37 szigetképződményből 2 esik a brassói, 5 a nagykovácsói Oltmelékre, — végül 30 szigetünk a Mezőség kolozsi, torda-aranyosi és kiskovácsói szakaszain fekszik szétszórta. Legtöbbjük valaha a székelyföldi magyar nyelvterület testével függött össze, de időközben ez egész vonalon számos helységünk eloláhosodott, nyelvhatárunk eltolódott; így maradt meg e 44 falu az anyatesttől elválasztott nyelvsziget gyanánt. Az a sors fenyegeti valamennyit, hogy a román környezetben szintén elmerülnek.

Ép ily komoly jelentősége van ama *104 poliglott* községünknek, amik nincsenek ugyan még elszigetelve, de a *magyar nyelvterület szélén*, a nyelvhatár közelében fekszenek s majd oly exponáltak, mint a szigetek. A román áramlat hullámai máris eljutottak hozzájuk s a jövevény elem bennük jelentékeny fajkisebbséget képvisel. A négy székely megyére 54 jut belőlük: u. m. Csikra és Háromszékre 4—4, Udvarhelyre 1, Maros-Tordára 35. A többi szomszéd megyékre 54 ily magyar helység esik: u. m.

Brassóra 8, Nagyküüllőre 3, Torda-Aranyosra 8, Kolozsra 15, Kisküüllőre 19.

Megannyi intő jelek ezek, hogy nyelvterületi és fajnépségi viszonyaink dolgában siessünk eddigi tájékoztatásunkból kimenekülni s igyekezzünk azokat további alakulásaikban megfigyelni, a tanulságukat pedig hasznunkra fordítani. Mert ha mindezt elmulasztanod úgy eddigi tévesztésünkhez újabbak következhetnek s késő lesz az utólagos megdöbbenés.

A helyzet annál komolyabb, mert a terjeszkedő románság az erdélyrészi magyar etnika mai talaján, főleg a Székelyföldön, a magyar nyelvhatárokon belül nemcsak megjelent, hanem számos kisebb góczpontot: *román nyelvszigeteket* birt ott alkotni magának. További előnyomulásának ezek az irányjelei.

Ily román nyelvsziget van: a Székelyföldön 26, a többi megyék magyar talaján 7. A székelyföldiek elosztása ez: *Csikra* esik a Marosvölgyben 1 (Gyergyó-Vasláb), *Háromszékben* az Oltmellékre 3 (Árapatak, Előpatak s Lüget), *Udvarhelyen* a Nagyküüllő-völgyre 1 (Magyar-Felek) s a Magyarosvölgyre 2 (Oláh-Andrásfalva és Oláh-Hidegkut); *Maros-Tordában* mutatkozik a legtöbb román szigetképződmény: a Marosmelléken 7 (Várhegy, Bárdos, Maros-Szt-Anna, Remeteszeg, Názánfalva, Kisfalud és Medgyesfalva, — a Mezősége 3 (Mező-Ménés, Mező-Szabad és Harcsó), beljebb a Nyárad közben 8 (Erdő-Szengyel, Agárd, Kebele, Kebele-Szent-Iván, Vecze, Sárd, Moson és Szent-Lőrincz), végre a Nyárad-völgyben 1 (Nyárad-Bálintfalva), összesen 19.

A magyarság kisebb nyelvmedenczéiben a következő román nyelvszigetek találhatóak: a *kolozsiban* Oláh-Nádas, a Sebes-Körös és Magyar-Gorbó a Nádaspatak mentén, a *tordaiban* Gyéres, Szt-Király és Keresztes az Aranyos körül, — a *kisküüllőben* Borzás és Leppend, amaz a Kisküüllő-völgyben, emez a Küüllőközből.

Van ezeken kívül még 20 román nyelvsziget: 4 beékelve a kisküüllői magyar és szász nyelvhatár közé, más 10 Nagyküüllőben és 2 Brassóban a szász nyelvterületen.

A román képződmények fekvése s a román elem kiterjedésének iránya elég tájékozást nyújt e népáramlat természetes eredete és belátható célja felől. Eredő forrásai több száz év óta külső talajból buzognak fel hozzánk: északkeleten *Moldva-Bukovinából*, délkeleten *Havasföldről*, a mai *Romániából*. Hullámai természetes

utakon s ösztönösen terjednek: az északkeletiek délre, a délkeletiek: északra. Céljuk az, hogy egymást beérvén, a hazai talaj lassankint egészen beteljék velük. Ehez a honi talajt történeti zivatarok előkészíteni látszottak s népünk válságos gazdasági helyzete, gyengülő anyagi ereje kecsesítővé, száz évek óta ki nem merült vándor hajlama pedig valószínűvé tette a jövevényeknek céljuk elérését.

Csodálatos folyamattal állunk itt szemben: megfoghatatlanul botor helycserével a két szomszéd nép életében. Legfőbb ideje immár, hogy társadalmunk minden tehetségét s államunk a maga hatalmi erejét e folyamat felé irányozza. A népmozgalmak vizei épp úgy szabályozhatók, mint a folyóvizek s akkor áldásthozó a folyásuk, — de magukra hagyatva, e nyers erőknek romlás marad a nyomában, akár tuláradnak a medrükön, akár sekély teknőbbe szorulva tespednek el.

A romlás kikezdett képét máris láthatni ez ország rész néprajzi földabroszán. De még távol van az a befejezéstől. S a segítő munka nem késő, amit most e kongresszus megindít. Még erősen áll a székely talaj, — a földingások nem tudták azt helyéből ki-mozdítani. Pedig körülhullámozzák mindenfelől.

Azok a hullámok, amik *keletről* érték, megtörték a határbérczen s megálltak a határkapuk szorosaiban. Ott fekszik a határkapuk körül a Székelyföld néhány román telepe: Háromszékben a Bodza-szorosnál 6, az ojtózi szorosban 1, Csikban a gyimesi szoros küszöbén 2, a Békás, Tölgyes és Bélbor szorosok pitvarában

1— 1. Beljebb hatolni, a Székelyföld szívébe, ez áramlat onnan nem tudott.

Nagyobb hullámcsapások a székely talajt Maros-Tordában érték, főleg az *északi* határkapuk: a borgói és radnai szoros irányából, a feiső Marosforduló alatt s lenn a Mezősége. Itt toldott hátra az egykori magyar nyelvhatár s térvesztéseink kiterjednek innen a Szilágyásáig s a Királyhágóig. Ennek folytán darabolódott szét a valaha egységes magyar nyelvterület Erdély mélyében, szigetelődtek el régi falvaink, fejlődött ki a magyar talaj fölött a román etnikai élet s keletkezett a magyar nyelvhatáron belül is annyi román nyelvsziget.

*Déli* irányból még nagyobb hullámok érkeztek a tömösi, törcsvári, vöröstoronyi és Vulkán szorosokon át. De ezek, északnak tartva, főleg az alsó Maros s azt Olt vidékét, föl a Küküllőségig

árasztották el. A Székelyföld északkeletnek, élén az anyaszékkel: Udvarhelylyel, csaknem érintetlen maradt tőlük.

Annál intenzívebb volt az áradat elterjedése *Szászföldön*: a a Barcaság, a Küküllőség és a Szeben vidékén. Brassó és Nagy-küküllő megyék területén az állapot valóban meglepő. Ott minden községben övig érnek a román hullámok: szász és magyar falak közt egyaránt. A csángó hét faluból hatot tetemes román faj-kisebbség tölt el. Brassó városban több a román, mint a szász (ott legtöbb a magyar), a hetedik csángófaló pedig — Hosszufalu — román többséget kapott. Az egész területen nincs egyetlen szász község, mely a román jövevényekből intakt maradt volna, sőt gyenge román kisebbség sem található egyikben is: a román arány-szám többnyire a 35—49% közt hullámzik. Ilyen a helyzet a Barcaság 11, Nagy-küküllőmegye 73 szász községében.

A szász talaj lassu beomlása itt szinte óhatatlan. Így omlott be az és hullott darabokba Besztercze, Lekencze, sőt Szeben vidékén is. Az pedig kétségtelen, hogy a terjeszkedő román hullámok innen magukat a Székelyföldre vetik s mentül inkább veszít ez törzslakosságából a kivándorlás folytán, annál több tér vesz el rajta a magyarság számára etnikailag is.

Csakugyan ütött az utolsó óra a Székelyföld gazdasági és néprajzi védelmére.

Kongattam már ez óra harangját a Népfaok Magyarországon czimü dolgozatomban.<sup>1)</sup> De még határozottabban kihallható kongása a *legujabb népszámlálás* eredményeiből, melyeket átvizsgálván, róluk a következőkben adok számot.

Az 1900. évi számlálás szerint megállapíthatom, hogy ez országrész nyelvterületi és fajnépségi viszonyaiba lényeges változást az utolsó tíz év nem hozott.

A magyar talajnak voltak itt-ott némi veszteségei. Így Torda-Aranyosban Alsó-Jára, a Jára-völgy e régi magyar nyelvshigetje, román többséget kapott; Háromszékben az Oltvölgy 3 román szigetéhez negyediknek a magyar Erösd falu szintén azóta csatlakozott (volt ennek 187 magyar, 170 román lakosa s amazok csak 34, emezek 52 lélekkel szaporodtak); végre Maros-Tordában a

1) A népfajok Magyarországon. Irta: Balogh Pál. Kiadja a kultuszminisztérium. Mellékelve 22 térkép. Ára 34 korona. Megrendelhető utánvétellel a szerzőnél (Budapest, VII., Damjanics-utca 46.) Ajánljuk minden jó hazafi figyelmébe.

román nyelvhatár immár Egerszegig, tehát Maros-Vásárhely közelebe nyomult.

De e részleges veszteségeket ellensúlyozzák a részleges nyereségek. Így Kisküllőmegyének keleti nyelvhatárán Küküllő-Széplak és Kis-Teremi, továbbá Maros-Tordában a maros-völgyi Magyar-Fülpös és a nyárádközi Kebele falvak egykori magyar többségüket immár visszazerezték, Csikban a Gyimes-szoros pitvarában Csik-Gyimes, Bükk, a mit nomád oláhok alapítottak, tulsulylyal magyarrá lett, végül a kolozi Mezőségben az ujonnan berendezett sármási járás főhelysége: Nagy-Sármás szintén magyar többséghez jutott.

Egyebekben — eltekintve kisebb százalék-változásoktól — a tiz év előtt status quo Csik, Háromszék, Maros-Torda, Udvarhely, Kisküküllő, Torda-Aranyos és Kolozs megyékre vonatkozólag változatlan.

*Nem így a szász vidéken:* Brassó, Nagyküküllő és — mellesleg emlitem — Szeben megyék területén. Itt a szász elemnek a románság javára *feltűnőek és érzékenyek a legujabb térvesztéségei.*

A lefolyt tiz év alatt *eloláhosodtak:* brassói talajon Veresmart az Olt-völgyben, *nagyküküllői* talajon Ugra az Olt-völgyben, Szász-Ivánfalva és Keresd az oltmelléki hegyek közt, Kacza és Homoród a Homoród-melléken, Hégen és Lesses a Hortobágy-völgyben, Buzd és Baráthely a Nagyküküllőmellékén, végre szebeni talajon Récze a Szelistye-melléken, Szász-Orbó és Szerdahely a Székás-völgyben, Fenyőfalva az Olt-völgyben és Veresmart a Hortobágy-völgyben.

Ime a volt Királyföldön tiz év alatt 15 szász telep, mindannyi népes nagy község, vesztette el tulsulylyal német jellegét s a tért elhódította a román elem, mely innen az Olt, a Homoród s a két Küküllő vonalán át mihamarabb behatolhat még fennálló nyelvmedenczéinkbe, be a Székelyföld belsejébe.

Hogy ott ez előnyomulás mit jelent s mit eredményezhet, ha eközben a székely elem tömegesen Romániába vándorol, — hadd szóljon erről is néhány adat.

A négy székely megyében az utolsó számláláskor a lélekszámnak gyöngje (43<sup>1</sup>/<sub>2</sub> ezer léleknyi) emelkedését állapították meg, a mi 7% átlagos szaporodásnak felel meg. A százalékfok megyénként változik: Csikban fölszáll 12%-ra, Háromszékben leapad 5%-ra. Mentül kisebb területet vizsgálunk, annál nagyobb a százalék hul-



lámzás. A járási típusnál egyes százalékszámok elérik a minimumot: ilyen Háromszékben a kézdi járás, hol a lélekszám 39.908 volt s tíz év múlva nem emelkedett, csak 36 lélekkel.

Az igazság pedig az, hogy a Székelyföld némely gócpontjai: a városok s egyes szerencsésebb fekvésű falvak szépen fejlődnek, de a többi képződmény csak teng s ijesztő ama községek száma, hol a népesség tíz év alatt leapadt. Elég, ha Háromszékre hivatkozom. A sepsi járás 39 községéből 12, az orbói járás 18 községéből 5, a miklósvári területen 14 helységről 2 s a kézdi területen 33 helységről 16, összesen a megye 104 helysége közt 35, tehát a *harmadnál is több vesztt a népszámából*. Nem sokkal vigasztalóbbak az állapotok a többi megyékben.

Ha a gazdasági depresszió még soká tart s annak ily rémes hatása lesz a székely népességre ezentul is, akkor a nyelvterületi viszonyok végzetes átalakulása, mely a szász vidéken meglepően előhaladt, nem hagyja érintetlen tovább a Székelyföld bensejét sem, az pedig nagy nemzeti szerencsétlenség lehet Magyarországra.

A jelen kongresszus bölcs határozatai bizonynyal nemcsak a jövődő bajok elhárítását, hanem a már elkövetkezetteknek is az orvoslását célozzák. Hisz a létezőkből sarjadjanak ki az újabbak

Bármily lelkesek és üdvösek lesznek a határozatok, amiket a kongresszus földgazdasági, ipari s hitelpolitikai téren vagy telepítés, iskolák, egyesületek szerveztetése utján a Székelyföld megmentése érdekében hozni fog: azok e területen ama bonyolult fajnépességi viszonyok közt lesznek végrehajtandók, amikre rámutatnom kellett.

Az előadatok alapján kérem a kongresszust, hogy határozatainak majdani végrehajtásánál vétesse kombinációba e nehéz viszonyokat s gondoskodjék róla, hogy azok a nyelvterületi alakulásokban kifejezett összes akadályokkal és helyi feladatokkal együtt a leggondosabb figyelemben részesüljenek.

Ezek után a t. Szakosztály elé terjesztem, elfogadásra ajánlva, határozati javaslatomat.

*Mondja ki a Kongresszus, hogy:*

1. számotvetve a Székelyföld községeiben statisztikailag megállapítható fajnépességi viszonyokkal, a mentő akciót a *tiszta magyar, vagy tulsúlylyal magyar községeken kívül* azokra a községekre is kiterjeszti, hol



gyenge a magyar többség s erős a másajku kisebbség,

a) gyenge a másajku többség, s erős a magyar kisebbség,

b) a község a *magyar nyelvhatárokon belül*, vagy e *határok mellett* fekszik, de magyar ajku egykori lakossága lepadt vagy elenyészett.

2. Gondoskodni kíván e *községek nyilvántartásáról*, s rájuk irányozza figyelmét mindama hatóságoknak és testületeknek, melyek a kongresszus határozatait megvalósítani hivatva lesznek. (*Helyeslés.*)

**Szabó Sámuel:** Habár az idő rövidsége hosszabb vitát nem tűr, a kérdés leglényegesebb, legfontosabb részét vita tárgyává tenni szükségesnek tartja. Rövid az idő, de elég arra, hogy közös megállapodás létrejöhön. Midőn meleg köszönetét nyilvánítja az előadónak, meg van győződve, hogy az egész szakosztály egy értelemmel köszönetét fejezi ki azért a nagy fáradságért és meleg rokonszenvért, a melyet előadása által tanusított. Egy pozitív indítványa van. Nézete szerint a társadalom — és most névszerint nevezi első sorban az EMKE-t, — a felekezetek és a kormány azok a tényezők, a melyeknek támogatására szükségünk van. Ha félrevert harang hangját halljuk, mindazoknak tudomásul kell azt venniök, a kik hallják és segítségül kell sietniük a fenyegetett hely oltalmára. A nagyközönség és azok, a kik az előadó által említett veszélyeztetett vidékeken laknak, csak úgy ismerhetik meg az előadás fontos tárgyát, ha alkalmat nyujtunk nekik, hogy az innen elhangzó szót meghallják. Indítványozza, hogy az előadás közérdekű részleteit az EMKE. nyomattassa ki. Hiszi, hogy az EMKE ezzel fontos nemzeti missziót teljesít. Az újságokban szétszórtan megjelenő közlemények a figyelem felkeltésére nem elégségesek. Ha indítványát a szakosztály elfogadja és az EMKE. végrehajtja, kell, hogy az EMKE. fiókjai minden más érdeket félretéve, a kérdést tanácskozás tárgyává tegyék, megvizsgálják, hogy egyfelől tudásukat megerősítsék és másfelől helyi tapasztalataikkal az előadást kiegészítsék oly részletekkel, a melyek benne nem foglaltatnak. Az EMKE annál is inkább eleget tehet e ráháramló feladatnak, mert társadalmi tevékenységének legfőbb erejét ugyis éppen a nemzetiségek által leginkább veszélyeztetett helyeken fejtette ki, de nem eléggé határozottan. Tulzott kiméletet tanusítunk akkor, mikor annak sem oka, sem magyarázata nincs. (*Helyeslés.*) Ha a kérdést napirenden tartjuk és az EMKE fiókoknak munkája, valamint a kinyomtatandó munkálat szétküldése útján szerzendő felvilágosítások által lehetőleg tisztázzuk, úgy véli, hogy azok a tisztelt testvéreink, a kik a szomszédba szoktak, értesülvén arról, hogy dönteniük kell a felett, vajjon hozzánk akarnak-e tartozni vagy nem, mert ha nem, megsemmisülnek, miveltségüket és nemzeti jellegüket

elvesztik, — észre fognak térni. Ezért ismételtén kéri indítványának elfogadását. *(Helyeslés.)*

**Kozma Ferencz:** Az előtte szóló tagtárs elismerő véleményét magáévá teszi és a hozzá fűzött figyelmeztetést az EMKE működésére nézve helyesnek találja. Ennek az előadásnak a nyilvánosságra való bocsájtása csak úgy válnék lehetségessé, ha az EMKE kinyomtatásáról és terjesztéséről gondoskodnék. A kongresszus tervezetében előzetesen megjelent határozati javaslat még csak megközelítőleg sem sejtette azt, hogy mily nagy fontosságú dologról lesz itt szó; ennek jelentőségét éppen az indokolás emelte ki. A kérdés iránt melegen érdeklődő nagy közönséget a kongresszus nem foszthatja meg az előadó által szolgáltatott fontos kalauztól. Feltételezi, hogy ilyen megállapodás már létrejött, de ha nem volna így, az esetre a maga részéről kéri, hogy a kongresszus kiadványában az egész előadás felvételük és kinyomattassék. *(Helyeslés.)*

A dolog érdemére nézve, egedelmet kér, — nehogy az előadásban egyetlen lényeges tévedés is maradjon, — hogy egy ilyen tévedés helyreigazítására kérje fel az előadót. Az előadás szerint a kolozsvár-megyei magyar medenczének egy községében a román nyelv óriási előhaladást tett. Ez a község Magyar-Valkó. Éppen a népszámlálást megelőző évben e községhez, melynek lakossága tulnyomólag magyar, közigazgatásilag egy addig külön élt tiszta román község, t. i. Gyurkucza község csatoltatott. Ez a dolog magyarázata.

**Balogh Pál előadó:** Az idő rövidege miatt nem volt abban a helyzetben, hogy erről a változásról tudomást szerezzen. Most hallja először, hogy Gyurkucza község megszűnt.

**Szabó Sámuel:** Az előadásban egy község „Szabad” néven szerepel, pedig tudomása szerint a község neve: „Szabéd.”

**Deák Lajos:** Kijelenti, hogy van egy Szabad nevű oláh és egy Szabéd nevű magyar község is. Azok után, a miket Szabó Sámuel és Kozma Ferencz indítványozott, megjegyzi, hogy bár az előadói munkálatok a kongresszus kiadványában meg fognak jelenni, — miután az emberek nem minden iránt érdeklődhetnek, legfeljebb csak bizonyos részleteket olvasnak el a terjedelmes munkából, — attól tart, hogy ez a részlet el fog veszni. Ezért feltétlenül csatlakozik Szabó Sámuel indítványához, hogy a most hallott előadást külön füzetben kinyomtatva, az összes illetékes tényezőkhöz el kell juttatni.

**Maszyik Gyula:** Egy kérdésben felvilágosítással szolgál. A csángó falvokról szóló fejezetben Hosszufalu eloláhosodásáról van szó. Mint e vidék lelkipásztora, megjegyzi, hogy — egy bárányt sem veszítettek el. Különben a nép kitartó fajszeretete és területi elkülönöttsége (külön területen lagnak) lehetetlenné is teszi, hogy a két faj összevegyülhessen.

**Sándor József elnök:** Ezek szerint a szakosztály határozata és illetve óhajtasaként kimondja, hogy Balogh Pál előadónak jelen felolvasása a kongresszus kiadványában való megjelenésén kívül, az EMKE által is kellő számban kinyomattassék és terjesz-

tessék. Ezt a maga részéről tudomásul veszi és adja az EMKE-nek, szívesen pártolva az eszmét. Az EMKE kétségkívül teljesíteni fogja a kongresszus óhajtását, aminthogy Balogh Pál ismeretes nagy munkájának megjelenését is támogatásában részesítette. Engedelmet kér, hogy a szakosztály részéről kifejezett köszönetnek a súlyát, mint az előadó kebelbarátja és munkásságának tanuja, *azon* ráutalással öregbitse, hogy tanuja volt amaz öt esztendeig tartott emberfeletti, idegölő munkának, a melylyel, elzárkózva a társadalomtól, a régi szerzetesek mintája szerint éjt-napot egybevetve, befejezte azt a nagy munkát, melynek egyik töredékét most felolvasta. Midőn a szakosztály köszönetét enuncziálja, a határozati javaslatot elfogadottnak jelenti ki. (*Zajos éljenzés.*)

### **3. Valláserkölcsei élet és teendői a róm. kath. egyházra nézve.**

**Pál István előadó:** Tisztelt szakosztály! Püspököm megbizott és az E. M. K. E. fölkért, hogy a székely kongresszuson a kath. egyház szükségleteiről tartsak előadást.

Föladatomhoz kezdve, számolok a körülményekkel és előadásomat a lehető legrövidebbre szabom. A miről én szólok, az bent van mindnyájunk lelkében és beszélhetnénk arról végnélkül; csakhogy az időből nem telik többre, minthogy csupán csak ugyszólva egyes jelszavak fölemlítésével adjunk annak kifejezést, azokba tömörítsük lelkünk tartalmát.

A miket én itt előadok, azok jelentőségüket a vallás jelentőségéből veszik. A vallás az embernek Istenhez való viszonya. Semmi sincs az emberre olyan befolyással, mint a vallás. Az emberiség élete szól erről és a napi tapasztalat.

Hogy mit mivelte a vallás az emberiség életében a történelem folyamán? arra itt nincs miért hivatkozni. A napi tapasztalatra azonban legalább annyiban hivatkozom, hogy a vallásos ember tisztességes, becsületes ember, a ki másokat szeret, a törvényes rendet megtartja, kötelességét teszi, dolgozik és keresményét nem pazarolja el, hanem azt jólélekkel, jámbor érzéssel, Isten iránti hálálkodással üdvös célra fordítja. A vagyonban nem bizza el magát, a nélkülözésben nem esik kétségbe; igyekezik az életet megbirni, azt elviselni.

Azt véli valaki, hogy azok kicsiny dolgok? Dehogy kicsi-

nyek! hiszen ezeken nyugszik az egyén lelkének összhangja, a társadalmi rend, annak egyensulya. Vallás nélkül zürzavar állana be úgy az egyén, mint az emberiség életében.

Mindezt csak bevezetésképpen említem fel azért, hogy hivatkozhassem a vallás fontosságára.

A vallás azonban az egyház intézményében tartatik fent és ápoltatik az emberek között; abban nyer alakot, azáltal jut érvényre; a vallás letéteményese az egyház; a vallás szerve az egyház; a való életben a kettő egymást teljesen födi, egyiket nem lehet elválasztani a másiktól: a kettő egy. A vallásért tenni annyi, mint az egyházért tenni és viszont.

Ezeket mindenki tudja, ezeket itt tovább nem fejtegetem, ezekkel most tovább nem foglalkozom.

Őseink vallásosak lévén, igyekeztek tőlük telhető áldozatokkal oly intézményeket létesíteni, hogy azok által a vallásosság fenntartassék és ápoltatassék az utódokban is. Templomokat, iskolákat építettek, azokat fölszerelték és gondoskodtak az egyházi személyzetnek illő ellátásáról. Mindezt önmaguk tették saját erejükből, a mennyire tehették, minden külső segítség nélkül. Valami nagy vagyonról, gazdagságról őseinknél sem beszélhetünk és azért ugynevezett monumentális építkezésekre nem tellett; ilyenek a Székelyföldön nem is voltak. De azért a templomok mindig diszes házai voltak Istennek, az egyházi és iskolai épületek mindig jelentékeny alkotásai voltak a községnek, a papok és tanítók mindig tisztességesen voltak ellátva úgy, hogy a papi és tanítói állás mindig keresett állás volt, a hová előszeretettel mentek a székely családok gyermekei és tisztesség származott abból hosszú időre az illető családokra.

Ma az állapotok megváltoztak, nagyban megváltoztak. Ma nem csak hogy újabb, jelentékenyebb alkotásokat nem tud létesíteni a székely, de még a meglévőket sem tudja fentartani. Hogy mi ennek az oka? azt ezen alkalommal mások fogják fejtegetni. Én csak a szomorú valón állok és a tényleges állapotokról szölok. Ma az egyházi és iskolai szolgáltatások a sok mindenféle adó mellett elviselhetetlen teher gyanánt nehezdednek a szegény székelyre.

Hogy az egyházi és iskolai kiadások terhes voltát megérthessük, ismernünk kell ezen kiadások nagyságát és tudnunk kell,

hogy minő vagyoni állapotok mellett viseli azokat a székely Előadásomból ki fog tűnni.

Mondám, hogy előadásomnak kiindulási pontja a vallás, hogy a vallás a legnagyobb jótétemény az emberre és hogy a vallást az egyház ápolja az emberek között. Tehát módot kell adni az egyháznak, hogy feladatát végezhesse; hogy tanítói, papi és kormányzói hivatalát a templomban és iskolában gyakorolhassa; hogy az igazságot taníthassa, az isteni kegyelem eszközeit az emberekre alkalmazhassa, s őket életcéljuk elérésére segíthesse. Mindezt pedig teszi az egyház az ő szolgálói, a papok által.

Hogy az egyháznak illetőleg papságnak működése eredményes legyen, ehhez szükséges a jóakarát iránta minden irányból és nem ellenkezés vele szemben. Szükséges, hogy legyenek megfelelő templomok és iskolák kellően felszerelve és hogy az egyházi személyzet illő ellátásban részesüljön.

Hogy a papság részesült minden irányból a kellő támogatásban? és hogy minő hatása van a papság működésének? erre csak egy-két szóval felelek.

Mi a papság feladata? Az, hogy az embereket vallásosságra tanítsa s abban meg is tartsa. Kimondhatjuk, hogy népünk, a székely általában vallásos, az volt a múltban és az ma is. De mégis lehetne vallásosabb, mint ma. Ismerve a vallásnak az emberek erkölcsi életére való befolyását, meg vagyok győződve, hogy kellő vallás-erkölcsös élet mellett nem jutott volna a tönk szélére, a hol most áll. A vallásos ember megbecsüli lelki-testi erejét, tud azzal gazdálkodni, nem pazarolja el egyiket sem. Hogy pedig ma mind a kettőben sok a fogyatékoság, az nagyon is szomorú valóság. Utalok ebben a tekintetben a gyergyói papság emlékiratára a kongresszushoz, a mely közvetlen tapasztalatból panaszolja fel a nép erkölcsi hanyatlását. Azért legelső sorban erkölcsileg kell felemelni a népet, mert különben megmentésére irányult minden törekvés haszontalan munka lesz. Idevonatkozólag közre kell hatni és kezdet kell fogni egymással minden tényezőnek, a kinek bármi tekintetben is köze van a néphez. Itten széthuzásnak, ellenkezésnek helye nincs. Itt mindenkinek kötelessége van és ezt a kötelességet teljesíteni kell úgy az egyeseknek, mint a testületeknek — tehát hatóságoknak.

Egyházi előadó levén, tekintetem legelső sorban a papság

felé fordul és felteszem a kérdést, hogy teljesítette-e a papság ebben a tekintetben a kötelességét?

Távol legyen én tőlem és mindenkitől, hogy a szeretetnek ezen munkájába, a melyben saját vérünk megmentésére mindnyájan a legszebb egyetértéssel kezét fogunk, oda nem illő hangot vigyek be, a mely bárkit is gyanusítani, megvádolni akarna; de szomorú jelenséggel állván szemben, a melynek okait minden irányban kutatjuk, nem lehet elkerülni ennek a kérdésnek a feltevését. És felelhetek a kérdésre a legjobb meggyőződéseim szerint nyíltan és őszintén, hogy igenis a papság, a mi papságunk teljesítette kötelességét mindenkor, a mint az másképen nem is lehet. Megengedem, hogy itt-ott egyesekkel szemben egyik vagy másik tekintetben maradhatott fenn kívánni való, mert hiszen az igények a pappal szemben sokfélék és a munkaerő nem mindenki- ben egyenlő. De itt nem egyesekről van szó, hanem a papságról mint testületről, a melyet vád jogosan nem érhet.

Azonban nekem úgy tetszik, — lehet, — hogy csak látszat, hogy csalódás, — de nekem úgy jó, mintha a papságnak nem volna mindenütt elegendő hatása a népre s azért nincs is meg működésének a kellő eredménye.

Nem akarok itt annak felsorolásába bocsátkozni, hogy a papság működése mire vonatkozhatik, minő téren mozoghat, mert hiszen mindenki tudja, hogy a pap az egyház szolgája s működése ebből foly. Azonban a jó pap atyja mindenkiben a népnek és azért működési körét oly szorosán körülírni, — meghatározni nem lehet. Az vonatkozik mindenre, a mi a nép vallás-erkölcsi életéhez tartozik és abból foly.

Bocsánatot kérek, de nekem erős meggyőződéseim, hogy ha a papságnak megfelelő hatása lett volna a népre, az nem jutott volna sem erkölcsileg, sem vagyoniilag oda, a hol ma van. Ha tehát nem látszat, hanem valóság az, hogy a papságnak nincs kellő hatása a népre, akkor azt is lehet kérdezni, hogy ennek mi az oka? Lehet ennek többféle oka, a melyek között fel lehet hozni, hogy a kor, a melyet átéltünk, sőt a melyikben jelenleg is élünk, általában nem kedvez a papi befolyásnak; hogy pld. választások alkalmával itt-ott ellentétek keletkeznek, a melyek azután is éreztetik hatásukat; hogy a kepe miatt is sok kellemetlenség van a pap és a nép között és így tovább. De igen nagy baj a papság elszigeteltsége, magárahagyatottsága is.

A gyergyói papság említett emlékiratában panaszolkodik, hogy kellő támogatásban nem részesül, sőt többször ellenséges támadásokat kell elszenvednie. Sajnos azonban, hogy ez nem csupán csak Gyergyóban van így, hanem másutt is sokhelytt. Gyakran van rá eset, hogy a papság és világi előjáróság egymással élben áll, közöttük harcz foly és abban a harczban a papság akárháyszor vereséget szenved, a mi tekintélyét a nép előtt rontja, működésének hatását bénítja.

Nos hát, uraim! ha ez így van, nincs jól, ez így nem maradhat. A papságnak és előjáróságnak nem harczban kell egymással állani, hanem a legbékésebb egyetértéssel kell a nép javára közreműködni s attól minden áramlatot, befolyást gondosan távoltartani, a mely szellemileg, erkölcsileg megrontja. A népet a vallás által kell felemelni, megjavítani, helyes irányba terelni és tartani. Csak így lehet látatja, eredménye a gazdasági helyzetének javítására irányult minden törekvésnek. Ebben minden hivatott tényezőnek közre kell munkálnia s a vallásnak is ki kell adni, ki kell vennie az ő részét. Eziránt bátor leszek előadásom végeztével határozati javaslatot terjeszteni be.

Fentebb említettem, hogy a Székelyföldön az egyházi és iskolai szükségleteket mindenütt a nép fedezi és mondtam, arra, hogy az egyház az ő feladatát végezhesse, szükséges, hogy legyenek megfelelő templomok és iskolák kellően felszerelve s hogy az egyházi személyzet illő ellátásban részesüljön.

Kérdés, hogy van-e a Székelyföldön mindenütt ott, a hol kell templom? iskola? pap és tanító? papi és tanítói lakás? Megfelelők-e azok? Kellően fel vannak-e szerelve? Van-e illő fizetése a papnak és tanítónak?

Ezen egyházi és iskolai szükségletek számbavételénél a más-helyt való állapotokat is tekintetbe veszem és ezekkel összehasonlítva úgy találom, hogy a Székelyföldön általában meglehetősen\*) vannak templomok, iskolák, papi és tanítói lakások; minden községnek jórészt meg van a maga olyan a milyen népiskolája, vannak polgári iskolák szakiskolákkal, vannak tanítóképzők és középiskolák: real- és gimnáziumok, ez utóbbiak minden megyében.

\*) Mert nincs mindenütt, a hol kellene és nem olyanok, mint a minők kel- lenének; de azért tagadhatatlan, hogy a Székelyföldön kedvezőbbek az állapo- tok, mint sok más helyen.

Az iskola-ügy különböző ágazatában külön előadásnak levén tárgya, arról mint ilyenről itt nem szólok. Azonban nem hallgatható el, hogy sok községben az egyházi és iskolai épületek oly roskatag állapotban vannak, hogy azok így nem maradhatnak, mert maholnap összeomlanak; pedig nem csak ujak építésére nincs módja a népnek, de még azok kijavítására sem telik. Ma nem csak hogy új alkotásokat nem tud létesíteni a székely, de még az ősök által létesítetteket sem tudja a saját erejéből fenntartani; ide vonatkozólag tehát külső segílyre szorul.

A lelkészi jövedelmet az 1898. évi XIV. t.-cz. 1600 koronára egészítette ki. A törvény ugyan a nemkatholikus lelkészekre vonatkozik, de a miniszter a törvény 1. §-a alapján a kath. lelkészeknek az 1896. évi összeírás alkalmával megállapított jövedelmét is kongruájuk folyamatban levő rendezéséig 1600 koronára kiegészíti. Nem sok az igaz, akár az előtanulmányokat, akár az állást nézzük és összehasonlítjuk más állásuak végzett tanulmányaival. De még ez is nagy haladás a legközelebbi multhoz képest. Azonban mi lesz akkor, hogy ha azon segíly nem fog adadni? Mert a mult évben ezen a czimen 26,000 korona osztatott ki a székelyföldi lelkészkedő papság között, a melyet államsegély nélkül adni nem lehetne, mert nincs honnan adni.

A tanítói fizetés minimumát az 1893. évi XXVI. t.-cz. 600 kor. és 100 kor. 5 éves korpótlékban állapította meg. Ez sem sok, de ennyiben van megállapítva, s a hol ez sem telik, ott az iskola hatóság államsegélyt vehet a törvényben megállapított feltételek alatt igénybe. Nem tudom, hogy ilyen államsegélyt vettek-e valahol igénybe? Annyit látok a püspöki hivatal által összeállított kimutatásból, hogy a tanítók fizetésének átlaga a 800 koronát, a tanítónőké a 600 koronát eléri. No de az csakugyan a minimum arra, hogy a tanító megélhessen! Pedig még családja fentartásáról és gyermekei neveltetéséről is kell gondoskodnia. Tehát a tanítói fizetések okvetetlenül javítandók.

Ime ezek is eléggé mutatják, hogy a Székelyföldön az egyházi és iskolai szükségletek oly nagyok, hogy azoknak kielégítésére a nép a maga erejéből képtelen; nem csak hogy új alkotásokat nem tud létesíteni, de még a meglevőket sem tudja fenntartani. Ott, a hol egy községben csak egy vallás van, ott még megy valahogy; de a hol egy községben több vallás van, a hol többféle templomról, többféle papról, iskoláról és tanítóról kell gondoskodni, ott valóban



nyomoruság, csak tengődés az élet szegényes templommal — iskolával, nyomoruságban küzdő — vergődő pappal és tanítóval.

Igaz ugyan, hogy az igazság az, hogy a hivek maguk gondoskodjanak az ő egyházi és iskolai szükségleteikről, hogy azon nagy jótéteményt, a melyben az egyház és iskola részéről részesülnek, áldozataikkal viszonyozzák. Mivel azonban itt állami érdekről is van szó, igazságos, hogy itt az állam is segítségül jöjjön. Azért a községeknek jelenlegi egyházi és iskolai terheiket (a keperől külön szólok) meghagynám, hogy az ősök szellemében álldozzanak ők is egyházukért — vallásukért; de a továbbiak iránt az állam részéről segélyökre kellene menni, hogy képesek legyenek rendezett egyházi és iskolai állapotokat tartani fent.

Hogy azon segély pénzben kifejezve mennyi legyen? Arról most beszélni nem lehet, mert idevonatkozólag a szükségleteket szabályszerű eljárás útján kell számbavenni. Hogy a segély a községeknek adassék-e patronatusi kötelezettségeik teljesíthetése végett? vagy az egyháznak saját szükségletei fedeztetésére? az egyszerű eljárási módozatnak tekinthető. Csak az szükséges, hogy azon segély fejében az állam ne bántsa az autonómiát, elégedjék meg a legfőbb felügyeleti jogából származó ellenörködéssel, mert a székely egyházközségekről nem lehet föltételezni, hogy államellenes üzemeket szolgáljanak, mikor szolgálatuk épen a magyar állam erősödésére, — fejlődésére irányul.

Eziránt is bátor leszek előadásom végeztével határozati javaslatot tenni.

Emlitém, hogy a keperől külön szólok. Az egyházi személyzetnek jövedelmét a Székelyföldön képezi az ugynevezett kanonoki porció, a kepe és a stóla.

Az első kisterjedelmű fekvő birtok, a második évi adózás terményekben a hivektől, a stóla pedig esetről-esetre adatik a meghatározott ténykedéseknél. Vannak még pium legatumok is kisebb nagyobb évi jövedelemmel, de ezekről és a kanonika porcióról itt nem lehet szó, mivel azok alapítványok, azok nem a nép terhe. Hanem igenis szó van a stóláról és a keperől.

A stóláról azonban csak annyiban lehet szó, hogy nézetem szerint meg kellene állapítani az egyházi ténykedéseknél a szertartásoknak egy bizonyos mértékét, a mit teljesen ingyen kellene végezni. A ki ezzel a mértékkel nem elégednék meg, az — hogy úgy mondjam — a többletet annak fokozata szerint fizetné. Ter-

mészertes, hogy ennek rendezése az egyházi hatóság körébe tartozik, a hová azonban eziránt lehetne kéréssel fordulni. A rendezés úgy történhetnék, hogy a legegyszerűbb szertartás ingyenes végzéséért a fokozottabb uton megállapítandó íjazásban kárpótlást nyerjen az egyházi személyzet.

A fő azonban a kepe.

Mi a kepe? Leginkább terményekben való szolgáltatás évenként a hivektől az egyházi személyzet (pap, kántor és kántor-tanító) ellátására.

Hogy mi ennek a képe az eredete? pozitive nem tudom. Azonban a bizonyosságig érő valószínűséggel lehet következtetni, hogy a hivek az egyházi személyzet ellátására terményeikből évenként kezdetben önkényt tetszésük szerint valamit adtak, a mi későbbben a szokásjogból levont törvényes rendelkezésekkel kötelességükké tétellett és szabályoztatott.

A rendelkezésre álló idő rövidege miatt csak a legrövidebben szólhatok a keperől, habár előadásomnak ez képezi a legfőbb részét. Ennélfogva előadásom hézagosságáért elnézést kérek. Talán lesz alkalmam más téren pótolni.

A mai kepezési rendszer azon szabályozó rendeleten alapszik, a melyet a *General Commando* 1804-ben febr. 20-án Nagyszebenben Mitrovszky aláírásával adott ki. Ezen Mitrovszky-féle szabályrendelet szerint minden családtya, a kinek 12 kalongya őszgabonája termett, tartozik az egyházi személyzetnek 3 kalongya ősz- és 3 kalongya tavaszkepét adni (a kinek ennél több van, pl. 100—100 kalongya, az sem tartozik ennél többet adni); a kinek 12 kalongyánál kevesebb, de 6-nál több őszgabonája termett, az félkepét ad, vagyis  $1\frac{1}{2}$  kalongya ősz és  $1\frac{1}{2}$  kalongya tavaszt. Ezenkívül minden marhás gazda tartozik egy terüfát vinni. Némely helyen a kepét pénzben fizetik. A gyalogszeresek osporával tartoznak.

Ime egy rettenetes adózási rendszer, a melyet képtelenség végrehajtani. Ha végrehajtják, megöli a népet; ha pedig nem hajtják végre, az egyházi személyzet nem tud élni.

És tessék még ide gondolni, hogy miből adja a nép a kepet! A székely kiscgazdának a birtoka átlag 10 holdnál többre nem terjed. Vegyük tekintetbe, hogy mibe kerül egy hold földnek a megművelése? és mit kell annak terméséből fedezni? Fizetni kell az állami adót, a különböző póttadókat: a megyei póttadót, az

országos betegápolási adót, utadót, községi pótagót, apa-állattartási, erdőkezelési, erdőőrzési, mezőőrzési, birtokrendezési, tagosítási, arányosítási, vizszabályozási, iskolaadót, a tanítók fizetését pótló járulékot és a jó Ég tudja, hogy még mit. Pedig még kell fizetni valamit: fizetni kell a birtokon levő adósságnak kamatját. Mindezekhez jó még a kepe. A mi megmarad, abból éljen meg a tulajdonos és családja.

Uram bocsásd meg, de nincs szó ennek az állapotnak a kifejezésére; ez így nem maradhat. Régen ugyan minden valamire való székely ember büszke volt arra, hogy egész képét ad, de én ezt a büszkeséget ma még csak fel sem tudom tételezni, mert ma mindenki zugulódással, keserüséggel fizeti a képét, a mit a papság is valóban méltóan nevezett el *epének*.

Különben a képének terhes voltát ennekelőtte is érezték és igyekeztek azon különböző módon — leginkább annak a birtokhoz képest arányosabb elosztása által változtatni; de azért a régi képezési rendszer mondhatni általában változatlanul fenmaradt. Ismertethetném idevonatkozólag a tárgyalásokat, a sokféle tanácskozásokat, mert adattal bőven rendelkezem, de ez előadásomat a megengedettnél bővebbre nyujtaná, mert az, — habár fő, de mégis csak egyik része előadásomnak.

A sokféle tanácskozásból pozitív eredmény gyanánt csak annyi konstatálható, hogy egy-két tehetősebb székely község megváltotta a képét, annak értékét pénzben fizeti.

Az egyházi hatóság mindig tartózkodó volt a kepe átválttatására irányult mozgalmakkal szemben; attól tartott, hogy a rendszer megbontása zavart idézhet elő, a mely az egyházi személyzet ellátását válságos helyzetbe hozhatja. Mikor az 1864-iki nagyszebeni (történytelen) országgyűlés elé Lászlóffy Antal indítványt tett a kepe megszüntetése s annak kárpótlását illetőleg, a püspöknek eziránt aggodalmi voltak, a miket pontokba foglalva 2544—63 sz. alatt fejezett ki s odahatott, hogy az indítvány ne fogadtassék el.

Az egyházi hatóság a képét az egyházi javadalom legbiztosabb alapjául tartotta, a mely nincs oly értékbeli csökkenésnek kitéve, mint a pénz és azonkívül nagyon helyénvalónak találta, hogy a lelkipásztornak életmódja megegyezzen a hiveivel.

Nem lehet tagadni, hogy ezek nagyon figyelemreméltó szempontok. Azonban újabb időben a birtokváltozások következtében

a kepe-mennyiség is itt-ott úgy leapadt, hogy azt a pénzdevalváció sem apaszthatná alább, főképp ha a tőke kamatjának egy bizonyos részét állandóan a tőkéhez csatolnák, hogy a kamatok csökkenése a tőke növekedésében legalább némileg ellensúlyoztassék.

Az erdélyi r. k. status sokat foglalkozott az ügygyel, sőt 1886. évi gyűléséből (jegyzőkönyvének XXXVI. 2. pontja alatt) felkérte a püspököt, hogy az ügyben érintkezésbe tevén magát a felekezetek egyházi főhatóságaival, ezekkel egyetértve kísértse meg akár törvényhozás, akár miniszteri rendelet útján oly egyöntetű eljárás létesítésének a lehetőségét kieszközölni, a mely vagy megváltás, vagy birtokcsonkítás útján, a papi javadalom csonkítatlan fentartása mellett a kepefizetéssel tartozók terheit vállairól levénné, vagy legalább tetemesen megkönnyitené. Összeíratta községenként, hogy mennyi a kepe? mennyi annak pénzbeli értéke? mekkora tőke áll annak megváltásául rendelkezésre? és még mennyi hiányzik? Az adatokból magam állítottam össze 1894-ben egy táblázatos kimutatást, a mely szerint az összes kepe értéke 90.106 frt 40 krt tett, a mely 4% mellett 2,252.410 frt tőkét kívánna, a melylyel szemben az egyes községekben meglévő kepeváltási tőkék összege 67.600 frt 81 krt tett; a hiány 2,184.810 forint.

Hogy azóta az állapotok javultak-e s a megváltási alap növekedett-e, — nem tudom. Növekedhetett, mert a birtoktagosítások és arányosítások azóta öltöttek nagyobb mérvet és az illető községek területkiszakítással gondoskodhattak kepeváltási alapról. De hogy valóban gondoskodtak-e?' nem tudom és az igazat megvallva következtetni sem merem azon könnyelműség után, a melylyel sokhelyt a regále kártalanítási alapot felosztották a helyett, hogy azt közvagyonnak és a kegyuri községek legmegfelelőbbben kepe-megváltási alapnak megtartották volna.

Pedig a kepe keblí megváltásának az lett volna s illetve lenne a legkönnyebb, — mondhatni egyetlen lehetséges módja. Más módon a székely a képét, ha azt neki kell megváltania, nem képes megváltani. Pedig a kepe így nem maradhat, az így fent nem tartható, az a mai gazdasági viszonyok között egy képtelen adózási rendszer, mint természetmennyekben való adózás ellenkezik a kor szellemével.

De ki váltsa meg? A mennyit ezt a kérdést már mindenfelé

tárgyalták, eléggé kitűnt, hogy azt másképpen nem lehet megoldani, mint állami közbejövettel — állami segélyezéssel. És én ezt igazságos dolognak is tartom, a mit az alábbiakban igazolok.

Allok a mellett az álláspontom mellett, a mit fentebb kifejeztem, hogy az egyház kiadásait a hivek kötelesek fedezni és szolgáltnak ellátásáról ők tartoznak gondoskodni. Azért nem is hoztam javaslatba, hogy az egyházi és iskolai kiadások általában levétesse nek székely népünk vállairól. A keperől azonban másféleképpen gondolkozom.

Mondottam, hogy nem ismerem pozitive a kepe eredetét. Azonban a szabályozására vonatkozó törvényes rendelkezéseket a régi időktől fogva ismerem. Ezek szerint az egyházi és világi hatóság mindig együttesen járt el a kepe körül és a ma érvényben levő Mitrovszky-féle instrukció létrejötténél is a General Commandó a Gubernium utján kikérte a püspök véleményét, így volt ez mindig az 50-es, 60-as években és talán legutóbb 1866-ban is, a mikor a főkormányshék 1854—66. sz. alatt kikérte a gyergyóshentmiklósiak felterjesztésére a kepemegváltás ügyében a püspök véleményét, a mit ő 1981—66. sz. alatt adott meg.

Ingerenciája volt tehát az államhatalomnak mindig a kepe és nagyon lehetséges, hogy azt a nagyszebeni (törvénytelen)-országgyűlés 1864-ben meg is váltotta volna, ha az illetékes egyházi tényezők azt nem ellenzik és a kepe tanulmányozására Thiemann elnökle mellett kiküldött bizottság Trauschenfels előadása alapján azt nem véleményezi, hogy a kepe nem váltható meg, mert az nem földteher, hanem személyi tartozás.

Azonban bármi is legyen a kepe nek eredete és történeti fejlődése, de az bizonyos, hogy az mint állandó köteles szolgáltatás jogi természetére nézve következményeiben a dézsmával egyenlővé vált; ha ezt az állam országos alapból, a melyhez a székely is adójával hozzájárul, megváltotta, igazságos, hogy a székely kepe t is ugyancsak az állam országos alapból váltsa meg.

Ez alapja és indoka határozati javaslatomnak, a melyet ide—vonatkozólag mindjárt elő fogok terjeszteni.

Nem kell vitatkozni a fölött, hogy földteher-e vagy személyi tartozás a kepe. Nézni kell annak természetét, jogi következményeit ma, hogy az alul a székely másképpen nem szabadulhat, mint csupán csak állami segítséggel; pedig ha nem szabadul, megöli a népet és agyongyötri a papságot. Fölösleges idevonat-

kozólag szivhez szóló érvekhez fordulni; a dolog maga beszél maga mellett. Vegye bárki figyelembe, hogy miből adja a székely nép a képét? hogy az termésének hányad részét képezi? hogy minő érzelemmel adhatja s adja is azt? hogy mennyire alkalmas adó ez a pap és hivei között a gyűlölködésnek fejlesztésére? és ezeknek figyelembe vétele után mondjon ítéletet a dolog fölött. Ez az adózási rendszer így fentartva egészen alkalmas arra, hogy a népben a papja iránti gyűlölettel minden vallásosságot kiöljön és a papságot végleg elkeserítse. Pedig ismétlem, hogy mindent el kell követni arra, hogy a nép vallásos és abból kifolyólag erkölcsös legyen és hogy a papság az anyagiak iránti kellemetlenségektől megszabadulva, élhessen magasztos hivatásának.

A hol tehát jogi kétely merül föl az állami megváltást illetőleg, ott lépjen előtérbe a gondolat, hogy egy népnek — szegénység által a végkimerüléshez jutott népnek, az ország legkeletibb határán őrtálló ősi tiszta magyar fajnak a felemeléséről — megmentéséről van szó, annak és nem a földnek, hanem a rajta élő népnek lehető tehermentesítéséről, hogy az magához térve tudja tovább is kitartó hűséggel szolgálni e hazát, munkálni a magyar állam érdekeit. Igen! magának a magyar államnak az érdeke is kívánja a székely lehető tehermentesítését, indokolttá teszi a kivételes kedvezményt is, hogy képes legyen az tovább is ezen a földön maradni, mert arra szüksége van a hazának, elkerülhetetlenül nagy szüksége.

Meg kell a magyar államnak váltania a székely képét és pedig annak minden nemét minden egyház számára valláskülönbség nélkül, mert a teher valláskülönbség nélkül nyomja a székelyt; pedig székelyt akarunk menteni. Be kell illeszteni a székelymentés fő akciójába a kepe megváltását; az jogi szörszálhasogatáson meg nem akadhat, hajótörést nem szenvedhet. Ha másképen nem lehet, létre kell hozni — teremteni kell erre a célra egy külön alapot: a székelyföld kepeváltási alapját akkora összeggel, hogy az mindenkor elegendő kárpótlást adhasson az egyházi személyzetnek a megszüntetett képéért.

Az eljárás módzataihoz egyebet nem szólok; csak azt kívánom itt hangsúlyozni, hogy az államnak mindenekben teljes egyetértéssel kell eljárni az illetékes egyházi főhatóságokkal, legelsősorban őket kell meghallgatni, mert ha az állampolgárok teherkönnyítéséről van is szó, de egyuttal egyházi javadalomról

is, a mely pedig az egyházi hatóság illetékességébe tartozik; nélkülük az nem intézhető. Így volt ez ennekelőtte is mindig, így kell lennie azután is.

Uraim! Ha ez a kongresszus egyebet nem is érne el, (pedig semmi kétség, hogy ha nem is mindent, de sokat el fog érni), mint csupán csak azt, hogy a képét levegye a székely nép és a papság nyakáról, már ezáltal is korszakos maradna örökre működése. Nem igen lesz alkotása a kongresszusnak, a melynek ily egyetemlegesen vegye hasznát minden székely. De, hogy ha a kongresszus azt nem tudja kivinni, enélkül minden sikere mellett is fogyatékos munkát végezne. *(Helyeslés.)*

Az előre bocsátottak után és indokából van szerencsém előterjeszteni a következő határozati javaslataimat: *mondja ki a Kongresszus*, hogy:

1. a székelység javának előmozdítására nagy befolyással lévén az, hogy azok, a kik élén állanak, egymással békeségben éljenek, nemcsak kívánatos, hanem egyenesen szükséges, hogy az egyházi és világi előjárók egymással kezét fogva működjenek a nép javának előmozdítására;

2. hogy az egyház az ő áldásos befolyását akadálytalanul gyakorolhassa, hogy a népet oktathassa, nevelhesse, hogy megfelelő templomokat és iskolákat tarthasson fent és hogy alkalmazottjait illően láthassa el: az állam segítse az egyházat a felügyeleti jogából származó ellenőrködéssel, mert a székely egyház községekről nem lehet föltételezni, hogy államellenes üzemeket szolgáljanak. Tegyen a kongresszus ily irányban fölterjesztést a kormányhoz;

3. a *kepe* nagy és igazságtalan lévén a székely népen és ok lévén arra, hogy a lelkipásztor és hivei közt folytonos keserűség legyen: a nép válláról leveendő, még pedig úgy, hogy azt az állam a tized módjára váltsa meg. Mert bármily természetű is a kepe eredete és történeti fejlődése, de az bizonyos, hogy mint állandó köteles szolgáltatás jogi természetére nézve következményeiben a tizeddel egyenlővé vált. A kepező egyházközségek hivei így adójukkal egy-

formán járulván a tized kártalanításához: igazságos, hogy a kepe megváltása is államilag történjék országos alapból. Ezért a *Kongresszus intézzen felterjesztést a kormányhoz és illetve törvényhozáshoz.*

Egyuttal kérem, hogy a kongresszus az elfogadott határozati javaslatokat közölje az egyházi főhatósággal is és kérje azok pártolását. *(Éljenzés.)*

**Potsa József:** Csak a kepemegváltás kérdéséhez kíván hozzászólni, a melynek megoldását maga is három évtized óta sürgeti és arra mindig közreműködött. Hiszi, hogy a kongresszus és a kormány megfogják találni a módját, hogy ez minél előbb létrejöjjön annál inkább, mert hiszen a szász papok tizedét megváltották. Ezután szól a kepének történetéről, majd annak a nézetének ad kifejezést, hogy bármennyire tagadják is a jogászok, a kepe mégis a dézmának felel meg. Kéri a szakosztályt, hogy minden vallásfelekezeti tekintet nélkül fogadja el az előadói javaslatot.

**Ferenczy Károly:** Köszönetét fejezi ki az előadónak, a ki oly vonzóan ismertette a katolikus egyház szükségleteit. De kénytelen föl hívni a figyelmet a gyergyói papság memorandumára, melyet a rendezőbizottság kinyomatott. Röviden arra kéri a szakosztályt, hogy az előadó határozati javaslata mellé a gyergyói papság memorandumában felsorolt pontokat is fogadja el. Örömmel látja ugyan, hogy a memorandumban felsorolt kívánások egy részének az előadó is kifejezést adott, dokumentálni kívánja azonban a kormány előtt a katolikus papságnak egyöntetű álláspontját, valamint azt is, hogy a különböző vallásfelekezetek egyforma sérelmeik orvoslására azonos reformokat követelnek.

**Sándor József elnök:** Kéri szólót, hogy várja be míg a vallás-erkölcsi élet és teendői kérdésben az összes előadók megtették előterjesztésüket, s csak ha azt találja, hogy a memorandumban foglalt kívánások föl nem vétetnek, akkor terjeszse elő azokat. Miután azonban a memorandum tárgyalása napirendre tűzve nem volt, szükségesnek tartja a kongresszus elnökségének véleményét megismerni, vajjon tárgyalható-e az, vagy sem!

Az előadónak köszönetet mondva, javaslatát változatlanul elfogadottnak jelenti ki. *(Helyeslés.)*

## 4. A vallás-erkölcsi élet és teendői az ág. ev. hitv. egyházra nézve.

**Maszyik Gyula előadó:** Tisztelt Szakosztály! A kongresszus rendező-bizottsága kegyes volt munkakörébe a csángó érdekeket is felvenni és azoknak ismertetését rábízni. Ennélfogva tájékoz-



tatást kívánok nyújtani az ág. ev. egyház valláserkölcsei életéről és a szükségesnek vélt reformokat fogom előadni. Megelőzőleg azonban szükségesnek tartom rövid rajzát adni az állapotoknak. A brassyói ág. h. ev. magyar egyházmegye Brassó városában és 10 nagyközségben, mivel Hosszufaluban 2 ev. gyülekezet van, 12 csángó magyar gyülekezetből áll. Ezen nagyközségek: Barczaujfalú, Krizba, Apácza, Bácsfalú, Türkös, Csernátfalú, Hosszufalú, Tatráng, Zajzon és Pürkerecz. Az utolsó 3 háromfalú, az előbbi 4 négyfalú, az utolsó 7 hétfalú néven is ismeretes. Mind a 12 gyülekezet Brassó-megyében, a délkeleti Kárpátok aljában helyezkedtek el a Törösvári szorosától a Bodzai szorosig. A falvak közül 7 falú Brassótól keletre, a más 3 falú pedig északnyugatra esik. 4 falú szoroson egymáshoz épült, csupán egy-egy kis patak választja el egymástól. Mintegy 7 klm. hosszúságban nyúlik el a Kárpátok aljában a tömösi szorosától az ó-sánczi szorosig. Három falú, vagyis Tatráng, Zajzon, Pürkerecz ismét egy-egy 10 percznyi távolságban terülnek el egymástól. Barczaujfalú, Krizba és Apácza szétszórva fekszenek a barczasági síkság nyugati szélén.

A gyülekezetek tisztán magyar ajkúak s a csángó evangélikuság e falvak törzökös lakója. Az ő birtokukban van csaknem kivétel nélkül a szántó- és rétbirtok s ezek csaknem kizárólagos hasznélvezői a községi erdőknek. A falvakban a csángóságon kívül még csaknem mindenütt tekintélyes számú románok él, de a nélkül, hogy a két nemzetiség egymással vegyülne. Még lakásukat is elkülönítették. A csángóság szántóföldje szélében a románok azon felül, a hegy aljában telepedett meg. Hatalmas választófal képezett a két nemzetiség közt egyfelől a vallás, másfelől a nyelv- és nemzetiséghez való szívós ragaszkodás, mely a vegyülést évszázadokon keresztül az oláhországi folytonos szolgálat s a csángók oláhnyelvismerete dacára annyira ellensúlyozta, hogy az összeházasodásra példa nincs,

A tizenkét gyülekezetet 12 rendes lelkész gondozza. Minden gyülekezetnek van már rendes isteni tiszteleti hajléka. Az iskolákat az egyházak előbb községi, majd állami gondozás alá adták. Mindenütt vannak tehát tanítók. A gyermekek és felnőttek lelki gondozásában kevés hiányosság van. Mindazonáltal alig látható valamely lelki gyarapodás. A mit az iskola s egyház épít, azt az élet lerontja. A kulturának szolgálói igazán kösziklára vetnek. Ez elszomorító állapotnak főokát abban kell keresnünk, hogy a köz-

igazgatási tényezők a legujabb időkig a nép erkölcsi életével s vagyoni gyarapodásával nem sokat törődtek s a felnőtt ifjúságnak és az érettebb kornak a templomon és iskolán kívül való nevelésére édes kevés gondot fordítottak. Maga az állami törvényhozás is nagy mulasztást követett el, különösen azzal, hogy a buján tenyésző vadházasság és a Romániába való tömeges kivándorlás megakadályozására nézve ugyszólván semmit sem tett, sőt a cseléd-törvényben a szolgálat leple alatt a házi szentélyt felduló, a férfi és nő törvénytelen együttélésére bántatlan és büntetetlen utat és módot nyújtott.

I. A valláserkölcsei és a magyar nemzeti élet gyökerein pusztitanak:

a) *A vadházasság.* A vadházasság a polgári házasság és még előbb a cseléd-törvény megalkotásával lendült fel. A polgári házasság a házasság vallásos fogalmának és egész életre összekötő erejének sokat ártott a nép szemében és gondolkozásában. A cseléd-törvény, melyet eddig csak az urak aknáztak ki a konkubináció céljaira, ma már a szegényebb osztály törvénytelen együttélési kívánságainak is széles alapot nyújt s küszöbön áll a társadalom alapját képező tisztességes házaseletnek teljes felforgatása. E bajon csak az állam segíthet, melynek éreznie kell, ha élni akar, hogy „minden ország támasza s talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görbed.”

b) *A részegeskedés.* A csángó népnél a pálinka szertelen használatában mutatkozik e baj, mely egyik legfőbb forrása a házassági viszálykodásoknak s a vagyoni és erkölcsi elaljasodásnak. Eredetileg családi bűn, végtelen csapássá azonban a korcsmák s pálinkamérések ijesztő számban való megszaporodása tette. Az állam vétkes eljárást követ el, midőn gyermekeinek bűnéből kívánja magát fentartani s mikor a felföldön milliókat költ arra, hogy a földhöz ragadt népet a pálinkaáruló zsidóktól megszabadítsa, s nálunk pálinkaáruló keresztyéneket nevel a nép megrottására, époly kárhozatos mint esztelen gazdálkodást folytat s *népünket mielőbb hazátlan, földönfutóvá teszi vagy a legjobb esetben életképeségét megsemmisíti.*

c) *A vásárnapi munkaszünet.* Egyházainkban a templomi isteni tiszteletek alatt, délelőtt úgy, mint délután, vasárnap úgy, mint ünnepnapon, a községi előljáróság ép úgy végzi a maga munkáját, mint máskor. Jegyző, bíró, esküdtek, végrehajtó stb. a

munkánál vannak, mint akár mely köznap. A feleket idézik, azokkal tárgyalnak, árvereznek, adnak, vesznek, a munkásokat fizetik, dobolnak, gyűléseznek s így a hiveket lelki épülésüktől hivatalosan visszatartják. A hivek e példán okulva muzsikálnak, kurjongatnak, verekednek, csépelnek kézzel, gözzel, árukat szállítanak ki is, be is s folytatják a munkát, mint hétköznap. Pedig az alispán a vasárnapi munkaszünet ügyében rendeletet adott ki. Hogy ily rendtartás mellett mily becsületben tarthatja a nép az isten napját, a vasárnapot és ünnepnapokat, mennyire siethet lelkét üdíteni és erősíteni az Isten házába, azt ki-ki elgondolhatja.

d) *Az erkölcstelenség.* Az erkölcstelenségnek és sok társadalmi bűnöknek melegágya Románia. Népünk apraja, nagyja tömegesen látogatja ez országot, különösen ennek nagyobb városait. A nyomorult vagyoni viszonyok közt tengődő csángószülők sokszor mindjárt 12 éves koruk betöltése után kiküldik gyermekeiket Romániába szolgálatra. A határon átlopják őket a nagyobbak, kik szintén tömegesen látogatják Romániát. Sok közülök ott marad, megtelepszik vagy elzüllik, a nagyobb rész visszatér, hogy a következő évben ismét erkölcsi életének romlásával, nemzetiségének örökös gyalázásával keserített kenyeret Románia földén megkereshesse. Véghetetlen káros ez örökös vándorlás különösen az ifjúságra nemcsak azért, mert vallásos és erkölcsi nevelését befejezni nem lehet s a közismeretekben való megerősödés e miatt az ismétlő iskolákban el nem érhető, hanem különösen az által, hogy e szolgálatban nemzeti önérzetét veszíti az ifjúság s már zsenge korában erkölcsileg megromolva s különféle bűnökkel megfertőzve honn maradt véreinek mételeyé lesz. Ugy hogy például a csángó ifjak már 13, 14 éves korukban éjszakának idején a közbiztonságot veszélyeztetve, csapatosan járnak, lopnak, korcsmáznak, verekednek, a lányos házakhoz bedörgetnek s erőszakkal kikövetelik a leányokat a csürbe s udvarba a szülőktől közprédál, A mely szülő el akarja kerülni ez orgiákat, az Romániába küldi leányát elromlani. A melyik ellenszegül, annak az aranyos ifjuság ablakait veri be s kárát keresi a hol tudja, mig a leányt meg nem kapják.

A hatóság tudja, hogy itt a közbiztonság, milyen lábon áll (közelebb 3 gyilkosság is fordult elő, egyiknek áldozata a község, jegyzője volt) s az erkölcstelenség mily ádázul pusztit, de gyökeres intézkedéseket nem tett, e veszedelem elhárítására szapor-

totta ugyan a csendőrséget s a főútra lámpákat rendelt, a baj azonban ez intézkedésekkel épenséggel nem szűnt meg. Az éjjeli rend és tisztesség fentartását attól a kevés számú csendőrségtől és attól a két-három községi rendőrtől, kik nappal szolgálva éjjel alusznak, várni nem lehet. Nem csoda hát, ha az élet, vagyon és erkölcs megromlására irányuló merényletek még mindig szabadon folynak.

Javaslatom ide vonatkozólag: hasson oda a kongresszus, hogy a Romániába vándorlás, kitelepülés és szolgálatkeresés szigorú ellenőrzés alatt álljon. Alakítson a székely kongresszus megyénként ipari s gazdasági bizottságot, melynek feladata legyen a nép keresetforrásait felkutatni, s hozzáférhetővé tenni, a háziipart, gazdasági ügyeket s a nép vagyonosodására célzó közhasznú vállalatokat előmozdítani s létesíteni. E bizottság az Emkével álljon szerves összefüggésben s az államtól hathatós támogatásban részesüljön.

Vannak még más kisebb jelentőségű hibái is népünknek, milyenek azt elszegényedésig menő halotti torozás, a fonókák stb. ezeket azonban az idő, a helyes alapokra fektetett és helyes irányba terelt népnevelés segítségével könnyen kiirthatja vagy legalább ártalmatlanná teheti.

II. A vallás-erkölcsi és magyar nemzeti élet fejlesztésére szolgáló intézkedések.

a) Az ifjúsági egyesületek.

A csángó falvakban vagyis inkább egyházainkban a múlt időkben is állottak ily intézmények az ugynevezett legény- és leánytársaságok. E társaságok rendes alapszabályokkal bírtak és sok ideig fenn is állottak. Életük azonban csak vajadás volt, míg a szászoknál virágoztak s ma is igen áldásos missziót teljesítenek az ifjúság életében. Ennek oka a fajokülönbségben és azon körülményben keresendő, hogy magyar társaságaink kellő támogatásban a közigazgatás részéről nem részesültek.

Ezen ifjúsági intézményben kell összpontosítani nézetem szerint mind azon tényezőket, melyek az ifjúságnak az egyházi étellel kapcsolatos nevelésére jótékony hatást gyakorolnak, tehát az ifjúsági olvasókört, daloskört, tűzoltóságot, tornaegyesületet stb., stb. Hogy azonban ezeknek jótékony hatását biztosítsuk, alkalmas helyen, lehetőleg a község középpontján, korcsma, italmérés és

egyéb ily mételyező helytől távolabb, e célra helyiséget kell szerezni, esetleg könnyű építési módon építeni.

Szükséges másodsor a felnőtt ifjuság nevelési ügyének intézésére minden községben egy népnevelő bizottságot alakítani, melynek élén a lelkész álljon s az állam által kötelezett tagjai legyenek a tanítók és a községben élő közigazgatási főbb tisztviselők és ezek ajánlatára, mint nem kötelezett tagok, más, ezen községben alkalmas egyének.

Minden, az ifjuság testi és lelki fejlesztését, komoly és szórakoztató foglalatosságát érdeklő ügyeket e bizottság intézzen. Semmiféle nyilvános ifjusági összejövetel vagy multság e bizottság meghallgatása nélkül ne engedélyeztessék.

Az ifjuság ügyeit e bizottság az ifjuságnak tevőleges közreműködésével intézze az ifjusági egyesület és annak mellékegyesületei részére készített s mindig a helyi viszonyokhoz alkalmazkodó, jóváhagyott alapszabályok szerint, egyik főfeladatát képezvén a bizottságnak ezen alapszabályok lelkiismeretes foganatosítása. A népnevelő bizottságnak az Emkével szerves összefüggésben kell állani.

#### b) A nagykoruak egyesületei.

A népnevelő bizottság kezébe tétessék le a nagykoruak társadalmi nevelése is, hogy lelketlen bujtogatók, korcsmai népboldogítók félre ne vezethessék. Szervezzen e bizottság a nagykoruak részére olvasóköroket, népkönyvtárákat, népszerű, hasznos felolvasásokat s tisztességes szórakozásokat s multságokat stb. E célra szolgáló helyiségük legyen kapcsolatos az ifjusági egyesületek helyiségével. A szervezés, felügyelet és ellenőrzés ugyanazon módon történjék, mint az ifjusági egyesületeknél. Népünk főképen a mértéktelen és nemtelen szórakozásokban s mulatozásban romlik és aljasul el, a korcsmától s rossz társaságoktól ily módon elvonatván, lelki tehetségei fejlődni fognak s megtanul nemesen szórakozni.

#### c) Az erdélyrészi és romániai ág. h. ev. magyarság egyesítése.

Egyházi és nemzeti erősbödésünkre kiváló fontosságúnak tekintem az erdélyi szász egyházkerületben visszamaradt ág. h. ev. magyar gyülekezetek kivonását e kerület fenhatósága alól s az erdélyi részekben és különösen Romániában nagy tömegekben elszórva élő ág. h. ev. magyar hivek lelkipásztori gondviseléssel; való ellátását.

A brassói ág. h. ev. magyar egyházmegye a nyolczvanas években vált ki az erdélyrészi szász egyházkerületből s csatlakozott a tiszai ág. h. ev. egyházkerülethez. A kiválás okai főképen a vallási élet emelése és a nemzeti érzés erősbitése voltak. Már évtizedekkel előbb kezdődött a magyarság egyházi elkülönítéséért vívott küzdelem a szászokkal, de e törekvés megtestesüléséhez nem volt alkalmas papság és felsőbb egyházi és politikai segítség. A magyar gyülekezetek kiszakításában az oroszánrészt kétségkívül Molnár Viktor ministeri ténacsos urat illeti, ki szive egész melegével karolta fel papságunk elszakadási törekvéseit s düllőre vitte azt a vallás- és közokt. ministeriumban, ugy hogy az esperességbeli 12 egyház kiválása és a tiszai ág. h. ev. egyházkerülethez csatlakozása királyi szentesítést nyert s az esperesség a fentartásához nélkülözhetlen állami segélyezésben részesült.

Az elszakadás azonban csak részben sikerült. Több ág. h. ev. magyar gyülekezet még ma is a szász egyházi fenhatóság alatt áll. Ilyenek tudomásom szerint: a halmágyi, szakadati, zsombori, zselyki, kiskapusi, hadadi, kolozsvári, sz.-keresztbányai, marosvásárhelyi, nagy-enyedi stb. magyar gyülekezetek, melyekből egy, esetleg a filiakkal, szórványokkal és romániai misszióval két magyar egyházmegye is alkotható volna.

E szétszórt csoportokat összegyűjteni, beléjük életet lehelni, visszadni ez egyházakat önmaguknak s a nemzetnek, életműködésüket minden ízében magyarrá tenni az Emke és székely kongresszusnak egyiránt nemes feladata.

Az elmondottak alapján kérem következő határozati javaslatom elfogadását:

*mondja ki a kongresszus, hogy:*

1. *a vallás-erkölcsi és magyar nemzeti élet gyökereinek pusztitanak:*

*1. A vadházasság.*

Kivánatosnak tartja, hogy találjon módot az állam, egyház és társadalom, hogy a hivek a polgári házasság mellett az egyházi házasságot is kötelességüknek ismerjék s az ebben való részvétel számukra lehetőleg megkönnyíttessék, s a vadházasságok meggátlására célzó kormányrendeletek kiadásával s a cselédtörvény vonatkozó §§-ainak módosi-

tásával az állam a házasság tisztességének megóvásában az anyaszentegyház segítségére siessen.

### *2. A részegeskedés.*

Kivánatosnak tartja, hogy az állam a felesleges italméréseket szüntesse be, a szeszes italok elköltését csak olyan vendéglőkben és kávéházakban engedje meg, melyek szigorú zárórához vannak kötve s állandó hatósági felügyelet alatt állnak az itallal üzött nagymértékű visszaélések ellenőrzése céljából, s a gyermeknek az ily helyek látogatását a legszigorubban tiltsa el.

### *3. Vasárnapi munkaszünet.*

Kivánatosnak tartja, hogy vasárnap a legnélkülözhetetlenebb munkának végzését kivéve, legyen általános munkaszünet, ne csak névszerint, de valóban a törvény büntető ereje és a hatóság erélyes ellenőrzése mellett a munkaadókra nézve.

### *4. Az erkölcstelenség.*

Kérje föl a kongresszus Brassó vármegye főispánját, gondoskodjék róla, hogy a csángó községekben képzett vezetők alatt megbízható s elegendő számú éjjeli rendőrség szerveztessék, mely a csendőrséggel együtt működve az ott uralkodó erkölcstelen állapotoknak véget vessen.

*II. Vallás-erkölcsi és magyar nemzeti élet fejlesztése* céljából kivánatosnak tartja a kongresszus a különféle társadalmi egyesületeken kívül *az erdélyrészi és romániai ág. h. ev. magyarság egyesítését*, oly módon, hogy az erdélyrészi ág. h. ev. egyházkerület fenhatósága alatt álló ág. h. ev. csángó egyházak, azok filiai és szórványai egy, vagy két külön magyar egyházmegyébe egyesíttessenek, a Romániában tömegesen élő csángó-magyar ev. hivek a brassói ág. h. ev. magyar egyházmegyéhez kapcsoltsanak s a lelki gondozás nélkül élő hivek részére ugy az erdély rész-

részben, mint Romániában körlelkésszések alapítottassanak, hogy így egyházi életüknek fejlesztése minden tekintetben hazafias és magyar nemzeti irányban történjék. *(Helyeslés.)*

**Sándor József elnök:** Megjegyzi, hogy azokat a pontokat, a melyek természetüknél fogva más szakosztályba tartoznak, az előkészítő bizottság áttette az illetékes szakosztályhoz, miért is ajánlja az előadó urak figyelmébe az esetleg hozzájuk áttett kérdéseket is. Az előadó javaslatához fõlszólaló nem jelentkezvén, köszönet szavazása mellett, egyhangulag elfogadottnak jelenti ki. *(Helyeslés.)*

## **5. Valláserkölcsei élet és teendõi az unitárius egyházat illetõleg.**

**Boros György előadó:** Tisztelt szakosztály! A templom és a felekezeti iskola egészen a legujabb idõkig, a közművelõdés kizárólagos eszközei voltak. Az állam csak most jött rá, hogy neki a magyar közoktatás elsõrendû feladata. A sajtó akkor még nem volt hatalom a mi bérceink közt.

Most mindezek beállottak a sorompóba. Terjed is ám a közműveltség rohamosan, de a világpolgárság szelleme is. Könnyû volna egyenesen a modern rendszerben és a liberális felfogásban keresni a baj okát, de a mi éppen kéznél van, még csak azért nem fõok, sõt nem is kellõ magyarázat.

Mi egy olyan általános nemzetközi forradalom áradatát érezzük, a mely másutt is végzi egyelőre romboló munkáját, de valószínûleg sehol sem fenyeget egy államfentartó nemzetsoportot oly bizonyos elnyeléssel, mint hazánkban a székelyt. Itt van az ideje, hogy minden irányban körültekintsünk, tanulmányozzunk, hogy a mentés módozatait megtalálhassuk.

Az unitáriusság, melynek képviselõje gyanánt van szerencsém ezt a helyet elfoglalni, csaknem egyjelentésû a székelységgel, mert a központi megyében: Udvarhelyen, az összes lakosságnak egyharmada, az egész székelységben 60.000-nyi lélek.

Az unitárius, székelység a Marostól az Oltig, Maros-Vásárhelytõl kiindulva Erdõ-Szt-György, Székely-Keresztur és Udvarhely, Hom.-Oklánd, Felső-Rákos érintésével egészen Sepsi-Szent-Györgyig egy csaknem szakadatlan lánczolatot alkot, s a régi Aranyos-széknek fõtényezõje. A fõvonalnak csaknem közepére esik egy három-



szög terület, melyen az unitáriusság tulnyomó számu s legtöbb községben egyedül alkot szervezett egyházközséget. Ezen háromszög szarai a Firtos-hegynél csucsosodnak össze. A csucspontban van Korond, az unitárius és róm. kath. egyházak között megosztott és békés egyetértésben élő lakossággal. A háromszögnek két szára a Nyikó és Gagyvize irányában halad és a Nagy-Küküllő alkotta alapra nehezedik. A Székely-Kereszturról képzelt jobb száron a Nyikómentén 14 község, a balszáron 5 község s a keleti és nyugati irányban a már jelzett kiinduló, illetőleg zárópontokig mintegy 120 községben 80—90 lelkész vezérel egy minden jóra és szépre fogékony népet, melynek erkölce csak a közel multban is épen olyan mocsoktalan tiszta volt, mint vállán a fehér ing melynek magvát a szorgalmas székely gazda vetette el, fonalát szépen éneklő leányok, s vig kalákába összeült asszonyok pergették meg orsóikon.

Szép a Nyikó s a vidéke  
Jámbor székely szabad széke.  
Szébb ott még a fűzfaág is,  
Mint másutt a gyöngyvirág is.

Szebb a hal is a göbőben  
Mint az öreg Küküllőben,  
Hajh, szébb ott még a lányka is,  
Édesebb még a csókja is.

Egy hatalmas kis ország, egy megbonthatlan egész volt a Firtosalja girbe-görbe helye. Népe egészséges, jókedvű, minden szépre fogékony, önérzetes munkás, olyan, a milyennek költőjük mondotta:

Ezelőtt 23 évvel a hatalmas Albion fiai teljesen elragadtatva a nyikómenti nőktől, a Madonnát fiával a csinos székelyház elsőszobájában, vagy a galambbugos székelykapu előtt számos példányban látták. *Ma*, midőn püspökjük látogatóba megy hozzájuk a Gagyvize mellé, Kolozsvárról jő haza egy pár leány, hogy legyen ki az ebédlőasztal mellett illően fölszolgáljon.

Ezelőtt száz évvel megértették a francia forradalommal megindult szabad irányzat intését s bámulatos kitartással építettek gymnasiumot Kereszturt, kizárólag a magok erejéből.

A székely ember községében a csinos templom, papilak és iskola nélkülözhetlen kellékek voltak mindig, s még most is tudnak áldozni, mert szeretnek templomba járni és a gyermekek nevelését, a jobb rész mindenek fölé helyezi. Az unitárius lelkészek a hozzám beérkezett nyilatkozatok szerint, egy-kettő kivételével örömmel tapasztalják, hogy a szószéknek még mindig van hatása.

A lelkész szavára hallgatnak, tanácsát kikérik és méltányolják. Még az ellen sincs sok panasz, hogy kepejüket ne adnák meg.

De csak a legnagyobb optimizmus mondhatná, hogy aggodalomra nincsen ok. A kezem között levő 60 nyilatkozatnak 90 százaléka valóságos jeremiáda, mert látják, bizonyosra veszik, hogy közel van a veszedelem, mely teljesen megsemmisítheti a papi tekintélyt és tönkre teszi a nép hitét és erkölcsét.

A veszedelem főforrása, csaknem kivétel nélkül mindenütt: *korcsma* és az ellenőrzés nélkül mért *pálinka*. A Nyikómentérel a szentmihályi lelkész urja: „Az alkoholizmus rohamosan terjed. Az ünnep és vasárnap délután telt korcsmát lát mindenütt. A ki magát alkohollal megmérgezi, elveszti nemes érzékét családjá, egyháza és minden szent ügy iránt. Templomba nem jár, a közterhek hordozásában legutolsó s csak a kényszernek enged.”

A Gagyvize mellől írja a szentábrahámi lelkész: „Az alkoholizmus, fájdalom terjedőben van egyházamban is, mint mindenhol, talán az egész országban. Ennek hátránya borzasztó. A korcsma elfogja hiveinket a templomtól, így kezd elbutulni a lélek, eláll a dologtól, kezd pangani a gazdaság, felemészti vagyonát, pénzét, megvan a szegénység, a családban a nincsen miatti veszekedés, bekövetkezik a házasság felbomlása, létrejö a vadházasság.

A nép a zsidónál ül egész vasárnap, ott folynak a legrágárabb dolgok ifjak és gyermekek jelenlétében. *Ki merem mondani, hogy a székelység egyrészenek elszegényedését, erkölcsileg is elsüllyedni kezdését, semmi sem okozta egyéb, mint az olcsó pálinka.*”

A kereszturközi esperes, ki 40 községben minden évben színről-szinre látja a nép életét, azt mondja: „Az alkoholizmus nagy mértékben el van terjedve. Kináld a népet sörrel, borral, pálinkával és bizonyosan az utolsót fogadja el és issza literszámba borospohárral. Erkölcstelenné teszi a népet, megbénítja a nemzőképességet; satnyulást, fejletlenséget idéz elő, a mit leginkább tapasztalhatni a katonasorozásoknál és a népiskolákban.”

Most már többé nem éneklik ezt a régi kedves nótát:

Szeretem az ujbort,  
Szeretem az őt is,  
Hogyne hisz szerette  
Maga nagyapám is.

Itt hiábavaló az erkölcsi prédikáció, írja a kénosi lelkész, hasztalan a tilalom, s az erőszak. Ez a rut szenvedély nem ismer

gátat. Az anya még csecsemő gyermekének is pálinkáskenyeret ad, hogy jobban hallgasson. Ha a serdülő gyermek a gyomrát elrontja, csak a pálinka gyógyítja meg. A cseléd nem elég szorgalmas, ha pálinkát nem kap. A gazda csak korcsmában tud jóvását csinálni. Ha keresztelünk, pálinka nélkül nem eshetik meg, ha temetünk is, ebbe kell fojtani bánatunkat.

Az alkoholizmus terjedése nagy, végtelen — írja a vargyasi esperes — mondhatnám népem legnagyobb részének a *pálinka-imádás tárgya*. Ez a családok és egyesek megrontója, a templom és erkölcsös élet legyőzhetlen ellensége, a nép elszegényedésének: legbiztosabb s egyuttal legirtóztatóbb utmutatója. Kibeszélhetlen nagy kár, hogy az államháztartás legjövödelmezőbb faktorának fölvetetett a pálinka, mert a mint nő ezzel az állam anyagi haszna, *százannyi erkölcsi és anyagi romlás és veszedelem háramlik az államra* az egyesek és családok testi és lelki elsatnyutásában, tönkrejutásában. Ez az emberiség átka.

A nyárad-szentlászlói lelkész szerint: ennek tulajdonítható az a. mondhatni mindennapi verekedés, melyet folytat a nyáradmenti ifjuság a mulatságok alkalmával, a mikor a legnagyobb rész *késsel, kaczorral fölfegyverkezve megy mulatni* és sokszor emberélet is esik áldozatul.

A pálinka épügy pusztít, mint a ruthén földön — írja a sz.-almási lelkész. Az állam az italadót bérbe adta árverés útján sitt kezdődig a székelység romlása. Eddig 10—15 székely gazda között oszlott meg a jog. Együtt nem volt felényi jövedelmök sem ...

A beköltözött izraelita polgártárs segített a dolgon. Egnéhány ingyenes ismerkedési estélyt rendezett, melyen bemutatta borát, de kiváltképpen ajánlotta, földicsérte pálinkáját. A korcsma lassanként a falu központjává nőtte ki magát, irányt kezdett adni községi és egyházi ügyek intézésében.

A felsőrákosi lelkész Jeremiás próféta keserveivel telített sorokból kiált: „A pálinkaivás borzasztó rohammal, vad áradattal terjed és sodor magával férfit, nőt, gyermeket. Az altató dajkamesét ma a pálinka helyettesíti, az ébredő imádságát ma a pálinkás pohárba mondja a gyermek s kis kacsóit rája teszi szépen. A mi kellemetlenségem papi szolgálatom alatt volt, a hányszor nem sikerült legnemesebb czélú törekvésem: a meghiusító ok szálait mindig a pálinkás bódék — pestisnél és koleránál dögvészesebb anyagokkal fertőzött levegőjének sötét üregébe nyomoztam el. ... De,

istenemre mondom, mégis a mi sok, sok. Gyalázat az államnak, hogy szántszándékkal gyilkolja saját népét. Egyedüli kívánságom, imádságom: düljön össze minden korcsma, repüljön a levegőbe, vagy süljedjen a föld alá minden pálinkagyár s minden pálinkás pohár és porciós törjön össze, mielőtt az én atyámfiai ezt az átkozott italt szájokba vihetnék!”

Népesebb székely községeinkből szólnak ezek a kétségbejítő tudósítások. Lehetetlen, hogy oly elfásult legyen a magyar nemzet vezetőinek szive, oly süket füle, hogy meg ne hallják ezt, amely bizonytalannal nem áll magára ma ebben a gyülekezetben.

Ha jelszót akarunk fölvenni, az egyik minden bizonytalannal ez legyen: *irtóháborut az alkoholizmus ellen!*

Egy nem kevésbé nagy veszedelem, a vadházasságnak nevezett törvénytelen házasságok terjedése.

A törvényes házasságot részint könnyelműségből, részint kényszerből fölbontják a felek. Életviszonyaik, foglalkozásuk megköveteli a háztartást. Cselédkönyvvel, vagy a nélkül megkezdik a törvénytelen egyesülést. A válóperek hosszadalmasok, költségesek. Mielőtt végök lenne, mindkét fél új viszonyt kezd s így esetleg 3—4-féle gyermek kerül egy családba. Isten mentsen a szerencsétlen törvénytelen gyermekek sorsától!

Egyik lényeges oknak tartom ebben a kérdésben a papi befolyás megcsökkenését. A polgári perrendtartást egyedül jogosultnak tartottam, mióta az eszme megpendült, de az átmeneti, vagy előre nem látott veszélyre rá kell mutatnunk ez alkalommal is, mivel székelységünket mind vagyoniilag, mind erkölcsileg fölötte nagyon sujtja.

A magasabbra törés vágya, a székelybecsület, a nemesség kötelező hatalma kezd lazulni. Mintha nem volna arányban a székelyfaj ősi jellemével mostani viselkedésök a társadalomban és a munka mezején. Mintha csökkenőben látnám a konzervatív gyűjtő hajlamot, mintha utat törni kezdene a könnyelmű ledérség.

A székely ifjak között határozottan szaporodik a városi élet posványában taposok száma, a szomszédos Románia kējörvényeiben forgó leányok közül sokakat — iszony fog el, ha rá gondolok — talán az anyai kéz segítette utjokra, hogy cifra ruházatjukat megszerezzék s szülőknek is juttassanak egypár forintot.

Ez azt mutatja, hogy ma a családi nevelésben a jellemképzés, az iskolai oktatásban az ismeretnyújtás nem elégséges arra, hogy

saját lábokon járni és állni elég erőt adjon. Csak ezelőtt 20—30 évvel is minden jóra való székelgyazda úgy tartotta helyesnek, hogy nyomába lépő fia a szentvölgyi normát, Udvarhelyt, Kereszturt, vagy Vásárhelyt 3—4 gymnaziumot elvégezzon.

*Alaposabb és szakszerűbb nevelést az iskolában, de állandó iskolázást az életben.* A valódi népoktatást be kell vezetni a Székelyföldön s ha e kongresszus elér annyit, hogy a különböző felekezetek papjai és tanítói, testvéries egyetértéssel megnyitják minden községben a *felnttek iskoláját*, bizva bizom, hogy a nagy célhoz egy lépéssel közelebb jutunk.

A székelgy mindig szeretett tanulni. A bibliát, az egyházak történelmét és életét, a hazai költészetet, a nemzet történelmét, regéit, meséit, az állam háztartását, a nemzet iparát, kereskedelmét, társadalmi kérdéseit, néha egészen a tudákosságig elmenve szereti tudakozni, feszegetni. Mily kitűnő alkalom volna ez a helybeli vezéremberek, a közművelődési és állami intézetek megbizottjainak egy-egy tervszerű kurzus, egy-egy népegyetem megteremtésére.

De még primitívebb foglalkozás is kapható. Mindenik községben vannak írni és olvasni éppen nem vagy keveset tudók. Mily üdvös dolog volna ezeknek összegyűjtése, tanítása és a jó s hasznos olvasmányokkal megismertetése.

Az a nemes buzgóság, melyet az egyházi, községi és EMKE olvasótársaságok szervezése igazol, csak akkor volna értékes, közforgalmi cikké, ha a könyvtárak olvasásához a szakszerű irányítást és buzdítást megkapnák.

Ennél szebb missziót alig képzelek. Ezzel hatalmas lendületet venne a lelkészek tekintélye, sőt remélem, a felekezeti béke is, mert, ha ezen székelgy nemzeti akció, amelyben, hiszem, szívvélélékkel egyetértünk minden felekezeti különbség nélkül, megadhatná az irányítást, megindíthatná a munkát, akkor az olyan községekben, a melyekben 3—4 egyháznak van lelkésze, a lelkészek és tanítók egy derék kis kollégiumot alkotnának. Valamint a mult század első felében a Nyikó és Nyárad mentén jó Tiboldi István egyedül megteremtette a székelgy népköltők és regések iskoláját, úgy teremtenének szellemi életet, egészséges gondolkozást a székelgy lelkészek és tanítók.

Azt hiszem, a gazdasági, ipari és kereskedelmi nagy eszmék is csak akkor fognak diadallal hódítani a székelgyesség között, ha er-

kölcse megtisztul, ingadozó hite megszilárdul, temploma iránti szeretete régi fényében fog tündökölni.

Ennek érdekében mérsékelni kell a papi kepe, vagyis egyházi adó régi aránytalan és most elviselhetetlen terheit. Mert lehetetlen, hogy egy székely gazda, kinek 12 kalongya gabonája terem 2 kalongya búzát, ugyanannyi zabot,  $\frac{1}{4}$  szekér szénát és egy szekér fát fizethessen másnemű terhei mellett. Minthogy a végrehajtó hatalom az állam kezében van: annak fizet, az egyházét elhanyagolja. De hiszen a papi, a kántori kepén kívül még vállára nehezedik az egyházi épületek fõntartása, a papi és mesteri földek mivélése is. Itt sürgõs revízióra van szükség.

Ezért vagyok bátor indítványozni:

*mondja ki a kongresszus,*

1. hogy a székely nép terheinek könnyítése érdekében szükségesnek látja, hogy az egyházi terhek (kepe) revízió alá vétessenek, a kepezés a dézsmakárpótlás mintájára megváltassék és addig is mérsékeltesék s az összes felekezeteknél arányosítsassék;

2. hogy a korcsmák vásár- és ünnepnapokon délután 5 óráig zárva tartandók és hogy a pálinkának s hasonló nemű szeszes italoknak korcsmákban elhasználása törvényhozásilag eltiltandó;

3. hogy azon minden felekezeti lelkészek és tanítók, a kik a községi vagy felekezeti önképzõ vagy olvasóköri keretén belül vagy azoktól függetlenül rendes tanítási kurzusokat nyitnak a nép igényeinek megfelelõ tárgyakról, a közmûvelõdési egyesületek, valamint az állam részérõl is megfelelõ jutalomban részesítendõk.

4. ezzel kapcsolatban *mondja ki*, hogy azok a lelkészek és tanítók, a kik a mértékletesség érdekében számottevõ sikert érnek el, hasonló módon jutalmazandók. (*Helyeslés.*)

**Sándor József elnök:** Miután a kérdéshez senki sem kíván hozzászólni, határozatképpen kimondja, hogy a szakosztály egyhangulag elfogadja az elõadó ur által betérjesztett határozati javaslatot. (*Helyeslés.*) Amidõn köszönetét fejezi ki az elõadónak,

e pontnál is kifejezést ad abbeli meggyőződésének, hogy az előadók lelkiismeretes orvosként tárják föl nagybeteg székelység bajait. (*Éljenzés*)

## 6. A valláserkölcsei élet és teendői az ev. ref. egyházban.

**Nagy Károly előadó:** Tisztelt szakosztály! Laveleye Emil, a híres nemzetgazdász írja egyik munkájában, hogy minden nép legsajátabb karaktervonásai főleg vallásából származnak. Azt a teóriát, hogy a vallás élet: a tapasztalat a leggyakorlatibb igazságként igazolja.

E felfogás vezette a székelykongresszus rendező-bizottságát is, midőn a székely akcióban — tekintettel kíván lenni a valláserkölcsei és egyházi szempontokra is. Mert habár a székelység bajai legközvetlenebbül a köz- és nemzetgazdasági bajok tüneteiben hívták fel magukra a közfigyelmet: a mélyebb vizsgálat előtt a baj legrejtettebb csirái a vallás-erkölcsei élet titkos mélységeiben lesznek észrevehetőek. A fonyadó levelek — a természetben — mindjárt a gyökerekre irányítják figyelmünket. Így van ez az emberi étellel is. A hanyatlás oka, ha különben a másféle feltételek megvannak, a lelki életben keresendők. Ennek orvoslása pedig — a más faktorok közreműködése mellett — első sorban a valláserkölcsei, a lelkiélet ápolására hivatott egyházak feladata.

Evangélium szerint reformált anyaszentegyházunk felfogása szerint a vallás nemcsak egy jövő világra vonatkozik, hanem különösen erre az egész földi életre. *Az igazi vallás energia az emberben*, mely erejét és hatását a mindennapi élet viszonyaiban és küzdelmeiben mutatja meg. Nem abban, hogy az elől menekülünk, hanem abban, hogy közötté diadalmason állhassunk meg s a természetet magasabb szellemi és erkölcsei célok szolgálatába hajtsuk — a világot, az életet megdicsőítsük.

Az ilyen felfogás alapján álló vallásos nép, mely a vallást nemcsak az egyház czeremoniáiban látja, — *komoly* az élet feladatainak felfogásában, mert Isten által adott és kijelölt munkatért lát abban, melyért *felelős* nemcsak a jövő életben, de a melynek jutalmát vagy büntetését veszi már ez életben sokszor nemcsak harmad- és negyediziglen, de ezeriziglen saját maga, gyermekei és unokái, népe és nemzete életében, avagy romlásában. Az ilyen



vallásos nép *munkás*, mert életét, családját, nemzetét Isten legdrágább ajándékának tekinti, melyért dolgozni édes öröm; *engedelmes* ugy a természet rendjében érvényesülő, mint a nép egyeteme által alkotmányosan hozott törvények és az ezt képviselő és végrehajtó közegek iránt, *józan, kitartó* és *takarékos*, mert gondja van a holnapi napról is; *igazságos, becsületes, békesség-szerető, megbocsátni kész, áldozó* a közjóért, szegényeken, árvákon *könyörülő s nem önző*, kinek csak a pénz, vagyon, élvezet a legfőbb célja, mert tudja, hogy ezek csak magasabb célok eszközei; igazi *demokrata*, mikor az emberi méltóságról van szó, de tisztelettel tud meghajolni mindenki előtt, kit erre kiváló képességei és közhasznú tevékenységei vagy méltóan folytatott történelmi multja érdemesítenek.

Mely testület nem akarna magának ilyen tagokat; mely állam ilyen nemzetet?! Ennek a boldogulás és virágzás legfőbb feltételei vannak birtokában.

Székely véreink e tekintetekben fényes multa tekinthetnek vissza. *Szorgalmuk és munkásságuk* országszerte példabeszédszerű s ezt meg is érdemlik; áldozatkészségüket a köz oltárán saját költségükön emelt templomaik, iskoláik, intézményeik hirdetik. Ám az utóbbi időkben évről-évre rohamos gyorsasággal hanyatlak kiválóságainak fokmérője. Az *anyag-imádás* minden tüneteivel és káros hatásaival találkozunk. Az ideálisabb szempontokat elnyomja a *pénznek és vagyonnak mértéktelen szerelme*, mely első sorban arra vezet, hogy ezek megszerzésének utjában és eszközeiben gyakran kevésbé kényes az erkölcsi szempontokra. A pénz és vagyon — non olet; birtokosának pedig mindig befolyást, jólétet és előhaladást biztosít. Ennek következtében lehanyatlak a társadalom erkölcsi ítélkezésének mértéke, sulya és helyette szövetkezik az az erkölcsi elernyedés, melynek nyomában nő a socialis közösség altruizmusát irtó „bellum omnium contra omnes”.

A jellem gyanakvóvá, furfangossá, tökéletlenkedővé lesz, elvesz az egymás iránti bizalom és becsülés. Ha pedig a közbecsülés nem erkölcsi kiválóságokra épül, helyét hamis külsőségek foglalják el: itt a czifrázkodás, amott a nagyzás, itt a becsület, az erény áruba bocsátása, amott a csuszás, mászás.

Egészséges, demokratikus társadalom csak az egyéni erkölcsi kvalitások érvényesülésén alapulhat. A székely pedig mindmáig kasztszerűen arisztokratikus velleitásokkal teljes, mely az ő régi



social-ethikai berendezkedése szelleme felett ma is oly botorul örködik, hogy — alig hinnők, ha oly szomorú tapasztalataink nem volnának! - az egyházi perlekedések nagy részének titkos rugója ma is a jobbágy, gyalog- és huszár-katona vagy nemesi eredet, a mely behatol még az istenházába, sőt az Úr asztaláig is s nem egyszer súlyos közbotrány okozójává válik és nem tetsző ítélet esetén vallásváltoztatásra is vezet.

A székely-jellem egyik kivájó tulajdonsága a *kitartás* erkölcsileg rossz irányú törekvésekben és a végletekig menő *nyakasság* formájában nyilatkozik, mely igen sok esetben anyagi tönkrejutást és utána erkölcsi elzüllést eredményez. A mindenáron való *szélesi törekvés* nem egyszer hozza összeütközésbe a törvénnyel. Ilyenkor ritkán sikerül a békités vagy egyezség. Vélt igazsága vagy eléggé elpalástolni hitt igazságtalansága mellett kitart mindhalálig. A jussát, nem engedi. Pereat mundus, sed fiat iusticia! Majd megmutatja ő! E két forrásból fakad az a gyakori, hosszas és nagy arányú *perlekedés*, mely a székelyt annyira jellemzi, hogy ebben alig van párja széles e világon. Megbocsátani, esetleges méltatlanságokat tűrni, elhordozni vagy plane ellenségét is jószágával lefegyverezni: bizony ez — fájdalom — oly ritka itt, hogy az ellenkező kór a maga ragályozásával nem egyszer átterjed még a gyógyításra hivatott orvosokra, a köztisztviselőkre s itt-ott még a papságra, tanítóságra is, úgy hogy méltán kiálthatunk fel a Szentirással: „Orvos, gyógyítsd meg magad!”, hogy aztán gyógyithass másokat is.

Pedig gyógyítani kell. Mellette kell állani e népnek örömben és bajában a bölcsőtől a koporsóig, magán és közéletében tanácscsal, intéssel, figyelmeztetéssel, atyai és baráti szeretettel, jóindulattal.

Az igehirdetés, a tökéletes istenember személyes hatása alatt való képzése a keresztyén ember jellemének az anyaszentegyház legfőbb és leggyönyörűsebb feladata marad mindenha. Ezért kérem határozati javaslatom 1. a) pontjában lehetőleg a *teljes* munkaszünetet vasárnapra és ünnepnapokra, hogy az embereknek alkalmuk legyen az igehirdetés felséges hatása alá állani és pedig nemcsak a népnek, hanem az uraknak is, a hivatalnoknak is. Az angol nemzet nagyságának forrását én a vasárnapot, az ünnepeket komolyan és vallásosan ünneplő angol népben látom. A vallásosan ünneplő ember lelkiismeretes, szorgos munkás. Lelkünk tápláléka

munkánk sikere. Ezért kérem kimondatni határozati javaslatom 1. c) pontjában, hogy az olyan ipari vállalatok, melyek munkásaikat templomaiktól távol foglalkoztatják, gondoskodjanak azok lelki szükségéi kielégítéséről; ezért kérem kimondatni az 1. b) pontban, hogy az ünnepi igehirdetés hatását rontó alkoholikus élvezetekkel kapcsolatos multságoknak ünnepeken gát vettessék az által, hogy szeszes italok kimérése e napon korlátoztassék.

A hívők lelki élete azonban nemcsak egy-egy ünnepélyes alkalmmal táplálendő, hanem állandó és folytonos gondozásban részesítendő.

Kezdeté *a szülői ház* után az *iskola*. Az iskolák jellegével itt nem foglalkozom, de kifejezést kell adnom abbéli meggyőződésemnek, hogy nyilvános iskoláinkban határozottan kifejezésre kell jutnia a nevelésben *a keresztyén* valláserkölcsi szellemnek. A mily bizonyos, hogy népünket és nemzetünket a keresztyén kultúra tartotta fenn e helyen 1000 esztendőn át: olyan bizonyos az, hogy *csakis* ez fogja fentarthatni jövőre is. És ezt ne minősítse senki más vallások iránti türelmetlenségnek. A keresztyénség fölényét és örök érvényét minden más vallás felett az biztosítja, hogy abszolút erkölcsi tartalma van, mely megalkuvást nem ismer sem faji sem nemzetiségi tekintetben. Egyben azonban tartozom annak kijelentésével, hogy a *keresztyén szellemet hangsúlyozva, kizárni óhajtom a felekezeti türelmetlenséget*. Nemcsak a vallás-tanításra, de a keresztyén valláserkölcsi *nevelésre* gondolok, mely adjon önmegtágadásra kész ideális életfelfogást és tanítson meg a különféle eltérések mellett is becsülni és szeretni felebarátainkban az embert, az Isten képét s ébressze a szociális közösség érzetét, altruisztikus érzelmekkel és siessen bevezetni az egyházi közösség áldásaiba, télen az ő számukra külön rendezendő gyermekistentiszteleteken, nyáron a templomi istentiszteleten való részvétel által a tanítók vezetése alatt. Ezt czélozza határozati javaslatom 2 a) pontja, mert az bizonyos, hogy nem a tudás az ember értékének mértéke, hanem a lelkiismeretesség és lelki jóság. Nemzetünknek pedig ilyenekre van szüksége első sorban, a mit pedig a valláserkölcsi nevelés biztosít.

Ám *az iskolából kikerült ifjuság*, ha további gondozásban nem részesül, lelkében a kicsirázott nemes magvakat előli a dudva. A serdülőkori *elhanyagolás sokszor egész életre kihatóan* boszulja meg magát. Az e téren fejlettebb szász testvéreink régen

belátták ezt s a Schwester- és Bruderschaftokban olyan ifjusági egyesületi szervezeteket teremtettek, mely az ifjakat nemcsak községeikben veszi körül állandó nemesítő milió-vel, de elkíséri, kézzől-kézre adja községenkint vándorutjukban is. Lelkész és politikai hatóság egyetértő közreműködéssel öröködi náluk az ifjuság élete és szórakozása felett, rendezvén számukra hozzájuk illő játékokat, multságokat, hazafias és nemzeti ünnepélyeket s teremtve köztük oly közszellemet, mely nem túr magán erkölcsi foltokat. Ezek áldásos hatását székely népünk számára is biztosítani czélozza határozati javaslatom 2. b) pontja.

Hasonló módon gondozandók *a felnőtt és családot alapított emberek is*. A népkönyvtárak és parokhiánként szervezendő vallásos, erkölcsi iratok terjesztése s ezeknek népies estéken (fonó, dalkari, háziipari stb.) ismertetése elvonja figyelmüket a rossztól s megkedvelteti a nemes szórakozásokat. Az így nevelt nép közt aztán könnyű lesz szervezni az u. n. „*békebiróság!* -okat, melyekben a köztisztületnek örvendő emberek atyafiságos indulattal kimondott véleménye rendre oly erkölcsi sulyra tesz szert, a mi tizedrésnyire fogja leszállítani a költséges és ruináló perlekedések számát. Meg vagyok győződve, hogy Istennek egyik legnagyobb áldásában részesíti a székelységet, a ki leszoktatja az oktan perlekedésről, melyben mindenkor mindkét fél vesztes.

Ezen gondozás mellett nem volna nehéz elköltözködések alkalmával is nyilvántartani és egymást kölcsönösen értesíteni hivaik költözködéséről az illető lelkészeknek. S minő erkölcsi és nemzeti hatása lenne annak, ha mindenki tudná, hogy neki bármely faluban, városban van egy feltétlenül megbízható barátja — a pap, ki tanácscsal, utasítással, tájékozással minden ügyében mellette áll.

Sokkal nehezebb azonban azoknak gondozása, kik más felekezetű s különösen *nemzetiségi vidékeken elszórtan élnek*. Mi legyen ezekkel?

Szorgos gondozás nélkül bizonyos, hogy ezek már a második generációban vallásuk elvesztése folytán fajunkra nézve is elvesznek. Összeszedésükkel és szervezésükkel pedig *igen értékes nyelv-szigetet* is alkotnak és lesznek egy szép akció sarkpontjaivá. Ott, hol a viszonyok következtében a nyelv és vallás egymást támogatják: ott az akció legbiztosabb vára — a magyar egyház. Ezt a kérdést nem szabad az államnak a nemzetrontó ál-liberálizmus

szofizmái szerint kezelni. Neki a földolog a magyarság és ennek minden más szempont alá rendelendő. Meg kell könnyíteni tehát a magyar egyházak nemzetiségi vidékeken szétszórva élő tagjai számára az egyházi szervezkedést és 30—50 családonként körlelkésszégekbe tömörítve az állam legmagasabb támogatása mellett paptanítások vagy legalább lévitaságok szervezendők, kik főállásukért járó fizetésükön felül évi 500 korona külön honoráriumban részesüljenek.

Ezzel az egyházi szervezkedés és az anyagi ügyek mezejére érkezünk.

A székelyföldi összes egyházak anyagi ügyeinek egyik legfontosabb közös baja: a kepefizetési rendszer. Azok, a miket e tekintetben Pál István apátkanonok ur felolvasásában mondott, közös véleményünk, közös sürgős kiváncsánként kifejezett óhajlásunk a négy egyházi előadónak. Én azért azzal hosszasan nem foglalkozom. Csak két dologra kívánok sulyt fektetni. Az egyik az, hogy a kepefizetés (papi- és kántori javadalmazás a hívők részéről) úgy a mint az fennáll, s a mely azon kulcsban nyer kifejezést, hogy a kinek — bár bérben tartott vagy feles földön is (fele hozamáért mivel földön) 12 kalongya (á 27 kéve) gabonája terem: annak úgy az őszi, mint a tavaszi terméséből 2—2 kalongyát kell fizetnie papbérbe, 1—1 kalongyát a kántorbérbe, ezenkívül 1 — 1 szekér tűzifát fakepében, mindkettőnek 1—1 veder mustot (a hol terem) borkepében, továbbá — igen sok helyt szántani, vetni, kapálni, aratni, kaszálni, betakarítani a pap és kántor kánonika-földjeit és azok termését s annyi napszámot tenni az egyház közszükségeire, a mennyire kirendeltetnek: oly abnormis teher, a melynek sulya sokszor alig felszámítható s bizonyos köröknél meghaladja az állami adók 4—500%-át, de átlagban is magasabb a 160%-nál.

Maga ez a teher oly óriási, hogy egymagában sulyos adatot szolgáltat a székely nyomoruság okához. Olyan, hogy ennek eddigi elnézése is s további fennállásának eltérése pedig éppen vétkes mulasztás azok részéről, kik e bajt orvosolni hivatvák, a mely midőn csaknem elviselhetetlen teherrel sújtja a népet: az egyház és szolgálói áldásos munkálkodását is sokszor benujtja, nehezíti a nép keserősége miatt.

A másik az, hogy a teher levétele a népről az állam feladata. Örömmel hallottuk a felszólalások során Pótsa József főispán ő

nagyméltóságától, hogy a háromszékmezei levéltárakból megállapítható, hogy ez a keperendszer az egykori milkoviai püspökség területén, melyhez a székelység is tartozott, *teljesen azonos jogi természetű dolog, mint volt másutt a dézsma*. Ha így áll a dolog: akkor nem valami különleges eljárást kérünk a székely nép számára, mikor azt kérjük, hogy kepeje a dézsmaváltság mintájára az állam által megváltassék, hanem egy régi nagy igazságtalanság megszüntetését. Sőt, ha az tűnnék ki, hogy a kepe más természetű mint a dézsma: még akkor is az egyedüli helyes megoldás a dézsmaváltság formájára való megváltás. Mert az mégis csak rettenetesen visszás állapot, hogy míg országszerte a jobbágy-ság, a melynek nagy része idegenajku polgárokból került ki, s mások is immár évtizedek óta felszabadítottak a dézsmateher alól: *a tősgyökeres magyar szabad székely nép ma is a dézsma és robot kettős sulyu terhét fokozottabb mértékben viselje — a keperendszerben*. Hogy míg körülötte minden középkori maradvány a modern idők szellemében átalakult: ő most is az egyenlő közteherviselés elvének nagyobb dicsőségére a legsúlyosabb és legigazságtalanabb kulcsu adóteher privilegiumának súlyos terhét kénytelen hordozni! Valóban elszomorító, hogy itt a magyar állam e végvidékén a védelem legkiválóbb katonái kettős teher alatt tartatnak, míg az alatt majdnem összeszerkeszkednek!

E szomorú tény vizsgálódásainkat a székely kérdésben, annak ev. ref. egyházi vonatkozásaira nézve, új irányba tereli. Kérdéssé kell tennünk, hogy ha a kepe dolgában így állunk: *hát egyebekben a magyar nemzeti állam érdekeit szolgáló magyar nemzeti politika intézkedései, ez egyházat érdeklő vonatkozásaiban, mennyire tartotta szem előtt s mennyire munkálta saját célját: az egységes magyar nemzeti állam kiépítését, erősítését?!*

Balogh Pál „A népfajok Magyarországon” cz. nagy munka híres írója a tegnapi tartott itteni előadásán megdöbbentő képet tárt fel a magyarság tévesztéséről s az idegen nemzetiségek előnyomulásáról Erdélyben. Kimutatta, hogy micsoda szerepet visznek a nemzetiségi egyházak a nyelvterületek megvédésében, új nyelvzigetek alakulásában és növelésében s hogy mily bevehetetlen végvárak, sőt mindig előre tolható ostrom-tornyot képviselnek ezeknek egyházi szervezkedései és annak intézményei.

E hazában bevett minden vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségeire, tudvalevőleg, állami dotációt vagy segélyt élvez,

akár természetbeli adomány, akár évi segély alakjában. Ezek kétségtelenül befolyásolják az egyes egyházak megélhetését, szükségük fedeztetését, esetleges új intézmények és egyházközségek alakulását. A felekezetekre — s a mennyiben ezek nemzetiségiek

a faji és nyelvi terjeszkedésre tehát indirect módon befoly maga az állam. Lássuk, hogyan érvényesítette és érvényesíti e befolyását a magyar állam, a magyar nemzeti törekvések szempontjából. E tekintetben természetesen csak a székelyföldi viszonyokra vonatkozó részleges statisztikát nem szerezhettem. De a mi áll e tekintetben általában az egész országra nézve: fokozottabb mértékben áll a székelyekre nézve.

Föl fogom tüntetni az 1898. és 99-iki Statiszt. Évkönyvek adatai alapján:\*)

1. hogy a különböző felekezetek különböző czimeken (a melyeknek adatait sikerült megszerezni) mekkora állami támogatást élveznek évenként s mennyi esik abból a népesség aránya szerint egy személyre?

2. hogy a szorosabb értelemben vett állami kulturfeladatok teljesítésében (iskola fenntartás) minő arányban vesznek részt, arra mekkora évi összeget fordítanak?

3. hogy ezek összevetése alapján, mekkora évi összeg marad az évi állami támogatásból vissza nekik a szorosabb értelemben vett egyházi céljaikra; illetőleg: mekkora évi összeggel költenek többet az állami kulturfeladatok szolgálatára, mint a mennyit az államtól kapnak?

4. melyik felekezet tagjai közt mennyi az idegen ajku és nemzetiségű? A következtetés önként ki fog aztán tűnni. Tehát:

#### 1. Egyházak által élvezett évenkénti állami támogatás:

	Népesség	Áll. segély	Köz-alapi s.	Kon-grua	Közép-isk.	Összesen évi kor.	Egy szem.
							füll.
1. Róm. kath.	7267695	24500000	273000	?!	227000	25000000	343-9
2. Gör. kath.	1658308	3000000	198000	?!	?!	3198000	331-7
3. Gör. keleti	2064889	2500000	200000	1877226	?	4577226	221-6
4. Ág. hitv. (luth*)	1180714	? százsz	32000			711692	74-1
		100000	140000	142692	329000		
5. Ev. ref.	2212761	146000	160000	877226	482000	1665226	74-0
6. Unitárius	61618	20900	?	76400	36000	132400	214-9
7. Zsidó	707961	20000	?	182272	?	202272	28-5

\*) E részben előadó az „Erdélyi Protestáns Lap”-ban megjelent „Az 1848. XX. t.-cz. végrehajtásához” cz. czikke adatait használta fel.

\*) NB! A lutheránusoknál nem ismervén az erdélyi százsz luth.-okra vonatkozó adatokat, azoknak 220 ezeret tevő lélekszámát az egy-egy lélekre eső hányad kiszámításánál a luth. össznépesség számából levontam.

Vagyis: míg *egy gör. kath.* vallásu egyénre az állami támogatásból 3·31 kor.; *egy gör. keletire* 2·21 kor. esik: addig *egy-egy luth.-ra (magyarj és reformátusra)* 0·74 kor.

## 2. Felekezetek részvétele az állam kulturfeladatai teljesítésében:

Egyházak	Főiskolát	Középiskolát	Elemi iskolát	Egyéb intézetet	Középiskolákat		Összes intézetek évi költségével(*)	Iskolai évi költség a vagyonkamara évi bevételeivel
					vagyonnal	évi költséggel		
Róm. kath.	2	45 (ebből 15 kir. kath.)	5,396	307	16555000	4301000	5345000	6145000
Gör. kath.	—	2	2,093	15	94700	185000	261000	631000
Gör. kel.	—	3	1,790	28	1233000	184000	394000	410000
Ág. ev.	1	25	1,376	74	8628000	1520000	1879000	2335000
Ev. ref.	4	28	2,155	21	20002000	2035000	2239000	3239000
Unitárius	—	2	38	—	836000	112000	112000	153000
Zsidó	—	1	513	19	95000	38000	281000	285000

\* NB. Ez összegekben csak az elemi népiskolai kiadások nincsenek bevéve, miután ennek adatait nem sikerült megszerezni.

Vagyis: míg a gör. kath. egyh. 600 ezer, a gör. kel. egyh. 400 ezer koronát ad ki évenként (magasabb) iskolai célokra: addig a luth. 2 milliót; a református egyház pedig 3 millió koronát.

Azaz :

3. a különböző felekezetek állami támogatásából levonva az iskolai kiadásait, szabad belső egyházi felhasználásra marad („—“ jelzés) évenként; vagy többet adnak („+” jelzés) iskolai célokra évenként:

Róm. k. évi	25.000,000 kor.-ból	évi 6.145,000	kor.-t	(-	18.885,000)
Gör. kath.	3.198,000 „	„631,000	„	(-	2.567,000)
Gör. kel. „	4.577,000 „	„410,000	„	(-	4.167,000)
Ág. ev. „	711,000 (!) „	„2.335,000	„	(+	1.622,000)*)
Ev. ref. „	1.665,000 „	„3.239,000	„	(+	1.574,000)
Unitárius „	132,000 „	„153,000	„	(+	21,000)
Zsidó „	202,000 „	„285,000	„	(+	83,000)

\*) Az ág. evang.-okét azonban alaposan módosítja az a körülmény, hogy iskolai kiadásukban az erdélyi száz lutheránusoké is benne van, míg ezek állami javadalma nem számíthatott oda.

Vagyis: míg a gör. kath. egyháznak az államsegélyből szabad felhasználásra belső egyh. szükségeire fennmarad évi  $2\frac{1}{2}$  millió koronája; a gör. keletinek 4 millió koronája: addig a lutheránus  $1\frac{1}{2}$  millió-, a református is  $1\frac{1}{2}$  millió koronával *többet költ évenként a sajátjából iskolai célokra, mint a mennyit kap egyházuk az államtól összesen*; azaz belső egyházi szükségük teljesen a nyakukon maradnak s még évi  $1\frac{1}{2}$  millió ráadás iskolai célokra.

És végre

4. *hogy állanak az egyházak hívői a magyarság szempontjából:*

A hivatalos statisztika szerint a magyarországi bevett vallásfelekezetek a magyarság szempontjából úgy oszlanak meg, hogy:

$7\frac{1}{4}$  millió róm. kath.-ból nem magyar 3·5 millió

1.600,000 gör. kath.-ból	„	1·5	„
2.064,000 gör. kel.-ből	„	2·045	ezer
1.180,000 ág. evang.-ből	„	0·310	„
2.212,000 ev. ref.-ből	„	46	„
61,000 unitáriusból	„	1	„
707,000 zsidóból	„	256	„

Tehát: abból a  $10\frac{3}{4}$ -t millió magyar alattvalóból, kiknek házaít (róm. és gör. kath. és gör. keleti) a magyar állam közel évi 33 millió kor.-val dotálja, idegen nemzetiségű több mint 7 millió, tehát felénél jóval több. Ezeknek a magyar nemzeti állam felekezeti iskolai szükségükön (7.100,000 kor.) *tul szorosán egyházi szükségük fedezésére ellenőrizhetetlenül szabad rendelkezésükre bocsát még  $25\frac{1}{2}$  millió koronát*. Egyházi szükségükre, szabad rendelkezésre olyan 7 millió idegen nemzetiségű elemnek, kiknek a magyar állam nemzeti törekvéseivel szemben megviharhatatlan végvára, — egyháza. (A róm. kath.-t itt nyugodtan tekinteten kívül hagyhatjuk, miután nem lehet tagadni, hogy ez saját felekezeti érdekeinek a határáig szolgálja a magyarság nemzeti érdekeit egyebütt is, — a székelyföldről nem is szólván). Viszont, a magyar nemzeti állam törvényhozása és kormánya azoknak az egyházaknak (ev. ref., ág. ev., unitárius), a melyeknek tagjai vagy szinte teljesen tiszta magyarok, vagy a magyar állam nemzeti törekvéseinek csaknem példátlan előharczósai hiveik körében (ág. ev., magyar luth.), azoknak — mondom — nemcsak a jog, törvény és igazság szerinti állami támogatást meg nem adja, de sőt ezek közül is azt a részt támogatja aránytalanul jobban, a



*mely idegen nemzetiségü. (erdélyi szász luth.)* Vagyis, míg az idegen nemzetiségűek számára terhüknek levétele vagy könnyítése által és egyházuk ellenálló végvárainak folytonos építése által az életet és előhaladást megkönnyíti: saját törekvéseinek munkatársait és munka-műhelyét folytonosan és következetesen rontja, bontja, ősi védképességétől megfosztja. Valóban a számok beszéde itt égrekiáltó váddá változik!

És ez a vád nem alaptalan; de sőt eredményei ijjesztő mértékben mutatkoznak a szociális rend bomlásában, a növekvő pauperizmusban és kivándorlásban.

Hogy mindez a romlás különösen fajmagyar lakta vidékeken, s újabb időben megdőbbsé arányban a Székelyföldön pusztít: azt ezek után csak a vakság vagy a szántsándékos látni nem akarás tarthatja oki összefüggésben nem állónak.

Gondoljunk csak utána, mit jelent az, hogy a magyarországi ev. ref. egyház 20 kor.-nál kevesebb állami adót fizető tagjai helyenként és egyenként 53 kor.-tól 118 koronáig emelkedő évi egyházi adót is fizetnek és hogy ilyen uton ez egyház 1-696 ezer koronát kénytelen hiveitől szedni?! Vagy micsoda szociális jelentősége van annak, hogy ugyanezen egyház a 0 állami adót fizető, 250,000-nél magasabb számú ilyen hiveitől oly összegű egyházi adót kénytelen szedni, a melynek maximuma helyenként egy-egy személy után évi 40 — 60 kor. és ilyen adóban tagjaitól 500,000 koronát szed, a mellett, hogy ezeknek leggyakrabban még természetbeli szolgálmányát is igénybe veszi?!

Lehet-e már most ily körülmények közt csodálkozni azon, hogy évről-évre növekszik a statisztika szerint azoknak száma, akik *a magyar egyházat* az egyházi-adó miatt hagyták oda s lesznek vagy a gyakran szocialisztikus velleitásokkal szaturált szekták tagjaivá, vagy egyházukat elhagyva elhagyják hazájukat is s mennek idegen országba, saját hazájukból, hol *a magyart és magyarságot mintha tervszerű politikával igyekeznének megsemmisíteni?!*

El kellett ezeket mondanom, tisztelt Kongresszus, hogy reámutassak arra, miszerint magyar nemzeti politikánk nemcsak hogy lehetőleg nem értékü a magyar egyházak nemzeti jelentőségét s így azt a maga érdekében kéllőleg nem támogatja, de sőt — mintha valami végzetes, átkos hatalom vaksággal verte volna meg — folytonosan gyengíti. Ezekben van egyik legfőbb oka azon megdőbbsé eredményeknek, melyeket *Balogh Pál*

felolvasásában feltüntetett: a magyarság folytonos térvesztésének Erdélyben, melynek nyomai már a Székelyföldön is mutatkoznak.

Itt kell még megemlékezni az állam által folytatott egyházpolitika két olyan mozzanatáról, a melyek eredményeikben ismét csak a magyarság és magyar nemzeti érdekek hátrányára ütöttek ki.

Az egyik a nem kath. lelkészek fizetés-kiegészítésének állami törvénye. Mert lám, ez a törvény olyan módon alkottatott meg, hogy a míg a majdnem semmi rendszeres adózást nem teljesítő gör. keleti oláh papja a közjövedelmekből, — melyhez tehát a református magyar is járul és pedig vagyona után még mindig tekintélyesen nagyobb összeggel, mint az oláh — megkapja ugyanazt az összeget, mint a magyar egyházak papja a nélkül, hogy amannak terhe bármivel is növekednék, emennek már rogyásig súlyos terhe bármivel is csökkenne, s a mely művelet végeredményében azt jelenti, hogy az oláh papok fizetés-kiegészítésének egy részét is a magyar egyházak hivei fizetik meg?!

És ezen — alap gondolatánál fogva oly szomorú eredményeket szülő törvény bár a végrehajtásban korrigáltatnék, a mennyire lehet! De mi történik itt is?! Ime a példa. Mig a miniszterium elutasította az erdélyi ref. egyházkerületnek oda irányuló kérését, hogy azon nemzetiségi vidékeken fekvő egyházait, a melyek korábban annyira elgyengültek, hogy a törvény meghozatala alkalmával már rendes lelkészi állomásuk sem volt, vagy más egyházközséggel kellett társulniok, a papi fizetés-kiegészítés folyósítása által hozza ismét abba a helyzetbe, hogy önálló lelkészi állásaikat visszaállithassák: addig több eset van rá, hogy a görög keleti oláh egyháznak egészen újonnan szervezett lelkészi állomásához megadta a kiegészítést. A szilágyvármegyei Horváth-Petenye régen önálló ref. egyháza ily irányu kérése elutasított; Maros-Ujvárt pedig 19 beköltözött román család számára új gör. keleti lelkészség állítottatott fel állami fizetéskiegészítéssel.

A másik a *felekezeti elemi iskola államosítása*. A kultusz-minisztérium egészen a legújabb időkig hallani sem akart a felekezeti elemi iskolák állami segélyezéséről. Azt a politikát követte, hogy *a kiéhezett felekezeti elemi iskolákat azok vagyosságánál át vételével államosítja*. Eszközül az államosításra való kényszerítéshez, a követelmények folytonos és természetes emelését használta fel. Minden nemzetiségi felekezet huzódott az államosi-

sitástót s a páratlanul gyenge, tétovázó és elnéző tanügyi köz-igazgatás eltűrte, hogy a legegyszerűbb kivánalmaknak is meg nem felelő nemzetiségi felekezeti iskolák sértetlenül vegetáljanak. A magyar felekezetek általában s legkivált a ref. egyház azonban, egyfelől magasabb tanügyi igényei által sarkalva, másfelől azt az elvet hangoztatva, hogy a magyar egyháznak nem szabad és nincs oka a magyar államtól idegenkednie, a legtöbb ily iskoláját átadta az államnak mind súlyosabb és súlyosabb feltételekkel az állam javára, az iskola összes vagyonával nem egy helyet a fekvőségek tulajdonjogával is. S mikor így a ref. egyház csak Erdélyben 300-at meghaladó iskoláját körülbelül 2 millió korona értékkel átadta a magyar államnak: akkor az állami tanügypolitika vezetésében beáll egy fordulat s *megalkotják a felekezeti népis-iskolák állami segélyezéséről szóló törvényt, mely a nemzetiségi egyházak iskoláit államsegélylyel kellő színvonalra emeli s ez által a meggyengített magyar egyházak rovására újra megerősíti az iskolái teljes számát megtartott nemzetiségi egyházakat.* Pedig, hogy ez — főleg Erdélyben — mit jelent: felesleges fejtegetni!

A proceszus tehát minden vonalon ez: a magyarság egyházi gyengítésével erősítették az idegen nyelvű faj.

Pedig a székely azon óriási terhek mellett, melyeket egyháza fenntartására hordoz, hogy utódai e rettenetes terhét könnyítse a 210 székely ref. egyházközségben még közel millió *kepeváltási alapot* izzadott ki idáig. Hogy ez is egykor saját érdekei ellen fog érvényesülni, az eddigiek után, majdnem bizonyos. Mert mint a példák mutatják, nálunk az az elv járja, hogy a szorgalmast, takarékos, törekvőt még jobban terhelik; a tunyaságot, munkát-lanságot, haladni nem akarást jutalmaznak. Ezért sürgetünk erélyesebb magyar nemzeti egyház- és tanügypolitikát.

S ezzel határozati javaslatom indokolásának végére jutottam. Nem fárasztom tovább a t. Szakosztály tagjainak becses figyelmét. 210 evang. reform. székely egyházközség s ennek kebelében élő 200,000 magyar nevében, érdekében szóltam. Az egész Székelyföld és vármegyék majdnem fele lakossága egyházi bajaira és ezek orvosszereire mutattam rá szerény tehetségem szerint.

Kérem indokaim alapján határozati javaslataim szives elfogadását s annak minden ez ügyekben illetékes és befolyással bíró tényezővel és hatósággal s köztük különösen a m. kir. kultusz-

minisztériummal és közegeivel, az erdélyi ev. ref. egyházkerület főt. és mélt. Püspöki hivatalával és igazgató-tanácsával és székely esperességeivel való szives közlését, kérve, hogy nagy célunk: a székely nép bajainak orvoslása körüli eme munkákat, az itt kifejlesztett irányelvek alapján, szives közreműködésükkel támogatni kegyeskedjenek.

A magyar haza keleti végvárát erősítjük általa, ha székely-magyar népünk anyagi és szellemi felvirágzását bármely téren munkáljuk. Leghatalmasabban tehetjük pedig ezt az *állam* és *egyház* vállvetett közreműködésével.

Az Ur töltse ki reájuk az egyetértés Szentlelkét; a felekezetekre a testvériség áldásos érzetét; mindnyájunkra a hazaszeretet szent tüzét!

Isten adjon sikert, áldást munkánkra! (*Éljenzés*)

Ajánlom a következő határozati javaslatot elfogadásra: *mondja ki a Kongresszus*, hogy:

1. *a székely nép valláserkölcsi életének intenzivebb és eksztenzivebb gondozása érdekében szükségesnek tartja:*

a) lehetőleg a teljes munkaszünetet vasárnapokon és sátorosünnepeken, ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, hivatali stb. munkára nézve;

b) lehetőleg teljes tilalmát e napon mindennemű szeszes italok kiadásának;

c) kötelezését az olyan ipari vállalatoknak, melyek 30-nál több olyan egyvállásu egyént foglalkoztatnak, kik a telepen lakva, 5 kilométernél messzebb esnek felekezetük legközelebbi templomától, miszerint tegyék lehetővé, hogy a telepen alkalmas helyiségben legalább havonként egyszer vallásuk szerinti istentiszteletben vehessenek részt. 100 vagy több ilyen munkás számára a vállalat minden két hétben tartozék ilyen istentiszteletet tartani. Más vallásos szertartások (temetés, esketés, keresztelés, betegek urvacsoráztatása) szüksége esetén a legközelebbi egyházközségben hivatalosan megállapított stóladijon felüli kiadást (u. m. a lelkész napi- és fuvardíját) a vállalat tartozék pótolni;

d) a vadházasságban élők az egyházhatóság bejelentésére törvényes házasságra szorítottassanak.

2. *A valláserkölcsi nevelés érdekében.*

a) Az iskolákban a valláserkölcsi nevelés intenzívebbé teendő.

b) A felnőtt ifjúság neme szerint egyesületbe vonandó s a valláserkölcsi élet a lelkész vezetése alatt ápolandó, kiterjesztetvén a felügyelet a számukra rendezett ünnepélyekre, téli és nyári multságokra s nemzeti ünnepélyekre is.

c) Parokhiánként vallásos iratok terjesztessenek, népkönyvtár szervezendő és „békebiróság”-ok, melyek a perlekedést csökkenteni hivatvák.

d) A lakhelyükről máshová költözöttek egyháziilag is nyilvántartandók s erkölcsi gondozásuk érdekében a lelkészek a költözésekről egymást értesítsék.

e) Másfelekezetű s kivált nemzetiségi vidékeken elszórtan élő egyvallásúak számára nagyobb csoportosítással, de 50 családon felül minden esetben paptanítóságok, körlelkészek állítandók fel, állami támogatás mellett.

3. *Az egyházi szervezkedés és anyagi ügyek dolgában szükségesnek tartja a kongresszus:*

a) a keperendszert (papi és kántori fizetés), mely a székelyt egyházi részéről sulyosan terheli s amely az állami adónak sokszor 4—500%-át teszi (s a mely azon adókulcsban nyer kifejezést, hogy a kinek — ha bérben tartott vagy feles földön is — 12 kalangya gabonája terem: annak ugy az őszi, mint tavaszi terméséből 2—2 kalangyát kell fizetni a papnak, 1—1 kalangyát a kántornak, s ezenfelül egy-egy szekér fát mindkettőnek; a hol bor terem, 1 — 1 veder mustot mindkettőnek, továbbá a legtöbb helyen tartozik szántani, vetni, kapálni, aratni, kaszálni, betakarítani a pap és kántor kánonika porcióját (földek) s az egyház közszükségeire is annyi napszámot tenni, a

mennyire éppen kirendeltetnek), megszüntetni állami megváltás utján a dézmakárpótlás mintájára;

b) egyházi magtárak és bortárak céljainak megváltoztatását oly módon, hogy az egyházi közszükségekre az államtól megfelelő dotációt nyervén, a bor- és magtárak humánus célok humánus eszközeivé válhassanak;

c) kieszközlését annak, hogy a tanítók, az államiak is, csekély honoráriumért köteleztessenek az illető község egyházának összes *kántori teendőinek teljesítésére*, hogy a nép terhe ezáltal is kevesbedjék. E végre oly községek állami iskolájába, a melyekben csak egy felekezetnek van rendes lelkészszel ellátott parókhája, feltétlenül azon felekezetű tanító neveztetvén ki, az a kántori teendők ellátására — megfelelő képzettség alapján — köteleztessék. Több felekezetű községben több tanítóval ellátott iskola állittatván, ezek felekezetük szerint köteleztessenek, de úgy, hogy minden bevett magyar felekezetnek jusson belőlük kántor;

d) rendes lelkészt tartani nem képes községek magyar egyházaiban gondoskodni kell arról, hogy paptanítóságok, illetőleg *levitaságok* szerveztessenek, kik a kettős munkáért s főállásukért járó fizetésen felül évi 500 korona külön honoráriumban részesüljenek;

e) végre vettessék biztos alap a felekezetközi békének az által, hogy lehetőleg minden bevett vallásfelekezet hiveinek egyházi terhe egyenlősítsessék;

f) a szegények, betegek, elaggottak, árvák, züllöttek gondozását a község és állam a felekezetekkel karöltve, közös program alapján eszközöljék. (*Helyeslés.*)

**Ugron Gábor:** Köszönetet mond az előadónak azon szép és igazán magyaros előadásért, melyben a hallgatóknak gyönyörűségük tellett. (*Éljenzés.*) Az előadói javaslat nagyrészével egyetért, de vannak olyan pontok, a melyekre nézve nem érthet egyet, tehát kénytelen véleményét elmondani, hogy az előadói javaslat helyesbitve fogadtassék el. A javaslat a vasárnapi teljes munkaszünetet követeli. Magyarországon nem az a baj, hogy az emberek tudolgozzák magukat és

erejüket kimerítik a 6 munkanap alatt, hanem az, hogy a 7-ik napra rá vannak szorulva. Lehetetlennek tartja a teljes vasárnapi munkaszünet követelését, mert nem ugyan az ipari és hivatali, hanem a mezőgazdasági munka annyira ki van téve az időjárás szeszélyeinek s a gazda annyira kényszerítve van arra, hogy a maga munkájára alkalmas időt használja fel, hogy a vasárnapot nélkülöznie sokszor lehetetlen. De más okból sem tartja kivihetőnek a teljes vasárnapi munkaszünetet. A falun élő nép hétköznapokon a várostól messze fekvő földjeinek művelésével annyira el van foglalva, hogy szükségleteit a városban beszerezni egyáltalán nem képes, ha a városokban vasárnap reggeli 9 óráig a munkaszünet felfüggesztve nincs. Az kétségtelen, hogy vasárnap és ünnepnapokon reggeli 9 órán túl a teljes munkaszünetnek egész határozottsággal életbe kell lépnie, de ezen időpontig nem, annál kevésbé, mert a falusi nép eladni való csirkéit, malacját s egyéb terményeit nem viheti hétköznap a városba, holott azoknak értékesítésére rá van szorulva. Ezt pedig viszonyai között csak vasárnap eszközölheti. Ugyanezen pontnál szükségesnek tartja a szeszésitalok kimérésére nézve is néhány megjegyzést tenni. Teljes mértékben helyesli, hogy a korcsmákban a szeszésitaloknak kismértékben leendő elárúsítása vasárnap tiltva legyen, de másfelől gondoskodni kell arról, hogy a nép heti munkaidejére szükséges szeszés italt magának nagyban beszerezhesse. Ha ebben meggátolják, a közerkölcsiségnek szolgáló ezen intézkedés által nem a nép rokonszenvét, hanem ellenséges indulatát keltenék fel. Kimondandónak tartja tehát, hogy a szeszésitalok nagybani kimérése ne legyen egész vasárnap délelőtt eltiltva.

A vadházasság kérdésére nézve megjegyzi, miszerint szükségesnek tartja, hogy az állam ebbe ne avatkozzék bele, mert akkor állami életünket át kellene alakítani. Annak meg lehet találni a módját, hogy a községekben a vadházasságok száma minél kisebbre korlátoztassék, de teljesen megszüntetni — sajnos — nem lehet. Szükséges, hogy lelkészeink ne csak a templomban teljesítsék kötelességeiket, hanem minden családnak gondviselői, tanácsadói, látogatói legyenek; ha beteg van, megvigasztalják stb. Ne csak fenyegetssék a vadházasságban élőket, hanem nyujtsanak módot, melylyel az illetők kibontakozhatnak. Ne forduljon el tőlük, de éreztesse a pap, hogy nem bírják az ő becslését. Szükséges volna a lelkészek részére ezirányban valami utasítást kidolgozni, a melyet ilyen körülményekkel szemben követniök kellene.

A kepemegváltásra térve át, kívánatosnak tartja, hogy a katolikus, református, unitárius és ág. ev. lelkészek együttesen járjanak el. Arra az álláspontra helyezkedik, hogy miként a szászoknak megváltották a kepéjüket, a hol ez földesuri tartozás volt, úgy itt is meg kell váltani. E kérdés összefügg a patronusi kérdéssel is, mert lehetetlen állapotnak tartja, hogy midőn az országban a földesuri jog minden maradványa megszűnt, a lelkiekben tovább is fenálljon és a papság kinevezése következtében az egyház huvei zsarnokságban legyenek azon földesurral szemben, a ki kegyuri jogát saját belátása és nem a hivek

szüksége szerint gyakorolja. Kéri a szakosztályt, hogy az elmondottak alapján az előadói javaslat némely pontját kiegészíteni sziveskedjék. (Éljenezs.)

**Ferenczy Károly:** Mindenekelőtt köszönetet mond az előadónak azért, hogy előadásában az egyházi szükségleteket és a valláserkölcsei-élet bajait oly általános színekben festette, hogy a mondottakat felekezeti különbség nélkül igaznak elismerhetjük. Ugylátszik, a Székelyföldön az egyházak bajai azonosak s ezért orvoslásukra egyesülni kell. Engedelmet kér, hogy a gyergyói papság memorandumából azokat a pontokat, a melyekben foglalt javaslatokkal az eddigi előadások nem foglalkoztak kellőleg, előterjeszthesse: (*Hehyslés.*)

a) minden hivatalos állásban levő ember legyen kötelezve, hogy a vásár- és ünnepnapokat illő módon megszentelje, vallási kötelességét teljesítse s minden viselkedésében alattvalóinak jó példát adjon;

b) a hivatalos helyiségek, a községháza, szolgabíróság, járásbíróság, adóhivatal, kir. törvényszékek stb. vásár- és ünnepnapokon bezárva legyenek s ilyenkor hivatalos kiszállások, végrehajtások, tárgyalások ne legyenek;

c) az ifjuság táncmulatságai korlátoztassanak és ellenőriztessenek. A községi elöljáró a lelkész meghallgatása nélkül tánczot ne engedélyezzen a vallás törvényeinek könnyelmű megsértésére. A 15 éven alul levő fiuk és leányok táncmulatságban részt ne vehessenek; a leányok anyai felügyelet mellett jelenjenek ott meg. A tánczhelyiséggel egy földél alatt pálinkamérés ne legyen;

d) a korcsmák száma apasztassék s templomok és iskolák közelében ne engedélyeztessenek; vásár- és ünnepnapokon reggeli 8 órától esti 9 óráig zárva legyenek és kimérés se engedtesék;

e) hozassék törvény a vadházasságok megszüntetése végett; addig is a hatóságok nyujtsanak segélyt a lelkészeknek abbéli működésükben, hogy a zavargó házasefeleket kibékítsék s mig a válásra sulyosabb okok nincsenek, együttélésre kötelezzék;

f) cselédkönyv ne adattassék a nőnek férje, a férfinak



neje beleegyezése nélkül; ki házassági kötelékben levő nőt vagy férfit cselédkönyv nélkül felfogad, büntetessék meg s az ilyen cseléd tolonczoltassék haza;

g) miután a székely nép anyagi, erkölcsi hanyatlásának és mindennemű bajainak leghitelesebb ismerői a törvényszékek, járásbiróságok s ezek kebelében a telekkönyvi hivatalok: ezek szólittassanak fel, hogy kimerítő jelentéseket tegyenek a székely népnek előttük leginkább ismeretes bajairól és romlottságáról s az ide vonatkozó javaslataikat is tegyék meg.

**Földes György:** Ugron Gábor egyik megjegyzésére kíván röviden reflektálni. Egyoldalú felfogásnak tartja, hogy a vadházasságok megszüntetése egyedül a papságtól függ. A vadházasság ugyanis többféle. Némelyek vallási akadályok miatt állanak fenn, mások önkényesek. Az előbbieknél a pap nem segíthet a bajon. Az önkényesnél azonban igenis közreműködhetik s ahol szép szóval nem lehet hatást elérni, ott nyújtson kezet a hatóság is.

Fontosabb kérdésnek tartja a kepe megváltására szolgáló alapok megadóztatását. Még a mai önző világban is akadnak patronusok, testületek, a melyek adományok által megváltják a kepet. Másutt a nép maga véres verejtékével váltotta meg. Az állam nagyon igazságtalanul jár el, midőn e megváltási alapokat súlyosan megadóztatja. Indítványozza, hogy

a kongresszus tegyen lépéseket aziránt, miszerint azok a szegény eklézsiák, a melyeknek kepe megváltási alapjuk van és a kongruát nem veszik igénybe, ezen igazságtalan teherrel kíméltessenek meg.

**Dr. Török Andor:** A vadházasság kérdéséhez szól. Felhossa és ismerteti ennek különböző okait. A tanult emberek (közigazgatási tisztviselők stb.) szerepét fontosnak tartja, miután a vadházasság erkölcsrendőri kihágás, ezen alapra helyezkedve sikerül néha az illetőket házasságra kényszeríteni. Nem fogadhatja el Ferenczy Károlynak azon indítványát, mely szerint a nőnek férje beleegyezése nélkül cselédkönyvet ne adjanak; ha azzal a nővel az ura összevész s kibékülni nem tudnak, a nő számára nem marad egyéb hátra, mint a szolgálatba lépés.

**Nagy Károly előadó:** Köszönetet mond a felszólalóknak, mert megjegyzéseikből látja, hogy a szakosztály méltányolta a kérdés fontosságát. Kijelenti, hogy már Ugron Gábor felszólalása előtt gondolt arra, hogy a vasárnapi munkaszünet felfüggesztését reggel 9 óráig kér-

jük, tehát hogy ez a határozatba bevéteessék, az ellen annál kevésbé lehet kifogása, mert javaslatának főcélja az volt, hogy az Istentiszteleten mindenki részt vehessen. Kivánnia kell azonban a teljes munkaszünetet a hivatali munkákban, mert kívánatos, hogy a népnek azok adjanak jó példát, a kik arra állásuknál fogva hivatottak. *(Helyeslés.)* Magáévá teszi Földes Györgynek a kepe megváltási alapok adómentességére vonatkozó indítványát. Valamint a gyergyói papság memorandumában kifejezett azon kívánságot, hogy az ott jelzett hatóságok a nép erkölcsi életére vonatkozó adatokat szolgáltatassák be. *(Helyeslés.)*

**Sándor József elnök:** Összefoglalva a mondottakat és benyújtott indítványokat, a szakosztály helyeslő hozzájárulása és az előadónak köszönet szavazása mellett kimondja, hogy a kongresszus elé a következő határozatok fognak terjesztetni:

1. *a kongresszus a székely nép valláserkölcsei életének intenzívebb és eksztenzivebb gondozása érdekében szükségességnek tartja:*

a) *a teljes munkaszünetet* egész napon át vasárnapokon és sátorosünnepeken, az ipari és mindenféle hivatali munkákra nézve; a kereskedelmi és mezőgazdasági munkára nézve pedig délelőtt 9 órától kezdve, hogy mindenki, de különösen a közhivatalnokok, a közistentiszteleteken résztvehessenek s ezen komolyan teljesítendő erkölcsi kötelességük buzgó gyakorlása által a vezetésükre bizottaknak és az egész népnek követésre méltó példát adjanak;

b) tilalmát e napokon mindennemű szeszes italok kiárusításának, különösen a kis-korcsmákban;

c) kötelezését az olyan ipari vállalatoknak, melyek 30-nál több olyan egyvállású egyént foglalkoztatnak, kik a telepen lakva, 5 kilométernél messzebb esnek felekezetük legközelebbi templomától, miszerint tegyék lehetővé, hogy a telepen alkalmas helyiségben legalább havonként egyszer vallásuk szerinti istentiszteletben vehessenek részt. 100 vagy több ilyen munkás számára a vállalat minden két hétben tartozzék ilyen istentiszteletet tartani. Más vallásos szertartások (temetés, esketés, keresztelés, betegek urvacsoráztatása) szüksége esetén a legközelebbi egyházközségben hivatalosan megállapított stóladijon felüli kiadást (u. m. a lelkész napi-és fuvardiját) a vállalat tartozzék pótolni;

d) a vadházasságban élők számának csökkentését, sőt megszüntetését elsősorban a lelkészek czélszerű lelki gondozása által, de szükség esetén az állami és közigazgatási hatóságok kikért támogatásának hathatós segélyével; általában a közerkölcsiség védelmezését ugy- a magán, mint különösen a hivatali életben; a közigazgatási közegek utasítását, hogy különösen a «cselédkönyvek» segélyével üzött vadházassági visszaéléseknek lelkiismeretesen elejét venni igyekezzenek.

### 2. *A valláserkölcsi nevelés érdekében.*

a) Az iskolákban a valláserkölcsi nevelés intenzivebbé teendő.

b) A felnőtt ifjuság neme szerint testületbe vonandó s a valláserkölcsi élet a lelkész vezetése és a tanítók közreműködésével ápolandó, kiterjesztetvén a felügyelet az egyházi és közigazgatási hatóság egyetértő gondoskodásával s a szülői felügyelettel a számukra rendezett és engedélyezett téli és nyári szórakozásokra, multságokra és nemzeti ünnepélyekre.

c) Parokhiánként vallásos iratok terjesztessenek, népkönyvtár szervezendő és „békebiróság“-ok, melyek a perlekedést csökkenteni hivatvák.

d) A lakhelyükről máshova költözöttek egyháziilag is nyilvántartandók s erkölcsi gondozásuk érdekében a lelkészek a költözésekről egymást értesítsék.

e) Másfelekezetű s kivált nemzetiségi vidékeken elszórtan élő egyvallásuak számára nagyobb csoportosítással, de 50 családon felül minden esetben paptanítóságok, körlelkészsegek állitandók fel, állami támogatás mellett.

3. *Az egyházi szervezkedés és anyagi ügyek dolgában szükségesnek tartja a kongresszus:*

a) a keperendszernek (papi és kántori terménybeli fizetés), mely igazságtalan, méltánytalan, idejét mult intézmény a székely népet sulyosan, — átlag állami adója 160%-ával, mely gyakran 4—500%-ra is emelkedik, — terheli, a dézmarkárpótlás mintájára eszközöndő állami megváltással való megszüntetését;

b) egyházi magtárak és bortárak céljainak megváltoztatását oly módon, hogy az egyházi közszükségekre az államtól megfelelő dotációt nyervén, a bor- és magtárak humánus célok humánus eszközeivé válhassanak;

c) kieszközlését annak, hogy a tanítók, az államiak is, csekély honoráriumért köteleztessenek az illető község egyházának összes *kántori teendői teljesítésére*, hogy a nép terhe ezáltal is kevesbedjék. E végre oly községek állami iskolájába, a melyekben csak egy felekezetnek van rendes lelkészszel ellátott parókhija, feltétlenül azon felekezetü tanító neveztetvén ki, az a kántori teendők ellátására — megfelelő képzettség alapján — köteleztessék. Több felekezetü községben, több tanítóval ellátott iskola állittatván, ezek felekezetük szerint köteleztessenek, de úgy, hogy minden bevett magyar felekezetnek jusson belőlök kántor;

d) rendes lelkészt tartani nem képes községek magyar egyházaiban gondoskodni kell arról, hogy ott paptanítóságok, illetőleg *levitaságok* szerveztessenek, kik a kettős munkáért s főállásukért járó fizetésen felül évi 500 korona külön honoráriumban részesüljenek;

e) végre vettessék biztos alap a felekezetközi békének az által, hogy lehetőleg minden bevett vallásfelekezet hiveinek egyházi terhe egyenlősittessék;

j) a szegények, betegek, elaggottak, árvák, züllöttek gondozását a község és állam a felekezetekkel karöltve, közös program alapján eszközöljék;

g) egyházi és különösen keperemegváltó alapoknak, me-

lyeket a hívők önmegadóztatása és más áldozatok hoztak létre, a terhes tőkekamat és pótagók alól leendő fölmentését. Végül kívánatosnak tartja a kongresszus, hogy:

az igazságügyminiszter szólítsa fel a törvényszékeket, járásbírókat és telekkönyvi hatóságokat, — miután ezek a székely nép anyagi, erkölcsi hanyatlásának és mindennemű bajainak leghitelesebb ismerői, — hogy kimerítő jelentéseket tegyenek a székely népnek előttük leginkább ismeretes bajairól és romlottságáról s az ide vonatkozó javaslataikat is tegyék meg. Az ekként egybegyűlt anyag kinyomtatassék és felhasználás végett a kongresszus rendezésében résztvevő egyesületeknek, a székelyföldi törvényhatóságoknak, egyházi főhatóságoknak, tanfelügyelőknek stb. kellő számú példányban megküldessék. *(Helyeslés.)*

**Sándor József elnök:** Pál István apátkanonok ur előadása alkalmával dr. Török Andor határozati javaslatot akart benyújtani a görög-katholikus vallású székelyek számára felállítandó magyar püspökség tárgyában. Tekintettel arra, hogy ezen indítvány a kongresszus tervezetében kinyomtatva s az előkészítő-bizottsághoz benyújtva nem volt, a szakosztály határozatától akarja függővé tenni, vajjon a jelzett indítvány napirendre tüzessék-e vagy sem.

**Ugron Gábor:** Nézete szerint a kérdés egy esetleges későbbi székely kongresszuson volna tárgyalandó, mert magyar püspökség felállítása nemcsak a görög-katholikus vallású székelyek számára kívánatos. Tudomása szerint ugyanis körülbelül **22000** görög-keleti vallású székely is van. E körülmény abban leli magyarázatát, hogy tudvalevőleg az erdélyi részek lakossága először a keleti kereszténységet vette fel és e vármegyékben sokan megmaradtak e hiten. Tekintettel arra, hogy a görög-katholikus vallásuk körülbelül csak 2000 lélekkel vannak többen, mint a görög-keletiek, azt tartja, hogy a magyar püspökség kérdése mindkét felekezetre nézve egyidejűleg volna tárgyalandó.

**Ferenczy Károly:** A mikor a székelységnek annyi baja van, hogy örülni lehet, ha azoknak tized- vagy huszad-részt orvosolni sikerül, úgy véli, nem volna célszerű a kongresszusnak olyan kérdésekkel is foglalkozni, a melyeknek megoldása nem égetően sürgős. Pl. Csík- és Háromszék vármegyékben nem látja be szükségét görög-katholikus magyar püspökség felállításának. Tapasztalatai alapján tagadja, hogy a székely görög-katholikusok a magyar nyelvet elfelejtették, nemzetiségükből kivették volna. Ellenkezőleg az illetők egyedül vallásukat, illetőleg ennek szertartásait tartották meg, viseletük székely, anyanyelvük magyar. A népszámlálás alkalmával Csikmegyében számos tévedés

történt, mert az ó a görög-katolikusoknál, tekintet nélkül ezeknek magyar viseletére és nyelvére, mindenütt az oláhnyelvet tüntették ki anyanyelvül. Mindezek alapján az a véleménye, hogy a felvetett kérdés tárgyalását jobb időre kell halasztani, mikor egyéb, sürgősebb bajok orvosolva lesznek.

Dr. Török Andor: Kifejti, hogy az országban széleskörű mozgalom indult meg az iránt, hogy a görög-katolikusok részére magyar liturgia állíttassék fel. Kivánatosnak tartja, miszerint a székely-kongresszus mondja ki, hogy e kérdés a székelyeket is érdekli s ezért a mozgalomhoz a székelyek is csatlakoznak.

Deák Lajos: Nem kívánja a kérdés napirendre tűzését, mert az még nincs kellőleg előkészítve.

Koncz István: Szintén mellőzni kívánja a tárgyalást annál inkább, mert a kepe megváltásával a kérdés jelentősége amúgy is megszűnne.

Sándor József elnök: A többség kívánságához képest, a szakosztály határozataképen kimondja, hogy a benyújtott indítvány tárgyalása napirendre nem tűzetik. (*Hehlyeslés!*)

## 7. Katonai szakoktatás.

**Ifj. Gödri Ferencz előadó:** A kongresszus rendező-bizottságától nyert utasítás folytán bevezetésül rövid visszatekintést teszek a székelység katonai multjára. Tekintettel a tanácskozási idő kimért rövidségére, igyekezni fogok minél rövidebben ismertetni a kérdést.

Az egyenlő szabadságot és nemesi jogokat élvezett székely nemzet összesége, -- miként okmányilag kimutatható — már a XIV. század elején három. rendbe sorozva élt.\*) Ez a beosztás vagyoni alapon nyugodott, és társadalmi utón, szokásjog szerint fejlődött addig, míg később az erdélyi törvényekbe is bejutva végleg megállapodott.

A legfelsőbb — vagyonilag legtehetősebb — rendbe tartozókat *primoroknak*: főrendüeknek, az utána következőket *primipilusoknak*: lófőknek s a legalsóbb rendet *pixidariusoknak*: gyalog székelyeknek nevezték általában. E három rendre való beosztásnak honvédelmi szempontból — az erdélyi fejedelmek korában teljesen kifejlett rendszer szerint — az a jelentősége volt, hogy a *primor* (azaz főrendü) székelynek lóháton, teljes fegyverzettel és pedig vagyoni helyzetéhez képest többed magával, a *primipilus* (azaz lófő) székelynek pedig egymagában, de hasonlóan lóháton

\*) Székely Oklevt. I. köt. 48. 1. „Trium gener. Siculor.” 1339.

és jó hadi felszereléssel, a *pixidarus* (vagyis: gyalogos) székelynek pedig végül lándzsával, karddal, vagy puskával felszerelve, gyalogosan volt kötelessége megjelenni háboru esetén a hadseregben.

Mindnyájan saját költségükön szolgáltak, rendszerint 15 napig, 1562 után pedig egy hónapig, azontul a fejedelemtől némi hópénzt vagy évi fizetést is kaptak.\*) Ezen hadikötelezettségen fölül adót vagy más közterhet hordozni nem tartoztak, csak rendkívüli esetekben, vagy a felsőbbek visszaélései folytán, mikor a székely ősjogok mindegyre megnyirbáltattak, kényszerítették őket egyéb szolgáltatások, vagy adózás viselésére is.

Ez a régi honvédelmi illetve véradórendszer, mely időfolytán 1764-ig sok változáson ment át, szoros értelemben vett *katonai* rendszernek alig nevezhető, inkább csak a vagyoni helyzethez mért s a szerint beosztott *nemesi fölkelésnek* tekinthetjük. Mert katonai értelemben vett szoros szervezetet, fegyelmezettséget és katonai gyakorlatot csak kezdetleges mértékben találhatunk benne. Sőt még a „katona” szó sem volt ez időben (a XVII. században) a székelység közt használatos, mert az csak az állandóan szervezett rendes katonaságra illet, minők akkor inkább csak a német katonai csapatok voltak. De azért a személyes bátorság, vitéség, erő és hadban való használhatóság ép úgy meg volt a székely lófők vagy gyalogokban is, mint bármely más akkori magyar hadcsapatban, mert nemzedékek nőttek fel egymás nyomában folytonos harcizaj és véres háboruskodások között.

Ez ősi rendszertől nagyban elütő, teljesen új korszak nyílt meg 1764-ben, az osztrák rendszerű székely katonai ezredek erőszakos felállításakor.

Mária Terézia vezéreinek a birodalom keleti határán állandó hadcsapatokra, még pedig saját költségén szolgáló *ingyen* katonaságra volt szükségük. Már hadviselő különleges multjánál fogva is erre a célra a keleti határon lakó székelység a legalkalmasabb kész anyagot szolgáltatotta.

A régi 3 rendre való beosztás szerinti hadkötelezettség azonban a kurucz háboruk befejezése után félszázadon át már szünetelt s az átalakult viszonyok között a székely nemzet zöménél — a régi lófő és gyalogos rendbe tartozóknál — az adófizetés is 1714-től

\*) Sz. O. II. köt. 163. 1.

kezdve rendszeressé és állandóvá vált. Ily megváltozott állapotban találta a székelységet a rendes katonaság felállítása iránti felsőbb elhatározás. A felállítandó székely határőri ezredek szervezésére (az 1762/63-beli előleges sikertelen kísérletek után) a kormány báró *Buccow* Adolf Miklós lovassági tábornokot küldötte le, kit egyszersmind Erdély fő hadi parancsnokává és királyi biztossá neveztek ki.

Eléggé ismeretes a csiki és háromszéki székelységnek a katonaság felállítása elleni tiltakozásából a Buccow generálisnak az azzal szemben alkalmazott erőszakos eljárásából származott madéfalvi vérengzés (az u. n. siculicidium) szomorú története. A székelyek leverettek s a katonaság 1764 márczius 24-én szervezve lett. Még pedig két gyalogezred és egy huszárezred, melyeknek létszáma: Gyergyó, Al- és Fel-Csik-, Kászon-, Sepsi-, Kézdi-, Orbai-, Miklós-vár- és Bardoczszékek területéről került ki, illetve iratott össze.

Tehát csak a mai Csik- és Háromszék vármegye egészben és Udvarhely vármegyének egy kis része (Bardocz fűszék) vonatott be a katonai szervezetbe, míg a székelység többi része — miután a keleti határtól távolabb feküdt — teljesen mentes maradt. Az *első* székely-gyalog-határőr ezred Csik-Gyergyó- és Kászon területén feküdt s az ezredparancsnokság székhelye Csikszereda volt; a *második* székely gyalogezred (a Miklósvárral egyesült) Háromszék és Bardocz fűszék területén feküdt és székhelye Kézdivásárhely volt; a székely-huszárság pedig ezen fent említett székek összes területéről volt kiállítva s az ezredparancsnoksága Sepsiszentgyörgyön székelt.

Az első székely gyaloghatárőr ezred *első* ezredesévé *Carattó* Manó; a 2-ik gyalogezred első parancsnokéva: alezredes báró *Zimnique* Simon; a huszárezred első ezredessévé pedig *Reich* Filep neveztetett ki, tehát mind idegen.

Lássuk mármost röviden, hogy a gyalogság és huszárság közél való besorozása a székelységnek minő alapon, azaz mily kulcs szerint történt? Nagyon téved az, a ki azt hiszi, hogy az 1764-ben erőszakkal felállított osztrák rendszerű székely katonaság mintegy természetes és következetes folytatása volt a székely nemzet azelőtti 3 rendbe való beosztáson alapult honvédelmi rendszerének. A régi rendszer szerint: a legtöbb vagyonnal bíró primor-osztálybelieknek költségesebb volt a hadiszolgálatuk is, mert a többedmagukkal és több lóval s jobb felszereléssel kellett hadba menniök



mintha szegényebb lófő primipilusoknak. Ezzel szemben azonban az osztrák katonai rendszerben a vagyonos primor-osztály teljesen mentes maradt a kényszerű katonáskodástól. Mint immunis nemesek szerepeltek, kik sem be nem soroztattak, sem adót nem fizettek. De a régi primori származás mégis csak akkor jött tekintetbe, ha az illető családnak legalább két adófizető jobbágya volt. A vagyonos primipilus is, ha legalább 2 jobbágygyal rendelkezett, kimenekült a katonáskodás terhe alul. Míg a jobbágygyal nem bíró családfőket sem a régi primori származás, sem a fejedelmek alatt bőven osztogatott czimeres és primipilusi levelek nem mentették meg a besoroztatástól. S az ilyenek közül azok, kiknek jobb vagyoni helyzetük volt s a lovat és felszerelés költségét kiállíthatták: huszároknak, a szegényebbek pedig gyalogkatonáknak soroztattak be, tekintet nélkül arra, hogy a fejedelmek korában (a lustrális könyvekben) minő rendbe tartoztak elődeik.

Az első felállítás alkalmával összeíratott Kézdiszékben a gyalogsághoz: 1273 családfő, a lovassághoz: 395; Orbai székben gyalog 726, huszár: 184; Sepsi székben gyalog: 795, huszár: 320; Miklós-várszékben gyalog: 498, huszár: 124. Bardocz-fiuszékben gyalog: 359, huszár: 26. E szám azonban évről-évre oly gyorsan szaporított, hogy már 1773-ban egyedül a 2-ik székely gyalogezredben 4851 családfő találtatott.\*)

A katonaság alá kényszerített két székely vármegyében (Csikban és Háromszéken) lassankint anynyira elhatalmasodott a katonai rendszer, hogy valóságos zsarnoksággá fejlődött, melynek nyomása alatt a katonasorba tartozó székely családok még legbensőbb családi ügyeikben sem mocczanhattak meg a katonai felsőbbség engedelmé nélkül. Összes földbirtokuk katonai összeírás alá került, a miből semmit sem adhattak vagy cserélhettek el az illető ezredparancsnokság beleegyezésén kívül. Fiaik a falusi iskolákon kívül kollegiumokba, vagy akadémiára csak katonai engedélylyel mehettek s a vármegyékre papi, vagy más hivatal vállalására csak úgy telepedhettek ki, ha összes itteni örökségükről lemondó reverzalist adtak. A katonai hatóság a közügyekbe, a biráskodásba is beleszólt, s feltétlenül parancsolt. Még városi hivatalnokokat sem lehetett választani, sőt a székely katona ember még leányát sem adhatta férjhez a századparancsnokság tudta és beleegyezése nélkül.

\*) Gr. Teleki D. „A székely határórség tört.” 116. 1.

Mert a katonai hatóság hatalma nem csak a tényleges állmányo-beliekre, hanem a nyugalmazottakra is, összes családtagjaikkal együtt, életfogytiglan kiterjedt. S mindez elnyomatás mellett saját költségén kellett szolgálnia valamennyinek.

A költségek (csak igen röviden és nagyobb vonásokban felsorolva) következők voltak. A székely huszár-ezred létszáma 1848. előtt, a tisztikar teljes kihagyásával, 1212 főből állt. Egy székely huszárnak a kezeim közt levő egykoru hiteles adatok szerint lóval és teljes felszereléssel a legminimálisabban számítva évenként átlag 80 frtba került a szolgálata. [Olyformán, hogy lova átlag 110 frtba került légyen, s azt 10 évig használhatta volna, (pedig sokszor 1—2 év alatt is úgy tönkre ment, hogy mást kellett vennie) tehát 10 évre elosztva, egy évre így a lóárából 11 frt essék.]

A 1212 huszárnak tehát egy évre 96,960 frtba került a szolgálata.

Egy székely határőri gyalogezred létszáma 1848 előtt — a tisztikarnak szintén teljes kihagyásával — 2154 főből állt; a két gyalogezred tehát összesen: 4308 fő volt. Egy székely gyalogkatonának évi szolgálati költsége minimum 40 frt volt átlagosan, tehát a két gyalogezrednek az egy évi összes költsége 172,320 frtra rugott.

E szerint 1764-től 1848-ig, vagyis 84 éven át (mig a székely katonaság fenállt):

a) a székely huszárezredbeli szolgálatuk a székelyeknek összesen 8.106,240 frtjukba,

b) a két gyalogezredbeli szolgálatuk pedig összesen 14.474,880 frtjukba került. Vagyis mindössze, Csik és Háromszék szegény székelysége a *saját zsebéből* a 84 évi katonáskodás ideje alatt 22,581.120 frtot izzadt ki, nem is számítva a rengeteg sokféle egyéb ingyen szolgáltatást a 10—18 éves szolgálatot, a háborukban való roppant vér- és életáldozatot, adót stb.

De némi haszna mégis volt a 84 évi rendszeres katonáskodásból a csiki és háromszéki székelység zömének, a mit megemlítés nélkül nem hagyhatunk. Ez abban állt, hogy: 1. a katonáskodó székely családok kisbirtoka csaknem fidei comissum jellegével bírván, arra a katonai hatóságok annyira vigyáztak, hogy a székely katona-ember végkép tönkre nem juthatott. S ha a székely huszárok közül némelyek időközben a nagyobb terhek miatt elszegényedtek is, a gyalogsághoz helyeztetek át, hol aztán olcsóbb volt a szol-

gálat, s hol a felsőbbség gondos felügyelete folytán fentarhathatták magukat. Valamint arra is volt, noha ritkábban eset, hogy a megmódosodott gyalog székely a huszárság közé emelkedett fel.

2. Erkölcsi haszon volt pedig az, hogy a 84 évi katonáskodás alatt erős katonai szellem hatotta át a katonáskodó székelységet. Pontossághoz, katonás magatartáshoz, fegyelmezettséghez, házánál is rendtartáshoz, vallásossághoz, a felsőbbség és tekintély tiszteletéhez szokott, testileg megedződött és igen sok testi ügyességet sajátított el, sőt a francia háborúk alatt egész Párisig is elhordoztatván, világlátottságot, sok tapasztalatot szerzett. Irni olvasni is igen sokan a katonai szolgálattal tanultak meg, nem is említve azokat, kik a kézdivásárhelyi székely katonanevelő-intézetből kikerülve úgy a tisztikarban vitéz katonákká, mint a polgári életben is számottevő, sőt jeles emberekké fejlődtek.

A kézdivásárhelyi székely katona-iskola felállutását — mely az egyetlen katonai nevelő intézet volt a Székely-földön — báró Purczel a 2-ik székely gyalogezred ezredese indutványozta 1817-ben s megnyervén hozzá a legfelsőbb engedélyt, lelkes felhívásokat bocsátott szét a közadakozásra, melyből pár év alatt több mint 74,000 forint gyűlvén össze, az építkezés 1818-ban megkezdődött s az intézet 1823. október 4-én meg is kezdette működését. 100 belakó katonanövendék számára volt berendezve, kik közül 36 az első, 36 a második szék. gyalogezredhez, 28 pedig a szék. huszárezredhez tartozó katona-családok gyermekeiből vétetett fel államköltségen. Később ez a létszám növekedett és fizető belakók és fizető künlakó növendékek is felvétettek. Az intézetben gyalogsági altiszteket neveltek a székely katonaság számára, de az akkori rendszer szerint, a ki akart és alkalmas volt, a huszársághoz is kiléphetett onnan és akár gyalogsági, akár huszártiszté is előléphetett, ha megfelelően szolgált. A növendékek 11—12 éves korukban kerültek az intézetbe, melyben 6 alsó osztály és egy 7-ik felsőbb osztály (ugynevezett Militärschule) volt, melynek végzésével 18—19 éves korukban léptek ki az ezredbe a növendékek. Sok derék katona került ki innen, kik közül számosan magas katonai rangot értek el.

A szabadságharcz után ez a kézdivásárhelyi székely katonanevelőintézet megszűnt; alapvagyonát lefoglalták, s az épület később Háromszék megye tanulmányi alapjának engedtetett át. Hogy a mintegy 12,000 forintnyi pénzvagyona az intézetnek meg van-e

még, vagy az abszolút uralom alatt a felsőbbség által miféle célra fordított, nem tudni.

Ennyiből áll a székely nemzet katonai multjának igen rövid vázlata.

Az 1880-as évnek vége felé merült fel aztán a fővárosi és székely vidéki sajtóban s az országgyűlésen is újlag az eszme, hogy a székelység részére a Székelyföldön egy modern katonai nevelő intézet állíttassék. Ezen mozgalom rövid történetét a következőkben vázolólok.

Köztudomású azon mozgalom, melyet a Székelyföld lelkes barátai hivatalos uton és a sajtóban több mint másfél évtized óta folytatnak, egy katonai nevelőintézetnek a Székelyföldön, illetve Háromszéken leendő elhelyezése tárgyában.

A közös hadügyminisztériummal folytatott tárgyalások s delegációkban történt felszólalások egyaránt beigazolták, hogy a székelyfaj hagyományos katonai szellemének átültetése a monarchia védelmének rendszerébe: állami jelentőségű fontossággal bír. Hogy úgy a közös, mint a magyar honvédelmi minisztériumok és országgyűlések nagy feladatát fogja képezni jövőre: a székely nemzet katonai erejének belevonása a monarchia védelmi láncolatába. És be volt igazolva, hogy a Székelyföld katonai tradíciói katonai iskolák felállítására által fognak folytonosságot és jelentőséget nyerni a honvédelem nagy munkájában. S mikor a Székelyföld történeti multjából és geográfiai fekvéséből levont igazságok ilyképpen kiindulási pontjai gyanánt szolgálhattak a további teendőknél: úgy Bauer altábornagy közös hadügyminiszter, mint ennek halála után Krieghammer közös hadügyminiszter kijelentették a delegációkban, hogy egy katonai nevelőintézetet itt fognak elhelyezni a Székelyföldön. És Nyiri Sándor (jelenleg a Ludovika akadémia parancsnoka és vezérkari ezredes) *a közös hadügyminiszter megbízásából 1895 őszén és 1896. év tavaszán tanulmányutat is tett ezen célból Csik-, Udvarhely, Háromszék megyékben és Marosvásárhelyen.*

A tanulmányút eredménye az lett, hogy Nyiri ezredes egy katonai nevelőintézet elhelyezésére legalkalmasabbnak találta Sepsiszentgyörgy várost s felhívta a közös hadügyi kormány figyelmét erre, minek folytán Sepsiszentgyörgy város közönsége és Háromszék vármegye törvényhatósága az illetékes felsőbb hatóság által felhivatott, hogy ajánlataikat terjesszék elé a leendő költségek hordo-

zására vonatkozólag. A tárgyalások azonban részint a katonaiskola jellegét, részint a hozzájárulás elviselhetlen óriási költségeinek (mintegy 600—800,000 korona) mértékét illető véleményeltérések miatt akadtak meg, de a napirendről máig sem vétettek le.

Midőn az 1897. évi XXIII. t.-cz. (a honvédnevelő- és képzőintézetekről) életbe lépett, Sepsiszentgyörgy város közönsége újlag kérte és sürgette egy honvéd-hadapródiskolának Sepsiszentgyörgyön leendő létesítését; mire a honvédelmi miniszter ur őexcellenciája, noha elismerte a székelységnek a katonai pályára való hajlandóságát és rátermettségét, valamint a székelység különleges tekintetbe vételének jogosultságát is, a kérésnek — sajnálattal bár — de mégis az időszerint helyet nem adhatott, 1897. június 29-én 4084. Eln. szám alatt kelt magas leiratával.

Miután ezen legutóbbi előzmények óta a viszonyok jórészt semmit sem változtak, vagy ha talán valamiben változtak volna is, azok csak még inkább indokolttá teszik egy katonai nevelőintézetnek a Székelyföldön leendő felállítását, ennél fogva tisztelettel van szerencsém ez ügyben az alábbi határozati javaslatot előterjeszteni:

határozatilag mondja ki a székely kongresszus, hogy szükségesnek tartja a Székelyföldön egy magyar királyi *honvédhadapródiskola államköltségen leendő felállítását*, még pedig az 1897. évi XXIII. t.-cz. alapján négy évfolyammal s minden évfolyamban 100—100 növendékkel. Az intézetbe első sorban az összes székely vármegyéből pályázó székelyfiúk vétessenek fel s csak a fennmaradó helyekre mások is. A kongresszus eziránt előterjesztést tesz a magas kormányhoz, illetőleg a magyar királyi honvédelmi miniszter urhoz.

A hadapródiskola helyéül pedig a kongresszus Sepsiszent-György várost jelöli ki, illetve javasolja, mint arra legalkalmasabbat.

Indokolásul még a következőket adom elő:

1. A székely nemzet századokon keresztül *született katona volt*; katonai beosztás volt nemzeti alkotmánya is; katonai szellemben nevelkedtek tagjai hosszú időközön át, minek hatása ma is észlelhető; soraiból hősök légiói s a trónnak s a haza alkotmá-

nyának hű és erős támaszai támadtak mindenkoron. Fel kell tehát újra támasztani az ősi hagyományt; tért kell nyitni arra, hogy a székely nemzet *mint az erdélyi magyarság egyedüli fentartója s az ország keleti határának századok óta maig egyedüli természetes védelmezője*, katonailag újra kifejlődhessék, mire az egész monarchiának is védelmi szempontból föltétlenül szüksége van.

2. Miután a régi székely katonaság (1764—1848-ig) azaz a két határori székely gyalogezred és az egy székely huszárezred sorozó kerülete, csakis Háromszékre, Csik-Gyergyóra és Udvarhelyszéknek csak egy kis részére terjedt ki s a Székelyföld többi részei a katonai rendszerbe bevonva nem voltak s így *azon részekben a katonai szellem hagyományai teljesen hiányoznak is*, ennél fogva a hadapródiskola leendő kijelölésénél is, *csak azon vidékek voltak számbavehetők, hol a régi székely katonaság egykor fennállott s a honnan annak létszámu soroztatott*. Az ezen területen fekvő négy város — ugymint: Székelyudvarhely, Csikszereda, Kézdivásárhely és Sepszi-Szt-György — közül ez utóbbit pedig azért hozzuk javaslatba mert:

a) Sepszi-Szt-György *fekvése* és említett székely városok mindenkénél központibb elhelyezésü és legkönnyebben megközelíthető. Három vasuti vonal csomópontja, honnan Csikszereda, Kézdivásárhely, Brassó, Székelyudvarhely városokkal egyenes összeköttetést nyer, valamint a közeljövőben a székely vasutak teljes kiépítésekor: Marosvásárhely és Gyergyószentmiklóssal is a legközelebbi összeköttetésbe fog jutni. Végül a már évek óta tervbe vett és már 1898-ban *trasszizozott* „Sepsiszentgyörgy—földvári vasut” kiépítése is hatalmasan hozzá fog járulni a város forgalmának és gyors megközelíthetőségének nagyban leendő emeléséhez.

b) Sepsiszentgyörgy város *egészségügyi viszonyai* is általában a lehető legkedvezőbbek, s mindenesetre fölötte állanak, már a jó fekvésnél fogva is, Csikszereda, Kézdivásárhely és Székelyudvarhely hasonló viszonyainak. Utczái, terei szépen befásítvák; 1899 óta kitünő *vizvezetékekkel* bir, melyhez egy 800 méter magasságban fekvő havasi forrás szolgáltatja a legegészségesebb vizet. A város területén nagy erdő közt fekvő, szénsavas és vasas forrásokban bővelkedő „Sugás” nevű kies nyaralóhely, továbbá a csaknem közvetlen közelben fekvő *Előpatak, Málnás, Tusnád, Kovászna, Vajnafalva, Bálványos fürdő* (Torjai büdös) elsőrendű

gyógyfürdők is rendkívül kedvezővé teszik az egészségügyi viszonyokat.

c) Sepsiszentgyörgynek következő *jelentékenyebb kulturális intézetei* vannak: főgimnázium (24,000 kötet könyvtárral), tanítónőképzőintézet, két polgári, négy külön elemi iskolája, fiárvaháza iskolával, Székely Nemzeti Múzeum, színház, kaszinó (3000 kötet könyvtár) stb. Hivatalai pedig mindazok, melyek vármegyei központokban lenni szoktak.

d) A mi pedig végül a *hadgyakorlatokhoz és tereptanulmányokhoz szükséges fekvést* és talajviszonyokat illeti: azok az *összes székely városokénál hasonlíthatlanul kedvezőbbek*. Mert Sepsiszentgyörgy nyugati oldalán már egy fél kilométernyi lankás majd mind magasabbra emelkedő, (egész 1000 méter magasságig) kopárral vegyes erdős *hegységek* emelkednek, míg a keleti oldalon, szintén közvetlenül, a gyönyörű háromszéki *síkság* (az ugynevezett: Szépmező) *husz négyszögmértőföld terjedelemben* következik. Ezekon minden képzelhető hadászati tanulmányokat a legkitünőbbben végezhetni. (*Éljenezs.*)

**Dr. Török Andor:** Elismerését fejezi ki az előadónak és javaslatát a maga egészében üdvözli. Egy pontban azonban eltér tőle, a mennyiben az előadó Sepsiszent-György városát ajánlja a katonaiskola helyéül. Mások azonban esetleg más helyet tartanak alkalmasnak, így a maga részéről Kézdi-Vásárhelyt ajánlja. E városnak erősebb jogcíme is van e követelésre, mert 1848. előtt is ott volt a katonai iskola. A mi Sepsiszent-Györgynek központi fekvését illeti, nem ért egyet az előadóval.

E város a Székelyföld határán fekszik s csak egy óra járásnyi terület választja el a szász földtől. Bármelyik más székely város előnyösebb helyzetet foglal el. Kézdi-Vásárhelyt már ez a szempont is inkább ajánlja. De másfelől az is, hogy mindazon körülményekkel rendelkezik, a melyek egy hadapródiskolának szükségesek. Kivánságát csak jelzi, de nem kívánja, hogy a határozatban a szakosztály állást foglaljon akármelyik székely város mellett is. A hely megválasztását az intéző körök bölcs belátására kívánja bízni. Lényegesnek azt tartja, hogy akár közös, akár honvéd hadapródiskola tényleg álltassék fel a Székelyföldön. (*Közbeszólás: honvéd!*) Indítványában kifejezni kívánja a kongresszus azon óhajtását, hogy a katonai diszlokáció a Székelyföldön igazságosabban történjék s ennek érdekében fölterjesztést intéz úgy a m. kir. kormányhoz, mint a közös hadügyminisztériumhoz. Például fölhozza, hogy a szász városok mily előnyös helyzetben vannak; a magyar városoknak ha van is katonaságuk, ennek száma csekély. A Székelyföldön, a hol sok hegyesoros és hadi ut van, éppen a legkevesebb



katonaság van elhelyezve. Katonai szakértelem nélkül is bárki beláthatja, hogy ez nem igazságos állapot. (*Helyeslés.*)

**Sándor József elnök:** Hoffmann Hugó ezredes ur, a honvédelmi miniszter képviselője kíván szólni. (*Halljuk!*)

**Hoffman Hugó ezredes:** A vitatkozásokra nem akar, mert nem is hivatása befolyást gyakorolni. Éppugy nem hivatása határozati javaslatot beterjeszteni. Mint a honvédelmi miniszter kiküldöttje azonban kötelességének tartja a kongresszus tagjait fölvilágosítani, hogy a határozati javaslatoknak lehetőleg oly formát adjanak, a mely kilátást nyújt, hogy az azokban foglalt kívánások mielőbb megvalósulhatnak. Azt tartja a régi közmondással, hogy «Lassan járd, tovább érsz.» A kitűzött végczél, egy katonai iskola létesítése a Székelyföldön, helyes; de mint hogy ennek elérése akadályokba ütközik, keresni kell az odavezető alkalmas utat.

Mikor 1896/97.-ben a székelyföldi katonai iskola kérdését tárgyalták — szóló akkor még nem érvényesíthette tapasztalatait — csupán katonai alreáliskoláról volt szó ugy a közös hadügyi, mint a honvédelmi kormánynál.

Eltékintve attól, hogy oda 10 éves gyermekek kerülnek, akikben még nincs elég erkölcsi erő, hogy nyugodtan ki lehessen őket venni a szülői kézről és tisztán idegen férfi-kézbe lehessen tenni nevelésüket, katonai alreál-iskolára nincs is szükségünk, mert most is öt ilyen intézet van. Ha pedig az alreál-iskolák számát mégis szaporítjuk, szükséges a katonai főreál-iskolák szaporítása is. Ez azonban igen nagy költségekkel jár s ezért jöttek ki akkor olyan ijesztő összegek a számításból. Mikor végre biztosítva volt a közös hadügyi kormány hajlandósága az alreál-iskola felállításának tervéhez, más akadályok merültek fel. Megkezdődött ugyanis a városok versengése s a négy város kijelentette, hogy a mennyiben nem ő kapja meg a katonai iskolát, visszavon mindent, a mit megajánlott. A kormány tehát látta, hogy akármelyik városnak adja az iskolát, elveszti a másik három hozzájárulását. Ez volt igazi oka annak, hogy a kormány retirált.

Ami most a honvéd hadapródiskolát illeti, első és leglényegesebb kérdés, hogy a hadsereg szempontjából van-e szükség vagy nincs. Mert olyan hadapródiskolát, a melynek növendékeit nem lehet elhelyezni, akárki beláthatja, hiába állítanánk fel. Jelenleg van két honvéd alreál-iskola, meg a Ludovika-Akadémia s ezek összesen 300 végzett növendéket produkálnak. Képzhető-e, hogy a honvédség elbirjon több, mint évenként 300 tisztit szaporodást. Most még csak megjárja, mert eddig a honvédség csak a Ludovika-Akadémiából tudta tisztit szükségletét kielégíteni, most azonban, hogy évenként 300-at kapunk, alapos kilátás van arra, hogy néhány év múlva minden hely be lesz töltve, s mire ilyen iskola itt fölállítható volna, már nem lesz reá szükség. Igen nagy azonban a tisztit szükséglet a közös hadseregnél; ennek kielégítésére székely ifjakat nevelni kívánatos volna azért is, mert előnyösnek kell tekintenünk, ha fajunknak a közös hadseregben minél



tágabb tér nyílik. Ennek azonban ismét nagy akadálya van. A székely intelligencia fiai nem eléggé jártasak a német nyelvben, ahhoz, hogy a vizsgákat sikeresen kiállhassanak. Méltóztatnék tehát meggondolni, nem volna-e célszerű a közös hadügyminiszteriumot fölkérni, hogy a székelyföldön 50 növendék számára egyelőre *előkészítő* egyéves tanfolyamot állítson föl a közös hadsereg hadapródiskolái számára s ha ez beválik, akkor következne a közös hadapródiskola. Fölemlitem itt, hogy az idén összesen 48 ifju pályázott Erdélyből a honvéd hadapródiskolába. Ezek közül elsőrendű bizonyítvánnyal bírt 16, a kik teljesen alkalmasak a hadapródiskolába leendő fölvételre, másodrendű de még alkalmas 12, a többi 20 azonban a fölvétel feltételeinek nem felel meg, mert legnagyobb része nem a reáliskolákból és gimnáziumokból, hanem a polgári iskolából kerül ki. A jelzett előkészítő tanfolyamnak meg volna az az előnye, hogy egységes vezetés alatt a felvételi vizsgára előkészítené az ifjakat, s megerősítené őket a német nyelv tudásában annyira, hogy a hadapródiskolát sikerrel hallgathatnák.

Kijelenti azonban, nehogy félremagyarázzák megjegyzését, hogy javaslatot tenni nincs meghatalmazva, hanem egyedül arra, hogy mint kiküldött figyelje meg a tanácskozásokat. Tehát csak magánvéleménye az, hogy a dolog az előadottak szerint kivihető volna. Ami a dislokáció kérdését illeti, megjegyzi, hogy a honvéd kerületek beosztása az 1868-iki viszonyokhoz képest történt; valószínű tehát, hogy nincs messze az idő, a mikor azokat újra fogják beosztani. Hogy miként vitetik ez majd keresztül, azt természetesen nem tudhatja.

**Sándor József elnök:** Mint elnök nem akar a dolog érdeméhez hozzászólni. Külön köszönetének kíván azonban kifejezést adni a honvédelmi miniszternek azért, hogy mint az ezredes ur fölvilágosításaiból látszik, nemcsak politikailag kívánta magát a kongresszuson képviseltetni, hanem olyan férfit küldött ki, aki elemző észjárással és tapasztalattal s teljes jóakarattal világosította föl a szakosztályt. (*Éljenezs*)

**Szabó Sámuel:** Egészen illetékes helyről értesült, hogy a honvédségnek a közös hadseregbe való beolvasztása küszöbön van. Az országgyűlési tárgyalásokon oly dolgok mentek keresztül, a melyek a magyar nemzet 1868-iki jogait és helyzetét negligálni látszanak. A honvédséget nem lehet egyébként tekinteni, mint a közös hadsereg kiegészítő részének.

Itt olyan iskolát akarnak felállítani, a mely a közös és fájdalom nem a magyar hadsereg számára nevelne. (*Nagy zaj. Szónok szavai elvesznek a zajban.*)

**Kozma Ferencz:** Indítványozza, hogy a javaslatból az iskola helyének megállapítása mellőztessék. A honvédelmi miniszter ur megbizottjától nyert értesülések folytán úgy véli, hogy a szakosztálynak nem lehet határozatot hoznia. Ajánlja, hogy a kérdés tárgyalása függesztessék fel,

**Kovács Dániel:** Csatlakozik Kozma Ferencz indítványához.

**Ifj. Gödri Ferencz előadó:** A mikor Sepsi-Szent-Györgyöt hozta javaslatba az iskola helyéül, tisztában volt azzal, hogy a lokális érdekek fél-

tékenységét felkelti és javaslatának indokoltságát kétségbe vonják. Három szempontot hoz föl javaslata mellett: először emlékeztetbe idézi, hogy Nyíry Sándor ezredes, midőn 1895/96-ban a székelyföldet beutazta egy katonai iskola felállítása tekintetében információk szerzése végett, szintén Sepsi-Szent-Györgyöt ajánlotta. Már pedig ha oly kiváló szakértő katona ezt a várost tartotta a legalkalmasabbnak, mint laikus jóhiszeműleg csatlakozhatott e nézethez. Második érve az, a mit már első fölszólalásában kifejtett. A harmadik szempont már teljesen egyéni; mint a város polgármestere, kötelességének ismeri Sepsi-Szent-György érdekeit védelmezni.

Hoffmann Hugó ezredes ur fölvilágosításai után, a melyekből kitunik, hogy honvédhadapródiskola felállítása tényleg óriási nehézségekbe ütköznék, — hajlandó a javaslatot oly formán módosítani, hogy abban ne legyen kikötve, milyen hadapródiskola létesíttessék. Tudja, hogy vannak, a kik félnek a közös katonai intézményektől, mert a székely elem a német nyelv miatt nem lesz képes kellőleg érvényesülni, s másfelől bizonyos hazafias aggodalmak is fennállanak. Tény az, hogy a székely fiuk nehezen tanulják meg a német nyelvet; a mi azonban a hazafias aggodalmakat illeti, emlékeztet arra, hogy a régi iskola is német volt és a szabadságharcz Gábor Áronjai mégis előállottak. Attól nem tart, hogy a székely nemzetiségéből kivetkőzik, vagy legalább is bizonyos, hogy 90%-a ahhoz hű marad. A javaslatot röviden oly irányban akarja módosítani, hogy akár közös hadseregbeli, akár honvéd hadapródiskola létesíttessék a székelyföldön. Az iskola helyéül ismétleten Sepsi-Szent-Györgyöt ajánlja és ehhez ragaszkodik.

**Sándor József elnök:** Halasztásról lévén szó, elsősorban a fölött kell dönteni, vajjon folytassuk-e a tárgyalást, vagy Kozma Ferencz indítványa szerint függeszszük-e föl ?

**Deák Lajos:** Nézete szerint a kérdés már kellőképen ki van merítve. Kijelenti, hogy közös hadapródiskola még inkább megfelelő céljainknak, mert hiszen a cél az, hogy minél több székely legyen a közös hadseregben és ennek szellemét javunkra változtassa. Bizik a székely növendékek eszében, a mely meg tudja majd emészteni a tanulni valókat, a nélkül, hogy a német nyelv hazafiságában, vagy szellemében változtatná. Az iskola helyére nézve elfogadja az előadó javaslatát. Megjegyzi azonban, hogy véleménye szerint hiában foglalna a kongresszus állást bármelyik város mellett, ezzel a kormány kezét megkötni ugy sem lehet. E szerint a javaslat ugy volna határozottá emelendő, hogy a kongresszus szükségesnek tartja a Székelyföldön katonai iskola felállítását, mely ha lehet és elsősorban honvéd legyen, ha nem, az esetben közös hadseregbeli, de mindenesetre legyen és minél előbb.

**Sándor József elnök:** Fölteszi a kérdést, hogy a szakosztály ezek után kívánja-e az előadói javaslat tárgyalásának elhalasztását.

**Szabó Sámuel:** Kéri a határozathozatal elhalasztását. *(Nem halasztjuk el! fölkiáltások.)*

**Sándor József elnök:** A többség akaratához hiven szavazás alá

bocsátja a javaslatot. A szakosztály ezek szerint az alábbi határozatot terjeszti a kongresszus elé, miután köszönetét fejezi ki úgy az előadónak, mint a szakosztályban résztvevő tagoknak: *(Éljenzés)*

1. A kongresszus szükségesnek tartja a Székelyföldön egy *magyar királyi honvéd* vagy *cs. és kir. közös hadseregbeli hadapród-iskola* államköltségen leendő felállítását, négy évfolyammal s minden évfolyamban 100 növendékkel. A kongresszus ez iránt fölterjesztést intéz a magas-kormányhoz, illetőleg a m. kir. honvédelmi miniszter urhoz.

2. A kongresszus megkeresi a m. kir. kormányt, hogy a cs. és kir. közös hadügyminisztériummal egyetértve intézkedjék a katonai elhelyezésnek a Székelyföldön méltányosabb elosztása iránt. *(Helyeslés.)*

## 8. A gazdasági ismétlő-iskolákról.

**Kovács Dániel előadó:** Tisztelt Szakosztály! E szakosztály igen tisztelt előadói tudják, hogy a kongresszusi munkálatok előkészítésénél legelőször az egyes székely lakosságú területek érdekeinek ismertetése és arra vonatkozó határozati javaslatok szerkesztése tüzetett ki feladatul. Ezen alkalommal részemre a régi „Aranyosszék“-et érdeklő közművelődési ügyek előkészítése bízott. Az előkészítő-bizottság intézkedése folytán azonban változás történvén az eredeti terven, részemre a „Gazdasági ismétlő iskolák” ügyének tárgyalása osztatott ki.

Midőn e feladatnak meg akarok felelni, mintegy kiinduló ponttól engedtessek meg, hogy szóljak Aranyosszék magyar lakosságáról, s e népcsoport érdekeiről. Feljogosítva érzem magam erre annál is inkább, mert e szakosztály eddigi előadójának tárgyalásaiban is tekintélyes hely jutott az egyes székely területeken tapasztalható közállapotok ismertetésére, s így mintegy kiegészítve lesznek az eddig elmondott részletek, ha én e helyen Aranyosszékkel is foglalkozom, mielőtt szaktárgyamat előterjeszteném.

Nem kell bizonyítgatnom t. hallgatóságom előtt azon történelmileg igazolt tény, hogy a Tordaaranyos vármegyének részét képező s régen Aranyosszék neve alatt létező terület magyar lakossága székely eredetű. Tudja és még inkább érzi ezt az ara-

nyosszéki magyarság s büszkén vallja magát székelynek, a mihez nem is kell sok bizonyítgatás az előtt, a ki ismeri a székely nép jellemző tulajdonságait. A m. t. szakosztály eddigi tárgyalásai alatt a székely nép erényeiről és gyarlóságairól számos jellemző és hű megfigyelés említett föl s én az ismétlés elkerülése végett is csak annyit mondok, hogy az aranyosszéki magyar ajku lakosság székely voltát legjobban igazolja az a hasonlatosság, mely ugy a jó és szép tulajdonságokban, mint a gyarlóságokban is meg van az eredeti székelység és Aranyosszék lakosai között. Sajnos, hogy a közvélemény Aranyosszékot nem ismeri székelynek s épen azért a megindított székely akciónál is hol bevétetett a székelységbe, mint például a közművelődési kérdések előkészítésénél, hol kihagyatott, mint például a székely kormánybiztos hatáskörének megállapításánál. Épen ezen körülménynél fogva nemcsak indokolható, de valóban kötelességem is, hogy Aranyosszék székely lakosságának a székely fajba való feltétlen elismertetéséért, bevételéért szót emeljek. Nem csupán az aranyosszéki székely lakosság érdekei kívánják ezt az elismertetést, hanem az összes székely közművelődési és népéleti érdekek. Hallottuk Balogh Pál előadó urnak tisztán statisztikai adatokon nyugvó ismertetését, melylyel kimutatta, hogy Tordaaranyos vármegyében a magyarság elszigetelten, a keleti székelységtől elszakadva él, pedig hajdan meg voltak közöttük az összekötő láncszemek. Az önfentartás kötelességei közé tartozik, hogy fajunk biztosítása céljából is ezt az összeköttetést próbáljuk visszaállítani, mert az aranyosszéki székelység megerősítésével és életképessé tételével a keleti székelység is egy erős támpontot, egy biztos talajt fog nyerni nyugatra hatoló előre törekvésében. Ez összeköttetésre első lépés, ha e kongresszus kebelében fölhangzik az atyafiságot elismerő szó s ha már e kongresszus határozataiban az aranyosszéki érdekek is kellőképen méltatva lesznek. Az erdélyi magyarság elhelyezkedésében Balogh Pál előadó ur Tordaaranyos vármegyét is felemlítette, mint a hol a magyarság tulnyomó kissebbségben él a körülötte élő oláhság között. Hogy milyenek ott a viszonyok, azt legjobban jellemezhetik a statisztikai adatok, melyekből néhányat felemlíteni szükségesnek látok.

Tordaaranyos vármegye összes lakossága	160,579
Ebből magyar ajku	40,806
Oláh nyelvet beszél	116,824

Tehát a magyarság átlag háromszor annyi oláh lakossal van körülvéve, összekeveredve.

Közigazgatási járások szerint így oszlik meg a lakosság:

Összes lakosság	Magyar	Oláh	ir és olvas	
Alsó járás	15,554	2,915	12,500	2,908
Felvinci járás	17,782	6,434	10,896	5,732
M.-Ludasi járás	32,181	8,042	23,495	5,809
Topánfalvi járás	31,199	218	30,796	2,675
Tordai járás	31,562	9,976	20,759	7,350
Toroczkói járás	20,184	4,372	15,610	5,680
Torda város	12,117	8,849	2,768	6,533
Összesen	160,579	40,806	116,824	36,687

Amint a népszámlálási adatok igazolják, Tordaaranyos vármegye egyetlen járásában tud csak a magyar elem az 50%-on felül emelkedni, a többi járásban azon alul van s magában Torda városában is jelentékeny számú oláhság lakik.

Azok után, a miket tegnap a Balogh Pál ur előadásában hallottunk, nem kell bizonyítgatnom, hogy e vármegyében a magyarság erős fajfentartási küzdelemben él, nem kell riasztó és megindító hangokat hallatnom, ha arról akarom meggyőzni e t. szakosztály hallgatóságát, hogy főként közgazdasági tekintetben nemcsak erős a küzdelem, de bizonytalan sőt végeredményében aggodalomra is okot ad. Ékes szavakkal, szivhez szólóan hangoztatták az előttem szóló t. előadó urak, hogy a székelységet, mint értékes népfajt, mint a magyarság drága alkotó részét meg kell védeni, meg kell erősíteni, életképessé kell tenni. Az aranyosszéki székelység sokkal jobban ki van téve a körülözönlő oláhság befolyásának, mint bármely más székely terület, azért tehát csak akkor cselekszünk következetesen, ha e népcsoport védelméről első sorban gondoskodunk a leghatásosabb intézkedésekkel.

Aranyosszék székelységének megvédésére és megerősítésére annak idején igyekeztem fölkeresni azokat a gyakorlati értékkel bíró eszközöket, melyek a helyi viszonyok figyelembe vétele és kellő fölhasználása mellett alkalmazhatók lennének. Ezen intézmények egyes részei az egyes szakosztályok határozati javaslataiban szerepelnek is, de jelentékeny részüket nem látom bevéve, s így Aranyosszék érdekeinek jogos védelmezése végett fölsorolom az intézményeket, melyek által a székelység e csoportját megvédelmezhetőnek és megerősíthetőnek tartom.

### 1. Iskolák létesítése.

a) Tordán egy középiskola a jelenlegi két állami polgári iskola meghagyásával.

b) Tordán a meglevő kertészképző a felhasználható alapokkal földmívelési iskolává fejlesztendő.

c) Az állami szőlőtelepen a modern szőlőmivelés tanítása végett munkásképző iskola szervezendő.

d) Maros-Ludason állami polgári iskola állítandó fel.

e) Felvinczen kisebb gyakorlati földmivesiskola szervezendő, kisebb mintagazdaságban.

f) A vármegye nyugati hegyes vidékén kőfaragó, kisebb vasipari és agyagipari iskolák szükségesek: Mészkö, Toroczko, Alsó-Jára helységekben.

g) Mindezen iskolák benlakással és ösztöndíjakkal látandók el.

h) Ezen iskolák fenttarthatása érdekében építtessék ki a torda-topánfalvi vasut.

2. Az aranyos-széki területen levő nagy ipari vállalatokhoz, nagybirtokok kezeléséhez minél több székely ifju alkalmaztassék tanulás végett is.

3. A nép erkölcsi életének javítására, a hazafiságban való megerősítésére a teendők a következők:

a) Az erkölcsi és jótékony egyletek erős, biztos kézben helységenként lépjének szövetségre.

b) Erkölcsi, ifjúsági és mértékletességi egyletek szervezendők, a hol még ilyenek nem működnek.

c) Szerkesztessék egy székely néplap és gondoskodás történjék arról, hogy ez, valamint a gazdasági népszerű irodalom kiadványaihoz a nép ingyen jusson.

### 4. A közvetítés terén szükséges reformok:

a) Tudakozódó és értékesítő, valamint közvetítő iroda létesítendő, mely ugy társadalmi, mint közgazdasági tekintetben a székelység szolgálatára álljon.

b) Különös gondot kell fordítani az oláhság közé jutott árva, magukra hagyott székely ifjak nevelésére, s e cél érdekében Aranyos-Széken esetleg székely árvaház is létesítendő.

Az előbb felsorolt intézmények mellett még igen jónak mutatkozik a székely népeleti viszonyok javítására a gazdasági ismétlődő iskolák célszerű szervezése és okszerű vezetése. Erről, mint előadásom fő tárgyáról részletesebben kell szólnom.

Ismeretesek előttünk azon földrajzi viszonyok, melyek a székely nép életmódjára irányítólag befolyanak.

A székelység egy része hidegebb éghajlat alatt, gyengébb termékenységű talajon él, más részének a gondviselés jobb földet és melegebb napsugarat juttatott. Ennélfogva az egyes székely népcsoportok életküzdelmek sem egyformák.

De legyen bármily különbség az életfentartás nehézségei tekintetében, a szülőföld szeretetében egyformának kell lenniök, mert csak úgy tarthatják meg azt a földet, melyet annyi küzdelmek között máig megőriztek. Azért hangoztatjuk, hogy a székelységet első sorban szülőföldjén kell megerősíteni, életképessé tenni. Ennek a megerősítésnek pedig legtermészetesebb eszköze a jól jövedelmező, okszerű földművelés, gazdálkodás. A gazdasági ismétlőiskola első hivatása pedig az, hogy e foglalkozási körben oktassa, segítse a népet hasznos ismeretek szerzésére s megtanítsa azon eszközök gyakorlati alkalmazására, melyekkel a földművelés, állattenyésztés könnyebbé és jövedelmezőbbé tehető. Ezen iskolát azon földművelő foglalkozásban élő növendékeknek kellene látogatniok, kik az elemi iskola IV. vagy VI. osztályát elvégezték. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi kormánynak igen szerencsés és nagy jelentőségű intézkedése volt, midőn ezen iskola szervezését elhatározta és azokat életbe is léptette. A midőn azonban általános-Ságban elismerem ezen iskola céljának fontosságát, egyuttal meg kell jegyeznem, hogy ezen iskola is csak akkor lesz igazán hasznos, csak akkor fog a székely földművelő népre igazán áldásos hatást gyakorolni, ha jól teljesíti azt a hivatást, melyért megalkottatott, Épen azért már az eddigi tapasztalatok s tisztelt előadótársaimnak hozzám juttatott véleményei alapján szükségesnek látom észrevételeim hangoztatását a gazdasági ismétlő iskolák eddigi működéséről.

Jelenleg az elemi iskolák mellett a népoktatás szolgálatában kétféle ismétlő iskola van, egyik a rendes — a másik a gazdasági ismétlő iskola. Tudjuk, hogy az utóbbi iskola szervezése némi terhet ró a községre és államra egyaránt, épen azért létesítésük attól függ, hogy mily arányban tudják az iskolafentartók az iskola költségeit fedezni. Mindamellettt sürgetnünk kell, hogy az egész Székelyföldön minden ismétlő alakittassék át gazdasági ismétlő iskolává. A kétféle iskola fentartását sem pedagógiai, sem szolgálati okokkal nem lehet védelmezni, s ha elismertetett, hogy a gazd. ismétlő hasznosabb, czélszerűbben működhetik, mint a rendes ismétlő iskola, akkor habozás nélkül a jobbat kell szervezni s a gyengébbet beszüntetni.

De a gazdasági ismétlő iskola is csak akkor tölti be igazán hivatását, ha a földművelő népet gazdasági foglalkozásában valóban hasznos oktatásban részesítheti. Erre pedig elsőrendű hatást gyakorol az iskola tananyagának megállapítása.



E tekintetben mindenekelőtt óhajtanám, hogy a gazdasági ismétlő iskola a helyi viszonyok ismertetésére terjeszkedjék ki jobban, nagyobb mértékben, mint a hogy az jelenleg gyakorlatban van.

Az általános gazdasági ismeretek is szükségesek de a helyi viszonyok kellő megismerése nélkülözhetetlen.

A gazdasági ismétlő iskola működése körébe vonható a háziipar gyakorlati tanítása is. Általánosan el van ismerve, hogy a földmivelő népet háziiparra kell tanítani s ily iparüzésre kell szoktatni, hogy a földmivelésre nem alkalmas időben is hasznos mellékfoglalkozása legyen. Okulva a mult tapasztalataim, nem szeretném, ha a háziipartanítás a gazdasági ismétlő mellett is eredménytelen kísérletezéssé válna a gyakorlati kivitelben, épen azért hangsúlyozom, hogy az egyes vidékek terményeihez, viszonyaihoz mérten, az ott legjobban és legkönnyebben gyakorolható háziipart óhajtanám taníttatni úgy, hogy a készített cikkek értékesítéséről is lehetőleg gondoskodva legyen a kiviteli kereskedés útján.

A gazdasági ismétlő iskolákról kiadott miniszteri szabályzat igen sok hasznos intézkedést tartalmaz, de az iskolák működésének megfigyelése után hiányokat is tapasztalunk, melyek közül fölmlitem a következőt:

a) A jelenlegi képesítési mód mellett sok olyan tanító megy a gazdasági tanfolyamra, kinek nincs elegendő gazdasági ismerete és gyakorlata arra, hogy a földmivelő népet vezetni, hasznosan oktatni tudja s a kellő érzék hiányában ez ismereteket később sem tudja pótolni. Már pedig a gazdasági tanítónál is első kellék a rátermettség, a valódi hivatottság.

b) Visszás állapotnak tekintem azt, hogy csak a gyakorlati tárgyak tanításáért adnak díjazást, míg az elméleti tárgyak tanítói semmi kedvezményben sem részesülnek. E kétféle ellátás eredménye bizonyára érezhető a tanításra is.

Népünk gyakorlati oktatására igen nagy hatással lenne, ha a gazdasági ismétlő iskolák mellett minél több helyen mintagazdaságokat lehetne létesíteni, melyekben közvetlenül, gyakorlatilag lehetne a czélszerű földművelést, állattenyésztést bemutatni. De talán hangoztatnom sem kell, hogy az ilyen mintagazdaságok vezetését valóban mintagazdákra kellene bízni, mert csak így lehetne remélni, hogy a nép azt felkeresi és ott tanul is.

A gazdasági ismétlő iskolákról elmondott észrevételeimmel



együtt föl kell említenem, hogy e szakcsoport több előadójának véleménye érkezett be az előkészítés rendjén, melyek előterjesztendő javaslataimmal összhangzásban vannak.

Ugy a magam nézete, mint az említett vélemények alapján szerkesztettem meg határozati javaslataimat, melyekben a fölösleges részletezések elhagyásával általánosságban foglaltam össze azokat az intézkedéseket, melyek a gazdasági ismétlő iskolákra vonatkozó teendők. Kérem a m. t. Szakosztályt, méltóztassék elfogadni és határozattá emelni alábbi javaslatomat:

*mondja ki a Kongresszus, miszerint kívánatosnak tartja, hogy:*

1. a Székelyföldön az ismétlő-iskola mindenütt átalakíttassék gazdasági ismétlő-iskolává, melyben a tanítás tandíjmentes legyen;
2. a gazdasági ismétlő-iskola tananyaga a közszükségnek megfelelően állapíttassék meg;
3. a gazdasági ismétlő-iskolában a háziipar is taníttassék;
4. a gazdasági tanítók képzéséről, azok díjazásáról, a gazdasági ismétlő-iskola működésének ellenőrzéséről a gyakorlati tapasztalattal bíró emberek véleményének meghallgatása alapján szerkesztett egységes állami intézkedés törvényténjék;
5. a gazdasági ismétlő-iskolával kapcsolatban a Székelyföldön több helyen minta- kisgazdaság szerveztessék. *(Helyeslés.)*

**Székely János:** Az előadói javaslatot magáévá teszi a következő pótlásokkal, melyeket elfogadásra ajánl: a javaslat 3-ik pontjában kimondani kéri, hogy a gazdasági ismétlő-iskolákban a háziipart a tanító felügyelete alatt szakértő egyén tanítsa. A 6-ik pontban a gazdasági ismétlő-iskola nagy hivatását elismerve felkérendőnek tartja a kormányt, hogy a népoktatási törvény revíziója alkalmával gondoskodjék arról, hogy ezen intézmény kellő figyelemben részesüljön.

**Ferenczy Károly:** Annak a meggyőződésnek ad kifejezést, hogy ha a tanítóknak külön díjazása lesz, egyetlen községben sem fog hiányozni az ismétlő-iskola.

**Kovács Dániel előadó:** Megjegyzi, hogy előadása folyamán csak általánosságban beszélt, mert, ha a szakosztály az apróbb részletek megvitatásába is belement volna, csak a kérdés megoldását nehezítette volna meg.

**Dósa Ferencz:** Engedelmet kér, hogy egy napirendre nem tűzött kérdést itt felhozzon. (*Halljuk.*) A régi Aranyosszék Tordavármegyének kiegészítő részét képezi, székely terület és a székely kormány-biztosság hatásköréből mégis kihagyták. Ajánlja, hogy a szakosztály intézzon megkeresést a székely miniszteri kirendeltséghez aziránt, hogy a székely akcióba Aranyosszékot is vegye be. (*Helyeslés.*)

**Sándor József elnök:** Ugy látja, hogy a szakosztály helyesli ezen indítványt.

E szerint a szakosztály a következő határozatot terjeszti a kongresszus elé elfogadás végett:

a kongresszus kívánatosnak tartja, hogy:

1. a Székelyföldön az ismétlő-iskola mindenütt átalakíttassék gazdasági ismétlő-iskolává, melyben a tanítás tandíjmentes legyen;

2. a kormány a népoktatási törvény revíziója alkalmával gondoskodjék arról, hogy a növendékek több időt szentelhessenek a gazdasági ismeretek gyakorlati elsajátítására;

3. a gazdasági ismétlő-iskola tananyaga a közszükségnek megfelelően állapíttassék meg;

4. a gazdasági ismétlő-iskolában a háziipar is taníttassék szakértő egyén által a tanító felügyelete mellett;

5. a gazdasági tanítók képzéséről, azok díjazásáról, a gazdasági ismétlő-iskola működésének ellenőrzéséről a gyakorlati tapasztalattal bíró emberek véleményének meghallgatása alapján szerkesztett egységes állami intézkedés történjék;

6. a gazdasági ismétlő-iskolával kapcsolatban a Székelyföldön több helyen minta-kisgazdaság szerveztessék;

7. kimondja a kongresszus, hogy a régi Aranyosszékot ma is székely területnek tekinti és szükségesnek tartja, hogy a székely kérdés megoldásánál e terület magyar lakosságának érdekei épügy méltányoltassanak, mint a Székelyföld többi részein. Épen ezért óhajtandó, hogy a kormány által kiküldött székelyföldi miniszteri kirendeltség hatáskörébe Torda-Aranyosvármegye is bevonassék. Ez irányban a m. kir. kormányt feliratilag megkeresi. (*Helyeslés.*)

## 9. Magasabb közoktatás.

**Dr. Jancsó Benedek előadó:** Tisztelt Szakosztály! Ha tisztán a szokásos statisztikai módszert követve, azt vizsgálom, hogy a Székelyföld területén hány négyzet kilométerre esik egy középiskola, vagy hány ezer lakosra egy középiskolai tanuló viszonyítva az ország más vidékeihez, könnyű lesz megállapítanom azt a tényt, hogy a Székelyföldön nincs hiány sem középiskolákban, sem középiskolai tanulóknak. Ugyanez lesz az eredmény akkor is, ha vizsgálom azt a törekvést, sürgés-forgást, melylyel az okleveles székely ifjuság az életben igyekezik elhelyezkedni. Alább előadandó határozati javaslatomban mégis a székelyföldi gimnáziumok számának némi szaporítását kérem. Mielőtt kifejteném az okokat, melyeknek alapján ezt teszem, megjegyzem, hogy a kézdi-vásárhely-kantai és kereszturi gimnáziumoknál tulajdonképpen csak gyorsítani akarom a főgimnáziummá fejlesztés megindult folyamatát.

Új gimnázium felállítását csak két helyen: Tordán és Gyergyó-Szent-Miklóson tartom kívánatosnak. De e kívánság sem olyan, mely most vetődne először felszínre, vagy a melyet én vinnék bele a székely kívánalmak és óhajítások sorába. Több mint egy évtizede küzd Torda, mely város nemcsak 14,000 lakosu megyei székhely, de kulturális középpontja is a régi Aranyosszék székely népének. E gimnázium szükséges volta mellett még csak okokat sem vagyok kénytelen felhozni. Ki vannak azok fejtve azokban a memorandumokban és ügyiratokban, a melyek Torda város, Torda-Aranyosmegye és a közoktatásügyi kormány között, a mely a tordai gimnáziumot elvben már magáévá is tette, évek során át folytak. A gyergyó-szentmiklósi algimnázium is régi óhajítása a gyergyói székelységnek. Felállítását mellett Gyergyó földrajzi, közlekedési és kulturális viszonyai szólnak.

A gimnáziumokkal kapcsolatosan kívánatosnak tartom a nevelőintézetek, konviktusok, alumneumok stb. állami segítséggel való támogatását is. Ilyes fajtájú új intézetek felállítását csak az ujonnan állítandó gimnáziumok mellett tartom sürgetendőnek. Régibb gimnáziumaink mellett ilyes fajtájú intézetek különösen katolikus részről elegendő számmal vannak s bennök elégséges számú székely ifju is nyer középiskolázása alatt kellő támogatást. E nevelőintézetek azonban nem rendelkeznek annyi tőkével, hogy saját erejükön megfelelhessenek a nevelés kissé fokozottabb igényeinek.

A legjobban felszereltek is hiányosak. Épületeik nem felelnek meg egy nevelőintézet higiéniai és tanulmányi kivánalmainak. Nincsenek bennök segédtanító erők, a kik az ifjakat házi tanulmányaikban segíthetnék és vezethetnék. Nincsenek nyelvtanító mesterek alkalmazva, a kiknek munkássága idő folytán segítene a székely ifjuság az életben keservesen érzett ama nagy baján, hogy egyetlen műveit nyugati nyelvben sincs jártassága. Az iskolafentartó hatóságok az 1883-iki középiskolai törvény idevágó intézkedéseinek segítségével nagyon könnyen megtalálhatják módját annak is, hogy az állami segítséget mi módon biztosíthatják nevelőintézeteik számára is ép úgy, mint megnyerték az általok fentartott középiskolák számára. E tekintetben azonban a kezdeményezés megragadása nem a kormány, hanem az iskolafentartó hatóságok kötelessége.

Ha az általam itt javaslatba hozott dolgok valósággá lesznek, még akkor sem kell félnünk attól, hogy a székelység között az értelmi proletárság el fog szaporodni. A több gimnázium fennállása még nem szül okvetetlenül több középiskolai tanulót, annyival is inkább, mert az óhajtott változások tulajdonképpen összefüggenek középiskoláink területi jobb elhelyezésével. A középiskolai tanulószám a jó területi elhelyezés következtében kiegyenlítődik s ha némelyik mostani gimnáziumban meg is fogy a tanulók száma egy kissé, az egyenesen előnyös a tanítás intenzivitására, hiszen az oktatás sikertelenségének egyik legfőbb oka épen az osztályok zsufoltságában rejlik.

Ha gondoskodtunk a székely fiúk kellő középiskolázásáról, a székely lányokét sem szabad elhanyagolnunk. Nem tartom célszerűnek, hogy a Székelyföldön egyetlen középiskolai jelleggel bíró felső leányiskola sincs. Okvetetlenül szükségünk van egy ilyen a budapesti állami felső leányiskola mintájára leánygimnáziumi tanfolyammal is összekötött felső leányiskolára és nevelőintézetre a Székelyföld valamelyik pontján. Egyéni nézetem szerint egy ilyen magasabb jellegű felsőleányiskolának legalmasabb székhelye Maros-Vásárhely vagy Székely-Udvarhely lehetne. A hely azonban ez idő szerint mellékes, a fő maga az intézet.

Határozati javaslatom 4. pontja azt jelenti, hogy a székelység középiskolázásának nem szabad drágának lenni, hogy miért, fájdalom, mindnyájunk, de meg a közoktatásügyi kormány előtt is eléggé ismeretes.

Javaslatomnak főiskolákra vonatkozó része azt akarja biztosítani, hogy a középiskolát végzett székely ifjúságnak lehetővé legyen téve magasabb tanulmányait a legnyomasztóbb anyagi gondoktól mentesen folytathatni. Az 1. és 2. pontban semmi újat nem kívánok, egyszerűen csak a meglevő intézmények fejlesztését. Nem is tisztán székely ügy, hanem összefüggésben áll a magyar felsőbb iskolák tanulóinak anyagi és erkölcsi helyzetével. Hogy ez a helyzet orvoslásra vár, nemcsak a sajtóban és a parlamentben konstátált dolog, de érettebb ifjúságunk nevelésének egyuttal olyan kérdése is, a melynek megoldását előbb-utóbb napirendre kell tűzni.

Nem elég azonban, ha a székely ifjakat csak egyetemi tanulmányaikban támogatja a kormány és a társadalom. Rajta kell lennünk, hogy amaz eszközöket is megtaláljuk, a melyek lehetővé teszik, hogy a magasabb technikai pályákon is érvényesülhessen a székely ifjúság. Hogy eddig nem érvényesülhetett kellő módon, annak nem a tehetség vagy a kedv hiánya volt az oka, hanem a szükös vagyoni helyzet. Ezen pedig ez idő szerint nem vélek más-ként segíthetni, mint határozati javaslatom 3. pontjának fokozatos megvalósításával.

A székely értelmiség állapotát vizsgálva, nem az a baj, mintha e réteg nem lenne eléggé számos, hanem az, hogy színvonala nem elég magas. Ha azt akarjuk, hogy a székely értelmiség a magyar társadalom vezető elemei között is érvényesüljön, még pedig a maga teljes súlyával, e színvonalat okvetetlenül emelnünk kell. Szaporitanunk kell azok számát, a kiket a franczia ugy szokott nevezni „les hommes superieurs”. Javaslatom 4., 5. és 6. pontja amaz eszközöket jelöli meg, a melyekkel e színvonal emelhető s a melyekkel megteremtheti idehaza a Székelyföldön is azt a magasabb művelődési légkört, a mely ma nemcsak a Székelyföldön, de olyan vidékeken is hiányzik, a melyeknek középpontját olyan nagyobb városok alkotják, a minők Székelyföldön nincsenek.

E hiányos és az idő szükös voltához mért indokolás után, szabad legyen gondolataim összefoglalásául a következő határozati javaslatot benyujtanom és elfogadásra ajánlanom:

*mondja ki a kongresszus, hogy a székelyföldi közép- és felsőiskolázás tárgyában szükségesnek látja a következőket:*

### A) Középiskolák.

1. A *kézdi-vásárhely-kantai* rom. kath. és a *székelykereszturi* unitárius gimnáziumok megfelelő állami segítséggel nyolcv-osztályu teljes gimnáziumokká fejlesztendők és a pedagógiai követelményeknek megfelelő épületekkel látandók el.

2. *Tordán nyolcz* osztályu teljes, *Gyergyó-Szent-Miklóson* pedig négyosztályu állami algimnázium állítandó fel az odavaló polgári iskolák megszüntetése nélkül.

3. *Maros-Vásárhelyt* vagy *Udvarhelyt* a székelység számára egy konviktussal (nevelő-intézettel) összekötött hatosztályu felsőbb leányiskola állítandó fel, a mely a mutatózó esetleges szükséglethez képest leánygimnáziumi tanfolyammal is ellátandó.

3. Az ujonnan állítandó állami gimnáziumok mellé a helyi viszonyok követelményeinek megfelelő ingyenes, fél-ingyenes helyekkel ellátva, olcsó *konviktusok* állítandók fel. A régebbi középiskolák mellett már meglevő konviktusok, nevelő-intézetek, alumneumok állami segítséggel a szükséglet szerint kibővitendők és a nevelés igényeinek megfelelő színvonalra emelendők.

4. A *tandij* és az *iskolázás egyéb terhei* állami segítséggel *mérséklendők*.

### B) Főiskolák.

1. A róm. kath., ev. ref. és unitárius egyházak ama Kolozsvárt levő intézetei és intézményei, melyek az egyetemi hallgatókat teljes ellátással, benlakással vagy más módon támogatják tanulmányaik ideje alatt, kellő állami segítséggel fejlesztendők és kibővitendők.

2. A kolozsvári és budapesti *menza akadémiák* akként segélyzendők államilag, hogy a székelyföldi tanulók a lehető legnagyobb számban vehessék igénybe azok jótéteményeit.

3. A *budapesti* műegyetemen, állatorvosi főiskolán, a keleti kereskedelmi tanfolyamon, rajztanárképző intézetén, festészeti és zeneakadémián, a *selmeczbányai* erdészeti és bányászati főiskolán több ösztöndíj alapítandó, hogy e szakmákban is kellő számú székely ifjunak tétessék lehetővé a tanulás.

4. A székelyföldi középiskolák tanárainak számára legalább is három utazási ösztöndíj alapítandó, hogy a törekvőbbeknek lehetséges legyen magokat valamelyik külföldi egyetemen tudomány szakukban bővebben kiképezni.

5. A technikai, orvosi fakultások és felsőbb művészeti intézetek végzett jelesebb tanulói számára is alapítandó a mutatkozó szükséglet arányában egynehány ilyen utazási ösztöndíj.

6. A magasabb tudományos képzettség megkedveltetése, fejlesztése és állandósítása szempontjából szükséges lenne állami segítséggel a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárt, a sepsiszentgyörgyi *Székely Múzeum*-ot, a legutóbb alakult *Udvarhelymegyei Múzeum*-ot s a Csik-Szeredában alapítandó *Csikmegyei Múzeum*-ot kellő színvonalon álló vidéki múzeumokká fejleszteni s a helyi középiskolákkal szorosabb kapcsolatba hozva, a közművelődés mindmennyi forrásaivá tenni. Megyénként ily módon bizonyos magasabb fokú közművelődési középcentrumok alakulnának, a melyekből kiindulva s a melyeknek körében a székelység tudományal foglalkozó egyénei csoportosulva, megindítói és vezetői lehetnének a népegyetemi előadásoknak, az úgynevezett University Extension tevékenységének. *(Helyeslés.)*

**Dr. Zakariás János:** Köszönetet mond az előadónak nemes buzgalmaért és az előterjesztett határozati javaslatot magáévá teszi. S ha mégis felszólal, azért teszi, mert e kérdésben megalkotott felfogását a szakosztály bírálata alá bocsájtani kívánja. Szól a székely intelligencia fiainak ama téves törekvéséről, hogy boldogulásukat nem a Székelyföldön, hanem Budapesten és az ország egyéb szellemi központjaiban keresik, holott a Székelyföldnek nagy szükségük volna rájuk. A szé-

kely vármegyék az erdélyi részben vezetőserepet csakis általuk érhetnének el. Indítványt nyújt be, a melyben a kongresszus abbeli óhajtásának kifejezését kéri, hogy minden, székely ifjak részére létesítendő alapítványba kikötés foglaltassék, mely szerint az illető alapítványt élvező székely ifju köteles legyen lehetőleg a Székelyföldön letelepedni, élethivatását itt teljesíteni. Végül annak tudatában, hogy a vidéki életben mily fontos szerepet töltenek be a községi jegyzők, kívánatosnak tartja, hogy ezen állások is lehetőleg székely ifjak által töltsenek be. (*Hehelylés.*)

**Ugron Gábor:** Az előtte szóló indítványához jelenlegi formájában nem járulhat hozzá. Nézete szerint a székelységnek kétféle módon kell a magyarságot képviselnie és szolgálnia. Először mint földbirtokosoknak a Székelyföld határain túl földet, vagyont és szeretetet kell keresniök, másodsor a Székelyföldön arra kell törekedniök, hogy a székely nép vagyonaiban és szellemi erejében olyan duzzadó erőhöz jusson, melynek szabad expanziója hódítson és tért foglaljon. Magyarország nemességének több mint negyedrésze kiszármazott székelyekből áll. Ezeknek a székely családoknak támogatására rászorulunk s azt megnyerhetjük a magunk számára, ha fel tudjuk kelteni az érdeklődést. Ha a székely iskola minden ifjunak lelkébe ülteti a tudatot, hogy a magyar faj fentartása érdekében kétannyit kell dolgoznia, mint egy magyarországinak, mert a magyar haza mellett ott van az ő szűkebb erdélyi hazája, melyet a magyar nemzet számára védelmeznie és megtartania kell: a büszkeségnek és súlyosabb kötelezettségnek tudatában így nevelt jövő nemzedék boldogabb lesz és erősebb a kapocs, mely őt szülőföldjéhez köti.

Az előadói javaslatához nagyrészt hozzájárul, csak némely árnyalatban tér el. Ugy tartja, hogy ha a székely nép vagyonosodni és a magyar faj érdekeit kellően szolgálni akarja, a kereskedelmi pályákhoz kell fordulnia. Tisztán a földmivelésből egy nép sem tud vagyont szerezni. A székelységnek a kereskedelem iránt ismeretes hajlamát tekintetbe véve, szükségesnek tartja a Székelyföldön egy felsőbb kereskedelmi akadémiának a felállítását. Ennek feladatául ismerné, hogy Európa keleti tartományaiban és Kis-Ázsiában a magyar kereskedelemnek uttörőit és előkészítőit nevelje. Szellemi képességeinél fogva a székely e feladatra hivatottabb a magyarság többi részénél. A gyakorlati kiképzés szerinte valamely kis-ázsiai városban történhetnék. Összefoglalva a mondottakat, kijelenti, hogy a Székelyföld valamelyik városában egy keleti kereskedelmi akadémia felállítását tartja szükségesnek, melynek utolsó évfolyama esetleg a kereskedelmi működés teréül szolgáló valamely keleti ország fővárosában állíttatnék fel. (*Hehelylés.*)

**Dósa Ferencz:** A székelyföldi középiskolákról szólva, égetően sürgősnek tartja egy középiskolának Tordán leendő felállítását. Kéri a szakosztályt, hogy ezen óhajtást tegye magáévá.

**Ferenczy Károly:** Szívesen elismeri előtte szóló azon kérelmének jogosultságát, hogy Tordán középiskola létesíttessék, de nem helyesel-



heti azt a kifejezést, mintha éppen legsürgősebben vagy éppen csak Tordán volna szükséges középiskola felállítása. Utal a gyergyói papság memorandumára s annak értelmében kéri a szakosztályt, mondja ki szükségesnek, hogy Gyertyó-Szt.-Miklóson a polgári iskola megszüntetésével alгимnázium álltassék fel.

**Dr. Jancsó Benedek előadó:** Zakariás János indítványát illetőleg egyetért Ugron Gáborral. Nem szükséges kimondani, hogy a székely ifjuság a Székelyföldnek szentelje erejét, tehetségét; hivatkozik a maga példájára és állítja, hogy minden székely szívesen maradna szülőföldjén és működne ott, mint idegenben, vagy akár Budapesten. Ez tisztán érzelmi dolog. Kimondani annál kevésbé szükséges és lehet, mert pl. ha valaki a zeneművészetben akarja magát kiképezni, alkalmas központ hiányában kénytelen a Székelyföldtől megválni.

A mi Zakariás Jánosnak azon indítványai illeti, mely szerint lehetővé teendő, hogy minél több székely ifju végezze a jegyzői tanfolyamot, ezt azért nem kívánja a javaslatba felvenni, mert nem tartozik a magasabb közoktatás körébe.

**Deák Lajos:** Kifejti, hogy miután a jegyzői tanfolyamra most már csak érettségi bizonyítvánnyal lehet beiratkozni, e tanfolyam valóságos akadémiai jelleggel bír. Megjegyzi, hogy a tanfolyamot teljesen ellep-ték az oláhok és szászok. Ha a magyar ifjakat alapítványokkal nem segítjük, oda fejlődhetik a dolog, hogy a magyar községekbe is oláh vagy szász jegyző jut. Kéri ennél fogva az indítvány elfogadását. *(Helyeslést)*

**Dr. Jancsó Benedek előadó:** Még Ugron Gábor megjegyzésére reflektál. Székelyföldi kereskedelmi akadémia feállítását javaslatában azért nem kívánja, mert e kérdés más előadás körébe tartozik. A keleti kereskedelmi akadémia-ról pedig nem feledkezett meg. Javaslatában kéri, hogy székely ifjak részére alapítványok létesíttessenek. A keleti kereskedelmi akadémia megfelel Ugron Gábor kívánságainak. A végzett növendékeket kiküldik keleti országokba gyakorlatra. Szívesen látná, ha a Székelyföldön, pl. Csíkszeredában hasonló tanfolyam létesülne, ezt azonban több okból nem reméli. Először, mert a budapesti akadémia-t végzett növendékek elhelyezése is sokszor nehézségekbe ütkö-zik, daczára annak, hogy Budapesten számos oly üzlet áll fen, melyek-nek világkereskedelmi összeköttetések vannak. De nem remélheti azért sem, mert jelentékeny anyagi áldozatokkal járna s épen ez a körülmény teszi lehetetlenné a budapesti akadémia fejlesztését is. A jelenlegi szükségletet kielégíti az is, ha a budapesti akadémia-n ösztöndíjak által lehetővé teszszük székely ifjak kiképeztetését. Ragaszkodik javaslatának eredeti szövegéhez.

**Sándor József elnök:** Stiláris módosítást ajánl. Az előadói javaslat második részének 3-ik pontjához hozzátenni kívánja, hogy utazási ösztöndíjakat is kapjanak. Több felszólaló nem lévén, a vitát bezárja és köszönetét fejezve ki az előadónak, felteszi a kérdést, s az eredményhez képest kimondja a határozatot, mely szerint a szakosztály az előadói javaslatot a következő pótlásokkal terjeszti a kongresszus elé:

Ad A) 2. pont. „Tordán a polgári iskola megszüntetése nélkül nyolcz osztályu teljes, Gyergyó-Szent-Miklóson pedig a polgári iskola megszüntetésével négy osztályu algimnázium állítandó fel.”

5. Uj pontul felvétetik: „Jegyzői tanfolyamot látogató székely ifjak ösztöndíjjal segitendők.”

Ad B) 3. Negyedik sorban „több” szó után beveendő: „hazai és külföldi tanulmányi” szavak. *(Helyeslés.)*  
(Az elnöki széket **Merza Lajos** alelnök foglalja el.)

## 10. Elemi népiskolák és óvodák.

**Deák Lajos előadó:** Tisztelt Szakosztály! A már eddig elhangzott, népünk és főleg székely véreink állapotát gyakran megdöbbenő színezéssel feltüntető előadások maguk teljes mértékben indokolják, hogy népoktatásunkat, népnevelésünket erőteljesebb, intenzivebb és gyorsabb tempóban kell fejlesztenünk, mint az eddig történt, noha eléggé ismeretes azon örvendetes haladás is, melyet e tekintetben az utolsó pár évtized alatt elérnünk sikerült.

A népiskolának kell ugyanis azon hatalmas és megdönthetien alapot képezni, a melyre a házi neveléssel keveset foglalkozható székely nép gyermekeinek ugy vallási, mint erkölcsi és tudási szempontból való egész fejlesztését, lényének további kialakulását építeni lehessen, ugy hogy midőn az élet iskolájába onnan természetesen még mindig a kellő szellemi és erkölcsi felügyelet alatt átlép, ott helyét méltóképen megállhassa és esetleg valami szakszerű továbbképzéssel is teljesen képessé legyen az élet sok nehéz küzdelemmel teljes harcának győzedelmes megvívására.

Az egész művelt világ egyhangu jelszava most, hogy a népoktatás állami feladatot, kötelességet képez, mert hiszen az államnak kell módot és alkalmat nyújtani arra, hogy polgárait a közérdek szempontjából bizonyos minimális és lehető egyöntetű ismeretek szerzésére segítse, illetve kötelezze is arra, szükség esetén a megfelelő eszközöket is rendelkezésére bocsássa.

Ebből első tekintetre önként az következnék, hogy tehát az államnak kell kezeibe venni minden vonalon a népoktatás ügyét, szóval az összes iskolákat államosítsa és a szükséges ujakat állítsa fel.

Ámde részemről kijelentem egész határozottsággal és legjobb meggyőződésem alapján, hogy a mi viszonyaink között nem vagyok hiva a mindenáron való államosításnak — és pedig a következő okokból.

a) Először is mert részemről törhetlenül ragaszkodom mindazon, a történelem sok századok folyamán kifejlődött politikai és kulturális ősi intézményeinkhez, melyek egyáltalán fentarthatók s kisebb-nagyobb átalakításokkal a modern kor követelményei között is helyüket megállhatják, mivel mint a költő az egyénre nézve gyönyörűen mondta, hogy:

„Mert boldogságra még kevés csak a jelen  
A multon épül az s az emlékezeten.”

aként áll ez a nemzetek életére is. Ilyen ősi intézményünk a felekezeti iskolák rendszere is, melyet a megfelelő keretekben továbbra is kegyelettel fentartandónak vélek mind ott, a hol azok a hazafias szempontokkal összeütközésbe nem jönnek.

b) Fentartandóknak vélem még azért is, mert a különböző jellegű, de megfelelő szellemű iskolák nemes és magasztos versenyzése a tökéletesség felé való haladásban csak üdvös hatással lehet népnevelésügyünk fokozott és gyorsabb fejlesztésére.

c) Fentartandóknak vélem továbbá azért is, mert hazafias szellemű és munkásságu egyházaink azokat mint édes gyermekeiket szeretettel melengetik keblükön s mert az emberi természetben rejlik, hogy azok, a kik alkották, a kik áldozatokat hoztak értük, talán még bensőbb szeretettel ápolják és fejlesztik is azokat, mint azt tennék esetleg a nem tőlük származott alkotásokkal szemben, a mint azt itt-ott a gyakorlati élet bizonyítja.

d) Fentartandónak vélem még azért is, mert az iskoláknak rohamos államosítása oly mérhetlen terheket róna az államra, melyek egyáltalán elviselhetlenek volnának és végül

e) fentartandónak vélem azon egyik legfőbb szempontból is, mert a magyar tannyelvű iskolát fentartó felekezeteknek teljesen megbízható hazafias szelleméhez a kétségnek még csak árnyéka sem férhet.

Viszont ezekkel szemben aztán meg van bőséges tere az állam segélyezésének és egyenes alkotásainak is.

Mert a hazafias szellemben és nagy erőfeszítéssel dolgozó felekezetek, illetve egyes iskolafentartó egyházközségek is sok helyen kimerültek, — ezeknél tehát szükséges, hogy az állam minél

nagyobb készséggel, minél kevesebb nehézség támasztásával és minél gyorsabban nyujtsa felemelő segítő kezét és mozdítsa elő fennállásukat, haladásukat.

Ott pedig, a hol sem felekezetek, sem községek, sem a társadalom, a kisközségek erőtelensége miatt iskolát létesíteni soha sem voltak és most sem képesek: siessen saját költségén vagy az érdekeltek minimális megterhelésével legfeljebb az 5% iskolai pótdadó és a 3% óvodai adó hivatalból kirovásával új iskolákat, óvodákat létesíteni.

Hasonlóképpen különösen a felekezeti és nyelvi széttagoltságok fenforgása esetén akár a helyi érdekeltségek kérésére, akár a nélkül saját kezdeményezéséből mulhatlanul szükséges, hogy az eddigi hosszadalmas eljárásoknak lehető helyes mellőzésével vagy minél rövidebbre fogásával és az eddig felállítani szokott követeléseknek a legcsekélyebb mértékre való leszállításával minél rövidebb idő alatt vagy legalább is állandó folytonossággal évről-évre állítsa fel új iskoláit, hogy azok minden tekintetben mintaképei legyenek a többi iskoláknak.

Iskoláink pedig olyanok legyenek, hogy az azokból kikerült ifjuság szive tele legyen buzgó vallásos érzelmekkel és imádattal Istenünk, lángoló szerelemmel hazánk, hódoló szeretettel királyunk iránt; elméje pedig tele legyen az élet küzdelmére szükséges tudással, ismeretekkel, keze erős legyen és a munkára kész ügyességre szoktatva és a mi nálunk százszoros fontossággal bír, legyen székelységére büszke és szeresse hű ragaszkodással, elválhatlan szeretettel ezt a földet, melynek minden hantját másfélezer esztendő óta őseinknek szentelt vére áztatá!

Ezek után ajánlom határozati javaslataimnak a 4-ik és 18-ik pontokra vonatkozó saját változtatással, hozzáadásommal való elfogadását.

*Mondja ki a Kongresszus*, miszerint kívánatosnak tartja, hogy:

1. Az iskola nélkül való kis községekben, melyekben legalább 30 rendes tanköteles van és melyek 4 kilométeren belül nem csatolhatók más iskolával bíró és ezen tanköteleseket is befogadni képes községekhez: minden hosszadalmas és nagyobb anyagi hozzájárulásokra amugy sem vezető tárgyalások mellőzésével szervezzen és építsen az állam — természetesen kizárólag magyar tannyelvű — iskolákat, egy tankerületben legalább évenként két ilyen községben.

2. Minden olyan községben, hol a létező iskolák államosítása kéretik az 5%-os iskolai póttadó megajánlásával és kellő megokolással az iskolafentartó felekezeti és a község által: az eddigi számos részletre kiterjedő követelések, sokszor évekre terjedő tárgyalások mellőzésével — ha az iskolák államosítását ott a vármegye közigazgatási bizottsága is ajánlja — szervezzen, építsen és tartson fenn az állam a szükségletnek megfelelő tanerőkkel és helyiségekkel ellátott iskolát. Ilyen iskola is tankerületenként a szükséghez mérten évenként bár kettő, de legalább egy mulhatatlanul létesíttessék — és ha már nem lesz iskolátlan község: azután több is szerveztessék évenként ilyen helyeken.

3. Minden olyan községben, hol azt a vármegye közigazgatási bizottsága szükségesnek mondja ki: szervezzen, építsen és tartson fenn az állam a szükségletnek megfelelő iskolát és pedig, ha az 5%-os iskolai póttadó a községek által egy felhívásra meg nem szavaztatnék: ugy azt hivatalból és minden további hosszadalmas felebbezesek kizárásával rója ki a vármegye közigazgatási bizottsága és hajtja is fel, — más kisebb követelések felállítása, az azok fölött való tárgyalások mellőzendők; mert azok csak évekre nyujtják a szükséges szervezéseket, mely időveszteség alatt helyrehozhatlan károk történhetnek és történnek is a tapasztalatok szerint. Az országos tanítói nyugdíjintézeti járulékok, t. i. az évenkénti 24 korona minden tanító után, szintén hivatalból rovandó ki mindig a polgári községekre felesleges kérdézesek és tárgyalások mellőzésével, — ellenben a 30 filléres, igen sok felesleges eljárást, nehézséget és kellemetlenséget okozó járulékok a tanulók után feltétlenül törlendők, a mi kezdettől fogva országos óhajtást képez.

4. A községek által eddig fentartott, kifogástalan hazafias szellemben működő felekezeti iskolák továbbra is fentartandók s ha segélyért folyamodnak tovább fejlesztésük céljából — állami segélyben részesítendők, az iskolák jellegének érintése nélkül. Ott azonban, hol a hazafias szellemű tanítás biztosítékai fenn nem forognak, az ilyen iskolák községekké vagy államiakká átváltoztatandók.

5. Ott, a hol két vagy több kis község egymáshoz igen közel fekszik, - sok helyen már egészen össze is van építve, — azok a szintén igen hosszadalmas közigazgatási eljárások rövidítésével a megyei közgyűlés ajánlata, határozata alapján első sorban politikailag hivatalból egyesíttessenek, nem várva be a gyakran saját érdekeit is félreismerő helyi érdekeltség erre irányuló kérését, mert így az iskolaügy is sokkal könnyebben és gyorsabban lesz rendezhető; a csak iskoláztatás szempontjából való egyesítés ugyanis célra nem vezet.

6. Az állam, mely a nemzet minden tagjától egybegyűlt filléreket fordítja egyes községekben a népnevelésügy rendezésére: az egyes községekkel szemben mondjon le az eddig szokásban volt sokféle hozzájárulási követelésekről, melyeket a nép egyebütt is nehezen, de a számtalan állami, törvényhatósági, helyenként vasuti, községi, betegápolási, stb. pótdókkal tulterhelt és épen ezen kongresszus határozataiból is jól ismert csapásokkal sújtott Székelyföld népe merőben képtelen teljesíteni és így a legszükségesebb helyeken is az állami iskolák létesítése nemcsak lassan megy, de évek hosszú sorára megakad.

7. Az állam a maga iskoláit, természetesen mind ott, a hol annak szükségét a vármegye közigazgatási bizottsága megállapítja, tekintet nélkül a községi lakosság nyelvi, vagy felekezeti viszonyaira, állítsa fel; — önként érthetőleg azokban a tanítás kizárólag magyarul történjék, — mivel az állam minden polgárának első kötelessége hazája, nemzete nyelvét feltétlenül tudni.

8. A már létező és a létesítendő állami iskolák a rendszerint alkalmatlan bérházak helyett az állam által a többieknek is mintául szolgáló saját épületeibe helyezendők el.

9. Az egészségi követelményeknek meg nem felelő régi iskolák a községek és felekezetek által is rendre újakkal cserélendők ki és pedig ha erre reászorulnak: ezen célra olcsó, vagy éppen kamatmentes, évek hosszabb során át részletekben törlesztendő kölcsönökkel *segitse az állam a másként a törvény követelményeinek mindenben megfelelő iskolafentartókat.*

10. Azon iskolák, melyek a magyar nemzeti és hazafias követelményeknek, törvényeknek meg nem felelnek, a törvény szükséges megváltoztatásával a többszörös félévi hosszadalmas intések mellőzésével bezáratandók, ha rövid idő alatt a vett megintés után törvényparancsolta kötelességüknek mindenekben eleget nem tesznek, vagy azzal szemben éppen tüntető eljárást is tanusítanak.

11. A nagy határral bíró, szétszórta lakott községekben a nyári hónapokban vándortanítói rendszer életbe léptetendő bizonyos minimális elemi ismeretek tanítására, hogy a távol lakó gyermekek se nélkülözzenek minden szellemi táplálékot.

12. A magyar nyelvnek az összes községi és felekezeti iskolákban sikeres tanítása érdekében mulhatlanul szükséges, hogy a nem magyar tannyelvű iskolákban már a II-ik osztálytól kezdve egy tantárgyat felváltva minden osztályban a tanító magyar nyelven tanítson a tanulóknak, — és a mint itt szükséges ennek keresztülvitele: éppen úgy szükséges az a nem magyar tannyelvű tanítóképezdékben is a tanítói pályára készülőkkel szemben, — hogy t. i.

minden osztályban felváltva más-más tantárgy magyar nyelven taníttassék, — akkor minden tanuló és minden tanítójelölt valóban megtanulhat és tudni is fog jól magyarul beszélni; *ez különben éppen úgy, mint a legtöbb ugynevezett székegy-kérdés, egyuttal országos fontosságú megoldandó kérdést is képez.*

13. Szükséges, hogy ott, a hol egy tanító keze alatt a rendes tanulók létszáma évről-évre több éven át meghaladja a 80-at: az állami segély igénybevételel is második tanítói (tanítónői) állás rendszeresíttessék.

14. Az állam bármily megterhelhetése mellett is tekintsen el azon újabb intézkedésektől, hogy a tanítói új állásokhoz már csak 400 K. évi segélylyel hajlandó járulni, mert ilyen módon sok fölötte szükséges új tanítói állásnak rendszeresítése elmarad a népnevelésügy igen nagy kárára.

15. Az állami iskoláknak nemcsak épülete, hanem belső felszerelése és taneszközökkel való ellátása is a többi iskoláknak követendő példányképe legyen.

16. Az elemi iskola V—VI. osztályának elvégzésére minden tanuló köteleztessék, még ha tán a 12 éves korát túlhaladta volna is, mert csak azon osztályokban juthat hozzá a magasabb ismeretekhez és azok között éppen olyanokhoz is, melyek hazaszeretét erőteljesebbé, hatékonyabbá teszik. Ezek bevégezése előtt ipari, kereskedői pályára mint tanoncz egy se legyen felvehető, valamint a magyar nyelv tudása nélkül sem.

17. Az elemi iskolák tantervének újrakészítése alkalmával az iskolát az étellel egybekötő gyakorlatias irány tartassék szem előtt.

18. Kivánatos, hogy Oláhországban élő magyar gyermekek alaposabb magyarul tanítása és hazafias érzésük ébresztése, erősítése céljából a határszéli városokban



ilyenek számára egyes iskolákkal kapcsolatban internátusok létesítenek, vagy más megfelelő intézmény léptetessék életbe és tartassék fenn és ugyanazoknál a tanításon kívül a vallás-erkölcsi érdekek megóvására is különös suly fektetendő.

19. Az iskolák hatékonyabb és gyakoribb meglátogatása, ellenőrzése céljából mulhatlanul szükséges, hogy a tulterhelt kir. tanfelügyelőségek mellé a mostani személyzet megtartásával segédtanfelügyelői állások is rendszeresítenek és első sorban halaszthatatlan ez Maros-Torda és Háromszék vármegyékre nézve.

20. A tanítók bővebb önképzése, tanulmányi utazhatása céljából, kívánatos volna részükre a sokszor kért vasuti kedvezmény megadása.

*Kisdedóvó intézetek.*

Óvodák állítandók teljesen állami költségén egyelőre minden tankerület minden járásában 6—8 év lefolyása alatt évenként egy-kettő és azonkívül minden állami iskolánál nyári menedékház létesítendő a háromhavi szünidőre egy terem átengedésével 200 K. évi rendes állami költséggel: a dologi kiadások némi fedezéséhez a módosabb szülők is pár fillérrel hozzájárulhatnak vagy pedig annak megváltásul a községi pénztár 30—40 K.-t adjon évenként. Természetesen állami óvodák csakis ott szervezendők, hol az óvodaköteles koruak létszáma azt indokoltá teszi egyfelől, másfelől pedig az iskolaügy magyar nemzeti és kulturális szempontból egyaránt már jól rendezve van, mert első az iskola s azután következik az óvodaügynek rendezése.

Az óvodák is természetesen kizárólag magyar nyelven működjenek és a vármegyei közigazgatási bizottságok ajánlatára ott építenek, a hol annak szüksége fenforog,

tekintet nélkül a község netáni nyelvi, vagy felekezeti viszonyaira.

Az óvodai 3%-os pótladó is ott, a hol arra szükség van, ha egyszeri felhívásra meg nem szavazza azt a község: hivatalból kirovandó és felhajtandó, a hosszadalmas felebbezési eljárások teljes kizárásával, a vármegyei közgazgatási bizottságok által. *(Helyeslés.)*

(Az elnöki széklet **Sándor József** foglalja el.)

**Imecs Jákó:** A javaslat 18-ik pontjához pótlásul indítványozza: «bennük a vallás-erkölcsi nevelésre is különös suly fektetendő.» *(Helyeslés.)*

**Páll Albert:** Az előadói javaslat végére 20-ik pontnak ajánlja a következőket:

felkérendő a kormány, hogy a vasuti kedvezményt ne csak az állami tanítóknak, hanem az összes székelyföldi tanítóknak engedélyezze. *(Helyeslés.)*

**Sipos Samu:** Megjegyzi, hogy ez nem specziálisan székely, hanem országos kérdés.

**Deák Lajos előadó:** Indítványozza, hogy a szakosztály a pótlást a következő alakban fogadja el:

a népoktatásügy hatékonyabb fejlesztése érdekében szükséges, hogy a tanítók önképzése minél nagyobb mértékben előmozdítottassék; szükséges, hogy az utazás számukra vasuti kedvezmény által megkönnyítettessék. *(Helyeslés.)*

**Sándor József elnök:** Határozatképpen kimondja, hogy a szakosztály Deák Lajos módosítása szerint az indítványt elfogadja.

Kedves kötelességének ismeri a szakosztálynak tudomására hozni, hogy Deák Lajos tanfelügyelő az előkészületek folyamán mindig kiváló készséggel állott az EMKE rendelkezésére s magára vállalta a kongresszus egyik legfontosabb kérdésének előadását. Buzgóságában kifejtett érdemeiért kéri, hogy a szakosztály jegyzőkönyvi köszönetét fejezze ki. *(Éljenzés.)*

## II. Iparos- és kereskedőtanoncz-iskolák.

**M. Székely János előadó:** T. Szakosztály! Az észszerűség és helyes gondolkozás azt diktálja, hogy a község gazdaság fellendülését előmozdító, annak bár közvetetten is szolgálatában álló minden

intézetnek összhangzatos fejlesztése a nemzet érdekében, a haza javára történik. S ez így is van. Ezt tartva szem előtt, ily szempontból indulva ki, az iparososztály értelmi színvonalát emelni hivatott iparos tanoncziskoláról megfélekedezni nem szabad, mert értelmetlen iparosmesterekkel virágzó ipart teremteni nem lehet.

Az 1884. évi XVII. t.-cz. értelmében létesített iparos-tanoncziskola nem felel eléggé meg a czélnak, nem szolgálja kellően a nép érdekét, a polgárság javát, sőt sok esetben elősegítője a kivándorlásnak. A mai gyakorlat szerint iparostanoncznak az is szerződhet, a ki soha iskolát sem látott s tényleg többen vannak ilyenek az iparostanonczok között s e miatt minden iparostanoncziskolánál előkészítő osztályt kell felállítani. Olyanok pedig, a kik az elemi iskola egy-két osztályát végezték, de azon idő alatt, a mig inasok lettek, még az írás- és olvasástudás is teljesen elpárolgott fejükből, igen sokan vannak. Ezeket a kellően elő nem készített, testileg elcsigázott s a tanítási órákat átszunnyadó fiukat heti 4 órán a közismeretekben s 3 órán a rajzolásban az ismeretek oly fokára juttatni, hogy ama tudomány a társadalomban való érvényesülésüket eredményezze, az életben való boldogulásukat elősegítse, képtelenség. Az ilyenek átkinlódják az előkészítő s legfeljebb az első osztályt, ezt is ritkán s lesznek segítők, később mesterek. De hogy a versenyt kiállják, hogy a megélhetés, a boldogulhatás feltételét képező szakképzettség és kellő műveltség vértjével legyenek pánczélozva, az lehetetlenség. Kinlódnak, vergődnek egy darab ideig, aztán elbuknak, átkozva sorsot, pályát, kormányt, embereket, szóval mindent, a mi létezik s ekkor elindulnak szerencsét próbálni, kivándorolnak Romániába, vagy Amerikába, mivel itthon, a hol mint iparosok, mesterurak szerepeltek, szégyenlenek kapálni, kaszálni, aratni, esetleg cselédnek állani. Kivándorolnak, mivel a fajszeretetet, őseink vérével megszentelt ezen földnek szeretetét, az ehhez való ragaszkodást a történelemtanítás lelkesítő erejével nem oltották szivükbe, a nemzeti öntudatot nem keltették föl lelkükben, hogy „itt élned, halnod kell”; hiszen ők történelmet nem tanultak.

Arról, hogy a polgárnak nemcsak terhei és kötelességei, de jogai is vannak; a haza nemcsak pénz- és véradót követel, de ellenértékül fontos jogokat is ad: soha, semmit sem hallottak. Ezért kell követelni, hogy iparos- és kereskedőtanoncz csak az lehessen, a ki az elemi iskola VI. osztályát sikerrel elvégezte, mert az elemi népiskola teljes bevég-

zése adja meg a minden polgárnak multhatatlanul szükséges alapismereteket, sőt épen ezen okból szükséges, hogy ha valaki a közép vagy polgári iskola II. osztálya elvégzése után lesz iparos- vagy kereskedőtanoncz, legyen köteles az elemi iskola V—VI. osztályai számára előírt hazai történelemből s a VI. osztály számára előírt polgári jogok és kötelességek ismeretéből magánvizsgálatot tenni, mert tudvalevőleg a közép és polgári iskola I. és II. osztályaiban sem történelmet, sem alkotmánytant nem tanítanak. Erre a kívándorlás miatt kiváló nagy súlyt kell helyezni. De ezeken kívül azt is meg kell követelni, hogy a ki iparos- vagy kereskedőtanoncz akar lenni, az értse hazája nyelvét, tudjon magyarul beszélni, írni, olvasni, számolni.

Az ipariskolától várható sikert nagy mértékben kockáztatja amaz általánosan ismert, bevett szokás, hogy az iparosmesterek egész év folytán szerződtenek tanonczokat és így egész éven át tart a beiratkozás, a mi semmi más intézetnél nem fordul elő. A kit decemberben vagy azután szerződtenek, ha még rászámítjuk azt az időt is, a míg a tanoncz beiratkozik, mert azt az iparos legutolsó kötelességének tartja, hogy inasát az iskolába beírassa, arra nézve elmondhatjuk, hogy az nem végzi, nem végezheti sikerrel az évet és így arra nézve elveszett az esztendő, a mi nagyon hátrányos következtésekkel járhat a felszabadulás idejében. A haladásnak valóságos kerékkötője az egész éven át tartó beiratkozás. Ezt meg kell szüntetni olyformán, hogy csak június hó 1-től október 1-ig legyen szabad inast szerződtenni. Juniusban már nem kell beiratkozni, októberig még nem késett el.

Tudvalevőleg a kereskedők, borbélyok, nyomdászok, timárok, óráskok, pékek, szóval azok, a kiknek rajzra nincs szükségük, miniszteri rendelet értelmében felmentethetik magukat a rajztanulás alul; így ezek csak heti 4 órán tanulnak, csaknem félannyit, mint a többiek, pedig a más 3 órát haszonnal lehetne értékesíteni, ha azt a csoportot az őket leginkább érdeklő ismeretekben heti 3 órán át oktatnák. De ennek az ujitásnak életbeléptetése költségtöbbletet okoz, a községektől mint iskolafentartóktól hasztalan kívánjuk a költségtöbblet fedezését s azért az iparostanoncziskolának fontos kérdése, hogy az iparos-tanoncziskolák államsegélye emeltessék. Iparos- és kereskedősegéddé csak az legyen felszabadítható, a ki az ipariskola III. osztályát sikerrel végezte. Ez az iparososztály értelmi színvonala emelkedésének s az iparostanoncziskola fontos-

sága elismerésének halaszthatatlan érdeke. Most felszabadítják az inast, ha tanonczideje eltelt, még akkor is, ha csak az előkészítő osztályt végezte. Ezt ők maguk is jól tudják s azért az ipariskolára s az ipariskolai bizonyítványra nem sokat adnak, ennek semmi értéke sincs előttük. De lenne ám, ha tudnák, hogy az iparostanoncziskola III. osztálya elvégzése nélkül senki segéd nem lehet. Akkor a tanító lelkes magyarázatát, jóra intését nem vennék, mint ma, csak úgy félvállról. Ezen intézkedés életbeléptével rohamosan szaporodnék az értelmes iparosok száma s kapcsolatosan következnek az ipar emelkedése.

Vannak községek, melyeknek aránylag csekély a jövedelmük s ezzel szemben a községi pótagók, a felhalmozódott közterhek, a meglevő humánus és kulturális intézetek fentartása vagy segélyezése oly nagy terhet képeznek, hogy az ipariskolára megfelelő összeget áldozni képtelenek. Például: Csikszereda, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy s talán a székely városok és nagy községek mindenike, a hol iparostanoncziskola van, ide sorolható. Ilyen helyeken az iskola teljesen fel nem virágozhatik s így nem szolgálhatja a nép érdekét, a haza javát. Tandijemeléssel segíteni s azoknak az iparostanonczoknak földhözragadt, szegény szülőit sujtani, nem volna igazságos dolog, de nem is vezetne célhoz. Messze kiható érdeke az államnak, hogy a hol ily terhesek a viszonyok, ott tegye államivá az iparos tanoncziskolát.

Ezek előrebocsátása után tisztelettel javaslom a következőket: *mondja ki a Kongresszus*, hogy a tanoncziskolák reformja tekintetében *kívánatosnak tartja*, hogy:

1. Iparos- vagy kereskedő-tanoncz csak az lehessen, ki 12-ik életévét betöltötte s legalább az elemi iskola hatodik osztályát sikerrel elvégezte, magyarul beszélni, írni, olvasni és számolni tud.

A közép- vagy polgári iskola második osztályát legalább elégséges sikerrel végzett tanuló is lehessen iparos- vagy kereskedő-tanoncz, ha a 12-ik életévét betöltötte s az elemi iskola V—VI. osztálya számára előirt magyar történelemből s a VI. osztálya számára előirt polgári jogok és kötelességekből megelőzőleg kielégítő magánvizsgálatot tesz.

Iparos- vagy kereskedő-tanoncz, csak junius hó 1-től, október hó 1-ig szerződthető.

2. A kereskedő, borbély, nyomdász, órás, timár, pék, szóval azon tanoncok, a kiknek a rajzolásra nincs szükségük, s így miniszteri rendelet értelmében a rajztanulás alul való felmentésüket kérhetik, a rajzolásra kitűzött idő alatt az őket leginkább érdeklő ismeretekre oktattassanak.

3. Iparos- és kereskedő-segédde csak az legyen felszabadítható, a ki az iparos-tanoncziskola III. osztályát legalább elégséges sikerrel végezte s erről bizonyítványt mutat fel, vagy rendkívüli esetben erről magánvizsgálatot tesz.

4. A mely községek hitelesen igazolják, hogy csekély jövedelmük, a községi pótagók, a felhalmozódott közterhek s a meglévő humánus és kulturális intézetek fentartása, vagy segélyezése miatt az iparos-tanoncziskolák terheit hordozni képtelenek: ott az iparos-tanoncziskolák állami kezelésbe vétessenek. *(Helyeslés.)*

**Sándor József elnök:** Miután a javaslatához senki sem kíván hozzászólni, azt egyhangulag elfogadottnak jelenti ki. *(Helyeslés.)*

Az igazság kedvéért meg kell jegyeznie, hogy Székely János előadó a kongresszus előkészítő bizottságához Háromszék vármegye egész tanügyére vonatkozólag terjedelmes határozati javaslatot nyújtott be. A bizottság azonban célszerűnek találta a javaslatokat szakok szerint csoportosítani, s így történt, hogy az előadó ur számára a legrövidebb javaslat jutott. Kéri a szakosztályt, hogy az előadónak az előkészítő bizottsághoz benyújtott részletes és becses munkálataért is köszönetét fejezze ki. *(Helyeslés.)*

## 12. Emberbaráti intézetek.

**Sipos Samu előadó:** Tisztelt Szakosztály! Midőn a legnagyobb magyar, Széchenyi István ajkáról elhangzott: „Oly kevesen vagyunk, hogy az apagyilkosnak is kész volnék megbocsátani, csakhogy a hóhér bárdja ne fogyassa fajunkat”, minden bizony-

nyal nem gondolt az idegenbe vándorolt s ott elveszésnek, pusztulásnak kitett magyarokra; mert magyar emberről fel sem tételizte, hogy a sors keze bármennyire sujtja is, e nagy világon lenne más hely, melylyel hazáját felcserélje.

Szomoru való: fogyunk, pusztulunk; fogy, pusztul különösen a magyar haza keleti védbástyáján őrt álló székely hadsereg s ha fajunk fentartására, megerősítésére a nagy Széchenyi intelme tette nem buzdított, összetett kézzel néztük nemcsak az önhibáján kívül gyengének, gyámoltalannak, nyomorban születettnek, árván maradtoknak elzüllését, — hanem a munka nehéz harcában, a mostoha viszonyok mellett végkimerülésig küzdő családapáknak sem nyújtottunk segítő kezet, engedjük, hogy utolsó erejét összeszedve, szívében szaggató fájdalommal, más hazában vegye fel a munka és megélhetésharcát: most már lelkünkben erős elhatározással, szívéünkben a krisztusi felebaráti szeretet egész melegével, ha kell az önfeláldozásig vegyük fel a székely gyermekek védelmét; mert egyedül ezek megmentésével munkálkodunk a magyar haza és a székelység jövőjén s kárpótoljuk még valamennyire századok mulasztásait.

Nekem feladatom volna a megállapított program szerint az emberbaráti intézményekről: árvák, siketnémák, vakok, hülyék, dadogók, hebegők stb. megmentéséről javaslatot tenni.

Ha általánosságban a társadalom részvétét, áldozatkészségét tekintjük, mely által pártját fogja a gyengének, ügyét felveszi az elhagyottnak, gondjait viseli annak, kinek nincsenek gondjai; úgy találjuk, hogy az ép testtel, ép lélekkel felruházott embertársai iránt nem viseltetik annyi részvéttel, áldozatkészséggel, mint fogyatékos embertársai iránt.

A vakkal, siketnémával, hülyével, bénával — megosztja utolsó fillérjét és falatját — ha alamizsnáért a szerencsétlen személyesen nyújtja kezét, — miért sem a hírlapok napi hireiből, sem a statisztikusok adataiból nem látható, hogy vak, siketnéma, béna éhenhalt volna, vagy a nyomor miatt öngyikos lett; de azt igenis tudjuk, hogy a nyomorékok egész serege vagyont gyűjtött és hagyott hátra.

Sietek azonban kijelenteni, hogy én úgy a magyar ember ily irányu áldozatkészségét, mint a szerencsétlenek segélyezését nem azért említettem fel, hogy fogyatékos embertársaink megélhetése a társadalom által biztosítva levén, ne törődjünk velök; sőt mióta a szegénynevelés ügyét szolgálom, azt vallom, követem és

hirdetem, a hol csak alkalom és tér nyílik, *hogy a segély csak akkor segély, ha viszonzás mellett adatik*, vagyis világosabban szólva: ha az éhezőnek enni adunk, csak addig tettünk vele jót, míg újra megéhezik; ha felruháztuk, míg a ruha lerongyolódik róla; de ha lelki és testi erejéből egy részt lefoglalunk, ha a vakot, a siketnémát stb. munkára neveljük, akkor nemcsak magunkhoz emeljük, nemcsak megélhetését biztosítottuk, hanem a közjó előbbre vitelére is munkáltunk; mert a hazai emberbaráti intézeteinkből meritett tapasztalat igazolja, hogy a munkára nevelt vak, siketnéma az életben meg tud állani.

Igy és ily célból vette fel Hollandia, Dánia, Belgium, Svédország és Norvégia a fogyatékos érzékűek 100%-ának, a Német birodalom 77%-ának munkára nevelését, mert a nemzeti erőt, ha fogyatékos is, veszni nem engedhetik.

Vegye fel tehát a társadalom és állam egyaránt a fogyatékos és nem fogyatékos embertársak védelmét, ha saját jól felfogott érdekeit s a haza jövő boldogságát szívében viseli; azonban székely szempontból, illetve székelykongresszuson a székely faj fentartására és megerősítése céljából nekünk nem lehet más célunk, minden törekvésünk oda kell irányuljon, hogy a csecsemőkortól 16 éves korig vagyon és gyámol nélkül maradt, vagy a születés szeszélyétől szegénynek született — ép érzékű gyermekek megmentése azáltal, hogy Marosvásárhelyt, Székelyudvarhelyt és Csíkszerdában az állam és társadalom együttesen létesítsen 100—100 árvafiu és ugyanannyi árvaleány befogadására nevelőintézeteket, a Háromszékmegyében, Sepsi-Szt-Györgyön és Kézdivásárhelyen a megye által létesített árvaházakat pedig fejleszse annyira, hogy azokban is 100—100 árva legyen elhelyezhető, míg a fogyatékos érzékűek a meglevő hazai és állami, társadalmi intézetekben nyerjenek befogadást.

Első tekintetre, illetve e javaslat első hatása, benyomása alatt lesznek, kik a terv nagyságán megütköznek s a mai kor szálló igéjét alkalmazzák reám is: azért kér sokat, mivel úgy is tudja, hogy semmit sem adnak.

Rajta leszek, hogy a gyakorlatból meritett tapasztalataim alapján bizonyítsam be, hogy sem az államnak, sem a társadalomnak nem nagy áldozatába kerül, hogy minden székely vármegyében 200 árva, vagy szülővel bíró, de veszélynek, elzüllésnek, eloláhosodásnak kitett székelygyermek megmentessék.



És a mi fő, a székelység saját áldozatából, önadóztatásából Háromszék megyében létesített és fentartott intézetek életéből mutathat nemcsak arra, hogy a veszélyt, mely faját fenyegeti, felismerte, annak fenmaradásáért, megerősödéseért tenni, áldozni tud, hanem arra is, hogy nyomasztó anyagi körülményei mellett is nem házalt, még csak országos gyűjtést sem rendezett s mégis napról napra erősödött, fejlődött, biztosította fenmaradásukat, vagyis más szóval: vajmi kevés évi fedezetből tart fen évenként 120—130 árvát.

Ez azonban hosszú idők munkája. Azt az utat követni, melyen Háromszék megye haladt, illetve árvaházait létesítette, fenmaradásukat biztosította, ha előre tudnók is, hogy ugyanaz a lelkesültség, áldozatkészség hatná is át a testvérvármegyék vezető férfiai, közönségét, minő ezen intézeteknél nyilvánult, még akkor is azt javaslom: ez az ut hosszú,\*) mire ezen az uton célhoz érünk, *a temető sok jeltelen sírdombbal szaporodik, az idegen föld sok Székely könnyel lesz áztatva, a székely munkáskar más urat, más nemzetet lesz kénytelen szolgálni s mint Erdély igen sok vármegyéjében, más nemzet áll a magyar földesur szolgálatában, ugy székelyföldön is már egész rajokat lehet látni, kik igen sokan a munkájukért nyert béren a településhez szükséges kellékekhez is nem nehezen jutván, szerényen meghunyászkodva letelepednek, megvonulnak, hogy alkalmadtán felülkerekedjenek.*

Nem, itt késni nem szabad, a késedelem valóságos öngyilkosság s merem állítani, hogy *sem háboru, sem pestis* sohasem tett akkora pusztutást, mint a nyomor, mivel azok csak időközökben fordulnak elő, de a szegénység állandóan az emberi társadalomban tanyáz és kegyetlenül rombol.

A négy székely vármegyében legkevesebb 8000, 1—15 éves korban levő árva, vagyontalan gyermek várja a mentőkezet, kétszer annyira tehető azon gyermekek száma, kik napszámos, teljesen vagyontalan szülők gyermekei s kiknek szülőire 3—9 gyermek fentartása nehezedik, vegyük ezekhez a szülőikkel Oláhországba költözött s ott árvaságra jutott gyermekeket s előttünk áll a szomorú való, a feladat nagysága, a sürgős, elodázhatatlan mentő munka.

Miután pedig az állami gyermekmenhelyekről alkotott 1901.

\*) 1886. évben szavaztatott meg az árvafiu-szeretetház létesítésére az 1%-os pótdadó és 1893. évben nyílt meg.

évi VIII. törvénycikk 1. §-ának második bekezdése szerint a vidéki állami gyermekmenhelyek oly helyeken állíttatnak fel, „*hol gyermekmenhely életképes működését a helyitársadalom emberbaráti tevékenysége megfelelően biztosítja*”, a kezdeményezést, az első lépést, az első áldozatot a vármegyének, a vármegye közönségének kell megtennie.

Én ezt a törvényt nemcsak igazságosnak, hanem a törvényhozás egyik legszebb alkotásának tartom, mert míg p. o. Svájcban a gyermekvédelem alapeszméje az, hogy minden község tartozik árva vagy szegény gyermekét gondozni, azokat 3—16 éves korukig vagy magánosoknál, vagy intézetekben elhelyezni, e célra intézeteket, árvaházakat létesíteni; addig a magyar törvény részt követel magának a mentő munkában.

És ha már felemlítettem Svájcot a gyermekek védelmezésében, rámutatok az eredményre is, melyet 160 árvaházával 7800 árva, szegény gyermeknek gondjai állandó felvételével az alig 3 millió lakossal bíró kis ország elért; széppé, nagygyá, vonzóvá tette hazáját, hol a lakosok jóléte, boldogsága általánosan tudva van.

És hivatkozom-e Angliára, hol 40,000 gyermek van elhelyezve különböző jótékony intézetekben, minek eredménye az, hogy néhány év alatt 6 fegyintézetet szüntettek meg, mert nincs lakója? Igen, mert az angol jog szerint, ha valahol egy csavargó gyermeket találnak, nem sokat kérik az apa engedelmét, hanem egyszerűen árva- vagy javítóintézetbe adják.

A kis kitérés után lássuk a székely vármegyét az árvaházak létesítésénél, a cselekvés, kezdeményezés munkájában.

Az árvák pénzéből gyűjtött gyámpénztári tartalékalapot és a szegényalapoknak legalább 3%-át szavazzák meg a vármegyék törvényhatóságai az árvák nevelőintézeteire.

Ha Háromszékvármegye 100,000 korona alapot tudott két árvaházának a gyámpénztári tartalékalapból biztosítani s úgy S.-Szt.-György, mint K.-Vásárhely városok árvaszékei ugyanez alapból mindkét árvaházat segítetik, miért nem szolgálhatná más vármegye tartalékalapja is az árvaügyet, melynek léteit köszönheti?

Avagy az árvák pénzéből gyűlt nagytőke csak a netaláni károsodások fedezésére tartatik vissza?

Aradvármegye esete, azt hiszem, kinyitotta minden vármegye szemét s az árvák pénze nem fog szolgálni sem személyt, sem más ügyet, hanem árvaügyet.

Íme a székely vármegyék gyámpénztári tartalékalapja számokban:

Csikvármegyének	55373 K 94 fill.
Udvarhelymegyének	73028 „ 93 „
Maros-Tordamegyének	15558 „ 29 „

a városok közül, hogy csak Szász-Régent említsem: 15894 kor.

Szegényalapja pedig csak Udvarhelymegyének 75447 kor. 09 fill. szolgálhatná a szegény árvák ügyét, de a megyei, úgy mint a községek által egyesítve kezelt szegényalapok a jövő nemzedék megmentésére, a nemzeti erők fejlesztésére holt tőkék.

Adózzunk elismeréssel a vármegyéknek, hogy ily szép összeget hoztak össze az árvák filléreiből biztosítékul, de mondjuk: nem hasonlóan cselekednének, ha továbbra is gyűjtik a biztosítékot, mintha a kertész gyümölcsösében azért tartaná a fát, mert dús lombozatu, de gyümölcsöt nem ad? Már pedig az a fa, mely gyümölcsöt nem hoz, az okszerű kertész által kivágatik. A jelekből ítélve, nem messze az idő, hogy állami közigazgatás mellett majd az állam teszi rá a kezét a tartalékalapokra, a kezelést már 1903. évtől átveszi s ezt követi a pénz feletti rendelkezés is. Tagadhatatlanul jó kezek közé jut, e felett nem lehet aggodalom, de az nem biztos, hogy székely árvák megmentésére fordítatik-e?

Nem lehet tehát ezek után kétség s mint a székely vármegyékben tett látogatásaim alkalmával a megye főbb tisztviselőivel folytatott tanácskozásból meggyőződtem, biztosra vehető, hogy a székely vármegyék törvényhatóságai az ügyhöz méltó lelkesültséggel bocsátják a gyámpénztári tartalékalapot és a szegényalapot saját megyéjükben létesítendő árvaházra; csak hogy ezek által a közönység vajmi keveset tett az árvákért.

A székely vagyonos osztály is multjához hiven részt fog követelni a mentő munkában s a szegény nevelésügy oltárára meghozza áldozatát, mint Háromszékmegye meghozta az 1%-os megyei pótdadó önkéntes megszavazása által.

Ez alapból a fentartásra 9—10,000 korona foly be.

Ha a pótdadónak még nevétől is hidegborzongás futja át a székely gazdát, azon nem lehet csodálkozni — mert Székelyföldön nem ritka eset a 100%-os községi pótdadó — de ha e pótdadó rendeltetése felől hű képet nyer a nép, zugolódás nélkül, mondhatom, örömet hozza meg áldozatát.

Csak álljon az árvák otthona, népesüljön be az fajunk szeren-

csétleneivel s látni kell a gazdagot, úgy mint a szegényt, mikor átlépi a hajlékot.

Sokszor megyei közigazgatási rabok végeznek a háromszékmegyei árvafüi-szeretetházban gazdasági munkát, midőn megtudták, hogy kikért dolgoznak, megelevenült a vontatott rabmunka s még egynek ajkáról sem hallottam mást: „Isten áldja meg az urakat, nyugodtan halhatunk meg, gyermekeink nem maradnak az utcán.”

Ezen s hasonló nyilatkozatok biztos jelei, hogy ott hol a nép gyermekei gondjai felvételnek: szocializmus, anarkizmus, nihilizmus talajra nem talál.

Láttam én már dús-gazdagnak is az árvaház falain belül könnyet törülni szeméből s midőn környezete okát tudakolta, azt felelte: „sok gyermekem van, egynek sincs homlokára urva, nem egy ily jótékony intézet nyújt-e mentőkezet.”

Egy öreg özvegy napszámosné unokáját látogatta meg az árvaházban, távozásakor ígéretet tett, hogy ha Isten élteti és megsegíti, alapítványt tesz. Négy év telt el az ígéret után.

- Ismer-e az ur? — így köszöntötte az igazgatót.
- Nem én, néni, — felelt az igazgató.
- Nem-e, hát az ígéretemre emlékszik-e?
- Arra most már igen.
- No ha igen, hoztam az árváknak 100 koronát.

Mennyi szép és megható jelenetet tudnék felsorolni, míg azt a több, mint 200,000 korona önkéntes adomány történetét elbeszelném, mely a háromszékmegyei árvaháznak javára tétetett le?!

De ez nem lehet czélom, miért ennyit is felhoztam, csak az 1% pótdától való netaláni aggodalmak eloszlatásáért tettem.

Van, volt és lesz a székely népben áldozatkészség, ha az a hazának és a haza fiainak fentartására és megerősítésére szól.

Ha tehát a gyámpénztári tartalékalap és 1% pótdó megszavazásával bebizonyítottuk, hogy a törvény intencziójának megfelelőleg „a helyi társadalom emberbaráti tevékenysége biztosítva van” akkor törvénnyel kezünkben jogosan mondhatjuk a magyar kormánynak: ime, mi megtettük a mi tőlünk telhető volt, tegye az állam is kötelességét. Szent meggyőződés: tenni is fogja, mert a székelyt elesni hagyni, annyi, mint kaput nyitni az idegen befogadására, a mi pedig még gondolatnak is merész.

Hiszem, megvagyok győződve, hogy a kongresszusnak minden

tagja, kiket a székely nép iránti rajongó szeretet hozott össze, nem ez előadásból, pillanatnyi benyomásból fog a kongresszus határozataihoz hozzájárulni; tanulmányozta, ismeri itt minden tag a veszélyt s az általam felhozottakkal sem túlzottnak, sem hatás-keresésnek, könyörület felkeltésnek, hanem valónak, igaznak tartja s az elmondottak alapján összegezett javaslataimhoz egy szívvvel, lélekkel járul.

Én azonban nem elégszem meg azzal az eredménnyel, hogy áll mind a négy székely vármegyében az árvák otthona, a kongresszus feladatának tekintem azt is, hogy irányt szabjon, melyen az árvaházak a hozzájuk kötött várakozásnak megfeleljenek.

Az árvanevelés szép műve három időszakra, korosztályra osztható: az 1—6 éves, 6—12 éves és 12—15 éves korosztályra. Mindhárom korosztály az intézetbe aggodalom nélkül beilleszthető, sőt ha egész munkát akarunk végezni, ha azt akarjuk, hogy a növendék oda forrjon az intézethez, akkor 15—16 éves kor előtt semmi esetre ne bocsássuk az életbe. 12 éves gyermektől kivánni, hogy lépten-nyomon erkölcstelenséget látva, ő erkölcsösnek maradjon, ez csak mesék országában válik be.

Az 1—6 éves koruak, egy óvó, egy dada felügyeletével; a 6—12 évesek családtanítók nevelése oktatása alatt, és a 12—15 évesek, mint gazdasági ismétlő iskolások, egy gazdasági szaktanító vezetése alatt álljanak.

15 éves korban helyeztessenek el, mint gazdasági cselédek s nagykorúsításukig keresményök takarékpénztárilag kezeltessék, melyből azon községben, hol családot alkot és letelepedik, egy épületes belső telek vásároltassék, hogy ezáltal is azon községhez, illetve hazájához szoros kapocs kösse.

Hogy gazdasági cselédek s később jó gazdasági munkások képeztesse az árvaházakban, minden árvaháznak legyen 50—60 hold szántóföldje, melyet a 12—15 éves koruak munkáljanak, míg a 6—12 éves koruak inkább a kertészeti teendőkre alkalmaztassanak.

Téli időszakban a gazdasági teendők, állattenyésztési ellátásokból fenmaradt idő alatt kisebb gazdasági eszközök készítésében, a gazdaságnál alkalmas házi ipari foglalkozásokban gyakoroltassanak.

A gazdasági, kertészeti, háziipari foglalkozásokkal többféle czélt szolgálhatnak az árvaházak:

a) a gazdaközönség értelmes, megbízható, szakértő munkásokat nyerne;

b) az árvaházak növendékei  $\frac{4}{5}$ , részben napszámos szülők gyermekei lévén, a szülők halála után maradt ürt lennének hivatva betölteni;

c) mind a négy székely vármegye első helyen a földmivelés és állattenyésztésre van utalva; szakképzett munkások a föld ápolásának, tökéletesebb művelésének gyakorlatával, az állati termékek értékesítésének tudásával hasznos szolgálatot tesznek.

Ipari pályára csak olyan növendékek adhatók, kik már az intézetben valamely iparra különös tehetséget, nagy kézügyességet tüntettek fel.

Az ipari pálya még virágzó ipar mellett is azért nem való árvagyermeknek, hogy ismerve a nem árva inas életét is—szenvetés és gyötrelmek árán, az elhintett nemes és jó mag kiölésével kevés tudással lesz segéd s környezete hatása alul nem tud szabadulni, urnak csap fel és alig 1—2% jut azon helyzetbe, hogy mint segéd önálló üzlethez tőkét szerezzen, tehát a munkanélküliek légióját szaporítja. Az ipari pályát birtokos szülők foglalják le gyermekeiknek.

Van azonban az árvaházak, gazdaság, kertészet és állattenyésztés folytatásában az említett előnyök mellett — egy az intézet anyagi életére, a megélhetésre, fennmaradásra nagyon is fontos szerepe: a gazdálkodásból befolyó jövedelmek és termények helyes beosztásával fedezve lesz az élelmezés, mely a pénzalapra fektetett intézetek jövedelmeinek felét emészt fel.

Ezen alapra fektetve tettem én azt a merésznek látszó javaslatot, hogy a székely árvaházak 100—100 árva befogadására terveztesse, mivel a helyesen beosztott és vezetett gyermeki erővel a gazdaság napszámkiadás nélkül vezethető, miáltal igen sok van biztosítva.

A gazdaság folytatásának említett és eléggé nem méltányolható haszna mellett merem állítani, hogy akár a foglalkoztató tanmód által nyújtott ismereteket, akár a vallás erkölcsi nevelést tekintve hathatósabb eszköz nem áll a pedagógus kezében.

Az árvaházak említett 50 — 60 hold szántó és belső laktelekkel kapcsolatos 5—6 hold kert megszerzésére pedig az illető városok, hol az árvaházak létesítve lesznek, azt hiszem készséggel nyújtanak alkalmat, segítőkezet, hisz ezáltal nemcsak a humanitást szolgálják,

hanem a polgárság érdekeit is, miután egy árvaház 15—20,000 korona évi kiadása a városi iparosok, kereskedők stb. közt oszlik meg.

Az árvaházak elhelyezésénél pedig nem a város szépségét, hanem a határ ékességét kell tekinteni s így az elhelyezésre szükséges terület is könnyebben előállítható.

Tételem keretébe, meg a kongresszus programjába sem illeszthető be, hogy az árvaházak szervezetét, nevelési irányát bővebben ismertessem, azért végzem a tétel fejtegetését s javaslataimat következőkbe foglalom:

1. mondja ki a kongresszus, hogy Maros-Vásárhelyt, Székely-Udvarhelyt, Csikszeredában a székely árva fiúk, székely árva leányok, 4 gyermekben felüli teljesen vagyontalan székely szülők, az Oláhországba vándorolt székelyek gyermekei részére 100—100 fiú és 100—100 leány befogadására intézetek létesítését a székelység fenmaradása és megerősítése céljából elodázhatatlannak tartja.

2. Az első pontban említett intézetek létesítése céljából átiratot intéz a székely vármegyék törvényhatóságaihoz, hogy a gyámpénztári tartalékalapból, szegényalapból bizonyos összeget és 1%-os megyei pótdót szavazzanak meg s hívja fel a székely városok közönségét, hogy a kezelésük alatti árvapénzekből gyűjtött tartalékalapból járuljanak az árvaházak létesítéséhez s ott, a hol az árvaházak elhelyeztetnek, a város ingyen adjon belső telket s anyagi erejéhez mérten az építési anyagokat is fedezze.

3. Támaszkodva az 1901. évi VIII. t.-czikk 1. §-ára, intéztessék kérés a magyar királyi belügyminiszteriumhoz, hogy a székely teljesen vagyontalan, elzüllésnek, eloláhosodásnak kitett gyermekek megmentésére a székely vármegyék, illetve társadalom emberbaráti tevékenységére *csakán erkölcsi szempontból is találja meg a megfelelő biztosítást* s sürgősen létesítsen gyermekmenhelyeket.

4. A belügyminiszter szigoruan utasítsa a községi elől-

járóságokat, hogy olyan községben, hol a teljesen árvaságra jutott és minden gyám nélkül maradt gyermekek az oláh-ság közé jutottak, addig is míg valamely székely, vagy állami árvaházba elhelyezhetők, teljesen megbízható családoknál helyeztessenek el.

5. A létesítendő székely árvaházakban 1—15 éves korig neveltessenek a gyermekek s a mezőgazdaság, kertészet, állattenyésztés, állati termékek feldolgozásában, kisebb gazdasági eszközök, háziipari cikkek készítésében képeztessenek s 15 éves kortól nagykorúsításig, mint gazdasági cselédek szerződtessenek.

6. A sepsiszentgyörgyi, kézdivásárhelyi és maros-vásárhelyi árvaházak továbbfejlesztése iránt a m. kir. belügy-minisztériumhoz előterjesztés tétessék.

7. A vakok, siketnémák s általában a fogyatékos érzékű székely gyermekek felvételére a házi intézetek kéressenek meg.

8. Létesítsék Hosszufaluban a Romániában tartózkodó csángó szülők gyermekei, valamint a csángó árvák részére benlakással és ingyenes vagy mérsékelt díjfizetés mellett egy csángó-otthon, hol a gyermekek tankötelezettségük ideje alatt magyar iskolákba járjanak s pályaválasztásuk onnan irányíttassék. *(Helyeslés.)*

**Koós Ferencz:** Nem mulaszthatja el, hogy e kérdésnél meg ne emlékezzék a sepsi-szt.-györgyi árvaházról, a mely éppen az előadó vezetése alatt páratlan intézménynyé fejlődött. Potsa József főispán ur

Ónagyméltósága ezen árvaház megalapításával örök emléket állított magának. Első volt aki Erdélyben az árvaházak szép emberbaráti intézményét megvalósította s ezzel számos szegény ember életpályájának alapját teremtette meg. Engedelmet kér tehát, hogy a székelység nevében hálás köszönetét fejezze ki Ónagyméltóságának és kívánja, hogy a Mindenható a közügyek élén és az intézet gyámolítására sokáig tartsa meg. *(Éljenzés!)*

**Sándor József elnök:** A szakosztály legmelegebb köszönetének kifejezése jegyzőkönyvbe vétetik.

**Potsa József:** Midőn köszönetet mond Koós Ferencznek a székelység és különösen a kivándorolt székelyek igaz barátjának, itt előterjesztett indítványáért, kifejti, hogy a ki a közéletben működött, mielőtt onnan távoznék, gondoskodnia kell, hogy törekvéseinek emléke marad



jon. Ez a törekvés vezette őt a sepsi-szent-györgyi árvaház megalapítására. Visszaemlékezik a 25 év előtti időkre, mikor egy többnyelvű, vármegyének volt alispánja s daczára az iránta tanusított vonzalomnak, ott hagyta azt a vármegyét és hazajött a Székelyföldre, hogy a székely faj érdekében fejtsse ki tevékenységét, melyre magát hivatottnak érezte.

Hosszu időn át szerzett tapasztalatai alapján mondhatja, hogy a Székelyföldön a nevelést kell első sorban reformálni. Az államnak és társadalomnak kell segítségére sietnie azoknak, a kik nem képesek gyermekeiket úgy nevelni, a mint az szükséges és talán maguk is szeretnék. A ki két kezével 11 gyermeket nem tud ellátni, azt nem lehet elítélni, ha vizsgálatásért az alkoholhoz folyamodik. Ennek az a szomorú következménye van aztán, hogy 30—40 éves korában az illető elpusztul, s gyermekei árván maradnak. Ezeket nevelni s pályájukat biztosítani, képezi az árvaház feladatát, a melynek első sorban a *becsületességet, a vallásosságot és erkölcsiséget* kell a gondjaira bízott gyermekekbe oltania. Az árvák gondozása súlyos nemzeti feladat a Székelyföldön. Kívánatos volna, ha elérhetnők, hogy minél kevesebb gyermek kerüljön az árvaházakba, ellenben a szülők életmódja tétessék olyanná, mely képessé teszi őket gyermekeik nevelésére.

Fel kell hívni államot és társadalmat, hogy az árvák gondozására minél nagyobb súlyt helyezzen, az árvák minden vármegyében nyilvántartassanak s a hol a kereső munkáskéz elgyöngül, az állam és társadalom nyújtson segítséget. (*Helyeslés.*)

**Borbély Sámuel:** Mindenben hozzájárul az előadó elismerésre méltó munkálatához, csak egy dologra kívánja a szakosztály figyelmét felhívni. Székely-Kereszturon állami, Csik-Somlyón róm. kath. tanítóképző-intézet áll fenn és Sepsi-Szt.-Györgyön is nemsokára felállítanak hasonló intézetet. E tanítóképző-intézeteket véleménye szerint szerves kapcsolatba kellene hozni árvaházakkal, a melyeknek növendékeit a tanítójelöltek oktatásban részesítvén, így gyakorlati kiképzésük is egyidejűleg megtörténhetnék. Indítványozza tehát, hogy

Csik-Somlyón és Székely-Kereszturon a tanítóképző-intézetek mellé és ezekkel kapcsolatosan egy-egy szeretetház állíttassék fel.

**Sipos Samu előadó:** Köszönetet mond a felszólalóknak érdeklődésükért. Borbély Sámuel javaslatához azzal az észrevétellel járul hozzá, hogy e szerint az általa előterjesztett javaslat csak annyiban szenvedne módosulást, hogy Csik-Szereda helyett Csik-Somlyó, Székely-Udvarhely helyett Székely-Keresztur állíttatnék be. Elismeri, hogy a Borbély által szükségesnek vélt kapcsolat tényleg czélszerű volna, mert egyfelől az árvaházi növendékek is többet tanulnának, másfelől a tanítóképzők mellett fenálló gyakorló iskolák feleslegessé válnának. (*Helyeslés.*)

**Sándor József elnök:** A szakosztály által helyeselt indítványok alapján kimondja, hogy az előadó által benyújtott határozati javaslat a következő módosításokkal fog a kongresszus záró-ülése elé terjesztetni:

Ad 1. pont: „Maros-Vásárhelyt” után „Székely-Udvarhelyt, Csik-Szeredában” helyett „Székely-Kereszturon, Csik-Somlyón a tanítóképzőkkel kapcsolatosan” tétetik.

Pótlólag, 9. pontul fölvetetik: „A négyenél több gyermekkel bíró székely szülőket gyermekeik nevelésében, fentartásában az állam segítse, mint az Franciaországban történik s mint gyakorlatban van a magyar kir. pénzügyőrök gyermekeinek segélyezésénél”. (*Helyeslés.*)

### 13. Székely cselédképzés és cselédoktatás.

**Koós Ferencz előadó:** Tisztelt Szakosztály! *A cselédleányok oktatásának története hazarészünkben* nagyon rövid történet, de mégis előadom, hogy a multban szerzett tapasztalatok szolgálnak jövőre tanulsággul arra nézve, hogy mit kell elkerülni s mit kell tenni, hogy a cselédleányok oktatását hazarészünk és Románia minden nagyobb városában életbeléptessük és felvirágoztassuk.

I. A cselédleányok oktatásának bölcsője a brassó-belvárosi állami elemi iskolák voltak 1879—80-ban. Erre nézve az említett állami iskolák „Értesítőjé”-ben a következő feljegyzést találtam:

„A gondnokság és tanítótestület gondoskodó figyelme kiterjedt mindre, a mivel iskoláinkat az elérni óhajtott célokhoz közelebb vezetni jónak vélte. Ez elvtől vezéreltetve, ezen tanévben három új intézmény honosított meg intézetünkben: a kézimunkatanítás, az iskolai takarékpénztár és a *nőcselédoktatása*.

*A nőcselédoktatás* vasárnapi oktatását illetőleg gondnokságunk figyelembe véve ama körülményt, hogy városunkban az ismételőiskolai oktatás nem létezik s annak szervezése alig belátható nehézségekkel is járna, mint az ismételőiskolák korában levő iparos-oktatás, ugyanazon korban levő nőcselédoktatás részére is a vasárnapi oktatást elhatározta. Ezen oktatást vezető tanítónőtestület pedig a szükséges erkölcsi érzület ápolását és fejlesztését tűzte ki célul, miután a tantárgyakban nagyobb eredmény elérésére jelen viszonyok között még amugysem számíthat.

Ezen intézmény életbe lépett 1879. év december hó 14-én, a mikor a tanításon megjelenő nőcseléd száma 30 volt, míg év végén már 75.”

De a gyermek a bölcsőből csak 21 évi alvás után kelhetett

ki. A Brassói Székely-Társaság hívta új életre a székely cselédleányok oktatását 1901 december hónapban ugyancsak a brassói áll. iskolák egyik legéletrevalóbb iskolájának igazgatója és tanítószemélyzete s néhány tanár és tanító támogatása mellett. Erről később részletesen fogok szólni.

2. Az *Izabella főhercegnő* védnöksége alatt keletkezett *Egyesület Kolozsvárt*.

1894-ben alakítottattam a néhai főispánné elnöklete alatt. Bár ez egyesületnek szépszámu tagja s pompásan működő irodája egy öreg ur vezetése alatt kezdetben szép reményekkel kecsegtetett, bár hívek csoportosultak a gondolat megtestesítésére, az *egyesület fejlesztése nem sikerült*. Apostolai visszahúzódtak s *félévi uttörő munka után elahudott az egész akció*. Elég kár, mert hazarészünk fővárosának jó példával kellett volna a többi városok előtt a leánycselédek oktatásában is éppen úgy előljárni, mint tette 1894-ben az EMKE megalapításakor.

3. Bár nem tartozik szorosan ide, de jó példaadás végett meg kell említenem a brassói szász cselédleányok oktatására lelkes szász nők által alapított egyesületet, az úgynevezett „Mädchenheim“-ot, leányok otthonát.

A szász cselédleányok oktatása Brassóban 1896 november hó óta áll fenn és működik valóban áldásosan az öreg Lurz K. evang. tanár derék neje fáradhatatlan elnöklete alatt. A főfelügyeletet Obert Ferencz belvárosi első lelkész gyakorolja a presbitérium megbízásából.

a) Az oktatás a szász elemi és polgári leányiskola disztermében történik november—április végéig minden vasárnap d. u. 3—5-ig.

Az oktatás tárgyai körülbelül azok, melyek a brassói székely cselédleányoknál, melyet a Székely-Társulat rendezett s tart fenn 1901 december óta, mit alább részletesen elmondok. Különbőség csak az, hogy a szász cselédleányok maguk is tevékeny részt vesznek egymásnak oktatásában, dalok és szavalatok előadásában, megjegyzem, hogy a szász cselédleányok mindannyian végezték otthon az elemi és ismétlő iskolákat, szépen dalolnak, nagyon szeretik a dalt. A székely leányok közül sokan még az elemi iskolát se végzik s már Brassóba özőnlenek. Itt igazán megvalósítva látjuk, hogy a *szüükség törvényt ront*.

A szász cselédleányok száma Brassóban átlag csak 100—120, a székely leányok száma megközelíti a kétezeret.

Átlag 50 száz leány látogatja az oktatást, legtöbb 75.

Karácsonykor karácsonyfát állítanak fel az iskolában, melyre azonban aranyos dió, mogyoró és pogácsa helyett különböző keszkenőket, harisnyákat, szalagokat s egyéb szükséges tárgyakat aggatnak.

Pénzbeli jutalmakat is osztogatnak 2—10 koronáig az olyan jó magaviseletű leányoknak, kik egy gazdánál legalább három évig hiven szolgálnak.

Egy évben egyszer bált rendeznek a leányok számára a tornacsarnokban d. u. 3—7-ig, melyre a leányok kedveltei is meghívhatók, ebből nem csinálnak titkot, ha valamelyik leánynak katona kedvese van, azt tartják, hogy jobb az nyiltan, mint titokban. Olyan forma biz az, mint a székely cselédleányok *sáribálja*, azzal a különbséggel, hogy a *székely cselédleányokat* ilyenkor senki sem ellenőrzi. Általában el kell ismernünk, hogy a százszok mindkét nemű ifjuságuk nevelésére, oktatására és ellenőrzésére nagy gondot fordítanak s hogy e téren példát vehetnénk tőlük.

A cselédoktatás költségeit közadakozásból teremtik elő.

Hasonló leányotthonok van még a százszoknak Segesvárt is.

4. 1899-ben Székely és Csángó leányok czimen igen érdekes röpiratot adott ki *László Gyula M.-Vásárhelyt*. E röpirat célja volt, hogy Románia helyett hazánk fővárosa és vidéki nagyobb városok felé terelje a szolgálatot kereső leányokat.

Véleménye az volt, hogy a szegény leányok ügyét a nőegyleteknek, a művelt nőknek kell felkarolniok.

Lám a brassói művelt százsz nők ebben is megelőzték a művelt magyar nőket!

„Az én akcióim — írja László Gyula hozzám, — nem sikerült, maradt minden a régiben. Pedig nemzetünknek szégyene a székely és csángó leányok vándorlása. Akárhová helyezzük, csak itthon tartsuk őket s legyünk annyi figyelemmel irántok, a menyenyivel véreinknek tartozunk.”

Mondhatná valaki, hogy László Gyula ezen akciója nem tartozik a cselédleányok oktatásához. Erre azt felelem, hogy Lászlónak éppen ezen akciója után kezdettek a székely leányok nagyobb számban Bukarest helyett Budapestre menni s hogy a budapesti lelkes magyar nők mihelyt, a Brassói Székely Társulat által rendezett cselédoktatásról a „Magyarság” napi lapból értesültek, azonnal élénk, lelkes levelekben kezdték tárgyalni a

cselédleányok oktatásának égető szükségességét. Erősen hiszem, hogy a *leányzó nem halt meg, csak aluszik* s László Gyula megéri még azt az örömnapot, midőn a cselédleányok oktatását Budapesten is életbe fogják léptetni a budapesti lelkes magyar nők.

5. Csécs Balázné, Péchy Izabella hozzám intézett levele :

„A legbensőbb örömmel van szerencsém üdvözölni azért az elhatározásért, hogy a cselédképzés eszméjét felkarolva e nemes misszió élére áll és kezét fogva az erőben gazdag EMKE-vel, nem engedik a legfontosabb, legsürgősebb kulturális ténykedés tovább halasztását.

Erős meggyőződéssel állítom, hogy a cselédképzés üdvös gondolatának megvalósítása megmérhetetlen haszonnal jár, mert először az a leány, a ki minden képzés nélkül legfőlebb 10—12 koronára viheti fel fizetését, kiképezve azt nemcsak megkértszeresheti, hanem még jóval főlebb is viheti, a mi természetesen az ő ügyességétől és szorgalmától függ. De sokkal fontosabb azért, mert nem egy, hanem számtalan családnál megtörtént az, hogy egy lelkiismeretlen, rossz jellemű cseléd példájának, közvetítő működésének esett áldozatul a család féltve őrzött leánya vagy éppen a ház fiatal, tapasztalatlan asszonya, s így hány családi élet bomlott már fel a csöcselék cselédnépség miatt. De mint-hogy a jellemképzés már a zsenge gyermekkorban kezdetét veszi, ehát legeslegfontosabb gyermekeinkért, s ezzel szoros kapcsolatban hazánk s nemzetünk jövőjeért, mert anyán kívül egyelőre legtöbbet a cseléd foglalkozik a gyermekekkel, sőt fájdalommal mondhatjuk azt is, hogy a legtöbb gyermeknek a cselédek az első nevelői. — Szerény nézetem szerint nem is lehet elég hiven ecsetelni ezen legfontosabb társadalmi kérdés megoldásának fontosságát. És pedig azért, hogy cselédeink nem a hányódó-vetődő csöcselékből, hanem a helyzet fontosságát teljesen értő kezek alól és kellő szakavatottsággal vezetett iskolából kerüljenek ki.

De nem oly iskolát értek ez alatt, mely csupán az ő érdekeiket lenne hivatva felkarolni, mert önmagában a cselédképzés még sehol sem bizonyult célhoz vezetőnek, mely állításom igazságát bebizonyítják árvaházaink, hol tisztességesen felnevelik őket, sok ügyes dologra meg is tanítják, de jó cselédnek egyáltalán nem válnak be, mivel inkább kisasszonyoknak képezik magukat mint cselédnek, hanem egy olyan *háztartási iskolával* kapcsolatban, hol intelligens leányok is képeztetnek, mert

míg a cselédnövendékek csakis tanügyi főhatóság rendelkezése alatt állanak, nem szokhatják meg azt a bizonyos alárendelt helyzetet, mely mint cselédeknek osztályrészük lesz, míg az ily háztartási iskolában nemcsak a tanerők, de a növendékek is felügyelet mellett bizonyos rendelkező felsőbbséget képeznek, úgy hogy a míg az iskola intelligens növendékei a cseléddel bánásban, rendelkezésben, tekintélytartásban gyakorolhatják magukat, a cselédtanuló azalatt beleszokik teljesen alárendelt helyzetébe; a folytonos dolog mellett munkaképességük is fejlődik, s így semmi esetre sem válhatik belőlük henye cseléd. Képesítésüket pedig bizonyítvány alakjában a szerint kapják, a mint azt viseletök, szorgalmuk, ügyességük és felfogásuk szerint megérdemlik s midőn azon szakcsoport tananyagáról, hová beiratkoztak (gazdasszony, szakácsnő, szobalány, kertésznő, mosó-, vasalónő, vagy más iparosnő) a szorgalmi idő befejeztével nyilvános vizsga alkalmával beszámolnak. Kiképzési idejük a szerint váltakozik, a mely szakban akarják magukat kiképeztetni. Valaki, hogy házvezetőnek is megfelelhessen, csak 2 év alatt lehet, szakácsnőnek ki a sütés-főzés minden ágát, tejjel-vajjal való bánásmódot, gyümölcs és zöldségek konzerválását, szappanfőzést, mosást, vasalást, baromfi- és sertéshizlalási módozatokat csak egy év alatt és akkor is nagy szorgalom mellett lehet elsajátítani. Egy teljesen kiképzett szobaleány szorgalmi ideje szintén egy év, hogy a takarítás minden ágát, mosást, vasalást házilag történhető pecsétisztításokat, foltzást, beszövéseket (stopolás), egyszerűbb női és gyermekruhák készítését, felszolgálatát, hogy mindezeket teljesen elsajátíthassa, rövidebb idő nem elégséges. Konyhakertésznőnek, ki a kertészetben teljes jártasságot óhajt nyerni és e mellett a téli hónapokban néhány hasznos iparágat akar elsajátítani, legkevesebb egy évi időtartamra szüksége van.

A háziiparban való kiképzés ideje részben az egyéntől, részben meg az iparág minőségétől függ. — De lehet kiképezni rövidebb idő alatt is, egyszerűbb háztartáshoz 3—4 fogásu ebéd és a mindennapi életben előforduló vacsorák elállításához szakácsnőt és egyáltalán szerényebb igényeknek megfelelő szobaleányt, mosó-vasalónőket, ezeknél a szorgalmi idő minimuma 3 hónap. De megjegyzem, hogy a gyermekeleányokról egyáltalán, de főleg utóbbi esetben szó sem lehet, hanem legalább 18—20 éven felüliek felelhetnek meg a kívánalmaknak.

Nézetem szerint nem elég a cselédeket csak kiképezni és azután utnak ereszteni, mert ezzel nem messzire haladnának, minthogy köztük bizony a legtöbb olyan, hogy csak addig megbízható, a míg porázon tartják. E szerint alkalmas helyekre kellene őket elhelyezni s hogy azutánra se válják képtessé existenciájuk, kötelezni kellene, hogy egy őket biztosító egyesület tagjai legyenek, hová évente pár koronát fizetnének azon célból, hogy abból azon cselédek, a kik becsülettel felelnének meg a hozzájuk kötött várakozásnak (vagy esetleg, a kit valami szerencsétlenség érne) bizonyos szabályok mellett meghatározott időközökben részesül-  
nének segélyben.

Csupán ilyformán lenne képes az őket képező-elhelyező és tovább is (a gazdával összeköttetésben levő) felügyelő-intézet, egyesület, vagy bármely főhatóság kilépésük után is fegyelmelni.

Ha módomban állana, én egyszerre legalább 30 leányt képeznék és ezt a mennyiséget folyton megtartanám, így nem-sokára feltűnnék a biztos eredmény, mert ugy a mint én eddig szeré tehetségemhez képest eszközöltem 2—3 szegény leánynyal, céljt értem ugyan, mert mindenik igen jövedelmező álláshoz jutott és mindenütt bámulatot keltettek ügyességükkel, sőt egy annyira vitte, hogy 2 évi tanulás után nem fogadta el a felaján-  
lott 300 korona évi fizetést, mert ennél sokkal többet kap s így nemcsak ráutalt anyját, nagyanyját támogatja, hanem 4 testvérén is segítve, számos tagból álló család ekszisztenciáját képes biztosítani; a mi, azt hiszem, bármely más képzés mellett is nagyon nehezen lenne elérhető.

Maros-Vásárhelyt, 1902. június hó 16-án, hazafias üdvözléttel Csécs Balázsne Péchy Izabella s. k., a háztartási iskola igazgató-  
nője.”

A Brassóban szolgáló székely-csángó cselédleányok iskolázta-  
tása, a mint később előadom, ugy a brassói Székely Társulat, valamint a szász nők által fentartott *leányotthon*-ban csakis a szolgáló leányok vasárnaponkénti oktatására szoritkozik. Ilyen *háztartási iskola*, milyent Csécsné Péchy Izabella tart fenn, van itt Brassóban is már 12 év óta s szép eredményt tud felmutatni a román nőegylet meleg támogatása mellett. Van még ilyen ház-  
tartási iskolájuk Szebenben a szászoknak és Balázsfalván a románoknak. Hathatós támogatásra van szüksége Csécsné háztartási iskolájának ugy a kormány, valamint az Emke részéről, hogy



szép hivatását betölthesse, hogy virágozhatnék Nagy-Szeben, Balázsfalva és Brassó mellett egy magyar háztartási iskola is Marosvásárhelyt, mert mi, az igazat megvalva, ebben a tekintetben a szászok és románok után állunk.

*A cselédleányok nevelése és oktatása elhanyagolásának káros következményei.* Országszerte általános a panasz a cselédleányokra, hogy szófogadatlanok, megbizhatatlanok, erkölcsileg romlottak, hogy a házinőknek nem hívei, a mint kellene lenniök, hanem ellenségei, hogy durvák, darabosak, durczások, a hol tehetik lopnak is, hogy a gyermekek iránt kiméletlenek, vagy ocsmányságokra tanítják őket; jaj azon gyermekeknek, kiket a szülők a cselédekre biznak stb.

Hogy van közöttük erkölcsileg romlott teremtés, ennek kézzel fogható bizonyágai a pöczegödrökben, pinczékben, kutakban talált ujszülött gyermekek hullái, melyekről rendesen kiderül, hogy a házi cselédek bűnös magzatai, kik a szégyentől, a büntetéstől menekülni akarván, még nagyobb bűnbe esnek, midőn titkosan megölik, elrejtik magzataikat, a mi pedig rendesen napfényre kerül s bűneikért keservesen meglakolnak. Némelyek titkos bűneik tudatában öngyilkosságra vetemednek.

De ki bírná előszámlálni azokat a panaszokat, melyek a cselédleányok feje felett naponta elhangzanak?

Megengedem, hogy e panaszok egy része szóról-szóra igaz, de egyesek bűnei miatt az összes cselédleányokat kárhozatra itélni nem lehet s nem is szabad. A társadalom más osztályában is vannak jók és vannak rosszak és vajon egyedül a cselédleányok maguk okai annak, hogy olyan rossz hirbe kerültek?

Gondoljuk meg azt, hogy Brassóban, Romániában a székely leányok közül kerülnek ki az iparüző mesterek számára azok a jó házi nők, kik közül sokat ismerek, kik iránt tiszteletet érzek s nem mondom a felvuvalkodó, hiu emberekkel mintegy megvetőleg *hiszen azok csak cselédek voltak.* Jók voltak, mint cselédek és jók, mint mesterasszonyok.

Midőn a múlt évi egyik oktatáson egy derék középiskolai tanár tanítást tartott itt Brassóban az Isten házának látogatásáról s megemlítette, hogy az ő községéből is van az oktatáson jelen olyan leány, ki fél év óta lakik Brassóban s máig sem tudja, hogy hol van a róm. kath. templom, több leány sirva fakadott, mert mindannyian találva érezték magukat. Midőn egy oktatás után



megemlítettem, hogy néhány leány milyen botrányt idézett elő éjnek idején egyik utczában, a melyben laktanya van, a legmélyebb csendben hallgatták intő beszédemet s a botrány többé elő nem fordult.

Azért hoztam fel ezt a két példát, hogy rámutassak arra, hogy a székely cselédleányokban van *becsület*, van *vallásos érzés*, hogy nem egyedül ők okai annak, hogy rosszabb a hirük, mint a milyenek. A társadalom nem gondolt eddig velük, nem tette meg velük szemben azt, aminek elmulasztásáért minden rossznak okát a leányokban keresik. A magyar társadalomnak nem jutott eddig eszébe, hogy azok a leányok a mi véreink, hogy azoknak oktatása és neveléseért tenni kellene már valaha valamit. Panaszkodunk uton-utfélen reájuk, pedig mi magunkra éppen úgy panaszkodhatnánk, mert azok nevelés-oktatásáért vajmi keveset tettünk.

Végig gondolok hazarészünk városain s Brassón és Marosvásárhelyen kívül nem találok olyan várost, a melyben a társadalom valamit lendített volna a leánycselédek nevelése és oktatása érdekében. Itt Brassóban is még főleg a leánycselédek érdekében nagy és sulyos feladat várakozik a társadalomra, a Székely Társulatra, mert mi is még csak a kezdetén vagyunk; de jó uton indultunk, mind a „Mädchenheim”, mind a Székely-Társulat és a mi földolog, nincsen itt a cselédleányok oktatásának egyetlen ellensége, de annál több jóakarója, támogatója, hála legyen Istennek.

Fuchs Károly brassói állami főreáliskolai nyug. tanár is foglalkozott legközelebb a székely és csángó leányok állapotával a „Brassói Szemle” május 25-iki 21-ik számában ilyenénképpen:

„Legégetőbb dolog a székely leányokról gondoskodni, kik most a lélekkufárok martalékai lesznek. Történt már több kísérlet, a leányokat cselédeknek vinni Budapestre és más városokba. Az eredmény szomorú volt; előbb-utóbb a leányok nagyobb része — elveszett. Szomorú tapasztalatot különben már Brassóban tehetni, egész Erdélyben, a hol székely cseléd van. Mi lehet e tüneménynek oka? Egy oka az, hogy a mai hazai asszonyok már kevesen tudnak cselédet nevelni, mert maguk is keveset értenek; fontosabb oka pedig az, hogy a törvény a háziasszonyoknak nem ad elég hatalmat a cseléd felett; legalább nem annyit, a mennyi a legtöbb székely leánynyal szemben szükséges. A székely leány otthon oly szabadon nő fel és mikor elszegődik, oly ferde fel-

fogása van jogairól és szabadságáról, a mellett oly határozott, önálló természetű, hogy rendesen csak egy módon lehetne saját sajátságos álláspontját helyre igazítani: *a kényszerrel határos szigorúsággal és szigoru igazságossággal.*

Itt a hatóság kétes helyzetben van. A kényszer oly veszedelmes fegyver, milyent ma csak kevés asszonymak kezébe adhatni; a legtöbb asszony ügyetlenül, sok asszony pedig rosszakaratulag kezelné.

Fegyelmet, a visszaélés veszélye nélkül, cselédiskola adhat. Külföldön vannak cselédiskolák, de tulnyomóan jobb leányok számára, kiknek oktatás, nem pedig fegyelem kell. Talán lehetne a cselédiskoláknak egy oly szervezetét is találni, mely a székely leányok természetének megfelel. A legegyszerűbb szervezet az volna, hogy egyes kiváló háziasszonyok a hatósággal történt megegyezés alapján elvállalják valamely leány kiképzését, de úgy, hogy a leány hosszabb időre például két vagy három évre kötelezi magát. A hatóság szükség esetén fegyelmezően lép fel.”

A mi a Románia nagyobb városaiba szolgálatra kiment, vagy kiszöktetett székely és csángó leányok sorsát illeti, az még sokkal elszomorítóbb. Nem tagadhatjuk, hogy idehaza is töméntelen csábításnak, kísértésnek vannak kitéve a cselédleányok, de ezeknél sokkal veszélyesebb idegen földön, idegen embereknél helyzetük. Sok szomorú tapasztalatot szereztem én ebben a tekintetben 1855—1869-ig Bukarestben a kórházakban és szüléstdékben, miket itt le nem írhatok. Egyet azonban megemlítek.

1887-ben itt Brassóban, az Európa szállodában éppen a székely és csángó leányok kivándorlása ügyében tartottunk értekezletet néhai Horváth Gyula orsz. képviselő elnöklete alatt. A legtöbben abban a nézetben voltunk, hogy nemzetünkre nézve ezt a kivándorlást károsnak tartottuk; volt azonban olyan is, ki nem osztotta a nézetünket. Erre egyik társunk, ki alaposan ösmerte a bukaresti viszonyokat, így felelt: *Uraim, jegyezzük meg magunknak, hogy Bukarest minden kórházában a székely leányok hulláiból vannak készítve a praeperátumok,*

A viszonyok itt ma sem jobbak, sőt rosszabbak, mert a székely és csángó leányok *ma meg nagyobb számban vannak ott, mint valaha voltak.*

László Gyula „Székely és csángó leányok” című röpiratában ezeket írja:

„Évtizedek óta halljuk, hogy a határszéli vidékek székely és csángó leányai százanként vándorolnak ki Romániába alárendelt cselédszolgálatok végzésére. Arról is tudunk, hogy a leányoknak *egy része nem marad meg a becsület utján, künn ragad és czégrézteti a magyar nevet, ha ugyan mihamarabb el nem oláhosodik.* Arról is halottunk, hogy gaz lélekkufárok az ellenőrzés hiánya folytán, már idehaza hálójukba keritik a székely és csángó leányokat s busás haszonnal üzérkednek velük. És végül épp napjainkban azt is tapasztaljuk, hogy a romániai nagy városok romlott csöcselékével sűrűen érintkező határszéli székely és csángó nép erkölceiben rohamosan hanyatlik, züllik és koldusodik.

Ezen jelenségekkel szemben tétlenül áll a magyar társadalom. Pedig mindenki ösmeri a székely és csángó leányok szomorú sorsát, *de csodálatosképpen érettük nem tesz senki semmit.* Még csak kísérlet sem történt eddig a szegény leányok megmentésére, *még csak jóakaratu szándék sem nyilvánult érdekükben.* Mert ugy vélekedik a felületesen ítélkező nagy közönség, *hogy csak a selejtes elem megy ki és romlik odaát, a melytől jobb szabadulni.*

Igy, a társadalom közönye miatt elfajult a székely leányokkal való üzérkedés annyira, hogy ma utlevél nélkül lélek-kufárok százankint viszik a hegyeken át, kerülő utakon a fiatal leányokat és a mi aggasztóan elszomorító — a szülők tudtával, azok beleegyezésével. Csupán egy szolgabirósági kerületből, a kézdi járásból jelenleg 261 utlevélnélküli átszöktetett leány van Romániában, a kik nagy részének tartózkodási helyét, miként arról személyesen meggyőződtem, a szülők sem tudják.

Mi természetesebb, minthogy a határszéli megyék egész területéről

Háromszék, Csik és Brassó vármegyék minden egyes községéből vannak utlevéllel és vannak a nélkül is Romániában fölös számmal leányok, kiknek összes számát ezrekre lehet tenni. Csak a leányokét. És a leányok legtöbbször, ha idejében vissza nem térnek, hontalanság, elzüllés, megvetés és halálig tartó nyomor vár. *Ott a a székely és csángó leányokra rendkívül bizonytalan jövő vár, nagyobb részük elhervad, elpusztul időnap előtt.*

Vajjon van-e jogunk elítélni a székely leányokat, mikor megmentésükért éppenséggel semmit sem teszük. És vajjon igazságosak vagyunk-e akkor, mikor a kivándorló leányokról már előre rosszat tételezünk fel? Igazságtalanul ítélkezünk, mert részben a mi hibánk, a művelt társadalomé a leányok szertelen kivándor-

lása. Mi vagyunk felelősök, a miért az elzüllés a székely és csángó leányok között oly gyakori.”

Ezeket írja László Gyula.

Végig jártatom gondolatomat Románia nagyobb városain: Bukarest, Ploest, Pitest, Gyurgyevó, Braila, Galacz városokon, a melyekben ma már róm. kath. és ev. ref. egyházak és elemi népiskolák állanak fenn.

Hogy mit kell ezekben tenni a székely és csángó leányok nevelése és oktatása érdekében, javaslatomban részletesen előadtam s bizom az illetők hazafiságában, hogy tudni és teljesíteni fogják kötelességüket.

*Minő eszközökkel lehet a cselédleányokat a nevelés-oktatás pontos látogatására megnyerni?* Ide igazán illik ama példabeszéd, hogy: „minden kezdet nehéz”.

A brassói Székely Társulat töretlen uton indult meg ebben a tekintetben. Két hónapon át négy gyűlésben hánytuk-vetettük a cselédnevelés, oktatás ügyét. Voltak, kik kivihetetlen dolognak tartották; voltak, kik a költségektől riadtak vissza; voltak, kik attól tartottak, hogy a házinők nem fogják cselédeiket az oktatásra elbocsátani; voltak, kik attól tartottak, hogy maguk a leányok nem fognak az oktatásra megjelenni.

Ilyen és több más nehézségek megvitatásával teltek az ülések s már-már oda jutottunk, hogy elejtjük az eszmét.

Ilyen viszonyok között rendelt az isteni gondviselés ennek az ügynek megvalósítására egy őrangyalt Krbek Arnold áll. felsőkereskedelmi iskolai tanár nevében, *Liber Etelka* állami polgári leányiskolai igazgatóban.

Krbek Arnold barátom, tagja a Székely Társaságnak, melegen érdeklődött a cselédoktatás iránt s annak megvitatásában kivette az oroszlanrészt és otthon közölte a feleségével, hogy mivel foglalkoznak a Székely Társaság ülésein.

Vitatkozásunk végén, novemberben meglátogattam a kedves Krbek családot, melyben három szép kis angyali gyermek teszi oly boldoggá a szülőket. Előfordulván a leányoktatás is, Krbekné *Liber Etelka* így szólott:

„Édes Koós bácsi! Kezdjük el mielőbb a leánycselédek oktatását. Én rendelkezésre bocsátom a rajztermet, melybe elfér 200—300 leány. A polg. leányiskola 12 nagyobb növendéke zongorakiséret mellett fog minden oktatáson kétszer dalolni. Én magam

is mindig jelen leszek, sőt ha megengedi, a legelső oktatást fogom tartani és a leányokat valamivel meglepni.

A vezetésem alatt álló állami polgári, valamint az állami elemi iskolák tanítónői megígérték, hogy ők is készek a leánycselédeknek egy-egy oktatást tartani, őket a háztartásba bevezetni. Minden oktatáson egy-egy polgári leányiskolai nagyobb növendék fog egy-egy hazafias költeményt szavalni.”

Ki írhatná le örökömet?

Bejelentettem a nagylelkű ajánlatot a Székely-Társaságnak, a hol lelkesedéssel fogadták, megbiztak, hogy a helybeli magyar lapban — „Brassói Lapok”-ban — kérjem fel a gazdákat és házi-nőket, hogy engedjék el vasárnap délután 3—4-ig az oktatásra leánycselédeiket. Minden előkészület megtörtént s szivszorongva vártuk 1901 december 8-ikát, vajjon eljönnek-e a leányok? vajjon elbocsátják-e a házinők őket ? ...

Megjelent 55 leány. *Liber Etelka* tartotta az első oktatást, munkára s az oktatások látogatására buzdítván őket. Az állami polgári leányiskola 12 nagyobb növendéke szép magyar dallal nyitotta meg és zárta be az oktatást, sőt egyik szavalt is.

A Székely-Társaság gondoskodott, hogy rajtam kívül még egy tag minden oktatáson legyen jelen. Az oktatást rövid beszéddel én nyitottam meg és zártam be. Erre következett a meglepetés, *Liber Etelka* igazgató minden leányt egy-egy szép nagy almával lepelt meg, kik aztán örvendezve hazaoszlottak.

*A jég meg volt törve*, a felhozott nehézségek eltűntek. Lám mit tehet egy lelkes honleány a cselédleányok oktatása érdekében!

1901 december 22-én tartott második oktatásra már 132 leány jelent meg; oktatott *Boór Jolán* állami elemi leányiskolai tanítónő a takarékosagra, tisztaságra serkentvén őket. A Székely-Társaság elnöke Papp Ferencz 5 koronát adott, melylyel almát vettünk. Dalolás és szavalat mint előbb. Az almák kiosztása nagy örömet okozott.

1902 január 5-én jelen volt 103 leány, oktatott *Szemlér Ferencz* helybeli r. kath. középisk. tanár, templomlátogatásra buzdítván őket. Dr. Fiala Lajos Bukarestből 5 koronát küldött a költségek fedezésére.

1902 január 19-én jelen volt 139 leány, oktatott *dr. Halász Gyula* állami főreáliskolai tanár, a ki Arany János egyik népies és tréfás költeményét olvasta fel és fejtegette, melylyel folytonos

derültséget idézett elő a leányok között. Gr. Lázár István főispán ő méltósága a költségek fedezésére 10 koronát adott.

1902 február hó 2-án jelen volt az oktatáson 164 leány oktatott *Vizy Teréz* állami polgári leányiskolai tanítónő, egy hűséges, igazságos leány élettörténetét adván elő. Ekkor kezdtünk az almán kívül kiflit és mesemondó füzeteket osztogatni.

1902 február hó 16-án jelen volt 185 leány, kiosztottunk 185 mesemondó füzetet. Oktatott Krbekné *Liber Etelka* állami polgári iskola-igazgató az igazmondás igazságosságáról.

Február hó 18-án a helybeli magyar Takaré- és Önségélyező egyesület a költségek fedezésére száz koronával lepott meg.

1902 márczius hó 2-án a hetedik oktatáson jelen volt 165 leány, oktatott *Moór Gyuláné* állami elemi iskolai tanítónő a hazaszere-  
tettről, szépen és lelkesen. Kiosztottunk 165 mesemondó füzetet.

1902 márczius hó 16-án a nyolczadik oktatáson jelen volt 205 leány, oktatott *Hesz Lenke* állami elemi iskolai tanítónő a munkásságról. Kiosztottunk 205 mesemondó füzetet.

1902 április hó 6-án a kilenczedik oktatáson jelen volt 97 leány, tévedésből jöttek volt össze ilyen kevesen. Oktatott *Tischlerné Wächter Etelka* állami polgári leányiskolai tanítónő az egészség fentartásáról. Kiosztottunk 97 mesemondó füzetet.

1902 április hó 20-án a tizedik előadáson jelen volt 156 leány, oktatott *Csulak Lajos* állami elemi iskolai tanító, a Székely-Társaság jegyzője, egy 1848-beli hazafi viszontagságos életét adván elő. Kiosztottunk 156 mesemondó füzetet.

A tiz oktatáson megjelent összesen 1401 leány, hozattunk Budapestről 900 mesemondó füzetet, melyből kiosztottunk 834 füzetet. Azok a leányok, kiknek eddig itt Brassóban könyv kezükben nem volt, ma 834 könyvet birnak, melyeket egymás között kicse-  
rélnek s szorgalmasan olvasgatnak.

Az *EMKE* egy leánycseléd-könyvtár alapítására 130 korona és 80 fillért adott; a könyveket már elhozattuk. Krbekné *Liber Etelka* igazgató fogadta gondjába a leánycseléd könyvtárt is. Jövőre már nem osztunk ki füzeteket, hanem minden oktatás után fognak a könyvtárból kapni olvasni való könyveket.

A helybeli vasuti tisztviselő-egyesület egy bál jövedelméből száz koronát ajándékozott társulatunk szükségei fedezésére.

A *Székely-Egyesület* ötven koronát szavazott meg az oktatás szükségeinek fedezésére. Ezen összeget a jövő tanévben fogjuk felhasználni.

Azért részleteztem az oktatások leírását, hogy felmutassam, mit tehet a Székely-Társaság a leánycselédek oktatása érdekében, ha egy lelkes, művelt honleányt rendel melléje, mint nálunk történt, az isteni gondviselés!

Jövő tanévre úgy intézkedünk, hogy egy hónapban nem két, hanem négy oktatást tartunk. Minden hónap első és harmadik vasárnapján írni, olvasni, számolni, dalolni tanítjuk az olyan apró székely leánykákat, kik a nyomor elől menekülnek az elemi iskola bevégezése előtt Brassóba. Ezen tanítást Tischlerné Wächter Etelka állami polgári leányiskolai tanítónő egy éven át honleányi szeretetből minden díjazás nélkül fogja teljesíteni.

Minden hónap második és negyedik vasárnapján úgy fogunk eljárni, mint az előző évben, azzal a kis különbséggel, hogy az ének és szavalásban a cselédleányoknak is juttatunk egy kis szerepkört s hogy a háztartásra nagy súlyt fogunk fektetni.

Előadtam a leánycselédek nevelésoktatásának rövid történetét, a cselédleányok nevelésoktatása elhanyagolásának káros következményeit. Jelezttem, hogy minő eszközökkel lehet a leánycselédek a nevelés-oktatás pontos látogatására megnyerni.

Szivemből kívánom, hogy szavaim találjanak visszhangra az egész hazában és a szomszéd Romániában.

Erősen hiszem, hogy a mi Brassóban a Székely-Társulatnak és a mivelt szász nőknek sikerült, az sikerülni fog más városokban is.

Erősen hiszem, hogy ha lelkes hazafiak és honleányok ennek a nemzetünkre nézve oly égetően szükséges hazafias ügynek élére állnak, ha hamarabb nem is, de egy tized alatt társadalmi életünkre áldásos hatása minden bizonynyal be fog következni. *Legyünk kitartók, legyünk fáradhatatlanok, ha egyszer hozzá fogtunk, az elhintett jó mag meg fogja teremni hazánkra nézve áldott gyümölcseit.*

Ugy legyen! *(Élénk helyeslés.)*

*Az előrebocsátottak után javaslatomat a következőkben van szerencsém előterjeszteni:*

*mondja a Kongresszus, miszerint kívánatosnak tartja, hogy a hol nagyobb számú székely cselédség van, magyar hazafias testületek vagy egyletek a cselédgondozás és oktatás ügyét felkarolják vasárnapi oktatások által, vallási és hazafias irányban. (Éljenezés.)*



**Szabó Sámuel:** Engedelmet kér, hogy szivből jövő köszönetét fejezze ki a székelység öreg barátja, az előadó iránt, a ki éppen azt a kérdést választotta előadása tárgyává, a mely a székely kivándorlás mérlegelésénél a legsúlyosabb s a legfontosabb helyet foglalja el. Az előadó által felvetett kérdést a szakosztály különös figyelmébe ajánlja. Mert igaz ugyan, hogy a kik e földtől megváltak, idegenbe mentek, azoknak nagy részét már visszanyerni alig lehet, vagy ha igen, akkor is csak a réginek romjaként, gondoskodni kell azonban az itthonlévőről. Kívánja, hogy az előadók, a ki munkás életének utolsó szakát sem nyugalomban, hanem a közérdekért való tevékenységben tölti el, az Isten sokáig tartsa meg! (*Éljenzés.*)

**Sándor József elnök:** Az előadói javaslat ellen észrevétel nem merülvén fel, határozatképen kimondja, hogy a szakosztály azt *egyhangulag* elfogadja és előadónak hálás köszönetét fejezi ki. (*Helyeslés.*)

## 14. Tanító- és tanítónőképző intézetek.

**Borbély Sámuel előadó:** Tisztelt Szakosztály! Javaslatom elfogadását nem is szükséges vagy igen röviden szükséges indokolnom: annyira jogos és kívánatos az abban kifejezett óhajtás.

Hogy bármely szakiskola megfelelhessen a hozzá fűzött követelményeknek és hogy fejlődhessék, egyebek mellett szükséges, hogy jó helyen, kedvező vidéken legyen elhelyezve, másfelől, hogy a közkivánalmaknak megfelelő épületekkel, helyiségekkel birjon.

A Székelyföld egy állami tanító- és egy állami tanítónőképző-intézete Székely-Kereszturon és Sepsí-Szt-Györgyön a legjobb vidékeken vannak elhelyezve. Mindkettő egy-egy előretolt bástyája a magyar nemzeti művelődésnek a szász és oláh tenger felé; mindkettő a legjobb, a leghelyesebb csatornája a székely kitelepítésnek; mindkettő a legjobb anyagot szolgáltatja a nehéz, a küzdelmes tanítói pályának, mert a székely faj, nők és férfiak kitartó munkások, lelkiismeretesek, kevés mellegelégedők, kevés igényűek. A tanítói pályára pedig ilyen emberek kellene.

Hogy ez intézetek nemzetiségi szempontból mily átalakító hatásuk az azokban tanuló idegenajku ifjakra, nem kell fejtegetnem.

Ugyde ez intézetek oly épületekben vannak berendezve, melyek nem ily célra épültek, egészségtelenek s ezer hiányban szenvednek. Építtessen tehát az állam mindkét intézet számára oly



épületeket, kerülve minden luxust, melyek nemcsak a tanítás céljaira szolgáljanak, hanem lehessen azokban a tanulók számára együttlakást és együtt étkezést is berendezni. Így rendeli ezt a népoktatás tárgyában alkotott 1868. évi XXXVIII.-ik törvényczikk is.

Székely-Kereszturon van ugyan saját épülete az intézetnek, de az a tanítás céljaira is szűk, az együttlakás pedig bérelt helyiségben van kezdetlegesen berendezve, a mellett abban oly kevés helyiség van, hogy ott a tanulóifjuságnak alig fele helyezhető el úgy ahogy, a másik fele pedig szerteszét lakik a községben, sok nélkülözésnek és erkölcsi veszélynek kitéve. Ez intézetnél együttétkezésről szó sincs, mert azt alkalmas helyiségek hiányában berendezni nem lehet.

Az ösztöndíj oly kevés (10—16 kor. havonként egy-egy tanuló-  
nak), hogy abból táplálkozni nem lehetséges s így éppen abban a korban táplálkoznak szűkön, mikor az anyagcsere legnagyobb s a szervezet legtöbbet kíván.

Sok tekintetben hasonló viszonyok állanak fenn a sepsi.-sztyörgyi állami tanítónőképző-intézetnél is, ott is türhetetlenek az elhelyezkedési állapotok: tisztelettel kérem tehát javaslatom elfogadását.

*Mondja ki a Kongresszus, miszerint kívánatosnak tartja, hogy: a Székelyföldön elhelyezett tanító- és tanítónőképzőkbe (Székely-Keresztur és Sepsi-Szent-György) elsősorban székelyföldi tanulók vétessenek fel, hogy azok ne csak a Székelyföldön levő intézetek, hanem a székely nép számára való intézetek legyenek, melyekben az általános nevelés-oktatási szempontok mellett különös gond fordítandó a székely viszonyokhoz való alkalmazkodásra. Ennek hatékonyabb eszközölhetése végett ez intézetek megfelelő épületet nyerjenek és mindenestre internátussal láttassanak el, mely míg egyfelől megkönnyíti a szülőknek a taníttatást, másfelől lehetővé teszi a tanároknak az eredményesebb tanítást, nevelést, munkához szoktatást és fegyelmezést; megóvja az ifjakat a különféle erkölcsi veszélyektől s egészséges táplálkozás által életerős nemzedéket ad. (Helyeslés.)*

**Szőke Mihály:** Indítványozza, hogy az előadói javaslatához második pontul a következő pótlás tétessék be:

minthogy a lelkeskedő papság mellett a tanítók a nép gazdasági oktatói is kell hogy legyenek, úgy a teológiai tanintézetekben, mint a felekezeti tanítóképzőkben a gazdasági és kertészeti oktatásra kellő gond fordítassék.

**Sándor József elnök:** Megismétli azt a megjegyzését, a melyet már előbb kötelességszerűleg felhozott, t. i. azt, hogy az előadó munkálata szintén nagy terjedelmű volt és felölelte Udvarhely vármegye egész tanügyét, azonban az előkészítő-bizottság a javaslatokat felosztotta a különböző előadók között. Kéri, hogy az előadónak buzgó munkásságáért és a rendező-bizottság elé terjesztett munkálatáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazzon. (*Hehyles.*)

A szakosztály az előadói javaslatot a Szőke Mihály pótlásával kiegészítve elfogadja.

## 15. A felső nép- és polgári iskolák.

**Lakatos Mihály előadó:** Tisztelt Szakosztály! A nem szorosan vett tudományos avagy magasabb hivatalnoki pályára készülni, de azért az elemi iskolában szerethetőnél magasabb műveltséget és tágabb körű ismereteket óhajtó mindkét nembeli ifjúságnak érdekeit különösebben kétféle iskola szolgálja, a polgári iskola és a felső népiskola.

Annak idején, mikor ezen intézményeket felállították, a latin iskolákhoz szokott közönségünk mindkét iskolát bizonyos idegenkedéssel, hogy ne mondjam, ellenszenvvel fogadta.

A polgári iskola csakhamar legyőzte ezt az idegenkedést, pár év alatt megtörte azon közönyt, melylyel iránta rendesen a szülők viseltettek, a minek azután természetes következménye az lett, hogy különösen olyan helyeken, a hol nagyobb a polgári életpályákon foglalkozó elem, a mindkét nem számára felállított polgári iskolák tantermei benépesültek.

Azt hiszem teljesen felesleges munkát végeznék, ha én a mélyen tisztelt szakosztály tagjai előtt a polgári iskolák fontosságát kezdeném bizonyítgatni, hiszen ma már minden a tanügygyel foglalkozó és az iránt érdeklődő ember előtt ismeretes, hogy a polgári iskolák milyen kiterjedett széles körben, a társadalom milyen vastag rétegében teljesítenek missziószerű hivatást és eközben milyen kiváló mértékben szolgálják a magyarság ügyét is.

Egyébiránt a polgári iskolák eléggé ékesen szólnak és elég meggyőzően argumentálnak maguk mellett, évről-évre szaporodó

számuk és a mindkét nembeli ifjuság számára felállított ilyen intézetek folyton szaporodó népessége arról beszél, a mellett bizonyít, hogy ezen iskola társadalmunknak egyik ma már nélkülözhetlenné vált intézménye, melyet támogatni, pártfogolni és erősíteni kell.

A polgári fiuiskolák kilátásba helyezett reformját minél sürgetőbben keresztül kell vinni és a három felső osztályt, mintegy az intézmény betetőzését minél rövidebb idő alatt felállítani és a tantervet úgy a fiu-, mint a leány-, a kézimunkatanítás tantervét pedig a leányiskolákban úgy módosítani, hogy az a gyakorlati élet kivánalmainak minél inkább megfeleljen. Ezen iskolákat is el kell látni internátusokkal, ösztöndijakkal és tápintézetekkel, hogy, ne csak az oktatás, hanem az erkölcsi nevelés feltételeinek is minél jobban megfelelhessenek.

Végül állítani kell polgári iskolákat, még pedig, tekintettel a székelység viszonyaira, állami költségen a Székelyföld mindazon helységeiben, ahol annak szüksége mutatkozik, a hol pedig, amint az előbb hallottuk, népiskolákat állítanak, ott a polgári iskolát vagy meg kell hagyni, vagy pedig a vármegye más pontjára áthelyezni.

Sokkal kedvezőtlenebb fogadtatásban részesültek a mindkét nembeli növendékek részére felállított felső népiskolák, melyek különösen a földmiveléssel foglalkozó népességünk igényeit lettek volna hivatva kielégíteni. Ezek az iskolák azonban néptelenek maradtak, megalkotásuk után még néhány évig szórványosan itt-ott mutatkozott hajlandóság felső népiskolák felállítására, később azonban az megszűnt, sőt idő haladtával a már meglevőket is vagy átalakították polgári iskolákká, vagy pedig teljesen megszüntették.

Azokat az okokat vizsgálva, melyek a felső népiskolák és különösen a gazdasági felső népiskolák megnépesedésének akadályul szolgáltak, elsősorban népességünk azon nem épen dicsérendő törekvését kell tekintenünk, hogy minden gyermekéből urat akar nevelni, már pedig a felső népiskolák végzése ilyen célokat nem szolgál. Továbbá, hogy a közép gazdasági tanintézettel nincsen összeköttetésben, de leginkább abban, hogy földmivelő népünk úgy gondolkodik, hogy azon gyermekeinek, kiket a gazdasága mellett megtart s szintén gazdává akar nevelni, semmiféle ismeretre szüksége nincsen. Miután a gazdasági felső népiskolák földmives népünk érdekében olyan szerepet játszanak, mint a kereskedő és iparososztály érdekében a polgári iskolák,

azért ezeket szintén fejleszteni kell, hogy a két osztályu felső leányiskolák szintén teljesíthessék üdvös hivatásukat.

A székely nép a kereskedelem iránt érzékkel viseltetik, sőt erre a pályára nagyon rátermett, ezért megfelelő iskolák létesítése által módot kell nyújtani, hogy magát ilyen irányban képezhesse.

A fentebbi rövid indokolás alapján ajánlom elfogadásra a következő határozati javaslatokat:

*mondja ki a Kongresszus*, miszerint kívánatosnak tartja, hogy:

#### A) *Felső népiskolák.*

1. A felső népiskolák tanértéke akár még egy osztály felállításával, akár pedig a tanterv kibővítése által a gimnáziumi VI-ik osztály tanértékével tétessék egyenlővé, hogy a gazdasági irányu felső népiskolák növendékei a gazdasági tanintézetbe átléphessenek. Miután az egyik gazdasági irányu felső népiskola Csik vármegye lakói ilyen irányu igényeinek kielégítésére elegendő, a másik változtattassék át ipari irányu felső népiskolává.

2. Csik vármegyében leányok számára állami költségen egyelőre három felső népiskola állittassék fel, még pedig Alcsik, Felcsik és Gyergyó valamely alkalmas pontján egy-egy.

3. Udvarhely vármegyében a székely-kereszturi állami tanutóképző intézet számára új épület emeltessék, s a mostani egy állami felső leányiskola céljaira használtassék fel.

#### B) *Polgári iskolák.*

4. A már meglevő polgári fiú-iskolák a tervezett VII. osztályu polgári iskola sürgős létesítése után ilyenekké minél előbb kiegészíttessenek s a helyes irányu nevelés, a kellő felügyelet, az erkölcsi élet és az egészség óvása érdekében mind a fiúk, mind pedig a leányok számára állított polgári iskolák benlakással, tápintézzel és ösztöndíjakkal kapcsolttassanak össze.

5. Miután kilátásban van, hogy Tordán és Gyergyó-Szent-Miklóson középiskolák állittatnak, Tordán a jelenlegi állami polgári iskola az előbbi pontban ajánlottak keresztül-

vitelével hagyassék meg, a gyergyó-szt.-miklósi polgári iskola pedig az algimn. létesítése esetén, a mi csak idő kérdése lehet, teljesen állami kezelésbe véve, a vármegye csiki részének valamely alkalmas pontjára helyeztessék át.

6. Maros-Vásárhelyen a községi polgári iskola a 4-ik pontban ajánlottak figyelembe vételével államosítottassék.

7. A csik-szeredai és gyergyó-szent-miklósi polgári leányiskolák, mint a magasabb nőnevelést szolgáló intézmények fejlesztessenek és erősbittessenek s a mennyiben ehhez az iskolafentartók kellő alappal nem rendelkeznenek, ezek részére államsegély eszközöltessék ki. A „Kézdi-Vásárhelyi Jótékony Nőegyesület” polgári leányiskolája pedig, mely életképességét bebizonyította, a mellett közszükséget képez s az ottani társadalom is az iskola fenmaradásáért nagy áldozatot hozott, teljesen állami kezelésbe vétessék.

8. Az összes polgári leányiskolákban a női kézimunkatanítás oly irányban módosítottassék, hogy a gyakorlati életnek megfeleljen.

9. Szászrégenben az 5%-os pótdónak szükség esetén hivatalból való kirovásával is, állami polgári fiu- és leányiskola létesítettessék, esetleg, ha a helykérdés ott nehézségekbe „ütköznék: az azzal teljesen egybeépült Magyar-Régenben, Maros-Ludason szintén állami polgári iskola létesítettessék.

### C) *Felső kereskedelmi iskola.*

10. Csik-Szeredában önállóan, Gyergyó-Szent-Miklóson avagy Ditróban, Maros-Vásárhelyen addig is, míg a polgári iskola tervezett reformja keresztül vitetnék, a polgári iskolák mellé állami költségen felsőkereskedelmi iskolák állíttassanak fel.

### D) *Női kereskedelmi tanfolyamok.*

11. Csik-Szeredában és Kézdi-Vásárhelyen az ottani polgári leányiskolák mellett női kereskedelmi tanfolyamok létesítendőek állami költségen. (*Helyeslés.*)

**Puskás Jenő:** Az előadó határozati javaslatát abban a formában, melyben indokolása folyamán előterjesztette, elfogadja. Kívánja, hogy a felső népiskolák gazdasági iskolákká egészítettessenek ki, mert népünk gazdasággal foglalkozik s az idevágó ismeretekre van leginkább szüksége.

**Ferenczy Károly:** Hozzájárul az előadó azon indítványához, hogy az egyik csikmegyei felső népiskola ipari oktatással kibővítsék, mert tény az, hogy a felső népiskola éveken keresztül csak igen kevés növendék oktatásával foglalkozhatik, mert jelentkező nincs, dacára egy iskola fentartásával járó súlyos anyagi áldozatoknak, ha ellenben ipari oktatással kiegészítik, egészen más eredményeket lehet elérni. Így pl. ha kőfaragó iskola csatoltnék hozzá, ott, a hol a híres márványtelepek vannak, egyttal a székelyipar fejlődését is szolgálni lehetne. Különben a gyergyói papság memoranduma is megegyezik az előadó fel-fogásával. Puskás Jenő azt indítványozza, hogy a létesíteni kívánt felső kereskedelmi iskola Ditróban állíttassék fel és nem Gyergyó-Szt.-Miklólson. Nem látja be az okát, hogy miért kellene Gyergyó Szt.-Miklóst, mely fekvésénél és közintézeteinél fogva kereskedelmi és gazdasági központot képez, mellőzni, mikor új iskola felállításáról van szó. Leg-czélyszerűbbnek tartja egyébként, ha a szakosztály nem jelöli meg a helyet, hova az iskolát kívánja, hanem a kormány belátására bizza ennek eldöntését.

**Nagy Károly:** Nem helyesli, hogy az egyes intézetek elhelyezésének kérdésével vagy pedagógiai kérdésekkel foglalkozzék a szakosztály. Egyik sem tartozik a kongresszus hatáskörébe.

**Szabó Sámuel:** A felső népiskolák intézményét, miután ez még a kísérlet stádiumában van, nem lehet a hazai közoktatás keretébe illeszteni. Nem tartja helyesnek, hogy a kongresszus új természetű iskolát kívánjon felállítani.

**Lakatos Mihály előadó:** A csikmegyei gazdasági iskolának ipari oktatással leendő kiegészítése tárgyában benyújtott javaslatát elejti.

Hasonlóképen Puskás Jenő visszavonja indítványát.

**Nándor József elnök:** Ugy látja, hogy a szakosztály az előadói javaslatot az előadó által elejtett pont kivételével, elfogadja. *(Helyeslés.)* Köszönetét fejezi ki az előadónak, a kinek eredeti javaslatát az előkészítő-bizottság szintén szétosztotta.

## 16. Közművelődési segédintézmények.

**Dr. Csernátory Gyula előadása:** (felolvassa: Szabó Sámuel.)

Azok az ismeretek, a melyeket a népiskola elvégzése nyújt, csakis abban az esetben válnak gyömölcsözőkké, ha az iskola elvégzése után is alkalom nyílik továbbfejlesztésükre és a gyakorlati életben való alkalmazásukra. Ellenkező esetben hatásuk alig

marad s az iskolában eltöltött évek a nagy tömegre nézve csupán egy többé-kevésbé kellemes gyermekemlék értékével bírnak.

A saját szomorú tapasztalataim alapján mondhatom, hogy még az egykori kiválóbb népiskolai tanulók közt is akadnak olyanok, a kik, mire sor alá kerülnek, nemhogy a földrajzból, történelemből vagy természettanból bírnának némi tájékozással, hanem még az írást és olvasást is elfelejtették.

Igaz, hogy a viszonyok az utóbbi években tetemesen javultak, mert a népiskolai teljes hat évi tanfolyam beállítására, a tankötelezettség szigorubb végrehajtására, a gazdasági irányú ismétlő-oktatás szervezésére, de különösen az állami iskolák szaporítására irányuló miniszteri intézkedéseknek kétségkívül meg lesz a maguk jótékony hatása.

Mindemellett a gyakorlat azt mutatja, hogy a legszigorubb rendeletek kijátszására is ezer alkalom kínálkozik és használtatik fel az érdekeltek részéről, ugyannyira, hogy a népiskolai ötödik és hatodik osztályok népessége országszerte feltűnően csekély; részint azért, mivel a tankötelesek egy része már az alsóbb osztályokban betölti a 12-ik életévet; részint pedig azért, hogy sokan a teljes népiskolai tanfolyam bevégzése előtt magasabb iskolákba, ipari pályákra vagy a nyomasztó anyagi viszonyok kényszere következtében szolgálatba lépnek. Pedig a történelem, alkotmánytan, természettan, természetrajz, szóval azon általános ismeretek a melyek a népiskolában megszerezhető ismeretanyagot betetözik s a leendő állampolgárnak mintegy utravalóul szolgálnak: csakis ezen osztályokban sajátíthatók el.

Világos tehát, hogy a jelzett körülmény hazánkra és nemzetünkre nézve szellemileg nagy veszteséget jelent, a melyet gyökeresen csakis úgy lehetne pótolni, ha a népoktatási törvény idevágó intézkedései akként módosíthatnának, hogy a tankötelezettség nem a 12-ik életév betöltésével, hanem — *tekintet nélkül a korra*, a népiskolai hat osztály bevégzésével érne véget; az ipari pályákra nézve pedig szintén törvényes intézkedéssel mondatnék ki, hogy tanonczul bármely ipari ágra csakis a népiskolai hat osztályt elévégzett növendék vehető fel.

Ámde ha ezen, nemzetünk műveltségi fokának emelésére nézve kiszámíthatlan előnnyel járó ujitás netalán bekövetkeznék is: mégsem lenne mellőzhető egy oly intézmény, a mely az iskolában szerzett ismeretek és a mindennapi élet követelményei közt össz-

hangot teremtsen és ezen ismereteket a gyakorlati élet s a hazafias és nemzeti követelmények szempontjából is megrögzítse és gyümölcsözővé tegye. Nem mellőzhető különösen a Székelyföldön, a hol az utóbbi években tapasztalt tömeges kivándorlás folytán többszörös szükségünk van a faji és nemzeti öntudatnak emelésére, az ősi föld és hagyományok iránt megingott ragaszkodásnak, sőt talán a megrendült egyéni önbizalomnak is ápolására, fejlesztésére és erősítésére.

Hisz a székelység évszázadokon át leghatalmasabb fentartója volt különösen az erdélyrészi magyarságnak. Egy szünetnélküli bevándorlási folyamat volt észlelhető a legrégebb időktől napjainkig a „Székelyföld”-ről a „megyék”-be, a melynek kapcsán mint pap, gazdatiszt, iparos és hivatalnok százával telepedett meg a székely ifjuság a folytonos belvillongások és véres háborúk következtében elárvult magyar vidékekre és észszel, életrevalósággal, szívóssággal s az ősi hagyományokhoz ragaszkodó nemes konzervatívizmussal — Magyarország igazi gascognardjaiként — megalapították szerencséjüket; visszahódították a hajdan magyarlakta földet és száz meg száz jó magyar család megalapítóivá lettek.

Igy vált idők folytán valódi „drága gyöngy”-gyé hazánkra és nemzetünkre nézve a székely vér, a melynek, ha valaha kellett: úgy csak ma kell igazán minden cseppjét megbecsülnünk és megóvnunk attól, hogy eddigi nemzetfentartó hivatásával szakitva idegenbe folyjon és ellenségeinket szaporítsa.

Hogy azonban ezt elérhessük, nem külső kényszerre, hanem együttes erőre, közös lelkesedésre és egymásiránti teljes bizalomra van szükség, mert minden ténykedésnek úgy van meg a valódi értéke és sikere, ha önként és csupán a lelki kényszer által serkentve jön létre.

Ebben a hitben és meggyőződésben tárgyalom e kérdést, a melynek két főága, t. i. a kulturai és közgazdasági közül földadatom körébe az előbbinek azon része tartozik, a mely az általános szellemi színvonalnak egyesületek útján való emelését célozza, mint a melyek tapasztalás szerint a legalkalmasabbak arra, hogy keretükben egymással társulni, egymástól tanulni és magasabb célok érdekében egyöntetűen működni lehessen.

Ezen a téren főleg az amerikai községi egyesületek keltik föl bámulatunkat tökéletes és a gyakorlati élet követelményeinek teljesen megfelelő szervezetükkel. Olyanok ezek kicsiben, mint egy-



egy népegyetem, mert a szórakozáson és kényelmen kívül megadják az ifjunak, illetve az egyesület tagjainak az általános műveltséghez tartozó tárgyakban, sőt a saját szakmájukban való továbbképzés lehetőségét is.

A végcélzt tekintve, ilyen községi társasegyesületek képe lebeg lelki szemeim előtt is, de megtermékenyítve a magyar nemzeti érzés ápolására irányuló törekvésekkel; mert míg az amerikai Egyesült-Államok polgárát kielégíthetik csupán a gyakorlati élet szempontjából fontos követelmények: bennünket viszonyainknál fogva egyenlő mértékben kell érdekelniök a hazafias szellem ébrentartására és folytonos fejlesztésére vonatkozó kérdéseknek is. Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagynunk azon szomorú tapasztalatot, hogy a kivándorlási kedv és ezzel kapcsolatban a nemzeti érzés meglazulásának jelenségei tulnyomó részben a nép körében fordulnak elő. Önként kínálkozik tehát a tanulság, hogy minden erőnkkel a nép szellemi színvonalát kell emelni és megadni műveltségének azt a hazafias tartalmat, a mely megedze a hazát cserélő kísértésekkel szemben és képessé tegye arra, hogy az élet harcát őseinek évezredes küzdelmei helyén: itthon vivja meg.

E végből mindenekelőtt azt látnám jónak, ha „Közművelődési Kör” czim alatt minden székely községben egy oly kulturális szövetkezet alapjai vettetnének meg, a mely az önképzés mellett a tagokat egyszersmind társadalmilag és nemzeti szempontból is összefűzze s a tagok értelmi színvonalának emelésén kívül egyik nem kevésbé fontos célja az legyen, hogy minden székely községben egy erős, összetartó, közösen megállapított célok felé törekvő hazafias nemzeti közszellemet teremtsen.

Ezen körök hivatása lenne aztán, hogy a többi székely községek hasonló egyesületeivel kezefogva és egyetértve a maguk összességükben egy kulturailag magas színvonalon álló és törhetlenül magyar nemzeti irányu társadalom kezdeményezői legyenek.

Ugy képzelem, hogy e „Közművelődési Kör”-ökben kellene föltalálnia minden székely község lakosságának második otthonát; elkezdve a 16 éves ifjutól a legöregebbig, még pedig vagyoni, társadalmi és felekezeti különbség nélkül.

Azért hangsulyozom ezt, mivel a vagyonosabb és műveltebb elemeknek kell első sorban fölfogniök e kérdés fontosságát és igazi testvéries érzéssel közreműködniök, mint szervezők, irányítók és összetartók ez egyesületek életrehívásában. Reájuk vár min-

denekelőtt az a hivatás, hogy krisztusi türelemmel munkálva és építve, az egyesületi életnek megadják a nemesebb tartalmat s megóvják azt a magyar egyesületek közös átkától: a széthuzástól, pangástól és a végleges elzülléstől.

Erre a módot és alkalmat — nézetem szerint — az egyesület oly irányu szervezete adná meg, hogy a „Közművelődési Kör”, mint olyan, a saját alapszabályai keretében a következő alosztályokra oszlana: olvasókör a népkönyvtárral; daloskor és zenekar; ifjúsági és mértékletességi egyesület; tüzoltó-egyesület.

A „Közművelődési Kör” elnökének és választmányának hatásköre az egyes alosztályokra is kiterjedne, a melyek mindenikének élén mint közvetlen vezető, egy-egy alelnök működne. Az alelnökök az alosztályok kebeléből választandó 2—2 taggal

együtt egyszersmind a „Közművelődési Kör” választmányának is tagjai lennének. Ilyenformán az egyöntetű vezetés mellett biztosítva lenne az egyes alosztályok működési körében a szükséges önállóság, illetve önrendelkezési jog is, a mely nélkül egészséges testületi szellem és virágzó egyesületi élet nem képzelhető. Természetes, hogy egy és ugyanazon egyén, mint a „Közművelődési Kör” tagja, a saját egyéni hajlamai szerint egyszersmind bármely szakosztály működő tagja is lehetne.

A „Közművelődési Kör” elnökségének és választmányának tisztében állana a szakosztályok működését állandó figyelemmel kísérni és ezenkívül — a mint már előbb is jeleztem — gondoskodni arról, hogy az egyesület föladatainak megfelelően és lépésről-lépésre mindinkább megközelítse azon nagy célokat, a melyek érdekében létrejött.

Igy például minden eszközt föl kell használnia az egyének felekezeti és társadalmi elkülönülésének, valamint az erők és tehetségek szétforgácsolásának a lehetőség szerint történendő megakadályozására, hogy ez által nemzeti bűnünk: a széthuzás helyett közös törekvés és együttes elhatározás előzzön meg minden ténykedést.

Érdeklődnie kell a népiskola iránt, a mely az egyesület jövő tagjainak nagy részét neveli. Meg kell gátolnia az iskolakerülést, bármely okból származzék is az s a szegény gyermekek fölsegélését községi, társadalmi és egyesületi uton egyaránt szorgalmaznia kell.

De mindenekfölött szükséges, hogy a hasonczélú és szélesebb

körü közművelődési egyesületekkel — mint például az E. M. K. E. — állandó kapcsolatot és összeköttetést létesítsen, illetve tartson fenn és a hazafias együttérzés, egyesületi szellem s a nemzeti öntudat fejlesztése céljából az egyes községek közművelődési körei valamelyik nagyobb székelyföldi városban két-háromévenként gyűljenek össze ünnepélyes közgyűlésre.

Tartsanak ilyenkor szabad előadásokat a hazai történelem és irodalom köréből; ismertessék egyik-másik kiválóbb nemzeti hősünk, írónk vagy államférfink életét; a daloskörök, zenekarok és tűzoltó-egyesületek pedig mutassák be egymás buzdításául előhaladásukat s közreműködésükkel emeljék az ünnepélyek fényét. Ilyenformán az összejövetel lassanként oly jelentőségre emelkedhetnek, mint a régi görögök olympiai játéka, a melyekre a görög ember a világ másik részéről is elzarándokolt, hogy nemzetének előhaladásában gyönyörködhesse és nemzeti büszkesége, önérzete ezáltal új tápot nyerjen.

Az ilyen ünnepélyekre — hozzátartozói és rokonai révén — meg kell hívni minden székelyt, bárhova dobta is a sors, hogy lelkében az együvértartozás és rokonérzés netalán kihalófélben levő lángja ismét föléledjen. Különös figyelemmel kell lenni azonban főleg a Romániába kivándorolt székely testvérekre, a kik az újabb kutatók tapasztalatai szerint rövid időn kivetkőznek nemzetiségükből, beolvadnak az ellenséges indulatu idegen fajba és gyermekeik már annak emlékét is röstellik, hogy apáik valaha székelyek voltak.

Hadd jöjjenek el az elpártolt testvérek minél számosabban e nemzeti ünnepekre s dobbanjon föl még egyszer elkérgesedett szivök, ha megzendül az édes hazai dal s könnyekké olvadjanak föl már-már elhamvadt érzéseik, ha őseik nagy tetteiről hallanak dicsőítő szót!

Olyanok legyenek ez ünnepélyek városról-városra, mint ősidőkben a meghordozott véres kard s rázzanak föl önző tespedésből és nemzetirtó közönyéből minden érző lelket az intő hazafias szózatallal.

*A magyar nemzet veszélyben van, mert ősei ezeréves honát elhagyva önmagát apaszítja. Kishitű az, a ki az élet harcát itthon megküzdni fél s idegenbe fut. A munkáskéz, fölvilágosodott elme és mértékletes élet itthon is gyümölcsöző kincs, csakhogy ma-holnap idegeneknek, mert a kivándorló magyar helyét ezek foglalják el...*

*De nem részletezem tovább a „Közművelődési Kör”-ök elnökségének, illetve választmányának sokoldalú és fontos feladatait. Ezek községenként s az egyes községek viszonyaihoz képest a részletekben amugy is különböző lesznek. Igyekszem azonban a lényegest és általánost röviden egybefoglalni és kérem a mélyen tisztelt Szakosztályt, hogy az alábbiakat határozati javaslatként elfogadni és ehhez képest kimondani kegyeskedjék, hogy:*

1. Az E. M. K. E. és a Székely-Társaság Segítségének, illetve közreműködésének igénybevételével a székely vármegyék minden községében „Közművelődési Kör” alakítandó.

2. A «Közművelődési Kör» közös elnökkel, választmányal és közös alapszabályok keretében alosztályokként magában foglalja: az olvasókört a népkönyvtárral; a daloskört és zenekart; továbbá az ifjusági és mértékletességi egyesületeket, a melyek mindenikének élén mint közvetlen vezető egy-egy alelnök áll, a kik az egyes alosztályok kebeléből választandó 2—2 taggal együtt egyszersmind a „Közművelődési Kör” választmányában is helyet foglalnak.

3. A „Közművelődési Kör” tagjai közül, de ettől függetlenül, illetve külön alapszabályokkal lehetőleg minden községben, de a nagyobbakban feltétlenül megalakítandók még az illetékes hatóságok támogatása mellett és az evégre fönnálló törvényes rendelkezések keretében: a *tüzoltó-egyesületek*.

4. Egyházi és polgári hatóságok figyelme fölhivandó, hogy közös alapon együttesen dolgozzanak a szétforgácsolás, a társadalmi elkülönítés megakadályozására.

5. A szegény gyermekek fölruházására, kik különösen a téli időszakban egyes ruhadarabok hiányában nem járhatnak iskolába, községenként segítő-egyesületek alakítandók a „Közművelődési Kör”-ök keretében.

6. A „Közművelődési Kör”-ök. helységenként lépjenek egymással szövetségre s az E. M. K. E. vezetése és a Szé-

kely-Társaságok közreműködése melleit a fajszeretet fokozására s a nemzeti öntudat és összetartozás érzetének fejlesztésére kétévenként valamelyik székely városban egy torna-játékokkal (tüzoltó-gyakorlatokkal), hazafias dalokkal) történelmünk nagy alakjait dicsőítő előadásokkal, vagy a cél elérésére vezető más programmpontokkal összekötött ünnepek rendeztessenek, még pedig különös gondot fordítva arra, hogy ezen ünnepekre nemcsak a hazában, de a Romániában élő székelyek is minél nagyobb számmal megjelenjenek. (*Helyeslés.*)

**Ferenczy Károly:** Az előadó javaslatát elfogadja, kiegészítésül azonban egy pótlást ajánl. Szó van ugyanis az ifjúsági egyesületekről, a melyek — tapasztalatból mondja — szépen beváltak. Felhívja a szakosztály figyelmét a vallás- és közoktatásügyi miniszternek nemrégén kibocsájtott rendeletére, a melyben a miniszter kijelenti, hogy azokat az állami tanítókat, a kik ilyen ifjúsági egyesületek alakításával különös buzgalmat tanusítanak, meg fogja jutalmazni. Nem tartja helyesnek, hogy a miniszter csak az állami tanítókat kívánja jutalmazni. Szerinte, ha akár felekezeti, akár a *községi* tanító hazafias működést fejt ki, épp ugy elismerést érdemel, mint az állami. Indítványozza tehát:

kérje fel a kongresszus a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a kongresszus által is melegen üdvözölt ifjúsági egyesületek alakítása körül érdemeket szerző községi és felekezeti tanítókat is részesítse jutalomban, elismerésben.

**Szabó Sámuel:** Nem tartja helyesnek, hogy a hazafias kötelesség teljesítéseért az államtól mindig jutalmat követeljenek. A ki hazafias működést fejt ki, jutalmát találja meg saját lelkében s nem külső elismerésben.

**Ferenczy Károly:** Félreértett szavait magyarázza meg.

**Sándor József elnök:** Határozatképen kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslatot — köszönet kifejezése mellett — változatlanul elfogadja. (*Helyeslés.*)

## 17. Közegészségügy.

**Dr. Nagy Sándor előadó:** Tisztelt Szakosztály! Évtizedek óta lankadatlanul folyik a munka a *magyar nemzeti állam* kiépítésén s minden igaz hazafinak legforróbb óhajta, hogy

mielőbb a világ szinpadára léphessen a második ezredév erős nemzeti állama. Midőn azonban az épület fokenként emelkedik, megdöbbenéssel észleljük, hogy Magyarország keleti védbástyája inog, az erdélyi magyarság, a székelység, mely a benne rejlő faji és kulturai erő folytán egyik főtényezője a nemzeti állam megvalósulásának, nehéz létküzdelmet folytat s már-már azon fokon áll, hogy tönkremenjen, megsemmisüljön. Kezd karja erőtlenedni, mely hajdan kitartóan hordozta Erdélyország zászlóját, lankad szelleme, mely alkotta azon idők nemzeti társadalmát. Hallszik a riasztó szózat: „Bajban van a székely!” — s reménykedve nézzük a hadak útját, vajon megújul-e az ősi rege, megjelenik-e Csaba vitézeivel, hogy megmentsen.

De a székely nem veszhet el! A székelység gyámolítását, megtartását Magyarország létérdeke parancsolja. Az a népfaj, mely élete nehéz küzdelmei között produktív tudott lenni, melynek hon-szeretet, erős magyar érzés hevti kebelét, mely más nemzetiséget már rég megsemmisítő nyomasztó viszonyok között is fel tudta tartani faját és nemzetiségét, mely magyar sziget maradt a nemzetiségek gyűlölködő tengerében, méltán igényelheti a kormány és társadalom jóakarátát és méltán bizhat abban. Pillanatnyi csüggedés volt csupán, midőn észrevette, hogy forrón szeretett hazája, szülője rongyokkal fedi őt, az édes gyermeket s bársonnyal dédelgeti a hálátlan mostohákat.

Azonban a közgazdasági válságok, a súlyosbodó létküzdelem, a modern állam általános szociális büneinek káros hatása a székelységre sem maradt el. Szervezete gyengül, satnyul, ellentállási képessége csökken.

A szervezet erejét megőrizni, az egyént megmenteni, a fajt fenntartani, szaporodását előmozdítani a közegészségügy hivatása. Ezen elsőrendű feladat az állam és társadalom együttes vállvetett munkásságát követeli meg. Minden állam létezésének alapja, a magyar nemzeti állam felépülésének első feltétele, azon állam egészségügye. Hiszen az egészséges gyermek, az edzett ifju, a munkabíró férfi, az anyai kötelességek teljesítésére alkalmas nő kezébe van letéve az állam fejlődése, biztonsága, a közvagyon, a közmivelődés.

Tekintetbe véve, hogy minden ország közmivelődési és közgazdasági fokmérője azon ország közegészsége, szegyenpir lepi el arcunkat. *Magyarország közegészségügye a kulturállamok közt a legutolsó helyen áll. Az átlagos élettartam a legalacsonyabb, a*

gyermekhalandóság a legnagyobb, a fertőző betegségek nagyszámban szedik áldozataikat, szomorú bizonyságául annak, hogy Magyarország egészségügyi adminisztrációja és társadalmi akciója e téren eredményt nem ért el.

Az 1876. évi egészségügyi törvényt a törvényhatóságok és községek kellő sikerrel nem tudták alkalmazni s az autonómiába való burkolózással igyekeztek kijátszani a törvénynek az általános miveltséghez képest sokszor impraktikus, néha tulliberális, de sok tekintetben hasznos intézkedéseit. A közvélemény meg volt nyugodva ebben, „Ugyis elegen vagyunk, alig élünk”, — mondta a sanyargó középosztály. „Jól jár, a ki meghal, nem kinlódik!” —vigasztalta magát a köznép. „Hiszen ez nem is lehet máskép”, —hagyta reá közönnyel a hivatalos társadalom.

Ekkép történhetett, hogy Magyarország közegészségügyi tevékenysége merő formalitássá vált!

*A Székelyföld, az öt székely megye, közegészségügyi tekintetben még a kulturállamok közt legutolsó Magyarországon is az utolsó helyet foglalja el.*

Magyarországon 1000 lélekre jut 39·43 élveszületés, 27·05 halálozás. Az átlagos szaporodás 12·38.

Székelyföldön az élveszületések száma 36·23, a halálozás 2770, az átlagos szaporodás 8·52. Legkedvezőbb az arány Csikmegyében, hol az élveszületések száma az országos átlagot túlhaladva 4071. Kedvezőtlen Háromszék- és Udvarhelymegyében. Ezen utóbbi helyen a halálozás is szerfölött nagy s 5·86 pro mille szaporodással messze alul marad az országos átlagon.

Tehát a Székelyföldön a születések száma nem éri el az országos átlagot, halálozása túlhaladja azt, természetes szaporodása is megfelelően csekély.

Összehasonlítva Székelyfölddel Brassó, Fogaras, Beszterce-Naszód, Szeben, Alsófehér és Hunyad, mint kiválóan erdélyi idegen nemzetiségű megyék hasonnemű statisztikáját, megdöbbentő eredményre jutunk. Az élveszületés 34·62, a halálozás 26·66, a szaporodás 8·65. A nemzetiségi megyékben tehát, daczára annak, hogy kevesebb a születés, mint a Székelyföldön, a csekélyebb halálozás folytán nagyobb a népszaporodás.

Pedig a Székelyföld talaja, dus erdőkkel diszitett felszine, üdítő vizei, élenyodus levegője oly természetadta kincsek, melyek a kifogástalan közegészségügy első feltételét képezik. S mégis, ha tekint-



jük a statisztika adatait, hazafias aggodalommal tapasztaljuk közegészségügyi hátramaradottságunkat. Keresve azon okokat, melyek a természet előnyeinek a nép egészségügyére való kedvező érvényesülését meggátolják, hátrányosan befolyásolják, megdöbbenéssel vesszük észre, hogy a gyermekhalandóság nagyban felülmulja a természetes kiválasztást, a megmaradottaknak nagy része a fertőző betegségeknek esik áldozatul, a fentartó elemet, a középéletkoruakat félelmetesen pusztítja a gümőkór, míg az alkohol mértéktelen élvezete nemcsak a jelen nemzedék, de az utódok testi és lelki épségét veszélyezteti. Látjuk, hogy a székelység nagy része rossz táplálkozással, kedvezőtlen lakásviszonyok közt korai és nehéz munkával küzd a mindennapi létért s veszíti el a szervezetnek az egyéni egészségre oly fontos ellentállási képességét.

Kedvezőtlen közegészségügyi viszonyaink javítása végett az állam és társadalom együttes és hathatós tevékenységére van szükségünk. E két fényező együttműködése fogja képezni ama mozgató erőt, mely átalakítja a jelent, jobb jövőt varázsol elénk. Emelje fel a társadalom a szavát, működjék közre annak minden egyes tagja, töltsé be hiven az állam vezérszerepét s akkor a siker e téren sem maradhat el.

A népszaporodás közvetlen tényezője *a születés*. Ez pótolja a természetes kiválasztást, sőt kedvező körülmények közt az elhaltak számát felülmulva más közgazdasági és közmívelődési tényezőkkel a nemzet hatalmát, erejét adja meg.

Hazánkban, mint általában a keleti országokban a születések száma elég kedvező, felülmulja a nyugat-európai államokét. Székelyföld azonban az országos átlagon alul marad. A csökkenés általános közgazdasági és társadalmi bajokra vezethető vissza. A fokozódott igények, a jólét, a kényelem a társadalmi emelkedés, a vagyonszerzés vágya, mely önző célok kielégítésénél a gyermek eltartása és nevelése nyomasztó teher, a székelységnek is általános hibái. Közegészségi intézkedésekkel e téren javulást nem érünk el. A közgazdasági és társadalmi viszonyok javulásával a születések száma is tetemesen emelkedni fog.

*A megszületett gyermek megtartása* azonban már közegészségügyi feladat.

Ismeretes, hogy Magyarország azon dicstelen hirnevet vivta ki, hogy *gyermekhalandósága* az összes európai államok közt a legnagyobb. Még pedig nemcsak az első évben, mikor a szervezet



ellentállása a legcsekélyebb, hanem később az iskolás években is.

Hazánkban hétéven aluli gyermekhalálozás 100 élveszülettre 34·50 esik, kiválóan a Székelyföldön 33·72. A gyermekeknek tehát több mint  $\frac{1}{3}$ -a hal el 7 éves kora előtt. Ha a gyermekhalálozás statistikáját figyelemmel kísérjük, feltűnik, hogy a halálokok közt mily nagy számmal — 17%-al szerepel a veleszületett gyengeség és a gyermekaszály. Ha a statisztika a valót tárná elénk, kétségbe kellene esnünk nemzetünk fajfentartása, jövője felett, mely annyi koraszülött, satnya, életképtelen ivadéknak ad életet. Némileg megnyugvást csak abból merithetünk, hogy a veleszületett gyengeség rovatába szokták sorozni a statisztikai adatokat szolgáltató közegek az ujszülettek összes betegségeit, míg a gyermekaszály neve alatt szerepel a gondatlanság, czélszerűtlen táplálás által előidézett gyomor- és bélbántalmakon kívül a gümőkör is.

Az ujszülettek betegségeinek kellő időben alkalmazott helyes gyógyításával, a népnek a gyermekápolás és táplálására vonatkozó kitanításával nagyszámu kisedet lehetne a haza javára, gyarapodására megmenteni.

A székely köznépet a csecsemők táplálásában, gondozásában, betegségeikben való ápolásban jelenleg is nagyrészt a tudatlanság, babona vezeti. Nem is lehet csodálkozni azon. Felvilágosító előadásokat e tárgyról senki sem tart, a kormány által csekély számban kiosztott füzetek, ha kezéhez is jutnak, ha elolvassa is azokat, az abban foglalt jó tanácsokat kellő figyelemben nem részesíti, elfeledi. Utmutatást csupáncsak a bábáktól nyer, kiknek azonban legnagyobb része kuruzsol, s ezáltal a babonát és tudatlanságot terjeszti. Pedig a bábák, kik a születés pillanatától fogva az anya és gyermeke egészségének legfőbb őrei, magasztos és hasznos szolgálatot tehetnének nemcsak az anya élete és épsége megőrzésével, hanem egyidejűleg a kisedet bölcsőjénél is. Ők vannak hivatva, hogy a gyermekápolás és táplálás rendkívül fontos tudományában a nép közvetlen tanítói legyenek, sőt ők volnának hivatva arra is, hogy az ujszülettek betegségeit felismerve, megfelelő utasítást adjanak s gondoskodjanak azoknak kellő időben való orvosoltatásáról. Mert hiszen ismeretes, hogy a nép a bábával szemben bizalmasabb, szavára jobban hallgat, segítségét inkább veszi igénybe s a segílyt közvetlenebbül találja meg, mint a tőle sokszor távol lakó orvosnál.

Ennek a feladatnak a szülésznők megfelelni nem tudnak. Képzettségük a gyermekápolás és táplálásra vonatkozólag nagyon csekély, az újszülöttek betegségeire ismeretük nem terjed ki.

Ha a bábaügy napirenden levő rendezésénél a bábaoktatást is oly módon terjesztenék ki, hogy az magában foglalja az újszülöttek betegségeinek felismerését és az ápolásra vonatkozó legközvetlenebb teendőket, továbbá ha köteleztetnének felelősség terhe mellett az újszülöttek megbetegedése esetén a beteg gyermekek orvosoltatásáról még a szülők ellenkezése dacára is gondoskodni, hatalmas lépést tennénk az aktív gyermekvédelem terén s lényegesen csökkenne hazánkban a gyermekhalandóság.

Elvonul az első veszély, magával ragadva áldozatait. Megmaradnak az erős szervezetű, szívós ellentállású gyermekek, a nemzet reménye, gazdagsága. Ujra sötét fellegek tornyosulnak, újra kitör a pusztító vihar. Következik a *fertőző betegségek* halált osztó szerepe. Székelyföldön a fertőző betegségek az összes halálesteknek 23·70%-át képezik. És ez csak a legcsekélyebb szám. Valóságban még többre tehető az így is elrémítő mennyiség. Népünk a ragályozással szemben közönnyel viseltetik, a ragályos megbetegedéseket eltitkolni igyekszik, az óvintézkedésekben csak hatósági zaklatást lát, mindennapi foglalkozásának csekélyfoku megszorítását a személyes szabadság ellen való merényletnek minősíti, a fertőtlenítéssel járó csekély kiadás már zugolódását kelti fel és kegyeletét sérti a temetéstől a nyilvánosság elvonása.

A nép ezen felfogását megerősíti, ténykedésénél lényeges segítséggel szolgál jelenlegi halottkémeink nagy részének tudatlansága, a községi előljáróságok vétkes közönye, hanyagsága.

Az egészségügyi törvény a községi lakosok egészségi állapota felügyeletével és gondozásával a községi előljáróságot együttes felelősség terhe mellett bizta meg s ép ez okból az előljáróság minden tagja igyekszik a felelősséget, de főleg a cselekvést a másokra tolni át s végeredményképen a felügyeletet állandóan és megbízhatóan nem gyakorolja senki. Országos járványtörvényünk maig sincs. A törvényhatóságok az egészségügyi törvény által megadott azon jogukkal, hogy egészségügyi szabályrendeletet alkossanak, nem éltek. Az I. foku egészségügyi hatóságok kellő vezérfonal hiányában a ragályos betegségek különböző nemeinél egyöntetű eljárást alkalmazni nem tudnak. Az eszközölt óvintéz-

kedés és fertőtlenítés igen gyakran tulzott, legtöbb esetben nem elegendő.

Szükséges volna minden községben olyan hatósági közeg, ki az állam vagy törvényhatóság által rendezendő tanfolyamokon kielégítő ismeretet szerezve, személyes felelősség terhe mellett gyakorolja az egészségügyi felügyeletet. S ha már az ország anyagi viszonyai nem engedik a halottkémlést kizárólag orvosokra bízni, a halottkémlést teljesítse.

Mindaddig, míg járványtörvényünk nincs, míg a községek egészségügyi felügyelete a községi előjáróságokra van bízva, míg a községi egészségügyi biztosi intézmény nem szerveztetik, a ragályos betegségek ellen eredményesen küzdeni nem lehet. Pedig hogy preventív egészségügyi intézkedésekkel mennyire lehet úgy a megbetegedések, valamint a halálozások számát csökkenteni, mutatja nemcsak Nyugat-Európa igen sok állama, de mutatja a hazánknál kétszeresen nagyobb népsűrűségű, ilyenmü intézkedéseiben valóban mintaszerű keleti modern állam, Japán is.

A fertőzőbetegségek között a *tuberkulózis* hazánk halálozási statisztikájában 14·08%-kal szerepel. Székelyföldön sem kisebb a halálozás. Hivatalos kimutatás szerint *évenként 2550 egyént* veszítünk el gümőkórban. Tekintve azonban az eltitkolt, kellően nem kórismézett eseteket, hozzászámítva a csontok, hasüri szervek, az agy gümőkórját, bizvást tehetjük az elhaltak számát *5000-re*. A Székelyföld 722 ezer lakosának tehát  $\frac{1}{16}$ -a e szörnyü betegségben pusztul el.

Tudjuk azt, hogy nedves, zsufolt lakás, elégtelen táplálkozás, alkoholizmus, tulfeszített munka a szervezet gyengítésével a tuberkulózisnak jó talaját teremti meg, melyben a kórokozó és ragályzó Koch-féle bacillust a megtelepedésre és továbbfejlődésre a kedvező feltételeket megtalálja. A gümőkór elleni küzdelmünk feladata: általános higienikus eljárásokkal növelni a szervezet ellenállási képességét s megsemmisíteni magát a kórokozó bakteriumokat. Sajnos, még ezideig az orvostudomány olyan eljárásokkal nem rendelkezik, melylyel a szivós életerejü bacillusokat az élő szervezetben lehetne megsemmisíteni s így munkásságunk csak odaírányulhat, hogy a betegségokozó csirákat a szervezeten kívül elpusztítva, gátoljuk meg a további fertőzést. Kizárólagosan szanatoriumok felállításával, hol a gümökórosoknak csak csekély része helyezhető el, céljt nem érünk. Hisz az el nem helyezett nagy

tömeg szerkesztét hurczolja és továbbterjeszti a ragályt. A fertőzés elleni védekezésünk kiméletes, de egyszersmind erélyes óvrendszabályok és fertőtlenítés alkalmazásában állhat. S ép ezekből feltétlenül szükséges a gümökóros esetek kötelező bejelentését elrendelő általános kormányzati intézkedés, melynek eddigi élmulasztása is Grancher szerint: „európai aberitaság.”

A bejelentés megtörténtével ragályozási fokukra nézve mérlegelve az eseteket az egészségügyi hatóságnak nem lesz nehéz a megfelelő óvintézkedéseket megtenni, a fertőtlenítést keresztülvinni, a fertőzött ruhadarabokat megsemmisíteni. Jelenleg népünk azon szokása, hogy a tuberkulózisban elhaltak ágyneműjét, ruháját eladja vagy elajándékozza, a tüdővész mesterséges és nagymérvű terjesztője.

A fertőzőbetegségekkel s főleg a tuberkulózissal szoros összefüggésben áll az *alkoholizmus*, mely a szervezetet megrongálva, elgyöngítve, abban a betegségek kifejlődését lehetővé teszi. Fájdalom, az alkoholizmus a Székelyföldön is nagy tért hódított. A napszámos, a kisiparos *keresetének*  $\frac{1}{8}$ -át *szeszitalokra költi* s az egyénenkénti szeszfogyasztás Székelyföldön 5·4 liter, mely felülmulja a 47 liter országos átlagot. Népünk a pálinkának erősítő hatást tulajdonít, nem gondolva, hogy erőtadó tápszer helyett drágán fizeti meg a csekélyértékű élvezeti szert. A pillanatnyi jólétet, az idegizgatás folytán beállott nagyobbfoku munkabírást nemsokára bágyadtság, kimerülés követi s a tél fagya ellen a pálinka melegével védekezőt a test hővesztésének még nagyobb foka sújtja. Az alkohol nemcsak az iszákos egyén szervezetét támadja meg, környezetét teszi erkölcsileg romlottá, anyagilag szegénynyé, hanem az iszákosok nemzedékét, utódjait is veszélyezteti, megtámadva testi és lelki épségüket. Bebizonyított tény, hogy elmezavar, hülyeség többnyire oly egyéneknél fordul elő, kiknek szülői iszákosak voltak, a ránggörcs (fráz) azon gyermekeket támadja meg, kiknek szülői mértéktelenül élvezik a szeszt vagy a nemzés-fogantatás alkalmával mulékony részegségi állapotuk volt jelen.

Az alkoholizmus elleni küzdelem világakció s ezen akció a népfajok tengerében csekély töredéket képező székelységről is a törvényhozás és társadalom legfontosabb teendői közé tartozik. Amerika és Anglia már egy százada küzd az alkohol ellen s az utóbbi évtizedekben a többi nyugateurópai államok is megkezdték

a szivós harcztot. Csak hazánk társadalma nézi összetett kezekkel, közönyös lélekkel, hogy a magyarság erős fáját, melynek gyümölcseit ijesztő módon letarolják a gyermekbetegségek és a ragályos bántalmak, melynek ágait halomra tördeli a tuberkulózis, gyökerében támadja meg az alkohol.

Magyar társadalom! Szép és nemes feladat áll előttünk. Kövessük azon nemzetek példáját, kik az emberszeretet és hazafiság nevében harcolnak az alkoholizmus ellen. Mutassunk önmagunk jó példát, tartsunk a népnek felvilágosító előadásokat, alkossunk mértékletességi egyesületeket s akadályozzuk meg az alkoholnak, az emberirtó szörnynek rémséges pusztításait.

Az állam hathatós segítségére e téren számítani alig lehet. Fontos államháztartási okok nyomják le a segítségünkre kinyújtott kezét. De azért az állam is hallgassa meg egyetlen esdő szavunk: törvényhatóságilag tiltsa be vasárnaponként és sátoros ünnepeken a pálinkaárulást.

Köztudomásu, hogy az alkoholt azon népfaj és azon egyén használja legnagyobb mérvben, kinek táplálkozása silány, lakása rossz, hiányzik enyhülést adó otthona.

A megengedett idő rövidsége miatt nem részletezhető megfigyelések és beszerzett adatok alapján bizvást állithatom, hogy a Székelység 20%-ának *táplálkozása* nem kielégítő. Ha megfigyeljük a székely napszámos s főleg családja, kiskoru gyermekei egész évi táplálkozását, elszomorító eredményt találunk. Az elhasznált tápanyagok nem elegendők a szervezetnek munkára fordított hővesztesége pótlására, nem marad fölösleg a még fejletlen gyermeki test kellő felépítésére. Ha végig kutatjuk a székely iskolásgyermekek életmódját, nagyszámmal találkozunk olyanokkal, kiknek naponként meg-megujuló tápláléka 1—2 darab rozs vagy árpakenyér, kevés rántott káposzta, vagy saláta, főtt krumpli s valóban árva, zsirnélküli reszelt-, vagy laskaleves és e gyenge táplálkozás hú kísézője a — pálinka. Táplálékában kevés a fehérnye, kevés a fehérnyekimélő zsír, szénhydratokból s értéktelen növényi rostanyagokból áll legnagyobb része. Nagy mennyiséget elhasználva még ilyen táplálékkal is egyensulyba jönne a szervezet, de ezen mennyiség elfogyasztása ellen hatalmasan tiltakozik a gyomor s betegséggel felel vissza.

A székely nép táplálékát tehát tulnyomó részben növényi tápszerek képezik állati táplálószerék aránytalanul csekély hozzáadá-

sával. A táplálék hiányossága az oka annak, hogy a székely napszamosok, kik életviszonyaik folytán nehéz munkára vannak utalva, tuleröltötődnek. Szervezetük időelőtt kimerül, korán megöregednek, ivadékaik elsatnyulnak.

A táplálkozás nagy közegészségügyi jelentősége folytán lényeges mértékben hozzájárulnának a székelység megtartásának fontos nemzeti munkájához a Székely Társaságok, ha a nők bevonásával a népet a jó és olcsó táplálkozásra megtanítanák felvilágosító előadások keretében tartott háztartási oktatások, esetleg főzési gyakorlatok által. Hazafias nemes munkálkodást fejtenének ki, ha a vagyonosabb osztály áldozatkészségét és közreműködését megnyerve, az éhező, szegény iskolás gyermekek közellátásáról vagy legalább táplálkozásuk némi javításáról gondoskodnának.

A székelynép *lakásviszonyai* szintén nem felelnek meg a közegészségügy követelményeinek. A lakóházak 25%-a egyetlen fűthető szobából s pitvarból áll s körülbelül 65%-a nedves, szűk, sötét, rosszul szellőztethető, kellően nem fűthető, földes talaju. Ezen egészségügyi kifogás alá esnek nemcsak a régebben épült lakások, de nagyrésze azoknak is, melyek az egészségügyi törvény életbeléptetése után keletkeztek. E tekintetben a mulasztás a törvényhatóságokat terheli. Egészségügyi törvényünk megkövetelte, hogy a vármegyék alkossanak építkezési szabályrendeleteket és abban az egészségügyi feltételek is kellő figyelemben részesüljenek. Daczára ennek, a jelenben érvényben levő építkezési szabályrendeletekben az egészségügy követelményei csaknem teljesen mellőzve vannak. A lakásviszonyok javítása végett feltétlen szükséges a már meglevő szabályrendeleteknek ez irányban eszközöndő kibővítése, átalakítása.

Befejeztem előadásomat. Nagy vonásokban hiven igyekeztem feltárni a Székelyföld közegészségügyi bajait. Helyi természetü, kisebb, de azért nem kevésbé fontos közegészségügyi hiányokat nem soroltam fel, mert azokat észrevenni, alaposan megfigyelni, azokon segíteni az illető helyi hatóság és társadalom feladata. Szándékosan mellőztem azon egészségügyi kívánalmakat, melyek a legtöbb kulturállamban már valósággá váltak s melyet egészségügyi törvényünk rég megígért, elodázhatatlan revíziójánál okvetetlen érvényre kell jutniok. Célom csak az volt, hogy megismeressem azon veszélyeket, melyek a székelységet közegészségügyi tekintetben környezik s reá mutatok arra az utra, a melyen haladva

még jelenlegi egészségügyi törvényünk alapján is állami és községi háztartásunk különösebb megterhelése nélkül csekély kormányzati, de hathatós társadalmi munkálkodással fajunk fentartására, nemzetünk erősítésére közegészségügyi viszonyainkban lényeges javulást érhetünk el.

A mondottak alapján van szerencsém következő határozati javaslatomat elfogadásra ajánlani:

*mondja ki a Kongresszus, hogy:*

1. a Székelyföld egészségügyi viszonyainak általános javítása az egészségügyi közszolgálat államosítása előtt, esetleg azzal kapcsolatosan a székely törvényhatóságoknak az 1876. évi XIV. t.-cz. keretében helyes, egyöntetű, a viszonyoknak megfelelő „egészségügyi szabályrendelet” megalkotásával és életbeléptetésével érhető el.

2. A nagymérvű gyermekhalandóság csökkentése, a népnek a kisdedek czélszerű ápolására és gondozására való oktatása a Székely-Társaságok által rendezendő népszerű előadások által érhető el. Tekintettel arra a tapasztalati tényre, hogy az ujszülöttek betegségeiben a nép első sorban a szülésznők tanácsát veszi igénybe, kívánatosnak tartja, miszerint gondoskodják az állam arról, hogy a szülésznők az ujszülöttek betegségeinek felismerésére is kioktattassanak.

3. A községenként, avagy község-csoportonként szervezendő Székely-Társaságok alkossanak mértékletességi egyesületeket, tartsanak népszerű előadásokat a szeszitalok káros hatásáról.

4. Hogy a szesz italok rendszeres megszokása korlátozassék, felkéri a cseléd tartó és munkaadó gazdákat, hogy az eddig szokásban volt pálinkaadagokat cselédjeik, illetve munkásaik részére ne természetben, hanem pénzben adják ki.

5. Tekintettel arra, hogy a járványragályos betegségek a Székelyföldön aránylag nagymérvű áldozatokat követelnek, minek oka a ragályos bántalmak ellen alkalmazni szokott óvrendszabályok hiányos, elégtelen, nem egyöntetű



alkalmazásában rejlik, felkéri a kormányt, hogy gondoskodjék megfelelő *járványtörvényről*, tegye kötelezővé a tuberkulózis esetek bejelentését és a megfelelő fertőtlenítést, szervezze a községi egészségügyi biztosokat.

6. A létező nyomor enyhítése s ez által az elégtelen táplálkozás javítása társadalmi feladat. A Székely-Társaságok községenként tartásuk nyilván a szűkölködőket, találjanak módot a meglévő nyomor enyhítésére. (*Élénk helyeslés.*)

**Dr. Török Andor:** A javaslatot általánosságban elfogadja és helyesli. Az 1876. évi XIV. t.-cz. felállít bizonyos kívánalmakat és rámutat, hogy azoknak teljesítése a községi vagy megyei intézmény keretében. Mindenki tudja azonban, hogy a törvény ezen intézkedése írott malaszt marad. A szegény székely városok és községek alig képesek háztartásukat a legnagyobb takarékoság mellett rendben tartani, fejlődésükre nem képesek elegendő áldozatot hozni. Közegészségügyi kívánalmaknak megfelelni képtelenek. Éppen ezért indítványozza, hogy az előadói javaslat első pontjának végén pótlásul mondja ki a kongresszus, hogy *a községek egészségügyi berendezkedése csak az állam hozzájárulásával lehetséges.* A Székelyföldön a gyermekhalandóság nagy. A falusi ember gyermekének egészségével kevesebbet törődik, mint állatjaiéval, mert úgy tartja, hogy esőt és gyermeket ad az Isten, az állat pedig értéket képvisel. A székely társaságok tanítása nem igen fog e helyzetet javítani. A paraszt-szülők gyermeke betegségével szívesebben fordul a szülésznők kuruzslásához, mint az orvoshoz. Indítványozza:

mondja ki a kongresszus annak szükségét, hogy ha a szülők újszülött gyermekeiket nem képesek vagy nem akarják felnevelni, vegye át a nevelés terhét az állam a lelencházak útján. Lelenczházak felállítását a Székelyföldön sürzős szükségnek tartja.

**Dr. Török Imre:** Véleménye szerint míg a közegészségügy és ezzel együtt az orvosi kar ügye országosan nem rendeztetik, addig nem lehet remélni a közegészségügyi viszonyok javulását. A bábák kiképzését fejleszteni nem kívánja, mert meggyőződött róla, hogy az a szülésznő, a ki a klinikán némi orvosi fogalmakat szerzett, nem hívja az orvost segítségül, hanem maga kontárkodik. Javasolja, hogy a szülésznőknek erkölcsi kötelességévé tétessék, hogy az olyan betegekről, a kiknek bajáról gyanítják, hogy ragályosak vagy veszélyesek, az orvosnak esetleg a községi előjárásnak jelentést tegyenek.



**Deák Lajos:** Miután a közegészségtani ismereteknek a népiskolákban leendő terjesztésére vonatkozó miniszeri rendelet kellőképpen végrehajtva nincs, kimondani kívánja, hogy:

ugy a rendes, mint az ismétlő népiskolákban különös gond fordítassék az egészségtani ismeretek tanítására.

**Dr. Nagy Sándor előadó:** A közegészségügy oly széleskörű tárgy hogy a rövidre szabott előadás kapcsán nem sorolhatta fel az összes kívánalmakat és bajokat, ezért örömmel fogadja a felszólalók megjegyzéseit. Dr. Török Andor indítványára megjegyzi, hogy addig is, míg az állam veszi kezébe a közegészségügy rendezését, a társadalomnak és helyi hatóságoknak kell a viszonyok javítása érdekében mindent megtenniök. A törvényhatóságok és városok kezdjék meg az egészségügyi szabályrendeletek megalkotását, az állam meg fogja tenni a magáét. Örömmel fogadja el a lelenczházra vonatkozó indítványt, a mely javaslatának kiegészítéseül szolgál. Méltányolva a gyermekhalandóság tekintetében hangoztatott aggodalmat, a bábaképzés tökéletesítését kívánja. Az újszülött gyermeknek 8—10-féle betegsége lehet, ezeknek ismeretére a szülésznőket ki kell képezni. Azzal a megjegyzéssel, mintha a nép nem eléggé komolyan törődne gyermekével, nem érhet egyet. A székely paraszt szereti és gondozza gyermekét, de a mostoha viszonyok lépten-nyomon akadályozzák, a nevelésben.

**Sándor József elnök:** Az előadói javaslatához a következő módosítást ajánlja:

a szülésznőknek a gyermekbetegségek ismeretére való kioktatását azért tartja szükségesnek, hogy képesek legyenek a betegséget megítélni és szükség esetén az orvost segítségül hívni. *(Helyeslés.)*

Egyenként ismerteti ezután a benyújtott indítványokat s a szakosztály helyeslése közt kimondja, hogy a következő határozatot ajánlja a kongresszus zárülésének elfogadásra:

*kimondja a kongresszus, hogy:*

1. A Székelyföld egészségügyi viszonyainak általános javítása az egészségügyi közszolgálatállamosítása előtt,

esetleg azzal kapcsolatosan a székely törvényhatóságoknak az 1876. évi XIV. t.-cz. keretében helyes, egyöntetű, a viszonyoknak megfelelő „egészségügyi szabályrendelet” megalkotásával és életbeléptetésével érhető el. Különösen hangsúlyozza, hogy a kis városokban égető szükségét képező egészségügyi berendezések, nevezetesen az ivóvíz és csator-

názásról való gondoskodás a városok és lakosok vagyontalansága miatt, csak az állam anyagi támogatása mellett létesíthetők.

2. A nagymérvű gyermekhalandóság csökkentésére szükséges a népnek a kisdetek czélszerű ápolására és gondozására való oktatása a Székely-Társaságok által rendezendő népszerű előadások útján. Tekintettel arra a tapasztalati tényre, hogy az ujszülöttek betegségeiben a nép első sorban a szülésznők tanácsát veszi igénybe, kívánatosnak tartja, miszerint gondoskodjék az állam arról, hogy a szülésznők felismervén a tudáskörükbe tartozó betegségeket, kötelesek legyenek a gyermekek kellő időben való orvoslása végett betegség esetén bármely orvosnak közvetlenül, vagy szükség szerint a községi előjáróság útján is jelentést tenni. Az ujszülöttek megmentése érdekében pedig a tervezett lelenczházak sürgős felállítását szükségesnek tartja.

3. A községenként vagy községcsoportonként szervezendő Székely-Társaságok alkossanak mértékletességi egyesületeket, tartsanak népszerű előadásokat a szeszitalok káros hatásáról.

4. Hogy a szesz italok rendszeres megszokása korlátozassék, felkéri a cseléd tartó és munkaadó gazdákat, hogy az eddig szokásban volt pálinkaadagokat cselédjeik, illetve munkásaik részére ne természetben, hanem pénzben adják ki.

5. Tekintettel arra, hogy a járványragályos betegségek a Székelyföldön aránylag nagymérvű áldozatokat követelnek, minek oka a ragályos bántalmak ellen alkalmazni szokott óvrendszabályok hiányos, elégtelen, nem egyöntetű alkalmazásában rejlik, felkéri a kormányt, hogy gondoskodjék megfelelő *járványtörvényről*, tegye kötelezővé a tuberkulózis esetek bejelentését és a megfelelő fertőtlenítést, szervezze a községi egészségügyi biztosokat.

6. Az elégtelen táplálkozás javítása céljából föl hívja a Székely Társaságokat, hogy népszerű előadások útján töre-

kedjenek a népet a helyes és olcsó táplálkozásra megtanítani. Községenként tartsák nyilván a szükölködőket s találjanak módot a meglevő nyomor enyhítésére.

7. A lakásviszonyok javítása czéljából feltétlenül szükségesnek tartja a megyei építkezési szabályrendeletek oly módon eszközrendő átalakítását, hogy azokban az egészségügy követelményei is érvényesüljenek.

8. A népoktatási intézetekben úgy a rendes, mint az ismétlő-iskolákban különös gond fordítandó a miniszteri rendelettel különben is elrendelt egészségtan és kivált a legszükségesebb közegészségügyi ismeretek gyakorlatias irányban való tanítására. *(Helyeslés.)*

**Sándor József elnök:** Köszönetet mond az előadónak buzgalmaért. Kijelenti, hogy ezzel a kongresszus közmívelődési és közegészségügyi szakosztálya tárgyalásait befejezte. Hálás köszönetét fejezi ki ismételten az előadóknak és az érdeklődőknek, a kik a naponkint 9—10 óra hosszát tartó tárgyalásokat oly odaadó-figyellemmel kísérték s azokban hazafias buzgalommal és legjobb tudások szerint részt vettek. *(Éljen az elnök!)*

**Deák Lajos:** Kedves köteletséget teljesít, a midőn az elnöknek őszinte köszönetet javasol a tanácskozások buzgó és tapintatos vezetéséért. *(Zajos éljenzés.)*

## V. Kivándorlási és fürdőügyi szakosztály.

Elnök: *Dr. Kömőcsy József.*

Alelnökök: *Dr. Damokos Andor és Lázár Menyhért.*

Jegyzők: *Máthé József és Csonka Géza.*

**Dr. Kömőcsy József elnök:** Mélyen tisztelt Uraim! Testvéreink! Üdvözlöm önöket, mint uttörő harcosait a szent ügynek. Legyen áldás működésünkön!

Munkásságunk megkezdésénél csak egyre kérem Önöket: legyenek kívánalmaikban bizalommal a jövő iránt, mert amily igaz és önzetlen erővel teremtették meg alkotásukat, oly biztosan fog bekövetkezni a jó eredmény. Ne kívánjunk egyszerre sokat, de a mi keveset felölelünk, ahhoz szívósággal ragaszkodjunk s ha javaslataink a megvalósíthatóság ösvényére jutnak, ne csak szülői legyünk azoknak, de gondos nevelőként a jövőben is odaadó szeretettel igyekezzünk őket erősíteni, növelni.

A tanácskozás során kiváló figyelemmel igyekszem arra, hogy a felszólalók érvényre juttathassák legjobb meggyőződésüket objektív megnyilatkozásban. Tudjuk, mily nehéz a nemzet ügyét támogató mentőeszmék tárgyilagos kifejtése; sokszor félnünk kell önmagunktól, midőn nagy kérdésekben javaslatot teszünk, hogy a miket meggyőződésünk szerint jónak tartunk, a megvalósítás esetén valóban hasznosak lesznek-e? Azért jöttünk ide, hogy vitatkozzunk, hogy gondolataink kristályosodjanak s téves uton jár az az előadó, a ki azt hiszi, hogy javaslatát tüzőn-vizen keresztül kell erőszakolnia.

Nem, nem mindig!

A vita rendjén talán mástól hallja meg azt, a mi teremtő lelkében az alkotáskor alig érhető zsongásként jelentkezett s most a szerencsésebb pillanatban, a vita hevében kész eredményként áll elő. A kivándorlás, mely ugyszólván okot szolgáltatott a székely-akció megindítására, már sok diskusszió tárgya volt. Többen az írók közül abban találták az orvoslást, hogy a külföldre menők

sorsát nyomoruságosnak tüntették föl s egyuttal megvádolták a külföld intézményeit, ami legalább is nem kifogástalan eljárás. Talán e helyett igyekezzünk inkább az itteni állapotokat szánálni vagy legalább reámutatni az orvosszerekre.

Igy harcoljunk a külfölddel. Ilyen elvekkel sorakozzunk a társadalomban; a nehézségeket önmagunk megerősítésével igyekezzünk legyőzni s munkánkat áldásos eredmény fogja követni. Még egyszer üdvözlöm önöket s az ülést megnyitom. (Éljenzés.)

Minthogy szakosztályunk részére csak egy jegyzőről történt gondoskodás, a második jegyzői tisztre *Csonka Géza* urat kérem föl s átadom a szót *László Gyula* előadó urnak.

## I. A székely kivándorlás multja, mérvei, következményei és törvényes szabályozása.

**László Gyula előadó:** Tisztelt Szakosztály! A székely kivándorlás általános oka abnormis gazdasági viszonyainkban gyökerezik. A stagnálást és itt-ott hanyatlást a Székelyföld elszigeteltsége s az ujkori haladásból való kirekesztetése okozta.

Nem kapott világforgalmat közvetítő vasutat, noha a természetes utirány Kelet és Nyugat országai között a Székelyföldön vezet keresztül. Magas vámsorompóval elzárták a keletre irányuló kereskedést. Az anyaországtól távol esik, közben nagy területen idegenajku nép lakik.

Terményeit a székely haszonnal nem értékesuthette semerre.

Itt Erdélyben is a közeli szomszédságban szemben találta a jobb forgalmu s általában rendezettebb gazdasági viszonyok között élő százszok versenyt.

Mindama kincsei, a melyekkel a természet pazarul megáldotta, jobbára parlagon hevernek. A tőke bizalmatlan s a vállalkozói kedv szünetel, mert ebbeli kísérletezések — tapasztalat szerint — többnyire balul ütöttek ki.

Ha a székely kivándorlást eredményesen szabályozni akarjuk, akkor nem szabad szemelől téveszteniünk:

1. hogy a székelység külön nemzeti feladatokra van hivatva, a melyeknek csak úgy felelhet meg, ha gazdasági önállóságban és kulturában fölötte áll a körülötte lakó népeknek;

2. hogy a Székelyföldet fekvése és természeti kincsekben bővelkedése alkalmassá tette magasabb kultura kifejlesztésére s arra van teremtve, hogy itt a Keletet dominálja;

3. hogy a magyar gazdasági politika, mely egyoldaluan egész súlyával mindig nyugaton kereste a boldogulás feltételeit, vesse figyelmét a Keletre is, a merre a székelyek addig, a míg a vasút a forgalmat el nem terelte s a vám előttük nyitva állott, kicsi eszközökkel s irányítás nélkül is sikeres hódításokat tettek.

Magyaráztatul hozzá kell fűznöm, hogy a Székelyföld — nézetem szerint — a Kelet Svájcjának tekinthető. A természet mindent megadott, a mi mozgó élet elővarázsolására szükséges. Népe esze- sebb, mozgékonyabb és vállalkozóbb is minden más körülötte lakó népeknél s csak épen rajtunk mult, hogy nem aknáztuk ki kedvező helyzetét.

Ha a magyar kormányzat rendjével pótolja mulasztásait, ha éreztetni fogja a székely néppel érdeklődését és befolyását sorsának javítására, továbbá, ha minden érdekelt hatóság s maga a társadalom szeretettel közremunkál, akkor a székelykivándorlásnak egészen más hatása lesz, mint ma van. Mert ezt a kivándorlást végleg megakasztani nem lehet, nem is célszerű, csak szabályozni és ellenőrizni kell addig a határig, hogy erkölcsi romlással ne járjon.

Más előadó fog szólni arról a kivándorlásról, mely a mult századok viharos korszakaiban vonta ki a székelyek egyes csoportjait, kik beolvadtak a moldvai csángóságba s azokkal együtt a román nemzettestbe. Munkakeresés és vagyonszerzés céljából mindig vándoroltak ki székelyek, mozgalmuk az utolsó 30 év alatt öltött nagyobb mérvet. A mint itthon emelkedtek a közterhek, apadt az ősi juss és fogyott a kereset, úgy nőtt a kivándorlók száma.

Mondhatni, a Székelyföldről senki sem megy azzal az elhatározással Romániába, hogy végkép ott maradjon. Még a ki valamely elkövetett csiny vagy bűn következményei előtt menekülve szökik ki, még az is lelkében hordja azt a gondolatot, hogy a szerencse kedvezése esetén a móddal visszajön.

A tönkrement, kilicizált családok, kik keserőséggel hagyják el a hazát, még azok is azt a bosszuvágyat táplálják magukban, hogy majd ha odakint megszédtek magukat, visszajönnek és megmutatják a falunak, hogy nem olyan semmi emberek, aminek nézték.

Csakhogy a kivándorlók sorsát a romániai élet szabályozza s vajmi ritkán éri el egy-egy ebbeli célját. A míg Romániának értelmes székely iparosokra, gazdákra, jó házvezető székely cselé-

dekre szüksége volt, abban a jó időben, a mikor Romániában pénzbőség volt s az élelmes székelységnek ott versenyzője nem akadt, akkor még hoztak arany- és ezüstpénzt eleget. A kivándorlóknak becsülésben is részük volt, nemcsak munkásságukért s tisztaságszeretetükért, hanem magyarságukért is. Mert akkor a román társadalom nem gyűlölte s nem nézte úgy le a magyarokat, mint ma, a bujdosó magyar emigránsoknak az osztrák konzulátussal szemben még védelmet is nyújtottak.

Sajnos, a régebbi idők kivándorlására nézve adataink nincsenek, annyit konstatálhatunk, hogy az ideiglenes tartózkodásra a kiözönlés sokszorosan kisebbmértvű volt mint ma. S bár idők folyamán elnemzetietlenedés és elzüllés következtében veszték el abban az időben is székelyek, e veszteség nem volt annyira feltűnő és nagymértvű, hogy beavatkozást tett volna szükségessé.

A forgalmat kezdetben a *szekeresek* közvetítették, kik ismervén Romániát, jó helyeket tudtak a cselédek, munkások és mesterlegények számára. Kezdetben kifogástalan volt e közvetítés, mint természetes mozgalom megszokottá is vált.

Idehaza sem lévén rossz sorsa a székelynek, önkéntesen csak az ment ki, a ki a pénz fölöttébb szerette s hajtotta a szerzés vágya.

A bátrabbak s az életrevalóbbak szánták magukat a félelmes utra, mert kegyetlenkedések és rablóhistóriák elégszer keringtek a falukban. Később azonban egyes lelkiismeretlen szekeresek visszaéltek a fajbeliek bizalmával s különösen a szülők bizalmával. Gyermekeket is fölszedtek áruval terhelt szekereikre előzetes megbízatás nélkül s azokat ott adták el, a hol legtöbbet fizettek értük. A fiugyermekeket iparosokhoz inasoknak, a leánygyermeket azoknak, akik legtöbbet fizettek értük. Ára volt a székelygyermeknek s valóságos emberkereskedés némely szekeres manipulációja.

E visszaélésekre a hatvanas években Koós Ferencz akkori bukaresti magyar esperes hívta fel a hazai hatóságok figyelmét, minek következtében a rajta csipett szekereket megbüntették és ellenőrizték üzérkedésüket.

A határszél forgalmát a 30 év előtti időkben általában üzleti érdek fejlesztette. Kezdve Tordától, Marosvásárhelytől, egész Kézdivásárhelyig a jobbmódu iparosok egy-két szekér áruval a romániai heti és országos vásárokat látogatták. Az örmény kereskedők is sűrűn ellátogattak romániai piacokra. Élelmes székely és csángó gazdák s nem ritkán asszonyok kereskedtek pityókával, hüvelyes

félékkel, kenderrel, székely szöttesekkel, fával és borvizzel. Romániából hoztak megürült szekereiken törökbuzáat, turót, gyapjút stb. Ez hasznos is és méltó is volt a székelyekhez.

A kitelepülők először az *iparosok* soraiból kerültek ki. Látva, hogy Romániában mily kapósak áruik s csábítatva ígéretek által is, többen és többen áthelyezték műhelyeiket. A szorgalmasabbak vagyona és tekintélyre is szert tettek. Ezekhez a székely iparosokhoz húzódtak ki azután a mesterlegények s az inasgyermek. Ezek vetették meg ott az ipar alapját, s ha Románia a magyarság iránt némi barátságot érezne s méltányos is tudna lenni, hálával adózhatna székely iparosainak.

A kivándorlók másik osztályát a *cselédek* képezik. A férfiak ezelőtt nem oly közönséges szolgálatokra vállalkoztak, mint a milyenekre ma kimennek. Udvarbirók, munkafelügyelők, mindenesek, uri kocsisok, bérkocsisok lettek, busás fizetés mellett végeztek ideig-óraig szolgálatokat. A szolgáló leányok válogattak a jobb helyekben, sokan férjhez mentek székely iparosokhoz, részben ez a cél is vonzotta ki.

Később *mezei munkások* mentek esztendőnként rövid pár hétre kaszálni, aratni, csépelni. A visszamaradt czellengők napszámokodtak a nagyobb városokban, a galaczi és brailai kikötőkben.

Csak az újabb időben, Románia nagyiparának fellendülése után tartózkodik állandóan több *famunkás* fűrészgyárakban s végez napszámos munkát építkezéseknél, bányákban és gyárakban.

Ezekben kimutattam, hogy a székelyek közül (hozzájuk értve a hétfalusi csángókat is) iparosok, iparos segédek, mezei és erdei munkások, cselédek és napszámosok vándorolnak ki s kimutattam körülbelül azt is, hogy a nemes székelyek az idők haladtával tömegesen alárendelt napszámos munkákra is vállalkoznak Romániában.

A kivándorlás emelkedésére a józan megfontoláson kívül a csábítás is befolyt minden időben. Ez a csábítás ritkábban eredt hivatásos közvetítőktől, magában a székely természetben rejlő nagyzolás ejt sok hiszékeny embert tévedésbe. A kik idehaza kevésbé boldogulhatnak, akaratlanul és rossz szándék nélkül is kibujdosásra ingerük ismerőseiket. Mert, ha haza látogatnak, minden tehetségüket latba vetik, hogy többet mutassanak, mint a mik. Fölciczomázzák magukat, mulatnak, szórják a pénzt és dicsekszenek, pusztán hiuságból, pusztán azért, hogy elhárítsák magukról



azt a látszatot, mintha nem lennének ők is annyi emberek, mint a kik idehaza is jól megférnek. Ezeket a csak látszólag szerencsésebb jövő-menőket megjegyzi azután elegendően s utánuk kíváncsognak.

A mai tömeges kivándorlást erdei és mezei munkákra azonban más körülmények fokozzák. A kisgazdáknak és vagyontalan munkásoknak az év nagyobb felében nincs idehaza munkájuk és keresetük. Adósságuk és nagyarányokban növekedő közterhük bőven van. E kényszerítő okok miatt hagyják el a napszámbérért rövidebb, hosszabb ideig családjukat.

Az iparosok kivándorlása ujabban csökkent, a romániai vámháboru idején kiözönlöttek közül is sokan visszatértek, bizonyossággal annak, hogy Románia kulturája föllendülése mellett immár nélkülözheti a székely iparosokat. A kik kint ragadtak is, mind szívesen visszajönnének, ha biztatná a remény, hogy idehaza megélhetnének. Maguk fölé nevelték a román iparosokat, egyidőben könnyelműségből, később a presszió hatása alatt s most küzdenek nemcsak az üzleti versenynyel, de a nemzeti versengéssel is, mely végre is abban a nemzetileg fanatizált országban román iparosoknak biztosítja a jövőt.

Látszólag még jobb helyzetük lenne a cselédeknek, még mindig igen keresettek és magas béreket adnak nekik. De vége annak, hogy a régi jobb sorsba, becsültebb pozíciókba küzdhessék föl magukat. A székely cselédeket — bár, mondom, jól fizetik — megvetik, mert magyarok, kihasználják, mert semmiféle hatóság számon nem tartja és védelemben nem részesíti s a kelletténél sűrűbben bántalmazzák és megalázzák, mert alárendelt sorsukban alkalmazkodók és türelmesek.

A mezei munkások idehaza is kereshetnének annyit, mint Romániában, sőt többet kereshetnének, mert nem károsítanak meg. A szokás és egymásnak a felbiztatása, s igazabban mondva a nemtörődömség nyit utat ennek az áramlatnak. Ismételten és ismételten megújul a remény, hátha jobban sikerül most; próbáljuk meg, gyere te is, én is megyek. *Közéjük fészkelte magát a közvetítő, az itt adózó honpolgár, a ki előlegeket oszt ki és jó szót ad, mellesleg italt is árul.* Üzlet ez is, ahány ember, annyi forint s néha annyiszor több forint. És ember akad sok százával s az üzlet jól megy. Ezek a mezei munkások odakint piszkos barakkokban laknak. A rossz víz, posványos füledt levegő és rossz élel-

mezés megtámadja egészségüket. Esős időben és ünnepnapokon fizetést nem kapnak s így az az 1 frank 10 bani napszám vékony keresetet juttat a sokat szenvedő embereknek.

Az erdei munkások veszedelme a nehéz munka. Sokat agyon üt vagy nyomorékká tesz a ledülő fa. Erdők vadonjában a gyáros tulajdonát képező kantinokra vannak utalva és szoritva, mert ha pénzüket nem ott költik el és nem költenek elég sokat, kiadják az utat. Beadósítják és lekötelezik — busás kamatok felszámítása mellett megújultan további munkára.

Azok a napszamosok, kik szétszórta bolyonganak Romániában s állandóbb künn tartózkodók, a kik inkább csak kényszerűségből napszamosok, ezek a sorsüldözöttek a régi hallomások meseországát keresik, míg beleromlanak a küzdelembe és egymásután nemzedékeken át mélyebben zülленek.

Igy van. *Romániában ma nem becsülik a magyart, bármilyen állásban van.* Jövője nincs, bármint szorgalmatoskodjék s bármennyire különbnek bizonyuljon a hasonsorsu benszülött románnál.

Legszánandóbb a sorsuk a leányoknak, kik cselédszolgálatokra mennek ki, de a kiket megejt a csábitás. Ha szépek, züllésbe sodorja a buja keleti élet. Ellenőrizni őket innenhazulról teljes lehetetlenség, mert ott a nagy városokba rekedt kivénült székely nők keritik mindenekelőtt a helyszerzés ürügye alatt hálójukba. Ezek oktatják ki a városi életre s közvetítik a szerelmi viszonyokat. Összeállanak különben a székely leányok oláhval, göröggel, bolgárral, olaszszal is, akik azonban vajmi ritkán teszik feleségükké, rendszerint esztendők mulva kiadják nekik az utat. Az idegen alattvalók pedig a leányok szerzeményét is magukhoz véve, fakép-nél hagyják.

Hogy a kivándorlás milyen hatással van a székely népre, arra körülbelül rámutattam. A kivándorló az ősi székely szokásokkal és hagyományos életmóddal ellentétes életfolyamatba sodortatván, hazafiságából, erkölcséből és egészségéből egyaránt veszít. Akaratlanul is magával ragadja az a nemzeti felpeszülés, mely Romániát pár évtized alatt magasra emelte és midőn ezt bámulja, megfedkezik saját hazájáról és román szeretne lenni. Fitogtatják is elegen, hogy ők jó románok, különösen az ott felserdülő ifjuság már letagadja magyarságát. Az iszákosság és tunyaság megszokása ép oly általános, mint a különböző, ragadós nyavalyák s ezek

között a tuberkulózis, ami ellen székelyeink alig védekezhetnek s a mi nemzedékeket pusztít el.

Idehaza a kivándorlási főfészkekbe is átsap ez a sokféle betegség. Dicsérik itt is Romániát, éneklük dalait, járják a tánczait. Sok szó esik Mihály vajda és a plevnai győzelem fényes emlékünnepeiről. Tudnak mindenről és érdeklődnek minden iránt, a mi odabenn Romániában történik, mintha csak az volna a jobbik hazájuk. A pálinkaivás mérték felett terjed, a ledér élet s az áthozott betegségek idehaza is pusztítják az életerőt.

Hogy hány magyar tartózkodik Romániában, megállapítani alig lehet, mert Románia statisztikája nemzetiségek szerint nem mutatja ki. A legtöbb kutató megegyezik abban, hogy körülbelül 200 ezren vannak azok, a kik még magyaroknak vallják magukat. Ezek fele moldvai csángó, kik állandó honosok és román alattvalók, másik fele utlevéllel, ideiglenesen künn tartózkodó magyar honos.

Az évenkénti kiáramlást sem lehet pontosan megállapítani, mert nem váltanak valamennyien utlevelet. Számosan a vámok megkerülésével hagyják el az országot. Különösen a katonaság elől menekülő s a szülői engedély nélkül távozó ifjak, továbbá, a kik büntetendő cselekményt követtek el s végül azok, a kiknek még az utlevél megváltására sincs pénzük.

Az országos statisztikai hivatal 1880-tól 1890-ig, összehasonlítva a természetes szaporodást a tényleges, szaporodással Csik, Háromszék, Udvarhely vármegyéből 22.079-re tette a hiányzók számát, kiknek nagyobb része akkor Romániában tartózkodott.

A kiadott utlevelek száma évről-évre több. A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara kerületét alkotó székely megyékben kiadtak 1899-ben 9422-öt, 1900-ban 9638-at és 1901-ben 10.232-öt. Legszomorubbak az 1900. évi népszámlálás adatai, a melyekből az tűnik ki, hogy tíz év alatt Háromszék megye 42 és Csik megye tiszta székely községében apadt a lakosság, szemben azzal, hogy e vármegyék valamennyi oláh községre jelentékeny szaporodásban van.

A kivándorlás főfészkei: a kézdi járás, az alsziki járás régi kászonszéke és a hétfalusi járás.

Tisztán törvényes intézkedéssel ezt a kivándorlást nézetem szerint csökkenteni, vagy helyesen szabályozni nem lehet. Szükséges, hogy a művelt társadalom s nevezetesen a nép vezetésére hivatott előljáróság, papság, tanítótság ismerje a mai székely kivándorlás

veszedelmét s érezze ezzel szemben kötelességét. Ide számítom az uri nőket is, kik a falukban leghamarább értesülnek a nép kivándorlási szándékáról s legkönnyebben ott lehetnek, a hol jó szót s tanácsot kell adni. Nem mondom, hogy nem volna a székelységnek erre hivatott osztálya. Sok derék pap, tanító, tanítónő, jegyző és uriaszony kesereg a vérvesztés, az erkölcsi és anyagi hanyatlás felett, de ha volna is lelki ereje szembeszállani mindeme bajokkal, visszatartja a köztudatban fekvő ama balfelfogás, hogy minden ember szigoruan csak a maga munkakörében mozoghat s elriasztja a közügyekben letört sok jóra való embernek a szomorú példája.

Ezt a társadalmi osztályt megnyerni a kivándorlás elleni törekvéseknek mindenekfölött álló feladat. Ki kell oktatni a teendőkre és elismeréssel jutalmazni mindazokat, kik községükben eredményt érnek el.

Említettem, hogy legveszedelmesebb ezidőszerint a székely leányok kivándorlása. Korlátozható, ha leányoknak 24 éves korukig utleveleket még a határszéli forgalomban sem adnak ki. Továbbá, ha a szülőktől is számon kérik a kíséretükben kimenő gyermekeket. A prostitúció terjesztése ellen ott künn Romániában kell védekezni, mert rendszerint künn tartózkodó és helyszerzésből élőködő magyar honosok csinálnak ebből üzleteket. A romániai osztrák-magyar konzulátusok, magyar papok és tanítók tartásuk nyilván ezeket a helyszerzőket és tánczrendezőket s észlelt visszaélések esetén hassanak oda a román hatóságoknál, hogy őket haza tolonczoltassák. Ugyanez az érdekképviselő hasson minden eszközzel a vad házasságok korlátozására.

A mezei és erdei munkások tömeges kiözönlését mindaddig korlátozni nem lehet, a míg a munkakereslet idehaza kellően biztosítva nincs. E munkások toborzása azonban csak ismert romániai birtokosoknak, vagy ezek megbizottainak engedhető meg, biztosíték mellett és azzal a kikötéssel, hogy a magyar kivándorlási tanács által szerkesztendő szerződés pontjait mindenben betartják. A ki ez ellen vét, attól a közvetítési engedély elvonandó.

A melyek után a következő határozati javaslatot ajánlom a kongresszusnak elfogadásra:

*mondja ki a kongresszus,* hogy a kivándorlásnak külön törvénynyel való szabályozása elodázhatatlanul szükséges. Nem a kivándorlás megszüntetése, hanem annak erkölcsi ellenőrzése s a

kivándorlók érdekeinek megvédése czéloztatik ez intézkedéssel. A kérdés törvényes rendezését illetőleg a kongresszus megnyugvással és köszönettel fogadja a miniszterelnök urnak közelebb tett ama kijelentését, hogy a kivándorlási törvényt még az őszi ülés-szakban a képviselőháznak beterjeszti.

Kivánatosnak tartja a kongresszus, hogy a kivándorlási törvényjavaslat a Miskolczon, Siófokon és Temesvártt megtartott kivándorlási kongresszusok által elfogadott határozat szemelőtt tartásával alkottassék meg, e mellett azonban a székely népmozgalom sajátos voltára való tekintettel külön helyi intézkedések is életbe léptetessenek.

I. A kivándorlási ügy országos felügyeletére és vezetésére *kivándorlási tanács* szervezendő, az ország különböző részein pedig *kivándorlási irodák* állítandók fel, a melyek a kivándorlási tanács felügyelete alatt működnek.

Ezenkívül szükségesnek tartja a kongresszus, hogy *a székely kivándorlás ellenőrzésével az erdélyi rész határállomásainak egyes alkalmas hivatalnokai a feladatukban való kioktatás mellett megbizassanak, Predeál nagyobb határállomáson pedig külön kivándorlási iroda is szerveztessék.*

A Romániába kivándoroltak *érdekképviselőire*, anyagi érdekeiknek megvédésére és erkölcsi gondozására az osztrák-magyar *konzulátusok* felhivassanak, e konzulátusokba magyarul tudó s lehetőleg a székely nép viszonyaival ismerős hivatalnokok megfelelő számban alkalmaztassanak.

A *kivándorlási tanács* feladata a törvény rendelkezéseinek végrehajtása; nevezetesen:

- a) a munkásokat szerződtető külföldi vállalatoknak vagy ezek megbizottainak kellő biztosíték mellett engedélyt ad munkások közvetítésére, erről nyilvántartást vezet;
- b) külföldi érdekképviselőinkkel, a kivándorlási hatóságokkal és megbizott közegekkel állandó összeköttetést tart fön; a kivándorlottak helyzetét nyilvántartja s erről jelentést tesz;

c) elősegíti a kivándoroltak visszatérését.

II. *A kivándorlási irodák és megbízott közegek feladata :*

a) a kivándorlók tanácssal és utbaigazítással való ellátása;

b) a munkásszerződtek ellenőrzése, a tiltott közvetítések megakadályozása és nyilvántartása.

*Munkások közvetítésére* engedély csak azon külföldi vállalatoknak vagy megbízottaknak adható, a melyek biztosítékot nyújtanak arra, hogy a szerződésben itthon kikötött feltételeknek eleget tesznek s nevezetesen:

1. a kikötött béreket a munka teljesítése után minden levonás nélkül megfizetik, ráadás képpen a munkásokat ingyen egy napig sem dolgoztatják;

2. a munkásokat sem a vállalat, sem annak egyes alkalmazottai be nem adósítják, a ledolgozás fejében nyújtandó előlegekért kamatot nem szednek, vagy más szolgáltatásokat nem követelnek;

3. a munkásokat nem kötelezik arra, hogy kizárólag csak a vállalat kántinjában vásároljanak;

4. gondoskodnak egészségügyi felügyeletről és élvezhető étellemezésről;

5. a munkásoktól közvetítési díjakat le nem vonnak;

6. kiutazásuk költségeit fedezik.

A kik e feltételeket megszegik, munkások toborzásától eltiltandók.

Kivándorlások közvetítésére *üzérkedő magánvállalkozóknak ügynöki engedély nem adható.*

*Büntetendők:* A kivándorlásra üzletszerűen csábítók. Büntetendő, a ki kiskorúakat nehéz foglalkozásba a külföldre elszerez, azokkal rosszul bánik, vagy cserben hagyja. Szigorúan büntetendő, a ki női személyt kivándorlásra oly célból csábít, hogy a prostitúcióba vesse. Büntetendő, a ki engedély nélkül szökve hagyja el az országot s az is,

a ki a vámok megkerülésével árutakon kivezeti a kivándorlókat.

III. A *kivándorlási utlevél* nem adható meg annak:

a ki *állítási kort még nem ért*, védkötelezettségének eleget nem tett;

a ki büntető vizsgálat vagy ítélet alatt áll;

a kinek rendelkezési joga nem teljes;

*szolgálati és munkaviszonyban állóknak, míg e szerződéses viszony tart.*

Leányoknak 24 éves korukig kivándorlási engedély nem adható, kivételt képez, ha szülők kíséretében vándorolnak ki.

*A külföldről visszatérő szülők utleveleiben feltüntetett kísérők (gyermek) a határállomásnál számbaveendők s a hiányzókról az illetékes hatóságoknak jelentés teendő.* E jelentések alapján a kivándorlási törvényt szándékosan kijátszó szülők felelősségre vonandók és büntetendők.

Nem adható továbbá útlevél a tengerentúlról azoknak:

a kiknek itthonhagyandó és keresetképtelen családtagjai számára a megélhetés biztosítva nincs

és a kik az utazási jegy megváltásán kívül legalább 150 koronát fölmutatni nem képesek;

végül az útlevél veszedelmes útirányokra: így Dél-amerikába nem adható meg.

IV. A *konzulátusok* a külföldi magyarok helyzetét állandóan figyelemmel kísérik és a kivándorlási tanácsnak jelentéseket tenni tartoznak.

a) A konzulátusok állandó összeköttetést tartanak fenn a magyar kivándorlási tanácssal s ezt a kivándorlottak helyzete felől tájékoztatják;

b) a kivándoroltakat tanácsokkal látják el és számukra lehetőleg munkát is közvetítenek, elejét veszik kizsákmányolatlásuknak és érdekeiket minden vonalon védelembe veszik;

c) a magyar leányok elszerzéséből élőködő személyeket nyilvántartják és ellenőrzik, közbenjárnak, hogy az ezek részéről elkövetett visszaélések megtoroltassanak, az ily visszaélésekben részes magyar honosokat visszatoloncoltatják;

d) a magyar ifjuság számára kapzsi magánvállalkozók által rendezett éjjeli multságokat korlátoztatják;

e) a magyar honosok között divó vadházasságok, lehető korlátozása céljából, a törvényes házassághoz szükséges okmányok megszerzésére útbaigazítást adnak, esetleg beszerzésüket eszközük;

f) a magyar egyesületek fejlesztésében közreműködnek, ilyenek keletkezését nagyobb számú magyar honost számoló romániai városokban elősegítik;

g) romániai magyar egyházak és iskolák lelkeszeiről, tanítóiról gondoskodnak, azokat működésükben támogatják;

h) közvetítik a hazatérést, romániai magyar ifjaknak a hazai iparban és az iskolákban való kiképeztetését közvetítéssel elősegítik.

*A hol konzulátusok nincsenek, ott egyes magyar lelkesekre vagy tanítókra ruháztatik e feladat. (Eljenzés.)*

Tisztelt Szakosztály! Meg kell jegyezmem, hogy most felolvasott határozati javaslatom nem azonos azzal, a mely a prospektusban ki van nyomtatva. Én ugyanis csak az utóbbi időben nyertem megbizást e kérdés előadására, a mikor a prospektus már ki volt nyomtatva.

**Dr. Kömöcsy József elnök:** Felkéri a tagtársakat, hogy, a kik a tárgyhoz szólni kívánnak, jelentkezzenek.

**Dr. Damokos Andor:** Az előadói javaslatban olyan intézkedésekre való felhívás is foglaltatik, a melyek már tényleg megvannak, mint pl. hogy büntetendők a kivándorlásra üzletszerien csábítók, vagy az utlevél nélkül kívándorlók. Az ilyeneket a határozati javaslatból kihagyandóknak véli.

**László Gyula előadó:** Csak a teljesség kedvéért vett föl minden kívánatos intézkedést a javaslatba.

**Dr. Damokos Andor** ebben megnyugszik, mert most csak miniszteri rendeletekben van meg az intézkedés, a szakosztály pedig törvényt kíván.



**Buday Barna:** Többé-kevésbé apasági viszonyban van a javaslattal miéért is kötelességének tartja a maga részéről is hozzájárulni az indokoláshoz. Van ugyan 1881-ből ügynöki rendszabály, de ennek értelmében nem a kivándorlásra való csábítás büntetendő, hanem csak az olyan egyén, aki mint ügynök működik, anélkül, hogy ügynöki jogsitványa volna. De a kinek ez megvan, annak szabad a vásár. Mi azonban egyáltalában meg akarjuk tiltani a kivándorlási ügynökségeket s azt kívánjuk, hogy ezeket az állam által felállítandó intézmények pótolják s mindenki, a ki kivándorlásra iparszerűen csábít, szigorúan büntetessék. (*Helyeslés.*)

**Bocskor Ádám:** Fölhívja a figyelmet arra, hogy az ügynökök gyakran fűt-fát ígérnek a munkásoknak csak a mikor már helyben vannak, látják, hogy valósággalkizsarolják őket; levonják bérükből az esős napokat, az ünnepnapokatstb. Azt indítványozza tehát a javaslatba bevétetni, hogy az ügynökök bizonyos pénzüsszeget tegyenek le biztosítékul.

**László Gyula előadó:** A pénzbeli biztosíték benne van a javaslatban.

**Bocskor Ádám** erre visszavonja javaslatát.

**Buday Barnának** kifogása van az előadói javaslat III. pontjának azon szövegezése ellen, hogy utlevél nem adható annak, „*a ki állítási kort még nem ért, illetve védkötelezettségének eleget nem tett*“ — mert ez többféle magyarázatra adhat alkalmat. Ajánlja a következő szövegezést:

„... a ki az állítási kort már elérte, mindaddig, míg tényleges szolgálati kötelezettségének eleget nem tett.”

**Hoffmann Hugó, vezérkari ezredes:** ezt a szövegezést pártolja s László Gyula előadó szintén hozzájárul e módosításhoz. Megjegyzi azonban, hogy igen sokan vándorolnak ki olyanok, a kik még az állítási kort nem érték el, a kik tehát egyszersmind megszöktek a katonaság elől.

**Hoffmann Hugó ezredes:** Ehhez a maga részéről is szolgálat adatokat. Az idén a sorozókötelesek közül hiányzott Al-Csikban 123, Felső-Csikban 338, Gyergyóban 112, Tölgyesben 116, Csikszereda városában 9, továbbá Háromszék megyében 1107, Udvarhely megyében 203, Maros-Torda megyéből 139 és összesen egész Erdélyből 12436-an hiányoztak. Ezek állításra soha nem jelentkeztek, feltalálhatok nem voltak, eltűntek.

**Dr. Damokos Andor** a III. pont 2-ik bekezdése helyett a következő szövegezést ajánlja:

leányok 24 éves életkorukig külföldre szóló utlevelet csakis az esetben nyerhetnek, ha szülőik kíséretében utaznak. Ezen szabály, alól csak azon esetben van kivételnek helye, ha a kiutazás szükségessége hatóságilag megállapítatik. (*Helyeslés*)

**László Gyula előadó** hozzájárul a módosításhoz.

**Dr. Kömöcsy József elnök:** Miután szólásra többé senki nem jelentkezik, kimondja határozatképen,

hogy a szakosztály az előadói javaslatot *Buday Barna* és dr. *Domokos Andor* módosításával egyhangulag elfogadja. *(Helyeslés.)*

Öt percznyi szünet után az elnöki széklet

**Lázár Menyhért** foglalja el s fölkéri *Barabás* Endrét előadásának megtartására a romániai magyarok helyzetének javításáról.

## 2. A romániai magyarok helyzetének javítása.

**Barabás Endre előadó:** Igen tisztelt Szakosztály! Erdély magyarsága, de különösen a Székelyföld évszázadok óta nagy emberanyaggal áldozott Romániának. Mig Románia török fönhatóság alatt állott s hazánkhoz is több érdekszál fűzte: addig a román nép, de különösen a bojárság sora, az itthon gyakran politikailag üldözött magyarok közül sokat felvett, asszimilált. Nem található társadalmi réteg Romániában, melyen felismerhető ne volna ezen mély és belső felszivódásnak nyoma.

Mélyebb politikai okai vannak annak, hogy az erdélyi magyarság, de különösen a székelység mindig inkább vonzódott a török és a neki hódoló Moldva- és Oláhország felé, mint az u. n. kulturát terjesztő németység felé. Mikor Mária Terézia felfegyverzi erőszakkal a székelységet, több ezer család hagyja oda ősei fészket és keres új hazát Bukovinában és a moldvai ős csángótelepeken, hol a török volt az úr. Legutóbbi nemzeti forradalmunk menekültjei is keleten találnak menedéket, a midőn ismét több száz magyar család telepedett le a mai Románia területén.

Nem is éltünk akkor ellenséges viszonyban a régi két román állam lakóival; csak azóta törnek ellenünk annak fiai, mióta nemzeti önállóságunkról és függetlenségünkéről lemondottunk, legalább a külföld előtt. Románia kizárólag földmivelő ország volt s a mi kis ipara volt, azaz erdélyi szászok és székelyek kezében volt, kikkel békés

egyvetértésben éltek az ország lakói. Megfoghatlan módon az így szépen fejlődésnek indult erdélyi ipart is feláldoztuk Ausztria gazdasági érdekeiért, midőn 1886-ban a román határt elzárták Erdély elől. Ez időtájban ujabban ismét több ezer iparos tette át lakóhelyét Romániába és ez volt akkora vérvesztése a magyar fajnak, mint a Bukow-féle *Siculicidium*.

Az évszázados állandó érintkezés a mai Románia lakóival, maga után vonta, hogy sok székely-magyar ott ütötte fel sátorát; az sem csodálható, hogy az újabb gazdasági és nemzeti csapások folytán az ott élők száma tekintélyesen gyarapodott: de az aztán elszomorító kell hogy legyen minden jóérezésű hazafira, hogy róluk a magyar nemzet teljesen megfélemedkezett s csak néha, nagy ritkán, egy században alig egyszer, akadt pár lelkes férfiú, kik legalább végig utaztak közöttük; *de arra példát már nem mutathatunk fel, hogy a hivatalos Magyarország bár egyszer is tudomást is vett volna róluk.*

Ha a Romániában élő magyarságot megfigyeljük, úgy két csoportot különböztethetünk meg: egy kisebb csapat *jövő-menőt*, melynek tagjai az év bizonyos időszakai alatt tartózkodnak csak Romániában, hogy felesleges munkaerejüket értékesítsék ott; a nagyobbik csoport tagjai már *állandóan Romániában élnek*, kiket még csak bizonyos székelyföldi rokonság köt a hazához, vagy már ez sem, de azért még magyaroknak vallják magukat. Ez utóbbi csoportnak ismét két árnyalata van: az egyik, mely szét van szórva Románia területén, mely még *magyar állampolgárokból* áll, vagy olyanokból, kik magyarok ugyan, de *egy állam kötelékébe sem tartoznak* már; míg a másik rész mint östelepülő, már ősidőktől fogva a jelenleg birt földnek jogos tulajdonosa s így ma *román állampolgár*: ezek a moldvai *csángó-magyarok*, kiknek száma 60—70 ezer, mely azonban napról-napra fogy.

A romániai magyarság számát pontosan meghatározni nem vagyunk képesek, mivel a román hivatalos népszámlálás csak román anyanyelvet ismer Románia területén és kétféle népcsoportot különböztet meg: román alattvalókat és idegeneket. Ha valaki román állampolgár, annak a romániai felfogás szerint más anyanyelve nem is lehet, mint a román; bár ha őszinte volna Románia, úgy ott is igen nagyszámu és igen sokféle nemzetiséget lehetne kimutatni. Hogy nem oly rózsások nemzetiségi szempontból Románia viszonyai, legjobban bizonyítja *Hasdeu*, Románia egyik legnagyobb élő tudósának feljajdulása abból az alkalomból, hogy a múlt évben egy szerény magyar hetilap indult meg Bukarestben. Az *Apararea Nationala* című lapban így kiált fel Hasdeu; „*A köztünk élő magyarok is elkezdének mozogni és szervezkedni. Elképzelhető a veszedelem, ha ez a szellem a magyar ügynökök által fel fog ébresztetni a bákói és román-kerületi magyar falvak lakosságában,*

kik még nem elég jó románok.” Így mutat rá Hasdeu az itthon a romániai románok által szitott dákoromán mozgalmak ellenszerére.

A Romániában élő magyarok számát hozzávetőleg 200—250 ezerre becsülöm, míg egyik németországi tudós 370 ezerre teszi számukat.

Csak Bukarestben, az odavaló róm. kath. misszionárius lelkész szerint, a magyarok száma 40—50 ezerre tehető. Galatzon, hol alig ezer lélekre becsülték a magyarok számát, *Putnik* Béla pontos összeszámitása szerint *négyezer* magyar találtatott. Minden román városban nagy számmal élnek magyarok, de alig található falu is, melyben magyar családok elő ne fordulnának, mint községi kisiparosok vagy uradalmi cselédség. Az évtizedek óta hivatalosan tagadott székely-kivándorlás tehát odafajult, hogy *az összes hazai székelység fele számának megfelelő magyarság él Romániában*. Találóan mondja *Hegedüs* Loránt: „*Szerte van fűjva Romániában a székelység mint a homok: néhol csak egy-egy szem, néhol vastagabb réteg s mindenütt szűrődik bele a talajba.*” Ugy hatalmi, mint nemzeti szempontból mily óriási horderejű volna, *ha az a 200—250 ezer magyar, kik még jelenben is magyarok Romániában: Erdély magyarságát gyarapítanák?! A korábbi hazai szerencsétlen körülmények miatt, ha ily óriási számmal fogyott a színmagyar polgárok száma: végre itt az ideje hogy számot vetve magunkkal, a további magyar vérvesztésnek gátat vessünk az itthoni megélhetési viszonyok javításával. Ezen felül azonban egy másik kötelesség is háramlik reánk: tegyünk meg minden lehetőt, hogy a már Romániában levő véreink megmaradhassanak idegenben is magyaroknak.*

Önként kínálkozik az alkalom, hogy a hazai románok és a romániai magyarok helyzete között párhuzamot vonjunk. A hazai románok köztünk politikai, közigazgatási és egyházi jogokat élveznek a nemzet rovására, míg a mi véreink Romániában mindezekből ki vannak zárva; *és daczára annak, hogy nagy területen egy tömegben laknak, sem nemzetiségüket, sem anyanyelvüket nem ismeri el Románia*. A román kormány a bukaresti ref. magyar iskola további lételét ahhoz kötötte, hogy az egyház költségén irandó földrajzi tankönyvben a hazai nemzetiségek száma és elterjedése lelkiismeretes pontossággal legyen tárgyalva, különös tekintettel a románok elterjedésére. A hazai románok papjai, tanítói, daczára annak, hogy az ország hivatalos nyelvét sem beszéli legnagyobb részök, az állam vagyonából

alapítványokat, papi és tanítói fizetés-kiegészítést élveznek, sőt a tanítók nyugdíjjal is ellátatnak, *ezekkel szemben a román alattvaló magyarok megfosztottak magyar papjaiktól, tanítóiktól; a pap nem érti hivei nyelvét, a tanító a magyar falvakban csak magyarul nem tudó született román lehet. Itthon a román egyházak és iskolák nyelve a hivek anyanyelve: míg Romániában a magyarok egyházaiból számüzve van a nép anyanyelve, a magyar szó.* Mi nemhogy a román alattvaló magyarság elrománosításáról bár egyszer is tudomást szereztünk volna. Bár köztudomásu, hogy Románia többször kelt védelmére a hazai románság ügyének, hanem a 150 ezeret jóval meghaladó s *még mindig magyar alattvaló magyarság jogai megvédéseért nem emelte fel szavát soha eddig a hivatalos Magyarország.* Más nemzetek fiai, legyenek a világ bármelyik országában, érzik az anyanemzet védő kezét, azokat nem sértheti meg büntetlenül senki, csak *egyedül a magyar az, ha az ország határát elhagyja, hogy többé nem szabad magyarnak éreznie magát és semminemű védelemre sem számíthat — mint magyar alattvaló.* Elszomorító, megszégyenítő és lealázó tudat ez, mikor itthon függetlennek és önállónak hirdetjük és tanítjuk Magyarországot, ugyanakkor ezt a világ egyetlen kis országa sem ismeri el, sőt mi sem vagyunk képesek azt bizonyítani egyetlen idegennek sem — a haza határain kívül.

*Ha azt kívánjuk, hogy a magyar nemzet kormánya és képviselője tegyen meg annyit a külföldön élő magyar honpolgárokért, mint a mennyit Európa bármely más szabad nemzete megtesz, azt hiszem túlkövetelők nem vagyunk.* Romániában, hol a különböző nemzeteknek oly sokfélesége van képviselve, mint talán egy más országban sem, a kik között daczára annak, hogy a magyarság csaknem a legtekintélyesebb számbelileg, ezek elhagyatottsága a legszembeötlőbb, a legszomorubb. Minden nemzet súlyt helyez fiai nemzeti megvédésére ott, hisz Románia nem is kötelezhető az idegen alattvalók különös védelmére.

Minden nemzet hatalmának, önérzetének fokmérője: mit képes idegenben élő fiaiórt tenni, az idegen állam érdekei megsértése nélkül. Az aztán egészen természetes, hogy az idegen állam és annak társadalma e készség szerint becsüli meg a területén élő különböző idegeket. Ha tehát Magyarország tényleg önálló, független ország: egyedül csak tőlünk függ, hogy a magyarság helyzete Romániában jobbra változzék. Már csak nemzetünk becsülete és tekintélye érdekében is elodázhatlan kötelesség odahatni, *hogy a Románia területén élő*

*nagyszámu magyar alattvalók továbbra is a magyar nemzet tagjainak maradjanak meg, nyelvüket ne felejtsek el, vallásukat ne hagyták el, egyházi és közgazdasági összeköttetések révén az anyaországhoz legyenek kapcsolva.* Az elenyésző kisebb számban ott tartózkodó angolok-, francziák- és németeknek külön egyházaik vannak, hol anyanyelvükön tisztelhetik az Istent; gyermekeik anyanyelvükön tanulhatnak az óvodákban, elemi és középiskolákban; a közszellemet ápolhatják zavartalanul, a vendégjog tiszteletben tartásával; hazájuk ipara- és kereskedelmének hasznos szolgálatokat tehetnek, hazájuk képvisellete hathatós támogatásával. Mindennapi eset, hogy a más nemzetek fiai érdekében az illető konzulátusok még a tartozás és követelések körül is hathatósan közbenjárnak.

Joggal kérdezhető ezek után, hogy a mi honfitársaink, kik Romániában élő nyugati idegenek között a legtekintélyesebb számban vannak képviselve: mindezen megengedett előnyök és jogokból mit élveznek?

Egyszerű a felelet; *semmit*, főleg mióta külügyi képviselleteink legalább névleg közösök lettek; bár különös, de úgy van, hogy azelőtt a magyar speciális érdekek nagyobb támogatásban részesültek, különösen báró Éder Károly bukaresti császári konzul idejében.

Amagyarokat legnagyobb számban képviselő *római katolikusoknak ma nincs egyetlen egy egyházuk, sem iskolájuk egész Románia területén*; magyarul szívesen beszélő papja is csak egy van, egy exfrancziskánus Bukarestben, a Baratia székesegyházhoz beosztva. *Ugyan mit tehet a körülbelül 100 ezer róm. kath. szétszórt magyarság lelki és nemzeti gondozásáért egy lelkész?* A hazai Szt.-László-Társulat csaknem egy század óta hoz pénzáldozatot a romániai róm. kath. magyarság egyházi- és kulturális céljaira oly eredménynyel, hogy szemszurásból egy pár apácza-iskolában a magyar nyelvtant tanítják olyanok, kik maguk sem tudnak magyarul.

A református magyarok régebben több egyházat és iskolát létesítettek Romániában így: Bukarest, Brailla, Galatz, Pitest és Ploesten, melyekhez több leány-egyházközség tartozik; két évtized előtt ezen anyaegyházak el is voltak csaknem mind látva rendes lelkészekkel és tanítókkal, ma azonban csak Bukarestben van rendes lelkészi állás. Ezen egyházak saját erejükből tartották és tartják fenn, úgyahogy magukat és a legszegényebb ref. egyházkerület,

az erdélyi alá vannak alárendelve az Ő Felseége által szentesített egyházi törvények értelmében.

*És ennek daczára, midőn Romániában közös követségünk és több konzulátusunk van, a braillai román törvényszék elég bátor volt kimondani 1901-ben egy ref. egyházi ügyben, hogy az erdélyi ev. ref. egyházkerületet nem ismeri el hatóságának.*

*Hogy gondolja aztán e haza idegenben élő hiveit az ezen hatáskörrel Ő Felseége által felruházott erdélyi ref. egyházkerület, ha őt számba sem veszik, tekintélye nincsen idegenben, hiveinek megvédésében!?*

Honfitársaink érdekeinek megvédésére a konzulátusok volnának hivatva, de hogy hogyan teljesítették a multban, álljon itt egy pár szomorú eset. *Románia még török hűbéres volt, mégis erősebb volt érdekei megvédésében mint mi. Nekünk akkor is nagykövetünk volt a Vatikán mellett és mégis megtörtént, hogy a magyarság és a monarchia kiszámíthatatlan kárára lemondottunk a romániai magyar katolikusok fölötti protektorátusról; nem tudtuk megakadályozni, hogy a római Propaganda-kongregáció ne vegye kezébe az ottani egyházak ügyeit s ez meg ne tisztítsa azokat a magyar lelkészek- és tanítóktól.*

A legutóbbi időkig nem volt eset rá, hogy valamely külügyi tisztviselőnk bejárta volna a magyar honosok lakta területeket. Soha a konzulok nem érdeklődtek a magyarok kulturái, egyesületi élete iránt, nemhogy részt vettek volna benne. Egy félszázadnál régebb idő óta vannak, illetve voltak magyar elemi iskolák és míg a román tanfelügyelő azokat havonta meglátogatta, volt-e eset arra, hogy a követség vagy konzulátus bár egy vizsgára is küldött volna ki képviselőt?

Soha!

Sajnosan igaz, hogy külügyi képviselőinknek úgy hivatalos, mint tisztviselőinek magán működésében soha fel nem ismerhető, hogy ők egyuttal Magyarországnak is és a magyar nemzetnek is képét viselik. Igaz fájdalommal kell jeleznem, hogy a mig nem voltunk Ausztriának szövetségese, mig leigáztottak voltunk, addig az osztrák konzulok hathatósabb védelemben részesítették a ref. egyházakat és azok iskoláit, melyek körül csoportosult eddig mindenkor a magyarság Romániában, mint egyedüli tisztán magyar intézmény körül. Sok akkor elismert és megvédett jogukat veszítették el az utóbbi két évtized alatt a magyar alattvalók, melyeket



*az egész hivatalos Románia ünnepélyesen elismert és szentesített a mi öreg Koós Ferencziink bukaresti ref. papsága alatt, báró Éder Károly konzul idejében; és a melyeket a kiváló román közoktatási miniszter, Rosetti is hiába próbált megnyirbálni.*

*Csak pár éve mult el, hogy a román kormány egy csapásra, minden ellentmondás nélkül, elrendelte bezárását a konzulok fenhatósága alatt élő magyarok összes meglevő iskoláinak, akkor midőn a bukaresti szerény ref. magyar iskola tőszomszédságában a lutheránus németek, kiknek száma egész Románia területén csak 15 ezer, zavartalanul folytathatták tovább a németnyelvű elemi és középoktatást szép palotájukban.*

*Nagy nehezen végre a román kormány megkegyelmezett a bukaresti ref. iskolának a következő feltételek mellett; az iskola jövőben sem fog nyilvánossági jogot élvezni, mert tanulói idegen alattvalók, de szigorúan kiköti, hogy a román nyelvet, román történelmet és román földrajzot román nyelven tanulják a tanulók; e tárgyakat még azon esetben sem taníthatja magyar tanító, ha különben képesítve is van arra, hanem csak a ref. egyház költségén alkalmazott született román tanító; az összes magyarnyelvű tankönyveket kitiltja, még a Gönczi-féle abcét is és utasítja a szegény ref. egyházat, hogy saját költségére csináltasson oly könyveket, melyek a román kormány tetszését megnyerik. Így bánnak a magyar alattvalókkal Romániában; vajjon mi itthon e mértéket merjük-e alkalmazni a hazai román elemi iskolákkal szemben!?*

*És mi mégis erőszakos magyarosítók vagyunk!*

*Legszomorubb ebben az esetben az, hogy a hazai sajtó és közvélemény tudomást sem vett erről a megalázó erőszakosságról. Itthon, midőn a haza nemzetiségi polgáraitól azt kívánja a magyar közoktatási miniszter, hogy az iskolákban nemzetiségi tanítók vezetése mellett tanuljanak legalább egy tantárgyat magyarul: nézzük meg a hazai magyar és román sajtót, valamint a románait, naponta olvashatunk a rendelet elleni izgatásokról, a mi végre is a rendelet végrehajtását fogja megakadályozni!*

*Vessünk továbbá egy pár pillantást annak a néhány önfeláldozó apostolnak sorsára, kik a Romániában élő, mindenektől elhagyott, magyar állampolgárok lelki gondozói. Csaknem hihetetlen az, hogy ezekkel az önfeláldozó papok- és tanítókkal ép úgy nem törődik senki, mint a gondozásuk alatt levő hivekkel. Nehezebb a sorsuk, mint a háboruban levő katonáknak, a kik pedig a rendesnél*



*is nagyobb fizetést huznak és a kiknek éveik is kétszeresen számítatnak* és ők a hivek koldusalamizsnáiból élnek, mikor a német kormány csak a bukaresti iskola évi fentartására 600 ezer márkát fordít; *mi pedig nemhogy áldoznánk ezen igen fontos intézményekre, hanem* azon tanítóktól is, kik itthoni több évi szolgálattal mennek Romániába missziót teljesíteni, megvonják a nyugdíjkezelvényt, a nyugdíjintézet kötelékéből elbocsájtják őket. *Egyik legsürgősebb feladatuk volna ezek szolgálati ügynek a rendezése, melynél mintául szolgálhatna a berlini Oberkirchenrath szervezete, mely az itteni papok nyugdíjáról is gondoskodik.* Románia a magyar honosak lelki gondozóit csak megtűri, de gondozásukra nem érez hivatást; azért valakinek csak számon kell tartani őket, ha nemcsak megvetettek, de nevetségesek is nem akarunk lenni a külföld előtt!

1886 előtt Románia hazánk délkeleti határvidéke lakóinak valóságos tárháza volt minden támogatás és védelem nélkül, az itthon termelt és Románia piacain értékesített ipari készítmények révén. Megkötöttet 1886-ban a kereskedelmi szerződés Romániával de e határvidék érdekeinek szigorú mellőzésével, minek következménye lett az, *hogy úgy a Székelyföld, mint Brassó vidéke az utolsó két évtized alatt sok virágzó ipartól fosztatott meg, melynek hatása a nagymérvű el- és kivándorlásban nyilvánult, főleg a közlekedési vonalaktól távol eső Székelyföldön.* Ma összes érdek-  
közösségünk, a még magas vámtételek alá nem vetett, székely leány- és férfianyagban van.

A székely leánykereskedés nagy mérveket öltött. Az azelőtt élhető székely iparosság és nagytömegű kisbirtokosság csak mint napszámos és cseléd látogathatja Románia városait, melyeknek piacait ezelőtt három évtizeddel is még uralta. Mivel pedig ezek nemcsak anyagilag, de intelligencia tekintetében is a legszegényebb elemet képviselik, úgy itthon, mint idegenben, a kihasználásnak, zavartalan megszarolásnak naponta leginkább ki vannak téve, a nélkül, hogy bármely oldalról jóindulatu tanácsban, irányításban részesülnének, a védelem és támogatásról nem is szólva.

Egy nagyon kicsinyesnek látszó körülményre vagyok bátor felhívni a figyelmet s ez; *külső képviseleteink czimer- és magyar jellegének kérdése.*

Bámulatos az az ügyesség, melyet ellenségeink kifejtének, hogy az e téren sérelmeinket saját hasznukra kiaknázzák és

*nemzetünket az idegenek előtt meggyalázzák, nevetségessé tegyék. A többek közül a hazai sajtóban is tárgyalt római megszályenítésünket idézem fel emlékezetünkben. A nemzetközi diákszövetség a jelen év áprilisában tartotta gyűlését Rómában. Midőn a tekintélyes magyar ifjuság a dákoromán ifjak üzelmeit már-már leleplezte, a román ifjak nyílt ülésen felszólították a magyarokat, hogy bizonyítsák be Magyarország államiségát, melyet ők kétségbe vonnak. A közjogi fejtegetések nem hatottak, mire a román ifjak vezetése mellett a tömeg és a gyűlés tagjai a magyar ifjak által megjelölt vatikáni osztrák-magyar követség elé vonultak, mint a mely államiségunkat is képviseli. Gunyos hahotázás közben mutattak rá román fiaink a lengő sárgafekete zászlóra és kézi látcsövek után kiabáltak, hogy az állítólagos magyar czimert a diszes czimtblán terpeszkedő kétfejű sas valamely részén felfedezzék. Fiaink megszályenítve hagyták oda a harc szinterét s a román ifjak diadala annál nagyobb volt, mert sikerült megbízható tekintélyt is tanúságra birni, ki bizonyította, hogy az állítólagos Magyarország külügyi képviselőténél a hivatalos nyelv német s évtizedek mulnak el, míg valaki a palotán belül megérti a magyar idiomát.*

Hogy ezután lelkesen tüntetett a tömeg a román trikolorral és czimerral diszitett román követségi palota előtt a románok mellett: az már magától értetődik. Nemzetünk és fiaink e csufos kudarc után csak annyi elégtételt nyertek, hogy az öreg *Venturi* palermói egyetemi tanár a *tivoli*-ban rendezett lakomán felköszöntötte a magyarok és olaszok régi fegyverbarátságát.

Képzeld el már most a kis Romániában élő nagyszámu magyarság helyzetét, hol minden életnyilvánulástól megkövetelik, hogy magán hordja a román jelleget! Naponta látják ott honfitársaink, hogy a más nemzethez tartozó idegenek mily féltékenyen öröködnék nemzeti mivoltuk fölött s ebben hazájuk és annak képviselője mily szigorú következetességgel támogatja, *míg ők, ka magyar voltokra hivatkoznak, avagy nem tudják azt elleplezni: nevetség-, gúny-és megalázásnak vannak kitéve.* Ezek a felületesek előtt lehetnek lényegtelen külsőségek, de aki közülünk hosszabb ideig élt külföldön, az tudja, mert éreznie kellett: mily megnyugtató, milyen önéreztünket emelő lett volna, ha nem kellett volna tiltakoznunk, magyarázatokkal élnünk a mi személyünk iránt érdeklődő idegenek előtt azért, hogy minket ne tartsanak, ne tekintsenek osztrákoknak. Ezért sem szabad lényegtelennek tulajdonítani azon kívánságunkat, midőn

honfitársaink és nemzetünk érdekében kívánjuk, hogy külügyi képviseliteink magyar jellege is kifejezésre jusson a czimerben és egyuttal az a belső szellemen is felismerhető legyen.

Semmiesetre sem felemelő az, ha az idegenben időző magyar állampolgárnak idegen czimer és zászló védelme alatt álló hivatalos testülethez kell folyamodnia támogatásért, védelemért, a hol a magyar nyelv jogaival mindig szemben találjuk a német hivatalos nyelvet!

A külföldön élő magyar polgárok megvédése érdekében a külügyminiszter, minden nagyobb áldozat nélkül, a jelenlegi szervezet mellett is, csupán méltányosságból fordíthatna gondot arra, hogy azon képviseliteinknél, melyek alatt nagyobb számban vannak magyar polgárok: *a tisztviselői személyzetben megfelelő szánni született magyar egyén alkalmaztassék.*

Szomorú dolog, hogy ezen méltányos kívánságunk indokolásánál Oroszország eljárására kell hivatkoznunk. Az Amerikában nagyobb számban élő finnek érdekeinek megvédésére, az ottani orosz konzulátusok szervezete olyan, hogy *azokban egyik állás csakis finn születésű és nevelésű tisztviselővel tölthető be*, kinek hivatala tisztán közgazdasági jellegű. *Ha a függetlenséget nem élvezett finnek érdekében ily méltányosan jár el Oroszország, annyi méltányosságra talán mi is érdemesek volnánk, ha egyébert nem, de a paritás elvéért.*

Jogos és nem tulzott azért az a kívánságunk, hogy *konzulátusainknál egyik főbb tisztviselő okvetlen magyar születésű és nevelésű legyen, ki a hazai jogviszonyokat és szokásokat ismerve, tanácsadója, védelmezője és közvetítője legyen az idegenben élni kényszerült magyarság jogos érdekeinek.* Csodálható-e aztán, ha az idegenben élő magyar szomorú tapasztalatai alapján arra a tudatra ébred, hogy Magyarország csak egyszerű fogalom, mely neki is csak emlékezetében van meg s melynek elfelejtését a távolság, az idő és a környezet ellenállhatlanul segíti elő. Más nemzetek példájára *nem kötelességünk-e odahatni, hogy idegenben élő honfitársaink ott is érezzék a magyar államhatalom védő és segítő erejét, hogy ezáltal idegenben is érzésükben magyarok maradjanak, e házához ragaszkodjanak, akár áldja, akár veri őket ott a sors keze.*

A külföldön élő magyarságnak egy szokatlanul kivételes helyzetére kell ráirányítanom a figyelmet.

*A mi honossági törvényünk egyetlen a világon, mely honpol-*

*gárait kizárja a nemzet kebeléből, ha azok, mondjuk szegénységüknél, avagy tudatlanságuknál fogva tíz éven át nem jelentkeznek valamely konzulátusnál.*

*Végtelen nagy csapás ez romániai honfitársainkra, kik között a kiközösítettek száma már több tízezerre megy. E szerencsétlen véreink sorsa megindító, elszomorító:*

*ők megszűntek hazájuk polgárai lenni, mielőtt valamely más állam kötelékébe léphettek volna!*

*Köztudomásu az, hogy Romániában a honosítást parlamenti bizottság végzi, mely eddig oly óvatos volt, hogy magyar származású egy esetben sem honosított; sőt az idén egyik aktív miniszter porosz eredetű vejét sem honosította. Ily körülmények között a magyar honosságukat akaraton kívül elveszített egyszerű magyar emberek, míg egyfelől oda vannak kötve szegénységüknél fogva Romániához, addig másfelől az emberi csoportok egyikéhez sem tartoznak, mert a román honosságot sem szerezhetik meg. Egészen természetes aztán, hogy velük szemben minden kivételes eszköz jogosult, ki lévén zárva a jogot és védelmet élvező emberek sorából.*

*Ily példátlan eset is csak azokon eshetik meg, kik véletlenségből magyarnak születtek!*

*Ezt a szerencsétlen és a világon páratlanul álló törvényt a magyar parlament alkotta és bizonyára nem tudta akkor, hogy ezzel sok ezer szegény magyar embert fog büntetni azért, mert nem tud más lenni, mint magyar. Elodázhatlan kötelességünk azért odahatni, hogy a honossági törvény legalább oda módosítsassék, hogy kizáró intézkedése csak azon államok területén álljon fenn, melyekben az idegenek oly könnyen hozzájuthatnak az új haza állampolgárságához, mint itthon. Oly államok területén pedig, mint Románia, hol honosságot szerezni lehetetlenség, ott a tízéves határidő töröltessék, illetve a törvény ne foszthasson meg senkit akarata ellenére honosságától.*

*A Romániába járó és állandóan ott tartózkodó magyarság ügyei eddig semmi ellenőrzésben, irányításban és gondozásban nem részesültek; nem volt e célra sem az államkormányzatban, sem a közigazgatásban semminemű szervünk. Honfitársaink gyakran minden kitűzött cél nélkül mentek szerencsét próbálni; mások, mint a mezei munkások, kiknek száma csak a Székelyföldről évente tízezerre tehető, csak szóbeli felszólításra, avagy biztatásra*

mentek csapatonként a romániai uradalmakba, hol aztán különböző czimeken a védteleneket megszarolták, kialkudott illetményeikben megrövidítették s midőn a munkaidény után az átkelő állomásokon átutaztak, utolsó garasuktól is megfosztották kereseti adó kihágás czimén.

Megfontolandó továbbá az, hogy *a határmegyék közigazgatása, daczára a szomszédságnak, a romániai viszonyok ismeretével alig rendelkezik, ennélfogva az ottani mozgalmak helyes megítélésére sem képes;* sem hivatalos, sem magánuton a munkátkeresőket gyakorlati tanácsokkal, utasításokkal irányítani alig képes. Mindenesetre azért helyénvaló volna, hogy *állandó kívándorlási bizottság* szerveztessék, melynek egyik osztálya állandóan figyelemmel kísérve a romániai politikai, közgazdasági és társadalmi viszonyokat, javaslatai alapján a Romániában élő magyarság érdekei megvédésére idejében fel legyen hívható a külügyminiszter figyelme. Sőt nemcsak jól felfogott közgazdasági érdekeink, hanem politikai szempontból is óhajtandó, szükséges volna, hogy a Székelyföld közelében, az ország keleti határszélén, Brassóban lévő felső kereskedelmi iskolában a romániai közgazdasági és politikai viszonyokból alapos oktatásban részesüljenek a tanulók. Továbbá pedig az is óhajtandó volna, hogy a határszélén lévő közép- és szakiskolákban Románia földrajza, történelme bővebben taníttassék. Sőt a magyar nemzeti és politikai érdekeknek válna nagy hasznára az, ha ezen iskolákban akár a latin nyelv rovására, avagy akár a német nyelv helyett a román nyelvet tanítanák.

*A romániai magyarság közerkölcsi viszonyai képezik a magyar nemzet egyik legszégyenteljesebb szégyenfoltját.*

A vadházasság közöttük hihetetlen mérvben el van terjedve s így a törvénytelen gyermekek száma is természetszerűleg nagy. Daczára, hogy a románok ezt is a magyar faj rovására írják fel, a legtöbb esetben megállapítható, hogy az a szegény vadházasság-pár igen gyakran tett kísérletet viszonyuk törvényesítésére eredménytelenül. E baj egyik kutforrása ismét a honossági törvény, a másik pedig az állami anyakönyvvezetés nehézkes és költséges volta. Ha valamely házasulandó félnek utlevél-igazolványa nincs rendben, ami igen gyakori eset itt, mert ez rendes évenkénti terhes fizettséggel jár és ezen drága igazolványnak csak ily hivatalos esetekben veszi hasznát az illető: az anyakönyvvezető feltétlenül elutasítja a feleket, a legtöbbször minden utbaigazító tanács nélkül. A hazai illetőségi

bizonyítvány megszerzése is csaknem lehetetlen, mert a több év óta távollevő részére nem szívesen adnak ilyet, hogy az esetleges tolonczolási és más költségektől megkíméltessek a község; már pedig e nélkül újból hiábavaló a házasulandók jószándéka. Ha véletlenül az irások rendben vannak is, a sok hiábavaló jelentkezés, ha, a mint legtöbbször előfordul, a napszámos-pár a konzulátus székhelyétől több napi távolságra lakik— és a nagy kiadások, melyek között egészen újfalta az a 20 frank esetenként, melyet a kihirdetésnek a német lapban való közreadásáért fizettetnek: *az egybekelést nemcsak elodázza, hanem a feleket elkedvetleníti, minek folytán egymásközi viszonyaik és a törvénytelen szülöttek jogviszonyai ugy családi, mint politikai téren teljes zürzavarban, rendezetlenül maradnak, amik aztán az egyesek és családok erkölcsi züllésének lesznek okozói.*

Az előadottak is kényszerítőleg követelik, hogy *az igazoló okmányok hivatalból való beszerzése bevezetessék a konzulátusoknál vagy az a feleknek lehetőségig megkönnyíttessék; a felek anya könyvi esetekben a lehető legminimálisabb költségekkel terheltesse csak; szükséges továbbá, hogy több konzuli hivatal ruháztassék fel az anyakönyvek vezetésével, tekintbe véve a magyarok nagy számát; de gondoskodás történjék az iránt is, hogy olyanok ruháztassanak fel tisztséggel, kik tudnak legalább magyarul és ismerik a hazai viszonyokat és törvényeket is.*

Az elmondottak alapján tisztelettel kérem a mélyen tisztelt Szakosztályt, hogy a kongresszus tervezetében közölt határozati javaslatomat elfogadni méltóztassék. *(Éljenzés.)*

*Mondja ki a kongresszus,* miszerint a romániai magyarság érdekében szükségesnek tartja, hogy:

1. a magyar nemzet okvetlen tegyen meg annyit a Romániában élő magyarságért, mint a mennyit Európa bármely nemzete tesz az ott élő alattvalóinak nemzeti megvédése érdekében. Evégből;

a) minden megengedhető eszközzel *segíteni kell az idegenben élő magyar honpolgárokat, hogy a magyar nemzet tagjának továbbra is megmaradjanak,* nyelvüket ne felejtsek el, vallásukat ne hagyják el; egyházaik és közgazdasági összeköttetések révén az anyaországhoz legyenek fűzve.

b) A Romániában székelő *osztrák és magyar követség és konzulátusok úgy szerveztessenek újra, vagy rendeztessenek be, hogy az ott élő magyarok nagyobb védelemben részesüljenek, mint eddig.* Az ott élő magyar állampolgárok érdekeit, jogait úgy egyházi, mint kulturális és közgazdasági téren épen oly hathatósan támogassák és védjék, mint azt a többi európai országok követei és konzulátusai teszik saját országuk alattvalóival.

c) *Külsügyi képviselőink körében a magyar kormány hasson oda, hogy mindazon konzulátusoknál, melyek területén magyar alattvalók tartózkodnak, legalább egyik konzuli tisztviselő okvetlen hazai nevelésű, született magyar legyen, ki a hazai szokásokat és törvényeket ismerve tanácsadója, védelmezője, közvetítője legyen az idegenben élő magyarságnak és azok jogos érdekeinek.*

2. Tekintettel arra, hogy több ezer oly magyar él Romániában, a kik tíz évi szakadatlan ott tartózkodásuk alatt a honosság megtarthatása érdekében szükséges jelentkezések elmulasztása miatt megszűntek magyar állampolgároknak lenni, tekintettel továbbá arra, hogy a magyar állampolgári kötelekből ily módon kiszakadt polgárokat a román parlamenti honosító-bizottság még egyetlenegy esetben sem honosította, azok tehát minden állami köteleken kívül állanak: *kérje fel a kongresszus a magyar kormányt az irányban, hogy:*

a) *puhatolja ki a kormány romániai konzulátusai útján mindazon ott lévő magyarokat, a kik magyar állampolgári jogukat elvesztették anélkül, hogy román állampolgárokká lettek volna;*

b) *a Romániában élő s már nem magyar s még nem romániai állampolgároknak viszonthonosítása kintmaradásuk esetére is lehetővé tétessék;*

c) *mai honossági törvényeink alapul vételével kívánja a kon-*



gresszus, hogy a Romániában élő magyarok állampolgári jogaik fentarthatása érdekében történjék intézkedés az iránt, hogy a honpolgári jogok megtartását feltételező jelentkezések romániai konzulátusok útján minden körülményesség, a legkisebb fáradság és költség nélkül legyenek teljesíthetők.

3. Az ijesztő mértékben elterjedt s a közerkölcsiséget veszélyeztető *vadházasságok* csökkentése szempontjából az igazoló okmányok megszerzése lehetőségig megkönnyítendő a feleknek s azok díjakkal — az anyakönyvezésért — nem terhelendők. Több konzuli képviselet ruházandó fel anyakönyvezéssel és gondoskodás történjék, hogy olyanok gyakorolják e tisztséget, kik tudnak magyarul és ismerik a hazai viszonyokat. (*Helyeslés.*)

**Balás Árpád:** Elismerését fejezi ki az előadónak lelkiismeretes és alapos munkálataért s a beterjesztett határozati javaslatot egészében elfogadja. De van hozzátenni valója. Azt hiszi, hogyha a mi társadalmunk nem ernyed el végkép, akkor nem hagyhatja szivét érintetlenül az, a mi véreinkkel külföldön, különösen Romániában történik; akkor fel kell ébredni s mindent megmozgatni, hogy megszűnjenek végre azok az anomáliák, a melyek ott fönnullanak. Igaz, hogy olyan kérdésekről van szó, a melyeket csak törvényhozási és diplomáciai uton lehet rendezni; de azért a társadalom nem hárihatja el magától azt a feladatot, hogy tudomást szerezzen ezekről az állapotokról és fölemelje szavát. Nevezetesen a Székelyföldön működő társadalmi szervezeteknek folytonosan kell e kérdéssel foglalkozniok s különösen a székelytársaságok tartsák felszinen, szőjjék tovább s hozzanak határozatokat a teendők iránt.

Arról értesült ugyanis éppen ma, hogy szász nemzetiségű honfitársaink Romániában egy idegen hatalom szárnyai alá bujnak s nevezetesen a német követséghez vagy konzulátushoz fordulnak, annak közvetítésével jelentkeznek és tartják fenn magyar honosságukat. Magyar honfitársaink közül pedig igen sokan elvesztik magyar honosságukat csak azért, mert valamely oknál fogva elmulasztják a jelentkezést. Ezek alapján az előadói javaslat 2. pontjához a következő új alpont fölvéteket indítványozza:

d) vegyen tudomást a magyar parlament arról, hogy Romániában élő szász honfitársaink egy idegen állam külképviseletének védelme alá helyezkednek, abból a célból, hogy magyar honosságukat el ne veszítsék, mit ily módon



el is érnek ezáltal. Tegye meg a parlament a szükséges lépést, hogy a magyar állam tekintélyét sértő eljárásnak összes állampolgáraink érdekében vége vettessék. *(Helyeslés.)*

**Buday Barna:** A honossági törvénynek az az intézkedése, a mely szerint tíz évi távollét után elveszti magyar honosságát, a ki az előirt jelentkezéseket elmulasztja, — rendkívüli időknek rendkívüli következménye volt. Politikai célzat rejlett ebben, de azok az okok, melyek ezt létrehozták, ma már elenyésztek, ellenben keletkeztek olyan indokok, a melyek megkövetelik, hogy azokat a honfitársainkat, a kik kívül állanak a honpolgári köteléken, lehetőleg visszahonosítsuk. Ez csak úgy lehetséges, hogy ha lehetővé tesszük nekik, hogy visszavétesse az állam kötelékébe, anélkül, hogy jelentkezniük kellene. Mert a kik tíz évi távollét miatt elvesztették honosságukat, azoknak a törvény szerint lehetővé van ugyan téve a honpolgárság újra megszerzése, ha **visszatérnek**. De a legnagyobb akadály éppen abban rejlik, hogy ezek nem kapnak utlevelet a konzulátustól és így nem is térhetnek vissza. A román parlamenti honosító-bizottság ugyanis még egyetlen esetben sem adta meg az odaköltözött magyaroknak a román állampolgári jogokat, ennek következtében mintegy 20,000 azon Romániában élő magyarok száma, akik a tíz évi szakadatlan távollét és a köteles jelentkezések elmulasztása miatt magyar állampolgárságukat már elvesztették annélkül, hogy román honpolgárokká lettek volna. Ezeknek sem a román hatóság, sem a konzuli hivatal nem ad ki utlevelet, egyik azért nem, mert még nem románok, másik azért, mert már nem magyarok, tehát sem ide, sem oda nem tartoznak. Ennek következtében gyakran megtörtént, hogy a kivándoroltak már pénzzé tették vagyonukat, mert vissza akartak térni, de nem kaphatván utlevelet, kénytelenek voltak ott maradni s azután vagyoniilag is teljesen elzüllöttek.

Nagy anomália az, hogy a törvény valamit lehetővé tesz, de a körülmények annak útjában állanak. A legfontosabb követelmények egyike tehát az, hogy az állampolgárság visszanyerése megkönnyíttessék.

De ennél még nem állhatunk meg. A mint szóló már említette, a tíz évi távolléttel kapcsolatos szigorú intézkedés kivételes indok kivételes intézkedése volt. Ma megváltozott a helyzet. Ma nem áll fenn annak kényszerúsége, hogy a távollevők visszajövetelét megnehezítsük; ellenkezőleg, az az érdekünk, hogy az érzelmi és jogi idegszalakat velük folytonosan fentartsuk. Ez okból a határozati javaslat 2. pontjához a következő pótlást ajánlja:

kívánja a kongresszus, hogy a Romániába elszakadt magyarok visszahonosítása érdekében kormány és törvényhozás a szükséges lépéseket haladék nélkül megtegye. *(Helyeslés.)*

**Barabás Endre előadó** úgy **Balás Árpád**, mint **Buday Barna** pótlását magáévá teszi, mire

**Lázár Menyhért elnök** szavazás alá bocsátja az előadói javaslatot.

A szakosztály a javaslatot Balás Árpád és Buday Barna pótlásával egyhangulag elfogadja.

### 3. Turisztika fejlesztése.

**Máthé József előadó:** Tisztelt Szakosztály! Nem sok ország rész dicsekedhetik oly ritka természeti szépségekkel, mint a Székelyföld; a történelem sem fűz gazdagabb és szebb emlékeket más vidékhez, mint ehez; érdekesebb, szebb kiránduló helyeket; üdítőbb ásvány- és gyógyforrásokat; őserdőket s ezekben változatosabb s bővebb kincseket alig találunk.

S mégis, idegen ember alig-alig téved erre. Még a rokoni kötelékből kiszakadt székely is csak nagynéha tér vissza, mivel az ut terhes, hosszú, és költséges. Ha podagrás, romlott tüdejű, gyomru vagy munkában kifáradt és pihenni vágyó ember eljön ide egyszer: dicséri, magasztalja, a miért idejött — levegőt, vizet, e föld szépségét, de az utat, azt gyalazza holtig.

Mindhiába kényelemhez vagyunk szokva s az ország más részeihez viszonyítva, a Székelyföldnek absolute nincsenek kényelmes utazásra berendezett vasutai. Kocsin, rossz falusi szekéren kell döcözni napokig, a míg egy-egy szép fürdőt az utolsó vasuti állomástól megközelíthetünk.

Mi természetesebb, minthogy idegenforgalmunk gyér, ezen ország résznek fejlődésre predestinált minden városa, üdülő- és kirándulóhelye, minden gyógyfürdője, szóval minden kincse azok után az eszközök után áhítozik, kiabál, melyek neki a boldogulás feltételeit, különösen a turisztika révén is biztosítják.

Forgalom kell ide, hogy felpeszdüljön az élet; vagyonná legyen minden holt érték; kereskedelmi központtá minden város; világfürdővé minden drága jó vízben dus klimatikus fürdők, s az egész ország rész a vagyonban és erkölcsben erőssé lett székelység életképességében nyerjen a magyar haza számára szükséges biztosítékot.

Röviden ez az indoka annak, hogy a turisztika kérdésével foglalkoznunk kell s első sorban épen kincseink értékesítésével, a székelység létfeltételeivel fűzzük össze, szorgos kötelességévé tévén

államnak, közhatalóságoknak, egyesületeknek, társulatoknak, magánosoknak, sőt a politikai községeknek és városoknak is — *a turisztika fejlesztését.*

Több mint ezer év óta lakunk e kincses hazában a nélkül, hogy értékesíteni képesek volnánk. Ugyszólván csak a mindennapi sovány kenyeret sajtoltuk ki e földből. Ha valami nagyobb-szabású vállalat létesült, idegen pénzen létesült.

Ezek a példák ösztönöznek az idegenforgalom keresésére.

Keressük a haza ifjúságát; keressük a nevelőket, kik e szép feladat teljesítésére ifjúságot neveljenek; keressük az orvosokat, kik rámutassanak páratlan bőségű, gyógyhatású vizeinkre, keressük a geologusokat, a kik feltárják, a mit földünk rejt; a közigazdákat, tőkepénzeseket, a kik ezek értékesítéséhez fogjanak; az államot, hogy vasutat teremtsen e vidékre; a társadalmat, hogy ehhez segítséget nyújtson, munkáskezeket biztosítson; a közhatalóságokat, hogy a maguk bármily kis és primitív eszközeivel álljanak az ügy mellé.

Szóval keressük a turisztikában jövő boldogulásunk feltételeit

E népnek, e vidéknek közvetítő szerepét Keletre, határvédő nagy feladatát Keleten, nem szabad közönynyel nézni nagy Magyarország erős magyarságának. Kárpótlásul a mulasztásokért, hogy t. i. mindig Nyugat felé gravitálván, Keletet támasz nélkül, esni hagyta: jövőben egész lelkesedéssel kell erre fordulnia, hogy megismerjen, megszeressen, megerősítsen.

De nem lehet tagadni, hogy ezekkel a nagy követelésekkel szemben, vizsontszolgáltatást kell biztosítanunk.

Székely fürdőinket, kiránduló helyeinket, városainkat, történelmi nevezetességeinket, ipari értékesítésre váró nyers *termékeinket meg kell ismertetnünk.*

Illusztrált olcsó füzetek, — szükség szerint több nyelven; ujságok, fényképek, képeslapok hirdessék általunk mindazt, a mit látni érdemes, látni kell, használni áldás.

És ha megismertettük, *könnyítsük meg a hozzáférést,* könnyítsünk a rossz vasuti csatlakozáson; eszközöljünk ki közvetlen kocsikat; lépünk fel a menetgyorsításért; gondoskodjunk fuvarközlekedésről; a mit vasuton meg nem közelíthetni, tegyük járhatóvá kezünk munkájával; oltalmazzuk a kilátókat, létesítsünk ujakat, javítsuk az idő által megviselt romokat; az utast biztosítsuk a zsarolás ellen, adjunk neki menedéket, oltalmat; kalauzoljuk, oktassuk.

Ha ezt megteszszük és érettünk megteszi mindenki, lesz idegenforgalmunk s a forgalom nyomán tisztos keresete népünknek. Termeszthetünk és eladhatunk fölös élelmiszereket, házi- és kézműipari tárgyakat, mert ezen a központok nélkül hagyott földön a fürdők körül pezsgő élet lesz. A gazda teje, vaja, apró állatai, mind mind vevőre találnak s a vándorbot kiesik a sorsüldözött székely kezéből. Megtalálja honját a hazában. És Székelyföldünk hírét, kincsét ezereken meg ezereken viszik messzi tájakra s az itt található előnyökért csábitanak hozzánk újra másokat. Megszilárdul egyben az a kapocs is, mely a hosszú időn át elkülönzött, elhídegült testvérfajt az ezredéves Magyarországhoz azért köti, mert:

A nagy világon e kívül

Nincsen számodra hely...

Ezekután a következő határozati javaslatot ajánlom elfogadásra: tekintettel arra, hogy a Székelyföld természeti szépségekben, érdekes kiránduló helyekben, ásvány- és gyógyfürdőkben, feldolgozásra váró nyersanyagokban stb. temérdek kincset bir, melyek a kiránduló, szórakozást, üdülést és gyógyulást kereső közönségre, ugyszintén a székelységekre is valóságos áldást képeznek;

tekintettel arra, hogy eme kincsek kiaknázatlanul s az idegen forgalom ide terelése nélkül tovább is értéktelenül hevernek, jól lehet úgy a nagy közönségnek, mint magának a székelységnek javára értékesíthetők,

*mondja ki a Kongresszus, hogy*

1. A turisztika fejlesztését oly feladatnak tartja, mely a Székelyföld idegenforgalmának emelése s kapcsolatosan kincseinek értékesítésére elsőrendű fontosságu, s melynek támogatására a társadalom, közhatóságok és állam együttes szorgos tevékenysége szükséges. Mivel pedig a turisztikai ügyek vezetésére a Székelyföldön külön társadalmi szervezet nincs, szükségesnek tartja, hogy azt a *székely társaságok* vegyék kezükbe.

2. Szükségesnek tartja továbbá, hogy

a) a székely társaságok a székelyfürdők (gyógy- és üdülő helyek) tulajdonosaival egyetértve keressenek össze-

köttetést a hatóságokkal, a nagy közönséggel, közép- és felsőiskolák tanuló ifjúságával, hogy az *idegenforgalmat* ezután nagyobb mértékben irányítsák a Székelyföld felé s az ide törekvők kirándulásait megkönnyítsék;

b) a székelyföldi fürdőket, kiránduló helyeket, városokat, történelmi nevezetességeket, ipari értékesítésre váró anyagokat illusztrált olcsó *füzetekben*, szükség szerint több nyelven és külföldön is ismertessék; újságokban, vasuti indóházakban, képes levelező lapokon, külön erre szánt fényképeken reklamirozzák; térképeket készíttessenek;

c) a m. kir. kormány kéressék fel, hogy a vármegyék, városok, községek, erdészeti és államépítészeti hivatalokat utasítsa a turisztika fejlesztésére vállalkozott székely társaságok támogatására;

d) a megyei gazdasági egyletek, tanár- és tanítóegyletek stb. kéressenek fel, hogy hatáskörükben a turisztikát ápolják és népszerűsítsék.

3. Szükségesnek tartja végül a *kárpátvidéki vasutak* olyan kiegészítését, hogy Oderbergtől Poprádfelka, Kassa, M.-Sziget, Borszék, Marosvásárhely, Brassó, Szeben, Vajdahunyadon keresztül az aldunai zuhatagokig, esetleg fogaskerekű vasutakkal is, turisztikai összeköttetés létesíttessék, illetőleg egy *kárpátvidéki turisztikai vasutvonallal* a székely körvasut mielőbb kapcsolatba hozassék. (*Helyeslés.*)

**Gáspár Gyula:** A turisztika emelése szempontjából igen fontos dolognak tartja, hogy megfelelő körutazási tervek állíttatnának össze akár a Székely-Egyesület, akár a Kárpát-Egyesület részéről. Ennek keresztülvitelét támogatnia kellene az államvasutak igazgatóságának is megfelelő kedvezmények nyújtása által. Ilymódon nemcsak a turisztikát lehetne nagymértékben emelni, hanem egyszersmind a fürdőket is benépesíteni. Nem szabad ezt a dolgot kicsinyelni, hiszen tudjuk, hogy pl. Svájc jóformán egészen a turisztikából él. Ha ezt nálunk is kifejlesztjük, kettős célt érünk el, mert ezzel közönséget szerzünk a fürdőknek is.

**Máthé József előadó:** Ezt egészen részletkérdésnek tartja, a melyet a kivitelnél természetesen tekintetbe kell venni, de a határozati javaslatban csak a körvonalokat lehet megállapítani.

**Lázár Menyhért elnök:** Miután szólani senki sem kíván, általános helyeslés között az előadói javaslatot egyhangulag elfogadottnak jelenti ki.

#### 4. Fürdők fejlesztése.

**Dr. Hankó Vilmos előadó:** Székely tündérország egyik szépséges vidékén sereglettünk össze, *hogy* utunk tapasztalatait is felhasználva, meghányjuk-vessük a Székelyföld gazdasági fellendülésének a feltételeit.

Utunk folyamán szemünk elmerült a termelésre szegény, de tájakban elragadó, természeti kincsekben gazdag föld áldásainak szemléletében. Visszafojtott lélekzettel néztük a búbajos képek mesés szinpompáját, melyet víz, szikla, erdő, hegy és völgy, hótól csillogó havas, az idilli bájtól a megfélemlítő fenségesig kimondhatatlan változatosságban felmutat; csodálattal szemléltük a természeti kincsek, ritkaságok gazdagságát, melyek egyike-másika csoda mint látvány, csoda mint tünemény.

A föld mélyében kiaknázatlanul hevernek a só, a vas és a réz, az iparnak, nemzeti vagyonosodásnak megannyi tényezői. A föld méhében a kőszén tüze alszik gazdag rétegekben. Itt halált lehelő barlangok, sziklarepedések, tombolva felfakadó, kavargó, örvénylő, időnkint magasra szökellő savanyuviz-források, csillogó sósziklák, hófehér márványhegyek, megmérhetetlen mennyiségben előtörő, pezsgő, lobogó, szikrázó csodásvizü ásványviz-források, fürdők. Álljunk meg ennél.

A Székelyföld gazdasági fellendülésének feltételeit kutatva, arra a belátásra kell jutnunk, hogy annak legtermészetesebb kutforrásai fürdői és ásványvizei. Másutt ezek hatalmas nemzetgazdasági tényezők, egész vidékek meggazdagodásának a tényezői.

A Székelyföldön 20 fürdő és 16 forgalmi cikket képező ásványviz van; egyik-másik elsőrendű, igazán magas nivóju telep. Ezek a pár excellence természeti kincsek, a melyeket a jó-tékony természet arra adott, hogy a székely nemzetnek erőforrásai legyenek, egyáltalában nincsenek kiaknázva. Sem fürdő, sem forrás nem élvezzi a magyar közönségnek, a magyar orvosnak szárnyat adó pártolását.

Ugyan ki hallott valaha arról, hogy budapesti orvos giesshübli helyett — a miből egy millió palaczk fogy el országunkban — az azzal egy hajszálig hasonló és egyenlő értékű bodoki Matild-

vizet rendelt volna? Vagy spaai, pyrmonti helyett előpatakít, vagy homorodít, seltersi helyett kovásznait, vagy málnási Máriát, fransbadi helyett tusnádit, karlsbrunni helyett korondit, schwalbachi helyett felső-rákosít, gleichenbergi helyett málnási Siculiát, Apollinaris helyett borszékit, vagy a hirneves szliácsi vagy vihnyi forrásokhoz feltűnően hasonló csikszeredai melegvasas savanyu-vizet?

Fürdőgyünk mai fejlettsége mellett is 48 millió koronát képvisel, mit magyar családok nyaralás, fürdőzés czimén évenként külföldre visznek. A 20 székely fürdő mindössze 4000 ember költekezésén gyarapodott. Tömérdék vizünk daczára egy millió korona értékű külföldi ásványvizet hozunk be, leginkább olyan vizekért, melyekkel szemben az egyenlő értékű székely vizeknek egész sorát állíthatjuk. Mindenki beláthatja, hogy ez így nem maradhat.

A modern élet izgalmai megkivánják, hogy tartózkodásunk helyét időnkint megváltoztassuk, hogy pihenve új erőt szerezzünk a jövő év munkájához. A tapasztalat szerint évről-évre növekedik a nyaralásra szoruló emberek száma. Évről-évre nagyobb a kereslete az olyan helyeknek, a hol az élet jó és olcsó, hol négy hetet eltölteni igazi öröm és élvezet, pihenése testnek és léleknek.

A tapasztalat szerint évről-évre növekedik a nyaralásra szoruló emberek száma. Ez a tapasztalat ösztönül kell, hogy szolgáljon arra, hogy fürdőinket tőlünk telhetőleg fejleszszük. E tapasztalattól sarkalva a nyugat-európai fürdőkben mindenütt ideges versenyt látunk az előrehaladásban, egymást tulliczítáló igyekezetet az építkezésekben, a berendezések tökéletesítésében. Nyugat-Európának e tekintetben buzgó követője a kis Románia is. Hat fürdőtelepén nagy kincstári alapja terhére rövid pár év alatt elsőrangú szállókat, pazar berendezésű gyógycsarnokokat, monumentális fürdőházakat épített s a telepeket pompás parkokkal vette körül. Fény, csillogás, Borszék, Előpatak, Tusnád páratlan gyógyító faktorai nélkül; de ez a fény, csillogás, meg a sovinizmus mégis sokat fog állandó romániai vendégeink közül otthon marasztalni.

A Székelyföld 20 fürdője közül 12 teljesen hivatott arra, hogy kedvező viszonyok között a Székelyföld gazdasági életének tényezője legyen.

Hogy eddig nem volt, annak oka egyiknél a forgalmi utaktól való távolság, a másiknál a berendezés tökéletlensége, a harma-

diknál a drágaság, a negyediknél a czélszerű reklámnak, az ötödiknél a fürdő-reklám legnevezetesebb tényezőjének: az állandó fürdőorvosnak a hiánya s a legtöbbnél a szegénység.

A villamosság és gőz századában a fürdőlátogató közönségnek egészen más igényei, követelései vannak, mint annakelőtte. A mai kor embere csak abba a fürdőbe megy szívesen, — ha máskülönben a fürdők a fejlődésnek olyan fokán állanak, mint azt a fejlett izlés a maga jogosult igényeivel megköveteli — a melyek a vasut szomszédságában állanak.

A székely fürdők nagy részének nincsen vasutja. Egy része a vasuttól éppen távol esik. A melyiknek — mint Tusnádnak — van is vasutja, nincsen köszönet benne. Budapesttől Tusnádig — a gyorsvonat felhasználásával — 21 óra alatt juthat el az ember. Ausztria legtöbb fürdője jóval közelebb esik. Ehez még az is járul, hogy egyikbe-másikba — p. o. Gleichenbergbe — kényelmesen berendezett, Budapest—Gleichenberg felirású kocsik közlekednek Budapestről. A külföldi fürdők iránt való ilyen megható figyelem mellett, hogyne menne az én magyarom osztrák fürdőbe!

A természeti kincsekben mesés gazdagságu székely fürdők prosperálásának egyik kardinális feltétele a vasut. Különösen Borszéknek, Szovátának, Korondnak a forgalom utjához való közelebb hozatalát nem lehet eléggé szorgalmaznunk.

A Székelyföldnek 12 fürdője közül három magasabb kulturális nivóju, négy a fejlődés tekintélyes fokán álló fürdő. Nem kell sovínisztáknak lennünk, hogy ezeket a fürdőket felkeressük. A többi azonban, hogy jó lélekkel ajánlható legyen, tervszerű fejlesztést kíván. Elmultak azok az idők, a midőn az emberek úgy gondolkodtak, hogy a fürdőhöz nem kell más, csak viz. Gyógyító erő a vízben, a természet szépsége Isten adománya, a melyet tudással és munkával kell értékesebbé tenni. Ma e tekintetben a felfogás oda módosult, hogy a fürdőben nemcsak viznek kell lenni, hanem kényelemnek, kifogástalan ellátásnak.

Senki sem akar a Székelyföldnek mind a 20 fürdőjéből világfürdőt csinálni, a mely nyugat-európai kényelmet nyújt vendégének, a hol a berendezés, ellátás dolgában értékesítve van minden, a mit a haladó kor a felszínre vet; ki is akarna, a mikor ismeretes, hogy az ilyen fürdők áldását olcsón árulni nem lehet.

De olyan fürdőt sem akar senki a hazaszeretet szent nevében a magyar közönségre erőszakolni, a melynek nyirkos viskóiban



a rosszul záró ajtók és ablakok között sokszor fagyos szél bujdosik.

A közönség nagyobb része manapság leginkább az olyan fürdőt keresi fel előszeretettel, a mely egészséges és olcsó nyaralást biztosít s e mellett a kellemes szórakozás némi eszközeit is kínálja (az örökös cigányzene nem elég); a hol szállót talál egészséges lakó- és jól berendezett közös helyiségekkel, előcsarnokokkal, terraszokkal, rossz időben a vendégek találkozóhelyével. A szállót a fürdőházzal s mindazokkal az épületekkel, hol a vendég a nap folyamán megfordul, fedett folyosó köti össze. A hol nincs fedett folyosó, azt kövezett, sártól mentes ut pótolja.

A székesfővárosban működő fürdőirodának sürgős feladata volna ezen fürdők számára olcsón felépítendő szálló-, gyógy- és fürdőház-tervezeteket beszerezni s azokat a hozzáfutó fürdőknek rendelkezésére bocsátani.

Az egészséges lakóházak, a czélszerűen berendezett fürdőházak, a tiszta közös helyiségekkel ellátott szállók, a fedett folyosó építésére a legtöbb helyen a szükséges tőke hiányzik, mert a pénzintézetek a fürdővállalatokat az előnyös és olcsó törlesztéses hitelből egyenesen kizárják; pedig gazdasági életünknek ez a mezője az, a hol legkivánatosabb a termékenyítő hatás, melyet a pénz okosan kifejteni képes.

Az államnak volna feladata arról gondoskodni, hogy a fürdővállalatok a tőkét befektetésekre s a drága kölcsön konvertálására szükséges törlesztéses kölcsön alakjában megkaphassák, még pedig úgy, hogy a kölcsön kamatjaiért az állam kezességet vállaljon. E célból egy 400—600 ezer korona évi kamatgaranciaiális összeg vétetnék fel évek során át az állami költségvetésbe. Ez az alap csak akkor volna igénybevehető, ha valamelyik fürdő az évi törlesztéses részletet nem tudná kifizetni. Ennek a hitelalapnak a megteremtését a Balneologiai Egyesület kebelében készített s a belügyminisztériumban immár letárgyalt fürdő-törvényjavaslat kilátásba is helyezte; ezen törvényjavaslatnak törvénynyé emelése a székely fürdőknek is elsőrangú szükséglete. A törvényjavaslatban kilátásba helyezett kölcsönrel felpeszdné fürdőinkben a vér, szárnyakat kapna a vállalkozás bátorsága, közmunkához jutna a vidék lakossága, virágzó fejlődésnek indulna sok elhagyatott fürdő és vidék.

A fürdő akárminő tökéletes berendezése mellett sem nélkü-

lözheti az okos reklámot. *Az emberek nagy forgatagában csak azt veszik észre, a ki észrevételi magát.* Bár a fürdőre nézve leghasznosabb reklám a meggyógyult és megelégedéssel eltávozott beteg, a fürdőnek a napi sajtóban való hirdetése el nem maradhat.

A sajtó szava ugyanis az, a mely legmesszebbre elhatárolja a melynek hirdetési sohasem tévesztik el hatásukat. Igaz, a reklám, az újságokban való hirdetés sokba kerül; a székely fürdők azonban egyesülhetnének közös hirdetésre. Az erők szövetkezésének a közvetítésére az EKE székesfővárosi fürdőirodája volna felkérendő. Külföldön a közös hirdetések rendszere teljesen bevált.

Sem az orvosok, sem a közönség nem tudják, mit adott nekünk a természet. Tájékoztatásukra, egy a székely fürdő- és ásványviz-telepeket ismertető, képekkel és térképekkel illusztrált nagyon olcsó munka kiadását is kívánatosnak tartom; olyan munkáét, a melyben az orvos és a fürdőt kereső megtalálja mindazt, a mire - hogy a fürdőt rendelhesse, illetőleg fölkereshesse — szüksége van.

Nagy hatással vannak a közönségre a művésziesen kiállított színes plakátok is, melyek a figyelmet folyton arra irányítják, a mit ábrázolnak. Ezeket a tetszetős külsejű plakátokat az államvasutak igazgatósága a vasuti pályaházakban, pályaudvarokban készséggel kifüggeszti.

Az államvasutak igazgatóságának ez a figyelme kétségtelenül elismerésre méltó. Ámde a figyelem nem elég; mi az államvasutak igazgatóságától áldozatot is kérhetünk, hisz a nagyobb forgalom fokozza az államvasutak bevételeit. Kérjük az építendő székely vonalak végső pontjain vasuti vendéglők helyett jól berendezett turista-szállók építését s azoknak a fürdőknek, azoknak a világcsodaszámba menő természeti ritkaságoknak, a minők Borszék, a kovásznai Pokolsár, a szovátai forró sóstavak, Szováta és Parajd sószikláit, a csiki havasok és márványhegyek, a torjai Büdös, a málnási időszakonként felszökő savanyuviz-források — a publicitás száz eszközével való állandó hirdetését, a melyek ezekből a szállókból megközelíthetők. Így járt el az osztrák Südbahn a többek között a Semmeringen, Abbáziában, Toblachban; az épített luxus szálló-telepek turista-központok s a vidék meggazdagodásának állandóan bugyogó forrásai lettek. Kérjük továbbá a távol eső székely fürdőkre menettérti-jegyek kiadását a menetjegy árán.

A fürdőreklám legnevezetesebb tényezője s a fürdő lelke: az állandó fürdőorvos. Az ő dolga a fürdő gyógyító faktorainak az egészséges és beteg szervezetre való hatását tanulmányozni, észleleteit feljegyezni és publikálni. A publikációnak különösen akkor van nagy értéke és súlya, ha ez az észlelet, ez a tapasztalat a fiziologiai laboratórium dolgozóasztalánál és a klinika megfigyelő-ágyánál is tudományos megerősítést nyert.

Kétséget nem szenved, hogy az ilyen publikációk révén emelkedni fognak fürdőink a tudományos tapasztalat szárnyain is. Hogy a fürdőorvosok működéséhez kötött reményeink teljesedésbe menjenek, oda kell hatnunk, hogy a tulajdonosok a fürdőorvosokat a kar elitjéből, annak a tudományos kutatásra képes, a hazai és külföldi fürdőkön tanulmányokat végzett tagjaiból válasszák. Hogy ez kivihető legyen, a fürdőorvosokat állandósítani s anyagi érdekeiket a lehetőség szerint előmozdítani kell.

Az ilyen orvosok munkálkodásának nyomán rövid idő alatt házak emelkednek működésük terén, a fürdő virágzásnak indul, látogatottsága rövid idő alatt rohamosan növekedni fog. Látogatott fürdőről eszik annak a szüksége, hogy a tulajdonosok annyira becézgjessék vendégeiket, hogy azután ne legyenek képesek a fürdő-rendszabályok tiszteletére kényszeríteni. Az ilyen orvosok munkálkodásától lehet várni annak határozott és tudományos alapon nyugvó megjelölését, hogy a fürdő gyógyító tényezői rendén milyen bajokra specifikum. Ezen bajokban a fürdőorvosok specialistákká nőik ki magukat; az ilyen fürdőkre azután — a mely nem minden betegséget gyógyít — megnyugvással küldik a beteget a rendelő orvosok. E tekintetben is Borszék és Előpatak jártak elől a példaadásban, a midőn tudományosan és gyakorlatilag kitűnően képzett fővárosi orvosokat hívtak meg állandó fürdőorvosokul.

Valamely fürdőhely megítélésénél az egészséges szobán, kényelmen, a jó orvosi vezetésen kívül a jó és olcsó ellátás is nevezetes momentumok. A leggyakoribb vád, mit a székely fürdők ellen emelnek, azok drágasága.

Hogy az olcsóság tekintetében is kiállják a versenyt a külfölddel, változtatni kell az eddigi ellátás rendszerén; be kell hozni a Nyugaton általánosan elfogadott rendszert, az u. n. penziót, vagyis teljes ellátást megszabott díjért; a hol pedig ez a meglévő viszonyoknál fogva lehetetlen volna, legalább a közös étkezést —

a table d'hôte-ot — kell behozni, az étkezésnek ezt a leghelyesebb rendszerét.

Itthon a magyar ember ugyan nem szereti magát kényszernek alávetni, de lassankint itthon is megszokná azt, a mit külföldön természetesnek talál; meg különösen abban az esetben, ha tapasztalná, hogy jobban és olcsóbban él.

Az itt felsoroltak figyelembevétele hitem szerint rövid idő alatt azzá teszi a székely fürdőket, a mivé kiválóságuknál fogva lenniök kell: a szenvedőknek, az üdülőknék otthonává, a Székelyföld erőforrásává s a mi székely büszkeségünk méltó tárgyává.

Hogy mindez teljesebbé menjen, mondja ki a kongresszus, hogy mindenekfölött kívánatosnak tartja, hogy:

1. A székely fürdők megfelelő forgalmi (vas-)utakkal láttassanak el s a székely fürdőkre menettérti-jegyek adásának ki a menetjegy árán.

2. A székely fürdők számára nagyobb hitelalap létesítése által törlesztéses kölcsönök, a berendezések megkönnyítése céljából (esetleg a székesfővárosi fürdőiroda révén) a berendezésre való tervek biztosittassanak.

3. A fürdőorvosi intézmény szabályoztassék.

4. A fürdő-törvényjavaslat mielőbb törvényerőre emeltessek.

5. A fürdők reklámozása országosan megkönnyíttessék.  
(*Helyeslés.*)

**Dr. Kőmőcsy József elnök:** Köszönetet mond a szakosztály nevében az előadónak nemcsak tömör, tárgyilagos és tanulságos, hanem különösen a bevezetésben költői lendületű előadásáért is. (*Élénk éljenzés.*)

**Vajna Gábor:** Nemcsak mint kongresszusi tag, hanem egyszer-mind mint a tusnádi fürdőszövetkezet tagja szólal fel. Teljes mértékben hozzájárul a beterjesztett határozati javaslatához és semmit sem kíván hozzátenni. Felszólalásának csupán az a célja, hogy röviden feltárja Tusnádnak speciális gazdasági helyzetét. Tusnád-fürdő nehéz viszonyok közt van, mert kénytelen volt nagy befektetéseket csinálni s erre 160,000 forint adósságot fölvenni. Ezt az összeget egy száz pénztintézet adta 7%-ra, úgy hogy az évi kamatja 11,000 forintnál többre rug. Ily körülmények közt miképpen felelhessen meg azoknak a kívánalmaknak, a melyeket manapság a fürdővendégek méltán támasztanak. Ugyiszólván a bukás szélén állának, ha a legnagyobb igyekezettel és takarékossgal nem igyekeznének a fürdőt minden áron fentartani.

Arra kéri tehát a szakosztály tagjait, hogy a hol az ügy szőnyegre kerül, a lehetőség szerint hassanak oda, hogy ez a drága kölcsön konvertálható legyen 4—5%-os kölcsönre (*Egy hang: Az is drága!*) Ha egy százsz pénzintézet tudott erre a hipotékára pénzt adni, miért ne tehetné ezt egy magyar pénzintézet, esetleg ha szükséges az állam garanciájával. Akkor a fürdő nemcsak megállhatna, hanem föl is virágozhatna. (*helyeslés.*)

**Pap Sándor:** Mint a marosvásárhelyi székelytársaság egyik megbizottja, a ki az előadót ezen nagyérdekű előadás megtartására fölkérte, szintén hálás köszönetet mond neki s kijelenti, hogy minden javaslatát teljes tartalmában elfogadja. Tény az, hogy az erdélyi fürdőket látogatottsága csökkent, s a ki meglátogatta a szomszéd Romániát, az tudja, hogy ennek oka abban rejlik, hogy Románia most hatalmas erő kifejtést produkál és különösen a határszéleken olyan kulturát teremtett, olyan palotákat, villákat épített, hogy szinte elálmélkodunk rajta. Ezért csappant meg ma már az erdélyi fürdőknek régi pénzes vendégserege, s azok a fürdőink, a melyek 20 évvel ezelőtt birtak a fejlődés minden föltételével, ma már ennek híjával vannak, mert hiányzik a külföldi költsékes vendég. Nekünk tehát fel kell vennünk a versenyt ezzel a nagy erő kifejtéssel, mert ez fontos vagyoni és életkérdése egy nagy vidéknek, a Székelyföldnek. A másik ok, a melyet az előadó urtól szintén hallottunk, a kormánynak abban a roppant könnyelműségében keresendő, melylyel a székely fürdőket annyira kihagyta a vasuti forgalomból, hogy csak a legelszántabb ember adja magát reá, hogy egy messze székely fürdőbe menjen.

Ezelőtt még megtették, de most nem teszik meg, mert hiszen a legnagyobb kényelemmel utazhatnak más vidékekre. Az előadói javaslathoz különben pótlást ajánl, a mely két pontból áll. Ugyanis van a székely fürdők között néhány olyan, amely gyógyhatásra nézve teljesen kiállja a versenyt a külföldi fürdőkkel. Ezekre nézve célszerű volna a határozati javaslat kapcsán előterjesztést tenni a kormánynak, hogy az állam szanatoriumokat építtessen, különösen gyermekek számára.

A másik dolog arra vonatkozik, hogy hallottuk éppen a tusnádi fürdő igazgatóságának egyik tagjától, hogy ugy ez a fürdő, mint több más erdélyi fürdő is adóssággal küzd s ezért nem tud a modern követelményeknek teljes mértékben megfelelni. Itt okvetlenül szükséges, hogy az állam pénzsegéllyel nyújtson támogatást, mert ez országos érdek. De a mennyiben ez megtörténik, nem elégséges, hogy az erdélyi fürdők csak olyan arányban részesüljenek az állam támogatásában, mint más fürdők, pl. a Tátrában lévők, a melyek már ugyis bizonyos fokát a fejlődésnek elérték, mert akkor mi megint hátrább leszünk. (*Igaz!*)

Azért azt kívánná, hogy vétessék föl a határozati javaslatba óhajtság gyanánt, miképp a székely fürdők közül a nevezetesebbek kivételesen nagyobb állami támogatásban is részesüljenek, mint más hazai fürdőhelyek. (*Helyeslés.*)

Az előadói javaslathoz indítványozott pótlása így szól:

6. A székelyföldi gyógyfürdőkön állami támogatással szanatoriumok létesítendők, különösen gyermek-szanatoriumok.

7. A székely fürdők, tekintettel kedvezőtlenebb helyzetükre és a világforgalomtól való távolabb fekvésükre — kivételesen nagyobb állami támogatásban részesítendők.

**Dr. Hankó Vilmos** előadó magáévá teszi az indítványozott pótlást.

**Koncz Ármin:** Figyelmeztet arra, a mit az előadó is fölemlített, hogy orvosaink nem rendelik az erdélyi ásványvizeket. Ez természetes, mert ásványvizeinkről nincs még meg a kellő irodalom. Maga az előadó erre nézve már sokat tett, hanem az egyetemeken nincsenek meg a kórházi tapasztalatokon alapuló kimutatások és könyvek. Az egyetemeken tanszékek volnának fölláttandók, hogy ott kísérletek alapján tanulmányozzák az egyes fürdővizeket, mert mostan ezzel igen kevesen foglalkoznak, a fürdőkön az orvosok majdnem évenként változnak, — s így nincs módjukban a közönség figyelmét kellőleg oda-irányítani. Szükséges volna azt is belevenni minden fürdőszabályzatba, hogy a fürdőkön megjelenő valamennyi beteg bizonyos orvosi taksát fizessen, a melynek ellenében az orvos köteles volna minden egyes vendéget fölkeresni és alaposan kikérdezni, hogy tulajdonképpen miért is jött arra a fürdőre. Mert sokan még azt sem tudják, hogy miért mennek egyik, vagy másik fürdőre, — még kevésbé azt, hogy mikép használják a fürdőt.

Mert a vendég maga rendesen nem teszi meg, hogy elmenjen az orvoshoz, hanem ő csinál magának egy kurarendet. Így azután természetes, hogy kellő utasítás hiányában a fürdő nem használ neki. Helyesen mondta az előadó, hogy a fürdőnek éltető lelke az orvos. Közötte és a vendég között meg kell az összeköttetésnek lennie. Felhangzik az a panasz is, hogy fürdőink drágák, de nem számolnak azzal, hogy a mi fürdőink élete tulajdonképpen csak 6—8 hét. Ennyi idő alatt pedig nem lehet a befektetett tőkét annyira kiaknázni, mint másutt, a hol az egész éven át kamatozik.

Erre nézve szükséges volna, hogy az iskolai év megnyitása tovább tétessék, mert a székely fürdők éppen az őszi évszakban kapják a leg-szebb időt. Hacsak szeptember hó 15-ére tennék is az iskolák megnyitását, már ez nagy segítség volna, s ezzel együtt olcsóbbá is válnék a fürdők, mert nagyobb volna a szezon. A mi azt illeti, hogy a fürdők egymással versenyeznek, ezt szóló is helytelennek tartja, inkább támogatniok kellene egymást, mért egymásra vannak utalva. *(Igaz.)*

Ha a fürdők egymással megfelelő összeköttetésbe lépnének, úgyhogy az egyiket használhatná — mondjuk — a gyomor-bajos, a másikat csúzban, vagy egyéb bajban szenvedő, s ha az egyikben elvégeztek a kurát, utókurára mehetnének a másikba, — s mert az utó-évad rendesen olcsóbb, szívesen meg is tennék. Így vagyunk az ásványvizekkel

is. Korondon például nincsen viz, ellenben Szovátán van. De azért, mégsem szivesen veszi az egyik, hogyha a másik helyre is elmegy tőle a vendég. Helyesli az állami szanatóriumok építésére vonatkozó javaslatot is, mert Erdélynek különösen magas légkurára sok alkalmas hely van. Igen fontos e fürdők emelésére az ásványvíz kultiválása, mert ez az egész éven át figyelmezteti a közönséget az illető fürdőre. Most a vendég eljön, iszsa is a vizet, de hogy otthon ugyanazzal a vízzel tovább folytassa a kurát, az a legritkább eset. Főlemlíti itt a szülő, hogy Budapesten egy részvénytársaság «Kristály» ásványvizet hoz forgalomba, a mi nem egyéb, mint szénsavval telített hegyi víz. Az ilyesmi megöli az erdélyi fürdőket. Ez közönséges szódavíz, s a kormánynak meg kellene akadályoznia, hogy az ilyet ásványvíz gyanánt árusítsák.

Mivel tehát az ásványvíz támogatója, kiegészítője és föllendítője a fürdőnek, a szállítására kedvezményt kellene adni, valamint a vasuti tarifáknál is tekintettel kellene lenni a fürdőkre. Fürdőinkben óriási vagyon rejlik, meg kell ezt menteni a pusztulástól. *(Élénk helyeslés.)*

**Gáspár Gyula:** Azt mondják, hogy nincs kellő irodalmunk. Hát igenis van. Van olyan irodalmunk, a melynek alapján, ha orvosaink érdeklődnének, könnyen teljessé tehetnék az idevágó irodalmat. Hálásan emlékezik meg az előadóról, a ki ezt az irodalmat évtizedek óta igen becses munkákkal gyarapította. Arról persze nem tehet, hogy orvosaink annyira indolensek, hogy nagy részük e munkákat el sem olvassa. Sőt gyakran azt sem tudják az orvosok, hogy egyik-másik fürdő hol van. Igaz, hogy az utolsó időben a Balneologiai Egyesület egy kis életet teremtett, de nagy hiány az, hogy egyetemeken nincs külön tanszék a fürdőügyre. Ezt szóló a Balneologiai Egyesületben legutóbb szóba hozta, s ott azt mondták, hogy ezt már rég tervezik, de eddig nem találtak reá megfelelő embert. No hát ez csak nem érv, azt csak nem tehet elfogadni, hogy Magyarországon nem volna megfelelő ember. Indítványozza a határozati javaslatba annak fölvételét, hogy az egyetemen külön tanszéket állítsanak a fürdőügynek.

**Száva Gerő:** Szerint nem szabad csupán a székely fürdőkről beszélnünk, hanem általában a magyarországi fürdőkről. Ő már az ez ügyben tartott miniszteri konferenciák alkalmával bizonyos tétéleket állított fel a hazai fürdők emelését illetőleg. Magyarországon van 202 fürdő; azt ne is várjuk, hogy valamennyi fel legyen karolva. Ausztriában is az összes fürdők közül csak 15-öt ismer a közönség, de ezek felkarolásán már több mint kétszáz esztendeje működnek úgy a magyar, mint az osztrák tudományos orvosok. És meg kell vallanunk, hogy nagyon helyes uton járnak, mi pedig nagyon visszamaradtunk. Ha például keressük hazai ásványvizeink alkatrészeit, ezek majdnem azonosok a külföldiekkel.

S a mi orvosaink még sem tudják, hogy a beteget mely hazai fürdőkre küldjék. Ausztriában is csak azt a 10—15 fürdőt nevezik tulajdonképpen gyógyfürdőnek, de ezek specifikálva vannak, s ezeket ismerik az orvosok.



Azt indítványozta szóló is Budapesten, hogy a magyarországi 202 fürdő specifikálva legyen, hogy az orvosok tudják, melyiket milyen betegségnél ajánlják, mert ma ezt nem tudják, s ezért küldik az embereket külföldre. Kérünk kell tehát a fürdők specifikálását is. Tekintve továbbá, hogy a mi természetes piacunk a kelet, a kormánynak a székely fürdőket különösebb támogatásban kell részesítenie. Mindenekelőtt pénz kell. Most csak harmad-negyed kézből tudunk pénzhez jutni. A kormánynak kell intézkednie, hogy a magyar fürdők olcsóbb kölcsönhöz jussanak. Sajnálattal említi föl, hogy állami támogatás tekintetében Erdély ugyyszólván mindig utolsó helyre kerül. A fürdők emelkedésének egyik főfeltétele az odajuthatás kedvező volta, de ebben a tekintetben Székelyországban keveset tesz a kormány. Megigérték például s ezelőtt 4—5 évvel traszirozták is az előpataki vasutat, de az még mindig a levegőben van. Nagyon kívánatos volna, hogy ez vonal mielőbb meg is építtessék. (*Helyeslés.*)

**Gáspár Gyula:** Mint Korond gyógyfürdő tulajdonosa nem akar speciális panaszokkal előállani. A panasz úgy sem ér semmit, mert mindenhez, a mint tudjuk először, másodsor és harmadszor is pénz kell. Ismertetni akarja azonban a fürdők ügyének állapotát, s ennek kapcsán teszi meg indítványát.

Az Országos Balneológiai Egyesület 1894. márczius 15-én, tehát ezelőtt 8<sup>1</sup>/<sub>2</sub> évvel adta át a belügyminiszter urnak emlékirat kíséretében a fürdőtörvényjavaslat tervezetét. Már 1895. május havában a kereskedelmi, földmívelési és pénzügyminisztérium képviselőjében dr. *Chyzer* Kornél miniszteri tanácsos ur elnöklete alatt meg is kezdték a szaktanácskozásokat. Egyidőben az Országos Balneológiai Egyesület is megbizta dr. *Smialovszky* Valér országos képviselő fürdőtulajdonost e hitel-szövetkezet kérdésével, a ki e célból érintkezésbe lépett a pénzügyminiszter ural. Ugyancsak 1897. év júniusában nyújtotta be a pénzügyminiszter ur a hazaipénzintézetek által kibocsájtott némely kötvények biztosításáról szóló törvényjavaslatot, melynek keretén belül megoldhatónak látszott a forrás- és fürdővállalatoknak törlesztéses hitelére vonatkozó kérdés. Ez

alkalommal a szakminiszter ur ezen indítványt jóakarattal fogadta és elfogadhatónak jelentette ki és egyesületünk képviselőit ez ügyben utasította a vezető pénzügyintézetnek vezérfőfiaihoz, a kikkel érintkezve, ugylátszik fürdővállalatainkat olyan exotikus, a reálhittel legegységesebb alapját is nélkülöző vállalatoknak tartják, melyekről egyáltalán ily célból szó sem eshetik, de készek külön tárgyalásokba belemenni, melyek alapjául azonban a kamat biztosítást jelölték meg.

Ilyenképpen a tárgyalások eredménye összefoglalható volt a következőkben:

A magyar források és fürdők törlesztéses hitelének megoldása csak kamatbiztosítás mellett lehetséges.

Ezen kamatbiztosítást pedig csak az állam adhatja.

Formája ennek az lehetne, hogy a költségvetésben — hasonlóan a helyierdekü vasutak segélyezéséhez — egy 50 évre szóló 5—6 száz



ezer koronányi tétel vétetnék fel, mely alapon a magyar fürdővállalatok 20—24 millió korona befektetést tehetnének, a mi már igen tekintélyes eredmény lenne.

A magyar forrás- és fürdővállalatok, mint emberegészségügyi intézmények még jogosabban igényelhetik az efféle állami támogatást, mint a helyiérdekű vasutak, de meg annál inkább, mint annyi számos idegenből jött iparvállalatok, melyek már keletkezések stádiumában nem csak kölcsönöket kapnak, hanem busás szubvencziókban is részesülnek, melyekkel néha visszaélést követtek el, vagy azzal együtt letűntek a munka teréről.

Míg az elhanyagolt és ismeretlen, természeti kincsekben véghetetlen gazdag és kimerithetetlen forrás- és fürdőügy e röghöz kötött nemzeti őstulajdon, ezideig sem az állam részéről, annál kevésbé a pénzpiacz által mint ilyen nemzeti faktor számba nem vétetett.

E leendő pénzügyi miveletnél azonban székelyföldi fürdőinknek a többi hazai fürdőkkel szemben természeti hátrányánál fogva a kiegyenlítés szempontjából a kamatlábnál messze menő kedvezmények szükségesek, sőt kamatmentes kölcsön szüksége is kimutatható.

Az előadottak alapján a következő indítványt terjeszti elő:

lépjen érintkezésbe a székely kongresszus elnöksége az Országos Balneologiai Egyesület elnökségével és tegyen lépéseket arra nézve, hogy a nyolcz és félév előtt beterjesztett törvényjavaslat és azzal szoros kapcsolatban álló és nélkülözhetetlen szövetkezet kérdése mielőbb megoldást nyerjen.

**Dr. Hankó Vilmos előadó:** Figyelmeztet arra, hogy ez az ügy már nincs a Balneologiai Egyesület kezében, hanem a minisztériumnál van. Mi tehát többet tehetünk, mint az egyesület s ezért a következő szövegezést ajánlja:

a kongresszus vezetősége hasson oda, hogy a 8 és fél év előtt beterjesztett törvényjavaslat és az azzal szoros kapcsolatban álló és nélkülözhetetlen hitelszövetkezet kérdése mielőbb megoldást nyerjen. *(Helyeslés.)*

**Áronsohn Henrik:** A fürdőszezon meghosszabbítása érdekében szintén kívánatosnak tartja, hogy az iskolaév később kezdődjék.

**Dr. Kömöcsy József elnök:** Szavazás alá bocsátván a kérdést, határozatképen kimondja, hogy a szakosztály az előadói javaslat pótlásul a következő határozatokat fogadta el:

6. A tudományegyetemenek állittassék fel tanszék a fürdőügy előadására.

7. A székelyföldi gyógyfürdőkön állami támogatással szanatoriumok létesítendők, különösen gyermek-szanatoriumok. A székelyfürdők — tekintettel kedvezőtlenebb helyzetükre és a világforgalomtól való távolabb fekvésükre — kivételesen nagyobb állami támogatásban részesítendők.

8. A kongresszus vezetősége hasson oda, hogy a nyolcz és félév előtt beterjesztett törvényjavaslat és az azzal szoros kapcsolatban álló és nélkülözhetetlen hitelszövetkezet kérdése mielőbb megoldást nyerjen. *(Helyeslés.)*

## 5. Társadalmi szervezetek létesítése.

**Papp Sándor előadó:** Tisztelt Szakosztály! Bizonyításra nem szoruló tétel, tehát axioma az, hogy nemzeti kérdéseket, bajokat, vagy bármily irányu akciózt, alkotásokat a társadalom helyes irányu, egészséges közvéleménye, vagy munkásságának igénybe vétele nélkül megoldani jól, helyesen semmiféle hatalom nem volt képes soha s nem is lesz. A társadalom a maga millió szemével meglát, a maga finom érzékével — mint a nemzettestnek idegrendszere — megérez olyan dolgokat is, a melyekről a távolból s tehát nagyon is egyoldalú felfogással szemlélődő végrehajtó hatalom semmiféle tudomással nem is birhat. Azonban ezen informatorikus feladatán kívül nagy hivatással és szereppel bir a társadalom különösen azon erónél fogva, amely az egyesülésben rejlik. Az érzés és gondolat egység, a közös cél iránti egységes törekvés az az erő, amelylyel számolni kell akár pro, akár contra is legyen szó arról. Amely társadalom az ő létező szervezeteiben, munkálkodásának irányítóiban, vagy bár csak érzelmeinek közösségében, közös eszmények iránti törekvéseiben egységes, csodás eredményeket képes elérni.

Talán nem tévedek, ha állítom, hogy a székely bajok egyik fő okozója épen társadalmunk egységességének és szervezettségének teljes hiánya volt.

Mig körülöttünk és mellettünk, sokszor pedig épen saját testünkbe befurakodva kellett és kell szemlélnünk a román és a szász faj társadalmának izzó faji szeretettől duzzadó egységes működését, amelylyel nemcsak megerősíteni s mondjuk védeni, hanem

terjeszteni is törekszik a maga nemzetiségét, addig székely társadalmunk szétforgácsolva, itt a nemtörődömség közönyével, ott a terhek sulya alatt összeroskadtan, kiszolgáltatva önző célok szolgálatában állók haszonlesésének, ha olykor fel-feljajdult is, meddig hallatszott el a beteg testből előtörő gyenge hang?

Mekkorra erőforrásokká váltak a szászoknál létező Vereinek, azok az apró kis falusi egyletecskék, torna-, zene-, lövészeti, olvasóegyletek, énekkörök, amelyek látszólag a testi és szellemi fejlődés szolgálatában, de mindnyájan egy közös, egységes eszme eléréseért dolgoznak? Vagy micsoda erő van abban az agitatorikus érintkezés folytonos ápolásában, amelyben a román intelligencia és pórnép egymással áll?

És a múlt évtizedek szenvedelmes nemzetiségi törekvései közepette mit tett a székely, vagy mondjuk Erdély magyar társadalma? Pillanatnyi felháborodásokban, melyek csakhamar az ellen-erő nevetséges kicsinylésévé váltak, vagy nemzeti létünk szupremációjának hangoztatásában, hatalmunkban való elbizakodottságban merültek ki társadalmunk ellenakciói. A székely társadalom szervezetét képező egyesületek működéseiről is csak igen keveset és kedvezőtlen mondhatni. A csendes, zajtalan, a legtöbbször tengődő munkálkodásu egyesületeink nem tudtak életműködésünknek erősebb lüktetést kölcsönözni. Maga az EMKE is, amely a 80-as években — szinte mondhatni szalmalángszerű fellobbanással megalakult s igazán páratlan áldozatkészséggel tekintélyes, de még mindig kicsi vagyona tette szert, feladatainak elismerésre méltó buzgó teljesítése közepette csakhamar magára maradt, a társadalom ma már szinte elfeledkezett róla ugyannyira, hogy bár vagyonaival, szakszerű vezetésével nagy érdemeket szerez még ma is magának Erdély magyarsága regenerálása szempontjából, mégis működése részint az állami hatalom, de különösen a társadalom lelkes támogatása hiányában igen szűk körre szorult, kisebbre mint a mekkorát Erdély magyarságának megmentése kívánna.

És akkor is, mikor az előző két évtized fanatikus nemzetiségi fajgyűlöletében és politikai törekvéseiben némi szünet állott be, hogy az okos nemzetiségi vezetők egy reánk nézve még veszedelmesebb térre, a gazdaságira vezethessék és szervezzék a román társadalmat, hogy jól szervezett gazdasági politikával leszegényítsék a magyarságot s az egységes politikai magyar nemzet törvényeinek védelme alatt folytatott gazdasági háboruban lecsapolják

gazdasági erőforrásainkat, mondom akkor is, történt-e valami társadalmunk részéről?

Hála Istennek, végtére igen, ámbár szomorú, hogy midőn már ég a tető fejük fölött, midőn hazánk keleti védbástyájának alapjai teljesen megingottak, csak akkor sikerül felrázni társadalmunkat, annak is azonban még csak mindig egy kis részét.

A marosvásárhelyi iparkamara évről-évre megismétlődő szomorú jelentései, néhány író és politikus kezdik tájékoztatni a nemzetet a fenyegető veszedelemről. Marosvásárhelyt összeáll néhány kis ember, kik szerény erejüknek tudatában ugyan, de hazafias keblök legönzetlenebb hevületével, bátran kezdik a székelység ügyeit tárgyalni. Így született meg 1899-ben a marosvásárhelyi első székely-társaság. A kezdetben kis körben működő s alig néhány tagból álló lelkes csapathoz csakhamar a közélet sok jeles munkása szegődik. Kongatják a vészhangot s annak hangja végig csendül a Székely-földön, Erdély magyar oázisain, felhallatszik a fővárosba, elhat a kormánykörökbe, a magyarság megáll, figyel és elindul a segítségre. Így született meg ez a most folyó *székelykongresszus*.

Ime egy kicsiny magból kikelő, de egészséges és egységes társadalmi akció rövid idő alatt eljutott ahhoz a ponthoz, a honnan már sikeresen lehet kezdeni a mentési munkálatokhoz.

A rövid pár év alatt alakult több mint 50 székely-társaság tekintélyes hazafias testületekkel karöltve eljött ide a nemzet színe elé s elhozta magával tudását, lelkes munkásságát, hogy elmondja a székelység pusztulásának szomorú okait, keresse azon módokat, melyekkel az orvosláshoz hozzá lehessen kezdeni, s melyeket — nem lévén kellő eszközei — ő maga az államhatalom támogatása nélkül elő nem állíthat. Eljött, hogy a kormány képviselői előtt bemutassa a bajok kutforrásait s hogy mindenkit, kinek a magyar állam keleti védbástyája, a székelység s vele együtt Erdély magyarságának megmentése a szíven fekszik, a munkára való csatlakozásra felszólítson s azokat, kik még ma is önámítással nem hisznek a veszélyben, annak tudatára ébreszsze.

Ezzel azonban a székelytársaságok munkássága, amely rövid idő alatt ily jelentős dolgokat tudott produkálni, korántsem ért véget. A tulajdonképi munkásság most kezdődik. Most különösen, midőn már a kormány figyelme is ide terelődött, midőn már onnan is megkezdődött a munka.

Épen ezért különösen nagy szükség van ezután a székely-társaságok fejlesztésére, újak megalakítására, melyek a maguk agitatorikus működésükkel ébren álljanak őrt, keressék a betegségek

okaikat a maguk körében s azt feltárják azok előtt, kik közvetlen szemlélők nem lehetvén, azokat nem is ismerik, de kik hivatvák mégis a gyógyításra. Hadd képezzenek e társaságok egy szerves kapcsolatot, legyenek azok a finom idegszálak, amelyek a központba szállítanak minden érzetet és tapasztalatot, legyenek a közvetítők a segítők és a segélyreszorultak között. Legyenek a kétségtelenül nagy jóakarattal megindított segítő akcióban a kormány informálói, azok a közegek, kiknek önzetlenségéből származó munkásságukra mindenkor számítani lehessen.

Ilyen feladatok megoldására még egyetlen más társadalmi szervezet sem bizonyult oly alkalmasnak, mint a lehető legegyszerűbb szervezetű székely-társaságok. Azonban a munkásság sikeresebbé tétele céljából nem elég, hogy a székely-társaságokat terjesztjük, létesíteni kell azok között is valami egységesítőbb, még szorosabban összezáró kapcsolatot, hogy ezáltal munkásságuk annál harmonikusabb lehessen. Mert jóllehet az egyes vidékeknek más és más és sok tekintetben speczialiter elütő bajai vannak, amelyeket legjobban az ott élő székely-társaságok ismerhetnek csak, mégis szükséges egy olyan leszűrő, a tömörítő szervezet közöttünk is, amely egyrészt fejlesztve az egyesülésben rejlő erő érzetét, másrészt közvetítse a testvérekkel itt az egyiknek fájdalmát, ott segítséget vigyen másiknak s a maga impozáns tömegével erősebb hangon merjen és tudjon kérni segítséget azoktól, kiknél az arra való eszköz meg van.

Kell létesíteni a székely társaságok között egy *szövetséget*, amelynek a központja legyen a munkásság főirányítója, vezetője, legyen közvetítő a kormány és társadalom között, amely ébressze, tettekre serkentse a szunnyadó erőket, a gyengéket bátorítsa, az erőseket tovább tüzelje.

Jelen előadásnak épen az a célja, hogy felhívja a figyelmet a székely-társaságok szövetségének megalakítására. Ez eszme azonban korántsem azt célozza, hogy a testvérek között előbbre helyezzen némelyiket, hanem *épen* azt, hogy az egyenlőség elvéből kiindulva testvéri munkásságunkat egy közös cél iránt egyesítse.

Magát a szövetséget oly módon vélem megalakíthatónak, hogy a már megalakult székely-társaságok mindenikéből küldessék ki

3 tag, a marosvásárhelyiből pedig, mint a melyik anyatársaságnak tekinthető s mint a melyiktől a mai székely mozgalom megindításának érdeme — ne lásson senki ebben egy hajszálnyi szerénytelenséget sem — el nem vitatható — 6 tag; ezek aztán alkossák a székely-társaságok szövetségének központi intéző bizottságát. A bizottság székhelye legyen Marosvásárhely, mint ahol a kormánynak a székelyakció vezetésével megbizottja lakik s ahol a székely iparkamara is székel, kivel a munka folyama alatt állandóan kellend érintkezni. Az intéző-bizottság azonban évről-évre nagygyűléseket tartson más — és más nagyobb székely-társaság székhelyén, hogy ezáltal is közvetítse a testvéri érintkezést.

Ezen czélok elérésére készített határozati javaslatomat elfogadásra ajánlom. (*Élénk helyeslés.*)

Tekintettel arra, hogy a társadalmi osztályok között az összekötő kapcsok meglazultak, a székely társadalom elszóródván egységes erőt és ellenállást nem fejthet ki s noha a szász és román társadalomnak immár hagyományos és egyre erősödő rendszere Erdélyben a magyar társadalmat is sürgős szervezkedésre utalja, ez irányban elég komoly és elég hatékony törekvés mind ezideig nem indult meg; tekintettel különösen arra, hogy az erdélyi részekben általában a magyarság kérdése a társadalom hazafias készségének, kötelességérzetének és az összetartás szükségének hathatósabb felébresztése nélkül egészben meg nem oldható, *mondja ki a Kongresszus*, hogy elsőrendü feladatnak tekinti:

1. olyan társadalmi szervezetek létesítését, melyek megeremtsék a különböző társadalmi osztályok között a harmoniát, felébresszék a szunnyadó erőket és tehetségeket, hogy azoknak egyesülése által az összetartásban rejlő hatalommal megkezdődjék a székelység s vele együtt Erdély magyar társadalmának megerősítésére irányuló munka;

2. minthogy erre alkalmasoknak bizonyultak a legujabban alakult Székely-társaságok, szükségesnek és *kívánatosnak* tartja ugy a Székelyföld, mint az erdélyi részek jelentősebb pontjain ilyen társaságok alakítását s fölkérvén az eddig alakult *Székely-társaságok* szervezése körül buzgón eljáró marosvásárhelyi Székely-Társaságot a Székely-társaságok szervezésére, egyszersmind megbizza azzal, hogy mint anyatársaság a létező és ezután alakítandó társaságok között

képezze az összetartó kapcsolatot, közvetítse a testvéri érintkezést s irányítsa — az egyes vidékek szerint bár különféle és speciális, de egy közös nagy cél elérésére irányuló — társadalmi munkásságot.

3. Hogy pedig a társadalmi munkásság még egységesebb legyen, szükségesnek tartja a Székely-Társaságok között Szövetséget létrehozni, oly módon, hogy minden társaságból kiküldendő egyenlő számú tagokból egy intéző bizottság alakíttassék, a mely irányítsa a közös munkát, legyen közvetítő kormány és társadalom között. A kivitel bizassék a székely társaságokra. *(Helyeslés.)*

Tisztelt Szakosztály! Határozati javaslatom harmadik pontja a kongresszusi tervezetben nincs kinyomatva, azt most csatoltam hozzá. Van szerencsém azonban kijelenteni, hogy ezen új pontban foglaltakra nézve a Székely-társaságok képviselői a tegnapi nap folyamán értekezletre jövén össze, az itt képviselt huszonegy Székely-társaság az eszmét egyhanu lelkesedéssel fogadta és kimondotta, hogy a tervezett szövetségbe lép. Hangsúlyoztuk az értekezleten és itt is ismétlem, hogy a szövetség létesítésével nem lehet arról szó, mintha a társaságok valamelyike elsőséget nyerne; mert az *intéző-bizottságnak* tulajdonképpen az lesz a feladata, hogy az olyan társaságokat, a melyek a megalakuláson túl esetleg nem fejtenének ki működést, tette, munkásságra, a helyi bajok kutatására s az orvoslási eszközök és módok megjelölésére serkentse. Ezzel a magyarázattal vagyok bátor határozati javaslatom harmadik pontját is elfogadásra ajánlani. *(Élénk helyeslés)*

**Dr. Kömöcsy József elnök:** Köszönetét mond a szakosztály nevében Papp Sándornak szép és tömör előadásáért s megnyitja a vitát.

**Pümkösty Ferencz:** Az előadói javaslatot egész terjedelmében elfogadja. Kívánja azonban, hogy a második pont ezen szavai után: „... az eddig alakult” — beszurassék, hogy: „és még alakítandó”.

**Papp Sándor** előadó e toldáshoz hozzájárul.

**Dr. Kömöcsy József elnök:** Miután szólásra senki sem jelentkezik — határozatilag kimondja, hogy az *előadói javaslat Pümkösty Ferencz toldásával elfogadottat.*

Mínthogy ezzel a szakosztály tárgysorozata ki van merítve köszönetet mond a tagoknak tanúsított érdeklődésükért, s kijelentvén, hogy az elfogadott határozatok a kongresszus elé fognak terjesztetni, a szakosztály ülését berekeszti. *(Helyeslés.)*

## A kongresszus záróülése.

**Báró Kemény Kálmán diszelnök:** Tisztelt Kongresszus! Nekem jutott az a szerencse, hogy a székely kongresszus zárulását megnyissam s midőn ezt teszem, nem szándékozom nagy beszédet tartani, mert hisz a lefolyt három nap alatt itt annyi szép és lelkes, egyszersmind pedig alapos és tanulságos beszéd hangzott el és annyi helyes javaslat fekszik előttünk, hogy alig tudnék új dolgot mondani. De miután most van először alkalmam, mint megválasztott diszelnöknek a mélyen tisztelt kongresszus előtt megjelenni, kérem, fogadják hálás köszönetemet bizalmukért, hogy engem ezzel a tisztséggel felruházni méltóztattak. *(Éljenzés.)*

Én azt az irányt, a mely itt a kongresszuson megnyilvánult, készséggel teszem magáévá s az Önök kitüntető bizalma csak ösztönül fog szolgálni arra, hogy ezt az irányt, melyet különben is mindig magaménak vallottam, ezután még buzgóbban kövessem. *(Éljenzés.)* A székely kongresszust, azt hiszem, nem szabad úgy felfogni, — én legalább nem fogom úgy fel, — hogy ez védekezés vagy támadás más nemzetiségekkel szemben. Mi senkit sem támadunk. Mi elismerjük mindenkinek a jogait, mi csupán a kívándorlás ellen védekezünk, a melynek mélyen fekvő okai vannak s miután azt adminisztratív intézkedésekkel már meggátolni nem lehet, azért a kongresszusnak volt feladata oly javaslatokat kidolgozni, a melyek alapján remélhetjük, hogy részint a közel jövőben, részint pedig némely javas-



latok alapján a távolabbi jövőben javulni fog a helyzet. Ennek a reményében van szerencsém a záróülést ezennel megnyitottnak nyilvánítani. *(Élvezés.)*

Napirendünk értelmében most az egyes osztályok jegyzői fogják a szakosztályok által elfogadott határozati javaslatokat előterjeszteni. Átadom a szót az I. szakosztály jegyzőjének.

**Lutter Béla**, az I. szakosztály jegyzője: (olvassa az I. szakosztály által elfogadott határozati javaslatokat.)

**Báró Kemény Kálmán diszelnök**: Ha nincs észrevétel, akkor a felolvasott határozati javaslatokat a kongresszus által elfogadottaknak jelentem ki. *(Helyeslés)* Minthogy a II. szakosztálynak a jegyzőkönyve még nem kész, átadom a szót a III. szakosztály jegyzőjének.

**Dr. Sárkány Miklós jegyző**: (Olvassa a III. szakosztály által elfogadott határozati javaslatokat.)

**Molnár Józsiás**: Tisztelt Kongresszus! Ugy veszem észre, hogy az én indítványom kimaradt.

**Dr. Bedő Albert**: A t. képviselő ur megnyugtatóására, van szerencsém kijelenteni, hogy az egész tárgyalás naplója ki fog nyomattatni s minden kongresszusi tagnak meg fog küldetni. Ebben a naplóban benne lesznek az összes indítványok, azok is, a melyek a szakosztály részéről nem fogadtattak el. Most azonban csupán az elfogadott határozati javaslatok terjesztetnek elő, mert a záróülés csak azokról határozhat, hogy elfogadja-e, igen vagy nem.

**Molnár Józsiás**: A nyert felvilágosításban megnyugszom.

**Báró Kemény Kálmán diszelnök**: Méltóztatnak tehát elfogadni a III. szakosztály határozati javaslatait is? *(Elfogadjuk!)* Akkor tehát ezt is határozatilag kimondom.

Következnek a II. szakosztály határozati javaslatai.

**Sz. Szakáts Péter jegyző**: (Olvassa a II. szakosztály határozati javaslatait.)

**Báró Kemény Kálmán diszelnök**: El méltóztatnak a II. szakosztály határozati javaslatait fogadni? *(Elfogadjuk!)* Kimondom tehát határozatként, hogy a záróülés a II. szakosztály javaslatait magáévá teszi és elfogadja. *(Helyeslés.)*

**Deák Lajos** felolvassa a IV. szakosztály határozati javaslatait. *(Helyeslés.)*

**Szabó Sámuel:** Tisztelt Záróülés! Méltóztassék megengedni, hogy a szakosztályi határozat ellen bejelentett külön véleményemet előterjeszthessem és megindokoljam. *(Zaj.)*

**Báró Kemény Kálmán diszelnök:** A kongresszus szabályai szerint a záróülésen a szakosztályok határozati javaslatái fölött lehet csak vita nélkül való döntés oly értelemben, hogy elfogadtatnak azok, vagy nem. Itt tehát külön véleményt már előterjeszteni nem lehet.

**Bedő Albert:** Oly indítványok, melyek a szakosztályi üléseken mellőztettek, a záróülésen már nem tárgyalhatók, a szakosztály jegyzőkönyvében azonban befoglaltaknak.

**Szabó Sámuel:** Én nem adtam be írásban!

**Bedő Albert:** Akkor ki fog maradni a jegyzőkönyvből!

**Báró Kémény Kálmán diszelnök:** Kimondom tehát határozatként, hogy a záróülés a IV. szakosztály által beterjesztett határozati javaslatokat egyhangulag elfogadja. *(Helyeslés.)*

**Máthé József jegyző:** (Olvassa az V. szakosztály javaslatait.)

**Báró Kemény Kálmán diszelnök:** Méltóztatik az V. szakosztály határozati javaslatait elfogadni? *(Elfogadjuk)* Kimondom tehát határozatilag, hogy ezzel a kongresszus mind az öt szakosztályának határozati javaslatát elfogadtattak. *(Helyeslés.)*

Napirendünk szerint következik most a végrehajtó-bizottság megválasztása.

**Dr. Bedő Albert:** Tisztelt Kongresszus! A rendező-bizottságnak az a javaslata, hogy ezen kongresszus határozatainak végrehajtásával és a végrehajtás mikéntjének ellenőrzésével, valamint minden szükséges intézkedések megtételével a kongresszust rendező öt testület elnöksége és titkársága bizassék meg.

**Hollaky Arthur:** Tisztelt Kongresszus! Bátor vagyok azt az indítványt tenni, hogy a hozott határozatok végrehajtását és a végrehajtási intézkedések megtételét a rendező-bizottság egészére, gy a mint az megalkotva lett, bizni méltóztassék. Azt hiszem, hogy a végrehajtó-bizottság nagyobb súlylyal fog birni, ha résztvesznek benne mindazok, a kik most a rendező-bizottságban benn vannak és reményünk lehet rá, hogy az itt hozott üdvös határozatok a lehetőség szerint mielőbb meg is valósíttatnak.

**Dr. Bedő Albert:** A kongresszus rendező-bizottsága a maga

részéről teljes készséggel hozzájárul ezen indítványhoz, a mit csak azért nem tett meg, mert tudvalévő dolog, hogy nagyobb számu tagokból álló bizottság összehívása mindig bizonyos nehézségekkel jár. Mindazonáltal, miután a rendező-bizottság szervezete is meg fog maradni, nincs semmi akadály arra nézve, hogy az eddigi rendező-bizottság legyen jövőre a végrehajtó-bizottság is. (Helyeslés.)

**Báró Kemény Kálmán diszelnök:** Méltóztatnak ily értelemben határozni? (*Igen!*) Akkor határozatilag kimondom, hogy az indítvány elfogadtatott.

**Forster Géza:** Mélyen tisztelt Kongresszus! Midőn a rendező-bizottság a székely kongresszus rendezésének feladatát magára vállalta, tudatában volt azon nehézségeknek, a melyek útjában állnak és a melyekkel meg kell küzdenie. Számított azonban arra, a miben nem is csalódott, hogy az erdélyi részekben bizonyára fog olyan egyénekre találni, a kik szivesek lesznek munkájában támogatni. A rendezés munkáját több testület vállalta magára. Ezek nagyobb része azonban távolabb lévén ettől a vidéktől, eredményeket csak úgy érhattünk el, hogy az itt lakók annál nagyobb mértékben voltak segítségünkre. Kedves kötelességet teljesítek tehát, midőn a kongresszus nevében köszönetet mondok mindenekelőtt *Csik vármegye közönségének* a részéről oly kiváló mértékben tapasztalt szives vendéglátásért (*Éljenzés*); köszönetet mondok továbbá *Tusnádfürdő közbirtokosságának*, hogy e kies fürdőhelyre meghívott bennünket s ezáltal mintegy vonzóerőt gyakorolt, hogy siessünk e fürdőhely meglátogatására. Hasonlóképp köszönettel tartozunk *Tusnádfürdő villatulajdonosainak*, a kik tulmenve a szokásos vendégszereteten, valósággal vendégekül fogadták a kongresszus tagjait. De nagy köszönet illeti *a helyi bizottságot* is, a mely szives volt a központi bizottságot a rendezés nagy fáradalmaitól felmenteni és elismeréssel tartozunk azon *közigazgatási tisztviselőknék*, a kik a tanulmányutra kirándulókat kalauzolták és mindent megtettek arra nézve, hogy ez a tanulmányut úgy sikerüljön, mint a hogy tényleg sikerült is. Külön mondok köszönetet *dr. Dolecsko János* fürdőorvos urnak, a ki mint az elszállásolási bizottság elnöke, igazán nagy mértékben érdemelte ki hálánkat. (*Éljenzés*) Végül köszönetet mondok a kongresszus nevében *a sajtónak* és a sajtó jelen volt képviselőinek, a kik a nagyközönséget és az egész országot tájékoztatták a mi tanácskozásaink le-

folyásáról s a mint az eddigi tudósításokból látjuk, oly kitünően megfeleltek hivatásuknak. *(Éljenzés.)*

**Ugron Zoltán:** Engedjék meg, hogy mint a kongresszus egyszerű tagja, köszönetet mondjak a *rendező-bizottság* mélyen tisztelt *elnökségének*, hogy itt megjelenésével és a kongresszuson való részvételével a kongresszus jelentőségét emelte, köszönetet a *kongresszus főtitkárának*, a ki páratlan buzgalommal működött a siker érdekében. *(Éljenzés)*

Köszönetet mondok a *szakosztályi elnököknek és jegyzőknek*, a kik tisztüket olyan odaadóan és lelkiismeretesen teljesítették, valamint az egyes *előadóknak*, a kik tanácskozásainkat bevezették. Köszönetet mondok különösen az *O. M. G. E.-nek*, *(Élénk éljenzés.)* mely egész súlyával és tekintélyével sietett támogatására a székelység társadalmi intézményének, egyengetvén utját a magyar és székely testvéries egyesülésének a székelység boldogulása érdekében. Kívánom lelkemből, hogy ebből a harmonikus működésből kifejlődjék a magyar-székely társadalmi unió, az egységes magyar nemzeti társadalom. *(Zajos éljenzés)*

**Báró Kemény Kálmán diszelnök:** Azt hiszem, nem is kell kérdést intézнем, hanem határozatilag kimondhatom, hogy azon köszönetnyilvánításhoz, a melyet *Forster Géza* igazgató és *Ugron Zoltán* itt indotványozott, az egész kongresszus örömmel hozzájárul. *(Zajos éljenzés.)*

A magam részéről még köszönetet mondok a kongresszus nevében a *kormány képviselőinek*, a kik itt megjelenvén, szivesek lesznek a halottakat illetékes helyen tolmácsolni. *(Élénk éljenzés.)*

Ezzel a kongresszus végére érve, annak a meggyőződésemnek adok kifejezést, hogy ha a társadalom a kongresszus által képviselt érdekeket magáévá teszi, akkor nagy eredményeket leszünk képesek elérni. *(Ugy van!)* Ébren kell tehát tartani állandóan az egész társadalmat és közvéleményt kell csinálni. Mert a kormányok változhatnak. — ámbár reméljük, hogy a jelenlegi kormány állandó jellegű, — de akárhogy változnak a politikai viszonyok, meg vagyok róla győződve, hogy a mindenkori kormányok végrehajtói lesznek a közvéleménynek. Azért beszélek ilyen távoli időről is, mert e program, a melyet felvettünk,

természetszerűleg nem vihető azonnal keresztül, hanem évek hosszú sora fog elmulni, míg annak minden pontja realizáltatik. Nem felesleges dolog tehát a mindenkori kormányokra apellálni. Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy jelenlegi kormányunkban megvan a teljes jóindulat és számíthatunk rá terveink keresztülvitelénél, a mennyiben azt részint a pénzügyi helyzet és részint egyéb teendők halmaza megengedi.

Ezzel a székely kongresszust ezennel berekesztettnek nyilvánítom. (*Hosszantartó, lelkes éljenzés.*)

## A nők feladata a Székelyföldön.

*A kongresszus alkalmával előadta:*

**Geőcze Sarolta.**

Mélyen tisztelt Hallgatóim!

Mikor nagybeteg van a háznál, ágyához gyűl az egész család, aggódva lesik lélekzetvételét s összehívják az orvosokat, a kik tanácsot tartanak felette, megállapítják a bajt és elrendelik az orvosságot. De az ápolás azután a nőkre marad, a kik gyöngéd kézzel simogatják a beteg homlokát és egyengetik fejealját.

A magyar nemzetnek is nagybetege van: a székelység. Vérmergezés dul ereiben, láz sorvasztja erejét és baját sulyosbitja a nyomor, a mely szülőoka is volt. A nemzet betegéhez gyűltünk össze mi is a haza minden részéből; nem a léha kíváncsiság hozott ide, hanem a szeretet: aggódva lessük érverését, aggódva fürkészszük bajának okait, hogy az orvoslást megtaláljuk. E kongresszuson az orvosok megvizsgálták a beteget, megállapították a bajt s elrendelték az orvosságot. De az ápolás itt is a gyöngéd női kézre vár; mert a férfiész munkája fogatos csak úgy lehet, ha a női sziv is segíti munkájában.

Hogy miben állhat ez a segítség, azt próbálom megvizsgálni.

Ehhez kérem szives türelmüket. *(Halljuk!)*

\*

Előbb egy kitérés.

Pár év előtt Svájcot jártam, a glecserek csodálatosan szép országát, mely természeti szépségekben oly gazdag, de a kenyeret oly szűken adja. S e glecserek, e vad sziklák között, a keskeny völgyekben mégis boldog, virágzó nép él a műveltség bámulatos fokán. Önkénytelenül az a kérdés támadt bennem: mi viragoztatta fel e népet zordon hazájában. A válasz, a melyet a történelem és az élet adott rá, ugyanaz volt: a tiszta erkölcs és a szorgalom.

Majd a római Colosseum tövében jártam és a forum romjai

közt bolyongva, újra fölvetődött előttem a kérdés: mi döntötte meg a világ leghatalmasabb birodalmát? S a válasz, a melyet a történelem adott, ugyanaz volt: nem a népvándorlás vihara, hanem az őrlő szú, mely elkorhasztotta, az erkölcsi romlottság.

Ezek az emlékek elevenedtek meg lelkemben azon a felejthetetlen kedves uton, melyet a Székelyföld szívében tettünk, bejárva egy darab olyan gyönyörű földet, a melyért megirigyelhetne bennünket az egész világ; láttuk ott a derék, értelmes székely népet takaros falvaiban; gyönyörködve láttuk szorgalmas két keze munkájának gyümölcsét. Páratlanul szives vendégszeretet, muzsikaszó várt mindenütt. Még az ég is jókedvében volt s verőfényvel árasztotta el a felséges tájakat, a merre utunk vitt.

Mégis, e verőfényes képre sötét árnyék borult; mégis, e vidám zeneszót fájdalmas jajszó zavarta meg. A szép kis székely házakban nyomor tanyáz és vész ki belőlük a szorgalom és az erény. A szorgalmas székely kéz nem itthon dolgozik — 100,000 székely kéz dolgozik idegenben. A székely ház szép virága nem itthon virot; liliumát idegen földön sárba tapossák — 10,000 székely lány él túl a határon; 10,000 hulló csillag!

A kongresszus határozati javaslatai közt alig volt olyan, a mely a székely nép erkölcsi sülyedtségét ne említette volna. A hol a szégyent ily nyíltan bevallják, ott a baj kicsiny nem lehet. Ettől a bajtól félttem én a székely népet, mert az lesz az az őrlő szú, a mely meg fogja rágni életfáját, hogy azután könnyű játéka legyen a nemzetiségi viharoknak. A közigazdák ám vizsgálják a gazdasági bajokat; engem, mert nő vagyok, az erkölcsi veszedelem aggaszt, a mely veszedelme a családi életnek és elpusztítja az életerőt.

A bűn szülője itt is a nyomor.

Itthon sovány puliszka; túl e hegyeken pedig bőséges eledel. Itt 10—20—30 frt meg egy pár csizma az évi szegődség; ott 15 frt a havi bér. A selyemruha pedig csábit és sutba kerül a rokolya s a rokolyával sutba kerül az erény; 100—200 frttal jóvá van téve minden; 100—200 frttal a szegény székely nagyot lendít magán; 100—200 frtért a legény beköti a selyemruhás lány fejét. S ki gondol arra, hogy a székely rokolyával oda a székely becsület? — így esik, hogy az anya 14 éves gyermekét már maga unszolja a mészárszékre.

Róma akkor dőlt meg, mikor a római anyák megromlottak.

A székely népre vajjon mi vár?

*Meg kell ujtani a székelységet nemcsak gazdaságilag, hanem erkölcsében is,* hogy felvirágozhassék, mint a kis Svájc s ne jusson a nagy Róma sorsára.

Tudom, hogy majdnem lehetetlennek látszik, a mit kívánok; és mégis meg kell próbálni. Nem lehet engedni, hogy ez a nép, mely egykor a magyarságnak disze, büszkesége, védő őrszeme, erős kardja volt, továbbra is maga ássa sirját magának. Tudom, hogy a métely elharapódzott mindenfelé; tudom, hogy átjárta az egész népet és kiölte belőle a régi székely becsületet, elfásítva a tömeget s elcsüggesztve a jobbakat. Mindegy. A gyógyítást, az erkölcsi megújítást el kell kezdeni mindenütt, a Székelyföld minden zugában, minden apró eszközzel, a mi jónak mutatkozik — életkérdés az a székely fajra. A gazdasági talpraállítás is azért fontos, mert az erkölcsi megújulásnak feltétele. S a mentéshez hozzá kell fogni mindjárt; nem holnap, de ma; mert itt minden halogatás veszedelem.

Ezt a munkát pedig nem végezheti sem az állam, sem a törvényhozás, — az legfeljebb gátat szabhat a baj továbbterjedésének. *Azt nem végezheti más, mint maga a társadalom,* szövetkezve az egyházzal és iskolával s az erkölcsi fejlődés egyéb tényezőivel.

A kongresszusi javaslatok a teendőket csaknem kimerítették; egy tényezőről azonban megfeledkeztek: s ez *a nő*. Ne kicsinyeljük ezt a tényezőt, mert legtöbbet ép ez tehet. Vagy nézzük végig a művelt országok fejlődését: a melyek erkölcsileg s műveltség dolgában a legmagasabb fokra jutottak — Anglia, Németország, az amerikai Unió, a kis Svájc s Finnország és Norvégia — az erkölcsi kultúra mezején mindenütt első sorban dolgozik a nő; s a hol a nő a társadalom nemes munkájából ki van zárva — mint Keleten — ott a sülyedés bizonyos. Elég itt a határszálon tul pillantanunk. Még az erkölcsi megújulást is ők indítják meg, mint legújabbán Franciaországban.

A mi természetes is. Mert a nőt nem esze, nem becsvágya vezeti, hanem szive; az ő világa, a melyben egyedül leli fel boldogságát, a család s így ösztönszerűleg megérez mindent, a mi azt veszélyezteti s természetes ösztönével védekezik ellene és a szeretet leleményességével igyekszik azt megoldalmazni.

Nemes, szép feladat vár a Székelyföld nőire. Érdemes arra, hogy szívük, lelkük minden melegét tegyék belé.



A Székely Társaságok szép, okos czélt tűztek maguk elé; de csak félkézzel dolgoznak, míg a Székelyföld művelt nőit munkájukban segítőtársul meg nem nyerik. A társadalom egybeforrasztása csak nekik sikerülhet; a pártoskodás ütötte sebeket az ő kezük kötözgetheti be; az ő gyöngéd, tapintatos kezük simitgathatja el az ellentéteket a társas életben; a kasztokra tagolt társadalmat ők egyesíthetik. Nekik semmi sem lehetetlen. A francia példabeszéd azt tartja: *Ce que femme veut, Dieu le veut* — amit az asszony akar, Isten is akarja. És igaza van.

S a magyar nő tud tenni, ha akar.

Az abszolutizmus éveiben, mikor a politikai élet el volt fojtva, ők teremtették meg azt a nemes tartalommal teljes társadalmi életet, mely ápolója lett a nemzeti öntudatnak, a nemzeti irodalomnak és művészetnek és minden hazafias szent törekvésnek.

Bodrogközön csak nemrégiben a szocialista lázongás ütötte társadalmi sebeket a Nőegylet kötözi be, tullépve a szokásos nőegyleti sablonon, mely a szegényeknek való alamizsna- és ruhaosztásban merül ki, ők a társadalmi bajt gyökerében igyekeznek gyógyítani: kiemelni a népet tudatlanságából s gyámoltalanságából, háziiparfejlesztés által kenyeret adni kezébe s bizalmát megnyerve, gyámolítani mindennemű bajában.\*) Ragyogó fővárosunkban, hol a világvárosi emelkedés korán megtermette a világvárosok mocsártenyészetét és erkölcsi nyomorát, a Lorántffy Zsuzsánna-Egyesület\*\*) dolgozik lankadatlan kitartással és meglepő eredménynyel a legalsó néprétegek erkölcsi emelésén. A kezdet itt is kicsiny volt, mint a bibliai mustármag. Néhány lelkes nő és férfi kezdte meg a szegény gyermekek vasárnapi oktatását és a csütörtöki tanítást a barakkokban, a hol az erkölcsi és anyagi nyomorban sanyalódóknak gyámolítói és fölemelői lettek; sőt leszálltak oda is, az erkölcsi élet legmélyebb régióiba, a társadalom kiközösítettjei közé: az egyesületnek egyik tisztalelkű nőtagja a gyűjtőfogházbeli nőket látogatja s e vigasztalan sötétségben terjesztgeti a hit vilá-

\*) Ez a nőegyesület 1898-ban alakult gróf Mailáth Józsefné és özv. báró Sennyey Pálné felhívására; azóta kitartóan dolgozik: iskolákat látogat és segít; a falvakban a szegényeket látogatja s nekik élelmiszert és ruhaneműt oszt, melyet a nőegyleti tagok felügyelete alatt jobbadán maguk a falusi asszonyok, lányok készítenek; háziipari tanfolyamokat szervez s a készített czikkek értékesítését intézi; a vidék szegény betegeit segíti s kórházban helyezi el. De a mi fő: sikerült közös munkára egyesítnie a vidék egész társadalmát.

\*\*) Elnöke Szilássy Aladárné, titkára Dessewffy Emma.

gosságát s ébresztgeti az emberi jobb érzést. Ma már az egyesület megerősödött; nem csupán néhány száz gyermeket és cseledelet részesít oktatásban, nem csupán igen sok szegényt és beteget segítségben és erkölcsi oltalomban, hanem megnyerte művének a művelt fiatalságot, a melyben fel bírta ébresztetni a hitélet ápolása mellett a nemesebb kötelességérzetet a reá váró társadalmi feladatok iránt. Hogy egyes lelkes nők kitartása mily eredményt vivhat ki, arra épp Erdély szolgáltató példát: Gyarmathy Zsigáné a kalotaszegi varrottas elterjesztésével Kalotaszeg leányainak nem csupán kenyeret ad kezükbe, hanem a becsületes kereset biztosításával az erkölcsi zülléstől is megóvjá őket. A Rongyosegyletek pedig Székelyföldszerzte enyhítve a nyomort, gyógyítgatják a társadalom sebeit. A nagyenyedi nőegylet is, öntudatlanul bár, okos, józan szociálpolitikát üz, mikor a szegény iskolásgyermeket ruházza s a jó tanulókat jutalmazza és valamennyinek karácsonyfát áliít. Ha a viszonyokat jobban ismerném, kétségkívül találnék más ilyenmü kezdeteket is.

Mindez azonban nem elég.

Az izoláltan működő erők nagy munkát végezni nem képesek. Egyesíteni kell azokat, hogy támogathassák egymást. Tömörülni kell. Egységes szervezetre van szükség s szervezett, tervszerű munkálkodásra, melyben egyik vidék támogassa a másikat.

*Az erdélyrészi magyar nőknek épp úgy össze kell tartaniok, mint a hogy összetartanak a szászok s románok, a kik fajuk minden mozgalmában tevékeny részt vesznek.*

Keretül a *Székely Társaságok* kínálkoznak, melyeknek kötött marsrutájuk nem lévén, legjobban simulhatnak a helyi szükséglethez. De szükséges lenne egy *központ*, melyben az egyes vidékek képviselve lennének. Itt a svájcz *Gemeinnützige Frauenvereine* lebeg előttem, mely behálózza az országot s egységes vezetés alatt állva, működik mindenfelé, máig igen sok közhasznú dolgot valósított meg és a társadalmi működésnek egyik kimagasló tényezője.

Az egyes vidékeken lehet is, kell is alkalmazkodni a helyi viszonyokhoz; de a központ azért szükséges, mert a munkát az egész vonalon az indíthatja meg, az irányozhatja, másrészt a háziipar föllendítéséhez szükséges anyagokat s mintákat is olcsóbban azt szerezheti be, valamint hogy az eladást is az közvetítheti.

Az a központ létesítésénél a kapcsolatot a már meglévő szervezetekkel, minők a Marosvásárhelyi Iparkamara s a Székelyföldi Iparmúzeum. Mert mind e szervezetek jobban dolgozhatnak női segítséggel. Az Iparmúzeumnak, mely ma csak tengődik, az anyag- és mintagyűjtésben a vidéki művelt nők segíthetnének; az Iparkamarát pedig az által segítenék, hogy vidéken a háziiparfejlesztést ők irányoznák, részleteiben ők ellenőriznék, mint a Hétfalusi csángó asszonyok szötteményeit a brassói Csorba Samu neje. A művelt nők, kiknek Izlésük fejlettebb, a kik divatlapokat járatnak s a tiszta stilű kézimunkát meg tudják becsülni, a központból nyert utbaigazítás szerint oktatgathatnák, igazgathatnák a falusi munkásnőket, hogy az előállított czikk rendesebben dolgozott, izlésesebb, finomabb, tisztább stilű s így kelendőbb legyen. Egyes okos, jó urinők biztatása lendületet adhat a háziiparnak; nem kell ahhoz nagy befektetés, csak egy kis okos jóság. A komárommegyei Hetényben a református papné saját lakásába gyűjtötte a téli esteiken a mesterkélő parasztleányokat, hogy ne a maguk lámpáját égessék, ismerősei közt pedig munkát szerzett nekik; s ez által lassankint föllevenítette s újra fel is virágoztatta a vidéknek ősi, már-már feledésbe ment háziiparát.

De már az mindenesetre szükséges és czélszerű lenne, hogy az anyagbeszerzés és értékesítés együttesen, szövetkezeti uton történjék. Mint a szalmafonó asszonyok szövetkezete teszi Firenze vidékén, a hol az ősi szalmafonóipar s vele 80.000 ember a divat szeszélye következtében, mely a háncskalapot kapta fel, már-már végpusztulásnak indult; ekkor néhány jólelkű ember a munkásokat szövetkezetbe egyesítette, mi által a gyártás sokkal olcsóbb lett; a világpiacz szemmeltartásával s az okosan szervezett értékesítéssel pedig elérték azt, hogy csakis kelendő árut készítenek; így az ősi ipar s vele az egész vidék újra felvirágozott.

Ez kell a Székelyföldön is első sorban; mert az természetes, hogy előbb a baj szülőökát, a nyomort, kell enyhíteni; az erkölcsi orvoslásra gondolni csak azután lehet. *Mig a nép itthon tisztességes, élhető keresetet nem kap, addig a Romániába özönlést megátolni nem lehet.* Ezzel legyünk tisztában.

A nép *anyagi* helyzetének javítására valók volnának a földmives és háztartási ismétlő-iskolák, melyeknek felállítása tul a Királyhágón már megindult; esetleg a háziipari és varró-tanfolyamok is. A művelt nők mindezeknél érvényesíthetnék egyrészt gazdasági

tapasztalataikat, másrészt jóízlésüket; erkölcsi támogatásuk pedig ezen iskoláknak csak hasznára válna.

Még a fürdők föllendítésében is lehet részük a művelt nőknek. Mert hiszen a női szem látja meg legjobban azokat az apró hiányokat, melyek fürdőinket ma még többé-kevésbé kényelmetlenké, nem-vonzókká teszik, s a női lelemény találja ki legkönnyebben a segítség módját. És én azt hiszem, ha mindkettőt női tapintattal és női gyöngédséggel adják elő, nincs az a fürdőtulajdonos a világon, a ki az ily jóakaratu figyelmeztetést szívesen ne venné s ne követné. Csekély fáradsággal s egy kis jóízléssel apródonkint nyugatiasan lakályossá s otthoniassá lehetne varázsolni ma még jobbadán rideg s hiányosan felszerelt fürdőinket.

A nép *erkölcsi* emelésére — az egyházakkal egyetértve — szintén a nők tehetnének legtöbbet, nemesítő befolyásukat a mindennapi élet minden egyes, bármily aprólékos mozzanatánál éreztetve. Ne kicsinyelje az ily parányi hatásokat senki. Esőcsepp is kivájja a követ. S higgyék el nekem: a ki nem gőgös lenézéssel, hanem jóakarattal és segítőleg közeledik a néphez, van arra erkölcsi befolyása; mert a nép olyan, mint a gyermek — megérzi, hogy ki szereti. S ha a székelység szégyenfoltját egyszerre letörölni nem is lehet, van annak módja, hogy a viszonyok lassankint javuljanak.

Hogyan?

Mig mi e kongresszuson az orvoslás módjáról tanakodunk, a hegyeken tulról megható szózat hallatszik: a sziv szava.

Egy levél érkezett a kongresszus elnökségéhez, túl a hegyekről, kelet Párisából; a hol a Székelyföld virágait porba tiporják; a hol az a 10,000 hulló csillag hulladozik. Egy levél, gyermekes vonásokkalrva, tele helyesirási hibával, itt-ott dagályos is; mégse olvastam én annál soha szebbet, mert e töredezett sorokból az igaz, romlatlan magyar sziv szól hozzám. Engedjék meg, hogy felolvassam:

„Mélyen tisztelt Székely kongresszus!

Mikor a székely haza szívébe e kies fürdőhelyen a haza keleti védbástyája a székelység védelmére tömörült nemes gondolkodás kibontotta lobogó zászlóját; engedjék meg nekem a külhonban született s ott élő székely honleánynak, hogy üdvözljem a legdicsőbb eszme dicső harczosait. Üdvözljem a külhonban élő magyar nők nevében, kik ott túl a határon, Románia fővárosába, mint olyanok kik a székely földről szakadtak ki, egyesültek e címek alatt:

*A bukaresti magyar katolikus nők egylete,  
A bukaresti magyar protestáns nők egylete,*

hogy családjaikban és a társadalomban őrsei legyenek a vallás és a távol levő édes *haza* igaz szeretetének. őrsei legyenek a család és a társadalomban egyaránt.

Hogy a szülőhaza szeretete él a bukaresti magyarok szívében, annak tanujele már az is, hogy az idegenbe egymást gyámolító jótékonycélú egyesületekbe sietnek tömörülni, hogy egymáson segíthessenek, hogy ünnepélyeiken éleszszék a távoli szent *haza* szeretetének igaz, lángoló tüzet.

Hogy többet nem tehetnek ott túl a határon sem férfi-, sem nőegyesületek, annak oka nem az ott élők akarathiánya; hanem a *hazai részvétlenség, szeretetlenség*, a kivándoroltakat, a bent szülötteket semmibe sem vevő rideg közönyösség ezt pedig megtörni a Keletre szakadt hontalanoknak, a nyugodtan maradt felvilágosult szellemü testvérekkel szembe nem áll hatalmukban. Ezt megtörni, a nagyérdemü *Kongresszus* határozata tehetné talán, olyformán, ha időnkint meglátogatnának ott az idegenben s akkor a künn élőket nem a mulatóhelyek kiszolgáló cselédjei után, hanem *társulati* helyiségeiben, *templomi összejöveteleiken s családi körökben* sietnének megismerni, nem a konzulátusaink hivatalnokaitól kérnének felvilágosítást, kik sem minket, sem társadalmi életünket nem ismerik, hanem a néppel élő és érző mindkét vallásfelekezeti hivatalnokaitól s akkor sem egyik, sem a más kikerülésével, hogy mentve legyenek az egyoldaluságtól, hanem mindeniktől egyen-egyen társadalmi magasztos szent missziójuknak megfelelőleg.

Ha ily irányban siettek volna megismerni, akkor ma már nem kellene tán aggódni a keleti leánykereskedés ügyével s a székely leányok Romániába irányuló kivándorlását törvénnyel korlátozni; — nem, mert akkor ma már virágoznék Bukarestben *egy cseléd-lányvédő-egyesület az ottani nők egyesületének védelme alatt*, ha pedig volna, akkor nem kellene aggódni a kenyér után jövők erkölcsé felett s nyugodt lehetne a társadalom, nyugodt a szülő, ha tudná, hogy leánya ez erkölcsi két nőegylet védőszárnyai alatt áll. E cél megvalósítását is kitűzték célul az ott élő magyar nők, de hogy céljukat ériék, arra vagy igen hosszú idő kell, — vagy pedig gyámolító segély.

Mélyen tisztelt Kongresszus! A magyar *haza* szívjósága

évenként százezreket áldoz a jótékonyság terén oly célra, mely nem hoz gyümölcsöt, vajjon nem juttathatnának-e csak morzsányit azoknak a törvény szigora daczára is Romániába özönlő *székely leányok erkölcsé megmentésére, kik visszajöve, hivatva vannak a székely nemzet anyái lenni?*

A székelység megmentőitől függ az eszme megvalósítása, csak lelkesítő, intő szó kell az ott élő *Magyar nők* táborának s ők elég erősek lesznek arra, hogy leányaiknak anyáik helyett védő anyalaik legyenek. Ha a kivándorlási kérdésnek ez a legveszedelmesebb pontja, azt megtörni segítsék, azokat a nőket, kik ott a távolban ez idő szerint 800 taggal sorompóba állottak a szolgálatra jövő leányok és a székely nemzet becsülete védelmezésére.

Midőn egyleteink ily irányu törekvéseiben röviden ismertetem e helyen a tisztelt Kongresszussal testben távol, de szívvvel s lélekben jelenlevő, külföldön élő társnőim nevében a szív melegével üdvözlöm, akkor biztosítom arról, hogy sóhajunk naponkint égbe száll: kérve a mindenható jó Istent, hogy adjon magasztos szent kegyelmet a székely nép megmentésére irányuló lelkes és nemes munkálkodásra.

*Éljenek a székely nemzet lelkes harcosai!!!*

1902. augusztus 28.”

Megilletődve olvasom e sorokat. És felemelődik az én csüggedt lelkem.

A Székelyföld virágjait nem fogják idegen földön porba tiporni; lesz nekik ott hű ápolójuk; és az a 10,000 hulló csillag nem fog lehullni; megváltja valamennyit az az egy, a melynek fénye e levélből ragyog felénk: a szeretet csillaga.

Ez a levél megmondja, mit kell tennünk. Ez az egyszerű asszony\*) fején találta a szeget. A Bukarestbe kivándorolt székely leányokat a bukaresti magyar nők erkölcsi oltalma alá kell helyezni. Erre meg kell adni azoknak az anyagi módot.

De nem elég, ha csupán odakint oltalmazzuk őket. Az oltalomra, sajnos, itthon is rászorulnak. Tudjuk, pár évvel ezelőtt megindult egy mozgalom a székely leányok kivándorlásának megállítására; a fővárosba s vidéki nagyobb városokba igyekeztek

\*) Azóta megtudtam, hogy e levél írója nem asszony, hanem egy kedves, szerény fiatal leány, kinek leányos féltékenységét csak igaz, mély fajszeretete győzte le. Jól esik nevét leírom: Meskó Gizella, egy bukaresti magyar kereskedő leánya.

őket terelni s tényleg, a helyszerzőkhöz igen sok székely leány kopogtatott be. Ám ez a levezető csatorna nem vált be. Nagyobb városaink mindegyike egy-egy kis Bukarestnek bizonyult. Itt tehát baj van, a melyen segíteni kell. A városokba jövő tapasztalatlan leányokat nem lehet a helyszerzőknek kiszolgáltatni, kik igen gyakran más, megnevezhetetlen üzletet is folytatnak. Münchenben a nőegylet szervezett egy ugynevezett *Bahnhofcommissiont*, melynek tagjai — előkelő uri nők — felváltva járnak ki a pályaudvarokba; ott az érkező vonatokat szemmeltartják s a leszálló falusi leányokat megszólítják s oltalmuk alá veszik, nehogy azok kezébe kerüljenek, a kik szintén készek a leszálló falusi leányokat oltalmuk alá venni ... Ilyesmire lenne szükség nálunk is.

De baj az is, hogy a székely leányok a háztartási munkákban teljesen járatlanok; a mi, előbbi életmódjuk mellett, természetes is, — a puliszkakavarás mellett nem tanulnak meg sütni, főzni; a szöttes rokolyán nem tanulnak meg mosni-vasalni. Tehát uri házhoz nem fogadják őket; többnyire vendéglőkbe, korcsmákba kerülnek szolgálókul. Hogy aztán innen az ut hová visz, azt könnyű kitalálni.

Ha tehát nekik itthon tisztességes szolgálatot akarunk biztosítani, okvetetlen gondoskodnunk kell oktatásukról nagyobb városainkban; a nőegyletek felügyelete alatt szervezendő elhelyező-intézetek, ha cselédiskolával kapcsolják őket össze, melyben a legszükségesebb házimunkákra kitanítják őket, egyszersmind erkölcsileg is meg fogják őket oltalmazni. Erre nézve az angol előkelő nők adnak példát, kik a londoni cselédotthonokban a cselédeket maguk oktatják mindenféle házimunkára, vasárnaponként bibliára és zsoltárra; ilyenkor téával szolgálják ki őket s elbeszélgetnek, eltréfálnak velük. Az elszegődött cselédleányt pedig új helyén meglátogatják\*) s állandóan erkölcsi oltalomban részesítik. A fővárosban a Mártha-Egyesület s a Lorántffy Zsuzsánna-Egyesület már megindult ezen az uton. Kivánatos, hogy többi nőegyleteink is kövessék őket.

Mélyen tisztelt hallgatóim! Nem akarok szives türelmükkel visszaélni. Ugyis csak rá akartam mutatni arra a nemes munkakörre s a feladatra, mely a Székelyföld művelt női előtt áll. Ha

\*) Jellemző az angol felfogásra az elnevezés is: a cseléd az ily hölgyet *Lady-Friendjének* (urihölgy barátójának) nevezi s e czímet nem röstelli Devonshire herceg felesége sem.

szeretik szülőföldjüket, el fogják vállalni, mert életkérdés az a székelysége nézve.

Valaha régen a Kőmives Kelemenné gyöngé testét keverték a mészbe, hogy a férfikarrakta Dévavára álljon. A mai kor szelidebb. Vér helyett csak szivet, egy kis munkás szeretetet s egy kis okos jószágot kíván. Én azt hiszem, a *Bornemissza Annák földjén* még egyik sem vezett ki s a Királyhágón innen is fog akadni magyar asszony, a ki azt a kormánypálczát, mely nem két órára, hanem mindörökre adatott a gyöngéd, okos női kézbe, a mai viszonyoknak megfelelően is fogja tudni forgatni, mikor a töröknél nagyobb veszedelem: a belső romlás fenyegeti az erdélyi magyarság ez ősi, nemes ágát. És akkor a Székelyföld boldogulni fog, mint a kis Svájc és nem kerül a nagy Róma sorsára. (*Hosszantartó, zajos éljenzés.*)



## TANÁCSKOZÁSI REND.

1. A kongresszus teljes ülésein a kongresszus elnökei, a szakosztályok ülésein pedig a szakosztályi elnökök vezetik a tanácskozásokat.

2. A felszólalni kívánók a jegyzőkönyv vezetőjénél jelentkeznek

és csak a jelentkezés sorrendjében igényelhetik a szólásjogot.

3. Minden felszólaló, az előadók kivételével, egy és ugyanazon kérdésben csak egyszer és legfeljebb 10 percet vehet igénybe.

4. A tárgyalandó kérdéseket az előadók vezetik be és azokkal kapcsolatosan beterjesztik határozati javaslatukat. Az előadás tartama legfeljebb 30 percz. Az előadó védi határozati javaslatát s a zárszó jogával élhet.

5. A tárgyalások folyamán minden indítvány vagy módosítás *írásban*, a benyújtó nevének föltüntetésével a jegyzőkönyv vezetőjének adandó át.

6. Személyes kérdésben a vita folyamán bármikor föl lehet szólalni, de a fölszólalás 2 percnél több időt nem vehet igénybe.

7. Vitás kérdésekben az elnök 3 tag indítványára berekesztheti a vitát és szavazást rendelhet el.

8. A kongresszus, valamint a szakosztályok szavazás esetén szótöbbséggel határoznak. A szavazatok egyenlő megoszlása esetén az elnök dönt.

9. A szakosztályok befejezván munkálataikat, az ott elfogadott határozati javaslatokat a szakosztályi jegyzők a kongresszus záróülése elé terjesztik, a mely a javaslatok elfogadása felett *vita nélkül* dönt.

## FELSZÓLALÓK NÉVJEGYZÉKE.

	oldal
<i>Andreics János</i>	116, 127, 128, 130, 131
<i>Áronsohn Henrik</i>	666
<i>Ágoston Lajos</i>	191, 229
<i>Balás Árpád</i>	649
<i>Balogh Pál</i>	465, 475
<i>Barabás Béla</i>	62
<i>Barabás Endre</i>	28, 442, 635, 651
<i>Bartalis Imre</i>	327, 351, 385
<i>Bartók József</i>	269
<i>Bánffy Miklós gróf dr.</i>	306, 415, 426, 438
<i>Bánffy Zsigmond dr.</i>	309, 325, 327, 352, 377, 387, 388
<i>Becze Antal</i>	23, 284, 294, 302, 311, 323, 343, 345, 362, 388, 389, 400, 415
<i>Bedő Albert dr.</i>	18, 22, 50, 51, 61, 71, 86, 87, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 113, 131, 132, 441, 674, 675
<i>Bedő Sándor dr.</i>	284, 444, 454, 456
<i>Benedek János dr.</i>	320, 327
<i>Benedek Kálmán</i>	127
<i>Berzenczey István</i>	61, 94, 95, 147, 173, 216, 227, 241, 424
<i>Bethlen István gróf</i>	284, 415, 428, 442, 456, 458
<i>Bodor Tivadar dr.</i>	304, 310, 350, 386, 399, 415, 452
<i>Bocskor Ádám</i>	327, 634
<i>Bocskor Ferencz</i>	358
<i>Bogdán Arthur</i>	441, 454, 456
<i>Borbély Sámuel</i>	578, 593
<i>Boros György</i>	497
<i>Borszéky Soma</i>	192, 268
<i>Brázay Kálmán</i>	147
<i>Brázovay Kálmán</i>	415
<i>Buday Barna</i>	47, 284, 634, 649
<i>Bürger Albert</i>	149, 203, 216
<i>Csernátoni Gyula dr.</i>	599
<i>Csia György</i>	130
<i>Csonka Géza</i>	621
<i>Damokos Andor dr.</i>	621, 633, 634
<i>Dániel Lajos</i>	346
<i>Deák Lajos</i>	45, 475, 527, 539, 554, 555, 563, 618, 620, 674

	oldal
<i>Dessewffy Aurél gróf</i>	18, 20, 23, 47, 50
<i>Dévai Ignác dr.</i>	303, 348, 379, 375
<i>Dózsa Ferencz dr</i>	40, 547, 553
<i>Éber Ernő</i>	98, 302, 323
<i>Fábián László dr.</i>	301
<i>Fejér Antal</i>	150
<i>Fekete Jakab</i>	216, 230
<i>Fenyvesi Soma dr.</i>	354, 425, 439, 452
<i>Ferenczy Géza dr.</i>	400, 453
<i>Ferenczy Károly</i>	489, 521, 526, 546, 553, 599, 606
<i>Forster Géza</i>	284, 285, 294, 320, 324, 323, 327, 330, 371, 375, 386, 386, 387, 388, 415, 676
<i>Földes György</i>	522
<i>Füredy Lajos</i>	71, 86, 87
<i>Gáspár Antal</i>	87, 95, 97, 100
<i>Gáspár Gyula</i>	261, 654, 664, 665
<i>Geöcze Sarolta</i>	679
<i>Gindert István</i>	150
<i>Gödrö Ferencz ifj.</i>	527, 538
<i>Gyárfás Győző</i>	181, 269, 278, 283
<i>Gyöngyössy Béla</i>	101, 386
<i>Györffy Gyula dr.</i>	51, 305, 355, 357
<i>Hankó Vilmos dr.</i>	655, 663, 666
<i>Hegedüs Lóránt dr.</i>	428
<i>Hoffmann Géza.</i>	93, 96, 127, 128, 131
<i>Hoffmann Hugó</i>	537, 634
<i>Hollaky Arthur</i>	302, 436, 675
<i>Horváth János dr.</i>	230
<i>N. Horváth Mihály</i>	61
<i>Horváth Sándor</i>	95, 97, 114
<i>Imecs Jákó</i>	563
<i>Incze Balázs</i>	292, 355
<i>Incze Ignác</i>	71
<i>Incze Kálmán</i>	270, 279
<i>Intze István</i>	308, 331, 348, 349, 358, 385
<i>Jancsó Benedek dr.</i>	548, 554
<i>Kelemen Ádám</i>	349, 367, 385, 387, 388
<i>Kemény Andor dr.</i>	355
<i>Kemény Kálmán báró</i>	673, 674, 675, 676, 677
<i>Kenéz Sándor dr.</i>	149
<i>Koncz Ármin</i>	70, 202, 663
<i>Koncz István</i>	527
<i>Koós Ferencz</i>	577, 579
<i>Kovács Dániel</i>	538, 540, 546
<i>Kozma Ferencz</i>	461, 475, 538
<i>Kömöcsy József dr.</i>	621, 633, 635, 661, 666, 672

	oldal
<i>Köllő János</i>	249, 278
<i>Lakatos Mihály</i>	595, 599
<i>László Gyula</i>	133, 235, 241, 261, 622, 633, 634, 635
<i>Lázár István gróf.</i>	291, 324, 328
<i>Lázár Menyhért</i>	621, 635, 651, 655
<i>Lutter Béla</i>	51, 61, 674
<i>Markos Gyula</i>	376
<i>Maszyik Gyula</i>	400
<i>Máthé József</i>	475, 439
<i>Merza Lajos</i>	311, 328, 621, 651, 654, 675
<i>Micseh Endre</i>	459, 555
<i>Mika Ottokár</i>	192, 202, 229
<i>Molnár József</i>	51, 61, 323
<i>Molnár Józsiás</i>	22, 285, 372, 376, 389, 674
<i>T. Nagy Imre</i>	51, 61, 323
<i>Nagy Károly</i>	459, 504, 522, 599
<i>Nagy Sándor dr.</i>	606, 618
<i>Órley János</i>	181
<i>Paget Olivér</i>	70, 358
<i>Papp Sándor</i>	662, 667, 672
<i>Pál István</i>	476
<i>Páll Albert</i>	384, 563
<i>Perjéssy Mihály dr.</i>	343, 345, 382
<i>Pótsa József</i>	489, 577
<i>Puskás Jenő</i>	60, 352, 599
<i>Pütkösty Ferencz</i>	278, 672
<i>Ráth Endre</i>	86, 148, 150
<i>Sándor József</i>	459, 461, 464, 475, 489, 497, 503, 523, 526, 527, 537, 538, 539, 547, 554, 563, 567, 577, 578, 593, 595, 599, 606, 618, 620
<i>Sárkány Miklós dr.</i>	284, 327, 391, 400, 404, 674
<i>Schwarcz Gyula</i>	133, 150
<i>Schwarcz Zsigmond</i>	241
<i>Sebess Dénes dr.</i>	295, 309
<i>Seidl Ambrus</i>	285, 293
<i>Sequens József</i>	109
<i>Sierbán János</i>	172
<i>Siklody István</i>	59, 61
<i>Semsey Aladár</i>	134, 150, 235, 269
<i>Sinkovits Ottó</i>	86
<i>Sipos Samu</i>	459, 563, 567, 578
<i>Solt Adolf</i>	187
<i>Solymossy Endre</i>	148, 201, 227, 229
<i>Spaller József</i>	174, 228
<i>Szabó Sámuel</i>	474, 475, 538, 539, 593, 599, 606, 675
<i>Sz. Szakáts Péter</i>	133, 149, 151, 152, 173, 202, 228, 235, 241, 249, 263, 674

	oldal
<i>Szadeczky Lajos dr.</i>	24
<i>Szánthó Károly</i>	61, 438
<i>Száva Gerő</i>	664
<i>Szemmáry József</i>	59
<i>Szentiványi Miklós</i>	51, 132
<i>Székely György dr.</i>	59, 435
<i>M. Székely János</i>	546, 563
<i>Szilassy Zoltán</i>	51
<i>Szőke Mihály</i>	59, 594
<i>Stein Dávid</i>	173
<i>Stodola József</i>	192, 202
<i>Tauszik B. Hugó</i>	187, 192, 203, 216, 230, 233, 241, 249, 262, 269, 278, 279, 282, 283
<i>Tervej Imre dr.</i>	282
<i>Török Andor dr.</i>	148, 267, 522, 527, 536, 617
<i>Török Imre dr.</i>	617
<i>Ugron Gábor</i>	267, 307, 380, 519, 526, 553
<i>Ugron János</i>	51, 60, 01, 71, 86, 87, 93, 100, 130, 282, 440, 441
<i>Ugron Zoltán</i>	292, 303, 322, 353, 423, 440, 451, 677
<i>Urmánczy János</i>	279
<i>Tojna Gábor</i>	661
<i>Zakariás János dr.</i>	149, 173, 226, 400, 415, 552
<i>Zselénski Róbert gróf</i>	284

## TARTALOM.

A kongresszus szervezete	3
A kongresszus tagjai	15
<i>A kongresszus megnyitó ülése</i>	18
A székelyek történeti intézményeiről	24
I. Őstermelési szakosztály. (51—132. oldal.)	
1. Mezőgazdaság	51
2. Juhtenyésztés	62
3. Kereskedelmi növények termesztése (len és kender)	71
4. Gyümölcsstermelés és értékesítés	87
Szőlő- és komlótermesztés	98
5. Erdészet	101
Hétfalusi csángók helyzete	109
6. Bányászat	116
II. Ipari, kereskedelmi, munkásügyi, értékesítési és közlekedési szakosztály. (133—283. oldal.)	
1. Faipar	134
2. Fonó- és szövőipar	152
3. Kőipar	174
4. Agyagipar	181
5. Vas- és fémipar	187
6. Bőripar	192
7. Szesz-, sör- és szódagyártás	203
8. Ipari és kereskedelmi képzés	216
Munkásközvetítés	223
9. Ipari hitel- és termelő-szövetkezetek; közműhelyek és árucarnokok	230
10. Háziipar	235
11. Gabonakereskedelem	241
12. Ásványvíz kereskedelem	249
13. Vasutak	262
14. Közutak	270
15. Viziutak	279

## III. Birtokpolitikai, adó- és hitelügyi szakosztály. (284—458. old.)

1. Hitelszövetkezetek	285
2. A birtok szétforgácsolódása és örökösödési törvényeink. Hitbizomány	295
3. Telepítés	311
4. Tagosítás. Telekkönyvek rendezése	331
5. Arányosítás	367
6. Végrehajtási törvény módosítása	391
7. Uzsoratórvény szigorítása	404

## Hitelügyi alosztály. (415—458. oldal.)

8. Községi gazdálkodás rendezése; fogyasztási adók; adómentes létminimum	415
9. Székely földhitelintézet felállítása	428
10. Takarékpénztárak reformja	444

IV. Közmivelődési és közegészségügyi szakosztály.  
(459—620. oldal.)

1. A székely nép szociológiai és néprajzi szempontból	461
2. A Székelyföld fajnépessége	465
3. Valláserkölecsi élet és teendő a r.-kath. egyházra nézve	476
4. Az ág. ev. hitv. egyházban	489
5. Az unitárius egyházban	497
6. Az ev. ref. egyházban	504
7. Katonai szakoktatás	527
8. Gazdasági ismétlő-iskolák	540
9. Magasabb közoktatás	548
10. Elemi népiskolák és óvodák	555
11. Iparos- és kereskedőtanoncok iskolák	563
12. Emberbaráti intézetek	567
13. Cselédképzés és oktatás	579
14. Tanító- és tanítónő-képző intézetek	593
15. Felső nép- és polgári iskolák	595
16. Közmivelődési segédintézmények	599
17. Közegészségügy	606

## V. Kivándorlási és fürdőügyi szakosztály. (621—672. oldal.)

1. A székely kivándorlás és törvényes szabályozása	622
2. Romániai magyarok helyzetének javítása	635
3. Turisztika fejlesztése	651
4. Fürdők fejlesztése	655
5. Társadalmi szervezetek létesítése	667

\*

<i>A kongresszus záróülése</i>	673
A nők feladata a Székelyföldön. ( <i>Geöcze Sarolta</i> felolvasása.)	679
Tanácskozási rend	690
Főszóalók névjegyzéke	691